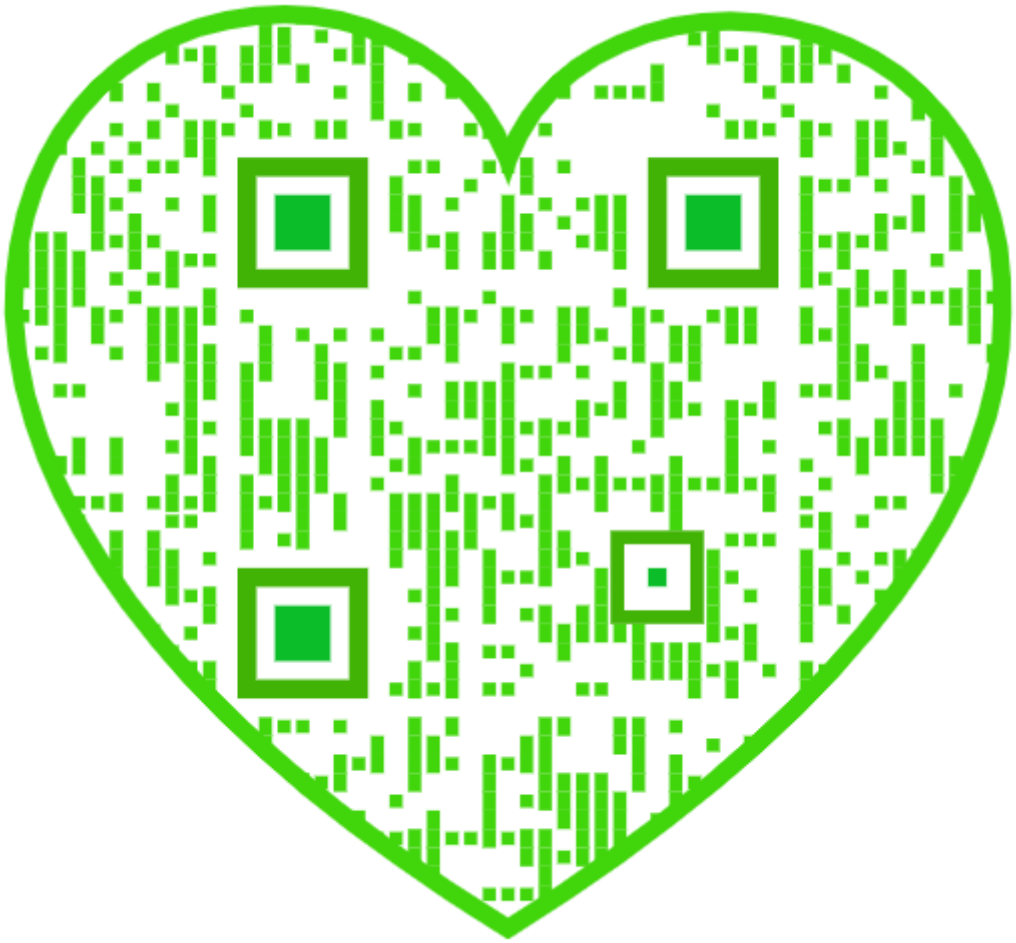

SHAKESPEARE.

DE WERKEN

VAN

WILLIAM SHAKESPEARE

VERTAALD

DOOR

Dr. L. A. J. BURGERSDIJK

TWAALFDE DEEL

VENUS EN ADONIS — LUCRETIA — SONNETTEN EN VERDERE GEDICHTEN — EEN OVERZICHT VAN SHAKESPEARE'S LEVEN EN WERKEN.

LEIDEN — E. J. BRILL
1888

Snelpersdruk van P. Beitsma, Deventer.

NAAMLIJST

DER

INTEEKENAREN.

H. M. DE KONINGIN, *'s Gravenhage.*

A.

Adriani, A. H., Boekhandelaar, *Leiden.* 16 ex.
Alberdingk Thijm, Dr. J. A., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Alblas, J., *Utrecht.*
Albrecht, G. J., Boekhandelaar, *Winterswijk.* 2 ex.
Almerood, J. A., *Banjermasin.*
Altorffer, J C. & W., Boekhandelaren, *Middelburg,* 3 ex
Ammers, F. L. van, Boekhandelaar, *'s Hertogenbosch.* 2 ex.
Ampt, F. H., Luit.-Kolonel, Prov.-Adjudant in Overijsel, *Zwolle.*
Amshoff, C. M., Med. Stud., *Leiden.*
Andreas, L. F., Particulier, *Arnhem.*
Anrooy, A. G. van, Predikant, *Kampen.*
Arkesteijn & Zn., J. J., Boekhandelaren, *'s Hertogenbosch.* 2 ex.
Attema, Mr. E., *Leeuwarden.*
Avis Jzn., C, Boekhandelaar, *Zeist.*

B.

Bakker, E. J., Boekhandelaar, *Veendam.*
Bakker, H. W. F., Kapitein-Kwartiermeester d.d. Schutterij, *Leiden.*
Balcom, van, *Medan (Deli).*
Banck, Mr. J. E., *'s Hage.*

Banning, F., Boekhandelaar, *Oldenzaal.*
Barlagen Bussemaker, B., *Deventer.*
Batenburg, J. D. C. van, Hoofd der School v. M. U. L. O., *Franeker.*
Bazendijk, P. M., Boekhandelaar, *Rotterdam.*
Beaufort, Mr. A. J. de, *Utrecht.*
Beaufort, Mr. W. H. de, *Utrecht.*
Becking, B. J., *Bremen.*
Beer, T. H. de, *Amsterdam.*
Beets, Dr. Nic., Hoogleeraar, *Utrecht.*
Bekker, J. H., Orchest-Directeur, *Groningen.*
Belinfante, Gebr., Boekhandelaren, *'s Hage.*
Belkum Kzn., H. van, Boekhandelaar, *Leeuwarden.* 3 ex.
Bell, Dr. F. W. B. van, Hoogleeraar, *Groningen.*
Benthem & Jutting, van, Boekhandelaren, *Middelburg.* 8 ex.
Bentinck, O. H. Baron, Controleur 2e kl, *Java (Ned.-Ind.).*
Bentinck, H. V. Baron, Controleur 2e kl., *O.-Ind.*
Bentum & Zn., J. van, Boekhandelaren, *Gouda.* 3 ex.
Berch v. Heemstede, Jhr. J. B. D. van den, *'s Gravenhage.*
Berckenhoff, H. L., *Amsterdam.*
Berends, A., Boekhandelaar, *Harderwijk.*
Berends J.Jz., W. J., Boekhandelaar, *Zwolle.*
Berg, H. van den, Muziek-onderwijzer, *Deventer.*
Berg, H. P. J. van den, *Samarang (Java).*
Berg, P. J. W. van den, *Rotterdam.*
Berger, C. J., Boekhandelaar, *Amsterdam.* 2 ex.
Bergh, Dr. I. van den, Predikant, *Zwolle.*
Bergh, S. J. van den, *'s Hage.*
Berghuijs, B., Boekhandelaar, *Kampen.* 2 ex.
Bergsma, Edo J., Gemeente-Secretaris van Idaarderadeel, *Grouw.*
Bergsma Hzn., C. A., Jur. Cand., *Leiden.*
Beschoor, W. A., Boekhandelaar, *'s Gravenhage.*
Beukema, F. F., Jur. Stud., *Leiden.*
Beijers, J. L., Boekhandelaar, *Utrecht.* 7 ex.
Beijnen, Dr. L. R., Oud Rector v/h. Gymnasium, *'s Gravenhage.*
Bibliotheek, Arrondissements-, *Goes.*
„ „ *Hoogezand.*
„ „ voor Onderwijzers, *Arnhem.*
„ Athenaeum, *Deventer.*
„ de Koninklijke, *'s Gravenhage.*
„ Gymnasium, *Leiden.*
„ Kweekschool en Hoogere Burgerschool, *Arnhem.*
„ der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, *Groningen.*
„ van Friesland, De Provinciale, *Leeuwarden.*
„ der Rijks Kweekschool v Onderwijzers, *'s Hertogenbosch.*
„ van het Schoolarrondissement, *Hoogeveen.*

Bibliotheek Seminarie, *Voorhout.*
„ der Universiteit van Amsterdam, *Amsterdam.*
Bibliothèque de la ville d' Anvers, *Antwerpen.*
Biederlack, H. J., Doctorandus in de Rechtswetenschap, *Amsterdam.*
Bientjes, J. A., *Zutfen.*
Bil, P. J. v. d., Boekhandelaar, *Rotterdam.*
Birnie, G., *Deventer.*
Birnie, G. D., *Djember (Java).*
Bisschop, A., Boekhandel, *Samarang.*
Blanche & Co., A. F., Boekhandelaren, *Utrecht.*
Blankenberg, B., Boekhandelaar, *Leiden.* 7 ex.
Blommendaal, K. B., Med. Cand., *Leiden.*
Blommerts, B. J., Schilder, *Scheveningen.*
Blommestein, Mr. A. C. van, Advocaat en Procureur, *Rotterdam.*
Blussé, Mr. P. L. F., Lid Ged. Staten van Z.-Holland, *'s Gravenhage.*
Blussé & van Braam, Boekhandelaren, *Dordrecht.* 6 ex.
Blussé van Oud-Alblas, Mr. P., Lid Tweede Kamer, *'s Gravenhage.*
Bock, Th. de, *'s Hage*
Boer, Dr. F. de, Hoogleeraar, *Groningen.*
Boer, Dr. J. D. de, Doctor in de Genees- en Verloskunde, *Edam.*
Boer, S. den, Med. Doctor, *Rotterdam.*
Bohl, Mr. Joan, *Haarlem.*
Boissevain, A. C. H., Litt. Hum. cand., *'s Gravenhage.*
Boissevain, G. M., *Amsterdam.*
Bolland, A. A. W., Boekhandelaar, *Goes.* 3 ex.
Bolt, Dr. M., Arts, *Groningen.*
Bonte, W. J., District-Schoolopziener, *Zaandam.*
Bontjes, H. E., Directeur Vischkweekerij, *Velp.*
Bool, H. J., Oud O.-I. Ambtenaar, Weth en Lid v. d. 2e Kamer, *Leiden.*
Bool, Mr. J., *Leiden.*
Bos, Hendrik I. I., *Rotterdam.*
Bosboom, J., *'s Hage.*
Bosch, H. G. J. van den, Med. Stud., *Leiden.*
Bosch, Mej. M. G. van den, *Noordwijk binnen.*
Bouchery, Jan, Boekhandelaar, *Antwerpen.*
Bouwmeester, L., *Amsterdam.*
Bouwmeester, W. L., Onderwijzer, *Deventer.*
Braam, S. van, Leeraar in de Engelsche taal aan de H. B. Sch. met 3-jarigen cursus voor jongens, *Utrecht.*
Brack, Corns. M., Assistent b/d. Deli Maatsch., *Laboe Dalam (Deli).*
Brants, J., Chef der firma Jolles & Co., *Medan (Deli).*
Bredée, J. M., Boekhandelaar, *Rotterdam.*
Bremer, Dr. G. J. W., *Rotterdam.*
Breijer, C. H. E., Boekhandelaar, *Utrecht.* 6 ex.
Breijer, H. B., Boekhandelaar, *Arnhem.*

Brink, H. ten, Boekhandelaar, *Meppel.* 4 ex.
Brink, Dr. J. ten, Hoogleeraar, *Leiden.*
Brink & de Vries, ten, Boekhandelaren, *Amsterdam.* 2 ex.
Brinkgreve, firma, Boekhandelaar, *Deventer.*
Brinkman & Zn., Boekhandelaren, *Amsterdam.*
Brinkman & v. d. Meulen, Boekhandelaren, *Amsterdam.* 8 ex.
British Museum, *London.*
Broedelet, J. S., *'s Gravenhage.*
Broek, C. J. H. van den, *Middelharnis.*
Broekema, J., Leeraar aan de R. H. B. School, *Middelburg.*
Broekhuijs, C. O., *Deventer.*
Broese, J. G., Boekhandelaar, *Utrecht.* 4 ex.
Broese & Co, Boekhandelaren, *Breda.*
Bron, v. d., *Soerabaya.*
Brongersma, Dr. H., *Haarlem.*
Brouwer, Mej. M. A., Onderwijzeres, *Rijswijk.*
Brouwer, G., Boekhandelaar, *Deventer.* 4 ex.
Brouwers, J. W., Pastoor, *Bovenkerk*, *Nieuwer Amstel.*
Browne van Streefkerk, F., *Rotterdam.*
Brugmans, Mr. P. A., *Amsterdam.*
Brugsma Azn., B., Boekhandelaar, *Utrecht.* 2 ex.
Bruins, Mejuffrouw A. C., *Oosterbeek.*
Bruinwold Riedel, J., Secretaris v/h. Nut tot 't Algem., *Amsterdam.*
Bruijn, Feuilleteau de, Kapitein der Artillerie, *Weltevreden.*
Bruijn, J., *Amsterdam.*
Bruijn, J, *Mariendal bij Medan (Deli).*
Bruijn Kops, C. J. de, Leeraar a/d. H. B. School, *Deventer.*
Bruijne, J. A. de, Leeraar a/d. H. B. School, *Zierikzee.*
Bouberg Wilson, S. J., Directeur der Tooneelschool, *Amsterdam.*
Bueckers, Dr. P. G., *Haarlem.*
Bungenberg. O. G., Directeur der Posterijen, *Groningen.*
Burck, H. G., Boekhandelaar, *Baarn.*
Burger, Dr. C. P., Hoogleeraar-Directeur H. B. S., *Leeuwarden.*
Burger, H., Med. Stud., *Leiden.*
Burger, C.Pzn., Dr. H., *Haarlem.*
Burger, Wijnoud M., Particulier, *Rotterdam.*
Burgerhoudt, J. N., Gemeente-Ontvanger, *Enkhuizen.*
Burgerhoudt, Joost, Rijks-Ontvanger, *Enkhuizen.*
Burgersdijk, C., Mil. Apotheker, *'s Hage.*
Burgersdijk, C. H, Med. Stud., *Leiden.*
Burgersdijk, H., *Leiden.*
Burgersdijk, J. F., *Asahan*, *Sumatra.*
Bussy, J. H. de, Boekhandelaar, *Amsterdam.* 7 ex.
Buijs, Mr. J. T., Hoogleeraar, *Leiden.*
Buijs Ballot, C. H. D., Hoogleeraar, *Utrecht.*

C.

Calcar, Mejuffrouw van, Kostschoolhouderes, *Zutfen.*
Calisch, Mr. N. A., Advocaat en Procureur, *Amsterdam.*
Calisch, S. M. N., Redacteur Algemeen Handelsblad, *Amsterdam.*
Callier, A. J., Leeraar a/h. Seminarie, *Voorhout.*
Cambier, J. J. P., Controleur, *Beneden Langkat, Sumatra.*
Cambier van Nooten, W., Boekhandelaar, *Alfen.*
Campert, Dr. J., Direct. H. B. Sch. met 3-jarigen cursus, *Amsterdam.*
Canne, H. D., O.-I. Hoofdambtenaar, *'s Hage.*
Cappelle, Mr. H. H. van, *Arnhem.*
Casembroot, Jhr. J. L. de, *'s Gravenhage.*
Casembroot, Jhr. Mr. E. A. O. de, *Tholen.*
Casparus Dreckmeijer, firma Wed. J., Boekhandelaar, *Amsterdam.*
Cats—Sloet van Tweenijenhuizen, Mevr., *Epe.*
Caudri, Dr. J. F. M., Leeraar in Scheikunde a/d. H. B. Sch., *Zaandam.*
Charro, P. L. C. de, *'s Gravenhage.*
Charro, P. H. de, *'s Gravenhage.*
Claes, Henri, Boekhandelaar, *Antwerpen.* 3 ex.
Clauset, D. C., *Leiden.*
Cleef, Gebr. van, Boekhandelaren, *'s Gravenhage,* 3 ex.
Clous, C., *Amsterdam.*
Cock, Mr. A. M. de, *Rotterdam.*
Coelingh, D., Phil. nat. Stud., *Amsterdam.*
Cohen de Markas, Mr. J., Officier van Justitie, *Tiel.*
Cohn, Albert, Boekhandelaar, *Berlin.*
Colenbrander, Mevrouw, *'s Gravenhage.*
College van Curatoren v/h. Gymnasium te Sneek, voor de bibliotheek der Leerlingen, *Sneek.*
Coninck Westenberg, J., Wethouder, *Amsterdam.*
Cooth, A. M. C. van, R. K. Pr., *Amsterdam.*
Cornelissen, Dr. J. J., Hoogleeraar. *Leiden.*
Cost Budde, B., *Deventer.*
Couperus, L., *'s Gravenhage.*
Couvée, M. J., Boekhandelaar, *Delft.* 2 ex.
Couvée, M. M., Boekhandelaar, *'s Hage.*
Cramer, D., *Amsterdam.*
Cramer, Dr. D. G., Directeur H. B. School, *Zutfen.*
Cramer, J., Hoogleeraar, *Utrecht.*
Cramer, N. A., Leeraar a/h. Gymnasium, *Zwolle.*
Cremer, J. T., *Haarlem.*
Creutz, E. A. F. baron, Kapitein der Artillerie, *Delft.*
Croes, F Th., Fabrikant, *Amsterdam.*
Croiset, Mejuffrouw S. H., *'s Hage.*
Crousaz, Th. N., Predikant, *Kralingen.*

D.

Daey Ouwens, H. A., *Almelo.*
Dates, W. H., Admin. der Deli Spoorw.-M., *Medan (Deli).*
Davelaar, P. C. van, *Brussel.*
Dedem, A. baron van, Lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal, *Huize den Berg bij Dalfsen.*
Deinse, A. P. van, Controleur, *Banjermasin, Borneo.*
Dekker, P. F., Koopman, *Zaandam.*
Delden, Mr. A. van, *Deventer.*
Delft, J. van, 1e Luitenant der Infanterie, *Maastricht.*
Delprat, Mr. D. H., *Rotterdam.*
Desertine, A. H. J. V. M., Leeraar a/h. Gymnasium, *Nijmegen.*
D'Huy, F. P., Boekhandelaar, *Middelburg.*
Dibbits, Dr. H. C., Hoogleeraar, *Utrecht.*
Dickmann, J. B. A., R. K. Priester, *Zaandam.*
Dishoeck, A. M. E. van, Boekhandelaar, *Zierikzee.* 2 ex.
Dixhoorn, F. van, Hoofdonderwijzer, *Ter Neuzen.*
Doesburgh, S. C. van, Boekhandelaar, *Leiden.* 58 ex.
Doeselaar, F. van, Tooneel-Directeur, *Antwerpen.*
Dolk, Mr. W., Advocaat, *Utrecht.*
Donders, Dr. F. C., Hoogleeraar, *Utrecht.*
Donker, Mej. C., Directrice H. B. School v. Meisjes, *Groningen.*
Dommer van Poldersveldt, Jhr. G. J., Lid der Staten van Gelderland, *Bergendal (bij Nijmegen).*
Doorn & Zn., C. van, Boekhandelaren, *'s Gravenhage.*
Dorp & Co., H. M. van, Uitgevers, *Batavia.*
Doijer, Dr. D., Hoogleeraar, *Leiden.*
Doijer H Azn., D., *Zwolle.*
Doijer—v. Velzen Coster, Mevrouw Wed., *Apeldoorn,*
Dozy, Dr. G. J., *Noordwijk-Binnen.*
Driessen, P. T. C, Directeur Leidsche Katoen-Maatschappij, *Leiden.*
Drucker, C. G. A., Jur. Student, *Leiden.*
Drucker, Mr. H. L., Hoogleeraar, *Groningen.*
Drucker, Mejuffrouw J., *'s Gravenhage.*
Druten, J. F. van, Boekhandelaar, *Sneek.* 3 ex.
Drijber, R. H., Predikant, *Brielle.*
Ducroissi Goetzee, Boekhandelaar, *Rotterdam.* 2 ex.
Dull, Mejuffrouw H., *Groningen.*
Dunk, J. H., Boekhandelaar, *Rotterdam.* 5 ex.
Dupont, Dr. F. J., *Rotterdam.*
Dunnes, Mejuffrouw L., *Nijmegen.*
Duijl, Dr. van, *Nijmegen.*
Duijl, H. E. van, *Hasselt.*
Duijn, P. van, Onderwijzer, *Amsterdam.*

Duijnen, A. van, Boekhandelaar, *Nijmegen.* 6 ex.
Dwars, Mr. P., Griffier b/h. Kantongerecht, *Zaandam.*
Dwars Jr., W. A., *'s Hage.*
Dyserinck geb. Wijnands, Mevrouw de Wed. A. L., *Haarlem.*
Dyserinck, Dr. Johs., Predikant, *Rotterdam.*
Dijk, J., Particulier, *'s Gravenhage.*
Dijxhoorn, C., Leeraar a/h. Sted. Gymnasium, *Utrecht.*

E.

Ebeling, A., *Enschede.*
Eck, van, *Gloegoer (Deli).*
Eck, D. A. H. van, Litt. Stud., *Leiden.*
Eck, C. van, *Deventer.*
Eck, W. S. A. van, Notaris, *'s Gravenhage.*
Edauw Jr., H. C., Boekhandelaar, *Gouda.*
Eekhoff & Zn., W., Boekhandelaren, *Leeuwarden.*
Eeltjes, A., Boekhandelaar, *Rotterdam.* 8 ex.
Eerde, J. R. van, Predikant, *St. Anna ter Muiden.*
Egbers, J. J., Boekhandelaar, *Naarden.*
Egter van Wissekerke, A. W., Gep. Kolonel, *'s Gravenhage.*
Eindhoven, H. J., Boekhandelaar, *Utrecht.*
Ekker, Dr. A. H. A., *Kampen.*
Ekker, D. W., Med. Stud., *Leiden.*
Elberts, W. A., Leeraar R. H. B. School, *Zwolle.*
Elk, H. R. van, Boekhandelaar, *Dordrecht.*
Embden, Jan van, Burgemeester van Renkum, *Oosterbeek.*
Engels, J. M., Litt. Stud., *Leiden.*
Engels & Zn., P., Boekhandelaren, *Leiden.* 4 ex.
Enter, B. J. van, *Deventer.*
Epkema, Dr. E., Directeur H. B. School, *Zalt Bommel.*
Es, Dr. A. H. G. P. v. d., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Essenius Greef Slotemaker, A. A. H., *Dordrecht.*
Etty, Ch., *Probolingo.*
Eijk, H. H. W. van, *Rotterdam.*

F.

Faassen, Alex., *Rotterdam.*
Fabritius, L. R., Boekhandelaar, *Amsterdam.* 2 ex.
Falkena Bzn., K., Boekhandelaar, *Bolsward.*
Feenstra, P., *Two Rivers, Deli Sumatra.*
Feenstra Jr., P., Predikant, *Nijmegen.*
Feenstra Johsz., R., Boekhandelaar, *Sneek.* 2 ex.
Feenstra, IJ., Boekhandelaar, *Amsterdam.*
Feith, J. W. Ph., Predikant, *Beemster.*

Fellinga, W., Boekhandelaar, *Nijmegen.* 4 ex.
Fels, A., Boekhandelaar, *Delft.*
Fennema, R, Mijn-Ingenieur 1e kl., *Batavia.*
Ferman Jr., J. H. G., *Amsterdam.*
Figee, S., Doctor, *Batavia.*
Flower, Ch E., *Avonbank, Stratford upon Avon.*
Fockens, G., Boekhandelaar, *Groningen.*
Fockens, Dr. P., Leeraar a/h. Gymnasium, *Zutfen.*
Fokker, Mejuffrouw M., *Middelburg.*
Fontaine, P. La, Controleur Binn. Bestuur, *Pati (Res. Japara).*
Francken Azn., Dr. W., Emer. Predikant, *Rotterdam.*
Frederici, P. F. de, *Deventer.*
Freem, Mejuffrouw L. E., *Groningen.*
Fremery, D. de, Cand. Not., *Breda.*
Fruin, Dr. R. J., Hoogleeraar, *Leiden.*
Fijnvandraat, E., *Deventer.*
Fijnvandraat, P., Leeraar Gymnasium, *Leiden.*

G.

Gantvoort, J. M., *Namoe Oekor, Langkat, Deli.*
Garde & Co., H. J. v. d., Boekhandelaren, *Zalt-Bommel.* 5 ex.
Gebhard geb. Strumphler, Mevrouw de Wed. F. W. C., *Haarlem.*
Geenen, P. J., Kapelaan, *Naaldwijk.*
Geerts, P., Boekhandelaar, *Hoorn.* 2 ex.
Gelder, L. J. van, *Amsterdam.*
Gellekum, R. M. van, Jur. Stud., *Leiden.*
Gemert, A. J. van, Leeraar Kweekschool voor Onderwijzers, *Leiden.*
Gennep, Mr. J. van, *Rotterdam.*
Geradts & Co., Johs., Boekhandelaren, *Hilversum.*
Gerding, A., *Batavia.*
Gerritsen, H P., *'s Hage.*
Gerth van Wijk, H. L., Leeraar a/d. R. H. B. School, *Middelburg.*
Geukama Bakker, A. C. H., *'s Hage.*
Geuns, Mejuffrouw R. van, *Amsterdam.*
Geuns, Mr. S. J. van, Officier van Justitie, *Utrecht.*
Geyter, Julius de, *Antwerpen.*
Gheel Gildemeester, F. van, Predikant, *'s Gravenhage.*
Ghijsen, C. M., Aannemer, *Middelburg.*
Giffen, L. van, Boekhandelaar, *Groningen.* 3 ex.
Gildemeester, Dr. J. P., *Amsterdam.*
Gilse v. d. Pals, P., *Amplas Estate, Deli.*
Giltay & Zn., J., Boekhandelaren, *Dordrecht.* 2 ex.
Giltay, Willem W., *Dordrecht.*
Gleichman, Mr. J. G., Lid van de 2e Kamer, *'s Gravenhage.*

Goddard, Dr. *Rotterdam.*
Goedhart, Dr. B. J., Leeraar a/h, Erasmiaansch Gymnasium, *Rotterdam.*
Goedhart, P. H., Rijksambtenaar, *Amsterdam.*
Goedkoop, Mej. P., *Amsterdam.*
Goeje, C. H. de, Kapitein-Luit. ter Zee tit. en Directeur der Kweekschool voor Zeevaart, *Leiden.*
Goes, F. van der, *Amsterdam.*
Gogh, C. M. van, Boekhandelaar, *Amsterdam.* 7 ex.
Goldenberg Jr., C. A, Koopman, *Deventer.*
Goldenberg, P., Jur. Cand., *Leiden.*
Gon Netscher, C. v. d., Ass. Resident, *Sitoebondo.*
Gorcum, W. van, Boekhandelaar, *Assen.* 2 ex.
Götte, Dr. W. K. M., Arts, *Lage Zwaluwe.*
Gouda Quint, P., Boekhandelaar, *Arnhem.* 7 ex.
Goudsmit, Mej. G. T, *Leiden.*
Graaf, Dr. H. W. de, Assistent Zoötom. Laboratorium, *Leiden.*
Gramsberg, F., Secretaris der Deli-Maatsch., *Medan, Deli (Sumatra).*
Griethuijsen, Dr. Th. J., Predikant, *Tullen 't Waal.*
Grondhoud, C., Leeraar in 't Eng. a/d. H. B. School, *Amsterdam.*
Grondijs, Willem, Onderwijzer a/d. 2e Openb. Lagere Sch., *Soerabaja*
Groningen, H. P. van, *Kota Lembaroe, Deli.*
Groote, P., Luth. Predikant, *Utrecht.*
Groshans, J. A., Oud Notaris, *Scheveningen.*
Grothe, Mr. J. A., *Utrecht.*
Gruno Jr., J., Tabakshandelaar, *Groningen.*
Gualthérie van Weezel, J. P. S., Jur. Stud, *Leiden.*
Gunning Wz., Dr. J. H., *Utrecht.*
Gunning Jr., Dr. J. H., Kerkelijk Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Gymnasium, *Gorinchem.*
„ *Nijmegen.*
Gijn—Roodenburg, Mevrouw van, *Deventer.*
Gijselman, H., *Batavia (Java).*

H.

Haan & Zn., de, Boekhandelaren, *Haarlem.* 3 ex.
Haar, Bern. ter, *Sneek.*
Haar Bzn., B. ter, Predikant, *Nijmegen.*
Haar Bzn., Mr. H. ter, Leeraar H. B. School, *Amsterdam.*
Haarlemsche Boek- en Muziekhandel, *Haarlem.* 2 ex.
Hagedoorn, A. D., Leeraar M. O., *Amsterdam.*
Hajenius, L. J. E., Oud Zeeofficier, *Arnhem.*
Hakkert, W. J., Directeur H. B. School, *Apeldoorn.*
Halbertsma, C., Photograaf, *Rotterdam.*
Halbertsma, Dr. S. J., *Rotterdam.*

Halbertsma, Dr. T. J., Hoogleeraar a/d. Rijks Universiteit, *Groningen.*
Hall, Mr. J. N. van, *Amsterdam.*
Ham, A. van, *Bedum.*
Hamel, Dr. G. A. van, Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Hamerslag, H. J., *Nijmegen.*
Hansen, Dr. C. J., Boekwaarder voor de Stadsboekerij, *Antwerpen.*
Hansen, M. L. G., Hoofdonderwijzer, *Ambarawa (N. O.-I.).*
Hansma, J. J., Boekhandelaar, *Dockum.*
Hansma, L., Boekhandelaar, *Apeldoorn.* 2 ex.
Harst, L. K. van der, Apotheker, *Middelburg.*
Harte, P., Boekhandelaar, *Bergen op Zoom.*
Hartelust, I., *Groningen.*
Hartevelt, Dr. A. C., *Rotterdam.*
Hartevelt, D., *Leiden.*
Hartevelt, H. C., *Leiden.*
Hartsen Jbzn., Jhr. C., *Amsterdam.*
Hasselt, R. van, *Amsterdam.*
Hasselt—v. d. Sleijden, Wed. J. L. v., *Leiden.*
Hattink, Mr. R. E., Advocaat en Procureur, *Almelo.*
Havercorn v. Rijsewijk, P., *Rotterdam.*
Hecker, Dr. W., Hoogleeraar, *Groningen.*
Hecker, Dr. W. A. A., Doc. Gymnasium, *Haarlem.*
Heeckeren van Kell, Mevrouw baronnesse van, *'s Gravenhage.*
Heemstra, W. H. F. baron van, Burgemeester, *Deventer.*
Heering, Dames, *Rotterdam.*
Hekkler, F. A., Controleur, *Serdang.*
Helderman, W., Ass. Controleur, *Batoe Bakra Asahan (O. K. Sum.).*
Heldring, B., *Amsterdam.*
Helfrich, Mr. A. C. J., *Besoeki.*
Helper Sesbrugger, J. A., Evang. Luth. Predikant, *Amersfoort.*
Hengel, L. van, Assistent-Resident, *Bandjar Negara.*
Hengel, W. J. van, Boekhandelaar, *Rotterdam.* 25 ex.
Henny, Ch. M., *Zutfen.*
Herckenrath, C. M., Chef der Expl. Deli Spoorw., *Medan (Deli).*
Hertzveld, Mr. L., *Arnhem.*
Herwerden, Dr. H. van, Hoogleeraar, *Utrecht.*
Hesse, Mr. H., Schoolopziener arr. Veendam, *Winschoten.*
Heteren, J. H & G. van, Boekhandelaren, *Amsterdam.* 24 ex.
Heukelom, Mr. J. van, *Rotterdam.*
Heumen, J. van, Hoofd eener School, *Dordrecht.*
Heuvelink, J., Boekhandelaar, *Arnhem.* 2 ex.
Heijman, C., Leeraar M. O. in de Eng. taal en Letterkunde, *Haarlem.*
Hilarius Wzn., W., Boekhandelaar, *Almelo.*
Hille, E. M. van, Apotheker, *Zandpoort.*
Hoeffelman, E. A., Jur. Stud., *Leiden.*

Hoek, Gebr. van der, Boekhandelaren, *Leiden.* 3 ex.
Hoekstra, Dr, P., Rector Gymnasium, *Breda.*
Hoekstra Bzn., S., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Hoet, firma H. ten, Boekhandelaar, *Nijmegen.* 4 ex.
Hoetink, B., Tolk der Chin. taal, *Medan, Deli.*
Hoeven, C. J. G. van der, Administrateur, *Deli.*
Hoeven, Mejuffrouw L. J. v. d., Onderwijzeres, *Arnhem.*
Hoeven & Rothmeijer, firma Wed. v. d., Boekh., *Rotterdam.* 6 ex.
Hogerland, L., Onderwijzer, *Middelburg.*
Hoitsema, Gebroeders, Boekhandelaren, *Groningen.*
Hoitsema, Dr. A. S., *Groningen.*
Holtrop, T. E., Onderwijzer, *IJlst.*
Honigh, C., (voor de Landbouwschool), *Wageningen.*
Honig Jz., J., Doopsgez. Predikant, *Balk.*
Hoogenboom, A., Boekhandelaar, *Amsterdam.*
Hoogere Burgerschool met 5-jarigen Cursus, *Arnhem.*
" " *Nijmegen.*
" " met 5-jarigen Cursus, *Rotterdam.*
" " *Samarang.*
Hoogstraten & Zn., A., Boekhandelaren, *'s Hage.*
Hoogstraten, W. J. van, Boekhandelaar, *'s Hage.*
Hoop Scheffer, Mr. J. G. N. de, *Amsterdam,*
Hooijer, J. H., *Arnhem.*
Hooijer's Boekhandel, A. G., *Loenen a/d. Vecht.* 4 ex.
Horst. D. van der, Directeur Stedel. Gasfabriek, *Leiden.*
Horst, Dr. W. C. van der, Koopman, *Rotterdam.* 2 ex.
Hoste, Julius, Letterkundige, *Brussel.*
Houten, E. F. ten, *Winterswijk.*
Houten, J. O. van, Boekhandelaar, *Assen.*
Houven van Oordt, H. C. v. d., *Apeldoorn.*
Houwink, Johs., *Meppel.*
Huber, D., *Deli (Sumatra).*
Hubert, Officier van Gezondheid 1e kl., *Weltevreden.*
Huberts, Dr. W. J. A., Dir. H. B. Sch., *Zwolle.*
Hubrecht, Mejuffrouw W. S. J. S., *Leiden.*
Huddleston Slater, J., Leeraar a/h. Gymnasium, *Rotterdam.*
Huet. Dr. G. D. L., Hoogleeraar, *Leiden.*
Huf van Buren, J., *Tiel.*
Huffel, A. J. van, Boekhandelaar, *Utrecht.*
Hugenholtz Jr., Dr. P. H., *Amsterdam.*
Hulscher Jr., G. J., *Amsterdam.*
Hulscher Jr., H., *Amsterdam.*
Hulscher G.Jzn., W., Boekhandelaar, *Deventer.* 2 ex.
Hulst, Laurens van, Boekhandelaar, *Kampen.*
Hijmans van Anrooij, Controleur, *Asahan (O. K. Sumatra).*

I.

Ilcken, R. C. K, Med. Docts. arts, Offi. v. Gez., *Haarlem.*
Ingen, L. J. van, Commies b/d. Posterijen, *'s Hage.*
Ipenbuur & van Seldam, Boekhandelaren, *Amsterdam.*
Isebree Moens, Dr. A., *Goes.*
Israëls, Jos., *'s Hage.*
Ittersum, W. F. van, Boekhandelaar, *Dirksland.*

J.

Jacob, Mr. W. 's, *Amsterdam.*
Jager, Dr. P. de, Geneesheer, *Ternaard.*
Jager Gerlings, Mr. W., Wijnhandelaar, *Haarlem.*
Jambroos v. Bemmel Wortman, F., *Helvetia-Estate, Deli, Sumatra.*
James—Mounier, Mevrouw de Wed. G. Th., *'s Gravenhage.*
Jannink, G., Jur. Cand., *Leiden.*
Jansen, E. E. v., *Rotterdam.*
Janssen, P. W., Directeur Deli-Maatschappij, *Amsterdam.*
Jarman, J., *Maarssen.*
Jesse, W., Predikant, *Zaandam.*
Joekes, A. M., Assistent-Resident, *Amoentas (Borneo).*
Jolles, A. R., Particulier, *Arnhem.*
Jonge van Ellemeet, Jhr. Mr. W. C. M. de, Oud Lid der 1e Kamer der Staten-Generaal, *Oostkapelle.* 2 ex.
Jorissen, Dr. Th., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Juynboll, Dr. A. W. T., Hoogleeraar, *Delft.*

K.

Kaag, A. H. W., Pastoor, *Oudeschild (Texel).*
Kaay, Mr. W. v. d., Kantonrechter en Lid v. d. 2e Kamer d. Staten-Generaal, *Leiden.*
Kaempff, J. S., Inspecteur der Registratie, *Deventer.*
Kaiser, Dr. P. J., Verificateur van 's Rijks Zee-instrumenten, *Leiden.*
Kampen & Zn., P. N. van, Boekhandelaren, *Amsterdam.* 12 ex.
Kan, Dr. J. B., Rector Gymnasium, *Rotterdam.*
Karsten, Mr. E. H., Raadsheer, *Arnhem.*
Karsten, Dr. H. T., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Kate, J. J. L. ten, Predikant, *Amsterdam.*
Kate, H. ten, Predikant, *Wapenvelde bij Heerde.*
Keller, Gerard, *Arnhem.*
Kemp, Mr. E. A. E. van der, Kantonrechter, *Zevenbergen.*
Kerckhoff, Mr. H. E. C. van, Raadsheer, *Arnhem.*
Kerdijk, Mr. A., *Amsterdam.*
Kievit, Dr. H., Geneesheer, *Deventer.*

Kiewiet de Jonge, Dr. H. J., *Dordrecht.*
Kingma, J. L., *Amsterdam.*
Kinker, J., *Amsterdam.*
Kirberger en Kesper, Boekhandelaren, *Amsterdam.* 5 ex.
Kits van Heijningen, G. P., rustend Predikant, *'s Gravenhage.*
Kleffens, Mr. A. H. van, Advocaat en Notaris, *Harlingen.*
Kneppelhout, Mr. J., *Oosterbeek.*
Knipscheer, J. F., Predikant der Doopsgez. Gem., *Baard (Friesl.)*
Knottenbelt, Dr. Th., Leeraar aan het gymnasium, *Middelburg.*
Knoop, A. J., Boekhandelaar, *Haarlem.*
Kobus, J. D., *Pasoeroean.*
Kock, Jhr. H. de, *Batavia.*
Koekebakker Jr., H., Predikant bij de Doopsgez. Gem., *Zwartsluis.*
Koelman, J. Ph., Oud-Directeur v/d Akademie v. Beeldende Kunsten, *'s Gravenhage.*
Kok & Co., A., Boekhandelaren, *Gouda.*
Kok, Dr. A. G., Rector a/h. Gymnasium, *Zutfen.*
Kok, A. S., *Breda.*
Kolff, P., Inspecteur d. Deli-Maatsch., *Medan, Deli, Sumatra.*
Koning, I. de, Ingenieur, *Nijmegen.*
Koning, Mr. J. E. de, Rijks-Advocaat, *Amsterdam.*
Koninklijke Militaire Academie, De, *Breda.*
Kooijker, C., Boekhandelaar, *Leiden.* 6 ex.
Koppeschaar, Mejuffrouw J., *Deventer.*
Korlaar, W. van, *Rotterdam.*
Kornelissen, J. C., *Amsterdam.*
Korteling, B., Leeraar Kweekschool, *Deventer.*
Kraft, P. J., Boekhandelaar, *'s Gravenhage.* 5 ex.
Kramers, Dr. J. G., *Soerabaja.*
Kramers, J. W., Hervormd Predikant, *Leeuwarden.*
H. A. Kramers & Zn., Boekhandelaren, *Rotterdam.* 24 ex.
Kroesen, C. A., Controleur, *Timbang-Langkat.*
Krol Kzn., J., Lid v/d. Gemeenteraad, *Haarlem.*
Krol, B., Tabaksplanter, *Deli.*
Krol, Dr. W., Dir. Off. v. Gezondheid 1e klasse, *Dordrecht.*
Kröller, W. N. A., *Rotterdam.*
Kroon Jr., Dr. A. W., Leeraar H. B. School, *Leiden.*
Kruijff, J. de, Boekhandelaar, *Utrecht.* 3 ex.
Kruijt Azn., M., Particulier, *'s Hage.*
Kühr, E. L. M., *Nanga Pinoh (Wester Afd. v. Borneo).*
Kuiper, Dr. K., *Haarlem.*
Kuipers, H., Particulier, *Leeuwarden.*
Kuitert, G. B., Privaat-docent, *Groningen.*
Kuijck, Mevrouw de Wed. W. A., geb. G. Nilant Bannier, *Deventer.*
Kuijtenbrouwer, J. R. A., *Zeist.*

L.

Laar, J. J. van, Leer. in de Wisk. aan 's Rijks H. B. S. *Middelburg.*
Laarman, J. H. W., Koopman, *Amsterdam.*
Lagerwey, Mr. A. C., Rechter in de Arr. Rechtbank, *Alkmaar.*
Lagerwey, C. G., Koffie-Onderneming „Soembei Soeka", *Malang, Java.*
Land Ezn., A., Boekhandelaar, *Harlingen.* 2 ex.
Land, A. L., Boekhandelaar, *Heerenveen.*
Land, B. van der, Boekhandelaar, *Amsterdam.* 12 ex.
Land, Dr. J. P. N, Hoogleeraar, *Leiden.*
Landweer, Dr. G. J., Leeraar H. B. School m. 5-jarigen cursus, *Amsterdam.*
Lange, Allert de, Boekhandelaar, *Amsterdam.* 7 ex.
Lange, Dan. de, *Amsterdam.*
Lange, J. L. de, Landmeter v/h. Kadaster, *Almelo.*
Langeman, Johs. M., Rijtuigmaker, *Amsterdam.*
Langen, Th. de, *Amsterdam.*
Langenhuijzen, C. L. van, Boekhandelaar, *Amsterdam.*
Lans, M. J. A, Leeraar a/h. Seminarie, *Voorhout.*
Lapidoth, W. F. L., Letterkundige, *Parijs.*
Lavell, G., Hoofd-Onderwijzer, *Padang, Sumatra's Westkust.*
Lechner, B., *'s Gravenhage.*
Leeflang, J W., Boekhandelaar, *Utrecht.*
Leesbibliotheek, De, van het Departement Groningen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (Wetenschappelijke afdeeling), *Groningen.*
Leesbibliotheek der onderofficieren van den Hoofdcursus te Kampen, *Kampen.*
Leesgezelschap „Aurora", *Pamekasan, Madoera.*
Leesgezelschap „Elk wat wils", *Naarden.*
Leesgezelschap „Lectando Discimus", *Tebing Tinggi, Sumatra*
Leesgezelschap v. Leeraren, *Amsterdam.*
Leesgezelschap, Het, voor nieuwere Letterkunde te Rotterdam, *Rotterdam.*
Leesgezelschap „Onze Club", *Rotterdam.*
Leesmuseum, Dames-, *Amsterdam.*
Leesmuseum, Het, *Amsterdam.* 5 ex.
Leesberg, Mr. Arn. C. M., Advocaat, *Amsterdam.*
Leesberg, A. F. A., Notaris, *'s Hage.*
Leeuw, Dr. Leo de, *Wemeldinge*
Leeuwen, Mejuffrouw E. E. v., *Amsterdam.*
Leeuwen, J. A. C. van, *Amsterdam.*
Leeuwen Jz., Dr. J. van, Hoogleeraar, *Leiden.*
Leeuwen, J. W. van, Boekhandelaar, *Leiden.* 8 ex.
Leeuwen v. Duivenbode, J. J. C. v., Comm. der Post., *Delftshaven.*

Legebeke, Dr. G. S., Hoogleeraar, *Delft.*
Le Gras, A. J., Tooneelbestuurder, *Rotterdam.*
Legros, Louis, Boekhandelaar, *Antwerpen.* 2 ex.
Lels, H. M., *Rotterdam.*
Lemkes, H. A., Apotheker, *Edam.*
Lennep, Mr. Herman J. v., Lid van Gedeputeerde Staten van N.-Holland, *Amsterdam.*
Lennep, Mr. W. W. van, Wethouder, *Amsterdam.*
Lentz & de Haan, Boekhandelaren, *Utrecht.*
Leopold, L., *Groningen.*
Lesger, W., *Amsterdam.*
Levy, Mr. J. A., Advocaat, *Amsterdam.*
Levyssohn Norman, Mr. H. D., Lid v/d. 2e Kamer, *'s Gravenhage.*
Leyds, R., Leeraar a/h. Gymnasium, *Groningen.*
Leijting, W. F. H., Chef Postkantoor, *Medan, Deli.*
Librarian, the, of the Dutch Association, *London.*
Liebrechts, Chs., Ondervoorzitter bij de Rechtbank van Eersten aanleg, *Antwerpen.*
Lier, A. van, Direct. Grand Theâtre, *Amsterdam.*
Limburgh, G. van, Koopman, *Rotterdam.*
Linden, Mejuffrouw M. E. T. van der, *Amsterdam.*
Lindenhout, J. van 't, *Neerbosch.*
Lindsen, J. F. A. *Utrecht.*
Lingen, van, Predikant, *Kota Radja, Atjeh (N.-Indië).*
Linssen, P. A. F., Onderwijzer a/d. R. N. L., *Nijmegen.*
Loder, Mr. B. C. J., Advocaat, *Rotterdam.*
Loeff, M. J. van der, Boekhandelaar, *Enschedé.*
Loenen Martinet, J. van, Predikant, *Santpoort.*
Loghem, Mr. M. G. L. van, *Bussum.*
Loman, J. C., *Amsterdam.*
Loncq, Mejuffrouw H. C., *Leeuwarden.*
Loon, G. L. van, Predikant, *Zwolle*
Looper, W., Stationchef en Handelsagent h/d. Ned. Rijnspoor-Maatschappij, *Amsterdam.*
Loos, Dr. D. de, Directeur H. B. Sch. en Leer. Gymnasium, *Leiden.*
Loosjes, Erven, Boekhandelaren, *Haarlem.* 4 ex.
Lorentz, Dr. H. A., Hoogleeraar, *Leiden.*
Louter, Mr. J. de, Hoogleeraar, *Utrecht.*
Lugard, H. H., *Deventer.*
Lijnden, D. R. J. baron van, Ingenieur Staatsspoorw., *Oost-Indië.*
Lijndrager, Mr. P., Particulier, *Arnhem.*

M.

Maas, G. J. G. W, Boekhandelaar, *Utrecht.*
Mandere, W. A. van der, Commissionair in effecten, *Amsterdam.*

Manssen, W. J., Predikant, *Zaandam.*
Mansvelt, A. P. van, Med. Doctor, *Utrecht.*
Marez Oyens, J. C. de, *'s Hage.*
Marez Oyens, H. J. de, Commissionair in effecten, *Amsterdam.*
Margadant, J., Hoofd-Comm. Waterstaat, *'s Gravenhage.*
Mari, P. W., Arts, *Haastrecht.*
Maris, J., *'s Hage.*
Marle, Mr. C. J van, Rechter Arr. Rechtbank, *'s Gravenhage.*
Marle, Mr. H. W. J. van, Lid v. Gedeput. Staten, *Deventer.*
Maronier, J. H., Predikant, *Rotterdam.*
Mauve, Dr. C. C., Conrector, *Arnhem.*
Maynard Tetrode, G., *Assen.*
Meer, Jac. van der, Boekhandelaar, *Deventer.* 7 ex.
Mees, Dr. A., *Rotterdam.*
Mees, A. W., *Utrecht.*
Mees, Dames E. & M., *Rotterdam.*
Mees, Ds. M. J., *Haarlem.*
Mees, Fräulein M. A., *Bonn.*
Mees R.Azn., R. P., *Rotterdam.*
Meeuwissen, J. A., Boekhandelaar, *Amsterdam.* 5 ex.
Mehler, Dr. E., Rector Gymnasium, *Zwolle.*
Mejan Timmerman Thijssen, M., Particulier, *Nijmegen.*
Melchers, Mr. M. W. C., *Rotterdam.*
Mels, C., Leeraar a/d. Kweekschool voor Onderwijzers, *Amsterdam.*
Mendes da Costa, M. B., *Amsterdam.*
Mensing & Visser, Boekhandelaren, *'s Gravenhage,* 7 ex.
Mesdag, Taco, *Scheveningen.*
Metelerkamp, A. J. P., Officier der Huzaren, *Amersfoort.*
Metelerkamp, Mr. A. T. L., *Arnhem.*
Meulen, L. A. van der, Gemeente-Secretaris, *Mijdrecht.*
Meurs, van, *Bergendal.*
Meijer, firma A., Boekhandelaar, *Leeuwarden.* 4 ex.
Meijer Jr., D. C., *Amsterdam.*
Meijer, I. H., Directeur v/h. Instituut tot Onderwijs van Blinden, *Amsterdam.*
Meijer Jr., Frans, *Amsterdam.*
Meijer, J. M. E. & G. H., Boekhandelaren, *Amsterdam.*
Meijer, R. C., Boekhandelaar, *Amsterdam.* 2 ex.
Michielsen, W. J. M., (vroeger Assistent-Resident van Deli), *'s Gravenhage.*
Middelbare School voor Meisjes, *Leeuwarden.*
Milligen, G. van, Directeur der Rijks-Kweekschool v. Onderwijzers, *Groningen.*
Mingelen, Mejuffrouw G. J., Leerares a/d. School voor Middelbaar Onderwijs voor Meisjes, *Amsterdam.*

Modderman, C. L., Jur. Stud., *Leiden.*
Moerbeek, R. G., Kapitein van den Generalen Staf, *'s Hage.*
Molenaar, I., Predikant, *Zaandam.*
Molenaar, P., Boekhandelaar, *Zwolle.* 13 ex.
Molenaar, Mevrouw, *'s Hage.*
Moll, Dr. F. D. A. C. van, *Rotterdam.*
Molster, Mr. J. A., *Amsterdam.*
Moltzer, Dr. H. E., Hoogleeraar, *Utrecht.*
Moltzer, J. E., Predikant, *Deventer.*
Moltzer, Dr. J. P., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Mom Visch, Mr. D. J., Raadsheer, *Arnhem.*
Monchy, R. A. de, *Hengeloo.*
Montagne, V. A. de la, Letterkundige, *Antwerpen.*
Moorrees, F. D. J., Predikant, *Vianen.*
Mooij, H. W., Boekhandelaar, *Amsterdam.* 4 ex.
Morell, Dr. L. J., Conrector, *Utrecht.*
Mossel, Mejuffrouw J. F. D., *Nijmegen.*
Mounier, Mr. D., Advokaat en Procureur, *Soerabaja.*
Muinck Keizer, A. de, Predikant, *Nieuwscheemda.*
Mul, H. N., Boekhandelaar, *Haarlem.* 9 ex.
Mulder, J. D., Ambtenaar Rijkstelegrafie, *Rotterdam.*
Mulder, Lodewijk, Oud Maj. der Infanterie, *'s Hage.*
Mulder, M. J., Gepensioneerd Luit.-Kolonel O.-I. Leger, *Voorburg.*
Muller, Gebr., Boekhandelaren, *'s Hertogenbosch.*
Muller, C., Emerit. Predikant, *Haarlem.*
Muller, Joh., Boekhandelaar, *Amsterdam.* 10 ex.
Muller, Dr. J. W., *Leiden.*
Muller Massis, IJ. D., Predikant Nederl. Herv. Gemeente, *Groningen.*
Munk, Dr. N., Offic. v. Gez., *Rau (Padangsche Benedenlanden).*
Musquetier, J. A. E., Ingenieur Waterstaat, *Vlissingen.*
Muusses, J., Boekhandelaar, *Purmerend.*
Muijsken, C., *Amsterdam.*
Mijs, D., Boekhandelaar, *Tiel.*

N.

Naber, Dr. S. A., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Nachmann, J. H., *Delft.*
Nierop, P., Boekhandelaar, *Zaandam.* 5 ex.
Nieuwenhuys, Mr. R. C., *Deventer.*
Nievelt, D. van, Controleur Dir. Belastingen, *Deventer.*
Nolen, Th., *Rotterdam.*
Noorderbroek, A., Oud-Burgemeester van Gorinchem, *Amsterdam.*
Noordhoff, P., Boekhandelaar, *Groningen.* 13 ex.

Noorduijn, Dr. C., *Nijmegen.*
Noorduijn, J. P. F. A., Med. Stud., *Leiden.*
Noorman, G., Jur. Cand., *Leiden.*
Nooten, S. & W. N. van, Boekhandelaren, *Schoonhoven.*
Nouhuys, W. G. van, Letterkundige, *Zalt-Bommel.*
Nuijs, C. W. J, 2e Luit. Infanterie, *Amsterdam.*
Nijgh & van Ditmar, Boekhandelaren, *Rotterdam.*
Nijhoff, Mart., Boekhandelaar, *'s Gravenhage.* 20 ex.

O.

Obreen, F. D. O., Hoofd-Directeur v/h. Rijks-Museum, *Amsterdam.*
Offerhaus Lz., Dr. J., Kerkelijk Hoogleeraar, *Leiden.*
Ogtrop, Mr. L. J. G. van, Advokaat, *Amsterdam.*
Oldeman, L. R., Predikant, *Zaandam.*
Oldenbarneveld, Jonkh. J. G. J. van, genaamd Witte Tullingh, Gep. Generaal-Majoor der Artillerie, *Leiden.*
Olivier, M. M., Boekhandelaar, *Amsterdam.* 5 ex.
Onderwijzers-Gezelschap, Het, in het arrondissement 's Hertogenbosch, *'s Hertogenbosch.*
Ooms, A., Leeraar Gymn. en H. B. S., *Deventer.*
Oordt, A. P. M. van, *Leiden.*
Oordt, H. van, Luit., *'s Hage.*
Oordt, H. L., Herv. Predikant, *'s Hage.*
Oort, H. L., Theol. Stud., *Leiden.*
Oort, H. T., Theol. Stud., *Leiden.*
Oosterling, H., Hoofd der School, *Oenkerk.*
Oosterzee, Mr. M. H. C. van, *'s Hage.*
Oosthoek, B., Hoofd der Openbare School, *Zeist.*
Oosting, J., Leeraar H. B. School, *Rotterdam.*
Ophorst, A., Boekhandelaar, *Wageningen.*
Opzoomer, Mr. C. W., Hoogleeraar, *Utrecht.*
Oudemans, Dr. A. C., Hoogleeraar, *Delft.*
Oudemans, Dr. J. A. C., Hoogleeraar, *Utrecht.*
Ouden, P. H. den, *Zalt-Bommel.*
Ouden—Spillenaar, Mevrouw den, *Waardenburg.*
Out, P., Boekhandelaar, *Koog a/d. Zaan.* 6 ex.

P.

Pabst van Bingerden, Jhr. van, *Nijmegen.*
Paddenburg, A. C. F. van, Boekhandelaar, *Amsterdam.*
Palser, Mejuffrouw H., *Amsterdam.*
Pantekoek, F. C. A., *Leiden.*

Pape, Mr. C. P. D., Advocaat en Lid Gemeenteraad, *'s Gravenhage.*
Paschen, Mevrouw, *Winterswijk.*
Paul, W. G. L., *Heidelberg.*
Paulus, Mr. J., Adj. Commies Ministerie v. Buitenl. Zaken, *'s Gravenhage.*
Pekelharing, Dr. C. A., Hoogleeraar, *Utrecht.*
Pekelharing, Dr. G., *Rotterdam.*
Penon, Dr. G., *Groningen.*
Perk, N. F., Onderwijzer, *Alkmaar.*
Pesch, A. J. van, Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Pesch, F. G van, *Zwolle.*
Pet, C., Boekhandelaar, *Hoogeveen.*
Peter, G. H. J., Med. Stud., *Leiden.*
Peters, J., Diaken Seminarie, *Rijsenburg.*
Peters, N. A., Boekhandelaar, *Rotterdam.*
Petit & Co., Boekhandelaren, *Rijzenburg.* 3 ex.
Plemper v. Balen, J. N., Boekhandelaar, *Alkmaar.* 3 ex.
Pfeiffer, P. J. K. S., *Langkat (Sumatra O.-K.).*
Philips, Mr. L. J. H., Rechter b/d. Arr. Rechtbank, *Tiel.*
Picnot, André, Leeraar Rijks H. B. School, *Venlo.*
Pisuisse, J., *Rotterdam.*
Plas, H. J. v. d., O.-I. Ambtenaar, *Banjoemaas.*
Plönnies, J. R. de, *Bergen op Zoom.*
Pluijgers, J. A., *'s Hage.*
Pluijm, W., *Deventer.*
Poelhekke, F. J., Pastoor, *Kudelstaart.*
Polak, S., *Deventer.*
Polano, Dr. K., Doctor en Arts, *Amsterdam.*
Pol de Mont, K. M., Hoogl. Athenaeum en Redacteur van de Toekomst, *Antwerpen.*
Poll, Mr. H. H. van de, *Utrecht.*
Polman Kruseman, Mr. W., *Middelburg.*
Polytechnische School, *Delft.*
Poortman, T., Predikant, *Zwolle.*
Post, Gebr. v. d., Boekhandelaren, *Utrecht.*
Posthuma, Dr. S., *Haarlem.*
Post Uiterweer, G., Boekhandelaar, *Enkhuizen.* 4 ex.
Potter van Loon, J., Candidaat Notaris, *Vries.*
Pouw, Mejuffr. C., *Amsterdam.*
Praasterink, H. W., Leeraar a/h. Gymnasium, *Batavia.*
Prince, G., Industrieel, *Gouda.*
Prins Visser, Mr. A. G, Advocaat, *Amsterdam.*
Proot, H. F., *Haarlem.*
Pull, firma T. D. H., Boekhandelaar, *Apeldoorn.*
Pijttersen Tzn. H., Boekhandelaar, *Sneek.*

Q.

Quack, Mr. H. P. G., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Quintus, Jhr. Mr. W. J., *Groningen.*

R.

Raaydt, Mevr. de Wed. Mr. A. C. de, *'s Gravenhage.*
Raman, P., Boekhandelaar, *Winschoten.*
Ramhorst Azn., J. van, Boekhandelaar, *Wormerveer.*
Ramhorst Azn., S. van, *Nijkerk.*
Rechteren Altena, Mr. J. Q. v., *Amsterdam.*
Reenen, Jhr. Mr. G. J. C. v., Vice-President Raad van State, *'s Gravenhage.*
Reenen van Lexmond, G. J. C. van, Grondeigenaar, *Oud Loosdrecht.*
Reich Jr., C. D., *Amsterdam.*
Remmers Jr., J. H., *Haarlem.*
Reijdt, J. de, Boekhandelaar, *Helmond.*
Riegler, C., *Medan, Sumatra.*
Rieu, Dr. W. N. du, Directeur Universiteits-Bibliotheek, *Leiden.*
Ringh, K. van, Apotheker, *Bolsward.*
Rinkelaar Roelink, M., *Meppel.*
Ritter, M., *Groningen.*
Roeloffs Valk, A. C., Candidaat Notaris, *Utrecht.*
Roeloffsen & Hubner, Boekhandelaren, *Amsterdam.*
Roessingh, H., Wijnhandelaar, *Haarlem.*
Rogge, Dr. H. C., Bibliothecaris d. Univ.-Bibliotheek, *Amsterdam.*
Roldanus, P., Boekhandelaar, *Vlissingen.*
Rolff, A. C., Boekhandelaar, *Amsterdam.* 2 ex.
Ronden, B. H. de, Boekhandelaar, *Amsterdam.*
Roodhuijzen, A., Leeraar a/d. H. B. School, *Enkhuizen.*
Rookmaker, Jac., Boekhandelaar, *Haarlem.* 2 ex.
Roos, H J. de, Koopman, *Rotterdam.*
Roosenburg, L., Ontvanger der Registratie, *Utrecht.*
Rooijen, G. J. van, Seminarie, *Rijsenburg.*
Rosenstein, F. W.
Rossem, P. van, Koopman, *Rotterdam.*
Rössing, J. H., *Amsterdam.*
Rossum, Wed. J. R. van, Boekhandelaar, *Utrecht.*
Rotterdamsch Leeskabinet, *Rotterdam.*
Rovers, Dr. M. A. N., Emerit. Predikant, *Arnhem.*
Roy, Dr. J. J. Le, Leeraar M. O., *Deventer.*
Royer, J. H., Ingenieur, *Barendrecht.*
Ruinen, L., Hoofd der School, *Loenen a/d. Vecht.*
Rups, A. H. D., Ingenieur Landmeter, *Edam.*

Rust, Mevrouw, *Amsterdam.*
Rutgers van Rozenburg, Mejonkvrouwen, *Amsterdam.*
Rutgers van Rozenburg, Jhr. A. E. W., *Amsterdam.*
Rütte, J. A. L. le, Directeur „Onderling Crediet", *Rotterdam.*
Rutten, I. F. G., Kapelaan, *Alkmaar.*
Ruyter, A., *Deli, Sumatra.*
Rijkens, R. R., (voor de Rijkskweeksch. voor Onderw.), *Nijmegen.*
Rijks-Academie v. Beeldende Kunsten, *Amsterdam.*
Rijks Hoogere Burgerschool, *'s Hertogenbosch.*
Rijks Kweekschool, *Deventer.*
Rijks Kweekschool voor Onderwijzers, *Groningen.*
Rijks Normaallessen, *Veendam.*
Rijn v. Alkemade, J. A. van, *Laboean, Deli, (Sumatra).*
Rijnbende, S. M. W., *Overveen.*

S.

Salm, Mr. A. J. J., *Amsterdam.*
Salverda, Dr. M., *'s Hage.*
Sandberg, Freule R. J., *Zwolle.*
Sande Bakhuijzen, Dr. H. G. v. d., Hoogleeraar, *Leiden.*
Sande Bakhuijzen, Dr. W. H. v. d., Rector, *Utrecht.*
Sandick, R. A. van, Civ. Ingenieur, Leeraar H. B. S., *Deventer.*
Sauvage Nolting, C. W. de, Leeraar H. B. School, *Amsterdam.*
Schaafsma, A., Boekhandelaar, *Dockum.*
Schaardenburg, C. J. van, *Dordrecht.*
Schaepman, Dr. H. J. A. M., *'s Hage.*
Schalekamp v/d. Grampel & Bakker, Boekhandelaren, *Amsterdam,* 6 ex.
Scheltema Beduin, Mevrouw, *Amsterdam.*
Scheltema & Holkema's Boekhandel, *Amsterdam,* 17 ex.
Scheuer, H. W., Kapitein der Genie, *Oost-Indië.*
Schilden, J. P. van der, Meubelfabrikant, *Rotterdam.*
Schilfgaarde, Dr. J. C. van, *Deventer.*
Schill, Th. G., Ingenieur, *Amsterdam.*
Schilthuis, Mejuffrouw J., *Groningen.*
Schimmel, H. J., *Bussum.*
Schimmelpenninck v. d. Oye, Baron H., Rentmeester v/h. Kroondomein, *Goes.*
Schmidt, Mejuffrouw J. C. H., Leerares in de Engelsche taal aan de H. B. School voor Meisjes, *Utrecht.*
Schols, Dr. Ch. M., Hoogleeraar, *Delft.*
Scholten, J. L., Boekhandelaar, *Epe.* 4 ex.
Scholten, H. T., Boekhandelaar, *Utrecht.*
Scholtens & Zn., Boekhandelaren, *Groningen.*

Schönlau, Cd. J., Litt. Stud., *Amsterdam.*
Schoonhoven, C. C. van, *Amsterdam.*
Schreuder, J. H., Cand. Theol., *Rotterdam.*
Schröder, Gebr., Boekhandelaren, *Amsterdam*, 13 ex.
Schröder, M. H., Notaris, *Velp.*
Schröder, M. J., Pharm. Stud., *Groningen.*
Schroeff, C. van der, 1e Luit. Adjudant O.-I. leger, *Batavia.*
Schroeff, G. F. F. C. v. d., Ontvanger der Registratie en Domeinen, *Woerden.*
Schroot, W. A., *'s Gravenhage.*
Schut, Dr. J., Arts, *Nunspeet.*
Scrinerius, G. J. C., Boekhandelaar, *Utrecht.*
Seldam, J. ten, *Medan, (Deli).*
Seminarie, „IJpelaar", *Ginneken.*
Sepp, M. E., Student, *Amsterdam.*
Setten, Mr. J. van, Advocaat en Procureur, *Zwolle.*
Sichterman, Mr. P. C. A., *Zwolle.*
Sigtenhorst, A. J. van den, Boekhandelaar, *Deventer.*
Sikken & Co., Boekhandelaren, *Amsterdam*, 9 ex.
Sillem, Mr. J. A., Lid v/d. Gemeenteraad, *Amsterdam.*
Sillem, J. G., Bankier, *Amsterdam.*
Siliakus, H., Leeraar H. B. School, *Deventer.*
Simons, A., Ingen., *'s Gravenhage.*
Singels Azn., Dr. N. J., Leeraar aan het Gymnasium, *Utrecht.*
Seyffardts Boekh., Boekhandelaar, *Amsterdam.*
Seijn Verhougstraete, De, Boekhandelaar, *Roeselare (België).*
Slingerlandt, van, Ambten. t. Besch., *Japara.*
Sloet van den Beele, Mr. L. A. J. W. Baron, *Arnhem.*
Sloot, L., Ingenieur der Werkplaatsen van de Holl. IJzeren Spoorweg-Maatschappij te Haarlem, *Haarlem.*
Slothouwer, Dr. G. M., Leeraar a/h. Gymnasium, *Leeuwarden.*
Slothouwer & Zn., Boekhandelaren, *Amersfoort*, 4 ex.
Sluiter, Mr. J. H., *Rotterdam.*
Sluiter, W. J. O., *'s Gravenhage.*
Smeding, S., Boekhandelaar, *Leeuwarden.*
Smit Gz., A., Burgemeester en Secretaris van Zaandijk en Secretaris v/h. Waterschap Westzaan, *Zaandijk.*
Smit, H. L., Boekhandelaar, *Hengelo (O.)*, 2 ex.
Smit Kleine, F., Letterkundige, *Maarssen.*
Smits, Mr. A. M. A., *Amsterdam.*
Smits, R. M., Boekhandelaar, *Middelburg*, 2 ex.
Soeterik, Boekhouder der Deli Spoorw.-Maatschappij, *Medan (Deli).*
Someren Brand, Mr. J. E. van, Advocaat en Procureur, *Amsterdam.*
Somerwil, P., Boekhandelaar, *Leiden*, 9 ex.
Sommer, J. C., Luit. der Infanterie, *Amsterdam.*

Sorgen, Mr. W. G. F. A. van, *Utrecht.*
Spanjaard, D., Jur. Stud., *Leiden.*
Spanje Koppenol, van, Boekhandelaar, *Zaandam.*
Spiering, Mr. F. J. W. G., Advokaat en Procureur, *Tiel.*
Spiering, Mr. W. F. E., Advokaat en Procureur, *Amsterdam.*
Spirlet, F. E., 1e Luit. b/d. Topogr. dienst, *Pontianak (Borneo's W. K.).*
Stam, Mr. F., *'s Hage.*
Star Numan, Mr. O. W., Griffier 1e Kamer, *'s Gravenhage.*
Staveren, C. van, Med. Stud., *Leiden.*
Steeden, H. G. van, Boekhandelaar, *Hellevoetsluis.*
Stenfert Kroese & v. d. Zande, Boekhandelaren, *Arnhem*, 7 ex.
Stephan, Dr. B. H., *Zaandam.*
Steur, Mejuffrouw J. van der, *Haarlem.*
Steijns, Dr. J. L. A., Dir. R. H. B. School, *Helmond.*
Stockum & Zn., W. P. van, Boekhandelaren, *'s Gravenhage*, 17 ex.
Stoett, F. A., Leeraar a/h. Gymnasium, *Amsterdam.*
Stoffel, C., Leeraar M. O., *Nijmegen.*
Stoffel, P., Houthandelaar, *Deventer.*
Stok, Dr. J. P. van der, Direct. v/h. Magnet. en Meteorol. Observatorium, *Batavia.*
Stokhuijzen, W., Boekhandelaar, *Gorinchem*, 2 ex.
Stokvis, Dr. B. J., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Stoppelaar, F. de, *Leiden.*
Stork, Mr. C. H., *Almelo.*
Stork, C. T., Lid der 1e Kamer, *Oldenzaal.*
Storm Lotz, D. J. P., Boekhandelaar, *Rotterdam*, 9 ex.
Straub, M., *Utrecht.*
Stumpff, W., *Amsterdam.*
Sulpke's Boekhandel, *Amsterdam.*
Suringar, Hugo, Boekhandelaar, *Leeuwarden*, 2 ex.
Suringar, P. J., *Leeuwarden.*
Suringar, Dr. W. F. R., Hoogleeraar, *Leiden.*
Suter, A., Jur. Stud., *Leiden.*
Sweris, C., Hoofd der openbare school, *IJlst.*
Symons, Dr. B., Hoogleeraar, *Groningen.*

T.

Tak, Henri, *Middelburg.*
Talma, Dr. S., Hoogleeraar, *Utrecht.*
Taudin Chabot, Mr. J. J. M., *Rotterdam.*
Teer, Corn., Boekhandelaar, *Edam*, 2 ex.
Telders, Mr. C., *'s Hage.*
Tellegen Bzn., Mr. A. O. H., Rentmeester der Stadsbezittingen, *Groningen.*

Terveen & Zoon, J. G. van, Boekhandelaren, *Utrecht.*
Terwey, T., Leeraar Kweekschool v. Onderwijzers, *Amsterdam.*
Tets, Mevrouw Douairière Jhr. Mr. H. B. v., *'s Hage.*
Tex—Vriese, A. den, *Amsterdam.*
Thiebout, Mr. J.. Lid der Staten van Overijssel, Wethouder der Gemeente Zwolle, *Zwolle.*
Thiel, J. J. van, President v/h. Seminarie der Oud-Bissch. Klerezie, *Amersfoort.*
Tiele, Dr. C. P., Hoogleeraar, *Leiden.*
Thieme's Boekhandel, H. C. A., *Nijmegen*, 5 ex.
Thieme's Boekhandel, *Zutfen*, 5 ex.
Tiele, I. I., *Rotterdam.*
Tienhoven, Mr. G. van, Burgemeester, *Amsterdam.*
Timmerman, A. W., Leeraar, *Almelo.*
Tjaden, A., Boekhandelaar, *Deventer.*
Tjaden Modderman, Dr. R. S., Hoogleeraar, *Groningen.*
Tjarda van Starkenborgh Stachouwer, Jhr. A. W. L., Notaris, *Groningen.*
Tjeenk Willink, Mejuffrouw A. M., *Zwolle.*
Tjeenk Willink, H. A., Boekhandelaar, *Arnhem*, 3 ex.
Tjeenk Willink, H. D., Boekhandelaar, *Haarlem.*
Tjeenk Willink, W. E. J., Boekhandelaar, *Zwolle.*
Tobi Jr., E., Adjunct-Houtvester, *Ngaroi, Res. Samarang.* 2 ex.
Tol, J. C. van den, *'s Hage.*
Trénité, Dames, *Haarlem.*
Tresling, Dr. J. A., Arts, *Zwolle.*
Tricht, Mr. Th. van, Advocaat, *Arnhem.*
Trojen van Hulst, Mr. van, Kantonrechter te Elst, *Nijmegen.*
Tromp, Theod. M., Adj.-Comm. Waterstaat, *'s Gravenhage.*
Tubergen, A. H. van, Apotheker, *Haarlem.*
Turnhout, J. J. van, Boekhandelaar, *Breda.*
Tutein Nolthenius, J. H., *Amsterdam.*
Tutein Nolthenius, R. P. J., Ingen. v/d. Waterst., *'s Hertogenbosch.*
Tuijmelaar, Mevrouw, *Haarlem.*
Tuyn, W, J., Fabrikant en Koopman, *Edam.*
Tuytel, J. G., Leeraar M. O., *Haarlem.*
Twiss, F., Kontroleur 1e Klasse op de Bezittingen buiten Java en Madura, *Natal (Sumatra).*
Twiss geb. Suermondt, Mevrouw de Wed. M. E., *Utrecht.*
Tijssen, Leonard, Boekhandelaar, *Leeuwarden.*

U.

Unger, J. H. W., Gemeente-Archivaris, *Rotterdam.*
Uijttenbroeck, firma Wed. H. H., Boekhandelaar, *Venlo.* 2 ex.

V.

Valeton Jr., J. J. P., Theol. Doct., Hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit, *Utrecht.*
Valkema Blouw, Dr. H. A. J., *Haarlem.*
Vandevelde, J. A., Schout bij Nacht, *'s Gravenhage.*
Vasseur, P., *Epe.*
Velde, Mr. H. A. van de, *'s Hage.*
Vecht, H. J. van der, Boekhandelaar, *Hasselt.*
Veen Kzn., Kl., Boekhandelaar, *Edam.* 3 ex.
Veer, H. de, *Amsterdam.*
Verbroeck van Nieuw Beijerland, C. J. J., *Dordrecht.*
Verdam, Dr. J., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Ver Huell, Mr. A. W. M. C., *Arnhem.*
Verkerk Pistorius, Mr., *'s Hage.*
Verkouteren, Mejuffrouw E., *Amsterdam.*
Verkouteren, Mr. H., *Amsterdam.*
Vermeer, Mr. C., Advokaat en Procureur, *Deventer.*
Vernhout, A., Boekhandelaar, *Haarlem.*
Verriest, Hugo, *IJperen.*
Verster, J. F., *Amsterdam.*
Verster, Mr. Th. M., Advokaat, *Amsterdam.*
Veth, Dr. P. J., Hoogleeraar, *Arnhem.*
Veij Mestdagh, P. G. de, Boekhandelaar, *Vlissingen.*
Vies, O. van der, *Amsterdam.*
Vigeveno, M., *Amsterdam.*
Virulij Verbrugge-v. Outeren, Mevrouw H. A., *Alkmaar.*
Visser, Mr. A. C., Advocaat en Procureur, *Gorinchem.*
Visser, G. C., Boekhandelaar, *'s Gravenhage.* 2 ex.
Visser, J. A., Predikant, *Nijmegen.*
Visser & Co., Boekhandelaren, *Batavia.* 8 ex.
Vissering, Mr. W., *'s Hage*
Vitringa, Dr. A. J., Rector, *Deventer.*
Vlaanderen van Oldenzeel, C. S. J., Kunsthandelaar, *Rotterdam.*
Vlielander, J. G. M. E., *'s Hage.*
Vlissingen, W. P. van, Directeur der Hoogere Burgerschool en Burgeravondschool, *Enkhuizen.*
Vogel, J. J. H., *'s Gravenhage.*
Vooren, J. van, Landmeter der Regeering, *Pretoria, Transvaal.*
Voort Azn., A. van der, Leeraar Middelbaar onderwijs, *Haarlem.*
Vorstman, Dr. M. A. G., Rustend Predikant te Gouda, *Gouda.*
Vos, Jan C. de, *Rotterdam.*
Vosmaer, Dr. G. C. J., *Napels.*
Vries, H. L. de, Jur. Stud., *Groningen.*
Vries, Mr. J. C. de, *Amsterdam.*

Vries, Dr. M. de, Hoogleeraar, *Leiden.*
Vries, S. de, Jur. Stud., *Arnhem.*
Vroesom de Haan, Dr. J., *Rotterdam.*
Vrolik, J., Doctorandus i/d. Rechten, *Rotterdam.*
Vrolik, W., *Utrecht.*
Vroom, J. W. L., Notaris, *Deventer.*
Vuijlsteke, J., Boekhandelaar, *Gent.*
„Vijfde Klasse v/d. School voor Godsdienstonderwijs der Vrije Gemeente in het jaar 1886", *Amsterdam.*
Vijn, H., Burgemeester, *Twisk.*
Vijn Lakeman, Mevrouw G., *Twisk.*
Vijzelaar, J., Controleur, *Medan, (Deli).*

W.

Waard, S. de, Predikant der Doopsgezinde Gemeente, *'s Hage.*
Waarden, H. A. P. C. van der, Seminarie, *Rijsenburg.*
Waesbergen, Wed. P. van, Boekhandelaar, *Rotterdam.*
Wagemans, G., *Rotterdam.*
Walen, D. Jeannette, Particuliere, *Arnhem.*
Waller, M. J., *Amsterdam.*
Walree, J. P. van, Directeur Broodfabriek, *Groningen.*
Walther, C. L., Arrond. Schoolopziener, *'s Gravenhage.*
Warren, Dr. S. J., Rector, *Dordrecht.*
Water, P. van de, Deli Maatschappij, *Deli.*
Wechel, D. H. te, Leeraar in Wis- en Werktuigkunde aan de Rijkslandbouwschool, *Wageningen.*
Weekblad „Minerva", *Leiden.*
Wegener Sleeswijk, C., Jur. Stud., *Leiden.*
Welderen Baron Rengers, Th. M. Th. v., Jur. Cand., *Leiden*
Welderen Baron Rengers, Mr. W. J. v, *Leeuwarden.*
Wermeskerken, firma Wed. D. R. v., Boekhandelaar, *Tiel.*
Wertheim, A. C., *Amsterdam.*
Wertheim, Mr. J. F., *Amsterdam.*
Wesenhagen, Mr. A. C., Rechter, *Rotterdam.*
Wesseling, H. C., Emeritus Predikant, *Utrecht.*
Wesser, C. H., Boekhandelaar, *Zevenaar.*
Westendorp, G. J. van, Onderwijzer, *Loenen a/d. Vecht.*
Westerbaen, A. C., Boekhandelaar, *Franeker.*
Westerman, Dr. G. F., *Amsterdam.*
Wettum, Dr. Th. B. van, Leeraar H. B. School, *Leiden.*
Weusman, J. W., *Utrecht.*
Weyhenke, R. J. L., *'s Hage.*
Wibaut, F. M., Koopman, *Middelburg.*
Wieseman, P. G., Particulier, *'s Gravenhage.*
Wildeboer, Dr. G., Hoogleeraar, *Groningen.*

Wilken, Dr. G. A., Hoogleeraar, *Leiden.*
Willers, Mevr. de Wed., Particuliere, *Amsterdam.*
Wilmes, Joh., Boekhandelaar, *Almelo.*
Wilmink, Dr. J. H., Leeraar Gymn., *Deventer.*
Wilterdink, D. J., Boekhandelaar, *Deventer.* 2 Ex.
Winkel, Dr. J. te, *Groningen.*
Winkler, Mejuffrouw S.. Hoofd eener School, *Leiden.*
Witte, H., Hortulanus, *Leiden.*
Wit, J. H. de, Boekhandelaar, *Amsterdam.*
Witte, S. de, Commies b/d Posterijen, *Zalt-Bommel.*
Wolff, Hendr. C. de, Assuradeur, *Rotterdam.*
Wolters, J. B., Boekhandelaar, *Groningen.* 4 Ex.
Wolters, W. P., Leeraar H. B. School, *Leiden.*
Woltjer, Dr. J., Hoogleeraar, *Amsterdam.*
Worp, Dr. J. A., *Groningen.*
Worst, H., Predikant, *Epe.*
Wulfften Palthe, W. van, *Hengeloo.*
Wüste, J. R., *Amsterdam.* 3 Ex.
Wybrands, C. N., Doopsgezind Predikant, *Enschede.*
Wyck, Jhr. C. van der, Kapitein der Artillerie, *Utrecht.*
Wijck, Jhr. Dr. B. H. C. K. van der, Hoogleeraar, *Groningen.*
Wijck, Jhr. Mr. H. van der, Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën, *'s Gravenhage.*
Wijchgel, N., Admin. der Ondern. Kalahoese, *Deli, Sumatra*
Wijk, J. van, Control. 1e Kl. B. B., *Tandjongradja, Res. Palembang.*
Wijnen en van Steeden, *Remboen, Deli, Sumatra.*
Wijnmalen, Dr. T. C. L., *'s Hage.*
Wijnstroom, W., *Amsterdam.*
Wijs, G. de, Commandant v/d. Brandweer, *'s Hage.*
Wijsman Bzn., H. J, *Amsterdam.*
Wijt & Zn.. M., *Rotterdam,* 2 ex.

IJ.

IJbes, IJbe, Boekhandelaar, *Velp,* 2 ex.
IJssel de Schepper, Dr. H., Dir. der Stear. Kaarsenfabriek, *Gouda.*
IJssel de Schepper, J. H. A., Student, *Luik.*

Z.

Zaalberg, H., Jur. Docts., *Leiden.*
Zandt, H. M. v. d., Jur. Stud., *Leiden.*
Ziegeler, E., Arts, Officier v. Gezondheid 2e Klasse, *Leeuwarden.*
Zuidema, R. W., Leeraar a/d. H. B. S. met 5 jar. cursus, *Haarlem.*
Zuijlen, W. van, *Rotterdam.*
Zwaan, F. J. de, Boekhandelaar, *'s Gravenhage.* 9 Ex.
Zweeden, P. van Boekhandelaar, *Groningen.*

VENUS EN ADONIS.

VENUS EN ADONIS.

„Vilia miretur vulgus; mihi flavus Apollo
Pocula Castalia plena ministret aqua."

Nauw heeft de blonde zon, in purp'ren pracht,
Aurora, die bij 't afscheid weent, verlaten,
Of blozend spoedt Adonis zich ter jacht;
Jachtminnend, lust het hem de min te haten;
Gelijk een smachtend jong'ling, stout van zin,
Stormt Venus op hem aan om zijne min.

„Gij, driemaal schooner dan ikzelf," — vleit zoet
Haar tong, — „in 't woud de geurigste aller bloemen,
Die nimfen tanen, mannen zwichten doet,
Meer rood en wit, dan roos of duif kan roemen, —
Natuur, zich off'rend toen ze u schiep, erkent,
Dat met uw leven ook de wereld endt.

„Gij wonderwezen, stijg van 't fiere ros;
't Is licht, aan 't zaâl den teugel vast te maken;
Tot loon van zulk een gunst zult ge in dit bosch
Geneugten, duizendvoud en heim'lijk, smaken;
Zet hier u neêr, — hier schuifelt nooit een slang, —
Opdat uw mond er kus op kus ontvang';

„Maar ducht toch geen verzadiging, veeleer
Zijt ge in 't genot om de' eeuw'gen dorst verwonderd;
Gij gloeit, ik blusch, en daad'lijk gloeit gij weer;
Tien kussen zijn als één, één lang als honderd;
Een zomerdag schijnt u een korte stond,
Bij zulk een spel en kortswijl mond aan mond."

Zij vat, terwijl zij spreekt, zijn vochte hand,
Die haar van kracht getuigt en jeugd en leven;
Zij wenscht, van liefde trillend, die als pand
Van 't hoogste heil, door goden na te streven;
Begeerte leent haar kracht; met vuur'gen blos
Trekt zij hem moedig af van 't fiere ros.

Zij slaat om de' eenen arm des kleppers toom,
Den and'ren om den teng'ren knaap; zijn blozen
En houding toont zijn weêrzin aan; te loom
Van bloed en lust is hij voor 't minnekozen,
Zij rood als kolen, sprank'lende van gloed,
Hij rood van schaamte en ijskoud van gemoed.

Ras hecht aan een geknoesten tak haar hand
Den fraaien toom; — o, liefde is rijk aan vonden! —
De klepper staat; nu zoekt haar liefde een band,
Waarmede aan haar de ruiter zij gebonden;
Zij drukt hem neer, en wenscht, dat hij 't haar doet,
Dwingt hem door kracht, maar niet tot liefdegloed.

Zoodra hij ligt, glijdt ze aan zijn zijde neder,
Steunt arm en heup, als hij doet, op den grond,
En streelt zijn wang en wreev'lig voorhoofd teeder,
En sluit hem, als hij kijven wil, den mond;
  En onder 't vurig kussen stamelt zij:
  „'k Laat nimmer, zoo gij kijft, uw lippen vrij."

Hij gloeit van schaamte; met een tranenvloed
Verkoelt zij 't maagd'lijk gloeien van zijn wangen,
En droogt die weer met harer zuchten gloed
En 't goud der lokken, die haar leest omhangen;
  Hij noemt haar stout, onzedig, wijst haar af,
  Maar 't volgend woord vindt in een kus zijn graf.

Gelijk een arend, hong'rig, uitgevast,
Rukt aan zijn prooi, aan veed'ren, vleesch en been,
De vleugels klept, en haastig schrokkend brast,
Tot hij verzaad is of zijn buit verdween,
  Zoo kust zij hem het voorhoofd, kin en wangen,
  Om, waar zij eindigt, weder aan te vangen.

Gedwongen, doch weêrstrevend, alles lijdend,
Ligt hij daar hijgend neer, en steunt, en zucht;
Dien wasem maakt zij buit als hartverblijdend,
En noemt hem hemeldauw en balsemlucht,
  Wenscht, dat haar wang een bloembed wezen mocht,
  Zoo 't met een dauw, zoo geurig, werd doorvocht.

Gelijk een vogel, in een net geraakt,
Ligt in haar arm Adonis als in boeien;
De schaamte en schuwe spijt, waarvan hij blaakt,
Doen zijner oogen gloed nog schooner gloeien;
  Komt felle regen bij een vollen stroom,
  Dan zwelt die aan en overstelpt zijn zoom.

Zij smeekt, en o! hoe lieflijk is haar smeeken!
Zij stemt voor 't lieflijkst oor haar stem zoo week!
Doch hij blijft stuursch en hoort niet, wil niet spreken,
Nu rood van schaamte, dan van gramschap bleek;
Zijn rood verrukt haar, doch van 't bleek gelaat
Verklaart zij, dat hem dit het beste staat.

Hoe hij ook blikken moog', zij mint hem immer,
En zweert hem bij haar blanke godenhand:
Van zijnen teed'ren boezem wijkt zij nimmer,
Aleer hij, door haar tranen overmand,
Die lang haar wangen vochtten, vrede sluit;
Eén zoete kus delgt al zijn schuld hem uit.

Bij dit woord heft hij 't hoofd omhoog, zoo ras
Als 't waterhoen, dat door de golven breekt,
Maar, aangeblikt, terugduikt in den plas;
Zoo biedt hij aan, wat zij zoo vurig smeekt;
Zij spitst den mond reeds om zijn schuld te ontvangen,
Hij wendt zich af, blind, doof voor haar verlangen.

Geen wand'laar in des zomers hitte smacht
Zoo naar een dronk, als zij naar 's liefsten groet;
Zij ziet haar heil, maar 't komt niet in haar macht;
In water badend, staat ze in laaien gloed.
„Erbarm u," roept ze, „een kus slechts smeek ik u!
Steenharde jong'ling, waarom zijt gij schuw?

„Eens smeekte, als ik tot u, met vochtig oog
Tot mij des oorlogs stugge, schrikb're god,
Die voor geen vijand ooit den nek nog boog,
Die, fier en stout, met elken weerstand spot;
Doch als mijn slaaf hield hij om gunsten aan,
Die zonder bede u ten gebode staan.

„Hij hing aan mijn altaar zijn felle lans,
't Gebutste schild, den helm met fiere pluim;
Om mijnentwil begon hij spel en dans
Te leeren, lachte om dart'le scherts en luim;
En trom en bloedvaan werd veracht; den held
Werd nu mijn bed tot tent, mijn boezem 't veld.

„Zijn overmacht bezweek voor mijne macht;
Ik hield in rozenkeet'nen hem gevangen;
Die 't hardste staal kon dwingen door zijn kracht,
Zag mij naar 't oog en las er mijn verlangen.
O, roem niet trotsch er op, dat ik nu smeek,
Voor wie de ontembare oorlogsgod bezweek.

„Druk uwe lippen op de mijne vrij, —
Al zijn zij niet zoo schoon, rood zijn zij toch, —
De kus blijft u, al schenkt gij haar aan mij;
Kom, hef het hoofd! wat staart ge op de aarde nog?
Zie mij in 't oog, gij ziet uw schoon terstond;
Is 't oog in oog, waarom niet mond aan mond?

„Schaamt ge u, te kussen? sluit uw oog bedeesd,
En ik doe 't ook; zoo wordt de dag tot nacht;
Waar twee alleen zijn, viert de liefde feest;
Wees stout, op ons gekoos geeft niemand acht;
Ducht het geklap van die viooltjes niet,
Want zij begrijpen niet, wat hier geschiedt.

„Hoe zacht het dons uw zoete lip omgeev',
Onrijp u toon', tot proeven lokt gij aan;
Draal niet, opdat de tijd u niet ontzweev';
Geen schoon verteer' zichzelf, 't mag niet vergaan;
Pluk tijdig schoone bloemen, oud're kelken
Behoedt geen late zorg voor ras verwelken.

„Ware ik taankleurig, leelijk, rimp'lig, oud,
Mismaakt en mank, in 't spreken ruw en schel,
Plomp in mijn doen, versleten, jichtig, koud,
Leepoogig, mager, kracht'loos, been en vel,
Dan mocht gij aarz'len, niets ware ik voor u;
Doch, — vlekk'loos, — wat verafschuwt gij mij nu?

„Geen rimpel is in 't voorhoofd mij geprent;
Mijn helblauw oog schiet stralen, waar 't ook tuur';
Mijn schoonheid groeit en bloeit in eeuw'ge lent';
Zoet zwelt mijn vleesch; mijn merg is jong, vol vuur;
Neem hier mijn zachte, vochte hand, en 't schijnt,
Of zij in de uwe wegsmelt en verdwijnt.

„Zeg mij te keuv'len, ik verruk uw oor, —
Op gras te tripp'len als een elfenstoet, —
Op zand te dansen als een nimfenkoor, —
Gij vindt het minste spoor niet van mijn voet;
Liefde is een geest, uit louter vuur geweven,
Die nimmer zinken kan, slechts opwaarts streven.

„Zie slechts de sleutelbloemen, die mij dragen,
Geen bloempjen kreukt door mijn gewicht ineen;
Twee zwakke duiven vliegen voor mijn wagen
En voeren heel den dag alom mij heen;
Is liefde dus zoo licht, hoe komt het dan,
Dat, schoone knaap, zij u bezwaren kan?

„Spreek, is uw hart verliefd op uw gelaat?
Of heeft uw rechterhand uw linker lief?
Vrij dan uzelf, word van uzelf versmaad;
Roof zelf uw vrijheid, smaal uzelf als dief.
Leer van Narcissus zoo uzelf verderven;
Zijn beeld in 't beekjen kussend, moest hij sterven.

„Een toorts geev' licht, juweelen hellen schijn;
Zoet moog' genot, wat schoon is, nut ook geven;
Het kruidjen geur', een boom moet vruchtbaar zijn;
Wat voor zichzelf slechts leeft, misbruikt het leven;
Zaad spruit uit zaad, iets schoons verwekke iets schoons;
Gij werdt verwekt, wek leven dus in zoons.

„Moet de aard van haren groei u voedsel geven,
Als de aard van uwen groei geen voedsel heeft?
Natuur gebiedt: wie leven heeft, schenk' leven;
't Is plicht, dat na uw dood van u iets leeft;
Denk, dat, trots dood, uw leven steeds beklijft,
Zoolang van u een beeltnis leven blijft."

Een oogwenk zweeg de smachtende, bezweet,
Want waar zij rustten was geen schaduw meer,
En Titan zag, — 't was middag, — moede en heet,
Met gloeiende oogen op het paartjen neer;
Hij gunde Adonis zijne taak, waar' hij
Adonis dan, en zoo aan Venus' zij.

Adonis, loom, tot liefde niet gewekt,
Met somber oog, door wrevel gansch ontluisterd,
Waarboven zich de wenkbrauw samentrekt
Gelijk een wolk, die 's hemels blauw verduistert,
Roept grimmig uit: „Foei, niets van minnen, neen!
De zon verbrandt mij hier, ik wil nu heen."

„Zoo jong," — spreekt Venus, — „en zoo hard gezind?
Wat vooze reed'nen zoekt ge, om niet te blijven!
Ik zucht mijn hemelsche' adem, en die wind
Zal u den gloed der zon, die daalt, verdrijven;
Mijn haren breid ik uit en doe hem tanen;
En branden die, ik blusch ze met mijn tranen.

„De zon, die ginds schijnt, brandt niet, warmt alleen,
En zie, ik lig nog tusschen u en haar;
De gloed, dien zij geeft, deert mij niet, o neen!
Uw oogstraal brandt, uw blik dreigt mij gevaar;
  En ware ik niet onsterflijk, kon ik leven,
  Aan 't schroeien van twee zonnen prijsgegeven?

„Zijt gij zoo hard als steen, uit staal gesmeed?
Neen, harder; denk, hoe regen rotsen klieft.
Zijt gij een vrouwenzoon, gij, die niet weet,
Wat liefde is, hoe versmade liefde grieft?
  O, hadde uw moeder zoo gedacht, zoo boos,
  Gij leefdet niet, zij stierf dan kinderloos.

„Wat, wie ben ik, dat gij mij zoo ontvliedt?
Wat groot gevaar schuilt in wat ik begeer?
Wat is een kus? hij schaadt uw lippen niet;
Spreek, lieve, spreek, maar lief! of zwijg veeleer;
  Eén kus slechts! geef, ik houd hem niet voor mij;
  Maar geef hem weer, met één als rente er bij.

„Foei, levenlooze schim, gij koude steen,
Schoonkleurige afgod, zonder spraak en blind,
Gij streelt, gelijk een beeld, het oog alleen,
Gelijkt een man, maar zijt geen menschenkind!
  Gij zijt geen man, hoezeer gij 't schijnt, want lust
  Drijft elken man van zelf aan, dat hij kust."

Nu legt het ongeduld haar tong in boeien,
De hartstocht breekt een wijl haar aanklacht af;
En hoe de smaad haar oog en wang doe gloeien,
Zij, schoon in liefde rechter, wil geen straf;
  Zij weent, en keer op keer tracht zij te spreken,
  Haar snikken dwingt haar telkens af te breken.

Nu schudt zij droef haar hoofd, dan weer zijn hand;
Nu blikt zij strak op hem, dan naar den grond;
Nu windt haar arm zich om hem als een band;
Zij wenscht, hij niet, een innig, zoet verbond;
  En tracht hij los te komen, wil hij heen,
  Zij vlecht haar lelievingers hecht ineen.

„Neen, liev'ling," zegt ze, „ik heb u thans omsperd,
Besloten zijt gij in deze elpen palen,
Ik ben uw park, wees gij, — ik wil 't, — mijn hert;
Weid waar gij wilt, op heuv'len of in dalen;
  Graas op mijn lippen, en zijn die verdroogd,
  Zoek lager bronnen, waar ge u laven moogt.

„Verkwikking kan mijn park genoeg u geven,
Zoet dalgras, hoog're vlakten rijk in zegen,
En ronde heuvels, donk're schaduwdreven,
Waar gij beveiligd zijt voor storm en regen;
  Wees dus mijn hert en ducht geen hondgeblaf;
  Al kwam een duizendtal, 'k weer allen af."

Adonis glimlacht, maar met bitt'ren spot,
Wat fluks een kuiltjen groeft in ied're wang;
De Liefde zelf schiep dit als toovergrot,
Opdat haar, sneeft zij, zulk een graf omvang';
  Zij weet, dat daar de Liefde heeft geleefd,
  En dus de Dood er wijkt, geen macht er heeft.

Die ronde tooverkuiltjes oop'nen sluw
Hun mond om Venus' zinnen te verzwelgen.
Dolzinnig was zij reeds, wat wordt zij nu?
Moet haar, de ontzielde, een tweede slag verdelgen?
  Wee, koningin! naar eig'ner wetten kracht
  Bemint gijzelf de wang, die u belacht!

Wat nu te zeggen? wat te doen? Haar woord
Verwaait; haar wee groeit aan, vindt geen erbarmen;
De tijd vervloog, haar liev'ling wil nu voort
En wringt zich los uit haar omklemmende armen.
„O deernis!" roept ze, „één gunst, één woord alleen!"
Hij ijlt reeds weg en naar zijn klepper heen.

Doch zie! daar in 't naburig lage bosch
Bespeurt een jonge merrie, vurig, stout,
Adonis' ongeduldig trapp'lend ros,
En snuift en rent luid brieschend door het hout;
De sterke hengst, gebonden aan den boom,
Springt op, haar na, — verbroken is de toom.

Hij kromt zich, springt en hinnikt luid in 't rond,
En scheurt zijn taaien gordelband als rag,
En wondt met harden hoef den hollen grond,
Die dreunt, als klonk er donderslag op slag;
Een felle beet verbreekt zijn ijz'ren stang, —
Bedwongen is de lang gehate dwang.

Het oor gespitst, den sterken nek gebogen,
De vlechten van zijn maan steil opgericht,
Blaast hij de lucht, door 't neusgat ingezogen,
Als uit een oven voort, tot damp verdicht;
Zijn oog, fel glinst'rend met een vuur'gen gloed;
Verkondt zijn heete drift en fieren moed.

Nu draaft hij, als om elken tred te tellen,
Met eed'len trots, bij alle fierheid zacht;
Dan steigert hij om springend voort te snellen,
Alsof hij sprak: „Zie, zoo toon ik mijn kracht!
Zoo tracht ik mijner schoone blik te boeien,
Die merrie daar voor mij te doen ontgloeien."

Wat zou hij zich aan 's meesters wrevel storen,
Zijn vleiend: „Hier!" 't bevelend: „Sta, zeg ik"?
Wat geeft hij nu om stang of trens of sporen,
Om schitt'rend dekkleed, zijden lint of strik?
't Fier oog ziet de geliefde, iets anders niet,
Want zij is 't eenig schoone, dat hij ziet.

Gelijk een schilder 't opneemt met het leven,
Een ros met allerschoonste vormen maalt,
En met zijn kunst natuur voorbij wil streven,
Zoodat het doode 't leven overstraalt, —
Zoo overtrof dit ros 't gewone paard
In eed'len bouw, in kleur, in vuur'gen aard.

Rondhoevig, kortgekoot, de vetlok lang,
't Been fijn, huid teêr, oor kort, hoofd klein en droog,
Nek krom, borst breed, sterk kruis, een vlugge gang,
Staart dik, maan dun, wijd neusgat, vurig oog, —
Zie, niets ontbrak aan 't edel ros, dan dat
Op 't fiere dier een fiere ruiter zat.

Nu schiet hij voort, blijft plots'ling starend staan;
Springt op weer, als de lucht een veêrtjen wiegt;
Dan gaat hij met den wind een wedloop aan,
En wie kan zeggen, of hij rent of vliegt?
De wind fluit door zijn maan en staart; de haren
Zijn trillend uitgespreid, of 't vleugels waren.

Hij ziet haar aan en hinnikt luid haar tegen;
Zij briescht terug, alsof zij hem verhoort,
Maar houdt zich trotsch, — als alle vrouwkens plegen,
Wanneer zij zich begeerd zien, — schijnt verstoord;
Zij hoont zijn liefde, dreigt die zelfs met straf,
En weert zijn naad'ring met een hoefslag af.

Nu laat hij, diep gekrenkt en droef te moede,
De staartpluim hangen, die wijd uitgespreid
Zijn flanken schaduw gaf, en stampt van woede,
En hapt naar vliegen in zijn grimmigheid;
Zijn schoone, die zijn heeten toorn ontwaart,
Wordt vriend'lijker, zoodat zijn drift bedaart.

Zijn wreev'le heer ijlt toe om hem te vangen; —
De merrie, ongetemd en schuw, vlucht heen,
Verlaat den hengst, die, gloeiend van verlangen,
Terstond haar volgt; — Adonis staat alleen.
Zij rennen 't woud in, dol, door niets gestuit,
Een kraaientroep, die nastuift, ver vooruit.

Van 't roepen hijgend, zit Adonis neêr,
Verwenscht het dier, dat zooveel last hem baart;
De Mingodin, van minne krank, kan weêr
Bepleiten wat haar drukt, haar ziel bezwaart;
Drievoudig, zegt men, grieft der liefde smart,
Wanneer de tong geen tolk mag zijn van 't hart.

Heeter gloeit een dichtgesloten oven,
Feller bruischt een opgestuwde vloed;
Geen leed gaat ingehouden leed te boven,
Het uiten tempert liefdes fellen gloed;
Zoo 's harten pleitbezorger niet mag spreken,
Wee 't arme hart! het moet van weedom breken.

Hij ziet haar komen en zijn wang ontgloeit,
Zooals door wind een kool, die glimt, herleeft;
Hij trekt den hoed zich diep op 't oog; geboeid
Schijnt aan den grond zijn wreev'le blik; hij geeft
Geen acht op haar, al is zij ook nabij;
Hij slaat haar gâ, maar vluchtig, van ter zij.

En toch, wat aanblik was het, dien zij bood
Bij 't sluipen naar den stuurschen knaap! hoe jagen
En strijden op haar wangen wit en rood,
Tot telkens de een den ander heeft verslagen!
Nu is zij bleek, en fluks straalt haar gezicht
Een gloed uit als des hemels flikkerlicht.

Zij staat reeds voor hem, vest op hem het oog,
Knielt, als een need'rig minnaar, schuw en bang;
Haar schoone hand heft hem den hoed omhoog,
En de and're teed're hand streelt hem de wang,
Die, door haar hand gegroefd, nog teêrder blijkt,
Als sneeuw, die voor de minste drukking wijkt.

Wat strijd werd daar met blikken nu gestreden!
Haar oog houdt bij zijn oog om weêrmin aan;
Zijn oog ziet haar in 't oog, maar doof voor beden;
Haar oog blijft smeeken, zijn oog 't niet verstaan;
Uitlegger is bij heel dit stomme spel
De tranenvloed uit harer oogen wel.

Nu vat zij hem recht teeder bij de hand,
Een lelie met een sneeuwen koord omwonden,
Of elpenbeen met een albasten rand,
Een vijand, blank, door blanker vriend gebonden;
't Beeld van dien strijd, met streven en weerstreven,
Een paartjen zilverduiven kan het geven.

Weêr vleit haar tong, of zij hem winnen kan:
„O, schoonste zwerver op dit wereldrond,
Waart gij eens zooals ik, en ik een man,
Gij krank van harte als ik, en ik gezond,
Eén zoete blik deed heeling u verwerven,
Al moest ik voor uw redding 't leven derven."

„Geef mij mijn hand vrij; 'k wil het!" is zijn taal;
„Geef mij mijn hart," zegt zij, „en 'k geef haar weêr;
O geef, tenzij uw hart het mijn' zoo staal',
Dat elke zucht er langs glij, 't nimmer deer';
'k Sla, heeft Adonis' hart zoo 't mijn' verhard,
Geen acht dan meer op liefdes diepste smart."

„O foei!" roept hij, „laat los, en laat mij gaan,
Mijn jachtvermaak is uit, mijn paard verdween;
Gij zijt het, die mij dit hebt aangedaan;
Ik bid u, ga, en laat mij hier alleen;
Want dit is al mijn streven en verlangen,
Mijn hengst weer van de merrie weg te vangen."

Haar antwoord is: „Uw hengst deed wel; hij groet
Naar eisch de warm hem naad'rende begeert';
Liefde is iets wat verkoeling eischt, een gloed,
Die, niet gebluscht, het hart ontvlamt, verteert.
De zee heeft grenzen, minbegeerte niet;
Wat wonder, dat uw ros uw dwang ontvliedt?

„Wat stond hij als een knol daar aan den boom,
Gebonden, als een slaaf verneêrd, veracht!
Hij ziet zijn lief, zijn jeugd roept „Mijn!", de toom
Wordt door zijn fieren nek voor niets geacht,
Die snel den zwakken boei in stukken rijt;
En fluks zijn mond en rug en borst bevrijd.

„Wie ziet zijn lief ontkleed te bedde, slaat
Haar blankheid gâ, beschamend voor het linnen,
En gunt, is eens zijn oog van lust verzaad,
Hetzelfde heil niet aan zijn and're zinnen?
Wie is zoo bang, dat hij, — is 't weder koud, —
Zoo 't vuurtjen vlamt, de hand er niet bij houdt?

„Veroordeel, schoone knaap, uw klepper niet;
Hij moge u leeren, — 'k vraag het u met klem, —
Een heil te aanvaarden, dat ik liefdrijk bied;
Al ware ik stom, leer 't uit zijn doen van hem.
O, leer beminnen; 't is welras geleerd,
En nimmer wordt het, kent gij 't eens, verleerd."

„Ik ken," sprak hij, „geen liefde, en 't moog' zoo blijven;
Doch mocht ze een ever zijn, dien jaag ik dan;
'k Houd niet van leenen, wil geen schuldbrief schrijven;
Lief is 't mij, zoo 'k de liefde smaden kan;
Een leven noemt men haar, door dood bezocht,
Dat lacht en schreit in éénen ademtocht.

„Wie draagt een kleed, niet passend, half gereed?
Wie plukt een knop, die nog geen blaadje' ontplooit?
Wat bij zijn eersten groei reeds schade leed,
Wordt best gewied en in den wind gestrooid;
Een veulen, jong bestegen en bevracht,
Verliest zijn moed, komt nimmer goed op kracht.

„Mijn hand voelt van den druk der uwe smart;
Ga dus, want ijdel, nutt'loos is elk woord;
Beren niet langer mijn onwrikbaar hart;
Gesloten blijft bij liefdesstorm zijn poort;
Ontsla uw eeden, vleierijen, tranen,
Die wis in 't harde hart geen bres u banen."

„Hebt gij een tong?" roept zij, „wat! kunt gij spreken?
O waar' dit u, of mij 't gehoor ontzegd!
Mijn hart, door uw sirenenstem zal 't breken,
Verplett'rend wordt de last, mij opgelegd!
Wat zoete wanklank! schrille hemeltoon!
Wellust voor 't oor, voor 't harte bitt're hoon!

„Hadde ik geen oog, wel ooren, ach, ik hoorde,
En uw onzichtbaar schoon waar' liefdes bron;
Of ware ik doof, uw uiterlijk bekoorde
Elk deel in mij, dat iets ontwaren kon;
  En miste ik oog en oor, beide eed'le zinnen,
  Ik zou toch immer door 't gevoel u minnen.

„En stel, ik ware ook van 't gevoel beroofd,
Ik kon niet zien, niet hooren en niet voelen,
Dit zou, waar' mij de reuk niet uitgedoofd,
Geenszins den gloed van mijne min verkoelen;
  Zoo zoet is de adem, die uw mond ontvloeit,
  Dat bij dien balsemgeur het hart ontgloeit.

„Wat laaf'nis zoudt gij voor den smaak niet zijn,
Die de and're vier in 't leven houdt! zij uitten
Een wensch voor de' eeuw'gen duur van hun festijn,
En zeiden Argwaan, goed de deur te sluiten,
  Opdat niet IJverzucht van 't feestmaal hoorde,
  Er binnenslope als booze gast, en 't stoorde!"

Hij opent nogmaals de robijnenpoort,
Waardoor zijn honigtaal den mond ontwelt,
Gelijk een roode morgen, die verstoord
Den zeeman ramp verkondigt, storm aan 't veld,
  Den herder leed, den vogels angst en dood,
  Den kudden regen, hagelslag en nood.

Zij heeft het onheilsteeken sluw bespeurd;
Zoo zwijgt de wind, aleer de regen komt,
Zoo geeft de bes geen vlekken, eer zij scheurt,
Zoo grijnst de wolf, aleer hij huilt en gromt;
  Gelijk een kogel voor den knal reeds treft,
  Heeft zij zijn meening, voor hij sprak, beseft.

En op zijn fronsblik zinkt zij roerloos neer,
Want liefde leeft en liefde sterft van blikken;
Een lachjen heelt der blikken wonde weer;
Heil de arme, wien zoo liefde wil verkwikken!
De onnooz'le jong'ling houdt haar nu voor dood,
Streelt haar de bleeke wang, en streelt die rood;

Ontsteld vergeet hij, wat hij willens was,
Want haar gestreng te gispen was zijn plan;
Doch harer liefde list voorkomt dit ras;
Heil liefdes list, die zoo zich weren kan!
Zij ligt op 't gras, als dood daar uitgestrekt,
Tot haar zijn adem weder adem wekt;

Hij knijpt haar in den neus, hij streelt haar wangen,
Buigt haar de vingers, vat haar polsen aan,
Wrijft haar den mond, weet niet wat aan te vangen,
Opdat hij 't leed herstell', haar aangedaan;
Nu kust hij haar; en zij houdt zich doodstil,
Rijst nimmer op, als hij haar kussen wil.

In lichten dag verkeert des kommers nacht;
Twee blauwe vensters worden opgeheven,
Gelijk de blonde zon, in jonge pracht,
Heel de aard des morgens wekt tot vreugd en leven;
En als de zonne straalt aan 's hemels boog,
Zoo schittert thans op haar gelaat haar oog;

Welks stralen hangen aan zijn glad gezicht,
Als borgden zij vandaar hun gloed en leven.
Vier zulke toortsen mengden nooit hun licht,
Waar' niet zijn blik nog steeds omwolkt gebleven,
Terwijl de hare straalt door traan bij traan,
Als 's nachts in 't kabb'lend beekjen 't licht der maan.

„Waar ben ik? in den hemel?" roept zij zacht,
„Op de aard? in de' oceaan? in helschen gloed?
Waar? en wat tijd is 't? dag? of wordt het nacht?
Streelt mij de dood? of is mij 't leven zoet?
Ik leefde, ja, maar als de dood was 't leven;
Ik stierf, de dood kwam vreugde en leven geven.

„Gij gaaft mij pas den dood; o, doe dit weder!
Zoo boos, versmadend, zag uw steenen hart,
Leermeester van uw oogen, op mij neder,
Dat mijn arm hart bezweek van bitt're smart;
Maar uwer lippen deernis heeft mijn oogen,
Mijn gidsen, aan een eeuw'ge nacht onttogen.

„O, mogen zij elkaâr voor dezen zegen
Lang kussen; moog' hun purper eeuwig blijken!
Moog' steeds voor hunne frischheid allerwegen
Gevaar en pest in booze jaren wijken!
Dat sterrenlezers, die verderf voorzagen,
Uw adem banner reek'nen aller plagen.

„Meldt zelve, zoete lippenzegels, mij,
Bij welken handel duurt dit zeeg'len voort?
Mijzelf verkoop ik, en terstond, zoo gij
Wilt koopen en betalen als behoort;
Druk, vreest gij, dat de koop u mocht ontglippen,
Uw zegel vrij op mijn wasroode lippen.

„Voor duizend kussen is mijn hart aan u;
Betaal die een voor een, staat dit u aan.
Tienhonderd smokjes slechts! wat is dit nu?
Zijn die niet ras geteld en afgedaan?
En wierd die schuld verdubbeld zoo gij draalt,
Zijn niet tweeduizend kusjes dra betaald?"

„Vorstinne," zegt hij, „zoo ik schuchter ben,
Denk aan mijn groene jaren; tracht mij niet
Te kennen, eer ik nog mijzelven ken;
Doe als de visscher, die jong broed ontziet;
De rijpe pruim valt af; de groene hang'
Onafgeplukt; haar vleesch is hard en wrang.

„Der aarde trooster acht zijn taak gereed,
En daalt reeds, zie! met moeden tred naar 't westen;
En de uil verkondt de nacht met schrillen kreet;
Het schaap ging kooiwaarts, vogels naar hun nesten;
Der wolken zwart omfloerst des hemels pracht;
't Maant al: „Neemt afscheid, wenscht nu: Goede nacht!"

„Zoo doe ik u; doe gij het mij; en dan
Zij u, zoodra gij 't zegt, een kus beloofd."
„Goed' nacht!" zegt zij, en eer hij spreken kan,
Is hem het zoete scheidensloon ontroofd;
Zooals zij om zijn hals haar armen slaat,
Zijn zij als één, gelaat groeit aan gelaat;

Totdat hij, ademloos, zijn rooden mond,
Die hemellaaf'nis, haar onttrekt, wiens zoet,
Alsnu door harer lippen dorst doorgrond,
Haar laaft, en laaft, doch immer dorsten doet;
Hij zwelgensmoe, zij zwak van dorst naar meer,
Zoo zinkt, steeds mond aan mond, het paar ter neêr.

Gegrepen is de prooi door 't fel verlangen,
Dat gulzig eet, doch nimmer is voldaan;
Haar mond verwint, de zijne is krijgsgevangen
En kan 't voldoen van 't losgeld niet ontgaan,
Door onverzaadb'ren lust zoo hoog bepaald,
Dat zijner lippen schat het nauw betaalt.

Zij kent haar buit nu eens als hemelsch zoet,
Zoodat haar dolle lust aan 't plund'ren slaat;
Haar aanschijn gloeit, en kokend is haar bloed;
Geen waagstuk, dat haar woede niet bestaat;
Van redes stem, van niets meer wil zij weten;
Ze is schaamtes blos, alle eerbaarheid vergeten.

Mat, ademloos door haar omarmingsvlagen, —
Gelijk de valk voor slapeloosheid zwicht,
Het vlugge ree voor 't eindloos drijvend jagen,
Voor schokkend wieg'len 't eigenzinnig wicht, —
Gehoorzaamt hij, en houdt zich verder stil;
Zij neemt wat zij vermag, niet wat zij wil.

Geen was zoo hard, of zij wordt week gekneed,
Zoodat zij zelfs den zachtsten druk ontvangt;
Vooral zoo min haar volmacht overschreed,
Heeft vaak de moed het hoop'loos verre erlangd;
Zij wijkt niet bleek en laf, maar houdt steeds aan,
Dàn meest, als 't lief elke' aandrang wil weêrstaan.

Had zij zich aan zijn wreev'len blik gestoord,
O, nooit had haar zijn nectarmond verrukt;
Geen minnaar wijkt voor toornig oog of woord;
Het roosjen prikt, en toch, het wordt geplukt;
Sluit schoonheid op, schuif twintig grendels voor,
De liefde wringt die los, dringt immer door.

Maar eind'lijk, — want haar deernis komt in 't spel,
Nu de arme jongen smeekt te mogen gaan, —
Laat zij hem los, zegt teeder hem vaarwel,
En vraagt hem, op haar hart goed acht te slaan,
Dat, — zoo betuigt zij bij Cupido's boog, —
Haar borst ontvlood en in de zijne vloog.

„Mijn liev'ling," zegt zij, „o, mijn hart vol zorgen,
Zal wis mijn oog de gansche nacht doen waken.
Zeg, Liefdeś meester! waar vind ik u morgen?
Spreek! komt gij? komt gij? willen we afspraak maken?"
„Neen," zegt hij kort; dan zoekt hij, — 't is besloten, —
Den ever op, met enk'le jachtgenooten.

„Den ever!" roept ze, en bleekte dekt haar wangen,
Als kamerdoek, gespreid op roode rozen;
Zij siddert, nu zij 't hoort; en fluks omvangen
Haar armen hem den hals met teeder kozen;
Zij zijgt ter aard, omstrengelt hem steeds meer:
Hij valt op haar, zij achterover neer.

Nu hoopt zij op het zoet toernooi der min;
De ridder zit reeds als ten kamp bereid;
Doch, 't is begooch'ling, ziet zij spoedig in;
De spoor, die aandrijft, wordt vergeefs verbeid;
Geen Tantalus heeft zulk een deerlijk lot:
Elysium in de' arm, — en geen genot!

Als armen vogels, wien geschilderd ooft
Bedrieg'lijk 't oog bekoort, de maag niet streelt,
Wordt haar het heil, dat zij reeds zag, ontroofd;
Als hun de druiven, is hij haar een beeld.
Zij tracht den gloed, dien zij niet op ziet flakk'ren,
Door onophoud'lijk kussen aan te wakk'ren.

Elk middel is beproefd, maar niets geeft baat;
't Is al om niet, godin, wat ge ook begint;
't Had beter loon verdiend, dan zulk een smaad;
De mingodin, zij mint; doch onbemind!
„Foei!" roept hij, „gij verplet mij; laat mij gaan;
't Is onrecht, zoo mij in uw boei te slaan!"

„Gij waart, geliefde," zegt zij, „lang reeds weg,
Hadt gij daar slechts den ever niet vermeld!
Waan niet, dat, — o, geloof toch, wat ik zeg, —
Gij licht met dunne spriet den ever velt,
Den ever, die zijn fellen tand staâg wet,
Zijn slachterszin op moorden heeft gezet.

„Is hij vergramd, zijn borstelrug, gebogen,
Schrikt met zijn spietsen elken vijand af;
Een vuur, dat angst verwekt, spat hem uit de oogen;
Zijn snuit delft, waar hij rondwoelt, graf op graf;
Hij rent ter neer wat zich aan hem durft wagen;
En wien zijn tanden treffen, is verslagen.

„Zijn flanken, forsch, gedekt met borst'lig haar,
Zijn ondoordringbaar voor uw jagersspriet;
Niet licht brengt iets zijn zwaren nek gevaar;
Den leeuw ontziet de toornige ever niet;
Bang wijkt het dicht, verward struweel uiteen,
Breekt hij verwoed door hulst en bramen heen.

„O, waan toch niet, hij spaart dat aangezicht,
Waaraan de Liefde, als schatting, blikken schenkt,
Die teed're hand, dien mond, dat oog vol licht,
Dat heel de wereld in verrukking brengt;
Neen, al dat godd'lijk schoon, — bereikt hij u, —
Doorwoelt hij als den boschgrond, wreed en ruw.

„Ligt hij in 't vunzig leger, laat hem daâr;
Door schoonheid worde zulk een wild versmaad;
Begeef u niet moedwillig in gevaar;
Wie wel wil varen, hoort naar vriendenraad.
Toen gij van de' ever spraakt, — o, hoor mijn beden! —
Vreesde ik voor u en rilde in al mijn leden.

„Sloegt gij mijn wezen gâ? zag ik niet bleek?
Had schrik niet mijner oogen glans gebluscht?
Zeeg ik niet neer, alsof mijn geest bezweek?
Nog bonst in mijne borst, waar gij aan rust,
Mijn angstig hart onstuimig, op en neer,
En schokt, als beefde de aard, u heen en weer.

„Waar liefde heerscht, daar noemt zich IJverzucht,
Staâg onrustwekkend, 's harten trouwe wacht,
Blaast valsch alarm, ducht oproer steeds en vlucht,
En roept: „Moord! moord!" in 't vreedzaamst uur der nacht;
Zóo teed're liefde storend met haar nukken,
Als lucht en water vlammen onderdrukken.

„Die vredestoorster met haar boos gemoed,
Die worm, die liefdes jonge knoppen eet,
Die snaat'rende IJverzucht, die twisten voedt,
Die nu eens waarheid meldt, dan leugens smeedt,
Klopt aan mijn hart en fluistert mij in 't oor:
„Hebt gij hem lief, zoo kom zijn dood nu voor!"

„Ja meer, zij doet mij zien, — o welk gezicht! —
Het beeld eens evers, die verbolgen woedt;
En rugg'lings, voor zijn tand bezweken, ligt,
Een evenbeeld van u, bedekt met bloed,
Dat, door de frissche bloemen opgevangen,
Die smartlijk grieft, haar droef het hoofd doet hangen.

„Wat zou ik doen, zag ik dit inderdaad,
Ik, die reeds sidder, nu ik 't mij verbeeld?
Die voel, hoe 't hart mij snel, als stervend, slaat?
Ja, de angst heeft mij met zienersgaaf bedeeld;
Uw dood, mijn eeuw'ge smart, moet ik voorspellen,
Indien gij morgen de' ever tracht te vellen.

„Neen, hoor: indien de jachtlust u verteert,
Laat op den bangen haas uw honden los,
Of op het ree, dat nimmer zich verweert,
Of op den list- en strekenrijken vos;
Drijf zulk schuw wild de heuvels op en af,
Op 't vlugge ros, bij lustig hondgeblaf.

„En is 't kortzichtig haasjen opgeschrikt,
Merk op dan, hoe het, op behoud bedacht,
Den wind voorbij rent, dan weer weegt en wikt,
Met zij- en kruissprong zich te redden tracht;
Zijn weg gaat duizendwerven door de hagen
En is een doolhof voor wie hem belagen;

„Nu ijlt hij door een kudde schapen rond,
Want zoo verliest de schrand're hond den voet;
Dan waar konijnen huizen in den grond,
Wat der vervolgers blaffen zwijgen doet;
Dan zoekt hij bij een kudde herten baat;
Gevaar wekt list, en vrees geeft slimmen raad;

„Want zoo doet hij den voet verloren gaan;
Onzeker, zoekend, snuff'len dan de honden,
Nu hier, dan daar, en slaan niet eerder aan,
Dan als het rechte spoor weer is gevonden;
Maar dan herhaalt dra de Echo 't luid gerucht,
Als was er ook een jachtfeest in de lucht.

„Ver op een heuvel zet zich Cuwaart neer,
En richt zich op en spitst de luist'rende ooren,
Of de vervolging uit is; maar alweer
Moet hij het blaffen, en steeds naad'rend, hooren;
En even angstig maken hem die klanken,
Als 't hooren van de doodsklok dood'lijk kranken.

„Daar ziet gij de' armen schelm, met dauw bespat
Voortijlen, keeren, kronkelwegen gaan,
Waar ied're dorenstruik hem nijdig vat,
Hem 't zachtst geluid, een schaduw stil doet staan;
Want wee de ellende! — niemand, die haar spaart,
En ieder treedt op haar, ligt ze eens ter aard.

„Lig stil; ik wil, dat gij mij spreken laat;
Wring u niet los; ik laat u toch niet vrij;
Ik maak u de everjacht terdeeg gehaat;
'k Wil leerrijk wezen, schoon 't mijn aard niet zij:
Hoe 't één gevolg van 't ander is gebleken;
Want liefde weet van ieder wee te spreken.

„Waar bleef ik bij?" — „'t Is alles één," zegt hij;
„Verlaat mij, en de zaak is afgedaan;
De nacht verloopt." — „Nu, wat zegt dit?" vraagt zij. —
„Mijn vrienden wachten," zegt hij, „ik moet gaan;
En 't is nu donker, 'k loop gevaar te vallen." —
„Des nachts," zegt zij, „ziet liefde 't best van allen.

„Maar zoo gij komt te vallen, o, geloof,
Dat de aarde een voet u licht; zij heeft u lief;
Haar doel is, dat zij u een kus ontroov'.
Om rijken buit wordt menig brave een dief;
Kuisch hult Diana zich in 't wolkenkleed;
Zij ducht, dat zij u kuss', haar eed vergeet'.

„Nu merk ik, hoe die duisternis ontstaat;
Diana heeft haar zilv'ren glans verdoofd,
Totdat Natuur geboet heeft voor 't verraad,
Dat 's hemels godenvormen heeft geroofd,
Om u te scheppen, 't godendom ten spijt;
Dit wekt de zon bij dag, haar 's nachts tot nijd.

„De schikgodinnen wist zij om te koopen,
Om 't wonderkunststuk van Natuur te schaden,
Zwakheden aan de schoonheid vast te knoopen,
't Volkoom'ne met gebreken te beladen,
Het speelbal van het toeval te doen zijn,
Het prijs te geven aan ellende en pijn;

„Als: heete ziekten, bleek en dood'lijk kwijnen,
En pest, en hersenkoorts, die raast en woedt,
En long- en hartekwaal, die ondermijnen,
't Gezonde bloed bederven door haar gloed;
Zoo zweren koorts, ontsteking, angst en nood,
Natuur, wijl zij te schoon u schiep, uw dood.

„De minste dezer kwalen heeft de macht
De schoonheid in een oogwenk te verderven,
Haar kleur en geur en wond're tooverkracht,
Nog pas een ieder's wellust, te doen sterven;
Zoo plots'ling zijn zij weg, verdampt, verschroeid,
Als bergsneeuw voor de middagzon vervloeit.

„Belach dus nu Vestaalsche maagd en non,
Die gaarne door haar koud, zelfzuchtig leven
Heel de aard verstaken van des levens bron,
Haar nimmer zoons of docht'ren zouden geven;
Verspil u! brengt een lamp ooit nut aan de aard,
Indien zij gierig is en de olie spaart?

„Want is uw lichaam niet een vratig graf
Voor al de spruiten, die natuur gewis,
Zooals het recht des tijds dit eischt, u gaf,
Zoo gij hen niet verdelgt in duisternis?
Weet, doet gij zoo, der wereld hoon te dragen;
Uw trots heeft dan haar schoonste hoop verslagen.

„Zoo geeft gij in uzelf uzelf den dood,
Een boozer kwaad dan burgertwist begaat,
Of hij, die zich den dolk in 't harte stoot,
Of hij, die wreed zijn eigen zoon verslaat.
Door roest wordt een verborgen schat verteerd,
Doch goud op rente wordt met goud vermeêrd."

„Neen," zegt Adonis, „ijdel is uw streven;
Zing niet op nieuw 't lang afgezaagde lied;
Niets hielp de kus, dien ik u heb gegeven,
Maar kamp niet met den stroom, het helpt u niet;
Want bij de zwarte nacht, die lusten voedt,
Slechts afkeer wekt uw taal in mijn gemoed.

„Al schonk de liefde u twintigduizend tongen,
Elk dieper roerend dan ooit de uwe deed,
Betoov'rend, meer dan ooit Sirenen zongen,
Uw lokstem ruischt mijn oor voorbij; want weet,
Mijn hart waakt welgewapend in mijn oor,
En laat geen enk'len valschen toon er door,

„Opdat niet uw gezang van weelde en lust
In 't stil vertrek van mijnen boezem dring',
Mijn arm klein hart beroove van zijn rust,
En in zijn kluis tot eeuwig waken dwing'.
Neen, koningin, geen kommer wenscht mijn hart;
Het slaapt alleen, gezond, en kent geen smart.

„Wat, dat ik niet weerleg, kunt gij verzinnen?
Het pad is glad, dat in gevaar ons leidt;
De liefde haat ik niet, wel uw beminnen,
Dat ied'ren vreemd'ling wulpsch genot bereidt.
Vermeerd'ring is uw doel? 't Is vreemd, maar loos,
Dat wellust rede als koppelaarster koos!

„Maar noemt 't geen liefde; die vlood hemelwaart,
Sinds wellust hier zich tooit met haren naam,
En, in der onschuld dracht, geen schoonheid spaart,
Hoe jong en frisch, maar die bevlekt met blaam,
Ze roek'loos schendt en reddeloos verderft,
Als teêr gebladert, dat door rupsen sterft.

„Liefde is een troost, als zonneschijn na regen,
Doch wellust is een storm na zonneschijn;
Steeds jeugdig lacht der liefde lente ons tegen,
Wellust is winter, als 't nog warm moet zijn;
De liefde is matig, wellust stikt in 't eten;
De liefde is waarheid, wellust trouwvergeten.

„O, zoo ik wilde, 'k had nog menig woord;
De tekst is oud, de reed'naar veel te jong.
Daarom, in allen ernst, ik spoed mij voort;
Leed vult mijn hart, en schaamte boeit mijn tong;
Mijn ooren, van uw wulpsche taal vervuld,
Zij branden, als bewust van hunne schuld."

Nu dringt hij 't elpen armenpaar uiteen,
Dat hem omving en vastklemde aan haar hart,
IJlt huiswaarts door de donk're dreven heen,
Laat Venus achter, overstelpt van smart.
Zooals een ster verschiet met lichte pracht,
Ontzweeft hij aan haar blikken in de nacht.

Zij tuurt hem na, zooals een vriend aan strand
Een vriend, die scheep ging, immer na blijft staren,
Tot dat de deining hem voor 't oog verbant,
Daar 't zwerk een worst'ling aangaat met de baren;
Zoo is de nacht nu zonder mededoogen,
Omhult, verbergt den wellust harer oogen.

Verbaasd, verschrikt, als een, die onbedacht
Een rijk juweel in 't water vallen liet,
Of als een zwerver in een woud bij nacht
Die door den wind zijn fakkel dooven ziet,
Zoo ligt zij raad'loos neder, in het duister,
Beroofd van wat haar licht gaf door zijn luister.

Zij slaat zich op de borst, met luiden kreet,
Dat al de grotten in het rond, ontsteld,
De trouwe tolken worden van haar leed,
En de eene diepe klacht uit de and're welt.
„Wee mij!" zoo roept ze, en twintigmaal: „O, o!"
En twintig echo's roepen evenzoo.

En nauw'lijks hoort zij dit, of zij begint
Haar droef'nis met een klagend lied te laven:
Hoe liefde in dwaasheid wijs is, ziende-blind,
Van grijsaards kind'ren maakt, van jong'ren slaven.
't Eind van haar klaaglied is steeds: „Ach!" en „O!"
En 't koor der echo's eindigt evenzoo.

Vermoeiend klinkt haar zang de gansche nacht;
Verliefden zijn geen tijdsduur zich bewust;
Zij wanen steeds, dat, wat hun vreugde bracht,
Ook and'ren 't hart vervult van weelde en lust;
Zij vangen telkens hun verhaal weer aan,
Ook zonder luist'raars; nimmer is 't gedaan.

Want wie heeft zij, die luist'ren naar haar woorden?
Slechts ijd'le klanken, die als vleiers spreken,
Als tappers 't woord herhalend, dat zij hoorden,
En in het luimen dienen onbezweken.
„Zoo is het, ja," zegt zij, en elk roept „Ja!"
Maar zegt zij „Neen!" ook dit bauwt ieder na.

Zie, hoe de leeuw'rik, rustensmoede, thans
Ten hemel klimt, zijn vochtig bed ontzweefd,
Aurora wekt, zoodat de Zon in glans
Dra van haar zilv'ren boezem opwaarts streeft,
De wereld met zijn schitt'rend oog aanschouwt,
En berg en cedertop omstroomt met goud.

En Venus zegt aldus hem goeden morgen:
„Gij stralend god met vriend'lijk aangezicht,
Elk licht en elke ster daarboven borgen
Van u den gloed, die bron is van hun licht;
Maar toch, er leeft een zoon der aard, die gloed
U schenken kon, zooals gij 't and'ren doet."

Nu snelt zij naar een myrtenboschje' en wacht
En peinst, dat sedert lang de morgen gloort,
En niets haar van haar liev'ling tijding bracht,
En zij geen horenklank, geen honden hoort;
Doch luister! plots'ling klinkt een luid geblaf;
Zij spoedt zich voort en op het aanslaan af.

Zij rent; daar vatten struiken allerwegen
Haar aan den hals; die kussen haar 't gelaat;
Die houden haar, de dij omstreng'lend, tegen;
Zij scheurt zich los en geen omarming baat;
Een hinde met gezwollen uiers spoedt
Zich zoo naar 't jong, dat zij verzorgen moet.

Hoor! 't wild houdt wis daar voor de honden stand!
Nu schrikt zij op, als wie een adder ziet,
En, door 't gekronkeld ondier aangerand,
Verbijsterd, door de vrees verlamd, niet vliedt;
Zoo staat ze om 't angstig huilen van de honden
Verward, ontzet, als aan de plek gebonden.

Zij ziet het klaar, dit is een ernstig jagen,
Dat wis den leeuw, den beer of ever geldt;
Er wordt op éene plaats steeds aangeslagen;
En 't blaffen is van angst en schrik verzeld;
Zoo weinig staat de strijd den honden aan,
Dat de een den ander gaarne voor laat gaan.

Dat bang gehuil, dat droef in 't oor haar klinkt,
Vindt overromp'lend dra zijn weg naar 't hart,
Dat, nu de bleeke vrees zijn moed bedwingt,
Elk lid verdooft, door raad'looze angst benart,
Gelijk een leger, dat, zoo 't hoofd bezwijkt,
De worst'ling opgeeft en lafhartig wijkt.

Zoo staat zij bevend en ontdaan; maar ras
Tracht zij haar hart weer vastheid in te spreken,
Dat alles slechts een ijdel droombeeld was,
Die angst een kindsche dwaling is gebleken;
„Geen vrees meer," zegt zij, „voorwaarts! vast besloten!"
Doch plots'ling komt daar de ever aangeschoten;

Zijn muil is wit beschuimd en rood gevlekt,
Zooals wanneer men bloed met melk vermengt;
Weer is in al haar leden vrees gewekt;
Zij vlucht, hier, daar, zooals de schrik haar wenkt,
Rent heen, blijft staan, keert weer, wil zich verkloeken,
Om 't ondier als een moord'naar te vervloeken.

Een duizend grillen wijzen duizend wegen;
Zij slaat die in, doch keert weer op haar gangen,
Want twijfel houdt haar vuur'gen spoed steeds tegen;
Zij handelt als een brein, door wijn bevangen,
Dat steeds goed denken wil en niets bedenkt,
Recht veel begint en niets ten einde brengt.

Hier vindt ze een hond, in 't kreupelhout verstrikt,
En vraagt hem, wat hij van zijn meester weet;
En daar een ander, die zijn wonde likt, —
Het beste middel bij een fellen beet; —
Ginds komt een ander angstig zich verschuilen;
Zij spreekt hem toe, hij antwoordt haar met huilen.

En nauwlijks is zijn weegeklag gedaan,
Daar komt een zwarte hanglip, zwaar gewond,
En blaft vol woede luid den hemel aan,
En antwoord geven and'ren in het rond:
Hun trotsche staart hangt laag; 't gehavend oor
Getuigt van strijd, en bloedig is hun spoor.

Ontzet, gelijk het arme volk der aard,
Als 't wond'ren ziet, verschijningen en teek'nen,
Waarop het strak, met angstige oogen staart,
Wijl schrik en vrees ze rampenspellend reek'nen,
Ziet zij die teekens, hijgt in bitt'ren nood
Naar adem, zucht dien uit en vloekt den Dood.

„Gij dwing'land," roept zij, „monster, hol van oogen,
Wiens lust het is de trouwste min te dooven,
Gij grijnzend spooksel, wat heeft u bewogen,
Schoonheid te moorden, adem hem te rooven,
Wiens schoon aan 't roosjen glans schonk bij zijn leven,
Wiens aâm 't viooltjen geur steeds heeft gegeven?

„Want is hij dood, — maar neen, het is zoo niet;
Gij kunt, zijn schoonheid ziend, hem niet verslaan; —
Ja toch, het kan, — gij hebt geen oog, dat ziet,
En schiet vol wrok in 't wilde, legt niet aan;
Uw wit is de ouderdom; maar doof voor smart,
Klieft gij met valschen pijl een kind het hart.

„O hadt gij slechts gewaarschuwd; want zijn woord,
Zijn stem hadde aan uw macht haar macht ontrukt.
U treft des Noodlots vloek voor dezen moord,
Wijl gij niet onkruid wiedt, maar bloemen plukt.
Hij was bestemd voor Liefde's gouden schicht,
Niet voor uw zwarte, waarvoor 't leven zwicht.

„Leeft gij van tranen, dat gij die doet vloeien,
Zoo rijk'lijk? kan een zucht u bate geven?
Waarom moet eeuw'ge slaap die oogen boeien,
Die aller oogen leerden zien en leven?
Thans ducht Natuur niets verder van uw macht,
Daar gij haar meesterstuk hebt omgebracht."

Hier sluit zij, door vertwijfling gansch bevangen,
Haar oogleên; als door sluizen afgesloten
Zijn nu die beken, die haar langs de wangen
Naar 't zoete stroombed van haar boezem vloten;
Doch weldra stroomt de zilv'ren regen weer,
De sluizen opendringend, tapp'lings neer.

Ach, oog en tranen leenen daar en borgen!
't Oog drijft in tranen, tranen in het oog;
Zij zien weerspiegeld beide elkanders zorgen;
Vergeefs maakt zucht bij zucht ze telkens droog;
Want regen komt bij storm den wind vervangen;
Zoo wiss'len zucht en tranen op haar wangen.

De uitdrukking wisselt van haar duurzaam leed;
Een wedstrijd was 't, om 't best dit af te malen;
En elke droef'nis-uiting, scheen het, kweet
Zich beter, om de voor'ge te overstralen;
Geen enk'le slaagt; — nu werken alle samen,
Als vele wolken, die een storm beramen.

Doch hoor! van ver gedruis van jachtgenooten!
Nooit klonk aan 't wicht der voedster lied zoo zoet!
Al de angsten, die uit haar verbeelding sproten,
Vervloeien, nu die kreet haar hopen doet;
Zij vleit zich bij den roep, dien zij vernam,
Vol vreugde, dat hij van Adonis kwam.

Der tranen vloed heeft uit; zij blijven weer
In 't oog, als parels in kristal, gevangen;
En glijdt, hier, daar, een glansrijk drupjen neer,
't Wordt vastgelegd, weerhouden op haar wangen,
Opdat het niet op de aarde zij gestort,
Die, overstroomd zelfs, nauwlijks dronken wordt.

O twijfelzieke liefde! dwaze feil!
Vol ongeloof, gelooft gij licht den schijn!
Uw wel en wee is boven maat en peil;
Uw hoop en angst doen u belachlijk zijn;
De een vleit u steeds met wat onmoog'lijk is;
Door 't moog'lijke is, — zegt de and're, — uw dood gewis.

Ze ontrafelt nu weer 't web, zoo pas geweven:
Adonis leeft; de Dood is niet te laken;
Niet zij heeft straks dien smaad hem aangewreven;
Met eeretitels tracht zij 't goed te maken,
Noemt hem der graven vorst, der vorsten graf;
En al wat ademt, dwingt zijn heerschersstaf.

„Neen," zegt zij, „goede Dood, ik schertste daar;
Vergeef mij, angst beklemde mijn gemoed;
'k Werd juist den ever, 't moordziek beest, gewaar,
Dat zonder deernis is en altijd woedt,
Beschimpte u, lieve schim, — geloof mijn woord, —
Uit vrees, dat gij mijn liefste hadt vermoord.

„'t Is mijn schuld niet, want de ever dreef mij aan;
Wreek gij op hem, onzichtb're vorst, zijn daad;
Hij, 't walg'lijk dier, heeft dit u aangedaan;
Ik speelde 't stuk, maar hij heeft u gesmaad.
Twee tongen heeft het leed; die twee beteugelt
Slechts zij, wier geest tien vrouwen overvleugelt."

Vol hoop nu weder op Adonis' leven,
Ontschuldigt zij haar achterdochtig vreezen;
En om zijn schoonheid kracht en duur te geven,
Tracht zij den Dood zoetvleiend te belezen,
Spreekt van zijn roem en onweerstaanb're kracht,
Tropeën, zegepralen, oppermacht.

„O Jupiter," roept zij, „hoe dwaas was ik,
Hoe zwak en kindsch, dat ik, ten einde raad,
Rouwklaagde om hem, die leeft, zijn jongsten snik
Niet slaken kan, eer 't menschdom zelf vergaat;
Want, hij zij dood, met hem zeeg schoonheid neer;
En schoonheid sterv', dan keert de chaos weer.

„Foei, dwaze liefde! foei! gij rilt en ducht,
Als een, die, rijk beladen, roovers ziet;
Een valsch, door oog noch oor gestaafd gerucht
Verschrikt u, doet u trillen als een riet."
Daar klinkt een lustig hoorngeschal; en zij,
Pas raad'loos, springt nu op, en huppelt blij.

Voort schiet zij, als een valk door 't ruim; het gras
Wordt niet gekrenkt, waar zij er over snelt;
Doch in haar snelle vaart ontwaart zij ras
Haar liev'ling, door des evers tand geveld;
Haar oogen zijn bij dit gezicht bezweken,
Zooals de sterren voor den dag verbleeken;

Of als de slak, zoo men haar voelers raakt,
Van pijn terugwijkt in haar horenkluis,
Daar saamgedrongen lucht en licht verzaakt,
En langen tijd niet voortkruipt uit haar huis,
  Zoo vlieden bij dit bloedig schrikgezicht
  Haar oogen in hun donk're holten 't licht,

En geven licht en ambt nu in de macht
Van 't brein, waaraan ze als dienaars zijn verbonden,
Dat, diep geschokt, hen bant in duist're nacht,
Opdat zij 't hart met blikken niet meer wonden;
  Want als een koning, voor zijn troon beducht,
  Kreunt dit bij hun bericht en kermt en zucht,

En al wat van het hart vazal is, rilt,
Zooals door wind, gevangen in den grond,
Die uitweg zoekt, der aarde grondvest trilt,
Dat elk en alles siddert in het rond; —
  Zoo is, oproerig schier, elk lid ontzet,
  En de oogen rijzen van hun donker bed,

En zien onwillekeurig weder uit,
En naar de breede wond, die de ever sloeg
In 't week der zij, wier lelieblanke huid,
Geverfd, der wonde purp'ren tranen droeg;
  En gras, kruid, bloem en onkruid in het rond
  Zien rood, als medebloedend uit zijn wond.

Dit innig meegevoel merkt Venus op;
Diept neigt zij 't hoofd, als overstelpt van nood;
't Is of zij raast; haar hartstocht stijgt ten top;
Hij kon niet sterven, meent zij, is niet dood;
  Haar tong is stom; stil staat zij, als versteend;
  't Was waanzin, dat haar oog daar heeft geweend.

Nu vest zij op zijn wond zoo strak het oog,
Dat dit er drie ontwaart in schemerschijn;
En dan beschimpt zij 't oog, dat haar bedroog,
Meer wonden schiep, waar zelfs geen schram kon zijn;
Verdubbeld is 't gelaat, elk lid, voor haar,
Want doolt het brein, valsch neemt het oog dan waar.

„Mijn tong kan niet meer klagen om dien eenen,
En," zegt zij, „'k zie hier twee geliefden dood;
Mijn zuchten is gedaan; uit heeft mijn weenen;
Mijn oog is vuur, mijn hart is zwaar als lood;
Gij gloed der oogen, smelt dit looden hart!
Dan sterf ik drupsgewijs van heete smart.

„Ach, wereld, welk een schat hebt gij verloren!
Wat bleef u, welk gelaat, het aanzien waard?
Wiens tong is nog muziek? wat werd geboren,
Wat komt er ooit, als hij de roem der aard?
Der bloemen kleur zij fraai, haar geur zij zoet,
De schoonheid leefde en stierf met hem voor goed.

„Dat voortaan niemand hoed of sluier drage!
Geen zon of wind maakt uwen kus ooit buit;
Wat schoon hebt gij, dat een van hen 't belage?
De zon bespot, de wind, hij fluit u uit.
Toen hij nog leefde, loerden wind en zon,
Of een van hen zijn schoonheid stelen kon.

„Daarom droeg hij den hoed; maar toch, hem streelde
De zon, er onder ziende; dan weer meende
De wind het zijn beurt, woei dien af en speelde
Fier met zijn lokken, tot Adonis weende;
Fluks kwamen beide, met zijn jeugd bewogen,
Wedijv'ren om zijn tranen af te drogen.

„De leeuw, om zijn gelaat te zien, verborg
Zich achter struiken om hem niet te storen;
En als hij zong, dan droeg de tijger zorg
Zich neer te vlijen, stil, om hem te hooren;
Sprak hij, in 't moorden had de wolf geen lust,
Maar liet dien dag 't onnoozel lam met rust.

„Wierp hij een blik in 't beekjen, fluks, verheugd,
Kwam 't vischjen 't beeld met purp'ren kieuwen dekken;
Zijn bijzijn schonk den vogels zulk een vreugd,
Dat deze zongen, die met noeste bekken
Hem kersen brachten, bramen, tal van gaven,
Om hem, wiens blik hun laaf'nis was, te laven.

„Maar deze wroetende ever, 't grimmig beest,
Dat neerwaarts blikt, om graven denkt en dood,
Zag nooit het schoon van zijn gelaat en leest,
Getuige deze ontvangst, die hij hem bood;
Of zag hij hem, hij wilde een kus hem geven, —
Ja, 't moet wel zijn, — en roofde zoo hem 't leven.

„Gewis, zoo werd Adonis hier verslagen;
Met scherpe speer kwam hij op de' ever af;
Die wilde met zijn tand hem niet belagen,
Maar vleien met een kus, dien hij hem gaf;
't Was liefdedrift, die 't dier zoo rennen deed,
Toen, ach! de tand hem in de zijde gleed.

„Ware ik getand als de ever, — 't zij beleden, —
Ik had met kussen vroeger hem vermoord;
Doch hij is dood, en nooit heeft hij mijn beden, —
O, dit verbittert nog mijn smart! — verhoord."
Zoo spreekt ze en zinkt ter aarde, waar zij staat,
En zijn geronnen bloed vlekt haar gelaat.

Zij staart op zijne lippen, die zijn bleek;
Zij vat hem bij de hand, en die is koud;
Zij fluistert in zijn oor, zoo teer, zoo week,
Als hoorde 't, welk een jammer zij ontvouwt;
Zij licht zijn oogleên op, en ach, de luister
Der lampen is gedoofd, haar glans werd duister;

Twee spiegels, waarin zij wel duizendmalen
Zichzelve zag, thans zonder wederschijn;
Weg is dat licht en machtloos zijn de stralen,
Die al wat schoon is, glansrijk deden zijn;
„O wonder!" roept zij, „wat mij krenkt, is dit,
Dat na uw dood de dag nog licht bezit.

„Nu gij gestorven zijt, wil ik voorspellen:
Voortaan zal leed met liefde zich verbinden,
Staâg ijverzucht de liefde vergezellen,
Staâg 't zoet begin een bitter einde vinden;
Geen stand zoek' zijns gelijke, 't hooge 't lage,
Opdat veel leeds der liefde vreugd verjage.

„Wuft zal zij wezen, boos, vol euvelmoed,
Knop, en in éenen ademtocht verdord,
Gif op den boôm, aan de oppervlakte zoet,
Zoodat de scherpste blik beneveld wordt;
Zij zal den sterkste zwak door haar venijn,
Den wijze stom, bespraakt den dwaas doen zijn.

„Zij zal verkwisten, schoon zij gierig spare,
Den zwakken grijsaard zal zij dansen leeren,
Den woest'ling kalm doen zijn, hoe gram hij stare,
Den rijke plund'ren, armen goud bescheren,
Zal razend-dol zijn, mak en zachtgezind;
De jeugd worde oud door haar, en de oude een kind;

„Verdenken zal zij, enkel naar den schijn,
Geen vreeze koest'ren waar de schijn bedriegt,
Vol deernis, en toch fel wreedaardig zijn,
En eerlijk schijnen, waar zij veinst en liegt;
Vijandig zijn bij vriend'lijkheid van trekken,
Bij lafaards moed, bij kloeken lafheid wekken;

„Zij tele krijg en gruw'lijke euveldaden;
Zij zette tusschen zoon en vader haat;
Weze allen dienstbaar, die tot oproer raden,
Zooals droog rijs het vuur ten dienste staat;
Nu ik mijn lief in 's levens vaag verloor,
De trouwste liefde derve liefde er door."

Inmiddels was de jong'ling aan haar voet
Gelijk een damp uit haar gezicht vervloten,
En uit zijn op den grond gesprenkeld bloed
Een bloempjen, purperrood en wit, ontsproten,
Een beeld als 't ware van zijn bleeke wangen,
Waar ronde parels, kost'lijk bloed, op hangen.

Zij bukt, en ruikt, hoe zoet het bloempjen geurt,
Wat haar Adonis' adem doet herdenken;
Zij wil, nu hij zoo wreed haar is ontscheurd,
Der bloem een woning aan haar boezem schenken;
Zij breekt den steel, en uit de wonde banen
Vochtdruppels zich een weg; zij noemt die tranen.

„Zoet bloemken," zegt zij, „wel uws vaders aard, —
Uws vaders, nog veel zoeter bij zijn leven, —
Als ieder leed, hoe klein, u tranen baart;
Zoo was, voor zich te bloeien, steeds zijn streven;
Maar troost u, gij verwelkt niet minder goed
Aan mijnen boezem hier, dan in zijn bloed.

„Vrij mocht uw vader rusten in mijn arm;
't Is recht, dat ook zijn naaste in 't bloed het mag;
Neem dus uw rust in 't bedjen, zacht en warm;
Daar wiegt mijn kloppend hart u nacht en dag;
  En geen minuut verloopt ooit, stond bij stond,
  Dat u geen kus zal groeten van mijn mond."

Nu spant zij, de aarde moe, die zij ontvlucht,
Haar zilv'ren duiven voor haar lichten wagen,
En laat zich, door het blauw der ijle lucht,
Met snelle vaart naar 't lief'lijk Paphos dragen;
  Daar wil zij, in den tempel, haar geheiligd,
  Stil treuren, voor eens ieders oog beveiligd.

LUCRETIA.

LUCRETIA.

Voor Ardea, door Rome's heer berend,
Ontvlucht, op vleug'len van 't onrein gemoed,
Tarquinius, boos van lust bezield, zijn tent,
IJlt naar Collatium met den duist'ren gloed,
Dien hij, doch onder asch verborgen, voedt,
Om met zijn vlammen Collatinus gâ
Te omflakk'ren, kuischheids roem, Lucretia.

Die roem wellicht van kuischheid, ach, juist dit,
Dit was het, wat zijn drift zoo scherpte, staalde,
Toen Collatinus onvoorzichtig 't wit
En rood, als weêrgâloos in reinheid, maalde,
Dat aan den hemel van zijn leven straalde,
Welks sterrenpaar, schoon als des hemels pracht,
Hem gunstig lichtte, hem slechts hulde bracht.

't Was in Tarquinius' tent, de nacht te voren,
Dat hij den schat van zijn geluk ontsloot:
De hemel had hem naamloos heil beschoren
Door 't schoon bezit van zulk een echtgenoot;
Hij zeide in 't eind, verdwaasd van trots: hoe groot
De roem waar', dien een koning mocht verwerven,
Den roem van zulk een gade moest hij derven.

O zaligheid, door wein'gen slechts genoten!
En ach! hoe ras verdroogt dan vaak uw bron,
Gelijk de zilv'ren morgendauw vervloten,
Vervluchtigd door den gouden gloed der zon!
Een pacht, verstreken eer zij goed begon!
Geen eig'naarsarm, die eer en schoonheid hoedt,
Wanneer de wereld met haar stormen woedt.

De schoonheid wint bij mannenoogen gunst
Ook zonder loftrompet, door zich alleen;
Waartoe behoeft zij dan eens reed'naars kunst,
Die haar in 't licht stell', haar, zoo ongemeen?
En wat drijft Collatinus, de' edelsteen,
Zijn rijkdom, zoo te roemen, dat ook ooren
Van dieven, die hij mijden moest, het hooren?

Ontboeide 't roemen van Lucretia's schoon, —
Vaak brengt het oor besmetting aan 't gemoed, —
De lusten van den trotschen koningszoon?
Of wekte nijd om zulk een eenig goed
Hem wreev'lige onrust in 't hoovaardig bloed,
Dat mind'ren mochten roemen op een schat,
Dien 't lot aan hem, een vorst, onthouden had?

Genoeg, een onheilvolle prikkel drijft
Hem aan tot onheilvollen spoed; hij stoort
Zich thans aan vriendschap, eer noch plicht, maar blijft
Najagen, niets ontziend, wat hem bekoort,
Den gloed te lesschen, in zijn hart ontgloord.
O valsche, wufte gloed, in 't ijs der rouw
Sterft ras uw lente; er leeft in u geen trouw!

De valsche vorst, haar woning ingetreden,
Wordt heusch en goed door de edelvrouw ontvangen,
Op wier gelaat de deugd en schoonheid streden,
Wie haar den hoogsten roem zou doen erlangen:
Wint deugd zich lof, de schoonheid kleurt haar wangen,
Beschaamd; en gloeit haar schoon, deugd tempert dit,
En dempt dat stralend goud met zilv'ren wit.

Doch dan maakt schoonheid aanspraak op dit wit,
De kleur der duiven, Venus toegewijd,
En deugd op schoonheids rood als haar bezit,
Dat zij eens afstond aan den gouden tijd,
Als schild der zilv'ren wangen in den strijd;
Van haar toch had het menschdom toen geleerd,
Hoe 't rood, zoo schande dreigt, het wit verweert.

Zoo zag men op Lucretia's schoon gelaat
Een strijd van 't rood der schoonheid, 't wit der deugd;
Elk roemt, terwijl hij de' ander fier weerstaat,
Zijn recht, als stammend uit der wereld jeugd;
Hun eerzucht maakt den kamp hun tot een vreugd;
En, steunend op zijn vorst'lijk machtsgevoel,
Verdringt vaak de een den ander van zijn stoel.

Die lelies en die rozen op haar wangen,
Wier stillen strijd Tarquinius nu aanschouwt,
Zij nemen zijn bespiedersoog gevangen,
Waarop hij, laf, uit zorg voor lijfsbehoud,
Genade vraagt, en op de goedheid bouwt
Der machten, die den vijand niet verslaan,
Maar, wars van roemzucht, liever lieten gaan.

Hij acht, dat, hoe haar gade haar ook prees, —
Een gulle vrek, die prees met weifeling, —
Diens lof haar schoonheid weinig eer bewees,
Daar zij zijn schild'ring ver te boven ging;
En met dien lof haar vergelijkend, hing
Tarquinius' oog aan 't wonder, dat hij ziet,
En als betooverd altijddoor bespiedt.

De heil'ge, door deez' duivel aangebeden,
Heeft geen vermoeden van zijn valschen gloed,
Een reine ziel weet niets van booze zeden;
Geen vogel, nooit belaagd, die argwaan voedt;
Zij, in haar onschuld zorgeloos, begroet
Den hoogen gast vereerd, met gul gelaat,
Daar niets het kwaad, dat in hem huist, verraadt;

Wijl hij dit met de vorst'lijkheid bedekt,
Die als een kleed zijn lagen lust omvangt,
Zoodat zijn doen door niets verdenking wekt,
Dan dat zijn oog bewond'rend aan haar hangt,
Alsof het, alles hebbend, meer verlangt,
Bij rijkdom arm, bij overvloed ontberend,
Verzadigd reeds, doch altijd meer begeerend.

Doch zij, in vreemde blikken onervaren,
Verstaat hun taal niet, weet niet, wat zij zoeken,
Wat wenschen, welk geheim zij openbaren;
Zij kent het randschrift niet van zulke boeken;
Wie lokaas kent noch aanroert, ducht geen hoeken;
En uit zijn wulpschen blik vermoedt ze alleen:
Zijn oog keert gaarne naar het licht zich heen.

Hij meldt haar van den roem haars echtgenoots,
Verworven in Itaalje's schoone dreven:
„Noem Collatinus," zegt hij, „en een grootsch,
Roemruchtig strijder is voor 't oog beschreven,
Wien lauw'ren den gebutsten helm omgeven";
Zij blikt ten hemel, dankbaar, heft de handen,
Maar spraak'loos; vreugde legt haar woord in banden.

Zij luistert, nu hij valsch een doel haar meldt,
Dat hem ontschuldigt en zijn komst verklaart;
Geen wolkjen, dat een dreigend onweer spelt,
Wordt aan zijn helder luchtgewelf ontwaard;
Tot zwarte Nacht, die schrik en angsten baart,
De wereld met dof duister overspreidt,
Den dag in haar gewelfden kerker leidt.

Thans wendt Tarquinius slaap en moeheid voor,
En wordt hij naar zijn legersteê gebracht;
Zijn kouten had Lucretia's zedig oor
Na 't avondmaal geboeid tot in de nacht;
Nu worstelt looden slaap met 's levens kracht,
En ieder zoekt de rust; slechts dieven waken,
En zorg, en zij, die dol naar 't booze haken.

Zoo ligt Tarquinius nu, en overweegt,
Hoe menig groot gevaar 't misdrijf ontraadt,
Doch blijft steeds vastbesloten, dat hij 't pleegt;
Klein zij de hoop op slagen bij de daad,
Niet zelden brengt de kracht der wanhoop baat;
  En wie een grooten schat te winnen ziet,
  Al stond de dood er naast, dien ziet hij niet.

Wie veel begeert, hem laat de winzucht nimmer
Behouden wat hij heeft, en 't zijn' niet acht,
Doch, steeds op meer nog hopend, zal hij immer
Verspelen, wat hij eerst had saâmgebracht;
En wint hij 't meer, waarnaar zijn ziele smacht,
  Het brengt hem walging aan en ergernis,
  Zoodat hij door zijn goudslijk armer is.

Is aller streven niet, in oude dagen
Geëerd en rijk en zonder zorg te leven?
Alles voor 't een, en 't een voor alles wagen
Wij bij dit hachlijk, wisselvallig streven;
Zoo wordt in de' oorlog 't leven prijsgegeven
  Voor eer, zoo eer voor rijkdom; en 't verwerven
  Van rijkdom doet vaak alles samen sterven.

Wij geven 't op, dat, wat wij zijn, te zijn,
Als wij op éénen worp ons leven zetten;
Die sloopende eerzucht wekt ons stâge pijn,
En weet, hoe rijk we ook zijn, den lust te wetten
Naar wat ontbreekt, zoodat wij niet meer letten
  Op wat wij hebben; onverstand verkeert
  Steeds iets in niets, daar 't altijd meer begeert.

Dit waagstuk moet Tarquinius nu bestaan,
Zijn eer opoff'ren aan zijn boozen lust,
Zich voor zichzelf verzaken, en voortaan
Het menschdom haten, zijner schuld bewust;
Want wie vertrouwt een vreemde, wie vindt rust
Voor 's werelds booze tongen, en wie leeft
In vrede, als hij zichzelf verraden heeft?

De dood der nacht besloop den tijd, en thans
Rust looden slaap op sterflijke oogleên zwaar;
Geen troostrijk hemellicht verspreidt zijn glans;
Nu huilen wolf en uil hun dood-misbaar,
En voor 't onnoozel lam naakt bang gevaar;
Wat rein van ziel is, sluimert doodsch en stom,
Slechts moord en wellust waren gluipend om.

Nu springt Tarquinius van zijn bed, vol gloed,
Werpt heftig over de' arm zijn opperkleed;
Begeerte en vrees bestormen zijn gemoed;
Zoet lokt hem de eene, de and're dreigt met leed;
Vrees waarschuwt eerlijk, doch de wellust weet
Haar te betoov'ren, dat ze in 't eind, beducht
Voor 't dolle drijven der Begeerte, vlucht.

Ras weet hij met zijn zwaard een kei te slaan,
Dat uit het koud gesteente vonken vlogen;
Hij steekt er fluks een toorts van was mee aan,
Tot leidstèr voor zijn wellustzoekende oogen,
En zegt nu tot de toortsvlam, opgetogen:
„Zooals ik vuur uit kouden steen deed springen,
Zal ik Lucretia tot mijn wenschen dwingen."

Doch bleek van vrees bedenkt hij hier 't gevaar,
Te voren, van zijn schendig, snood beginnen,
En in zijn binnenst wordt hem openbaar,
Wat hij verliezen kan, in steê van winnen;
Nooit bleef de straf nog uit van zulk een minnen;
  En dit doet hem zijn domme driestheid gispen,
  Naar recht aldus zijn euvelmoed berispen:

„Doof, goede toorts, uw licht, leen 't nimmermeer,
Opdat een schooner licht dan 't uwe kwijn'!
Onheilige gedachten, sterft, aleer
Ooit eng'lenreinheid door uw smet verdwijn'!
Biedt zuiv'ren wierook aan zoo schoon een schrijn!
  De mensch'lijkheid verafschuw' zulk een daad,
  't Ontwijden van der liefde blank gewaad.

„O schande op ridderschap en wapenglans!
O lage ontwijding van der oud'ren graf!
O snoodheid, aller zonden top en trans!
Een krijger slaaf, en wellust voert den staf!
Wat moed, die echt is, valt zichzelf zoo af?
  Mijn daad is laag en laf; is ze eens bedreven,
  Dan blijft ze, op 't voorhoofd mij gegriffeld, leven.

„Ja, schoon ik sterv', mij overleeft de smaad,
Onteert en breekt mijn gouden wapenveld,
Dat de heraut met schandes merk belaadt,
Zoodat het elk mijn snooden hartstocht meldt,
En 't verre nakroost, van dien schimp ontsteld,
  Mijn asch vervloekt, den wensch niet zondig acht,
  Dat ik geen voorzaat ware in hun geslacht.

„Wat is mijn winst, wordt wat 'ik najaag mijn?
Een droom, een zucht, een zeepbel van genot.
Wie koopt één tellen vreugd voor weken pijn?
Wie voor zijn zaligheid een niets, een vod?
Wie velt den wijnstok voor één druif? wie spot
Niet met den beed'laar, die de rijkskroon even
Tracht aan te raken op verbeurt' van 't leven?

„Mocht Collatinus van mijn opzet droomen,
Zal hij, ontwaakt, niet ijlings hierheen jagen,
Vol woede, om 't laag beginnen te voorkomen,
't Beleg, dat voor zijn echtheil wordt geslagen,
Die smet op jeugd, dat leed van rijper dagen,
Dien dood der deugd, die schande, die beklijft
En de eeuw'ge vrucht der lage misdaad blijft.

„O, hoe ontschuldig ik mijn zwarte daad,
Als gij die wraakt met woorden vol venijn?
Zal ik niet stom, niet blind zijn, mijn gelaat
Verwrongen, 't hart doorgriefd van rouw en pijn?
Hoe groot mijn schuld zij, de angst zal grooter zijn;
En uiterste angst waagt laf noch strijd noch vlucht,
Maar sterft den dood, dien zij staâg bevend ducht.

„Zoo hij mijn zoon, mijn vader had gedood,
Mijn leven uit een schuilhoek had belaagd,
Mijn trouwe vriend niet waar', — mijn doen, hoe snood,
Had, kon ik zeggen, zoo ik werd verklaagd,
Zijn vrouw belagend, wraak op hem bejaagd;
Doch daar wij nauwverwant zijn, hij mijn vriend,
Is elke schande en elke smaad verdiend.

„'t Is schand'lijk, ja, — zoo 't ruchtbaar wordt, mijn streven;
Haatwaardig is 't, — doch liefde voedt geen haat;
Ik vraag haar liefde, — lang reeds weggegeven;
Het ergst is, dat zij weigert, mij versmaadt.
Sterk is mijn wil, zwak redes laffe praat;
Wie spreuken, oude-mans-gezegden telt,
Staat bij behangselwijsheid reeds ontsteld."

Aldus, verdorven, laat hij 't koel geweten,
Ja, redetwisten met der lusten gloed,
Doch hoe ook beet're neigingen zich kweten,
Hij wijst haar af en noemt het slecht're goed,
Doodt elke kiem van deugd in zijn gemoed,
En gaat zoover, een deugdglimp, een vernis,
Te leenen aan wat snood, laaghartig is.

Hij spreekt: „Zij nam mij vriend'lijk bij de hand,
En keek mijn tijding uit mijn vlammende oogen;
Hoe 't Collatinus gaat in 's vijands land,
Dit vraagt haar blik, door neev'lige angst omtogen;
O, 'k zag haar vrees den blos der wangen hoogen!
'k Zag rozen, over linnen dicht gespreid,
Dra weggevaagd, en linnen uitgebreid.

„Hoe moest mijn blik, die hare hand omving,
Haar trouwe beving met haar medebeven!
Daar ze angstig immer sterker trillen ging,
Tot ik van hem haar tijding had gegeven,
Die zoo haar trekken blijde deed herleven,
Dat, als haar zoo Narcissus had zien staan,
Geen beek hem ooit den dood had aangedaan.

„Zou ik bemant'len, naar verschooning jagen?
De reed'naarskunst verstomt, zoo schoonheid pleit;
Berouw om zonden moge een stumperd plagen;
Hij mint niet, wien een schaduw schrik bereidt;
Mijn hartstocht is mijn veldheer, die mij leidt;
Ontrolt die zijn banier met kleurengloed,
Dan vecht de lafaard zelfs met mannenmoed.

„Dies, kindsche vrees, van hier! sterf, angstig wegen!
Bedachtzaamheid, bedien verweerde grijzen!
Gebiedt het oog, mijn hart spreekt nimmer tegen;
Voorzichtig wikken, diep gepeins past wijzen;
Speelt jeugd zijn eigen rol, wie zal 't misprijzen?
Begeerte is loods, en schoonheid loon der vaart;
Wie ducht te zinken, is de prijs het waard?"

Als onkruid woekert drieste wellust voort
En dreigt het koren, wijze vrees, te dooden;
Weg sluipt hij, luist'rend of hij onraad hoort,
Vol booze hoop, maar toch vol bange nooden;
Afwiss'lend zijn zij raders van den snooden,
Zoodat hij altijd nog in twijfel staat,
Nu vriendschap zweert, en dan weer zwart verraad.

In zijn gedachte troont haar hemelsch beeld,
Doch Collatinus rijst er naast; de blik
Op haar verdwaast zijn geest, te zeer gestreeld,
De blik op hem is reiner, wekt hem schrik,
En waarschuwt, dat niet wellust hem verstrikk',
En tracht zijn hart voor eer en deugd te winnen,
Maar dit, reeds boos, verkiest een zondig minnen;

En roept zijn slaafsche dienaars op; vol vuur
Is ras, gewekt door 's leiders blijden moed
Hun schaar bijeen, als door minuten 't uur;
Hun ijver wast met huns gebieders gloed;
Ja, grooter, dan geëischt wordt, is hun spoed;
Zoo, dol door snood verlangen aangezet,
Schrijdt Rome's vorst thans naar Lucretia's bed.

Dra wringt hij tusschen haar en zijnen wil
De deuren los, lang trouw door 't slot bewaakt;
Omzichtig gaat hij verder, sluipend, stil,
Daar elk van haar zijn schendig opzet wraakt;
De deur knarst van 't verraad, de drempel kraakt,
't Nachtroofgedierte schreeuwt, zoodra 't hem ziet;
't Wekt alles schrik, doch stuit zijn voortgang niet.

En zooals slechts onwillig elke deur
Hem doorlaat, strijdt ook telkens met zijn licht
De wind, en dringt door elke reet en scheur,
En blaast vergramd den rook hem in 't gezicht,
Ja, dooft den fakkel, die zijn schreden richt;
Maar 't gloeiend hart, door dollen lust geschroeid,
Verwekt een tocht, die weer de toorts ontgloeit;

En bij haar schijn ontwaart hij op den grond
Lucretia's handschoen, waar haar naald in steekt;
Hij raapt die op, doch voelt de straf terstond,
En 't is, alsof de naald, hem prikkend, spreekt:
„Deez' handschoen duldt geen wulpsch bedrijf, doch wreekt
Zich op wie 't pleegt; keer om, 't zij u een les;
De tooi is kuisch, gelijk haar meesteres."

Op geen vermaan wordt door hem acht geslagen;
Hij legt het uit in averechtschen zin;
Of deur en wind en handschoen hem vertragen,
Hij ziet er niets dan louter toeval in;
Hij vergelijkt het met de kleine pin,
  Die de' uurwerkwijzer tempert in zijn spoed,
  Tot elke tik aan 't uur zijn schuld voldoet;

„Beletsels," zegt hij, „ja, brengt steeds de tijd:
Men ziet de lente vaak door vorst bespringen,
Opdat zijn zoetheid des te meer verblijd',
En vogels, eerst verkleumd, te blijder zingen;
Door moeite slechts erlangt men kostb're dingen;
  Zeeroovers, stormen, klippen, banken, stranden,
  't Beangst den hand'laar, eer hij rijk mag landen."

Nu staat hij voor de kamerdeur, waardoor
De hemel zijner wenschen wordt bewaakt;
Een klink alleen, — geen grendel schoof zij voor, —
Verbiedt, dat hij den heil'gen schat genaakt;
Zoo dol heeft hem zijn wulpsche drift gemaakt,
  Dat hij voor 't schendig doen te bidden waagt,
  Alsof de hemel zulk een zondaar schraagt.

Doch bezig tot de hooge hemelmachten
Zijn vruchtelooze smeeking op te zenden,
Dat ze op zijn vuur'gen wensch genadig achten
En alles voor zijn doel ten beste wenden;
Schrikt hij terug en zegt: „Ik moet haar schenden;
  Mijn doen, de goden zien 't vol afschuw aan;
  Hoe smeek ik hen, mij gunstrijk bij te staan?

Mijn goden! Liefde, en gij, Geluk, geeft raad!
Mijn wil wordt ondersteund door fieren moed;
De wensch is droom slechts, tot het uur der daad;
Berouw maakt zelfs de zwartste zonde goed;
De kille vreeze sterft voor liefdes gloed.
Het oog des hemels slaapt, en nacht omhult
De schaamte na de zoet gepleegde schuld."

Nu licht zijn snoode hand de klink, ontroerd
Maakt zacht zijn knie een wijden doorgang vrij.
Zoet slaapt het duifjen, waar deze uil op loert;
Zoo werkt, onhoorbaar naad'rend, schurkerij.
Wie loerende adders ziet, springt ras ter zij;
Doch zij, die slaapt, — want waar zou zij voor beven? -
Is aan zijn dood'lijk schuif'len prijs gegeven.

Hij sluipt haar kamer in met wijden tred,
En gluurt naar 't leger, thans nog onontwijd.
Gordijnen sluiten 't af, hij schrijdt om 't bed
En de oogen rollen hem in 't hoofd van spijt;
Zij wekken 't hart tot hoog verraad en nijd,
Zoodat het ras der hand den last verstrekt:
„Die wolk verdwijn', die 't zilv'ren maanlicht dekt."

Zie, als de blonde, vuur'ge glans der zon
Een wolk verjaagt, verblindt hij ons 't gezicht;
Zoo, bij het oop'nen der gordijn, begon
Hij 't oog te sluiten, als verblind van 't licht;
Is 't hare schitt'ring, waar zijn oog voor zwicht?
Of is zijn aarz'ling eer uit schaamte ontsproten?
Genoeg, zijn oog is blind en blijft gesloten.

Zoo niets die oogen uit hun krocht bevrijdde,
Hun snoodheid waar' ten eind, het kwaad belet,
En Collatinus, aan Lucretia's zijde,
Had rust gevonden in zijn vlekk'loos bed;
Maar ze oop'nen zich, -- niets, dat dit echtheil redt;
  En aan hun zien moet de eed'le vrouw haar leven,
  Haar vreugd, haar aardsch geluk als offer geven.

Haar rozenwang rust op haar leliehand,
Wat aan de peluw 't wettig kusje' ontsteelt,
Zoodat die, om den roof in toorn ontbrand,
Aan beide zijden zwellend, zich verdeelt,
In 't dal haar hoofd begraaft; zij schijnt een beeld,
  Zooals gewijd wordt aan ontslapen deugd;
  Doch wulpsch en laag is 't oog, dat zij verheugt.

Op 't groene dek, met zweet bepareld, was
Haar and're hand, die op een blank mocht bogen,
Als van 't April-maad'liefjen in het gras,
Met klaren morgendauw fijn overtogen.
Gesloten, als de goudsbloem, waren de oogen,
  In duisternis gedoken, tot de dag
  Hun licht weer groette met een blijden lach.

Haar adem speelt met harer lokken goud;
Wie wint hier, kuisch- of dartelheid, de kroon?
In 't beeld des doods wordt 's levens pracht aanschouwd,
En 't leven draagt des doods gelaat ten toon;
In hàren slaap zijn beiden wonderschoon,
  Als leefde, daar de strijd was opgegeven,
  Het leven in den dood, de dood in 't leven.

Haar boezem, globes als van elpenbeen,
Met blauw omzoomd, een maagd'lijk wereldpaar,
Droeg nooit een juk, dan van haar heer alleen,
Dien zij bij eede eens aannam voor 't altaar.
Doch thans dreigt van Tarquinius groot gevaar;
Zijn eerzucht wil die werelden bedwingen
En van zijn schoonen troon den eig'naar dringen.

Wat is er, dat hij niet verbaasd begluurt?
Wat hij begluurt en niet met vuur begeert?
Dolzinnig wenscht hij 't schoon, waarop hij tuurt;
Geen blik, die zijn verlangen niet vermeêrt.
Meer dan bewond'ring is 't; zijn blik verteert
De albasten huid, der aad'ren blauw, dien mond,
Zoo fijn en rood, die kin, zoo blank en rond.

De leeuw, die kwispelt bij zijn prooi, vindt baat,
Daar hij den honger minder fel gevoelt;
Zoo, nu Tarquinius bij de slaapster staat,
Schijnt door het zien zijn heete drift bekoeld;
Bekoeld, doch niet gedoofd; want weldra woelt,
Gewekt door 't oog, dat pas te temp'ren scheen,
Het oproer feller door zijn aad'ren heen;

En deze, als slaven, die voor 't plund'ren vechten,
Ontmenschten, die naar moord en schennis trachten,
Door gruweldaden liefst den strijd beslechten,
Op kindersmart noch vrouwenjamm'ren achten,
Staan fier gereed, nu zij het teeken wachten;
Daar wordt door 't bonzend hart alarm geslagen;
't Roept op tot storm, tot winnen en tot wagen.

Zijn tromm'lend harte wekt zijn gloeiend oog;
Zijn oog vertrouwt de leiding aan de hand;
Zijn hand schat de eere van 't vertrouwen hoog,
Aanvaardt den tocht vol fierheid, en houdt stand
Op haar ontbloote borst, het hart van 't land,
Waar 't bloed terstond bij die bestorming week,
De ronde torens weerloos liet en bleek;

En naar de stille kamer zich begeeft,
Waar zijn geliefde meesteresse toeft,
Haar meldt, wat macht haar overrompeld heeft,
En wat het tieren spelt van 't laag geboeft';
Verschrikt ontsluit zij de oogen en beproeft
Het strijdgewoel te zien, maar 't felle licht
Der toorts verblindt, verbijstert haar 't gezicht.

Denk u een vrouw, in 't holste van de nacht
Door bange spooksels uit den slaap gewekt,
Die droomde een hellegeest te zien, wiens macht
Haar rillen doet en grijnzend met zich trekt;
Wat schrik! doch erger is 't, wat zij ontdekt,
Die, opgeschrikt, als werk'lijkheid ontwaart,
Wat in een droom zelfs dood'lijke angsten baart.

Geschokt door duizend vreezen en gevaren,
Rilt ze als een vogel, pas door 't hart geschoten;
Zij durft niet zien; doch vreemde monsters waren,
Staâg wiss'lend, voor haar oog, hoe stijf gesloten;
't Zijn schimmen, aan het zwakke brein ontsproten,
Dat, toornig wijl haar oogen 't licht ontvluchten,
Voor 't duister spooksels schept, nog meer te duchten.

Zijn hand, nog altijd op haar borst gedrukt, —
Wat stormram, die een elpen wal belaagt! —
Voelt, hoe de burchtvrouw, 't arme hart, gebukt
Gaat onder 't leed, rijst, daalt, vertraagt en jaagt,
De hand doet trillen, die den aanval waagt:
Dit hoogt zijn gloed, voorbij is 't angstig schromen;
De storm ga door, de veste zij genomen.

Zijn tong maakt als trompetter het begin,
En doet door de' eisch den blooden vijand beven;
Van 't witte laken rijst een blanker kin,
En vraagt, waarom die toon wordt aangeheven;
Door stomme teekens wil hij reden geven,
Doch met een luide smeeking dringt zij aan,
En vraagt, waarom dit misdrijf wordt bestaan.

Nu spreekt hij: „'t Misdrijf is 't van uw gelaat;
Dit doet de lelie zelfs van nijd verbleeken,
Het roode roosjen blozen als versmaad;
Dit pleit mij vrij, moog' voor mijn liefde spreken;
Dit is 't, wat mij uw veste, nooit bezweken,
Bestormen doet; schoon 't mijne misdaad schijne,
't Is de uwe; uw oog verried u aan het mijne.

„Wat gij ook zegt, gij draagt uw eigen schuld;
Uw schoon heeft u gestrikt voor deze nacht,
Waarin gij naar mijn wil u voegen zult,
Mijn wil, die u mijn hoogsten wellust acht,
Dien ik bestreden heb met alle macht,
Wien mijn verstand den doodsteek wist te geven,
Doch dien uw schoonheid telkens deed herleven.

„Ik zie, mijn streven brengt mij zorg en pijn,
Weet, dat de roos door dorens wordt bewaakt,
Wacht, dat, waar honig is, ook angels zijn;
Dit heb ik lang bedacht, doch hartstocht blaakt,
Is doof, en hoort niet, of een vriend hem laakt;
Hij heeft een oog alleen, dat schoonheid ziet,
En dol begeert, wat plicht en wet verbiedt.

„O, in mijn binnenst heb ik overwogen,
Wat schande en onheil uit mijn doen ontstaat;
Doch hartstocht wil geen tegenspraak gedoogen,
Niets stuit zijn woede en vaart; ik weet, mijn daad
Wekt tranen van berouw, brengt vloek en smaad,
Baart haat ten doode en tweedracht in den lande,
Maar toch, omarmen moet, wil ik mijn schande."

Hij sprak, en heft zijn kling, der scheede ontrukt;
Gelijk een valk, die over 't veldhoen zweeft,
Dit met zijn vleugelschaduw nederdrukt,
Dreigt met den snavel, als het opwaarts streeft, —
Zoo ziet Lucretia 't felle zwaard, en beeft,
Ligt weerloos, luistert rillend naar zijn woord,
Zooals het hoen naar 's vijands bellen hoort.

„Lucretia," zegt hij, „mijn wordt gij deez' nacht;
En zoo gij weigert, helpe mij geweld;
Te bedde wordt gij van mij omgebracht;
En daarna wordt een lage slaaf geveld,
Wat ook uw eer in mijne handen stelt;
Want in uw armen leg ik 't lijk, en zweer:
Ik vond hem zoo en stiet uw boel ter neêr.

„Uw gade zal in schande u overleven;
Geen oog, dat ziet, of 't ziet hem hoonend aan;
Geen bloedverwant, die 't hoofd houdt opgeheven,
En bastaardij besmet uw kroost voortaan;
En gij, die hun dien smaad hebt aangedaan,
Gij en uw daad blijft leven in den lande,
Straatlied'ren zingen kind'ren van uw schande.

„Doch geeft gij toe, 'k blijf uw geheime vriend;
Verborgen schuld is iets, wat niemand laakt;
Een luttel kwaad, dat voor iets heilzaams dient,
Wordt door geen billijk rechter ooit gewraakt;
Vergif wordt vaak tot artsenij gemaakt
Door goede menging, ja, het felst venijn
Kan, goed gebruikt, een ware zegen zijn.

„Ter wille van uw gade en van uw kind'ren,
Verhoor mijn wensch; laat hun geen erfenis
Van schande, die geen middel kan vermind'ren,
Geen smet, die nimmer te vergeten is;
Geen moedervlek ontsiert zoo; want, gewis,
Heeft ons natuur misvormd, dit is een merk,
Een fout van haar, niet onze schande, ons werk."

Hij zwijgt, maar 't dood'lijk basiliscus-oog
Blijft strak op haar gevestigd; zij, verbleekt,
Het beeld der blankste reinheid, blikt omhoog,
Een witte hinde in 's gieren klauw, en smeekt,
In een woestijn, waar elke wet ontbreekt,
Om deernis tot het deernislooze dier,
Dat één wet kent, de vraatzucht van den gier.

Maar als een zwart en dreigend wolkgevaart
Zich vormt, zijn nevel 't hoog gebergt' omringt,
Stijgt soms een luchtstroom van de donkere aard,
Die zacht de zwarte nevels zijwaarts dringt,
Ze deelt en zoo de vlaag tot uitstel dwingt;
Zoo stremt haar smeeking nu zijn fellen drang,
En Pluto sluit het oog bij Orpheus' zang.

Hij is een kat, het nachtdier, dat steeds speelt,
En in haar klauw 't zwak muisjen spart'len doet,
Een gier, door de' angstkreet van zijn prooi gestreeld,
Een maalstroom, hong'rend zelfs bij overvloed;
Haar beê bereikt zijn oor, ja; doch ontmoet
Geen hart, dat zich door jamm'ren laat bewegen;
Niet wellust, marmer slechts bezwijkt voor regen.

Zij vest op hem haar deernissmeekende oogen,
Of meêlij woont op dat geplooid gelaat;
De zuchten, met haar taal gemengd, verhoogen
De zedigheid, die haar zoo lieflijk staat.
Vaak zwijgt zij plotsling, als ten einde raad;
Dan weer breekt ze af in 't midden van een zin,
En stamelt daad'lijk weer een nieuw begin.

Bij Jupiter, den god, die 't gastrecht hoedt,
Bij eer en ridderplicht, bij 's vriendschaps stem,
Bij haar gemaal, haar tranen, zijn gemoed,
Bij al, wat heilig is, bezweert zij hem, —
En aarde en hemel geev' haar bede klem, —
Naar 't bed, hem gastvrij toegestaan, te keeren,
En niet door boozen lust zichzelf te onteeren.

Zij zegt: „Vergeld de ontvangst, die gij genoot,
Niet met des zwarten ondanks valsche munt;
Bederf de bron niet, die u laaf'nis bood;
Verbreek niet, wat gij niet herstellen kunt;
Werp weg uw pijl, want giftig is zijn punt;
Hij is geen jager, die een booze schicht
Ten ontijde op een arme hinde richt.

„Mijn man is vriend van u, o spaar mij, spaar!
Gij vorst, die immer vorst'lijk zich gedraag';
En ik ben zwak, wees geen geweldenaar;
Laaghartig is bedrog, o wees niet laag!
Mijn zuchten zij een storm, die u verjaag'!
Zoo ooit een man voor vrouwesmart bezweek,
Mijn zuchten, jamm'ren, weenen make u week!

„Die storten saâm, als een onstuimig meer,
Zich op uw schipbreuk-dreigend hart met macht,
Opdat hun woeling dit van aard verkeer';
Want steenen worden door de golven zacht.
O, smelt dan door mijn tranen, hoor mijn klacht!
En toon, dat gij niet harder zijt dan steen;
Want deernis dringt door ijz'ren poorten heen.

„'k Heb als Tarquinius u ontvangen, kwaamt gij
In zijn gedaante, opdat hij schande lijd'?
Tot alle goden klaag ik, want dan naamt gij
Hem de eere, hebt zijn vorstennaam ontwijd;
Gij zijt niet, wat gij schijnt; of, zoo gij 't zijt,
Dan schijnt gij 't niet; een vorst toch is een god,
En hoede, een god gelijk, der menschen lot.

„Wat schande zal uw ouderdom wel dragen,
Is uwer zonde bloesem reeds zoo veel?
Durft gij, nog wachtend, zulk een snoodheid wagen,
Wat waagt gij niet, is eens de kroon uw deel?
Bedenk het wel: wat soms de tijd ook heel',
Geen brandmerk neemt zij onderdanen af,
Der vorsten schande leeft nog over 't graf.

„Uit vrees slechts mint men u na zulk een daad;
Uit liefde wordt een goed monarch gevreesd;
En moord'naars moet gij dulden in uw staat,
Wanneer gijzelf een moord'naar zijt geweest;
O ducht dit, en bedwing uw boozen geest;
Want vorsten zijn 's volks spiegel, school en boek,
Waarin 't zijn beeld zie, leze en leering zoek'.

„Wilt gij de school voor snooden Wellust zijn,
Het boek, waarin hij drieste zonde leert?
De spiegel, die hem door een valschen schijn
Tot zonde machtigt, schande in roem verkeert,
En oneer door uw hoogen naam ver-eert?
Dan kleeft ge een blaam aan welgeoogsten lof,
En sleept een schoonen naam door slijk en stof.

„Hebt gij gezag? bij hem dan, die 't u gaf,
Beheersch uw wil, geen oproer zij geduld;
Uw zwaard bescherm' geen boosheid, het bestraff'
En doode, — hiertoe draagt gij 't, — zonde en schuld.
Is 't moog'lijk, dat ge uw vorstlijk ambt vervult,
Als zonde met uw voorgaan zich verschoont,
En zegt, dat gij den weg haar hebt getoond?

„Denk, hoe afschuwlijk acht gij 't niet, indien
Gij van een ander dit bedrijf ontwaart!
Geen mensch, die goed zijn eigen schuld wil zien,
En, velt hij oordeel, niet zichzelven spaart;
Uw broeder, zoo hij 't pleegde, zoudt ge ontaard,
Doodschuldig achten! Diep zijn zij gezonken,
Die van hun eigen zonden zijwaarts lonken!

„Ik smeek niet tot den geest, die u verleidt,
Maar hef tot u, tot u alleen, de handen:
Roep uit haar ballingschap uw majesteit;
Doe 't vleigeboefte, uw lusten, knarsetanden;
Haar aanzien sla den boozen geest in banden,
Doe u, den nevel wisschend van uw oogen,
Uzelf weer zijn, in glans en mededoogen."

„Genoeg", zegt hij, „mijn ongetoomde vloed,
Neen, kentert niet, maar zwelt door dezen dam.
Een tochtjen doove een toorts, de vuur'ge gloed
Eens wouds wordt door een storm tot feller vlam.
't Zoet water stroomt der zee staâg toe; maar stamm'
Haar rijkdom uit der beken cijns, zij houdt
Haar eigen aard, wordt nimmer minder zout."

„Gij zijt", zegt zij, „een zee, een vorst en heer,
Doch op uw grensloos rijk stort zich een macht
Van zwarte snoodheid, schande en wellust neêr,
Die de' oceaan uws bloeds te smetten tracht;
En zoo ze uw' aard verandert, — o, geef acht,
Dat dan een poel uw zee een graf bereidt,
Uw zee het slijk niet loutert noch verspreidt.

„Uw slaven worden vorst en gij hun knecht;
Gij wordt vernederd, zij ten troon verheven;
Schimp wordt uw deel, hun deel uw eer en recht;
Zij zijn uw graf en gij hun vreugdvol leven;
O, laat het lage niet naar eere streven;
Geen ceder, die voor struiken buigen moet,
De struik moet dorren aan des ceders voet.

„Laat dus uw lusten, lage knechten, laat —"
„Bij alle goden," roept hij, „'k wil niet hooren;
Geef aan mijn min gehoor, of felle haat
Verscheurt u, daar geen liefde u kan bekoren;
En dan volbreng ik, wat ik heb gezworen,
En leg u bij een lagen slaaf in bed,
Voor u en de uwen tot een eeuw'ge smet."

Hij zwijgt, en dooft de fakkel met den voet,
Want wellust leeft met licht in eeuw'gen strijd;
En in de blinde nacht, die boosheid broedt,
Is 't, dat der zonde macht het best gedijt;
Nu grijpt de wolf het lam, dat luide krijt,
Doch met haar sneeuwwit vlies wordt van zijn prooi
De roep gesmoord in harer lippen plooi;

Want met haar nachtgewaad omhult hij dicht
Haar hoofd; geen oor, dat nu zijn daad ontdekt;
En met haar tranen koelt hij zijn gezicht,
Een vloed, in kuischer oogen nooit gewekt!
O, dat de lust een bed, zoo rein, bevlekt!
Ach, zoo die smetten ooit voor schreien weken,
Haar tranen zouden onophoud'lijk leken.

Meer dan haar leven heeft zij daar verloren;
Hij won, wat reeds hem rouwt, en is onteerd;
Uit zulk een dwangverbond wordt krijg geboren,
Uit kort genot een leed, dat hem verteert;
In afschuw wordt zijn heete drift verkeerd.
De reine kuischheid derft haar diersten schat,
Wellust, de dief, heeft minder dan hij had.

Gelijk een valk of hond, na overdaad,
Tot snelle vlucht of speuren niet gestemd,
De schoonste prooi uit loomheid glippen laat,
Schoon anders niets zijn fellen ijver stremt,
Zoo voelt, verzaad, Tarquinius zich beklemd;
Zijn smaak, verstompt door 't zoet, dat hij genoot,
Geeft aan zijn lust, te snood gevoed, den dood.

O zonde, dieper dan 't verstand kan meten,
Waarop verbeelding vrucht'loos de oogen wendt!
Uitbraken moet de dronken Lust zijn eten,
Eer hij zichzelf in al zijn boosheid kent.
Is wellust in zijn kracht, hij draaft en rent,
En toom noch toeroep, die zijn vaart bedwingt,
Totdat hij buiten adem nederzinkt.

En dan bejammert, bleek, en hol van wangen,
't Voorhoofd gefronst, droef blikkend, mat van schreden,
Deemoedig Lust zijn schendig, boos verlangen,
Als bankroetiers de rampen, die zij leden;
Heeft Lust zijn strijd met Schoonheid pas volstreden,
't Is met zijn trots gedaan, geheel en snel;
Genade vraagt de schuldige rebel.

Zoo gaat het dezen driesten koningszoon,
Die 't boos genot zoo vurig heeft begeerd;
Thans vonnist hij zichzelf met fellen hoon:
Dat hij voor alle tijden is onteerd,
De tempel zijner ziel in puin verkeerd;
Een schaar van zorgen stroomt er saam en vraagt,
Hoe de vorstin, onteerd, haar schande draagt;

Zij meldt: oproerig hebben haar vazallen
Haar heiligdom gesloopt, en, aangedreven
Door moordlust, haar, de onsterflijke, overvallen,
Geboeid, aan dood, die voortleeft, prijs gegeven,
Aan rouw, die eeuwig in de ziel blijft leven;
Wat dreigde, was haar inzicht niet ontgaan,
Doch dit vermocht den storm niet af te slaan.

Dit is 't, wat hem door 't duister voorwaarts drijft,
Als overwinnaar die verloor, benard
Door wroeging, met een wond, die immer blijft,
Met schendig merk, dat allen balsem tart;
Hij laat zijn buit ter prooi aan erger smart;
Haar drukt de snoode lust, door hem gevoed,
En hem de zware schuld van 't boos gemoed.

Zoo sluipt hij weg, gelijk een hond, die stal;
Zij hijgt als 't moede lam en kreunt zich heesch;
Hij haat zichzelf en vloekt zijn diepen val;
Zij slaat als dol de nagels in haar vleesch;
Hij vliedt flauwhartig, zweet van schuld en vrees;
Zij blijft, en vloekt de booze, onzaal'ge nacht;
Hem drijft de vloek, dien 't kort genot hem bracht,

Hij spoedt zich voort, om droef zijn schuld te boeten;
Zij blijft daar, neergeveld met éenen slag;
Hij reikhalst om weer 't morgenrood te groeten;
Haar wensch is, dat zij 't laatste zonlicht zag;
„Der nacht vergrijpen," zegt ze, „onthult de dag;
En mijn oog leerde nooit, hoe 't sluw een schuld
Door vroolijk zien bemantelt en omhult.

„Het wacht niet anders, dan dat ieders oog
De schande ontwaart, die 't zelf van mij aanschouwt
En wenscht dus, dat de nacht steeds duren moog',
Die thans mijn oneer nog verborgen houdt;
Want door mijn tranen wierd de zonde ontvouwd;
Die zullen, zooals water staal kan etsen,
Mijn wangen groeven, elk mijn noodlot schetsen."

Nu valt zij heftig rust en sluim'ring aan,
En wenscht haar oogen voor haar leven blind;
Zij wekt haar hart door op haar borst te slaan,
Gebiedt het, dat het heensnell', en gezwind
Een reiner boezem voor zijn reinheid vind'.
En zoo, door 't leed tot razernij gebracht,
Beschimpt ze aldus de heim'lijkheid der nacht:

„Gij nacht, die troost verstikt, der helle beeld!
Gij smaadregister, gij, der schande boek!
Zwart treurtooneel, waar moord en slachting speelt!
Gij zondenbajert, vol van blaam en vloek!
Gij lasterkweekster! donk're koppelhoek!
Gij schrikb're doodsgrot, waar verraad in smeult,
En valschheid stom met vrouweschennis heult!

„Gehate, damp- en neev'lenrijke Nacht,
Die aan mijn maat'loos lijden schuldig zijt,
Zend naar het oosterlicht uw misten uit,
Bekamp de vaste schreden van den tijd!
Of, waagt gij met de zon, die klimt, geen strijd,
Zorg, dat gij, als hij daalt, zijn luister dooft,
Giftwolken vlechtend om zijn gouden hoofd.

„Verstik met vuilen walm het morgenlicht;
Uws adems pestdamp zij voor 't reinste leven,
Het schoonste schoon, verderflijk; boos en dicht
Zij, eer de zon ten trans zich heeft verheven,
Zijn aanschijn door uw booze mist omgeven,
Zoodat zijn gloed te middag zij gebluscht,
En eeuw'ge nacht voortaan op 't aardrijk rust'.

„Waar' hij, Tarquinius, Nacht, niet slechts haar zoon,
Hij schond de koningin van 't zilv'ren licht;
Haar maagden dierven ras haar flikkerkroon,
En hulden in Nacht's kleed haar bleek gezicht;
En waren deze voor zijn kracht gezwicht,
't Saâm lijden hadd' mijn leed verzacht; zoo wordt
Door samenspraak een pelgrimstocht verkort.

„Doch niemand heb ik thans, die met mij bloost,
Haar armen kruist, 't hoofd buigt, mij niet kan krenken,
En mij door rouw om eigen schande troost;
Ik moet alleen zijn, aan de mijne denken,
En de aard' met zilte zilverstroomen drenken,
Spreek tranen, kerm mijn leed en sticht daarmee
Een ijdel luchtbeeld van mijn blijvend wee.

„O Nacht, van zwarten hellesmook vervuld,
Zorg, dat de Dag, steeds achterdochtig, niet
't Gelaat aanschouw, dat, door uw kleed omhuld,
Zijn schande en smart geheim acht, onbespied;
Heel de aard' blijv' donker, blijv' steeds uw gebied,
Opdat de zonde, er in begaan, er sterve,
En in uw duisternis een graf verwerve!

„Geef mij den Dag niet prijs! hij mint gekal;
Zijn licht, zoo 't op mijn voorhoofd straalde, deed
Aan elk 't verhaal van kuischheids diepen val,
En 't breken van een heil'gen huw'lijkseed;
Ja, de ongeleerde, die geen letter weet
Te ontcijf'ren, die geen schrift ooit zag voor dezen,
Zal in mijn blik mijn snoode zonde lezen.

„De min zingt van mijn leed, haar wicht is stil;
Zij maakt het met Tarquinius' naam bevreesd;
De reed'naar, die zijn hoorders roeren wil,
Spreekt van mijn schande, en treft hen dan het meest;
De zanger zingt mijn oneer op een feest,
En boeit het best de gasten door 't verhaal,
Hoe mij Tarquinius krenkte, ik mijn gemaal.

„O, blijv' die doode klank, mijn goede naam,
Ter will' van Collatinus onbevlekt!
Want wordt die ooit verdacht, door zulk een blaam
Wierd bij een eed'len boom verderf gewekt,
En hij met onverdienden smaad bedekt,
Die rein bleef van den hoon, door mij geleden,
Zoo rein als ik voor hem het was, tot heden!

„O ongeziene schande! onzichtbaar leed!
O valsche slag, die 's makkers wapen schond
En Collatinus schandmerkt, die niet weet,
Hoe 't motto voor Tarquinius' oog verkondt:
In vrede is hij, niet in den krijg gewond.
Ach! velen moeten zulke striemen dragen,
Die niemand ziet, dan wie ze heeft geslagen.

„Berustte, mijn gemaal, uw eer bij mij,
'k Verloor die door een fellen overval.
'k Ben honigloos nu als een hommelbij;
Wat mij de zomer bracht, 'k verloor het al,
Daar woest geweld mij alles, alles stal;
Een wesp is in uw zwakken korf gedrongen,
En heeft uw bij haar honig afgedwongen.

„'k Heb schuld; ja, 'k liet uw eere schipbreuk lijden; —
Maar te uwer eere toch ontving ik hem;
Hij kwam van u, ik kon de ontvangst niet mijden;
Uw eigen eer ried mij die aan met klem;
En ook, hij hield zich moe; met matte stem
Sprak hij van deugd; — o, wie ducht zonde en schuld,
Als zich de duivel in een lichtkleed hult?

„Waarom is 't, dat een knop door rupsen sterft?
De koekoek eiers legt in 't musschennest?
De pad een zuiv're bron door gif bederft?
Wellust een edel hart tot dolheid prest?
Een koning wetten breekt, door hem gevest?
Ach! niets is zoo volkomen op deze aard,
Dat de eerste reinheid vlekk'loos blijft bewaard.

„De grijsaard, die zijn goud in koffers sluit,
Lijdt zwaar aan jicht en kramp en hoest, en heeft
Geen oogen schier tot staren op zijn buit,
Maar zit, en smacht als Tantalus, en beeft,
Dat ras de vrucht zijns zwoegens hem begeeft;
Zijn winst is, dat zijn goud, hoog opgehoopt,
Hem mart'ling brengt, daar 't geen gezondheid koopt.

„Zoo heeft hij 't, ja, doch hem tot niets meer goed,
En laat zijn kind'ren de opbrengst van zijn werk,
Die 't ras verspillen in hun overmoed;
Hun vader was te zwak, zij zijn te sterk
Om 't lang te houden, kennen maat noch perk;
Zoo wordt de zegen vloek; in 't eigen uur
Wordt vaak 't gewenschte zoet, verkregen, zuur.

„Voor storm bezwijken lentes lievelingen;
Geen bloemhof, waar niet onkruid wortel drijft;
En de adder sist, waar vogels lieflijk zingen;
Geen deugd, die, tegen boosheid in, beklijft;
Er is geen goed, dat zeker 't onze blijft,
Want nijdig valt Gelegenheid het aan
En noopt het tot ontaarding of vergaan.

„Ja, uwe schuld, Gelegenheid, is groot;
Gij wijst verraders 't middel tot verraad;
Gij stelt het lam aan 's wolfs verrassing bloot;
Wie ook de zonde ontwerp', gij pleegt de daad;
Gij, gij belaagt de rede, 't recht, den staat;
En in uw donk're cel zit Zonde, en loert
Op elke ziel, die 't noodlot langs haar voert.

„Door u breekt de Vestale, zwak, haar eed;
Gij blaast het vuur aan, schaamte spoedt zich voort;
Gij doodt de trouw, verstikt der kuischheid kreet;
Gij, koppelaarster, die tot zonde spoort,
Die schande zaait, een schoonen naam versmoort,
Door u wordt lust tot leed, en honig gal;
Het schoonste en reinste komt door u ten val!

„Uw heim'lijk vreugdbedrijf brengt zichtb'ren smaad,
Uw huis'lijk slempen openbaar ontberen,
Uw vleiend roemen maakt een naam gehaat,
Uw zoetheid kan geen alsem-nasmaak weren;
Kort zijn uw ijdelheden en ze onteeren.
Van waar dan, dat, in steê van u te vloeken,
Zoo velen u, Gelegenheid, steeds zoeken?

„Meld, wanneer gij ooit vriend eens smeek'lings zijt,
Hem brengt, waar zijn verzoek gehoor erlangt!
Wanneer bekort gij ooit een bitt'ren strijd?
Bevrijdt den slaaf, wien eng een keten prangt?
Zorgt, dat de kranke hulp en troost ontvangt?
Ach, de arme, blinde, lamme kruipt, tast, schreit,
Roept u, doch vindt u nooit, Gelegenheid!

„De lijder sterft, en ver is de arts, te gast;
De rechter slaapt, terwijl de weduw weent;
De wees lijdt honger, de verdrukker brast;
Nood heerscht, aan 't gastmaal zit 's lands raad vereend;
Door u wordt tot geen weldoen tijd verleend;
Doch loeren moord, verkrachting, roof, verraad,
Uw uren snellen toe, tot hulp en baat.

„Als trouw en deugd tot u om bijstand smeeken,
Hebt gij, om niet te helpen, duizend gronden,
Verkoopt uw hulp; doch ondeugd heeft te spreken,
Niet meer; gij leent het oor aan alle zonden,
Acht u van zelf, voor niet, tot hulp verbonden;
Gekomen ware mijn gemaal tot mij,
Tarquinius niet, doch gij weerhieldt hem, gij!

„Ja, schuldig zijt ge aan diefstal en aan moord,
Omkooping, meineed, huich'larij, verraad,
List, ontrouw, 't breken van 't gegeven woord;
Gij drijft tot ontucht aan, de zwarte daad,
Die ieders afschuw wekt, tot alle kwaad,
Dat komen zal en dat de wereld zag,
Van 't uur der schepping tot den oordeelsdag.

„Tijd, monster, medeplichtige der Nacht,
Verderver, valsche slaaf van valsche vreugd,
Renbode, staag met zorg en angst bevracht,
Pakpaard der zonde, valstrik voor de deugd,
Wieg, graf van alles, ouderdom en jeugd,
Tijd, gij, die listig de onschuld schennen kwaamt,
Neem ook mijn leven, nu gij de eer mij naamt!

„Waarom heeft uw slavin, Gelegenheid,
In de uren mijner rust mij laag beslopen?
Mijn heil vernield, mij eind'loos wee bereid,
Dat op geen troost, geen laaf'nis ooit kan hopen?
Tijds plicht is, vijandschap tot vreê te nopen,
Rein licht te ontsteken, dwaling uit te dooven,
Niet, aan een huw'lijksbed zijn eer te ontrooven.

„Tijds roem is, vorstentwisten te bedaren,
Valschheid te ontmask'ren, waarheids boei te slaken,
Iets ouds te stemp'len met het merk der jaren,
Den dag te wekken, voor de nacht te waken,
Onrecht te dwingen onrecht goed te maken,
Der trotschheid praalgebouwen te doen vallen,
Stof strooiend op hun glinst'rend gouden hallen;

„Door wormen monumenten te doorknagen,
Vergetelheid met puin en gruis te voeden,
Der oude boeken wijsheid weg te vagen,
Den ouden eik te dorren, rijs te hoeden,
Op eeuwenheugend brons en staal te woeden,
Den ouden raaf te ontveed'ren, en door 't draaien
Van 't wuft gelukswiel alles om te zwaaien;

„Den man tot kind te maken, 't kind tot man,
Met dochtersdochters 't grootjen te verblijden,
Eenhoorn en leeuw te temmen tot een span,
Den tijger, 't moorddier, aan den dood te wijden,
List met haar eigen listen te bestrijden,
Door rijken oogst den ploeger aan te vuren,
Door waterdruppels rotsen uit te schuren.

„Waarom sticht ge onheil op uw pelgrimstocht,
Als gij geen enk'len stap terug kunt treden?
Zoo ge een minuut terug te gaan vermocht,
Veel duizend vrienden zegenden die schreden,
Daar zij 't verlies van geld of eer dan meden.
Keer om, o onheilsnacht! slechts éene stonde;
Den storm kon ik ontgaan, ging niet te gronde.

„Rustlooze looper, knecht der eeuwigheid,
Stuit dien Tarquinius in zijn vlucht, en zoek
Zóo rampen saam, dat hem een schare beid',
En hij deez' nacht, waar vloek op rust, vervloek';
Waar hij zijn oogen wend', uit ied'ren hoek
Grijnz' hem een spook aan, en zijn schuld, bevreesd
Wane elken boom en struik een helschen geest.

„Verstoor hem rusteloos elk uur van rust,
Hij klage in bed staâg vruchtelooze klachten,
En boete zwaar het boeten van zijn lust;
Geen medelijden moog' zijn leed verzachten,
Elk hart, steenhard, verplett'rend hem verachten,
En zachte vrouwen zachtheid laten varen,
In woestheid woeste tijgers evenaren.

„Geef gij hem tijd om 't haar zich uit te rukken,
Tijd, om zich voren in de wang te graven,
Tijd, om in 't stof wanhopig neer te hukken,
Tijd, dat hij 't leven leid' van lage slaven,
Tijd, dat hij beed'laars smeeken moet om gaven,
Tijd, dat ook zij, die zelf van giften leven,
Uit smaad hem 't brok, door hen versmaad, niet geven.

„Geef gij hem tijd, dat ied're vriend hem smaad',
En dat hij aller narren speelbal word';
Tijd, om te zien, hoe traag de tijd vergaat
In tijd van kommer, en hoe snel en kort
Zijn tijd van lust is, die in jamm'ren stort;
En immer hebb' zijn schuldig hart den tijd,
Dat hij zich 't boos gebruik zijns tijds verwijt'.

„O Tijd, die 't goede en 't booze leert, leer mij
Hem, wien gij deze zonde leerdet, vloeken!
Dat hem zijn schaduw tot een mart'ling zij,
Hem voortjaag', uur op uur den dood doe zoeken!
Tot zelfmoord moog' die angst zijn hand verkloeken;
Want welke slaaf, hoe laag, nam 't beulsambt aan,
Om zulk een lagen booswicht te verslaan?

„Te lager is hij, daar zijn vorstenbloed
's Volks hoop door booze daden maakt te schand';
Hoe grooter man, te meer zal wat hij doet
Hem eeren, of gehaat doen zijn in 't land;
Want 's menschen roem of smaad groeit met den stand;
Verschuilt de maan zich, 't wordt terstond betreurd;
Het klein gesternte, niemand, die 't bespeurt.

„De zwarte kraai moge in het slijk zich baden,
En vlieg' zoo heen; wie maakt hiervan gewag?
Maar wil de blanke zwaan er slechts in waden,
En smet het zilv'ren kleed, — wie, die 't niet zag?
Een knecht is nacht, een koning held're dag.
Der muggen dans acht niemand aandacht waard;
Maar de aad'laar stijge in 't zwerk, een ieder staart.

„Zwijgt, ijd'le woorden, vooze narrenknechten!
Nietswaarde klanken, krachtelooze beden!
Weêrklinkt in scholen, waar geleerden vechten,
Elkaâr verslaan met hun spitsvondigheden;
Tracht tot genade rechters te overreden;
Uw pleiten, 't is mij zelfs geen stroohalm waard;
Er is geen wet, wier hulp mij leed bespaart.

„Vergeefsch is 't, schimp ik op Gelegenheid,
Op Tijd, Tarquinius, op de onzaal'ge Nacht;
Vergeefsch, zoo de onschuld om haar schande schreit,
Vergeefsch, zoo ik den schenner diep veracht;
Ach! ijd'le galm zijn hoon en vloek en klacht!
Eén middel slechts kan helpen, helpt voor goed,
Het plengen van mijn snood bezoedeld bloed.

„Wat! arme hand, doet dit besluit u beven?
Gij eert uzelf door 't einden van mijn nood;
Mijn eer blijft, zoo ik sterf, in u steeds leven;
Maar zoo ik leef, is 't voor uw eer de dood;
Daar gij uw meesteres geen hulpe boodt,
Te laf waart om haar vijand af te weren,
Zoo dood uzelf en haar voor dit onteeren."

Zoo spreekt ze, en springt uit haar ontredderd bed,
En zoekt een werktuig voor haar dood, doch ziet
In 't huis, — geen slachthuis! — niets, dat, scherp gewet,
Een ruimer uitweg aan haar adem biedt,
Die thans zoo heftig door haar lippen vliedt
Als rook, die uit den Etna zich verspreidt,
Of uit kanonnen schrik en dood verbreidt.

„Ik leef," zegt zij, „vergeefs; vergeefs zoek ik
Een middel, dat een eind make aan mijn rouw;
Tarquinius' flikk'rend zwaard was mij tot schrik,
Terwijl ik nu een dolksteek zeeg'nen zou;
Toen had ik vrees en was een kuische vrouw;
Dit ben ik nog; — ach, niemand, die 't gelooft!
Tarquinius heeft mij kuischheids merk geroofd.

„Ach! dat, waarvoor ik zocht te leven, vlood,
Is weg! Heb ik voor 't sterven eens gebeefd,
Niet meer; het delg' mijn smet; 'k voel, dat mijn dood
Aan 't kleed der schande een eerewijding geeft,
Een stervend leven aan een smaad, die leeft.
Doch, werd mijn schat geroofd, wat baat het, ach!
Of ik het schrijn verbrand, waarin hij lag?

„Mijn Collatinus, neen, de' onreinen kus
Leert gij niet kennen van geschonden plicht;
Neen, nimmer krenk ik uwe liefde dus,
Dat ik, trouwbreukig, onschuld u verdicht;
En nimmer ziet deez' bastaardtelg het licht;
'k Duld niet, dat hij, die u bevlekte, ooit roemt,
Dat gij, misleid, zijn spruit uw liev'ling noemt.

„Ik zorg, dat hij niet heim'lijk om u lacht,
Noch, zittend bij zijn vrienden, met u spot;
U meld ik, hoe ik zwichtte voor zijn kracht,
En niet voor zucht naar goud of boos genot.
Ik toon mij meesteresse van mijn lot;
'k Wil mijn gedwongen schuld mij niet vergeven,
Aleer ik die geboet heb met mijn leven.

„Ik wil u niet vergiften met mijn smaad,
Uw oor niet van verschooningen vervullen;
'k Verguld den zwarten grond niet van mijn daad;
'k Wil dezer nacht misdrijven niet omhullen;
Mijn tong meldt alles; en mijn oogen zullen,
Als held're beken, die een dalgrond laven,
Bij mijn onrein verhaal mijn reinheid staven."

Hier zweeg zij; Philomela had haar klacht,
Het roerend treurlied om haar zwarte zorgen
Voleind; en statig daalde, in 't zwart, de nacht
Ter helle neder; blozend kwam de morgen
Zijn welkom licht aan lieflijke oogen borgen,
  Lucretia slechts, zichzelf te zien beducht,
  Waar' liefst, in nacht gehuld, elks oog ontvlucht.

Vergeefs; reeds gluurt de dag door elke reet,
Als om, — zoo denkt ze, — op haar, die weent, te smalen;
„O, oog der oogen," snikt zij, „spaar mij leed;
Blik elders, laat op mij uw licht niet dalen,
En kittel slapende oogen met uw stralen;
  Brand met uw flitsen mij het voorhoofd niet;
  Dag wete niets van wat bij nacht geschiedt."

Al wat zij ziet, is haar een ergernis;
Want echte droefheid is een grillig kind,
Dat, eens verstoord, met niets tevreden is;
Oud leed, niet jonge smart, is kalm gezind;
Tijd temt het eerste, de ander raast, verblind;
  Zoo slaat een nieuwling-zwemmer woest in 't rond,
  En gaat, juist door te veel te doen, te grond.

Zoo, diep verzonken in een zee van smart,
Is zij met alles, wat ze ontwaart, in strijd,
Meet ieder wee naar dat van 't eigen hart;
Niets is er, waar zij niet opnieuw door lijdt;
Eén leed verdwijne, een ander rijst altijd;
  Nu is haar droef'nis stom en heeft geen woord;
  Dan raaskalt zij en weeklaagt immer voort.

Der voog'len koor begroet vol vreugd den morgen;
Doch 't zoet gezang doet haar nog luider klagen;
Want vreugde wet het vlijmen van de zorgen,
En blijde kout doet rouw nog feller knagen;
In 's leeds gezelschap vindt het leed behagen;
De diepste smart wordt eenigszins geheeld,
Ontmoet zij van haar wee een evenbeeld.

Tweemalen sterft, wie voor de kust verdrinkt;
Gebrek nijpt tienwerf, ziet, wie 't lijdt, een maal;
Smart grieft het diepst, door ijd'len troost omringd;
't Heelmiddel zien, doch hulp'loos, scherpt een kwaal;
Diep leed gelijkt een stroom, door hinderpaal
Of dam gestremd en zwellend uit zijn bed;
Hoont spot ons wee, dan kent het maat noch wet.

„Begraaft", zegt ze, „in uw borst, spotvogelkoor,
Uw tonen, die niet passen bij verdriet;
Verstomme uw zang, die mart'ling voor mijn oor!
Mijn wanklank mint geen klankrijk jubellied,
Een droeve gastvrouw dart'le gasten niet. —
Kweelt blijde noten voor gelukkige ooren;
Slaat wee de maat, laat dan een treurlied hooren.

„Kom, Philomela, die van schennis zingt,
Uw struik zij dit verwarde haar voortaan;
Het aardrijk weent, wanneer uw weemoed klinkt,
Zoo wijd ik u bij elken toon een traan,
En geef, diep kreunend, steeds den grondtoon aan;
Mijn keerrijm zij Tarquinius' naam, gezucht,
Al neme uw klacht van Tereus hooger vlucht.

„Gij scherpt, terwijl gij zingt, uw felle smart
Door 't steunen op een doorn, en zoo wet ik,
Rampzaal'ge, een mes, en plant het voor mijn hart,
Opdat het steeds mijn oog vervull' van schrik,
Mij, slaapt dit in, fluks met den dood verkwikk'.
Dit stemme, als druk op snaren aangebracht,
Des harten snaren juist, tot echte klacht!

„En, arme vogel, die bij dag niet zingt,
Staâg vreezend, dat u eenig oor ontdekk'!
Kom, gaan wij waar geen zonlicht binnendringt
Noch wintervorst; wij zoeken zulk een plek
Ver weg; en bij het woest gedierte wekk'
Ons weevol lied gevoel voor wat wij leden;
De mensch werd dier, het dier leer' zachte zeden."

Zooals een ree, van 't leger opgeschrikt,
Rondziet, geen uitweg vindt, niet waagt te gissen,
Of iemand, in een wegennet verstrikt,
En angstig, dat hij 't juiste pad zal missen, —
Zoo staat zij, raad'loos, waagt niet te beslissen,
Wat beter is, te sterven of te leven,
Daar 't leven schande is, dood geen eer kan geven.

„Mij dooden"! zegt zij, „'t ware alsof ik boos
Mijn ziel in 's lichaams oneer deelen deed!
't Verlies der halve have grieve altoos,
Hem, die 't geheel verliest, treft zwaarder leed.
Die moeder is ontaard, verblind en wreed,
Die, moet zij van twee spruiten de' eenen derven,
Ook de' and'ren liev'ling van zich stoot, doet sterven.

„Mijn lichaam of mijn ziel, wie minde ik meer,
Toen de eene rein was, de and're godd'lijk scheen?
Wie inniger, toen ik, tot 's hemels eer,
Ze wijdde aan Collatinus, hem alleen?
Ach, wordt de slanke den ontschorst, meteen
Verdroogt zijn sap, zijn groene pracht verdwijnt,
Gelijk alsnu mijn ziel, ontschorst, verkwijnt.

„Haar woning heeft de vijand overvallen,
Haar rust gestoord met woeste, wreev'le hand,
Haar heiligdom bevlekt, ontwijd, haar hallen
Omvergehaald en schand'lijk platgebrand;
Dies achte niemand godsvrucht aangerand,
Zoo 'k met geweld een weg door 't puin mij baan,
Om deez' gekrenkte ziel er uit te ontslaan.

„Doch sterven wil ik niet, eer mijn gemaal
De reden kent van dit ontijdig sterven,
Opdat hij, trillend bij mijn droef verhaal,
Wraak zweer aan hem, die 't leven mij doet derven.
Mijn bloed, verlang ik, zal Tarquinius erven,
Hij, die 't besmette; 't is gerechte wraak,
Dat ik het hem bij laatsten wil vermaak.

„Mijn eer laat ik aan 't mes, dat aan mijn lijden,
Dat aan mijn eerloos lijf den dood zal geven.
't Is eer, een eerloos leven af te snijden;
De dood des eenen is des and'ren leven,
Zoo zal mijn eer aan de asch der schande ontzweven;
Want dood ik mij, dit zal mijn schande smoren,
En uit haar sterven wordt mijn eer herboren.

„Gij, heer van 't dier juweel, dat ik verloor,
Wat erfdeel laat ik u? Geliefste, gij,
Aanvaard den roem, dat ik den dood verkoor,
Mijn moed, die bij uw wraak uw voorbeeld zij;
Wat gij Tarquinius doen moet, leer 't van mij;
Ik, die u min, dood mij, die u verried;
Spaar gij Tarquinius, den verrader, niet.

„Nog eens in 't kort mijn laatsten wil: 'k Vermaak
Mijn ziel den hemel en mijn stof den grond,
U, mijn gemaal, mijn vasten moed, mijn wraak,
Mijn eer aan 't mes, dat dood'lijk mij verwondt,
Mijn schande aan hem, die lijf en naam mij schond,
Mijn' goeden naam en faam aan elk, die leeft,
Mijn schande niet gedenkt, mij eere geeft.

„Voer, Collatinus, mijn beschikking uit;
Dat gij die weten moet, wat smart voor mij!
Mijn bloed spoelt alle onreinheid weg; 't besluit
Mijns levens maakt van alle schuld mij vrij.
Wees sterk, zwak hart, en zeg vol moed: „Het zij!"
Stel in mijn hand uw lot; dat lot is dood;
Sterft gij, zij ook; en beider zege is groot."

Haar vast besluit geeft aan haar hand'len klem;
Zij wischt de zilte tranen van haar oogen,
En roept haar dienstmaagd, toonloos, heesch van stem;
Die aanstonds op den roep komt aangevlogen;
Want snel, als 't denken, is de trouw. Bewogen
Staart deze op 't vaal gelaat, dat haar een veld
Bij winter schijnt, welks sneeuw de zon reeds smelt.

Zij wenscht haar meesteres een goeden morgen,
Bedaard en zacht, tot hulpbetoon gereed,
Doch ziet met droeven blik haar zware zorgen;
Want dat gelaat, het droeg des kommers kleed; —
Toch waagt zij niet te vragen, welk een leed
Die tweelingzonnen zoo omwolkt, verduistert,
Door vocht haar schoone wangen zoo ontluistert.

Doch zooals de aard, na 't dalen van de zon,
Weent, elke bloem een smeltend oog gelijkt,
Ontzwellen bij de maagd aan dubb'le bron
Weedruppels, waar haar meegevoel uit blijkt;
Nu 't licht den hemel, dien zij eert, ontwijkt
En uitgedoofd wordt in een zilte zee,
Weent, als de vochte nacht, de dienstmaagd mee.

Geruimen tijd stond zoo het lieve paar,
Twee welbronbeelden als van elpenbeen;
Der eene smart is diepgevoeld en waar,
Doch de and're weet geen grond; zij weent alleen
Omdat zij 't ziet; als vrouwen in 't gemeen
Meêschreien, deernisvol, bij and'rer smart;
En weenden zij dan niet, het brak haar 't hart;

Want marmer is de man, de vrouw is was;
Zij kan den druk des marmers niet weêrstaan;
De wil en dwang des mans vervormt haar ras,
Zijn geest of list of kracht is niet te ontgaan;
Klaagt dus de vrouwen niet van boosheid aan,
Zoo min als was ooit schuldig wordt geacht,
Waarop een stempel 't beeld eens duivels bracht.

Haar zachtheid is een open, effen veld,
Laat ieder wormpje' ontwaren, dat er kruipt;
De man een dicht, woest woud, en niemand telt
Het boos gedierte, dat er schuilt en gluipt.
Elk ziet, of op kristal een smetjen druipt;
De man verbergt zijn zonde in straffe trekken,
't Gelaat der vrouw zal ze als een boek ontdekken.

Dat niemand aan de bloem 't verwelken wijt';
De winter doodt, zij is 't, die lijdt en duldt;
Hem, die verslindt, niet zij, die de' aanval lijdt,
Treff' felle blaam. Zegt niet: „Der vrouw de schuld,
Dat haar der mannen boosheid gansch vervult."
De trotsche mannen zijn 't, die, zeer te laken,
De zwakke vrouwen schandedraagsters maken.

Ziet slechts Lucretia's lot; zij toont dit aan:
Bij nacht verrast, bedreigd met fellen dood,
Een dood, die, door des schenners laag bestaan,
Haarzelve onteert, en ook haar echtgenoot.
't Gevaar, dat dreigde, zoo zij weerstand bood,
Maakt haar door doodsangst macht'loos, bleek en kil;
Een doode is weerloos; boosheid doet haar wil.

Meêwarig zegt Lucretia tot de maagd,
De beelt'nis van haar eigen zielsverdriet:
„Waarom is 't, kind, dat gij zoo snikt en klaagt,
Die tranenstroom u langs de wangen vliet?
Weent gij om 't leed, dat gij mij dragen ziet?
Weet, lieve, zoo mij tranen helpen konden,
'k Had lang reeds in de mijne troost gevonden.

„Maar zeg mij, wanneer ging", — hier breekt zij af
En loost een diepen zucht, — „Tarquinius heen?"
„Nog eer ik op was," zegt de maagd, „o, 'k gaf
Mijzelf den naam van traag; maar toch, alleen
Toevallig was 't verzuim, dat klein mij scheen,
Want vóor de zon was ik reeds opgestaan,
Tarquinius in de nacht van hier gegaan.

„Doch, eed'le vrouwe, mocht ik iets u vragen,
't Zou zijn, te mogen weten, wat u kwelt."
„Ach!" zegt Lucretia, „wat ik heb te dragen,
Het drukt mij dubbel, zoo het wordt verteld;
't Is meer, dan een'ge tong of taal ooit meldt;
En hellefolt'ring heete zulk een leed,
Dat dieper grieft, dan 't hart te melden weet.

„Ga, haal mij pen en inkt hier en papier; —
Neen, spaar die moeite; 't is daar; blijf veeleer. —
Wat wilde ik zeggen? — Haal een dienaar hier;
Hij sta gereed om aan mijn gade en heer
Een brief te brengen; ga; hij repp' zich zeer;
De zaak heeft haast; zoo daad'lijk moet hij gaan;
Het schrijven van den brief is ras gedaan."

De maagd is heen; zij zet zich neer tot schrijven;
Doch weif'lend vloeit de brief haar uit de schacht.
Oneenig zijn haar geest en smart; zij kijven;
Het leed haalt door, wat het verstand bedacht;
Dit is te fraai-gezocht, dat stomp, te zacht;
Gelijk een volkshoop opdringt door een poort,
Dringt langs het eene denkbeeld 't ander voort.

In 't eind begint zij: „Waardige gemaal,
De onwaardige echtgenoote, die u groet,
Zendt u een heilwensch! Wilt gij nog eenmaal
Lucretia zien, — zij smeekt u, dat gij 't doet, —
Zoo kom, geliefde, hier met allen spoed.
IJl naar ons huis, dit huis van rouw, tot mij;
Mijn leed is lang, hoe kort mijn brief ook zij."

Zij sluit den brief, die haar onnoem'lijk wee
Slechts aanduidt, maar niet noemt, niet openbaart.
Haar kort bericht deelt Collatinus mee,
Dat leed haar trof, maar niet de bron, den aard;
Zorgvuldig houdt zij dit geheim bewaard,
Opdat hij niet een schuld van haar vermoed',
Eer zij haar smet ontsmet heeft met haar bloed.

Zij geeft geen tong, geen uiting aan haar leed,
Dat ze eerst wil leven doen, als hij haar hoort,
Opdat door traan en zucht en jammerkreet
Haar onschuld blijk', haar schande zij gesmoord,
Der wereld argwaan sterve in de geboort';
Daarom geen woord van schuld of schande of smet,
Aleer haar daad voor goed haar eere redt.

Meer roert het zien van leed dan 't droef verhaal;
Het oog kan dan aan 't luist'rend oor verklaren
Het stomme spel, dat spreekt in zieletaal,
Elk deel des kommers uitdrukt in gebaren;
't Gehoor doet slechts een deel der zorg ontwaren;
Een rotsbeek klatert luider dan de zee,
En bij geruisch van woorden ebt het wee.

Verzegeld is de brief en 't opschrift luidt:
„Naar Ardea, voor mijn heer, met meer dan spoed."
Zij geeft het stuk den brenger, en beduidt
Den stuurschen bode, dat hij vliegen moet
Als log gevogelt', zoo het noorden woedt.
Spoed, meer dan spoed, acht zij nog loom en traag;
Wanhopig ijv'ren eischt de wanhoop staâg.

De plompe borst buigt need'rig, staart daarna
Zijn meesteresse stom, hoog blozend aan,
Ontvangt haar schrijven zonder neen of ja,
En haast zich, als beschaamd, op weg te gaan.
Doch wie zich schuldig voelen, doet de waan
Vermoeden, dat elks oog hun zonde ziet;
Zij waant, zijn oog ontging haar schande niet;

Vandaar zijn blos; — de onnooz'le bloed iets raden!
Zijn blozen was gebrek aan geest en moed.
Zoo goede schepsels praten liefst in daden,
Terwijl een ander luide spreekt van spoed,
Maar, zoo hij iets volbrengt, het langzaam doet;
Zoo gaf dit staaltje' uit de' ouden tijd als blijk
Van trouw zijn blik, maar was geen woorden rijk.

Zijn gloeiende ijver wekt haar achterdocht,
En als het zijne ontgloeit nu haar gelaat;
Zij waant, hij bloost om wat Tarquinius zocht;
Hij bloost nog meer, nu zij hem gadeslaat,
Wordt zoo verward, dat hij schier niets verstaat;
Hoe meer het bloed hem naar de wangen stijgt,
Te meer denkt zij, dat hij uit schaamte zwijgt.

Doch tot hij weerkomt, duurt het haar reeds lang;
En toch, de trouwe knecht is pas gegaan.
De tijd schijnt haar te moe, te loom van gang;
Want zuchten, weenen, klagen heeft gedaan;
't Wee heeft geen weeklacht meer, de smart geen traan;
Een korte wijl dus houdt zij op met klagen,
Als zocht ze een nieuwe wijs om rouw te dragen.

In 't eind herdenkt zij een taaf'reel, gewrocht
Van hooge kunst; 't stelt Troje voor, welks wallen
Het Grieksche heer omringt, dat wrake zocht
Voor Helena, de zege wil doen schallen
Op Troje's puin, 't hoog Ilion wil doen vallen;
De schilder deed dit fier ten hemel streven,
Als boog die om den trans een kus te geven.

De kunst ging met natuur een wedstrijd aan;
In 't doode was des levens vonk ontstoken;
Een droge drup scheen daar een vochte traan,
De traan der weeuw, bij 't lijk ineengedoken;
Het was, als zag men 't roode bloed nog rooken,
En stervende oogen asschig licht verspreiden,
Zooals, vergloeiend, kolen 's nachts verbreiden.

Schansgravers kunt gij daar aan 't werk ontwaren,
Begrimmeld en bedekt met stof en zweet;
Van Troje's torens, zou men zeggen, staren
Echt levende oogen uit door meen'ge reet,
En zien der Grieken werk met zorg en leed;
De kunst bespiedt het leven; hier kan 't blijken,
Daar zelfs van ver die oogen somber kijken.

Men ziet de vorsten, in hun majesteit,
Als zeker van de zege, kalm daar staan;
De jeugd toont lust en moed en vaardigheid;
En hier en daar ontwaart men, bleek, ontdaan,
Ook lafaards, die schroomvallig voorwaarts gaan;
Zij schijnen lage slaven, bang voor 't leven;
Elk zweert, dat hij hen rillen ziet en beven.

Ziet Ajax en Ulysses! o, wat kan
't Gelaat onthullen, toont de kunst haar macht!
't Gelaat van ieder hunner schetst den man,
Geheel zooals hij was en sprak en dacht:
In Ajax' oogen vlamt zijn woeste kracht;
Zacht blikt de sluwe Ulysses; ieder leest
In 't oog zijn wijs beleid en kalmen geest.

De' eerwaarden Nestor ziet gij spreken daar,
Alsof hij tot den strijd de Grieken spoorde;
Zoo waardig was hij in zijn handgebaar,
Dat dit tot aandacht dwong, 't gezicht bekoorde;
't Was of zijn mond bewoog, of men hem hoorde,
Zijn zilv'ren baard zag trillen, van zijn lippen
Den kronk'lende' adem hemelwaarts zag glippen.

Ziet om hem heen met open mond de menigt',
Die 's wijzen raad verslindt, opeengedrongen,
Tot luist'ren, elk op zijne wijs, vereenigd,
Betooverd schier, alsof Sirenen zongen;
Die zag men klein, die groot; ja, 't scheen, als sprongen
Omhoog, wie ver en achter de and'ren stonden;
De kunst bedroog de zinnen met haar vonden.

Die daar legt op zijns voormans hoofd zijn hand,
Beschaduwd op zijn neus door 's buurmans oor;
Die, bol en rood, schier platgedrukt, ontbrandt
In woede, schijnt te vloeken en dringt door;
Die weer, bijna verstikt, laat and'ren voor;
't Gist alles; boeide hen niet Nestor's woord,
Dat woest gedrang liep uit op strijd en moord.

Doch hoeveel 't oog hier zie, verbeelding meer;
Die is 't, die door de kunst het oog beleest:
Men ziet Achilles niet, alleen zijn speer,
Met ijz'ren vuist omvat; zijn hooge leest
Wordt niet aanschouwd, die ziet men met den geest;
Vaak ziet men slechts gezicht, hoofd, hand, been, voet,
Waarbij verbeelding 't and're denken moet.

En hoog op Troje's fel bedreigde wallen
Stond, als hun schutse, Hector, toog in 't veld,
Een schaar van moeders, die met welgevallen
Haar spruiten zagen schitt'ren naast dien held;
Maar toch, van onrust was haar hoop verzeld;
In 't oog was bij de vreugd ook angstig vreezen, —
Gelijk een vlek soms staal ontsiert, — te lezen.

En van het slagveld aan 't Dardaansche strand
Vloot naar den rooden Simois het bloed;
De stroom, naijv'rig op 't gevecht, ontbrandt
In strijdlust, kampt met opgezetten vloed;
Die breekt op 't strand en wijkt terug, ontmoet
Weer nieuwen toevloed, zwelt, zoodat zijn nat
Met schuim de steile boorden overspat.

Hier staart Lucretia nu op elk gelaat;
Zij zoekt er een, waar ieder wee op troont.
Zij ziet er veel, doorploegd van smart en smaad,
Doch geen, waar alle leed en kommer woont;
Tot Hecuba haar echte wanhoop toont,
Die Priamus aanschouwt, geveld, bebloed,
Met stof bedekt, vertrapt door Pyrrhus' voet.

Uitvoerig had de schilder hier gemaald,
Hoe tijd, vereend met angst en sloopend leed,
Onkenbaar maakt, op schoonheid zegepraalt;
't Gelaat droeg, als een mom, een rimp'lenkleed;
Der aad'ren blauw, tot zwart veranderd, deed
Ontwaren, dat geen levensvocht daar vloeit,
En in een lijk het leven is geboeid.

Die schim is 't, waar Lucretia's oog aan hangt;
Zij vindt haar wee in de oude, die daar weent;
O, had die beelt'nis ook een stem erlangd,
Die met een vloek de wreedaards had versteend!
De schilder was geen god, die spraak verleent;
Toch zweert zij, 't was een krenking, laag en laf,
Dat hij bij zooveel leed geen stem haar gaf.

„Gij, snarenlooze luit," zoo spreekt haar mond,
„'k Leen tonen aan uw smart, wil voor u klagen;
Ik balsem Priamus' gemaalde wond,
En schimp op Pyrrhus, die hem heeft verslagen,
Blusch Troje's brand door woeste tranenvlagen,
Hul met mijn mes elk oog in duisternis,
Dat toornig blikt, dat van een vijand is.

„Toon mij de boel, de bron van al dit leed;
Dat zij haar schoonheid voor mijn nagels hoed'!
Uw heete drift, verdwaasde Paris, deed
De snoode daad, die 't brandend Troje boet;
Uw vurig oog ontstak dien rossen gloed;
't Is uwer oogen schuld, die hier hen allen,
Die vaders, moeders, dochters, zoons doet vallen.

„Waarom toch delft de booze lust van één,
Eén jong'ling voor zoo talloos velen 't graf?
Heeft één het kwaad gepleegd, wraak treffe alleen
Het hoofd van hem, die 't zwaard in handen gaf;
Wie vrij van schuld is, zij ook vrij van straf!
Is 't noodig, dat zoo velen schuld'loos sneven,
Om zonde, door een enk'len slechts bedreven?

„Zie Priamus, die sterft, zijn gâ, die weent,
Daar Hector zwijmen, Troilus verbloeden,
In éénen bloedstroom vriend met vriend vereend,
Een vriend zijn vriend verslaan in 't blinde woeden,
En éens mans wellust al dit onheil broeden!
Had Priamus zijns zoons bedrijf gestuit,
Zijn Troje straalde roem, geen vuurgloed uit."

Diep is zij door 't geschilderd leed ontdaan,
En weent; want kommer is als zware klokken,
Die, eens aan 't sling'ren, door haar zwaarte gaan,
Voortluiden, schoon door zwakken arm getrokken;
Zij, eens geschokt, laat klachten zich ontlokken
Door een taaf'reel van wee en brand en moorden;
Zij borgt er blikken van en leent het woorden.

Zij laat haar blikken over 't schouwspel gaan,
En heeft voor ieder treurtooneel een klacht;
Daar ziet ze een armen schelm in boeien slaan
Door herders, die hij te vermurwen tracht;
Toch is 't, alsof zijn smart hun doen belacht;
Hoe wreed zij ook zijn banden samensnoeren,
Gewillig laat hij zich naar Troje voeren.

Niets, door des schilders hooge kunst, verried
In hem bedrog en arglist; neen, hij treedt
Deemoedig voort en fronst het voorhoofd niet;
Zijn blik, schoon droef, verwelkomt schier het leed;
De wang, noch rood noch bleek te noemen, deed
Door al te blozend rood geen schuld vermoeden,
Door 't bleek geen vrees, als valsche harten voeden.

Maar als volleerde slimme duivel doet
Hij zich doodeerlijk voor, toont kalme smart,
Omschanst daarmee zijn boozen aard zoo goed,
Dat de argwaan zelf in de' argwaan niet volhardt,
Daar wis verraad en list geen storm, zoo zwart,
Bij zulk een held'ren dag ooit konden wekken,
Geen heil'gen vorm met hellesmook zoo vlekken.

Zoo was het beeld van Sinon, wiens verhaal
Den goeden ouden Priamus behaagde,
Doch 't leven kostte; als vuurgloed was zijn taal,
Die 't glansrijk Ilion dra van de aarde vaagde,
Zoodat de hemel droef en bitter klaagde,
En kleine sterren uit haar banen weken,
Wijl zij haar liefsten spiegel zagen breken.

Die beelt'nis staart zij aan en nogmaals aan,
En dra begint zij 's mialers kunst te hoonen,
Dat hij aan schoonheid onrecht had gedaan:
In zulk een vorm kon nooit de boosheid wonen;
Haar oog hangt aan 't gelaat; zij meent, er tronen
Oprechtheid op en trouw; zij ziet het klaar,
Is haar besluit, hier was de kunst niet waar.

„Onmoog'lijk is het," zegt zij, — „dat het kwaad
In zulke blikken loert," ligt op haar tong;
Daar denkt zij aan Tarquinius' kalm gelaat,
Waarop zij 't woord, dat schier ontvlood, bedwong,
En na „Onmoog'lijk is 't" den zin verwrong,
En zeide: „Ik zie het in; onmoog'lijk is 't,
Dat zulk gelaat geeu boosheid broedt en list;

„Want juist als Sinon hier is afgemaald,
Zoo zacht, gelaten, moede en afgemat
Van leed of zwerven, kwam, naar 't scheen verdwaald,
Tot mij Tarquinius, zoo arglistig, dat
Zijn snoode lust den schijn van vriendschap had;
En zooals Sinon Priamus belas,
Deed hij het mij, en zonk mijn Troje in de asch.

„Zie Priamus daar luist'ren! hij vergiet
Om Sinon's valsche plenging traan bij traan!
O Priamus! zijt ge oud, en wijs nog niet?
Om elken drup van hem bloedt een Trojaan;
Geen water is 't, maar vuur. Zijt gij begaan
Met hem, wijl uit zijn oogen parels leken?
Vuurballen zijn 't, die Troje in brand ontsteken.

„Zulk duivelsbroed haalt uit de donk're hel
Zijn macht; in Sinon's koelheid huist haar gloed;
Van koude er bij te rillen is zijn spel;
Het tegenstrijdigste is hier één, en voedt
Bij dwazen goed vertrouwen, schenkt hun moed;
Zijn tranen zijn 't, die Priamus doen zwichten,
Zijn tranen zijn 't, die brand in Troje stichten."

Hier is het, dat de drift, die in haar woelt,
Haar 't zelfbestuur vergeten doet; zij slaat
De nagels in dien schurk, die niets gevoelt;
Zij ziet in hem dien and'ren onverlaat,
Die oorzaak is, dat zij zichzelve haat.
Doch dra belacht ze, wat zij, razend, deed;
„Dwaas, dwaas!" zegt zij, „die wonden doen geen leed!"

Zoo ebt en wast haar zee van smart en zorgen;
De tijd vermoeit den tijd door 't immer klagen;
Nu wenscht zij, dat het nacht zij, dan weer morgen,
En tracht door de' een den ander voort te jagen.
De tijd schijnt eind'loos, als wij smarten dragen;
Hoe zwaar leed zij, slaap brengt het zelden baat;
Wie waakt, ervaart, hoe loom de tijd vergaat.

En toch, dien tijd is hij voorbijgeslipt,
Dien zij aan dit taaf'reel had toegewijd;
't Gevoel van eigen leed was weggeglipt,
Door 't zien van wat zoo menig ander lijdt;
Vreemd wee had haar van eigen wee bevrijd.
Verlicht wordt onze smart, schoon niet geheeld,
Door 't zien, dat menig ander de onze deelt.

Nu keert de trouwe bode; met hem toog
Zijn heer, van enk'le vrienden vergezeld;
Hij vindt zijn gade in rouwgewaad; haar oog
Omzoomt een blauwe kring, die droef'nis meldt,
Een ware regenboog; maar deze spelt,
Daar alles aan haar hemel somber is:
De storm is niet voorbij; hij keert gewis.

Verbaasd, verschrikt, aanschouwt dit haar gemaal,
En staart verbijsterd op haar bleek gelaat,
Die wangen, blozend steeds, nu dood'lijk vaal,
Die oogen, rood, in bijtend vocht gebaad.
Hij heeft geen moed te vragen, hoe het gaat;
Elk hunner stond als een, dien, nooit vermoed,
Een oud bekende in verre streken groet.

In 't eind vat hij haar koude hand; „Wat heeft
U zoo gegriefd," zegt hij, „wat schrikk'lijk leed
Heeft u getroffen, dat gij rilt en beeft?
Wat roofde uw wang haar schoonen blos? wat deed
U weenen, hulde u in der rouwe kleed?
Ontmom, mijn beste, uw leed, ontlast uw hart,
Opdat we u hulpe bieden in uw smart."

Driemaal blaast zij haar leed met zuchten aan,
Eer zij een enkel weevol woord kan slaken;
Ten laatste, luist'rend naar zijn droef vermaan,
Begint ze angstvallig hun bekend te maken,
Dat zij, haar eer, bezweek voor 's vijands blaken;
En Collatinus, met zijn vrienden, hoort,
En volgt vol angstige aandacht ieder woord.

Zooals de bleeke zwaan in 't vochtig nest
Het treurlied aanheft van haar naad'rend sterven,
Zegt zij: „Bij schuld is kort verhalen 't best,
Waar geen verschooning vrijspraak kan verwerven;
'k Zou voor mijn tal van weeën woorden derven;
En veel te groot is mijner jamm'ren tal,
Dan dat één moede tong die melden zal.

„En daarom zegg' zij enkel dit: mijn gade,
Een vreemde heeft uw diersten schat geroofd,
Beklom uw bed, en zijn gewelddaad smaadde
De heil'ge plek, de rustplaats van uw hoofd;
Wat smaad gij verder moog'lijk slechts gelooft,
Dat mij door snooden dwang werd aangedaan,
Dien, ach! kon uw Lucretia niet weerstaan.

„Want in het holste van de nacht verrast
Met flikk'rend zwaard, en met een toorts als baak,
Mij in mijn slaapvertrek een snoode gast,
En roept me in 't oor: „Romeinsche schoone, ontwaak!
Beantwoord mijne liefde, of ik neem wraak,
En schandvlek u en de uwen deze nacht
Voor eeuwig; 'k wil verhoord zijn; 'k heb de macht!

„ „Want weigert gij mijn wil te doen, en nu,"
Zoo sprak hij met een grijnslach, „nu terstond,
Dan dood ik fluks een lagen slaaf van u,
En u daarna, en zweer, dat ik u vond,
Toen gij in wulpschen lust uw echttrouw schond,
Op heeter daad u doodde; en deze daad
Zal mij tot roem zijn, u tot eeuw'gen smaad."

„Fluks tracht ik mij al schreeuwend los te wringen;
Doch hij bedreigt mijn hart met fellen moord,
En zweert, dat, liet ik mij niet willig dwingen,
Dan waar', wat ik daar sprak, mijn laatste woord,
En eeuwig leefde mijn schande voort,
Want elk zou steeds in Rome er van gewagen,
Hoe met haar boel Lucretia werd verslagen.

„Sterk was mijn vijand, ik doodzwak, ontdaan
Van schrik en angst, en dit beslist het pleit;
Geen woord wordt door den rechter toegestaan;
Hier hielp geen smeeken om gerechtigheid;
Zijn heete lust was tot den eed bereid:
Mijn schoonheid wist zijn zinnen te verderven;
En wie den rechter zelf verderft, moet sterven.

„O, leer gij mij ontschuldigingen zoeken!
Of deze zij voor 't minst erkend als goed:
Moet ik mijn bloed, als hem die 't smette, vloeken,
Toch, kuisch en onbevlekt bleef mijn gemoed;
Dit leed geen snood geweld; ik heb 't gehoed
Voor allen boozen lust; zijn kerker zij
Vergiftigd, zelf is 't rein, van smetten vrij."

Als de arme koopman, bukkend voor de vlagen
Van 't lot, die, spraakloos, nergens uitkomst ziet,
Blikt hij strak voor zich, de armen saâmgeslagen;
De bleeke lippen trillend om 't verdriet,
Als bliezen zij dit weg, doch al om niet;
Hij hijgt, en wil hij spreken, des te meer,
Want de adem, dien hij uit, keert tot hem weer.

Gelijk een stroom, die door een boog zich wringt,
Voortbruischt, aan 't oog ontsnelt bij rasschen vloed,
Dan 't water tot een warr'ling samendringt
En weer naar de engte, die hem dreef tot spoed,
Doch nu terugroept, schuimend snellen moet,
Zoo gaan zijn zuchten heen en weer, als zagen,
En halen 't leed weer in, dat zij verjagen.

Zij slaat zijn spraak'loos lijden gade, en tracht
Dien gloed te temp'ren, die verzengend blaakt:
„Geliefde, uw kommer geeft mijn kommer macht;
Geen stroom neemt ooit door regen af; en slaakt
Gij zoo der wanhoop boeien, denk, dit maakt
Mijn leed nog zwaarder; 't zij genoeg, dat één
Eén oogenpaar mijn deerlijk lot beween'!

„En als ik u bezweren mag bij haar,
Die uw Lucretia was, neem ijlings wraak
Op hem, mijn vijand, de' uwen, en, voorwaar,
Zijn eigen vijand; denk mij rein, bewaak
Mijn reeds verloren eer; uw hulpe maak'
Niets goed, de booswicht sterve, al is 't te laat;
Want is het recht te zacht, het voedt het kwaad.

„Doch eer ik hem u noeme," gaat zij voort,
„Gij, die ik Collatinus' vrienden reken,
Verpandt gij mij uw plechtig eerewoord,
Dat gij de schennis, die ik leed, zult wreken;
Met felle waap'nen 's onrechts kracht te breken
Brengt eer en roem; en ridders bindt hun eed,
Weerlooze vrouwen bij te staan in 't leed."

Terstond belooft, in eed'le woede ontbrand,
Een elk bij de' eed, als ridder eens gezworen,
Zijn trouwe hulp, verheft vol vuur de hand,
En vraagt met drang des booswichts naam te hooren.
Doch zij volhardt in 't plan, dat zij te voren
Heeft vastgesteld, en vraagt: „O, zegt mij dan,
Wat de opgedrongen schandvlek delgen kan!

„En zegt mij toch, waarin mijn schuld bestaat,
Nu ik uit gruw'bren nooddwang heb misdreven;
Verschoont mijn rein gemoed de snoode daad,
En kan mijn diepgezonken eer herleven?
Of wordt mij nimmer deze ramp vergeven?
Bezoedelt iets een bron, zij klaart zich ras;
Waarom niet ik, wier smet gedwongen was?"

„O;" roept nu elk, „wat 's lichaams reinheid schendt,
Wordt door der ziele reinheid weggevaagd;"
Doch zij, met vreugdeloozen glimlach, wendt
't Gelaat ter zij, dat diepe sporen draagt
Van leed, dat schreit en teed're wangen knaagt;
„Neen," zegt zij, „neen; geen vrouw, die na mij leeft,
Zegg', dat mijn onschuld haar ontschuldigd heeft."

En met een zucht, alsof haar hart zou breken,
Laat zij zich nu Tarquinius' naam ontglippen;
Doch meer dan „Hij, hij is 't," kan zij niet spreken;
Zij hijgt, wil voortgaan, houdt weer op, haar lippen
Zijn machtloos, trillen, doch in 't eind ontslippen
Haar deze woorden: „Hij, ja hij, hij is 't,
Die deze hand geleidt, mijn lot beslist."

Zoo sprekend, stoot zij zich een dolk in 't hart,
In 't schuld'loos hart, dat langer leven wraakt,
Een fellen dolk, wiens stoot na diepe smart
Haar ziel uit den bevlekten kerker slaakt,
Waar ze aad'men moest; een diepe zucht vermaakt
Haar geest den hemel; uit de wonde vaart
Op snelle wiek haar eeuwig deel van de aard.

Ontsteld van deze daad, versteend veeleer,
Staat Collatinus stom, met zijn genooten;
Lucretia's vader werpt zich op haar neer
Bij 't zien van 't bloed, met eigen hand vergoten;
En uit de purperwel rukt, ras besloten,
Brutus het moordend wapen, door haar bloed,
Wraakroepend, nagesneld met breeden vloed,

Die, borr'lend uit haar boezem, zich verdeelt,
Twee stroomen vormend, wier scharlaken band
Aan weerszij 't lijf omgordt en dit een beeld
Doet zijn van een door zee omgeven land,
Ontheisterd en ontvolkt door 's vijands hand.
Een deel van 't bloed is rood, rein als haar hart,
Een deel, bezoedeld door Tarquinius, zwart.

Dit rouwend en gestold zwart bloed omgeeft
Een waterzoom; 't is of daar traan bij traan
Om 't smetten van die plek gebiggeld heeft;
Sinds toont, als met Lucretia's lot begaan,
Het bloed door water zijn ontaarding aan;
Al 't onbesmette bloed blijft immer rood;
Het bloost om wat bezoedeld is of snood.

247. 1723.

„O dochter, dochter!" roept Lucretius uit,
„Mijn was dit aan uzelve ontnomen leven.
Waar, — leeft des vaders beelt'nis in zijn spruit, —
Leef ik, die u daar 't leven zag ontzweven?
Niet hiertoe werd mijn leven u gegeven.
Zoo kind'ren ouders voorgaan, vóor hen sterven,
Dan zijn wij 't nakroost, zij niet meer onze erven.

„Gebroken spiegel, vaak heb ik aanschouwd
In u mijn evenbeeld, op nieuw geboren;
Thans toont mij 't frisch, schoon glas, nu dof, veroud,
Den bleeken, dorren dood, mij dra beschoren.
O, op uw wangen ging mijn beeld verloren;
Vergruisd werd al de schoonheid van het glas,
En nimmer zie ik weer, wat ik eens was.

„O tijd, staak gij uw loop, en duur niet voort,
Zoo zij, wier leven aanvangt, ons begeven!
Wat duldt gij, dat de tijd, wat kracht heeft, moordt,
Den moeden, zwakken ouderdom laat leven?
't Oud bijenvolk wordt door de jeugd verdreven;
Herleef, Lucretia, kind! uw oog zie nu
Uw vader sterven, niet uw vader u!"

Als uit een droom rijst Collatinus weêr,
En vraagt Lucretius, dat zijn leed nu spreke;
Werpt in Lucretia's stroomend bloed zich neer,
En baadt er zijn gelaat in, 't angstig bleeke;
Zijn blikken hopen, dat zijn hart nu breke;
Tot mannenschaamte hem weer aad'men doet,
Hem zegt, dat hij ter wrake leven moet.

De smart, waarmee haar lot zijn ziel vervulde,
Beklemde lang en ketende zijn tong,
Die eind'lijk zulk een boei niet verder duldde,
Niet langer in haar klachten zich bedwong,
En woorden uitte; doch een stortvloed wrong
Zich door de lippen, drong zoo heftig aan,
Dat niemand wat hij zeide kon verstaan.

Soms hoort men, zoo het scheen, Tarquinius' naam,
Doch door de tanden, schier tot gruis gemalen.
De felle woordenstorm drijft wolken saàm,
Maar houdt die op, als om meer vocht te halen;
Hij zwijgt ten laatste, en regendrupp'len dalen;
En zoon en vader weenen nu om strijd,
Wie aan de vrouw of 't kind meer tranen wijdt.

En de een èn de ander noemt haar staâg de zijne;
Ach, niemand meer, die haar bezit! Toch zegt
De vader: „Ze is de mijne." „Neen, de mijne,"
Zoo roept haar gade, „mijn was zij door de' echt;
Tot rouwbedrijven heeft hier niemand recht
Dan ik, haar echtgenoot; dat niemand ween'
Dan ik, haar Collatinus, ik alleen."

„O!" roept Lucretius, „ik schonk haar dat leven,
Waarvoor zij al te vroeg den dood verkoor."
„Mij, Collatinus, had zij zich gegeven,"
Roept de ander, „'t mijne was 't, wat zij verloor."
„Mijn vrouw!" „Mijn dochter!" klinkt de ruimte door,
Totdat de lucht, waar thans haar geest in leeft,
Met „O, mijn vrouw!" „Mijn dochter!" antwoord geeft.

Brutus, die met Lucretia's dolk daar stond,
En zoo den wedstrijd aanziet van hun leed,
Begraaft zijn schijn van dwaasheid in haar wond,
En hult zijn geest nu in een statig kleed.
Was lang in Rome, wat hij zeide of deed,
Voor dwaas, hijzelf eens konings nar gerekend,
Die spotten, heek'len mag, wijl 't niets beteekent,

Nu werpt hij af dat bont gewaad, waarmeê
Voorzichtigheid zijn wezen had omgeven;
Hij scherpt zijn geest, om Collatinus' wee
Te stuiten en zijn kracht te doen herleven.
„Op, op, Romein!" zegt hij, „het hoofd geheven!
Gun, dat des ongepeilden dwazen raad
Uw wijsheid leid', haar hulpe breng' en baat.

„Spreek, Collatinus! maakt een wond gezond?
Heelt leed ooit leed, maakt kommer kommer goed?
Is dit ooit wraak, slaat gij uzelve' een wond
Om 't doen van hem, door wien uw gade bloedt?
Zulk kinderdoen stamt uit een zwak gemoed;
Dien misgreep heeft uw arme vrouw begaan,
Door aan zichzelf, niet hem, de hand te slaan.

„Neen, kloek Romein, wees sterk, en maak uw hart
Niet week door zulk een dauw van smeltend klagen;
Maar kniel met mij en smeek door uwe smart
Tot Rome's goden, dat ze ons pogen schragen,
Als wij van Rome's grond dien gruwel vagen,
Haar grond, ontheiligd door die snoode daad,
Met krachtige armen zuiv'ren gaan van smaad.

„Bij 't Kapitool, vereerd met heil'gen gloed,
En bij dit kuische bloed, zoo driest ontwijd,
Bij 's hemels schoone zon, die de aarde voedt,
Bij 't recht des lands sinds onzer vaad'ren tijd,
Bij hare reine ziel, die riep tot strijd,
  En bij dit wapen, dat haar bloed vergoot,
  Wij wreken dezer eed'le vrouwe dood!"

Nu slaat hij op zijn borst met fiere hand,
En kust den heil'gen dolk voor aller oogen;
Waarop, door zulk een taal in moed ontbrand,
Zij, om zijn zielegrootheid opgetogen,
Instemmend met zijn woord, de knieën bogen;
  En de eed, met klem door Brutus' mond herzegd,
  Wordt plechtig door hen allen afgelegd.

Nadat ze aldus het strafgericht bezwoeren,
Besluiten zij, Lucretia's bloedig lijk
Naar Rome, ten vertoon aan 't volk, te voeren,
Opdat Tarquinius' snoode daad er blijk';
't Geschiedt, en ras; waarop, één man gelijk
  Geheel 't Romeinsche volk, in woede ontbrand
  Tarquinius eeuwig uit hun staat verbant.

SONNETTEN.

SONNETTEN.

I.

Zich te vermeerd'ren is der schoonsten plicht,
Opdat de roos der schoonheid nimmer sterve,
Maar, velt de Tijd de rijp're met zijn zicht,
Een teed're spruit haar naam en schoonheid erve;
Doch gij, door 't eigen stralend oog geboeid,
Voedt met uzelf als brandstof uwe vlam,
Wekt hongersnood waar alles welig groeit,
Zijt vijand van uzelf en van uw stam.
Gij, wien een elk der wereld pronkstuk acht,
En als der blijde lente bode groet,
Begraaft in uwen knop uw rijke pracht,
Spilt sparend schatten, vrek met zacht gemoed!
Heb meêlij met de wereld, ga niet voort;
Verslind niet, gij en 't graf, wat haar behoort!

II.

Als veertig winters uw gelaat berennen,
Loopgraven delven in der schoonheid veld,
Wie zal dan 't prachtkleed uwer jeugd herkennen,
Eens hooggeroemd, dan voor een vod geteld?
Dan vraagt men, waar uw schoon is heengetogen,
Waar heel de schat is van uw lentetijd;
En zegt gij: „In deez' diepgezonken oogen",
't Ware eeuw'ge schande, een roem, die niet gedijt.
Wat and're roem, droeg uwe schoonheid rente,
En kondt gij zeggen: „Ziet, dit schoone kind
Betaalt mijn reek'ning, schuldvrij is mijn lente;
Mijn erf'nis is 't, wat elk zoo lieflijk vindt"!
Zoo wierdt gijzelf verjongd, al zijt gij oud,
En zaagt uw bloed verwarmd, al voelt gij 't koud.

III.

Zeg, in uw spiegel ziend, tot uw gelaat:
„Vorm, — nu is 't tijd, — een afdruk uwer jeugd!"
Der wereld, — duldt gij, dat uw schoon vergaat, —
Ontsteelt gij 't hare, een' moeder hemelvreugd.
Want welker schoone nooit geploegde schoot
Versmaadde, 't veld te zijn door u bebouwd?
Of wie wil, daar hij dwaas zichzelf vergoodt,
Zijn eigen graf zijn, waar geen kroost bij rouwt?
De spiegel zijt gij uwer moeder; haar
Roept gij haars levens lente voor den geest;
Neem zoo eens gij door oude vensters waar,
Zelf rimp'lig, hoe uw bloeitijd is geweest.
Maar wilt gij leven, doch herdenking derven,
Zoo sterf alleen, uw beeld zal met u sterven.

IV.

Vergeefsche lieflijkheid, waarom verspilt
Gij aan uzelf het erfdeel van uw schoon?
Natuur, zij schenkt niet, maar zij leent; ze is mild,
Opdat, wie van haar leent, goedgeefsch zich toon'.
Verklaar dus, schoone vrek, mij dit: waarom
Misbruikt gij schatten, die ze u gaf tot geven?
Wat, rent'loos woek'raar, werpt ge zulk een som
Van sommen weg en weet toch niet te leven?
Want, handel drijvend met uzelf alleen,
Ontsteelt ge uzelf uw eigen lieflijkheid;
Hoe vindt Natuur dan, roept zij eens u heen,
U tot voldoende rekenschap bereid?
Uw rent'loos schoon wordt met u 't graf ten buit;
't Geev' rente, en 't voert uw laatsten wil eens uit.

V.

Die uren, die met teed're zorg dit beeld
Zoo lieflijk vormden, dat elks oog er woont,
Verand'ren, — geen, die niet tyran eens speelt,
En wat in rijke schoonheid straalt, ontschoont;
Want rust'loos drijft de tijd den zomer voort
Naar 's winters rillen, brengt hem daar ten val;
Vorst stremt zijn sap, 't loof valt, het lieflijkst oord
Wordt oversneeuwd; 't is kaalheid overal.
Ja, waar' de geur des zomers niet bewaard,
Verdampt, gevangen, in kristal gesloten,
Van 't schoon bleef niets, geen spoor van 't schoon, gespaard,
En zelfs zijn heug'nis ware dra vervloten;
Doch sloop' de winter ook de bloem, hij heeft
Slechts macht op 't hulsel, 't lieflijk wezen leeft.

VI.

Dat dus niet 's winters vuist uw zomer vatt'
En schende, eer ge in kristal besloten zijt;
Doorgeur een fleschjen; uwer schoonheid schat
Verrijke een huis, eer zij den dood zich wijdt.
O int'rest is geen woeker, is geen stelen,
Mits men aan hen, die graag betalen, leen';
't Geldt hier, voor u een ander u te telen;
Tienvoudig heil, verwekt ge er tien voor een!
Waart gij tienmaal herboren in uw kind'ren,
Tienmaal meer heil waar' dan uw deel dan nu;
Want wat zou voort te leven u verhind'ren,
En welke macht had dan de dood op u?
Wees niet verstokt; te schoon zijt ge om te sterven,
Een prooi des doods, met wormen tot uw erven.

VII.

Zie, heft in 't oosten 't vorst'lijk hemellicht
Zijn gloedvol hoofd, dan brengt elk sterflijk oog
Zijn dankb're hulde aan dat steeds nieuw gezicht
En blikt vol eerbied op ten hemelboog;
Bereikt het zoo de steilte zijner baan,
Zooals de knaap zijn volle jong'lingskracht,
Dan bidt de sterv'ling steeds dat wonder aan
En eert den pelgrim in zijn gouden pracht;
Maar drijft hij, van het toppunt, moê den wagen,
Met grijsaardshand, onzeker, naar beneên,
Dan volgt dat oog, pas dankbaar opgeslagen,
Zijn pad niet meer, doch wendt zich elders heen.
Zoo sterft, is eens uw middaguur voorbij,
Zoo gij geen zoon hebt, onbetreurd ook gij.

VIII.

Hoort gij, muziek voor 't oor, muziek met smart?
Nooit haat het zoete 't zoet, vreugd houdt van vreugd.
Bemint gij, wat ge ontvangt met droevig hart,
Ontvangt gij, wat u leed bereidt, verheugd?
Zijn welgestemde tonen, zoet tot één
Versmolten, voor uw oor een ergernis,
't Is, wijl ze u zacht verwijten, dat ge alleen
Uw rol speelt, looch'nend wat uw roeping is.
Want hoor, hoe snaar aan snaar, hoe toon aan toon
Zich lieflijk huwt, hoe alles samenklinkt,
Een trits gelijk van vader, moeder, zoon,
Die, innig één, één schoone wijze zingt.
Hun woord'loos lied, veelstemmig en toch een,
Zingt dit u toe: „Wie eenig is, wordt geen."

IX.

Spreek! is 't uit vrees, dat eens een weduw ween',
Dat gij uzelf verteert in eenzaamheid?
Ach! sterft gij zonder kroost, gij laat alleen
De wereld, die, verlaten, om u schreit.
De wereld zal uw weduw zijn en weenen,
Dat zij van u geen evenbeeld bezit,
Terwijl elke and're weduw in haar kleenen
Haar aangebeden gade nog aanbidt.
Breng' een verkwister schat bij schatten door,
't Wordt al verplaatst, de wereld heeft het nog;
Verspilde schoonheid gaat geheel te loor,
En 't niet-gebruik verslijt, verbruikt haar toch.
Hij heeft geen hart, dat ooit voor and'ren slaat,
Die op zichzelf zoo snood een moord begaat.

X.

Erken, en schaam u, dat gij niemand mint;
Want dat gij voor uzelf niet zorgt, is waar.
Zoo menig hart is liefd'rijk u gezind,
Doch gij mint niemand, dit is zonneklaar.
Want van zoo bitt'ren haat zijt gij bezield,
Dat gij vernieling van uzelf beoogt,
En eer uw heerlijk prachtpaleis vernielt,
Dan gij zijn schoon in stand te houden poogt.
Bedenk u toch, opdat ik anders denke!
Komt haat een beter huis dan liefde toe?
Zacht is uw oog; dat liefde daarin wenke,
Uzelve gunstig zij, u leven doe!
Denk! wilt ge een ander ik het aanzijn geven,
Dan blijft, in u of 't uwe, schoonheid leven!

XI.

Schoon ge ook verwelkt, — al wat gij hebt verloren
Treedt in een spruit weer even snel in 't leven;
Wordt gij ook oud, — gij ziet uw schoon herboren,
U in een spruit uw jeugdig bloed hergeven.
Hierin ligt wijsheid, schoonheid, frissche groei,
Hierbuiten dwaasheid, ouderdom, vergaan;
Want dachten allen zooals gij, de bloei
Der wereld ware in zestig jaar gedaan.
Laat and'ren, waar natuur geen vrucht van wacht,
Die waard'loos zijn, ook vruchtloos gaan ten grave;
Schonk ze and'ren veel, u schonk zij rijker pracht;
Dat gij mild geeft, vereer' haar milde gave.
Ge ontvingt haar schoonheidsstempel, en gij huldigt
Haar gift, zoo gij dat schoon vermenigvuldigt.

XII.

Zie ik den stâgen gang van 't uurwerk aan,
Zie ik den trotschen dag in nacht verzinken,
't Viooltjen na zijn korte pracht vergaan,
En ravenlokken ras verzilverd blinken;
Zie ik die boomen, welker kroon nog pas
Der kudden loofdak was, nu kaal, ontblaârd,
En 's zomers groen gemaaid en op een tas
Ter rust gelegd met witten stoppelbaard;
Dan warrelt deez' gedachte door mijn hoofd,
Dat, -- ach! — de Tijd ook uw schoon dra verderft,
Daar al wat lieflijk schittert wordt gedoofd
En, bij den glans van 't nieuw're, zwijmt en sterft.
Niets veiligt voor de zicht des Tijds uw hoofd,
Dan kroost, dat stand houdt, als hij u ons rooft.

XIII.

O, waart gij steeds uzelf! Maar, vriend, gij zijt
Uzelf niet langer, dan gijzelf hier leeft;
Gedenk dus aan de kortheid van den tijd,
Opdat ge een evenbeeld het leven geeft.
Hebt gij alsnù uw schoonheid slechts in pacht,
Dàn liep de pacht nooit af; want trots den dood
Herreest gijzelf met jong'lingsschoon en kracht
In 't kroost, waarin elks oog uw schoon genoot.
Wie geeft een huis, zoo schoon, prijs aan verval,
Dat nimmer, bij een goed beheer, veroudde,
Door vlagen wierd gedeerd noch ongeval,
Door 't woeden niet der eeuw'ge winterkoude?
Verkwisters slechts! — O dierb're vriend, gij hadt
Een vader; roeme uw zoon op zulk een schat!

XIV.

Der sterren raads'len wil ik niet doorgronden,
En toch, naar 'k meen, versta ik sterrenkunst,
Niet om geluk of onheil te verkonden,
Pest, duurte of der getijden nijd of gunst;
En ik voorzeg ook niet, of 't vluchtig uur
Onweer of wind of regen brengen zal;
Ik tuur niet, of in sterrenschrift natuur
Aan vorsten heil voorspelt of ongeval;
Neen, 't zijn uw oogen, die mijn blikken boeien,
Zij zijn mijn sterren, en ik lees er uit,
Dat schoon- en waarheid heerlijk zullen bloeien,
Verzaakt ge uw zelfzucht, zorgt gij voor een spruit;
Zoo niet, — als ziener is 't, dat ik verklare:
Uw dood is 't einde van het schoone en 't ware.

XV.

Zie ik, hoe al, waar groei en kracht in woont,
Een oogwenk slechts in volle schoonheid duurt,
Hoe 's werelds schouwtooneel een spel ons toont,
Verborgen van der sterren macht bestuurd;
Bespeur ik, hoe de mensch groeit als het gras,
Door éénen hemel welig tiert en kwijnt,
Op jonge sappen trotsch is en toch ras
Weer afneemt, ja zijn heug'nis zelfs verdwijnt;
Dan voert dit peinzen op vergank'lijkheid
Uw beeld voor mij in al zijn jong'lingspracht;
Bij slooper Tijd staat reeds Verval bereid,
En dreigt uw jongen dag met somb're nacht; —
Doch ik, u trouw, bied aan den Tijd het hoofd
En ent weer nieuw op u, wat hij u rooft.

XVI.

Doch waarom zelf met feller waap'nen tegen
Den Tijd u niet geweerd, den aartstyran?
Met beter midd'len, rijk'lijker in zegen,
Dan mijn onvruchtbaar dicht ooit schenken kan?
Gij staat in top van uwe schoonste dagen,
En menig maagd'lijk bloembed wenscht uw gunst,
Om levensvolle bloemen u te dragen,
U trouwer teek'nend dan des schilders kunst;
Vernieuw in levenstrekken dus dit leven,
Waar Tijds penseel, noch mijn beginnaarsstift
Voor menschenoogen leven aan kan geven,
In een uw waarde en schoonheid malend schrift.
Bewaar uzelf en schenk u weg; gij leeft
Slechts als ge uw eigen schoon te teek'nen streeft.

XVII.

Wie schenkt eenmaal mijn lied geloof, vervuld
Van uw onschatb're waarde? En toch, gewis,
't Is als een tombe slechts, die u omhult,
Vertoont niet half uw beeld zooals het is.
Kon ik de schoonheid uwer oogen schrijven,
Uw beeld afbeelden in een gloeiend lied,
Wis zeiden laat'ren: „Dichters overdrijven,
Zoo hemelsch schoon is aardsche schoonheid niet."
Zoo wierd mijn door den tijd vergeeld gedicht
Veracht als 't baaz'len van een ouden dwaas,
En wat ik van uw waarde waar bericht,
Een oude deun gerekend, hol geraas.
Doch leefde een zoon van u, gij leefdet voort,
Tweemaal: in hem, en in mijn dichterwoord.

XVIII.

Zal ik een zomerdag gelijk u noemen?
O, die is niet zoo lieflijk en zoo zacht;
Vaak schudt een ruwe vlaag de teêre bloemen,
En al te ras verzwindt des zomers pracht.
Te vurig gloeit niet zelden 's hemels oog,
Nog vaker kwijnt verdoofd zijn gouden vuur;
En 't schoon betreurt vaak schoonheid, die vervloog
Door toeval of de wiss'ling der natuur;
Doch nimmer zal uw eeuw'ge zomer kwijnen,
En door geen wiss'ling wordt uw schoon gedeerd;
U daagt geen Dood om voor hem te verschijnen,
Daar u de tijd om eeuw'ge zangen eert.
Zoo lang nog menschen aad'men, 't oog nog ziet,
Zoo lang leeft gij, vereeuwigd door mijn lied.

XIX.

Verstomp den klauw des leeuws, vraatgier'ge Tijd;
Door u verslinde de aard haar lieflijkst broed;
Ontscheur den tijger 't fel gebit, en wijd
Den feniks aan den dood door eigen gloed;
Breng goede of slechte jaren 't menschdom aan,
Schenk, Vleugelvoet, aan de aarde goed of kwaad,
't Is alles één, haar schoon moet toch vergaan;
Doch hoed u voor deze ééne gruweldaad:
O, groef niet met uw jarenstift mijn vriend
Uw lijnen op het voorhoofd; dat zijn schoon,
Door u bewaard, gehuldigd en gediend,
Aan 't nageslacht, wat schoonheid is, nog toon'!
Doch, Tijd, doe wat gij wilt, het deert hem niet;
Hij leeft in eeuw'ge jonkheid in mijn lied.

XX.

U heeft, o heer-gebiedster van mijn harte
Natuur een vrouwenaangezicht gegeven,
Dat bloost, — een vrouw'lijk hart, dat nimmer smarte
Verwekt door vrouw'lijk naar verand'ring streven,
Een oog met vrouwenblik, doch zonder valschheid,
Dat alles, waar 't op staart, als goud doet gloeien,
Een mannenvorm en tint, die door hun malschheid
Der mannen oog, der vrouwen ziele boeien;
Gewis is 't, dat Natuur tot vrouw u vormde,
Doch onder 't scheppen zelve op u verliefde,
En zoo, verward, wijl hartstocht haar bestormde,
U iets te veel, mij nutt'loos, schonk, mij griefde.
't Zij; boeit uw schoon der vrouwen oog en zinnen,
Gun mij uw liefde, haar 't genot van 't minnen!

XXI.

Mijn Muze, neen, gelijkt den dichter niet,
Die, door een fraai geverfd gelaat bekoord,
Al 's hemels schoon te naasten niet ontziet,
En waant, dat alle schoon zijn lief behoort,
Daar alle schoon meê koppelt, vergelijkt,
De schatten van de zee, van de aard doorwoelt,
Zegt, dat ze als zon, maan, bloem, als alles prijkt,
Wat door de ruime luchtzee wordt omspoeld;
Neen, mijn gedicht zij, als mijn liefde, waarheid;
Geloof mij: die ik min, is schoon en blond,
Zoo schoon als een, maar haalt toch niet in klaarheid
Bij 't gouden fonk'len aan des hemels rond.
Hij zegge meer, die lust in bijval vindt;
Ik prijs niet, tot verkoopen niet gezind.

XXII.

Wat ook mijn spiegel zegg', ik ben niet oud,
Zoolang nog jeugd uw speelnoot is; doch zoo
Mijn oog verval op uw gelaat aanschouwt,
Dan zijn uw rimpels mij een stervensboô.
Want heel uw schoon omhulsel is kleedij,
Is pronkkleed van mijn teeder hart; dit woont
En klopt in uwe borst, als 't uwe in mij;
Hoe zou 'k dan ouder wezen dan gij toont?
Neem daarom, lieve, uzelf zoo goed in acht,
Als ik 't om u, — om mij niet, — doe; 't is plicht,
Dat ik uw hart voor leed te veil'gen tracht,
Gelijk een trouwe min haar kostbaar wicht.
Breekt gij mijn hart, denk niet: „Ik blijf wel leven";
Ik heb het uwe, — en niet om 't weer te geven.

XXIII.

Gelijk een zwakke speler op 't tooneel,
Wien koortsige angst zijn rol vergeten doet,
Of eenig wezen, dat, verwoed, te veel
Zich afmat, raast, zijn kracht verliest en moed, —
Zoo waag van angst ook ik niet, uit te spreken,
Wat vuur tot huldebrenging in mij blaakt,
En schijnt der liefde kracht in mij bezweken,
Terwijl haar zware last mij macht'loos maakt.
Beproev' mijn boek dan nu zijn redekunst,
Als stomme tolk van wat de boezem spreekt;
Het vraagt om liefde en hoopt op uwe gunst,
Meer dan die tong, die meer en beter smeekt.
Wat stomme liefde schreef, o, leer het lezen;
't Met oogen hooren ligt in liefdes wezen.

XXIV.

Mijn oog werd schilder, en heeft op 't paneel
Mijns harten uwe schoonheid uitgeteekend;
Mijn lichaam is de lijst van 't schoon taaf'reel,
De perspectief is wondergoed berekend;
Want enkel door den schilder kunt gij 't zien,
Waar uwe schoon getroffen beelt'nis hangt;
Die ge in mijn hart, de werkplaats, vindt, indien
Zij door uw oog als venster licht ontvangt.
Merk op, hoe beider oog door 't and're won:
Mijn oogen maalden u, en de uwe zijn
Als vensters voor mijn borst, waardoor de zon
Heengluurt, en u begroet met blijden schijn.
Doch toon' het oog zijn kunst ook nog zoo goed,
Het maalt slechts wat het ziet, niet uw gemoed.

XXV.

Die hunner sterren liev'ling zijn, zij mogen
Roem dragen op hun titels, naam en eer;
Ik smaak, schoon 'k niet op zulk een glans kan bogen,
In stilte 't heil, dat ik het meest begeer.
De vorstengunst'ling spreidt zijn blaad'ren uit,
Zooals de goudsbloem, als de zonne schijnt;
Zijn trots wordt in hemzelf aan 't graf ten buit;
Één donk're blik, en al zijn glans verdwijnt.
De held, na zwaren strijd van roem omgloord,
Na duizend zegepralen eens verslagen,
Wordt uit het boek der eer geschrapt; men hoort
Van niets, waarvoor hij zwoegde, meer gewagen.
Heil mij dan! Ik bemin en word bemind,
Waar ik beklijf en immer liefde vind.

XXVI.

Heer mijner liefde, wiens waardij tot trouw
Mij bindt, zoodat ik uw vazal mij acht,
Ik doe u schrift'lijk hulde thans; beschouw
Den wil, maar niet de kunst van wie haar bracht!
De hulde is groot; doch ik erken, mijn geest
Is arm, mist woorden om haar op te smukken;
Och, of gij zoo veel goedheid mij beweest,
Haar, naakt als ze is, toch aan uw hart te drukken,
Totdat de ster, die mijn geboort' bescheen,
Goedgunstig op mijn pad haar licht doe stralen,
Mijn schaam'le liefde een passend kleed verleen',
Mij waard maak', dat ge uw blik op mij laat dalen;
Dan roem ik luid, hoe ik mijn liefde u wijd;
Doch treed u niet voor de oogen tot dien tijd.

XXVII.

Ik zoek mijn bed, van 't reizen afgesloofd,
Voor matte leden steeds de hoogste lust;
Doch dan begint een reizen in mijn hoofd
En werkt de geest, al neemt het lichaam rust;
Mijn denken zoekt de plaatse, waar gij zijt,
Trekt verre, verre weg, om u te vinden,
En 'k open, hoe vermoeid ook, de oogen wijd,
En staar het duister aan, zooals de blinden;
Niet zóó toch: mijner ziel verbeeldingskracht
Brengt uw gedaante voor mijn blind gezicht,
Die, als een rijk juweel der schrikb're nacht,
De nacht, hoe oud, verjongt, haar zwart verlicht.
Zoo zijn bij dag mijn leden, 's nachts mijn hoofd
Door u en door mijzelf van rust beroofd.

XXVIII.

Hoe kan ik ooit weer blij, gelukkig leven,
Als mij geen uur van sluim'ring ooit gelukt?
's Nachts nooit de druk des dags wordt opgeheven,
Bij dag de nacht, bij nacht de dag mij drukt?
Van deez' kan de een den ander niet verdragen;
Toch zijn ze tegen mij vereend, want nu
Doet de een mij zwoegen, dan weer de ander klagen,
Dat hoe ik zwoeg, 't mij verder scheidt van u.
Ik zeg den dag: door uwe lichte pracht
Blijft hij zoo schoon, wat wolk de lucht verduister';
En vleiend zeg ik tot de zwarte nacht:
Uw glans schenkt haar, als sterren tanen, luister.
Doch daag'lijks maakt de dag mijn lijden langer,
En nacht op nacht mijn bange zorgen banger.

XXIX.

Als ik, van elk gesmaad, van 't lot miskend,
In tranen troost voor mijn verguizing zoek,
Ten dooven hemel vrucht'loos kreten zend,
Bij 't denken aan mijzelf mijn staat vervloek,
Aan deez' zijn leven, rijk in hoop, benij,
Aan dien zijn schoonheid, dien zijn stand en macht,
De kunst van dezen wensch, diens vriendenrij,
En wat mij 't meest verheugt, een dwaasheid acht,
Dan schijn ik me een verworp'ling; — doch nauw treft
Uw beeld mijn ziel, óf mijn ellende vliedt,
En 'k zing, zooals de leeuwrik, die zich heft
Bij 't dagen, aan des hemels poort een lied;
Want denk ik aan uw liefde, 'k ben zoo rijk,
Dat ik in weelde voor geen koning wijk.

XXX.

Als ik in de eenzame uren van het peinzen
't Verleden voor den stoel daag van mijn geest,
Zie ik nog eens het vaak verlangde deinzen,
En ik betreur nog eens, wat is geweest;
Dan stroomen die sinsd lang niet schreiende oogen
Om dierb're, lang verstorven vrienden; 'k ween
Nog eens om teed're liefde, lang vervlogen,
Om meen'ge hoop, die 'k voedde, en die verdween;
Nog eenmaal draag ik rouwe, lang gedragen,
Nog eenmaal moet ik lijden, wat ik leed,
Nog eens de klachten, die ik klaagde, klagen,
De tranenschuld voldoen, die ik voldeed; —
Doch brengt die stonde, vriend, uw beeld voor mij,
Dan is 't verlies geboet, mijn leed voorbij.

XXXI.

Die 'k dood gewaand heb, al die harten wonen
In uwen boezem wonderbaar vereend,
Daar is 't, dat vriendschap en haar schoonheid tronen,
En allen, die 'k begroef en heb beweend.
Hoe vele vrome, oprechte tranen vloten,
Door mij als schatting liefdevol gebracht
Aan dooden, die in u thans zijn besloten,
Bewaard, en niet verloren als ik dacht!
Gij zijt het graf, waar mijn begraav'nen leven;
Hun zegevanen wapp'ren om u heen,
Hun deel aan mij is u door hen gegeven,
Hun recht op mij behoort thans u alleen.
In u aanschouw 'k hun dierb're beelden nu;
Zij leven voort, mijn alles is in u!

XXXII.

Als gij dien dag, mij welkom, overleeft,
Dat Dood mijn dor gebeent' met stof omhult,
En bij geval deez' regels overzweeft,
Wel kunst'loos, doch van liefde gansch vervuld, —
Zeg dan: „Ja, dichtkunst ging vooruit; de gunst
Des tijds deed and'ren hem te boven gaan!"
Bewaar ze om mijne liefde, schoon mijn kunst
Bij veler hoog're kunst moet achterstaan.
O, denk dan liefd'rijk: „Waar' mijn vriend in leven,
En hadd' hij in deez' beet'ren tijd gezongen,
Zijn liefde hadd' ons schooner vrucht gegeven,
En thans hadd' hij met beet'ren meegedongen;
'k Wil, daar hij stierf en beet'ren zijn verrezen,
Deze' om hun stijl, hem om zijn liefde lezen."

XXXIII.

'k Zag meen'gen morgen fieren glans verspreiden,
Den bergtop aanzien met zijn vorstengunst,
Met gouden kus groen scheppen op de weiden,
't Bleek meer vergulden door zijn goudmaakkunst;
Doch plots'ling dulden, dat een wolkgevaarte
Een falie wierp op 't hemelsche gelaat
En de aard beroofde van zijn wond're klaarte,
Zoodat hij westwaarts sloop met bitt'ren smaad.
Zoo heeft ook mijn zon op een vroegen morgen
Mijn voorhoofd met een gouden glans verlicht,
Ach, voor een enkel uur! want dra verborgen
Haar zwarte wolken voor mijn droef gezicht.
Toch wrok ik niet; wordt 's hemels zon door duister
Bevlekt, wie vergt van aardsche stâgen luister?

XXXIV.

Waarom hebt gij me een schoonen dag voorspeld,
Mij zonder mantel heen doen gaan, geduld,
Dat wolken me overvielen op het veld,
Terwijl haar mist uw glansen hield omhuld?
't Is niet genoeg, dat gij haar floers verdeelt,
't Gelaat mij droogt, op nieuw uw stralen schiet, —
Als gij de wond, maar niet de grieving heelt,
Dan roemt de lijder wis uw balsem niet.
Mijn smart wordt door uw schaamte niet verzacht,
Door uw berouw word ik niet opgebeurd;
't Is schrale troost, als 't leed is toegebracht,
Dat hij, die 't deed, zich schaamt, zijn doen betreurt.
Toch — door die paar'len in uw liefd'rijke oogen
Wordt al uw schuld mij rijk'lijk opgewogen.

XXXV.

O, treur niet meer om wat gij hebt gedaan!
De roos heeft doornen, slijk de zilv'ren bron;
In schoone knoppen treft men wormen aan;
Verduist'ring, wolken vlekken maan en zon.
Een ieder faalt; zóó ik, die uwe zonde
Door vergelijken goed maak, ja, schier huldig,
Mijzelven omkoop, zalf leg op mijn wonde,
Meer schuld, dan gij begaan hebt, verontschuldig;
Aan uwer zinnen schuld verleen ik zin;
Schoon weêrpartij, word ik uw advocaat,
En klaag mijzelven aan, — u tot gewin;
Want zulk een strijd voert in mij liefde en haat,
Dat, schoon de lieve dief mijzelv' besteel'
En bitter grieve, ikzelf voor heler speel.

XXXVI.

Dat ik 't erkenne! scheiden moeten wij,
Al is ook onze liefde ondeelbaar één;
Hoe zwaar de smaad, die op mij rust, ook zij,
Ik wil die dragen, zonder u, alleen.
Ja, onze liefde is innig, trouw en zoet,
Doch booze nijd verbittert ons het leven;
Die doov' niet onzen een'gen liefdegloed,
Maar rooft toch 't heil, dat samenzijn zou geven.
Ik mag u niet meer kennen, want de blaam,
Die ik zoo diep betreur, bracht wis u schande;
Gij mij de hand niet reiken, want uw naam
Verloor' zijn glans en aanzien in den lande;
Neen, doe dit niet; ik wijd u zulk een liefde,
Dat uw naam mijn is, ied're blaam mij griefde!

XXXVII.

Zooals een vader heil smaakt, die, verstramd,
Zijn kind recht wakker ziet en vol van jeugd,
Zoo schep ik, door 't wangunstig lot verlamd,
Al mijnen troost uit uwe trouw en deugd;
Want of geboorte, rijkdom, geest of schoon,
Of een van deez', of allen, of nog meer,
Gezeteld zijn in u, als op een troon,
Mijn liefde deelt in al uw glans en eer;
Niet langer ben ik arm, verlamd, veracht;
Uw glans, uw schijnsel heeft mij moed gegeven,
En zegent mij nog eens met jong'lingskracht;
Een schemerschijn van u vernieuwt mijn leven.
Moge ieder heil, ook 't hoogste, 't uwe zijn!
Dan tienwerf zalig ik; het uwe is mijn!

XXXVIII

Hoe kan 't mijn Muze aan dichtstof ooit ontbreken,
Zoo lang gij ademt? stroomt dan niet in 't lied
Uw lieflijk leven over, en verbleeken
Bij zulk een zang gewone lied'ren niet?
O, dank het aan uzelf, als gij in mij
Iets, dat uw lezing waardig is, ontdekt!
Wat stomme wierd niet welbespraakt, als gij
Uw glans laat schijnen en vervoering wekt?
Wees tiende Muze! gij, tienmaal meer waard
Dan de oude negen, die slechts rijmers eeren!
Ja, wie, door u bezield, de lier besnaart,
Die zinge zangen, die den tijd trotseeren!
Behaagt mijn lied aan deez' scherpzienden tijd,
Mijn deel zij moeite, — ù zij zijn lof gewijd!

XXXIX.

Zing ik uw waarde, is dit wel goed en wijs?
Zijt gij dan niet het beet're deel van mij?
Is 't nuttig, prijslijk, zoo 'k mijzelven prijs?
En 'k doe dit, als ik u mijn loflied wij.
O, laat mij, daarom juist, ver van u leven;
Men noem', vriend, u en mij niet langer één;
Dan kan ik u dien lof, die eere geven,
Die mij niet toekomt, neen! maar u alleen.
O, scheiding! welk een mart'ling waart gij, — ach! —
Schonk niet uw eenzaamheid dien troost in 't leed,
Dat ik uw liefde en trouw bepeinzen mag,
Waarbij de ziel den tijd, zichzelf vergeet,
En deedt gij één niet twee zijn, zoodat de een,
Die blijft, hem prijst, die uit het oog verdween.

XL.

Neem, die ik liefheb, neem die allen, vriend!
Hebt gij dan meer dan gij reeds lang bezat?
Meer liefde, die met recht dien naam verdient?
Al 't mijn' was 't uwe, eer gij dit meerd're hadt!
Bemint gij wat ik min, om mijnentwil,
Dan dient ge u van mijn min, en dit is goed;
Doch niet goed is 't, kiest ge enkel uit een gril,
Wat gij niet mint, in dart'len overmoed.
'k Wil, dieflief, nimmer van uw roof gewagen,
Al hebt gij heel mijn armoedje' u gediefd;
Doch, — liefde weet het! — zwaarder is 't te dragen,
Dat liefde ons krenkt, dan dat de haat ons grieft!
Gij wulp! bevallig, wat ge ook moogt bedrijven,
Krenk vrij mij dood, — doch laat ons vrienden blijven!

XLI.

Die kleine zonden, die uw overmoed,
Als mij somtijds uw hart vergeet, begaat,
Staan aan uw schoonheid en uw jonkheid goed;
U volgt verzoeking, waar gij gaat of staat.
Gij zijt zoo zacht, en daarom wel te winnen,
Gij zijt zoo schoon, en daarom veelbegeerd;
Wat vrouwespruit houdt, als een vrouw wil minnen,
Haar onvermurwbaar steeds den rug gekeerd?
Doch hadt gij thans uw vuur, uw minn'lijkheid,
Bedwongen, vriend! mijn lustverblijf ontweken!
Had thans uw jeugd niet zoover u verleid,
Dat gij een dubb'len eed van trouw moest breken:
Den haren, wijl uw schoon haar tot u troont,
Den uwen, wijl uw schoon mijn trouw niet loont!

XLII.

Dat gij haar hebt, is niet alleen mijn smart,
Hoewel 'k belijd, ik heb haar veel geliefd;
Maar dat zij ù heeft, dit bezwaart mijn hart,
Dit is een minverlies, dat dieper grieft.
Gij liefdezondaars, 'k wil u zoo ontschuldigen:
Gij mint haar, wijl gij weet, dat ik haar min
En zij ook laat om mijnentwil zich huldigen,
Opdat mijn vriend voor mij haar liefde winn';
Verlies ik u, het is mijn lief die wint;
Verloor ik haar, mijn vriend is 't, die haar vond;
Om mijnentwil, — als de een den ander vindt, —
Verlies ik beide' en krijg van beide' een wond;
Maar toch, 't is heil: mijn vriend en ik zijn een;
Wat zoete droom! dan mint zij mij alleen!

XLIII.

Luikt slaap mijn oog, dan ziet het best; den luister
Versmaadt het, waar de held're dag meê praalt;
Doch slaap ik, droomend ziet het u in 't duister,
En straalt van glans, wijl gij zoo helder straalt.
Verlicht uw schim de schaduw van de nacht,
Hoe zou de vorm, die zulk een schaduw geeft,
Den dag verlichten met veel lichter pracht,
Daar ge als een lichtbeeld zelfs voor blinden zweeft!
O zalig, als mijn oog op u weêr blikt,
In 't leven van den dag uzelf aanschouwt,
Zoo in den slaap uw schim mijn oog verkwikt,
Schoon doode nacht zijn blik gekerkerd houd'!
Nacht blijft de dag, aanschouwt mijn oog u niet,
En nacht wordt dag, zoodra mijn droom u ziet.

XLIV.

Bestond deez' logge stofklomp uit gedachte,
Geen booze verte, die 'k niet overvloog;
Ik ijlde, wàt mij te weerhouden trachtte,
Wat afstand mij ook scheidde, voor uw oog;
Al stond mijn voet aan 's aardrijks versten rand,
Hierin waar' niets, dat zorg of kommer brengt;
Want, o! gedachte spot met zee en land,
Zij is aan 't doel, zoodra zij 't doel maar denkt.
Maar ik ben niet gedachte, — en dit is leed;
Ik kan geen mijlen tot u overspringen;
Ik ben uit aarde en water saamgekneed,
En hoe ik klaag, ik kan den tijd niet dwingen;
Die tragere elementen deelen mij
Niets mee dan tranen, droef en zwaar als zij.

XLV.

Maar luchte lucht en lout'rend vuur, zij wijlen,
Die beiden, wààr ik toeve, steeds bij u,
Die als gedachte, deze als wensch; zij ijlen
Van hier, terug, in één ondeelbaar nu.
En als dat paar mijn liefde u overbrengt,
Die vluggere elementen, dan ontwijkt
Mij 't leven, dat slechts leeft, uit vier gemengd;
Het zware paar zinkt nedert, treurt, bezwijkt;
Tot weer de levensstoffen zich vereenen,
Doordat die vlugge boden, licht geschoeid,
Weêrkeeren, en mij lust en kracht verleenen
Door 't melden, dat gij leeft en hoe gij bloeit.
'k Hoor 't juichend aan; maar zend dan fluks mijn boden
Terug, — en reken, droef, mij tot de dooden.

XLVI.

Mijn oog strijdt met mijn hart op dood en leven,
Wie recht heeft op 't bezitten van uw beeld;
Mijn oog wil 't hart hierop geen aanspraak geven,
Mijn hart verlangt dit recht, en onverdeeld.
Mijn hart bepleit, gij zijt in hem bevat,
Als in een schrijn, nooit met een oog doorboord;
Maar daad'lijk geeft partij het antwoord, dat
In hem uw schitt'rend beeld te huis behoort.
Een rechtbank van gezwoor'nen wordt gekoren,
Gedachten, allen aan het hart gehecht,
Die oog en hart nu als gedaagden hooren;
Zij keuren, beiden gunstig, dit als recht:
Het deel van 't oog zij 't schoon, dat u omhult,
Van 't hart, de liefde, die uw hart vervult.

XLVII.

Mijn oog en hart, zij sloten een verdrag
En zijn nu tot elkanders hulp gereed;
Versmacht het dorstig oog naar lonk of lach,
Of zucht en zwijmt het hart van minneleed,
Dan laaft mijn oog zich blijde met uw beeld,
En noodt het hart zich mee daaraan te laven,
Of 't harte noodt het oog te gast en deelt
Het mingedachten mede als zoetste gaven;
Zoo zijt gij, door uw beeld of door mijn min,
Al wijlt gij ver, steeds bij mij; vlucht gij schuw,
O, mijn gedachten halen u wel in,
En ik ben steeds bij haar en zij bij u;
Of slapen zij, uw beeld laat haar geen rust,
Maar wekt mijn hart tot harte- en oogenlust.

XLVIII.

Wat wijdde ik, bij 't op reis gaan, vele zorgen
Aan have en goed! wat heb ik menig vod,
Dat dieven uit kon lokken, goed geborgen,
Als ware 't kost'lijk, achter dubbel slot!
Doch gij, meer waard dan 't allerkost'lijkst goed,
De troost, thans, — ach! — de droef'nis van mijn leven,
Mijn schat, mij dierbaar als mijns harten bloed,
Gij bleeft aan roof en diefstal prijsgegeven.
U wilde ik in geen schrijn, geen kerker prangen,
Ik heb u met mijn borst, — waar gij niet zijt,
Maar waar 't mij is, alsof ge er zijt, — omvangen,
Waar ge uit en in kunt gaan, voor dwang gevrijd;
  En daar zelfs, vrees ik, steelt men u, mijn lief,
  Want zulk een schat maakt eerlijkheid tot dief.

XLIX.

Komt eens de tijd, — is ooit de tijd zoo wreed, —
Dat u het zien van mijn gebreken stuit,
En, door koelzinnig reek'nen overreed,
Uw hart de reek'ning zijner liefde sluit;
Komt eens de tijd, dat liefde in haat verkeert,
En gij mij bij 't voorbijgaan nauw'lijks kent,
Uw oog, die zon, mij met geen groet vereert,
En gij met deftige' ernst u van mij wendt;
Komt eens die tijd, gewapend vindt hij mij
In 't diep besef van mijn onwaardigheid;
Ik hef de hand en strijd aan uwe zij,
Tot kampen met mijzelf geheel bereid;
  Verstoot gij mij, rampzaal'gen, 't is naar recht,
  Ikzelf weet niet, wat band aan mij u hecht.

L.

O, welk een reis! hoe zwaar valt mij de weg,
Nu ik, hoewel het lichaam rust begeer',
Geen rust vind, maar na ied'ren dagrit zeg:
„Ach! vàn mijn vriend weer zooveel mijlen meer!"
De klepper, die mij draagt, is door mijn leed
Te zwaar belast en strompelt traag'lijk voort,
Alsof het beest door zijn instinct het weet,
Dat spoed, die vàn u wegvoert, mij verstoort.
En druk ik soms, vergramd, recht diep de sporen
Hem in de flank, dit drijft hem niet tot spoed;
Hij laat dan slechts een droevig kreunen hooren,
Dat meer mij grieft, dan hem de spoor het doet;
Want door dien kreun wordt dit me op nieuw bewust:
Mijn leed ligt voor mij, achter mij mijn lust.

LI.

Mijn paard was traag bij 't gaan; die langzaamheid
Verschoon ik gaarne en prijs het dier veeleer;
Want waartoe spoed, wanneer ik van u scheid?
Geen haast is noodig, eer ik tot u keer.
Doch o! hoe zal mijn dier verschooning vinden,
Als ik de snelste snelheid traagheid acht?
Dan spoorde ik, zelfs al reed ik op de winden;
Geen aad'laarsvlucht, die ik niet roerloos dacht!
Dan houdt geen draver mijn verlangen bij;
't Verlangen, spruit der reinste liefde, los
Van 't stof, snuift vlammen, voert mij aan uw zij;
Doch liefde ontschuldigt liefd'rijk dus mijn ros:
„Liep hij bij 't gaan van u met opzet traag,
Thans stapp' hij vrij, ik ben 't, die ren en jaag."

LII.

'k Ben dus een rijkaard, wien zijn sleutel stil
Zijn weggesloten schat kan doen bespieden,
Doch die niet daag'lijks hem aanschouwen wil,
Wijl 't zeldzaam zien verfijnd genot kan bieden.
Want wat verleent aan feesten heerlijkheid?
Zij komen zeldzaam, als een diamant,
Hier, daar in 't jaar gezet, en ver verspreid,
Als flonkerbaggen in een halskarkant.
Zoo is de tijd, die u bewaart, mijn schrijn,
Die 't rijk gewaad omkerkert, dat den dag,
Den feestdag dubbel feest'lijk mij doet zijn,
Waarop ik 't zien, zijn pracht ontplooien mag.
Heil u! want door uw waarde triumfeert
Wie u bezit, en hoopt, wie u ontbeert.

LIII.

Uit welk een stof riep u natuur in 't leven,
Dat duizenderlei schaduw u geleidt?
Eén schaduw slechts kan ieder, ieder geven,
U volgt de schim van ied're heerlijkheid.
Adonis' beeld, aanschouw het; is het niet
Een flauwe schaduw van uw heerlijk schoon?
Wie Helena den palm der schoonheid biedt,
Reikt hij niet u, in Griekschen dos, de kroon?
Roem lentes bloei, den gullen tijd van de' oogst;
De een is een schim van uwe lentepracht,
En uwe gulheid schat een elk het hoogst:
Gij leeft in al wat kost'lijk wordt geacht.
Van elk uitwendig schoon hebt gij uw deel;
In trouw zijt ge eenig, die hebt gij geheel.

LIV.

O, hoeveel schooner wordt de schoonheid toch,
Als echte trouw haar hooger schoonheid geeft!
De roos is schoon van kleur, maar schooner nog
Maakt haar de zoete geur, die in haar leeft.
De haagroos heeft een even warmen gloed
Van kleuren, als de geurigste echte roos;
Als zomerâam haar 't knopjen oop'nen doet,
Trilt ze evenzoo bij dartel windgekoos.
Maar al die heerlijkheid, haar kleur, verschiet;
Zij sterft, en nooit meer wordt haar lof gehoord;
Doch zoo vergaat het echte roosjen niet,
Want na zijn sterven leeft zijn geur nog voort.
Verwelken, lieve jong'ling, schoon en jeugd,
Mijn lied bewaart uw geur, uw trouw en deugd.

LV.

Geen marmerbeeld, geen vorst'lijk grafgesteent',
Dat dit mijn machtig lofdicht overleeft,
Dit lied, dat hooger roem en glans u leent,
Dan steenen, waar de Tijd zijn smet aan kleeft.
Als de Oorlogsgod standbeelden nedervelt,
En muren omstort met zijn ijz'ren hand,
Dan leeft ge in 't lied, dat uwen naam vermeldt,
Dat staal niet doodt, geen krijgsvuur ooit verbrandt.
Of Dood en of Vergetelheid ook tracht'
Vijandig u te deren, gij leeft voort,
Voor de oogen zelfs van 't verste nageslacht,
Dat aan der dagen eind het oordeel hoort,
Leeft, tot gijzelf verrijst, aan 't stof onttogen,
In dit mijn dicht, en woont in vriendenoogen.

LVI.

Vernieuw, o zoete liefde, steeds uw kracht;
Duld niet, dat honger ooit beschaamd u maakt,
Die heden wel door voedsel wordt verzacht,
Doch morgen weer in al zijn macht ontwaakt;
Wees hem gelijk, o liefde; zijn uw oogen,
Hoe hong'rig, heden toch verzaad en moe,
Dat morgen ied're matheid zij vervlogen,
En, blijvend, liefdes geest niet sterven doe;
Deez' droeve tusschentijd zij als een zee,
Die pas verloofden scheidt; zie, daag'lijks staan
De twee aan strand; te grooter, meer dan 't wee,
Is 't juub'len, breekt de dag van weêrzien aan;
Of noem hem winter, die, vol angst en pijn,
Des zomers heilgroet driewerf zoet doet zijn.

LVII.

Ik ben uw slaaf en daarom steeds bereid
Tot alles, waar gij mij bevel toe geeft,
Een slaaf, die uw verlangen steeds verbeidt,
Die voor zichzelf geen kostlijke uren heeft,
Niet waagt den gang van 't eindloos slepend uur
Te gispen, als gij, vorst, hem wachten doet,
Niet klaagt, al valle 't afzijn hem ook zuur,
Wanneer uw dienaar u verlaten moet,
Niet toelaat, dat zijn argwaan ooit u krenk'
En naga, wat gij doet, waarheen gij ijlt;
Neen, roerloos wacht ik als een slaaf, en denk
Aan niets — dan 't heil van hen, bij wie gij wijlt.
Liefde is een trouwe nar, want, ja, — begin
Al wat gij wilt, zij ziet geen kwaad er in.

LVIII.

Dat weer' die god, die tot uw slaaf mij maakte,
Dat ik, wat ge in mijn afzijn ooit verricht,
U vroeg, of in den geest uw doen bewaakte;
Ik, uw vazal, tot elken dienst verplicht!
O! dat ik, in 't bereik van uwen wenk,
Geboeid het missen uwer vrijheid duld',
Mak alles draag', wat grievends mij ook krenk',
En nimmer klaag', of u beticht' van schuld!
Wees waar 't u lust; gij hebt het vorstlijk recht
Zelf te bepalen, hoe ge uw tijd besteedt
Aan wat gij wilt; geen macht, die u ontzegt
Zelf te vergeven, wat gijzelf misdeedt.
Wat u behaag', 't moog' goed of kwalijk zijn,
Ik wacht en dien, al zij dit hellepijn.

LIX.

Is niets ooit nieuw, maar is al wat bestaat
Reeds eer geweest, hoe kan ons brein zich plagen
Met weer iets ouds te ontdekken, zonder baat
De weeën van een vroeger kind te dragen?
O, dat mijn geest in vroeg'ren tijd kon dringen,
In een oud boek uw beelt'nis vinden mocht,
Toen pas, voor meer dan duizend zonnekringen,
De geest in schrift zich uit te drukken zocht!
Hoe gaarne zage ik, hoe die ouden prezen
Uw wonderschoonen bouw, en of de mensch
Nu beter is of slechter dan voordezen,
Of went'lend weerkeert tot dezelfde grens;
Neen, 'k weet, dat dichters van die vroeg're tijden
Aan uwe mind'ren lof en hulde wijdden.

LX.

Als golf op golf naar 't kiezelrijke strand,
Zoo spoeden naar haar eind minuten voort;
Elk dringt de vorige uit haar plaats, en spant
Zich in, steeds door de volgende aangespoord.
Wat eens het licht zag, komt slechts langzaam aan
Tot vollen, rijken glans, en al zijn pronk
Heeft met verduist'ring zwaren strijd; vergaan
Doet ras de Tijd, wat hij zoo mild eens schonk;
De Tijd doorpriemt den rijksten blos der jeugd,
En voort zijn lijnen op het schoonst gelaat;
Geen schoon verbidt zijn hand, geen waarde of deugd;
Zijn sikkel treft, wat rijp en heerlijk staat;
Maar toch, mijn dicht, u, uw waardij gewijd,
Trotseert den Tijd, zijn sikkelslag ten spijt.

LXI.

Is dat uw wil, dat staâg mijn oog u ziet,
Geen slaap mij sterkt en traag de nacht verstrijkt?
Is dat uw wensch, dat sluim'ring mij ontvliedt,
Door 't rijzen van een schim, die u gelijkt?
Is dat uw geest, dien gij van zoo ver af
Als een spion op mij hebt afgezonden,
Om, als ik recht tot ijverzucht u gaf,
U al mijn schuld en dwaasheid te verkonden?
O neen, uw liefde is groot, doch zoo groot nimmer;
't Is mijne liefde, die mij slaap'loos maakt,
Mijn eigen trouwe liefde, die mij immer
Mijn rust ontrooft, om uwentwille waakt.
Ik waak om u, gij elders, ver van mij,
Ach, veel te ver, en and'ren te nabij!

LXII.

Wat zondige eigenliefde heeft mijn oogen,
Geheel mijn ziel, mijn ik geheel besmet!
Die zonde in mij te delgen, — ijdel pogen!
Zij heeft zich in mijn hart te vast gezet.
Met mijn gelaat, mijn leest en mijne trouw
Is geen gelaat, leest, trouw te vergelijken;
En, moet ik zeggen, waar ik 't zelf voor houû,
't Is: ieder moet voor mij de zeilen strijken.
Doch als mijn spiegel, hoe ik ben, mij leert,
Door ouderdom getaand, gebeukt, versleten,
Dan keer ik van mijzelf mij af; verkeerd,
Ja zondig waar' 't, mijzelf zoo schoon te weten.
Mijn ander ik, gijzelf, schenkt mij deez' vreugd,
Mijn ouderdom blanket zich met ùw jeugd.

LXIII.

Waan niet, dat gij de hand des Tijds weerstaat,
Ach, vriend! zoo min als ik; eens zullen zorgen
Ook u haar voren groeven op 't gelaat,
Ook uw bloed drinken; ook uw jonge morgen
Komt, ouder, aan de steilte van de nacht,
En alle schoonheid, die tot vorst u kroont,
Ontsluipt u eens met al de bloesempracht
Der lente, die u thans op 't voorhoofd troont;
Dien tijd voorziend, rust ik ten strijd mij toe,
En ga ik 't grimmig jarenmes te keer,
Opdat het, schoon het u zelfs sterven doe,
De heug'nis van uw schoonheid nimmer deer'!
Mijn zwarte regels stellen haar in 't licht;
Steeds groent ze en bloeit, want eeuwig is mijn dicht.

LXIV.

Zie ik, hoe fel de hand des Tijds de pracht
En praal verdierf van lang begraven tijd,
Hoe trotsche torens zijn ten val gebracht,
En eeuwig brons door sterv'lingswoede ontwijd;
Zie ik, hoe de oceaan, een wolf gelijk,
Aan 't koninkrijk des oevers afbreuk doet,
En 't vaste land dringt in der waat'ren rijk,
Zijn goed vermeerd'rend met verloren goed;
Zie ik al 't aardsche tuim'len in 't gewoel,
Het grootste klein, den helsten glans gedoofd,
Dan geeft al dat vergaan mij 't voorgevoel,
Dat eens de Tijd ook mij het liefste ontrooft;
O, die gedachte is dood; mijn tranen stroomen
Van angst, dat wat ik heb, mij wordt ontnomen.

LXV.

Zoo brons en steen en aarde en oceaan
Moet bukken voor des Tijds vernielingsmacht,
Hoe zal zijn woede schoonheid wederstaan,
Zij, die een teed're bloem gelijkt in kracht!
Hoe zou des zomers zoete geur niet wijken,
Voor 't stormen van des Tijds geduchte vlagen,
Als onverwrikb're rotsen zelfs bezwijken,
En stalen poorten brokk'len voor zijn slagen?
O schrikbeeld! waar blijft Tijds juweel behoed,
Verborgen voor de schatkist van den Tijd?
Wiens ijz'ren hand weerhoudt zijn snellen voet?
Wie keert het af, dat hij het schoonste ontwijdt?
O, niemand! zoo dit wonder niet geschiedt,
Dat inktzwart u een held'ren luister biedt.

LXVI.

Dit alles moe, verlang ik de eeuw'ge rust:
Verdienste zie ik bedelarm en naakt,
't Nietswaardig niets omringd van weelde en lust,
De reinste trouw door meineed boos verzaakt,
En maagd'lijke eer met ruw geweld verkracht,
Den fielt omkleed met gulden eergewaad,
Den schoonsten geest belasterd en veracht,
En kracht verkeerd geleid, gedoemd tot smaad,
Aan kennis door gezag de tong geboeid,
En dwaasheid, die aan wijsheid wetten stelt,
En eerlijkheid als dom en dwaas verfoeid,
En boosheid, die het brave in kluisters knelt; —
Dit alles moe, ging ik volgaarne heen,
Bleef na mijn dood mijn liefde niet alleen.

LXVII.

Ach, waarom moest hij in deez' smetlucht leven
En siert zijn bijzijn godd'loos doen? waarom
Mag zonde zich door hem nu aanzien geven
En is haar zijn gezelschap adeldom?
Wat bootst blanketsel zijne wangen na,
Het doode rood den gloed van zijn gelaat?
Wat slaat onschoonheid zijne rozen gâ,
En zoekt in schimmen van die echte baat?
Ach, dat hij, nu Natuur bankroet is, leeft,
Nu heel haar schat verdween van levend bloed!
Want, schoon ze op velen zich beroem', zij heeft
Niets kost'lijks meer; hij is haar laatste goed.
Ja, zijnen rijkdom hield zij nog, opdat
Men zie, wat ze eens, in beet'ren tijd, bezat.

LXVIII.

Zoo is hij ons een beeld uit beter dagen,
Toen schoonheid leefde en stierf als bloemen thans,
Eer schoonheids basterdteeken werd gedragen,
En 't voorhoofd driest gesierd met valschen glans;
Eer gouden lokken, aan het graf geroofd,
Van dooden afgemaaid, een tweede leven,
Een valsch, begonnen op een tweede hoofd,
Eer schoonheids dood aan and'ren schoon moest geven.
Hij toont ons de' ouden tijd, die nog 't geloof
Bezitten mocht aan ongelogen schoon,
Geen zomer schiep met vreemd, gestolen loof,
Niets ouds als nieuwe schoonheid droeg ten toon.
Natuur heeft hem als toonbeeld uitgelezen,
Dat wankunst zie, wat schoonheid was voordezen.

LXIX.

't Is schoon, wat 's werelds oog steeds van u ziet,
Geen menschenziel, die 't ooit zich schooner denkt;
En ieders tong, de tolk der ziele, biedt
U waren lof, zooals een vijand schenkt.
Al wat gij toont, ontvangt betoon van eer;
Maar de eigen tongen, die u 't uwe geven,
Herroepen haren lof, wanneer zij meer,
Dan de oogen zagen, te doorgronden streven.
De ziel vraagt naar uw zieleschoon; dit kan
Zij gissen slechts uit uwer daden roem;
Voldaan is 't oog, maar ach, zij speurt alsdan
Den reuk van onkruid aan uw schoone bloem.
Van waar die geur aan wat zoo heerlijk bloeit?
De grond is, dat gij onder onkruid groeit.

LXX.

Werpt men een blaam op u, het dere u niet;
Naar 't schoonste strekt de laster 't eerst de klauw;
Verdenking is 't, die schoonheid luister biedt,
Zooals een kraaienvlucht aan 's hemels blauw.
Wees gij slechts goed, dat smalen wordt uw roem,
Te heller straalt uw waarde met den tijd:
Der boosheid worm zoekt juist de schoonste bloem,
En uwe bloem is blank en onontwijd.
Ge ontkwaamt den hinderlagen van de jeugd,
Versloegt den vijand of bleeft ongemoeid;
Toch geeft deez' roem dien roem niet aan uw deugd,
Dat zij den nijd bedwingt, die daag'lijks groeit.
Bezwalkte uw' glans geen laster met zijn zwart,
Dan waart gij koning over aller hart.

LXXI.

Treur, als ik sterf, niet langer om mijn dood,
Dan 't klokgebom, met doffen, droeven toon,
Aan de aard verkondigt, dat ik al haar nood
Ontweek en in het rijk der wormen woon;
Neen, denk niet, als gij deze regels leest,
Aan wie ze schreef; de liefde, die ik voed,
Zij smeekt u: „roep mij nimmer voor den geest,
Als de gedachte aan mij u weenen doet."
Ja meer, komt dit gedicht u onder 't oog,
Wanneer mijn stof aan 't stof is weergegeven,
Noem, fluist'rend zelfs, mijn naam niet; veeleer moog'
Uw dierb're liefde sterven met mijn leven;
De wijze wereld mocht uw smart eens raden,
En nog om mij, die niet meer ben, u smaden.

LXXII.

Opdat de wereld u niet lastig zij
En afvraag, wààrom gij mij liefde gunt,
Zelfs na mijn dood, — vergeet mij, vriend! in mij
Is niets, wat ge uwer waardig noemen kunt,
Tenzij ge een vromen leugen wilt bedenken,
Meer voor mij doen, dan ik ooit zelf volbracht,
Den doode meerder lof zoudt willen schenken,
Dan ooit de kaar'ge waarheid billijk acht.
O! laat men nooit uw liefde valschheid heeten,
Omdat zij valschen lof mij schenkt; mijn naam
Zij met mijn stof begraven en vergeten,
Leev' niet opdat hij u en mij beschaam':
Mij, want mijn lied'ren, u ter eer, zijn niets,
U, want gij telt mijn waard'loos niets voor iets.

LXXIII.

Dat jaartij ziet ge in mij, waarin de wind
Zijn spel drijft met het gele loof, de twijgen
Van koude rillen, en ge een bouwval vindt,
Waar 't voog'lenkoor zijn loflied op deed stijgen;
Die scheem'ring ziet ge in mij, die achterblijft,
Als in het westen duikt der zonne gloed,
Maar die de zwarte nacht allengs verdrijft,
Dat beeld des doods, dat alles rusten doet;
Den laatsten glim ziet ge in mij van het vuur,
Dat in zijn jeugd eens vlamde en nu op de asch,
Als op het doodsbed, ligt; in 't nakend uur
Versterft de gloed, die heel zijn leven was.
Dit ziet ge, en nieuw versterkte liefde drijft
Tot hem u nader, die slechts kort u blijft.

LXXIV.

Doch wees getroost! Wanneer dat streng gericht,
Waar geen beroep van is, van hier mij drijft,
Dan leeft een deel van mij in dit gedicht,
Dat eeuwig ter herinn'ring bij u blijft;
Ziet gij het door, dan ziet ge, of iets van waarde,
Dat u was toegewijd, ten deel u viel;
Stof keer' tot stof, dat zij het deel der aarde,
Uw deel is 't beter deel, mijn geest, mijn ziel.
Wat gij verliest, het is de drab van 't leven,
De buit van wormen, wien gij 't gaarne schenkt;
De aartsmoord'naar moge er vrij den dood aan geven,
Het is onwaardig, dat gij 't ooit herdenkt.
De waarde er van is dat, wat het bevat;
Dat hebt gij hier, en dit blijv' steeds uw schat.

LXXV.

Gij zijt mijn ziel, wat brood is voor het leven,
Wat warme regens zijn voor 't dorstig veld;
En uw bezit verwekt mij vrees en beven,
En vreugd en strijd, gelijk den vrek zijn geld.
Nu jubel ik, dat ik u mijn mag heeten,
Dan ducht ik, dat de wereld u mij steel';
Nu school' 'k met u liefst weg, van elk vergeten,
Dan toonde ik liefst der wereld mijn juweel;
Nu drink ik hemelwellust uit uw oogen,
Dan smacht ik, dat ik éénen blik erlang';
Niets wensch ik, niets bezit ik opgetogen,
Dan wat ik hoop van u, van u ontvang.
Zoo leef ik, daag'lijks, naar uw blik zich wendt,
In weelde en lust, of kommer en ellend'.

LXXVI.

Waarom versmaad ik, mijn eenvoudig lied
Met telkens and're vonden op te smukken?
Waarom beproef ik, velen volgend, niet,
Mij nieuw en vreemd en zwierig uit te drukken?
En waarom kleed ik, wat ik denk en dicht,
Steeds in hetzelfde, lang bekend gewaad?
Geen enkel woord, of 't brengt mijn naam aan 't licht,
Geen enkel, dat zijn oorsprong niet verraadt!
O, weet, mijn lieve, 'k zing van u alleen;
Mijn lied dankt u en mijner liefde 't leven;
'k Voeg enkel oude woorden nieuw aaneen,
En 'k geef niet anders dan 'k reeds heb gegeven;
Gelijk de zon bij op- en ondergang,
Is oud en daag'lijks nieuw toch mijn gezang.

LXXVII.

Uw spiegel toont u, hoe uw schoon vergaat,
Uw zonnewijzer, hoe uw tijd zich spoedt;
En bij deez' leêge bladen vindt gij baat,
Zoo gij ze uws geestes afdruk dragen doet;
Dat rimp'len, dat uw spiegel eens doet zien,
Vermaant u, dat een open graf u beidt;
De schaduwlijn, door 't sluipend voorwaarts vliên,
Hoe sluiks de tijd zich eent met de eeuwigheid.
Zie, wat gij kunt vergeten, schrijf het neer,
Op deze witte zijden; gij bevindt,
Ziet gij die kind'ren van uw brein eens weer,
Dat de omgang hen op nieuw aan u verbindt.
O, 'k wensch, dat vaak uw geest hier heil in zoek'!
't Is u tot nut, en het verrijkt dit boek.

LXXVIII.

Zoo vaak riep ik als mijne Muze u aan,
En zoo bezielend was voor mij uw gunst,
Dat elk thans doet, wat ik steeds heb gedaan,
En u als schutsgod huldigt zijner kunst.
Straalde eerst uw oog, zoodat de stomme zingt,
En trage botheid opstijgt in de lucht,
Thans schenkt het nieuwe glansen aan wat blinkt,
En nieuw gevederte aan geleerdheids vlucht.
Toch, stel uw hoogsten roem in mijne zangen;
Al is 't, dat gij aan and'ren luister geeft,
Van u hun kunst verfijning mag ontvangen,
De mijne dankt u, dat zij is en leeft;
Mij zijt gij al mijn kunst; ja, gij verheft
Mijn botheid, dat zij kennis overtreft.

LXXIX.

Toen ik alleen nog smeekte om uwe gunst,
Leefde al uw lieflijkheid in mijne zangen;
Doch thans ontweek die lieflijkheid mijn kunst,
Mijn Muze is krank en zwak, en nu vervangen.
Ach! wel verdient een zangstof zooals gij,
Dat beter zangers uwen roem herdenken;
Maar toch, wat lied u ooit uw dichter wij,
Hij stal 't van u, om 't u terug te schenken.
Hij leent u deugd, 't is aan ùw zijn en leven,
Dat hij het woord ontstal; hij schenkt u schoon,
Uw wang gaf hem 't begrip; niets kan hij geven,
Of 't leeft in u, zit lang in u ten troon.
Dies, dank hem niet zoo hij u lieflijk maalt;
Kwijt hij zijn schuld, gij zijt het die betaalt.

LXXX.

Wat ben ik, als ik van u zing, versaagd,
Daar thans een grooter geest uw naam verheft,
Met stoute vlucht dien tot de sterren draagt,
Mijn tong, u lovend, met verstomming treft!
Doch wijl uw waarde, groot als de oceaan,
En kleine èn trotsche zeilen wel wil dragen,
Zoo durft, hoe laag bij zijn galjoen, mijn kaan
Zich op uw wijd gebied vermetel wagen.
Ik zoek aan uwe luwe zoomen baat,
Terwijl uw peilloos diep hèm hobb'len doet;
En strand ik, 't is een bootjen, dat vergaat,
Hij is een zeekasteel, vol kostlijk goed;
Aanvaardt gij hem, terwijl ge mij verstoot,
Het moog' zoo zijn, — mijn liefde was mijn dood.

LXXXI.

't Zij ik eenmaal uw grafschrift u zal schrijven,
't Zij gij 't beleeft, dat ik tot stof verga,
Gij zult, den dood ten trots, op aarde blijven,
Schoon niets van mij vergetelheid weersta.
Uw naam zal eeuwig, onverderflijk leven,
Schoon niemand later mijns gedenken moog';
Laat een vergeten graf mij de aarde geven,
Gij rust toch in der menschen ziel en oog.
Uw eerzuil is, wat ik u heb gezongen,
Van ongeboren oogen eens de lust;
Uw aanzijn wordt geroemd door toekomsttongen,
Als wat de lucht thans ademt, eeuwig rust;
Dan leeft gij, — wijl mijn lied uw lof verkondt, —
Door 's levens aâm bezield, in aller mond.

LXXXII.

Gij hebt, 't is waar, mijn Muze nooit getrouwd,
En ontrouw pleegt gij niet, wanneer de woorden,
Waarmede elk dichter uw verdienste ontvouwt
En u zijn boeken eigent, u bekoorden;
Gij, even schrander als gij schoon zijt, weet,
Hoe uw waardij mijn roemkunst overtreft;
Vandaar zoekt gij een ander, die, doorkneed
In nieuw're kunst, uw roem ten hemel heft.
Het zij zoo, vriend; maar hebt gij hunne gaven,
Hun redeknuts'len eens bewonderd, dan
Moog' 't waar gevoel, de ware taal u laven,
Waarmede uw ware vriend u roemen kan;
Hun schild'ren kwaam' te pas bij een gelaat,
Waar 't bloed ontbreekt; bij u is 't overdaad.

LXXXIII.

'k Zag nooit, dat gij blanketsel noodig hadt,
En kleurde dies uw schoon nooit op; te groot
Heb ik uw rijkdom steeds geacht, dan dat
Niet waardloos bleek, wat u een dichter bood;
En daarom sliep mijn roemen in; ik dacht:
„Nu treedt gij zelf in 't licht, en toont, hoe ver
Een dichterstift te kort schiet, als zij tracht
Den glans te teek'nen van een flonkerster."
Doch gij misduidt mijn zwijgen, 't heet een gril;
Maar 't is mijn roem, ik keur het spreken af;
Mijn zwijgen krenkt geen schoon; een ander wil
De schoonheid leven doen en stort ze in 't graf.
In een van beide uw oogen leeft meer leven,
Dan beide uw dichters saâm u kunnen geven.

LXXXIV.

Roemt een u meer dan ik? Wat overtreft
Mijn lof: „Gij zijt uzelf en niemand meer"?
Omvat dit woord niet uw waardij? verheft
Het u tot toonbeeld niet van deugd en eer?
Die stift is arm en machtloos, die haar held
Niet schoone trekken, hoogen luister biedt;
Maar wie van u schrijft en slechts dit vermeldt,
Dat gij uzelf zijt, adelt reeds zijn lied;
Hij heeft, wat gij laat lezen, na te schrijven,
Hij stelle uw schoon slechts op het juiste licht,
En zijn kopie zal steeds bewonderd blijven,
Zij heet alom het heerlijkst lofgedicht.
Maar waak! één worm bewoont uw schoonheidsbloem:
Gij dorst naar lof, ten koste van uw roem.

LXXXV.

Bescheiden, stil, staat mijne Muze, en zwijgt,
Terwijl uw lof, door lied op lied gevierd,
Op gulden wieken hoog en hooger stijgt,
Door alle Muzen kostlijk schoon gesierd.
Ik denk goed, en die and'ren schrijven goed,
En 'k roep, gelijk een koster, hartlijk: „Amen!"
Bij iedre hymne, die mij kennen doet,
Wat fijne geesten u tot zangstof namen.
Ik zeg, hoor ik uw lof: „Ja, dat is waar;"
Mijn zwakke hulde voeg ik bij hun hulde;
Doch stil, in 't hart, dat zwijgen moge, maar,
Al hinke 't woord, nooit liefde vóór zich duldde;
Schat de and'ren om hun kunst, die sierlijk smeekt,
Mij om mijn hart, dat, spraakloos, werklijk spreekt.

LXXXVI.

Heeft het gezwollen zeil van zijne zangen,
Koers zettend naar den hoogsten prijs, naar u,
De kind'ren van mijn brein door schrik bevangen,
Doen sterven waar ze ontsproten, bleek en schuw?
Was het zijn geest, door geesten afgericht
Tot hoog're kunst, die mij ten onder bracht?
Neen, niet zijn geest verstomde mijn gedicht,
Ook de and'ren niet, zijn helpers in de nacht.
Hij, noch die dienstb're geest, die bij hem woont,
Hem 's nachts zijn leugenpraatjes blaast in 't oor,
Poch', dat hij nu zijn macht eens heeft getoond,
Dat ik van angst èn moed èn spraak verloor;
Neen, neen; doch toen zijn kunst uw gunst verwierf,
Toen miste ik zingensstof, mijn zang verstierf!

LXXXVII.

Vaarwel! te groote schat zijt gij voor mij!
En zeker kent gij thans uw eigen waarde;
Het voorrecht uwer waarde spreekt u vrij;
De schenking, die 'k in handen heb, verjaarde.
'k Heb u door schenking, doch kan dit u binden?
Heb ik verdiensten voor zoo rijk een gave?
Bij mij is voor uw gift geen grond te vinden;
En dies keert tot u weer mijn kostb're have.
Gij schonkt uzelf, uw waarde niet bedenkend,
Of u in mij, wien gij u schonkt, vergissend;
Wat gij eens afstondt, onbedachtzaam schenkend,
Herneemt gij thans, u beter vergewissend.
'k Was rijk in u, rijk als ons droomen maken,
In slaap een vorst, een beed'laar bij 't ontwaken.

LXXXVIII.

Drijft u een luim ooit aan, dat gij mij smaadt,
Op mijn verdienste uw hekelpijlen richt,
Dan wil 'k mijzelf bestrijden, u ten baat,
En stel uw valschheid als een deugd in 't licht;
Bekend, ook met mijn heimlijkste gebreken,
Geef ik u steun, als ik mijn feilen noem,
Waar niemand dan ikzelve van kan spreken,
En dat gij mij verliest, verhoogt uw roem;
Doch zoo win ik dan zelve niet het minst;
Want al mijn denken, al mijn min zijt gij;
En zoo is 't leed, dat ik mijzelf doe, winst;
Is 't u van nut, van dubbel nut is 't mij.
Zoo min ik, zoo vervult gij heel mijn hart,
Dat smaad, dien 'k u ten bate draag, niet smart.

LXXXIX.

Verklaar, dat ik mijn trouw aan u verzaakte,
En ik bewijs, dat ik u heb beleedigd;
Noem mij verlamd, en 'k loop als een geraakte,
Want tegen u wordt niets door mij verdedigd.
Gij kunt mij, lieve, half zoo niet onteeren,
Om 't wiss'len van uw min te verontschuldigen,
Als ik het zelf doe; 'k wil op uw begeeren
Een vreemde u zijn, alleen om u te huldigen;
Ik wil u uit den weg gaan; niemand hoort
Uw dierb'ren naam ooit noemen van mijn mond,
Opdat geen enkel heiligschennend woord
Onze' omgang ooit verrade of ooit u wond'.
Ik zweer, dat ik voor u mijzelf bestrijd,
Want wien gij haat, zij nooit mijn min gewijd.

XC.

Zoo haat mij, als gij wilt; zoo ooit, dan nu,
Nu 't menschdom mij met slag op slag wil slaan;
Geef mede, nu mij 't onheil jaagt, een duw,
En kom niet met uw krenking achteraan;
Volg niet, als 't hart ontkwam aan deze zorgen,
In de achterhoede van 't bedwongen leed;
Kom na de stormnacht niet als regenmorgen;
Schort niet den aanslag op, door u gesmeed;
Valt gij mij af, o, doe het niet eerst dan,
Als and're kleine smarten 't hare deden;
Neen, storm vooruit; het lot doe wat het kan,
En 't ergste leed zij nu het eerst geleden;
Want ander nijpend wee, schoon 't leed nu schijn',
Zal, bij 't verlies van u, geen leed meer zijn.

XCI.

Deez' stoft op zijn geboort', die op zijn geld,
Deze op zijn kunst, die op zijn lichaamskracht,
Deze op zijn kleed'ren, schoon het snit hem knelt,
Die op zijn hond, of paard, of valkenjacht;
Zoo heeft een elk iets, wat hem vreugde biedt,
En voor 't verkrijgen heeft hij alles veil;
Doch zoo bekrompen is mijn maatstaf niet;
Oneindig grootscher is mijn eenig heil:
Uw liefde is meer dan adeldom voor mij,
Schenkt meer genot dan valk of hond of paard,
Geldt meer dan goud of prachtige kleedij,
U roem ik als mijn trots, mijn al op aard.
Helaas, dat ge alles, wat gij thans mij gunt,
Hernemen, en me ellendig maken kunt!

XCII.

Doch doe het ergste wat gij kunt: ontvlied!
Gij blijft de mijne toch voor heel mijn leven;
Mijn leven overleeft uw liefde niet,
Uw liefde alleen kan 't duur en waarde geven.
Uw ergste krenking maakt mij niet verschrikt,
Uw minste reeds verschaft mijn ziele rust;
Ja, 'k zie, mij is een heerlijk lot beschikt;
Ik sidder niet voor uwe luim, uw lust;
Ik lijd, ik kwijn niet door uw wankelheid;
Uw eerst verraad doet mij reeds 't leven derven;
Zoo is mij tweederlei geluk bereid:
Uw liefde is mij geluk, geluk het sterven!
Maar toch, — geen hemel, die zijn wolkjen mist! —
Gij kondt mij ontrouw zijn, dat ik 't niet wist!

XCIII.

Ja, 'k waar', zoo ik ten onrecht trouw u acht,
Als een bedrogen gade; 't lief gelaat
Scheen wis mij liefdrijk nog, uw blikken dacht
Ik wis nog de oude, al broedde uw hart verraad;
Want daar geen haat ooit zetelt in uw oog,
Kan niets mij kennis van uw afval geven;
In and'rer blik is, hoe het hart bedroog,
Met duid'lijk schrift, met plooi en frons, geschreven;
Doch uw geboort' bescheen deez' hemelzegen,
Dat in uw blik steeds lieflijke eenvoud woont,
En, welke stormen uw gemoed bewegen,
Op uw gelaat de liefde zelve troont.
Als Eva's appel is uw schoone jeugd,
Omhult uw schijn geen hart, vervuld van deugd!

XCIV.

Wie macht heeft om te schaden en 't niet wil,
Niet doet, wat hij het meest vermoeden laat,
Wie and'ren roert, doch zelf steenkoud en stil,
Verleiding met een kalmen blik weerstaat, —
Terecht bezit hij 's hemels gunst, hij ziet
Wel toe, dat hij zijn rijkdom niet verdoet,
Is heer en meester van zijn wezen, niet
Als and'ren, slechts beheerder van zijn goed.
Zoo geurt, den zomer zoet, de zomerbloem,
Al leve en sterve zij voor zich alleen;
Doch wordt die bloeme krank, uit is haar roem,
Ze is minder waard dan onkruid, hoe gemeen.
Ja, 't schoonste onteert zich 't meest door booze daân;
Onkruid stinkt min dan lelies die vergaan.

XCV.

Hoe lieflijk en hoe zoet maakt gij de schande,
Die, even als de worm een roosjen schaadt,
Het reine waas uws jongen roems verbande!
Wat hult ge uw zonden in een schoon gewaad!
Die tong, die meldt, hoe gij uw tijd besteedt,
En luchtig, dartel spreekt van wat gij doet,
Heeft, schoon ze u gispe, steeds nog lof gereed;
Uw naam reeds maakt een laakb'ren wandel goed.
O! welk een woning mochten zij betrekken,
Die feilen, waarvan gij de schuilplaats zijt,
Waar schoonheids sluier elke smet komt dekken,
Waar alles, fraai vervormd, het oog verblijdt!
Misbruik uw voorrecht niet, mijn lieveling;
Misbruik verstompt en schaart de beste kling.

XCVI.

Deez' zegt: „uw feil is jeugd"; die „overmoed";
Die weer: „uw schoon is jeugd en dartelheid";
Maar jong en oud: „èn feil èn schoon staan goed";
Uw feilen zijn een schoon, dat elk verleidt.
Drage ooit een koningin een valsch juweel,
Geen, die het voor onecht verklaren zou;
Zoo wordt van u 't oneed'le fraai en eêl,
't Onware waar gerekend, ontrouw trouw.
Hoevele lamm'ren gingen niet verloren,
Bekleedde een wolf zich met een lammervacht!
Hoeveel bewond'raars zoudt gij boos bekoren,
Gebruiktet gij geheel uw toovermacht!
Doch doe dit niet; ik wijd u zulk een liefde,
Dat uw naam mijn is, elke blaam mij griefde!

XCVII.

Wat scheen 't mij wintertijd, toen 'k ver van u
Moest toeven, o mijn lust in 't vluchtig leven!
Wat neep de vorst, de zon verschool zich schuw,
't Was kil- en kaalheid, wat mij had omgeven!
En toch, 't was warm en zomer, mij slechts koud,
En zwanger was de herfst van rijke gaven,
Door 't dartel voorjaar aan haar schoot vertrouwd;
Mij scheen ze een weeuw, haar gade pas begraven!
En 't kroost, hoe rijk en krachtig, vol van jeugd,
Het kwam mij vaderloos, ellendig voor;
Want u verzelt de zomer en zijn vreugd,
Waar gij niet zijt, zwijgt zelfs der voog'len koor;
Of zingen ze ook, zoo droevig klinkt hun lied,
Dat, winterschuw, het loof van kleur verschiet.

XCVIII.

Ik was van u afwezig in de lent',
Als zoete April, getooid in bonte pracht,
Een geest van jeugd in ieder wezen prent,
Dat zelfs Saturnus met hem springt en lacht;
Maar noch der voog'len lied, noch al die bloemen,
Door geur en kleur zoo lieflijk en zoo eêl,
Deed mij de schoonheid van den zomer roemen,
'k Liet allen ongeplukt op fieren steel.
De blankheid van de lelie trof mij niet,
De warme gloed niet, die in 't roosjen leeft;
Zij hadden slechts uw lieflijkheid bespied,
Die had haar steeds als voorbeeld voorgezweefd.
Het bleef mij winter, schimmen waren zij;
Maar 't spelen met uw schimmen boeide mij.

XCIX.

't Viooltjen gispte ik dus om dart'len moed:
„Ei, diefjen! zeg, van waar dien zoeten geur,
Zoo niet van 's liefsten mond? die purpergloed
Op uw fluweelen wangen heeft zijn kleur,
Doch veel te schril, wis van mijns liefsten bloed."
De lelie roofde uw blankheid, zeide ik boos,
De marjolein stal voor zijn knopje' uw haar,
En sidd'rend op haar struik stond roos bij roos,
Hier wit van angst, van schaamte blozend daar;
Eén, wit noch rood, bestal die beide en waagde
Uw aâm te voegen bij dat wit en rood;
Doch voor die daad kwam nu een worm, en knaagde
Haar tot in 't hart; zij boette 't met den dood.
Meer bloemen zag ik, maar in heel 't getal
Niet één, die kleur of geur van u niet stal.

C.

Waar toeft gij, Muze, dat gij reeds zoo lang
Niet zingt van dat, wat al uw macht u gaf?
Verspilt ge uw vuur in waardeloos gezang
En straalt ge uw licht op 't lage, glanslooze af?
Bezin u, toefster! tracht weer gunst te erlangen,
Herwin den tijd, zing lieflijk weer den lof
Van wie een gunstig oor leende aan uw zangen,
Kunstvaardigheid u schonk en zingensstof!
Op, loome Muze! aanschouw dat schoon gezicht,
Of Tijd er rimpels ploegde; mocht dit zijn,
Striem dan Vergank'lijkheid met snijdend dicht,
Opdat die schennis elk veracht'lijk schijn'!
Geef' sneller roem, dan Tijd het leven sloopt,
Dan derft zijn zeis den oogst, waarop zij hoopt.

CI.

Hoe, trage Muze, maakt ge uw zwijgen goed
Bij 't zien, hoe trouw het schoon doordringt en verft?
Die twee beheerscht mijn vriend als vorst; zoo doet
Hij u, die al uw waarde er door verwerft.
Spreek, Muze! Zegt gij moog'lijk: „Trouwe heeft
Geen kleuring noodig, want de kleur is echt,
Schoon geen penseel, daar de echtheid luister geeft;
Bijmengsels zijn, voor al wat best is, slecht?
Denkt gij: „Ik zwijg, want hij behoeft geen lof"?
Die uitvlucht niet! door u toch moet hij leven
Als lang zijn grafgesteent' verstoof in stof,
En moet het verst geslacht nog lof hem geven.
Dus, Muze, aan 't werk! volbreng, wat ik u leer,
Opdat, als wij, hem 't nakroost kenne en eér'!

CII.

Mijn liefde, al schijn' zij zwakker, won in kracht;
Ze is niet verminderd, schoon zij minder toon';
Die liefde wordt geveild, ter markt gebracht,
Die de eig'naar rondbazuint als rijk en schoon.
Alleen in onzer liefde lentetijd,
Wijdde ik mijn nieuwe min een juub'lend lied,
Zooals de nachtegaal zijn zangen wijdt
Aan 't eerste groen; des zomers zingt hij niet;
Niet, dat de zomer minder vreugde geeft
Dan 't voorjaar, als zijn klacht de nacht doorklinkt,
Neen, wijl dan wild elk takje' en twijgjen leeft
En 't schoon niet schoon meer klinkt, als alles zingt.
Daarom zwijg ik, als hij, somwijlen stil,
Wijl 'k met mijn zang u niet verdooven wil.

CIII.

Hoe nietig is 't, wat u mijn Muze wijdt,
Terwijl zij op zoo rijke stof kan bogen!
Veel schooner toch zijt gij zooals gij zijt,
Dan als mijn lof uw waarde wil verhoogen.
O gisp mij niet, indien ik zwijg, maar treed
Voor uwen spiegel, zie er uw gelaat;
Dat overtreft wat mijn verbeelding smeedt,
Belaadt mij, die u schetsen wil, met smaad.
't Is immers heiligschennis, zoo mijn lied
Opluist'ren wil, doch dooft, wat helder straalt?
Want ander doel heeft mijn gerijmel niet,
Dan dat het u en uwe waarde maalt;
En meer, veel meer dan u mijn rijm'len biedt,
Ontwaart gijzelf, als ge in den spiegel ziet.

CIV.

Mij, dierb're vriend, mij wordt gij nimmer oud;
Mij schijnt in 't minst uw schoonheid niet verdoofd
Sinds de' eersten blik. Drie winters hebben 't woud
Driewerven van zijn zomerpracht beroofd;
Drie schoone lentes zag ik gelend sterven,
Driemaal de bloemen van April door 't gloeien
Der Junizon haar geur'ge frischheid derven,
Sinds ik voor 't eerst u frisch als nu zag bloeien;
Doch, als de wijzer op de cijferplaat,
Sluipt ook de schoonheid weg van 't middaguur;
Sta mij uw bloei ook stil, ach, hij vergaat,
Hoewel mijn oog vergeefs zijn gang begluur';
Dies luistert, toekomstzonen! hoort mijn woord: —
Der schoonheid zomer stierf vóór uw geboort'.

CV.

O, acht mijn liefde geen afgoderij,
Mijn dierb'ren vriend geen afgod, wijl ik één,
Eénzelfde loflied steeds en steeds hem wij,
En altijd aan denzelfden, hem alleen.
Mijn vriend is heden goed, en morgen goed,
Bestendig liefd'rijk, zonder wisseling;
Van daar, dat dag op dag mijn dicht hem groet,
Bestendig met dezelfde huldiging.
„Schoon, goed en waar," ziedaar geheel mijn lied;
„Schoon, goed en waar," slechts anders uitgedrukt,
Is heel mijn kunst; een and're ken ik niet;
Eén drieklank is 't, wiens volheid mij verrukt.
„Schoon, goed en waar," ze woonden vaak alleen;
Doch nooit voor dezen, zooals nu, bijeen.

CVI.

Als mij kronieken van den ouden tijd
De schoonheid harer helden doen aanschouwen,
Den glans, die 't oude rijm tot lofdicht wijdt
Van fiere ridders, lieflijke edelvrouwen,
Dan is 't mij, of, bij 't roemen van het schoon
Van hand of voet, van voorhoofd, oog of mond,
Dier dicht'ren stift ùw schoonheid spreidt ten toon,
Dat oude rijm slechts uwen lof verkondt.
Hun dichten was een voorgevoel van u,
Een profecie van onzen tijd; van daar, —
Want neev'len waarden tusschen hen en 't nu, —
Is hunne schets zoo kleurloos, zoo onwaar;
Wijzelf, wij zien, bewond'ren u met de oogen,
Maar 't staam'len van uw lof is ijdel pogen.

CVII.

Noch eigen angst, noch 't onheilspellend woord
Van toekomstdroomers op het wereldrond,
Heeft mijner liefde vastheid ooit verstoord,
Al was haar eind haar als nabij verkond.
De maansverduist'ring is voorbijgegaan,
En maakte de onheilsprofecie te schande;
Hecht blijft het wank'le, 't veege blijft bestaan,
Bestendigd groent de olijftak in den lande.
Mijn liefde is door den balsem van deez' tijd
Verjongd, ik meerd're van den Dood geworden,
Daar ik in dicht zal leven, hem ten spijt,
Hij enkel heerscht bij stomme woeste horden;
Mijn lied blijft als uw monument bestaan,
Als bronzen vorstentomben zijn vergaan.

CVIII.

Kan 't brein iets denken, inkt iets openbaren,
Dat niet mijn echte trouw van u reeds schreef?
Kan ik op een'ge nieuwe wijs verklaren,
Dat ik voor 't roemen van uw waarde leef?
Onmoog'lijk, liev'ling! weet, mijn liefde zingt, —
Zooals ik daag'lijks bid, — u dag aan dag
Hetzelfde; en 't oud: „gij mijn, ik de uwe" klinkt
Mij nieuw, als toen voor 't eerst mijn liefde u zag.
Want eeuw'ge liefde, in liefdes jeugdig kleed,
Zij tart den tijd en zijn veranderingen;
Een rimp'lig voorhoofd ducht zij niet, maar weet
Zelfs de' ouderdom tot pagedienst te dwingen;
Zij vindt der eerste liefde gloed en kracht,
Waar, zoo het scheen, de tijd den dood haar bracht.

CIX.

O, noem mij nooit ontrouw van hart, al scheen
Mijn gloed door 't afzijn doffer of gebluscht!
Veel eerder vluchtte ik van mijzelven heen,
Dan van mijn ziel, die in uw boezem rust.
Dáár woont mijn liefde; zwierf ik heinde en veer,
Ik keerde toch, een reiziger gelijk,
Te rechter tijd en onveranderd weer, —
En wasch mij rein van alle smet en slijk.
O, waan niet, — heb ik ook gedoold, geschooid,
Mocht ied're menschenzwakheid aan mij kleven, —
Dat ik zoo aav'rechts hand'len kon, van ooit
Voor niets mijn hoogste goed, u, prijs te geven;
Want niets is heel de wereld mij; slechts gij,
Mijn bloem, bestaat; gij, gij zijt alles mij.

CX.

't Is waar, 'k heb veel gedwaald, mij aangesteld
Als droeg ik 't narrenpak, en roek'loos wondde
Ik zelf mijn ziel; 'k heb 't hoogste niets geteld,
En, nieuw verlokt, beging ik oude zonde;
't Is al te waar, 'k heb heil'ge trouw getart
Met blik en spot; doch, bij het licht daarboven!
Mijn schande goot mij nieuwe jeugd in 't hart,
Mijn schâ deed mij uw zielenadel loven.
't Is al voorbij; neem gij wat eind'loos blijft;
Niets, neen, dat ooit mij weer tot dwalen spoort,
Tot toetsing van beproefde vriendschap drijft,
Gij vriend, gij god, wien heel mijn hart behoort!
Gij, dierbaarst mij na 's hemels heil! mij dorst
Naar liefde en welkom aan uw eed'le borst!

CXI.

O, wraak om mij de Lotsgodin; want zij
Is schuldig aan de schuld, die ge in mij wraakt;
Zij stiet mij hulp'loos in de maatschappij,
In lagen stand, die laag de zeden maakt;
Zoo heeft ze een stempel op mijn naam gebrand;
De vreemde kleur van mijn beroep bedekt
Mijn wezen schier, als verf des ververs hand;
O voel dit meê, en wensch mij onbevlekt!
Als een, die heeling wil, schroom ik geen pijn,
De walglijkste artsenijen wil ik zwelgen,
Te bitter zal mij 't bitterste niet zijn,
Te zwaar geen boete, als die mijn schuld kan delgen.
Ja, schenk me uw deernis, dierb're vriend; want weet,
Uw deernis heelt volkomen al mijn leed.

CXII.

Uw liefde en deernis dooven mij den smaad,
Door volksgerel op 't voorhoofd mij geprent;
Geen oordeel dat mij deert, als gij mijn kwaad
Met lieflijk groen bedekt, mijn goed erkent.
Daar gij mij heel de wereld zijt, zoo streef ik,
Dat gij mij prijst, uw blaam mij kennen doet;
Geen ander leeft voor mij, voor niemand leef ik;
Geen ander buigt het staal van mijn gemoed.
Neen, 't is mij niets, wat ik van and'ren hoor;
Die zorg werp ik in 's afgronds diepsten grond;
Voor vleiers en berispers sluit ik 't oor;
Mijn wel en wee verwacht ik van uw mond; —
Zoo zijt ge in mijn gedachten ingeweven,
Dat niets, niets buiten u, mij schijnt te leven.

CXIII.

'k Zie met den geest, sinds wij gescheiden zijn;
En 't oog, dat bij het gaan mijn schreden richt,
Is blind ten deele; al zie het ook in schijn,
Voor mij is 't weg, want het verzaakt zijn plicht.
Aan 't harte meldt het niets van eenig ding,
Van bloem of vogel, mensch of wat het ziet,
Niets aan den geest, wat schoon het ook omring',
Ja, wat zijn blik ontwaart, behoudt het niet.
Want wat het ook geweest zij, dat het zag,
Het moge iets streelends zijn of afschuw wekken,
't Zij kraai of duif, zee, bergen, nacht of dag,
Aan alles leent het altoos uwe trekken;
'k Ben onbetrouwbaar, ja; maar wie heeft schuld?
Mijn trouw gemoed, geheel van u vervuld.

CXIV.

Of heeft wellicht mijn geest, met u gekroond,
't Vergif der vorsten, vleierij, gedronken?
Of is 't waarachtig, wat mijn oog mij toont,
En heeft uw min dat oog een kracht geschonken,
Die toov'rend de volmaaktste schoonheid geeft
Zelfs aan wat leelijk, ja afzichtlijk is,
Die monsters, als uw blik hen overzweeft,
Tot eng'len vormt, naar uw gelijkenis?
O, 't eerste is waar; het is mijn oog, dat vleit,
En hieraan geeft mijn geest, als vorst, gehoor;
En 't oog, wel met zijn smaak bekend, bereidt
Den beker voor hem, proeft den drank hem voor;
Is die vergif, ik vind mijn schuld, voorwaar,
Nu 't oog hem prijst en voorproeft, minder zwaar.

CXV.

't Was leugen, toen ik vroeger dichtte, dat
Ik nimmer inniger u kon beminnen;
Mijn geest had toen, — hoe kon 't ook? — niet gevat,
Dat steeds mijn felle vlam in gloed zou winnen.
Mocht ik dus niet bereek'nen, hoe de Tijd
Geloften breekt, het hart van vorsten kneedt,
Met plannen lacht, het schoonste schoon ontwijdt,
Den sterksten geest verzwakt, te buigen weet;
Mocht ik niet, denkend aan zijn ijz'ren hand,
Verklaren: „Nu bemin ik u het meest",
Niet zeggen: „Ach! niets houdt op aarde stand;
'k Bekroon het heden, morgen is 't geweest"?
Liefde is een kind; wat wonder dat ik zon,
Dat, wat zoo groot was, niet meer groeien kon?

CXVI.

Bij de' echt van trouwe zielen spreek' men niet
Van hindernissen. Die liefde is geen liefde,
Die mindert, als zij de' een' vermind'ren ziet,
Die scheiding zoekt, als de een door scheiding griefde;
Neen, liefde is als een baak, die, diep in de aarde
Gevest, met stormgeklots en golven lacht,
De sterre voor elk zwervend schip, wier waarde
De meting te vergeefs te schatten tracht.
Liefde is geen nar des Tijds; ja, kort van duur
Zij jeugd en schoon, 't vall' voor zijn sikkelslag,
Doch liefde wisselt niet met dag en uur,
Zij groeit en bloeit tot aan den jongsten dag.
Verflauw ik ooit, blijkt wat ik zeide een waan,
Dan dichtte ik nooit, heeft liefde nooit bestaan.

CXVII.

Ja, klaag mij aan, dat ver bij uwen schat
Van gunsten mijn erkent'nis achterstond,
Dat ik den dank en 't dienstbetoon vergat,
Waartoe mijn plicht mij daag'lijks meer verbond;
Dat ik bij mind're geesten was te vinden,
Der wereld, wat uw heilig recht was, bood,
Mijn zeilen heesch en stelde naar de winden,
Opdat ik ver, recht ver, uw oog ontvlood;
Boek al mijn drieste schuld; verdenk mij vrij
Van meer dan gij bewijzen kunt, en richt
Op mij uw toornig blikkend oog; het zij;
Doch dat geen haat mij treffe met zijn schicht;
Want hoor wat ik betuig: „'k Heb slechts getracht
Te toetsen uwer liefde trouw en kracht."

CXVIII.

Zooals wij, om onze' eetlust aan te prikk'len,
't Gehemelt' tergen met veel scherpe zaken,
Of, wijl zich stil een ziekte kan ontwikk'len,
Purgeeren, ziekte ontvliedend ziek ons maken;
Zoo mengde ik, van uw nimmer walgend zoet
Verzadigd, bitt're saucen bij mijn spijs,
En achtte, van gezondheid krank, dit goed,
Ja zelfs, mij nood'loos ziek te maken wijs.
Der liefde slimheid, die denkbeeldig kwaad
Voorkomen wilde, liet zich dwaas verblinden;
En de gezonde, krank van overdaad,
Dacht kwaad een artsenij om baat te vinden;
Doch deze leer werd mij in 't hart gegrift:
Wien gij zoo krank maakt, is de laafdrank gift.

CXIX.

Hoeveel Sirenentranen dronk ik reeds,
Gestookt in kolven, hellezwart van binnen,
Bij 't hopen bang, bij angsten hopend steeds,
En steeds verliezend, als ik dacht te winnen!
Geen dolle, vloekb're dwaling, die mijn hart,
Terwijl 't zich zalig waande, niet beging!
Wat rolden de oogen mij in 't hoofd; verward
Was ziel en brein, alsof me een koorts beving!
Maar o! — wat zegen ook van 't booze stamt! —
'k Zie nu, dat kwaad het beet're beter maakt,
En liefde, schier gebluscht, maar nieuw ontvlamd,
Veel schooner, feller dan te voren blaakt.
Toen ik, gestraft, weer tot mijn liefde kwam,
Vergoedde 't kwaad mij drievoud wat het nam.

CXX.

Thans doet mij goed, dat ge eenmaal liefd'loos waart;
En zonder 't leed, dat gij mij lijden deedt,
Bezweek ik thans, door mijne schuld bezwaard,
Waar' niet mijn hart uit brons of staal gesmeed.
Want greep mijn liefd'loosheid ook u zoo aan,
Als de uwe mij, dan leedt gij hellepijn;
Ach, ik tyran! ik heb niet nagegaan,
Hoe deerniswaard uw wreedheid mij deed zijn!
O, had mijn hart in onze jammernacht
Slechts goed bedacht, hoe diepe wonden smarten,
Door mij ware u, door u waar' mij gebracht
De rechte balsem voor gegriefde harten!
Maar uw vergrijp is thans een losprijs; mij
Koopt uwe schuld, u mijne wreedheid vrij.

CXXI.

't Is beter, boos te zijn dan boos te heeten,
Als 't niet boos zijn de blaam niet kan ontgaan
Van hen, die ons genót, naar ons geweten
Onschuldig, zondig achten in hun waan.
Wat? moeten boozen lachend spot mij toonen,
Verdorv'nen, starend op mijn dartel bloed?
Of zwakk're geesten mijne zwakheid hoonen?
Wat hun zoo boos schijnt, reken ik voor goed.
Neen, 'k ben die 'k ben; zoo zij mij schuldig vinden,
Is 't hun schuld, die hen drukt met zwaar gewicht;
Wellicht ben ik de ziende, zij de blinden;
Mijn doen zij niet beschouwd in hun valsch licht;
Tenzij men deze leer tot richtsnoer koos: —
Het menschdom zelf en al zijn doen is boos.

CXXII.

'k Draag uw geschenk, uw album, volgeschreven,
In 't brein, en 'k houd dit in gedachtenis,
Die duurt, die ijd'len pronk zal overleven,
Den tand des tijds trotseert, ja eeuwig is;
Ten minste, zoolang beide, brein en hart,
In mij met volle levenskracht bestaan,
Elk voor zijn deel in u verderf'nis tart,
Zal nimmer uwe heugenis vergaan.
Dat nietig boek kon zooveel niet omvatten,
En 'k wil geen kerfstok voor uw liefde; stout
Gaf ik uw gift dus weg, en heb mijn schatten,
Aan wat u waardig huisvest, toevertrouwd.
Behoefde ik hulp, opdat ik aan u dacht,
Ik wierd om mijn vergetelheid veracht.

CXXIII.

Nooit stoft ge op mijn verand'ring, Tijd! Die bouw
Van pyramiden, nieuw door u gesticht,
Is mij niets nieuws, dat ik verbaasd aanschouw;
't Is alles 't oude, nieuw slechts opgericht.
Wij zijn van gist'ren eerst, en daarom gapen
Wij 't oude, dat ge als nieuw ons opdringt, aan;
Wij denken 't liever als voor ons geschapen,
Dan als bekend, dat lang reeds heeft bestaan.
Ik trots u, wat gij ook verricht of meldt;
Wat is, wat was, het kan mij niet verblinden;
Bouw op of sloop, terwijl gij voorwaarts snelt;
Uw taal, uw doen, 'k blijf alles leugen vinden.
Doe wat gij wilt, zwaai vrij uw zicht, maar weet:
Ik zwoer steeds trouw te zijn, — en staaf mijn eed.

CXXIV.

Schonk aan mijn liefde zucht naar staat het leven,
Dan trof haar, basterd van Fortuin, de doem,
Dat ze aan Tijds liefde en haat wierd prijsgegeven,
Vertrapt als onkruid of geplukt als bloem.
Neen, Toeval heeft op haar geen macht, zij staat
Als rots; 't zij grootheid vleiend tot haar lach',
Hetzij der knechtschap lage ziel haar haat',
Zij huldigt niet de mode van den dag;
Zij ducht de ketterij der zelfzucht niet,
Die, wankel, zich verhuurt voor korte dagen; —
Zij is zichzelf, is wijs, staat vast, en ziet
Minachtend neer op hitte en regenvlagen.
Tijdnarren, legt dit tuig'nis van mij af,
Gij boozen, braaf eerst aan den rand van 't graf!

CXXV.

Waar' 't goed, zoo 'k over u een hemel droeg,
Opdat een ieder zie, hoe ik u diene,
Een eerzuil voor u stichtte, die toch vroeg
De tand des Tijds vervormde tot ruïne?
Hoe menigeen, gehecht aan vorm en praal,
Verloor zijn have door vertoon en pracht,
Versmaadde om zoeten kost een voedzaam maal,
En had het dra tot bedelaar gebracht!
Neen, laat mij in uw hart voor u slechts leven,
Aanvaard mijn offer, nietig, ja! maar vrij,
Gul, onvervalscht, en kunst'loos u gegeven,
En dat uw liefde 't loon der mijne zij!
Weg, last'raar, weg! hoe meer gij stookt, te meer
Stijgt mijn oprechte trouw in waarde en eer.

CXXVI.

O gij, mijn lieve jong'ling, gij, wiens hand
Nu 't uurglas en de zicht des Tijds omspant,
Die, bij 't verouden groeiend, door uw schoon
't Verval van wie u minnen spreidt ten toon;
Zoo steeds Natuur, die leven, sterven doet,
U bij het voortgaan tegenhoudt en hoedt,
Is dit haar doel, dat zij den Tijd belach',
Zijn macht betwiste en toon' wat zij vermag.
Toch, ducht haar! gij zijt speelbal der Natuur;
Zij houdt u vast, maar kan 't niet op den duur.
Poog' ze ook den aandrang van den Tijd te stuiten,
Eens moet ze u off'ren en haar reek'ning sluiten.

CXXVII.

In de' ouden tijd werd zwart niet schoon geacht,
En, waar' 't ook schoon, het werd niet schoon geheeten;
Thans wordt die hulde aan zwart alleen gebracht,
En blond voor valsch, bedrieglijk uitgekreten;
Want sedert met natuur de kunst zich meet,
Wat leelijk is, vernissen, verven gaat,
Onthoudt men 't echte schoon zijn naam, vergeet
Zijn dienst, en 't leeft ontheiligd, ja versmaad.
Dies is mijn liefstes wenkbrauw ravenzwart,
En zwart haar oog, alsof het rouwe draagt,
Omdat wie schoonheid mist, toch schoonheid tart,
En, valsch getooid, natuur te schennen waagt.
Doch zóó staat haar die rouw en droefenis,
Dat ieder roept: „Zietdaar wat schoonheid is!"

CXXVIII.

Hoe vaak, wanneer uw slanke ving'ren zweven,
Op zaal'ge toetsen met dien zachten druk,
En gij die tonenmeng'ling roept in 't leven,
Die 't oor mij boeit, de ziel brengt onder 't juk,
Benijd ik 't dood ivoor, dat onder 't wippen
Uw teed're ving'ren kussen mag, en stout
Een heil zich rooft, dat door mijn arme lippen,
Wier oogst dit ware, blozend wordt aanschouwd!
Hoe gaarne ruilden die haar lot en stand
Met zulk een plaatjen, dat daar dansend bukt,
Den luchten gang ervaart van uwe hand,
En dat ge, in steê dier lippen, zaal'gend drukt!
Begunstigt drieste toetsen 't lot aldus,
Reik haar uw hand, uw lippen mij ten kus!

CXXIX.

Bij 't plegen is de wellust smaadlijk spillen
Des geestes; ongepleegd, maar nagestreefd,
Reeds één met list en meineed, booze grillen,
Met wreedheid, woestheid die geen grenzen heeft;
Te nauwernood genoten, reeds veracht;
Zinn'loos bejaagd en zinneloos gehaat
Bij 't grijpen, als een lokaas op de jacht,
Dat, door zijn gif, wie 't proeft met dolheid slaat;
Dol bij 't begeeren, bij 't verkrijgen dol;
Bij de aankomst, 't rennen, de' afrit, zonder toom;
Bij 't proeven vreugd, na 't proeven lijdensvol;
Een zaligheid vooraf, daarna een droom;
Dit weet een ieder; niemand evenwel
Mijdt goed den hemel, voerend tot deez' hel.

CXXX.

Uw oogblik is in 't minst geen zonnestraal;
Bij rood koraal verwerft uw mond geen lof;
Geldt sneeuw als wit, dan is uw boezem vaal;
Bij zijdeglans zijn uwe lokken dof;
'k Zag vrij wat schooner witte en roode rozen,
Dan 't blosjen, dat ik op uw wangen speur;
Verslond mijn kus uw adem, bij het koozen
Van 't zuiderkoeltjen rook ik zoeter geur;
Gij boeit, wanneer gij spreekt, mij ziel en zin,
Maar toch, mij klinkt muziek nog ruim zoo zoet;
'k Zag nooit, — 't is waar, — den tred van een godin,
Maar op den grond treedt bij het gaan uw voet;
Toch zweer ik, dat ik u veel schooner reken
Dan wie ook, die zoo dwaas werd vergeleken.

CXXXI.

Heerschzuchtig zijt ge, wreed, in wat gij doet,
En ruim gebruikt ge, als schoonheid pleegt, uw macht;
Gij weet nu eens: voor mijn verliefd gemoed
Gelijkt u geen juweel in waarde en pracht.
Toch, menig zegt, die uw gelaat aanschouwt,
Dat dit geen zuchten wekt, geen liefde ontsteekt,
Maar achte ik tegenspraak dan ook te stout,
Stil zweer ik, dat ge wèl zoo machtig bleekt.
En zeker, 't blijkt, dit is niet valsch gezworen,
Want duizend zuchten, wellend uit mijn hart,
Doen, denk ik slechts aan uw gelaat, het hooren,
Dat niets voor mij zoo schoon is als uw zwart.
Doch niets van u is zwart zooals uw daden;
En dit doet last'raars uwe macht zoo smaden.

CXXXII.

Ik heb uw oogen lief, die mij beklagen,
Dat uw verachting mij de ziel doorsneed,
Die, diep in 't zwart, als vrienden, rouwe dragen,
Met lief erbarmen staren op mijn leed.
Voorwaar, aan 's hemels grauwende oosterpoort
Schiet schooner nooit de morgenzon haar stralen;
De ster, die aan den westerhemel gloort
En de' avond meldt, kan bij den glans niet halen
Van 't rouwende oogenpaar van uw gelaat.
O, wek nu 't hart ook op tot mededoogen;
Dit rouwe mee, daar rouw zoo goed u staat;
Eén meêgevoel beziele uw hart en oogen!
Dan zweer ik steeds: de schoonheid zelve is zwart,
En wat uw kleur niet draagt, is boos van hart.

CXXXIII.

Verwenscht dat hart, dat mijn hart schreien deed
Om zulk een wond, mijn vriend en mij geslagen!
Was 't niet genoeg, dat ik alleen zoo leed,
Moet ook mijn vriend uw slavenkeet'nen dragen?
Uw oog heeft wreed mij aan mijzelf ontscheurd,
Thans erger nog mijn ander ik benard;
'k Verloor mijzelf en hem, heb u verbeurd,
Drievoudig driemaal snerpt zoo felle smart!
Uws boezems staal omsluit' mijn harte vrij,
Doch 't mijn' zij gijz'laar voor het zijn' gemaakt;
Geef dan 't bewaken van zijn hart aan mij;
Uit is uw macht op 't hart, door mij bewaakt;
Ach! 't baatte niet; ge omkerkert mij geheel;
Met mij is al wat in mij is uw deel.

CXXXIV.

Ja, hij is de uwe; ik heb 't erkend, en, meer,
Ik stelde als onderpand mij in uw hand.
Geef nu mijn troost, mijn ander ik, mij weer,
En neem dan, als verbeurd, voor u het pand;
Maar gij zegt neen, en hij wenscht zich niet vrij;
Gij zijt veeleischend, hij is gulgezind;
Uit vriendschap slechts verbond hij zich voor mij,
Maar, ach! zoo vast, dat niets hem meer ontbindt.
Het was uw schoonheid, die haar schatting nam;
Hebzuchtige, die winst van alles heft!
Gij neemt een vriend, die mij bevrijden kwam;
't Is eigen schuld, dat dit verlies mij treft.
'k Heb hem verloren; gij hebt hem en mij;
Hij kwijt mijn schuld en toch ben ik niet vrij.

CXXXV.

Wie ook haar wensch bezitt', gij hebt uw wil,
Hebt *Will* daarbij en *Will* in overdaad;
Meer dan genoeg ben ik; al zwijgt gij stil,
Mij treft, voeg ik mijn wil bij de' uwen, smaad.
Uw wil is groot en ruim; duldt gij dan nimmer,
Dat zich mijn arme wil in de' uwen hult?
Vindt and'rer wil verhooring, vaak, ja immer, —
En mag ik nimmer mijn wil zien vervuld?
De zee, wat waterrijkdom zij bevatt',
Zij, niets dan water, drinkt den regen toch;
Voeg zoo ook gij één *Will* nu bij uw schat,
Hoe rijk uw wil zij, hij wordt rijker nog.
Dood geen vereerder door een booze gril;
Denk allen één, mij in dien éénen *Will*.

CXXXVI.

Is om mijn aandrang uwe ziel verstoord,
Zweer aan uw blinde ziel: ik ben uw *Will;*
Zij geeft wel toe, dat wil daar thuis behoort;
Verdrijf, mijn lieve, aldus haar booze gril.
Vergroote *Will* dus meê uw liefdeschat;
Voeg wil bij wil, en zij mijn wil er één;
Gij zijt zoo rijk in wil; wie weet niet, dat
Bij groote sommen één meest telt voor geen;
Voeg bij uw waarden ongeteld ook mij,
Maar schrijf mij toch voor één op uwe lijst;
Dan heb ik hoop, schoon ik thans niets u zij,
Dat dra dit niets bij u in waarde rijst;
Bemin mijn naam vooreerst, dan wacht ik stil;
Dra mint gij mij ook, want mijn naam is *Will.*

CXXXVII.

Blind minnewicht, wat doet gij aan mijn oogen,
Dat zij wel zien, ja, doch niets goed en recht,
Wat schoon is, weten, 't ook te zien vermogen,
En toch het beste leelijk keuren, slecht?
Zoo oogen zich door blikken laten doeken
Tot ank'ren in de baai, waar elk het doet,
Wat smeedt gij van die valsche blikken hoeken,
Die kluist'ren, 't oordeel vangend van 't gemoed?
Hoe kan mijn hart zich dàt zijn plekjen denken,
Waar 't zelf wel weet, dat ieder wand'len gaat?
Hoe 't oog aan wat het ziet geen waarde schenken,
Maar echte trouw zien op zoo boos gelaat?
Mijn oog en hart heeft blanke trouw miskend,
En tot de zwartste valschheid zich gewend.

CXXXVIII.

Zweert mij mijn lief: ze is, o! zoo waar en trouw,
Ik neem het aan, — al weet ik, dat zij liegt, —
Opdat ze mij voor jong, onschuldig hoû,
Onwetend, hoe de wereld vaak bedriegt.
Dat zij dit wanen zou, is valsche waan,
Zij weet te goed, hoe reeds mijn jaren stegen;
En toch neem ik haar valsche woorden aan;
Zoo wordt de waarheid beiderzijds verzwegen.
Doch waarom veinst zij trouw en liefdegloed?
En wat schroom ik, mijn leeftijd te openbaren?
Ach, glans van trouw kleedt ied're min wel goed,
En min, bejaard, verheelt wel graag haar jaren.
Daarom belieg ik haar, en zij weer mij,
Bedrog is 't, ja, maar zoet, en van weêrszij.

CXXXIX.

Eisch niet, dat ik uw billijkheid verkond'
En zegg': „Mijn hart verloor terecht uw gunst";
Wond mij niet met uw blik, maar met uw mond;
Gebruik uw macht, maar dood mij niet door kunst.
Zeg, dat ge een ander mint, maar wend uw oogen
Niet in mijn bijzijn zijwaarts heen; versmaad
Door list mij te verwonden; zoude ik pogen
Te strijden, waar geen enkele afweer baat?
Ik wil u dùs verschoonen: „Ach! zij weet,
Dat steeds haar lieve blik mijn vijand was,
En heeft daarom dien vijand overreed,
Dat hij nu and'ren met zijn pijl verrass'."
Doch doe zoo niet; schier hebt ge mij gedood;
Maak met uw blik een eind nu aan mijn nood!

CXL.

Wees in uw wreedheid wijs; drijf mijn geduld
Niet tot het uiterst door uw hoon; het zweeg;
Maar doet eens leed het spreken, dan onthult
Het voor een elk, hoe hoog uw folt'ring steeg.
Geloof mij, beter is 't, dat ik u danke
Voor liefde die ge zweert, al meent gij 't niet,
Zooals een arts den hooploos veegen kranke
Nog immer uitzicht op genezing biedt;
Want greep mij wanhoop aan, dan wierd ik dol,
En konde in dolheid kwaad van u gaan spreken;
Nu is de wereld zoo van snoodheid vol,
Dat hem, die kwaadspreekt, luist'raars nooit ontbreken.
Spaar mij die dolheid, en uzelf die straf;
Blik recht naar mij, al dwale uw hart ook af.

CXLI.

Ik min u, waarlijk, met mijn oogen niet,
Die wel een duizend feilen in u laken;
Mijn hart bemint, wat mij 't gezicht verbiedt,
Ja, 't is verzot op wat mijn oogen wraken;
En ook uw stem kan mijn gehoor niet streelen;
Geen teer gevoel, schoon niet voor prikk'ling schuw,
Zoo min als smaak of reuk verlangt te deelen
In eenig zinn'lijk feest alleen met u;
Doch geev' verstand en 't vijftal zinnen raad,
't Beweegt geen dwaas, dat hij uw keet'nen schuwe;
Mijn hart verzaakt zijn mannenkracht, en laat
Zich als een slaaf beheerschen door het uwe;
Slechts dit is in mijn bitter leed mij zoet,
Dat ik door haar, die mij verleidt, ook boet.

CXLII.

Liefde is mijn zonde en heel uw deugd is haat,
Haat van mijn zonde, van mijn booze liefde;
Maar zet naast mijn doen eens uw woord en daad,
En zeg, of billijk mij bestraffing griefde!
Zoo ja, toch niet bestraffing uit uw mond,
Die 't schaamrood uwer lippen valsch deed spreken,
Niet min dan ik door meineed eeden schond,
En meen'gen heil'gen echtband heeft doen breken.
Erken mijn min als recht; of wel, verfoei
Uzelf, die and'ren wenkt en lokkend vleit;
Plant deernis in uw hart, opdat die groei'
En gij door deernis deernis u bereidt.
Geworde u, zoekt gij wat gij mij ontzegt,
Door weig'ring, naar uw eigen voorbeeld, — recht!

CXLIII.

Zie! evenals een noeste huisvrouw 't hoen,
Dat haar ontvloog, weer op te vangen tracht,
Haar zuigling neerzet, wegloopt uit haar doen,
En ijlt, de vluchtling na, uit al haar macht,
Terwijl het wicht, dat zich verlaten ziet,
Luid schreiend om haar roept; vergeefs, zij jaagt
Steeds buiten adem na, wat haar ontvliedt,
En ziet niet om naar 't kind, dat luide klaagt;
Zoo snelt gij na, wat vliedt, en ijlt maar toe,
Schoon ik, uw zuigling, roep' met droef gemoed;
Doch, greept ge uw wensch, keer tot mij weer, en doe
Zooals een moeder: kus mij, wees mij goed;
Ja, keer slechts; dat uw komst mijn klachten still'!
Dan bid ikzelf, dat u geworde uw *Will*.

CXLIV.

Twee liefden schenken mij genot en smart;
Twee geesten heerschen in mijn geest met macht:
De goede, een man, dagschoon, met edel hart,
De booze geest, een vrouw, zwart als de nacht.
Om mij des te eerder voor de hel te werven,
Lokt zij mijn goeden engel van mijn zij;
Zij wenscht hem duivel, tracht hem te verderven,
Bestormt zijn onschuld sluw met vleierij.
Werd reeds mijn engel tot een duivel? 'k Mag
't Vermoeden, maar ik weet het niet; zij toonen
Elkander liefde, mij ontwijkend; ach!
Ik vrees, dat ze in haar hel hem wist te troonen;
Maar 'k blijf in twijfel en ervaar dit niet,
Eer de engel om den gloed haar hel ontvliedt.

CXLV.

Haar mond, gewrocht van Amor's hand,
Sprak 't harde woord tot mij: „Ik haat",
Tot mij, die voor haar smacht en brand;
Maar nauw ziet zij mijn bleek gelaat,
Of medelij besluipt haar hart;
Zij leert haar tong, die immer goed
Voor ieder is, dat die mijn smart
Weer lenige met beet'ren groet;
Ze voegde een woord bij dat: „Ik haat",
Dat al mijn gruw'lijk leed verzacht,
Zooals de blonde dageraad
Ter helle drijft de zwarte nacht:
„Ik haat"; maar 't haten vlood dra schuw,
En 'k leefde weer; ze zeî: „niet u".

CXLVI.

Kern van mijn zondig stof, gij, arme ziel,
Wat gunt ge aan 't grillig hulsel zooveel macht,
Wat kwijnt ge in banden weg, leeft zelve schriel,
En tooit uw kerkerwand met zooveel pracht?
Wat siert gij 't huis, dat u zoo kort omsluit,
Zoo heerlijk op, opdat het kostlijk schijn'?
Verlaat gij 't, valt het wormen niet ten buit
Met al uw praal? Mag dit het einddoel zijn?
Neen, ziele, sloov' zich 't lichaam moe en mat
Voor u, niet gij voor 't stof, dan moet gij winnen;
Ruil voor vergank'lijk stof een eeuw'gen schat;
Wees buiten arm, maar zorg voor rijkdom binnen.
Leef van den Dood, zooals van 't menschdom hij,
Want, sterft de Dood, verderf'nis is voorbij.

CXLVII.

Mijn liefde is als een koorts, die steeds begeert
Naar wat de ziekte langer duren doet,
En liefst zich voedt met wat de kwaal vermeert,
Vindt slechts de wisselzieke smaak het goed.
Boos heeft mij mijn verstand, die arts der min,
Daar ik zijn raad en waarschuwing versmaadde,
Verlaten; 'k zie mijn dwaasheid nu wel in
En voel berouw, maar hoop'loos nu, te spade.
'k Ben hoop'loos, hulp'loos, nu 't verstand me ontweek,
Nu waanzin mij door alle leden rijdt;
Dolzinnig is al wat ik denk en spreek,
Met alle waarheid is 't in blinden strijd.
Want gij, die 'k schoon in eng'lenlichtkleed dacht,
Zijt donker als de hel, zwart als de nacht.

CXLVIII.

Wat oogen, ach, heeft mij de Min gegeven?
Het beeld, dat zij mij toonen, is niet waar,
Of, zien zij goed, waar is 't verstand gebleven,
Daar 't valsch besluit, al zien ook de oogen klaar?
Is dat, waaraan mijn oogen hulde wijden,
Wèl schoon, wat laakt men hun getuig'nis dan?
En is 't niet schoon, dan moog' de Min belijden,
Dat haar oog over schoon niet rechten kan.
Hoe kan 't ook? Wat? het oog der Min scherpziend?
En 't is van 't waken zwak, en dof van 't weenen!
Wat wonder, dat het geen geloof verdient?
De zonne zelfs ziet niet door wolken henen.
O sluwe Min! gij maakt mij blind door tranen,
Opdat mijn oogen vlekkeloos u wanen.

CXLIX.

Hoe, 'k min u niet, verwijt ge mij zoo wreed!
En tegen mij, mijzelf, neem 'k uw partij!
Vergeet ik u, ik, die mijzelf vergeet,
Aartsdwinglandes, die alles aan u wij'?
Wien, die u haat, begroet ik als een vriend?
Wien zijt gij gram, dien ik ooit vleien zou?
En treft uw gramschap mij, hoe onverdiend,
Boet ik het niet met deemoed en berouw?
Wat is in mij te trotsch, om u als knecht
Ten dienst te staan, of heeft zich ooit verzet?
En wat te goed, dat niet, wat in u slecht
Moog' zijn, 't vereert, niet op uw wenken let?
Maar, lieve, 't zij zoo; haat mij! want gij mint
Slechts zienden, naar ik merk, — en ik ben blind.

CL.

O! welke macht schonk u dat alvermogen,
Dat uw onwaardigheid mijn hart regeert?
Dat ik beweer, mijn oog heeft mij bedrogen,
En zweer, in duister is de dag verkeerd?
Wat schonk uw slechtheid die bekoring, wat
Uw zonden zulk een meesterschap en kracht,
Dat ik uw ergste boosheid hooger schat,
Dan ik in and'ren eng'lendeugden acht?
Wie leerde u, meer mijn min te doen ontgloeien,
Hoe meer mijn rede dwingt, dat ik u haat?
Maar min ik ook wat and'ren diep verfoeien,
Vervolg mij niet, als and'ren, met uw smaad!
Is 't uw onwaardigheid, die zoo mij bindt,
Te meerder ben ik waard, dat gij mij mint.

CLI.

Liefde is te jong en weet van geen geweten,
Schoon elk 't geweten spruit der liefde weet';
Dus, deugniet, mij mijn schuld niet uitgemeten;
Zelf bleekt gij schuldig aan wat ik misdeed:
Zooals gij mij verleidt, verleid ik weer
Mijn beter deel tot grove zinnenschuld;
Mijn ziele zet het lichaam meer en meer
In liefdegloed; en 't vleesch, vol ongeduld,
Verheft zich, als uw naam het roept ten strijde,
Nu gij als 't heerlijkst loon der worst'ling blinkt;
Het wordt uw arme slaaf, die aan uw zijde
Zich voegt en 't hoofd verheft en nederzinkt;
'k Noem, — is 't gewetenloos? — haar boven allen
Mijn lief, wier dienst mij pal doet staan en vallen.

CLII.

Ja, eedbreuk pleegde ik door mijn min voor u,
Doch gij tweemaal: uit trouw aan mij verbraakt
Ge uw huw'lijkseed, en hatend hebt gij nu
Om nieuwer min die nieuwe trouw verzaakt.
Wat! tel ik dit? dat breken van twee eeden?
Ik brak er twintig; wat ik heb gezworen,
Moest u bedriegen, want, — het zij beleden, —
In u ging al mijn waarheidszin verloren.
Ik zwoer, uw hart was zacht en welgezind;
Ik zwoer, 't was trouw en liefd'rijk tot aan 't graf; —
Ik werd, om luister u te schenken, blind,
Of zwoer al wat mijn oogen zagen af;
Want gij waart schoon, zoo zwoer ik; godd'looze eed,
Zoo snood te liegen, als men 't beter weet!

CLIII.

Eens sliep bij zijne toorts Cupido in;
Dit nam een nimfjen van Diana waar,
En stak de fakkel van den god der min
In 't koele water van een bron aldaar;
Dit leende van der fakkel heil'gen gloed
Een warmte, lieflijk, niet in duur beperkt;
De bron wordt nu een bad, dat wond'ren doet,
Dat kranke liên geneest en zwakke sterkt.
Aan de oogen van mijn liefste ontsteekt zijn toorts
Op nieuw de knaap, en hij ontvlamt mijn hart;
Ik ijl naar 't bad, verteerd van minnekoorts,
Doch zoek vergeefs er heul in mijne smart;
Slechts één bron heeft voor mij geneesvermogen:
Die, waar Cupido 't vuur van nam,... hàar oogen.

CLIV.

In slaap lag eens de kleine liefdegod,
Zijn toorts, die hartontvlamster, aan zijn zij;
Een nimfenstoet, die kuisch zich 't heilgenot
Der min ontzegd had, zweefde naderbij;
De schoonste nimf nam stout de toorts ter hand,
Die zooveel harten had ontgloeid, en slapend
Werd zoo de god, ontsteker van den brand
Der liefde, door een maagdenhand ontwapend.
Zij bluscht de vlam daar in een bron, die snel
Ontgloeit en om haar heelkracht blijft vereerd;
Ik ook, ik zocht er voor mijn kwaal herstel;
Vergeefs, ik heb er enkel dit geleerd:
De gloed der liefde ontgloeit een koelen vliet,
Maar water koelt den gloed der liefde niet.

EEN MINNEKLACHT.

EEN MINNEKLACHT.

't Lag op een heuvel en zijn holle schoot
Herhaalde van het zusterdal een klacht,
Wier dubb'le galm mij 't luisteren gebood,
Mijn geest een droef verhaal van jammer bracht;
'k Ontwaarde een meisjen, dood'lijk bleek, gaf acht,
Zag brieven scheuren, ringen breken, vlagen
Van schokkend wee haar wereld fel belagen.

Een vlakken strooien hoed droeg ze op het hoofd,
Die haar gelaat beschutte voor de zon,
Waarin wie toeziet, nog te zien gelooft
't Puin van een schoon, dat bitter leed verwon;
Iets had de Tijd, van wat de jeugd begon,
Niet gansch gemaaid, maar trots zijn felle zicht
Straalt soms door 't rimp'lig venster schoonheids licht.

Vaak drukt zij zich den zakdoek voor het oog,
Een doek, met teekens, rijk aan kunst, doorweven,
En wascht de zijde met een zilten loog,
Door smart tot held're druppels saamgedreven,
En leest, wat zin die liefdeteekens geven;
  En slaakt dan vaak een onverstaanb'ren kreet,
  Hoog, laag, maar immer tolk van 't grievendst leed.

Nu richt zij 't vuur der blikken naar den hoogen,
Als kozen zij de spheren zich ten buit;
Dan, afgewend, richt zij haar vochtige oogen
Op 't ver verschiet; dan staart zij strak vooruit;
Dan zwerven met een vaart, door niets gestuit,
  Haar blikken heen en weer, op niets gericht;
  't Is waanzin van de ziel en van 't gezicht.

Heur haar, niet los, noch zorgvol saamgebonden,
Verraadt een hand, die allen pronk versmaadt;
Eén deel heeft aan den stroohoed zich ontwonden
En hangt haar langs het moede, bleek gelaat;
Eén deel bleef nog in vlechten en weerstaat
  Den dwang om aan de banden zich te ontwringen,
  Die achtloos, los, het golvend haar omringen.

Veel parels neemt zij, gitten en kristallen,
Al liefdepanden, in een mand bevat,
En laat die een voor een in 't water vallen
Der beek, waar ze aan den weenende' oever zat,
Op woek'raarswijs nat voegend bij het nat,
  Of als een vorstenhand, die rijk'lijk geeft,
  Niet waar nood roept, maar aan wie rijk'lijk heeft.

Nu neemt zij brief op briefjen, dat ze ontvouwt,
Doorleest, verscheurt, en naoogt op den vloed, —
Breekt ring op ring, met spreuk, eenmaal vertrouwd,
Maar die ze in 't slib een graf nu zoeken doet;
Dan volgen brieven, ach! gepend met bloed,
Door teed're zorg met fijne zijde omtogen,
Door 't zegel veilig voor nieuwsgierige oogen.

Zij baadt met stroomende oogen vaak dit schrift,
En kust het, voor zij 't stuk rijt, keer op keer,
Roept: „O valsch bloed, dient gij een logenstift?
Wat stelt ge in 't plegen van verraad uw eer?
Inkt paste, als zwart en helsch van kleur, hier meer!"
Zoo spreekt ze, en langer draalt haar woede niet;
't Verscheurde hart verscheurt, wat haar verried.

Een waardig man, die daar zijn kudde weidde, —
Een woelgeest eens, die in de warr'ling leefde
Van hof en stad, maar lang reeds hieruit scheidde,
En nadacht, hoe zijn jeugd hem ras ontzweefde, —
Trad op deze arme liefde toe, en streefde,
Naar 't voorrecht van zijn leeftijd, door zijn vragen
In 't kort den grond te weten van haar klagen.

Zoo daalt hij zachtkens op geknoesten staf,
En zet zich bij haar, niet opdringend dicht,
Vraagt haar op nieuw meêwarig de oorzaak af
Van zulk een leed; misschien, zoo zij 't bericht,
Dat hij door raad of daad het haar verlicht;
Zij deele 't mee; hij heeft, schoon hoogbejaard,
Een warm gevoel steeds in zijn borst bewaard.

„Hoewel gij, vader", — zegt ze, — „in mij aanschouwt
De macht van vele mart'lingvolle stonden,
Toch achte uw wijsheid hierom mij niet oud;
Niet tijd, maar kommer sloeg mijn schoonheid wonden;
'k Wierd door uw oog een jonge bloem bevonden,
Nog frisch van glans, had ik mijn liefde aan mij,
Mijzelf gewijd, van and're liefde vrij.

„Doch wee mij! al te vroeg leende ik het oor
Aan 't smeeken, — 't was om naar mijn gunst te dingen, —
Van een, dien zoo natuur tot gunst'ling koor,
Dat slechts aan hem der meisjes oogen hingen;
De liefde zocht een thuis bij jongelingen,
Koos hem, en toen zij in zijn schoonheid woonde,
Toen eerst werd zij godin, die godd'lijk troonde.

„Zijn haar omkrulde 't hoofd met bruine lokken;
Die kusten, mocht het minste tochtje' ontstaan,
Zijn roode lippen met hun zijden vlokken, —
Wat zoet te doen is, wordt welras gedaan; —
't Hart was betooverd, zag het oog hem aan;
Want op zijn aanschijn was in 't klein gemaald,
Wat nog van 't paradijs in 't menschdom straalt.

„Door mann'lijkheid blonk nog zijn kin niet uit,
Daar 't feniksdons er even op verscheen
Als fijnst fluweel op de onbeschrijf'b're huid,
Die schooner was dan 't web er overheen;
Toch won 't gelaat door dezen tooi; of neen,
Wie kon beslissen van dit wereldwonder,
Of 't beter ware zooals 't was, of zonder.

„En al zijn gaven waren als zijn vorm:
Hij sprak gelijk een maagd, zoo vloeiend, zoet;
Doch bij een strijd met mannen als een storm,
Gelijk die in April of Mei vaak woedt,
Die, hoe ook loeiend, toch met geuren groet;
Zijn heftigheid scheen zóo het recht der jeugd
En tooide valschheid met den glans der deugd.

„Reed hij te paard, hoe menig sprak: „Ziet hier,
Welk vuur een ros ontleent aan 's meesters wil,
Op dienstbaarheid, op zijn besturing fier;
Hoe rent en wendt het, springt, staat plots'ling stil!"
En bij wie 't zien ontstaat allicht verschil,
Of 't ros aan 's ruiters kunst zijn eere dankt,
Of hij zijn roem door 's kleppers deugd erlangt.

„Doch allen spreken dra met éene stem:
Zijn eigen doen moest glans en eere geven
Aan al het zijne, aan elken tooi; in hem,
Niet in zijn hulsel school der schoonheid leven;
En mocht ook eenig siersel er naar streven
Zijn glans te meerd'ren, 't bleek een ijdel pogen,
Slechts hij kon van het schoone 't schoon verhoogen.

„Op elke vraag, hoe diep ook, had zijn tong,
Op elk bezwaar, als iemand hem bestreed,
Terstond een antwoord, dat tot luist'ren dwong,
Dat weeners lachen, lachers weenen deed,
Dat medesleepte en voor hem won, gereed;
Hij had de taal, elke uiting in zijn macht,
Zijn wil vatte elken hartstocht, en met kracht.

„Van allen moest het hart als vorst hem eeren,
Van jong en oud, van mannen en van vrouwen,
In 't leven, in den geest met hem verkeeren,
Hem volgen, waar het oog hem mocht aanschouwen,
Hem, eer 't verlangd werd, groeten met vertrouwen,
Zijn wenschen, eer hij ze uitte, zich onthullen,
Ze na 't vernemen ras van zelf vervullen.

„En velen schaften zijn portret zich aan,
Om met het zien er van hun ziel te laven,
Als dwazen, die al wakend droomen gaan
Van huis en hof en tal van rijke gaven,
Die zij de hunne denken; toch, zij slaven
Met meer genot op dat denkbeeldig goed,
Dan de echte, jichtige bezitter doet.

„Zoo waande menig maagd, die nooit zijn hand
Had aangeraakt, toch in zijn hart te tronen.
Ik zelve, ik arme, een vrijleen, hoog van stand,
Door niets verplicht hem hulde te betoonen,
Zag kunst en jeugd vereenigd in hem wonen,
Gaf ziel en zin aan zijn betoov'ring over,
Behield den steel, en schonk hem bloem en loover.

„Toch deed ik niet, wat menige and're deed,
Drong mij niet op, gaf aan geen beê gehoor;
Mij docht, dat zwakheid met mijn eere streed,
En fierheid was het schild, dat ik verkoor,
Want menig voorbeeld hield de Faam mij voor
Als bolwerk, dat dit valsch juweel zijn gloed
Steeds hoogde door een grond van hartebloed.

„Ach! wie werd ooit door voorbeeld afgeschrikt,
En meed de zonde, als zij die moest bestaan?
Of bracht ooit, was zij eens door lust verstrikt,
Daartegen and'rer noodlot zelf ter baan?
Al stuite raad een poos, wat voort wil gaan,
Vaak wordt er onze drift, wanneer wij razen,
Bij al zijn dooven slechts door aangeblazen.

„Neen, dit brengt geen bedaring aan ons bloed,
Als wij met and'rer leed het breid'len moeten;
Al wat verboden wordt, schijnt dubbel zoet;
Wat deert het ons, of and'ren moeten boeten?
O lust, gij schuwt steeds, goeden raad te ontmoeten!
U brandt een dorst, die u tot proeven noodt,
Al weent de Rede en roept: „Het is uw dood!"

„Ik wist toch, dat hij trouwloos was van aard,
En offers kende ik van zijn sluwe schuld;
'k Wist, dat hij plantte in meen'gen vreemden gaard,
Zag door zijn glimlach loos bedrog verguld,
Ik wist zijn lust door eeden sluw omhuld,
Dacht woord en schrift een mom, dat valschheid dekt,
Een bastaardteelt, in 't wulpsche hart verwekt.

„Zoo hield ik lang de veste mijner deugd,
Tot hij mij dus bestormde: „Lieve maagd,
Heb deernis met de smarten mijner jeugd,
Sta bij mijn heil'ge eeden niet versaagd;
Als u sprak ik nooit and'ren toe; gevraagd,
Ja, werd ik vaak op 't feest der min, tot u
Smeek ik thans zelf; zoo deed ik nooit voor nu

„„Ach, al de zonden, die gij van mij weet,
Ontsprongen in het bloed, niet in 't gemoed,
Neen, niet uit liefde; wat ik zeide of deed,
Het schond geen echte liefde en trouw; 't is goed,
Dat wie de schande zoekt, door schande boet;
Zoo hebben zij, die 't heftigst mij verklagen,
Den meesten smaad, ik weinig slechts te dragen.

„„Wat schoonen ik ook zag, geen enkel hart
Deed door zijn gloed het mijne in min ontgloeien,
Of wekte in mij de minste liefdesmart,
Of wist mijn ziel door tooverkracht te boeien;
Haar tranen deden nooit de mijne vloeien;
Droeg menig hart mijn dienstkleed, ik bleef vrij
En oefende onbeperkte heerschappij.

„„Zie, welk een schatting mij de in 't hart gewonden
Van bleeke parels, van robijnengloed,
Als zinnebeelden van haar hartstocht zonden,
Wier bloed'loos wit, wier purper, als van bloed,
Het leed en 't blozen meldt van 't bang gemoed;
Want zeet'len angst en schaamte in 't innigst wezen,
De strijd er van is op 't gelaat te lezen.

„„En zie, dit haar, verliefd met goud doorweven,
In dit kleinood, en dat, — zie heel dien schat,
Door meen'ge teed're schoone mij gegeven,
Die weenend mij, dat ik het aannam, bad,
En bij haar pand, in steenen rijk gevat,
Een zinrijk klinkrijm voegde, dat heel de' aard,
De waarde en taal van elken steen verklaart.

„„De diamant, hard bij zijn kille pracht,
Verkondt, dat hij voor niets ter wereld zwicht;
De groene steen, de lieflijke smaragd,
Heelt door zijn zachten glans een zwak gezicht;
Saffieren, blauw, verspreiden hemelsch licht;
De opaal is kleurrijk; zoo blaast sluw de min
Aan elken steen een juich- of klaagtoon in.

„„Zie, al die wapens van een vuur'gen gloed,
Die hulden na voldongen droeven strijd,
Ik mag ze niet behouden, maar ik moet
Ze wijden, nu ikzelf de neêrlaag lijd,
Aan u, die mijn begin en einde zijt;
U komt dit offer toe, want ja, erken,
Dat gij mijn heil'ge zijt, ik 't outer ben.

„„O! strek dan uit uw weêrgâlooze hand,
Wier blank de stem van elken lof doet zwijgen;
Neem ieder zinn'beeld, ieder liefdepand,
Door 't vurig hart gewijd met angstig hijgen;
Wat mijn was, moge, als 't uwe, in waarde stijgen;
Wat stuksgewijs aan mij werd toegedacht,
Wordt thans, vereend, als hulde aan u gebracht.

„„Dit kantwerk, zie, gewerd mij van een non,
Een zuster, om haar vroomheid hoogvereerd,
Aan 't hof pas aangebeden als een zon,
Maar die zich van 't gevlei had afgekeerd;
Zij werd door al wat edel was begeerd,
Doch trok zich koel terug, en al haar streven
Was, voor de liefde Gods alleen te leven.

„„Doch, lieve! 't onbekende is licht te ontberen,
Gemakk'lijk wordt bedwongen, wat wil bukken,
Een plaats beschut, die niemand tracht te deren,
Goed spotten is 't met keet'nen, die niet drukken, —
Onoverwonnen blijven kan gelukken,
Als men door vluchten elke wond vermijdt,
Maar 't is afwezigheid, niet deugd, die strijdt.

„„Vergeef mij, 'k poch, maar waar is 't; hoor mij aan!
Het toeval had op mij haar oog gericht;
Dat oogenblik was 't met haar kracht gedaan;
Haar klooster — kerker werd het, vluchten — plicht,
Een nieuwer eerdienst maakt, dat de oude zwicht;
't Ontvlieden van de wereld was haar doel,
Dra zoekt zij mij in 's werelds bont gewoel.

„„Hoe groot is uwe macht! laat mij 't verkonden!
Al die gebroken harten, mij gewijd,
Zij doen in mijnen stroom hun beken monden,
Ik 't mijne in uwen oceaan; 'k belijd:
Ben ik de machtige over hen, gij zijt
Het mij, ons aller gloed valt u ten deel,
Opdat die liefde uw kouden boezem heel'.

„„'k Bekoorde een hemelbruid door tooverkracht,
Die, schoon in vroomheids school streng opgevoed,
Haar oog geloofde, en boog voor mijne macht,
En door geen eed, geen wijding werd behoed;
O liefdes almacht! eed noch vroom gemoed
Noch kloostermuur beschermt, of stuit uw vaart,
Want gij zijt alles, u behoort heel de aard.

„„Wat voorbeeld baat, wat leering, welk vermaan,
Als gij gebiedt? Gij heerscht als opperheer,
Ontvlamt en sleept elk mede op uwe baan
Trots rijkdom, wet, roem, kinderliefde en eer,
Gij onderwerpt, hoe schaamte en moed zich weer';
Maar welk een bitt're smart gij ook bereidt,
Gij lenigt de' alsem door uw lieflijkheid.

„„Weet, al die harten, die in 't mijne leven
En 't voelen breken, sterven mee van pijn,
En doen hun zuchten smeekend tot u zweven,
Dat gij den strijd niet voortzet tegen 't mijn',
En gunstig voor mijn wensch gezind wilt zijn,
En aan den eed, oprechtlijk u gedaan,
Die borg is van mijn trouw, geloof wilt slaan."

„Hij zweeg en liet zijn vochte blikken dalen,
Tot nog toe strak gericht op mijn gelaat;
Zijn wangen schijnen nu door 't zilt te stralen,
Dat rijk'lijk met een tweeling-stroom ze baadt;
Wat bedding, die een stroom zoo schitt'ren laat!
Terwijl 't kristallen dek der wangen blozen
Verhoogt, ze vlammen doet als vuur'ge rozen.

„O vader! huist reeds in een enk'len traan,
Eén kleine parel, zulk een toovermacht,
Welk hart kan overstrooming dan weerstaan,
Wordt niet, al zij het vast als rots, verzacht,
Smelt niet, hoe koud ook, door die wond're kracht?
O dubb'le werking! heete drift wordt koel,
En kille kuischheid flakkert van gevoel!

„Bedrog was zijn ontroering; toch, zij deed
Mijn rede in tranen smelten, ach! totdat
Ik mijner eere blank gewaad versmeet,
En zedigheid en schroom vergeten had,
Hem, zooals hij het mij deed, tegentrad,
In tranen; doch 't verschil was, dat de zijne
Vergif mij waren, laaf'nis hem de mijne.

„Zoozeer is kunst en list in hem vereend,
Dat niemand ziet, of hij een masker draagt;
En toch, hij toont een vuur'gen blos of weent,
Of is ontdaan of bleek, naar 't hem behaagt,
Wanneer hij acht, dat zoo 't bedriegen slaagt;
Oneerb're taal, — hij bloost; diep leed, — hij schreit;
Een treurtooneel, — zijn zwijmelbleek misleidt.

„Geen hart kwam in 't bereik ooit van zijn macht,
Of 't viel aan zijne flitsen dra ten buit;
Onschuldig scheen zijn aard, welwillend, zacht,
En door dit mom werd wederstand gestuit;
En staâg verwierp hij, wat zijn lust was, luid:
Was hij ontvlamd door snooden, fellen gloed,
Hij roemde kuischheid en een koel gemoed.

„Zoo wierp hij sluw eens engels blank gewaad
Den naakten duivel om, die in hem leefde,
En de onervaar'ne zag in hem geen kwaad,
Die als een cherub over de onschuld zweefde.
Wat maagd, die niet naar zulk een minnaar streefde!
Wee mij! ik viel, maar waag niet, uit te spreken,
Wat ik zou doen, als hij nog eens kwam smeeken.

„O giftig vocht, dat opwelde in zijn oog!
O huich'lend, in zijn wangen stijgend bloed!
O dondergalm, waar 't holle hart meê loog!
O droeve zucht, in vooze borst gevoed!
O valsche, ontleende, schijnbaar echte gloed!
Zij zouden de bedroog'ne nogmaals roeren,
De boet'ling weer in de' arm der zonde voeren!"

DE VERLIEFDE PELGRIM.

DE VERLIEFDE PELGRIM.

I.

Zweert mij mijn lief, ze is, o! zoo waar en trouw,
Ik neem het aan, — al weet ik, dat zij liegt, —
Opdat zij mij voor jong, onschuldig houû,
Onwetend, hoe de wereld vaak bedriegt.
Dat zij dit wanen zou, is valsche waan,
Ik weet, mijn middaghoogte is reeds voorbij;
Toch neem ik hare leugens lachend aan,
Toon liefdes rust bij liefdes veinzerij.
Doch waarom geeft mijn lief zich uit voor jong?
En wat schroom ik, mijn leeftijd te openbaren?
Ach, liefdes voorrecht is een gladde tong,
En min, bejaard, verheelt wel graag haar jaren.
Daarom liegt zij bij mij en ik bij haar;
Zoo smoren we onze feilen voor elkaar.

II.

Twee liefden schenken mij genot en smart;
Twee geesten heerschen in mijn geest met macht:
De goede, een man, dagschoon, met edel hart,
De booze geest, een vrouw, zwart als de nacht.
Om mij des te eerder voor de hel te werven,
Lokt zij mijn goeden engel van mijn zij;
Zij wenscht hem duivel, tracht hem te verderven,
Bestormt zijn onschuld sluw met vleierij.
Werd reeds mijn engel tot een duivel? 'k Mag
't Vermoeden, maar ik weet het niet; zij toonen
Elkander liefde, mij ontwijkend; ach!
Ik vrees, dat ze in haar hel hem wist te troonen;
Maar 'k blijf in twijfel en ervaar dit niet,
Eer de engel om den gloed haar hel ontvliedt.

III.

Heeft uwer hemelsche oogen tooverkracht, —
Hiertegen stuiten aardsche reed'nen af, —
Mij niet tot breken van mijn eed gebracht?
Maar brak ik dien voor u, 't verdient geen straf.
Ja, vrouwenhulde zwoer ik af, het zij;
Gij zijt godin, uw eerdienst blijft geduld;
Mijn eed was aardsch, een hemelsche engel gij;
Wiens min gij aanneemt, die is vrij van schuld.
Mijn eed was lucht, en ijle damp is lucht;
Damp, zon, die op deze aard uw stralen schiet,
Dien luchteed uit; hij is tot u gevlucht;
Is hij gebroken, mijne schuld is 't niet.
En waar' 't mijn schuld, wat dwaas waar' niet zoo wijs,
Dat hij hem brak voor 't heil van 't paradijs?

IV.

De zoete Venus, zittend aan een beek
Met jonge' Adonis, smeekte om wedermin,
En vleit den knaap met blikken, zacht en week;
Zoo blikt alleen der schoonheid koningin.
Zij tracht zijn oor met spreken te verrukken,
Zijn oog met wat zij zien laat te bekoren,
Zijn hart te winnen door zijn hand te drukken,
Zacht, dat de kuischheid zelf haar zou verhooren.
Is hij te groen, kan hij haar niet verstaan?
Versmaadt hij, wat zij hem heeft toegedacht?
Genoeg, de jonge knabb'laar bijt niet aan:
Zij wordt nog duid'lijker, — hij schertst en lacht.
Daar valt zij achterover, lacht hem toe; —
De dwaas springt op, loopt heen, als waar' hij 't moe!

V.

Zoo liefde trouwloos maakt, hoe kan ik liefde zweren?
Maar o! geen trouw houdt stand, dan die men schoonheid [biedt!
Zij ik mijzelf ontrouw, dien eed zal niets ooit deren;
Mijn wil achtte ik een eik, hij boog voor u als riet.
Mijn kennisdorst verruilt zijn boeken voor uw oogen,
Waar al het heil, dat ik bevatten wilde, in leeft;
Wie u kent, weet genoeg; hij mag op kennis bogen;
Die tong is hooggeleerd, die u het uwe geeft,
Die ziele blind, die u niet aanstaart als een wonder;
En dat ik u vereer, is 't goede in mijn natuur;
Uw oog voert 's hemels flits, uw stem zijn schrikb'ren donder,
Maar, zijn zij niet verstoord, muziek en lieflijk vuur.
O godd'lijk wezen, acht mijn stoute min niet zondig,
Nu ik des hemels roem met aardsche tong verkondig.

VI.

Pas kust de zon den morgendauw van 't veld,
Pas zoekt de kudde schaduw bij de hagen,
Als Venus, die van minnegloed versmelt,
Reeds uitziet, of Adonis op komt dagen;
Zij staat en wacht, door wilgen dicht omvangen,
Aan 't beekjen, dat hem vaak verfrissching biedt;
Heet is de dag, nog heeter haar verlangen,
Dat hij verschijn'; ach, waarom komt hij niet?
In 't eind, hij komt; hij werpt zijn mantel neêr,
En staat ontbloot voor 't oog der mingodin;
De zon blikt gloeiend op het wereldrond,
Doch gloeiender op hem de koningin.
Hij merkt haar, springt en duikt ras in de kreek;
„O Jupiter!" roept zij, „ware ik een beek!"

VII.

Schoon is mijn lief, doch, eer dan schoon, lichtzinnig;
Zacht als een duif, doch 't hart is valsch en voos;
Zoo week als was, en toch, als staal is, vinnig;
Vol glans als glas, doch ook, als glas is, broos;
Een bleeke lelie, met een rozenschijn;
Geen' kan er schooner, geene ooit valscher zijn.

Wat sloten vaak haar lippen mij den mond;
Hoe zwoer zij mij bij elken kus een eed!
Hoe boeide zij mijn oor met meen'gen vond,
Vol angst mijn min te derven, die zij meed!
Doch wie haar liefde ook echt en trouw moog' wanen,
Zeepbellen waren eeden, zuchten, tranen.

Ze ontvlamde in liefde, zooals stroo ontbrandt,
Ras uitgeflakkerd, zooals stroo en kaf;
Zij kweekte liefde, maar verdierf de plant,
Verlangde trouw, maar zelve viel zij af.
Wat is zij, rijk in liefde of wulpschen gloed?
In 't beste slecht, in geen van beide goed.

VIII.

Als zich muziek en poëzie verbinden,
Door zustermin, in zoete harmonie,
Dan moet uw hart door liefde 't mijne vinden;
Gij mint muziek, en ik min poëzie.
't Is u een weelde, als gij naar Dowland luistert,
Wiens luit geheel uw hart en ziel vervult;
Mij is 't een hemel, als mij Spencer kluistert,
Wiens lied de diepste wijsheid mij onthult;
U wordt een bovenaardsch genot geschonken,
Als Phœbus' lier, de godd'lijke, weerklinkt;
Ik ben in zoete mijmerij verzonken,
Zoodra de god zijn hemellied'ren zingt;
Eén god schiep klank en lied, en bond ze saâm;
Dat zóo één band uw hart en 't mijne omvaâm'!

IX.

Schoon was de morgen, toen de koningin
Der liefde rondzwierf in het dichte woud,
Bleek als de blanke duiven door haar min
Voor schoone' Adonis, jong, maar schuw en koud;
Een steilen heuvel klimt zij op, ziet uit;
Daar komt Adonis aan met hoorn en honden;

De koningin, aan liefde en angst ten buit,
Verbiedt den knaap te jagen op die gronden.
„Hier," zegt zij, „vond ik eens in 't dicht struweel
Een jong'ling, door een ever zwaar gewond,
Diep, in de dij, een deerniswaard taaf'reel!
Hier was de wonde," zegt zij, — en terstond
Ontbloot zij voor zijn schuchter oog haar been;
Hij bloost en neemt de vlucht, laat haar alleen.

X.

Zoet roosjen, van uw steel te vroeg geroofd,
Als knop geplukt, verwelkt in de eerste lent'!
Glansvolle parel, ach, te vroeg verdoofd!
Schoon wezen, door den dood te vroeg berend,
Geveld! zooals de wind, wanneer hij woedt,
Vaak eed'le groene vruchten vallen doet.

Ik ween om u; en toch, wat grond heeft hij,
Die niet bedacht werd, niets van u ontvangt?
En toch, meer dan 'k verlangde liet gij mij;
Want nooit, nooit heb ik iets van u verlangd.
O schenk vergiff'nis, lieve, smeek ik nu;
Als erfdeel bleef mij rouw en smart om u.

XI.

In myrtenschaduw naast Adonis zat
Eens Venus, smeekte om min met blik en stem,
Verhaalde, hoe haar Mars om liefde bad,
En, zooals hij haar vleide, deed zij 't hem.
„Aldus," zoo sprak ze, „omarmde mij de god,"
En dan sloot zij Adonis in haar armen;

„Zoo vroeg hij mij om deernis in zijn lot,"
En dan vroeg hàar blik hem om teêr erbarmen;
„Aldus," zoo sprak ze, „zocht zijn mond mijn lippen,"
En hare lippen zochten zijnen mond;
Maar hij weet, toen zij ademhaalt, te ontglippen,
Doet, of hij doel noch wensch van haar verstond!
O, dat mijn lief zoo mij in de armen sloot,
En mij zoo kuste, — tot ik henenvlood!

XII.

Wreev'lige ouderdom pare niet met jeugd;
Frissche jeugd is zonnig, 's winters hemel vaal;
Jeugd is vol geneugten, oudheid kent geen vreugd;
Jeugd is groene zomer, oude winter kaal.
Jeugd is dol op lust, ouderdom mint rust;
Jeugd is vlug en oudheid lam;
Jeugd is vurig, stout, ouderdom is koud;
Jeugd is dartel, oudheid gram.
Weg, gij ouderdom! frissche jeugd, ja kom!
O mijn lief, mijn lief is jong!
Oudheid, 'k zweer u af; herder! grijp uw staf,
IJl, en liefde ontboeie uw tong!

XIII.

De schoonheid is een broos, onzeker goed,
Een ijd'le glans, die plotsling vaak verbleekt,
Een bloem, die sterft als zij de zon pas groet,
Een schitt'rend glas, dat in een oogwenk breekt;
Een glans, een glas, een bloem, hoe kort van duur!
Verwelkt, verdoofd, gebroken binnen 't uur!

Niet vaak wordt wat verloren ging hervonden;
Nooit wordt door wrijving de eerste glans hersteld,
Noch scherven glas door lijm als nieuw verbonden,
En de eens geknakte bloem vergaat in 't veld;
Zoo vliedt verwelkte schoonheid heen voor goed;
Door kunst noch verf herleeft haar vroeg're gloed.

XIV.

„Goê nacht, rust wel!" Ach, 't is 't niet, wat mij wacht;
„Goê nacht!" sprak zij, die mij mijn rust ontrooft;
Want in mijn slaapvertrek wordt nacht op nacht
Met angstig twijf'lend peinzen doorgesloofd;
„Vaarwel", sprak zij, „tot wederziens op morgen"!
„Vaarwel!" tot mij, die avondmaalt met zorgen!

Toch, bij het afscheid lachte zij mij toe;
Uit spot of vriendschap, hoe moet ik 't verklaren?
Verheugde haar mijn gaan, was zij mij moe?
Of was 't een wenk: „Kom morgen weder waren"?
Ja „waren", juist gezegd, ik ben een geest,
Die oogsten komt, maar zelfs geen aartjen leest.

Wat richt ik, hemel, oostwaarts blik op blik!
Mijn hart verklaagt het uurwerk; 't morgenlicht
Wekt ieder zintuig uit zijn slaap; doch ik
Vertrouw de werking niet van mijn gezicht,
En als het lied des nachtegaals weerklinkt,
Wensch ik gedurig, dat de leeuwrik zingt;

Want die verwelkomt met zijn zang den dag;
Dan wordt de booze droom der nacht verjaagd;

En ik ijl voort, zoo snel de min 't vermag;
Dan hebben hart en blik, wat hun behaagt;
Dan vind ik troost, ik, thans gedrukt door zorgen;
Want niet dan zuchtend sprak zij: „Kom op morgen!"

Ware ik bij haar, de nacht scheen mij te kort;
Thans kruipen de minuten traag voorbij,
Ja, plagen mij, daar elk een maand mij wordt;
Schijn, zon! doe 't om de bloemen, niet voor mij!
Kom, dag! om uren van de nacht te borgen,
Bekort u, nacht, en duur te langer morgen!

LIEDEREN BIJ EENIGE ZANGWIJZEN.

XV.

Er was een riddersdochter, de schoonste van de drie;
Zij minde haren meester, en teer bemint haar die;
Totdat zij eens een ridder zag, schoon als de dag; en zie,
Haar hart begon te weif'len.

De liefde streed met liefde; dat was een lange strijd;
Of zij den een of de' ander aan dood of kwijning wijdt;
Zij weet niet wien zij kiezen moet, ach, 't was een bange tijd
Voor 't arme goede meisjen.

Zij moest den eenen weig'ren, daar helpt geen middel aan;
Niet beiden kunnen winnen, de keus is niet te ontgaan;
Het was de wakkere edelman, wien leed werd aangedaan;
Helaas, zij kon niet anders!

Zoo won het nu geleerdheid van stoere wapenkracht;
Die was 't, die door begaafdheid de bruid naar huis toe [bracht;
Hoezee dan voor den knappen man, tot wien het meisjen [lacht!
Hier is mijn lied ten einde.

XVI.

Eens, — het was van Mei een dag,
Van de maand der liefde, — zag
Liefde een roosjen met genugt'
Spelen in de dart'le lucht;
Door 't fluweelen loof der heg
Vond de onzichtb're wind zijn weg;
En de knaap, in stervenspijn,
Wenschte 's hemels aâm te zijn.
„Lucht," zoo sprak hij, „kust haar vrij;
Zaal'ge lucht, ware ik als gij!
Wee! 'k verpandde woord en trouw,
Dat ik nooit u plukken zou!
Ach, wat eed voor teed're jeugd,
Jeugd, zoo tuk op liefde en vreugd!
U, die Jupiter zoudt nopen
Juno een moorin te doopen
En zijn godheid te verzaken,
Om als mensch voor u te blaken!"

XVII.

Mijn bok ramt niet,
Mijn kudde lamt niet,
Moed ontvlamt niet
In mijn hart;
Eener vrouwe
Valsche trouwe
Wekt mij rouwe,
Bitt're smart.
En het heeft mij vreugd en zang gedoofd;
Mijner liefste liefde is mij ontroofd;

En haar trouw, die hecht, die eeuwig scheen,
Ach! zij zonk ineen met een stellig „Neen!"
Hoe heeft dit woord
Mijn ziel doorboord!
O nijdig Lot, gij wispeltuur'ge vrouw!
Nu is 't mij klaar;
Ik zie, 't is waar:
Geen vrouw is als de man oprecht en trouw.

't Rouwkleed draag ik,
En vrees verjaag ik,
Min verklaag ik,
Om mijn nood;
't Harte bloedt mij,
Onheil groet mij,
Niets vergoedt mij
't Heil, dat vlood;
En geen enk'le toon huist in mijn fluit,
't Is of mijn ram een doodsklok luidt;
En mijn hond, zoo guitig speelsch weleer,
Is nu stil van angst en speelt niet meer;
Wanneer een zucht
Mijn borst ontvlucht,
Dan huilt hij droef, alsof hijzelf ook lijdt;
De koude grond
Zucht mede in 't rond,
Als duizend man, geveld in woesten strijd!

Geen bron springt meer,
Geen vogel zingt meer,
Geen plant dringt meer
Naar het licht;
Kudden zuchten,
Schapen duchten,

Nimfen vluchten
Bij 't gezicht;
En der arme herders vreugd heeft uit,
Op de weî hun dans bij zang en fluit,
En hun scherts en pret bij 't avondrood,
Al hun juichen zwijgt; de Liefde is dood.
Vaarwel, schoon kind,
Zoo trouw bemind,
Gij wreede, die mijn liefde van u stoot!
Uw herder beidt
In eenzaamheid
Den dood, als de eenige uitkomst in zijn nood.

XVIII.

Wanneer uw oog een lief verkoor,
't Gewenschte slanke ree mocht vangen,
Leen aan geen felle driften 't oor,
Maar teugel wijslijk uw verlangen;
Neem raad aan van een wijzer man,
Die uit ervaring spreken kan.

Wanneer gij streeft naar hare gunst,
Komt u geen fraaie taal te pas,
Want dan vermoedt zij fijne kunst, —
Een kreup'le erkent een hinker ras; —
Neen, zeg eenvoudig, dat gij mint,
Aan haar u wijdt, haar hemelsch vindt.

Al trekk' zij ook het voorhoofd saam,
't Is vóor de nacht gewis weer glad,
En dan is 't in haar oog een blaam,
Dat zij haar heil met voeten trad;
En tweemaal, eer de morgen keert,
Wordt, wat zij heeft versmaad, begeerd.

En of zij strijdt met al haar macht,
En u verwenscht en kloek zich weert,
In 't eind bezwijkt haar zwakke kracht,
En dan zegt zij, wat list haar leert:
„Ja, had de vrouw de kracht des mans,
Dan hadt gij niet de minste kans."

Kom immer hare wenschen voor;
Strooi kwistig uwe gaven uit,
En zoo, dat vaak uw liefstes oor
Van 't hooren uwer mildheid tuit';
Geen stad zoo sterk, geen muur zoo hecht,
Dien niet een gouden kogel slecht.

Zie onverdroten haar naar 't oog;
Bescheiden trouw zij steeds uw leus;
Slechts dan, wanneer zij u bedroog,
Lokke u een and're, nieuwe keus;
Wees ook te rechter tijd niet traag,
Houd aan, ofschoon zij u verjaag'.

Steeds zal, wat list een meisjen broedt, —
Altoos vermomd door schoonen schijn, –
Wat wensch en lust haar boezem voedt,
Hem, die haar mint, verborgen zijn;
Want wis kent gij het zeggen wel:
„Een meisjes Neen zij niet in tel."

De meisjes willen wel een man;
Een kluiz'naarsleven lokt haar niet,
Geen hemel is 't; zij kiezen 't dan,
Wanneer haar jeugd en schoonheid vliedt;
Waar' kussen al de vreugd van 't bed,
De vrouwen trouwden saâm, zoo 'k wed.

Maar stil, genoeg! te veel, vrees ik;
Want hoort mijn liefjen dit gezang,
Zij fluistert mij in 't oor, vol schrik:
„Houd op! uw tong is veel te lang!"
En bloost, dat ik daar in mijn lied,
Wat haar geheimen zijn, verried.

XIX.

O heb mij lief en blijf bij mij;
Dan maakt ons alles immer blij,
Al wat ons bosch en veld en vliet
En berg en dal en vlakte biedt.

Gezeten op een rots, verheugt
Ons dan het zien der herdersvreugd,
En bij der beken waterval
Weerklinkt der voog'len zoet geschal.

Daar spreid ik u een rozenbed,
Schik duizend ruikers, geurig, net,
Maak u een bloemenhoed gereed,
En strengel myrten op uw kleed,

Waarop een eiloofgordel praal'
Met slot van amber en koraal;
En maakt u zulk een uitzicht blij,
Word dan mijn lief en blijf bij mij.

Liefjes antwoord.

Waar' liefde en wereld immer jong,
Waarachtig ied're herderstong,
Dan maakte zulk genot mij blij,
'k Leefde als uw lief dan aan uw zij.

XX.

't Was in Mei, een schoone dag,
Dat ik zoet te mijm'ren lag
In der dichte myrten lommer,
En geen leed gevoelde of kommer;
Dieren renden, vogels zongen,
Boomen bloeiden, knoppen sprongen,
Alles was tot vreugd gestemd,
Slechts de nachtegaal beklemd;
't Arme dier, voor vreugd verloren,
Leunt zijn borstjen aan een doren,
Heft zijn zoetsten treurzang aan;
Ach, wie 't hoort, is aangedaan.

„Wee mij, wee!" zoo roept het uit;
„Tereus, Tereus!" galmt het luid;
En ik voelde bij dit zingen
Tranen in mijn oogen dringen,
Wijl zijn leed, zoo schoon herdacht,
Voor mijn geest mij 't mijne bracht.
„Ach, gij klaagt vergeefs uw wee,"
Dacht ik, „niemand voelt het mee;
Deernisloos is alles hier,
't Hard geboomte en 't stomme dier.
Vorst Pandion rust in lood,
Al uw vrienden, zij zijn dood;
Al uw medevogels zingen,
Doof voor uw herinneringen.
Vogeltje', ach! als u, wijdt mij
Geen, die leeft, ooit medelij.
U en mij bedroog 't Geluk,
Lachte ons toe en bracht ons druk.

Wie u staâg in voorspoed vleit,
Is geen vriend, die met u schreit;
Wuft zijn woorden, vlug als winden,
Trouwe vrienden schaars te vinden.
Ieder wil uw vriend zich noemen,
Moogt ge op geld en goed'ren roemen;
Maar als rijkdom van u vlood,
Helpt geen mensch u in uw nood.
Wie verkwistend is in 't geven,
Wordt ten hemel toe verheven;
Hem omringt een vleiersschaar,
Wenschend, dat hij koning waar';
Lokt hem eenige ondeugd aan,
O zij eff'nen hem de baan;
Zijn hem schoone vrouwen lief,
Klaar staan zij tot zijn gerief;
Doch zijn goed geluk verkeer',
Weg zijn naam en roem en eer!
Wie ook vleiden, wie ook bogen,
Al hun vriendschap is vervlogen.
Slechts wie waarlijk u bemint,
Blijft u trouw, tot hulp gezind;
Zijt gij droevig, hij weent mee;
Slaapt gij niet, hem deert uw wee;
Grijpe een leed u diep in 't hart,
Hij gevoelt en deelt uw smart.
Wie echt vriend, wie vleier is,
Is na zulk een proef gewis."

DE PHŒNIX EN DE TORTEL.

DE PHŒNIX EN DE TORTEL.

Dat de vogel, luidst van stem,
Op Arabiës boom zich zett',
Daar heraut zij en trompet,
Kuische wieken roep' met klem!

Maar o schrille roeper, gij,
Die den Booze vergezelt
En der koortsen afloop spelt,
Kom dien vogels niet nabij!

Wat op wreede wieken zwiert,
Zij geweerd, slechts de aad'laar niet,
Die in 't voog'lenrijk gebiedt;
Stipt zij de uitvaart zoo gevierd:

Priester in het wit gewaad
Zij de weemoedvolle zwaan,
't Requiem heff' hij steeds aan,
Wijl hij 't stervenslied verstaat.

Overoude kraai, die door
De' adem, dien gij neemt en geeft,
In rouwzwarte spruiten leeft,
Ga bij 't rouwbedrijven voor.

Hier nu vangt de treurzang aan:
Liefde en echte trouw zijn dood;
Phœnix en haar tortel vlood,
Eéne vlam deed hen vergaan.

Nam de min twee wezens in,
't Innigst wezen was toch éen;
Twee in schijn, verdeeling geen;
Veelheid sneefde door de min.

Harten twee, doch niet gescheiden;
Afstand zonder afstand, ja,
Bij dien tortel en zijn gâ;
Wonder! slechts niet bij die beiden.

Liefde gaf zoo held'ren schijn,
Dat de tortel heel zijn wezen
In der phœnix oog kon lezen;
Ieder noemde de ander mijn.

Alle zelfgevoel verdween;
Zij en hij, 't was éen te zaâm,
Eén natuur met dubb'len naam,
En 't getal was twee noch éen.

Rede, met zichzelf in strijd,
Nam als éen 't gescheid'ne waar, —
De eene hier en de ander daar,
Bleven zij toch éen altijd, —

En riep uit: „Wat schoon geheel
Is het, dat mijn oog hier ziet!
Liefde is wijs en rede niet;
Zij vereent en ik verdeel;"

Sprak bij de uitvaart, was het koor,
Dat het minnend paar herdacht,
Aan die sterren hulde bracht,
Ging bij 't graflied allen voor.

Grafzang.

Schoonheid, trouw en heel de schat
Van wat de aard voortreff'lijkst had,
Hier is 't, in deze asch bevat.

Ach, het edelst paar is dood,
Nu de phœnix de oogen sloot,
De adem tortels borst ontvlood;

En geen kroost ontsproot hun echt;
Niet door zwakte hun ontzegd,
Maar hun kuischheid was oprecht.

Strale trouwe, hij niet weêr;
Schitt're schoonheid, zij niet meer;
Alles zonk in 't graf ter neêr.

Dat wie trouw is, nader treê,
En wie schoon is, met de beê:
Slaap' dit voog'lenpaar in vreê!

AANTEEKENINGEN.

VENUS EN ADONIS.

Van de twee epische gedichten „Venus en Adonis" en „Lucretia" valt in de eerste plaats te vermelden, dat zij de eenige werken van Shakespeare zijn, die door hemzelven in het licht gegeven zijn en dat hij voor den eersten druk ongetwijfeld zelf behoorlijk zorg heeft gedragen. Door zuiverheid van tekst onderscheiden zij zich zeer gunstig van de afzonderlijke eerste uitgaven der tooneelwerken des dichters, die allen buiten hem om het licht zagen. Bovendien valt de groote eenvoudigheid van den titel op te merken, die wel den naam van het dichtstuk, maar niet eens dien van den dichter bevat; dezen vindt men als onderteekening der opdracht, die in beide werken op den titel volgt.

Wat nu de „Venus en Adonis" betreft, dit gedicht verscheen het eerst bij Richard Field in Londen, in het jaar 1593. De titel-bladzijde bevat onder den naam van het gedicht nog het volgend motto, ontleend aan Ovidius (*Amorum* lib. I, eleg. 15):

Vilia miretur vulgus; mihi flavus Apollo
Pocula Castalia plena ministret aqua.

De vertaling kan luiden:

„Moge 't gemeen het lage bewond'ren; de gouden Apollo
Reik' mij bekers, gevuld uit de Castalische bron."

Voor het gedicht is eene opdracht of toeëigening afgedrukt, die het opschrift *The epistle* draagt en aldus luidt:

„Aan den HoogEdelen Heer
HENRY WRIOTHESLY,
Graaf van Southampton en Baron van Tichfield.

HoogEdel Heer,

Ik weet niet, of ik mij te veel aanmatig door mijne onbeschaafde regelen aan Uwe Lordschap op te dragen, noch hoe de wereld mij zal beoordeelen, nu ik een zoo krachtigen steun tot onderstutting van zulk een geringen last kies; maar zoo slechts uwe Edelheid er genoegen mede schijnt te nemen, acht ik mijzelven hoog geprezen, en beloof ik al mijne vrije uren te zullen bezigen, tot ik u met een ernstiger arbeid vereerd heb. Mocht echter de eerste spruit mijner vinding misvormd blijken, dan zal ik betreuren, dat hij zulk een edelen gevader gehad heeft, en zal nimmer weder zulk een onvruchtbaren akker beploegen, uit vreeze, dat die mij weder een even slechten oogst oplevere. Ik beveel hem aan uwer Edelheid aandacht, en uwe Edelheid aan uws harten tevredenheid, welke ik wensch, dat immer moge beantwoorden aan uwen eigenen wensch en der wereld hoopvolle verwachting.

Uwer Edelheid onderdanigste dienaar,
WILLIAM SHAKESPEARE."

Naar aanleiding der onderteekening zij hier opgemerkt, dat Sh. onder deze toeëigening, — en evenzoo onder die voor „Lucretia", — zijn naam voluit *Shakespeare* schrijft, bij welke schrijfwijze de beteekenis „speerdriller" uitkomt. Met dezen naam wilde hij dus blijkbaar als schrijver bekend staan, al bezigde hij ongetwijfeld bij onderteekeningen in het dagelijksch leven meestal den korteren vorm *Shakspere;* zooals bekend is, streefde men in zijn tijd bij het schrijven van eigennamen weinig naar nauwkeurigheid; de beroemde Raleigh, die ook als schrijver grooter naam gemaakt heeft, schreef zelf zijn naam nu eens *Ralegh*, dan weder *Rauley*. De naam Shakespeare vindt men in verschillende documenten op niet minder dan 55 verschillende wijzen geschreven; b.v. *Chacsper*, *Shaxper*, *Shaxberd* enz. — Al mocht ook de in Stratford gebruikelijke en door Sh. zelven op documenten gebezigde schrijfwijze Shakspere op historisch grammatikale gronden zeer juist te achten zijn, men zal het best doen des dichters naam zoo te schrijven, als hij het zelf bij de twee eenige door hem uitgegeven werken gedaan heeft.

Een tweede opmerking, waartoe deze opdracht aanleiding geeft, is de volgende. De graaf van Southampton, wien de 29-jarige Sh. zijn Venus en Adonis toeëigende, was in October 1573 geboren en

dus niet of nauwelijks twintig jaar oud. In onzen tijd zou men ongetwijfeld oordeelen, dat zoowel de keus van het onderwerp als de wijze van behandeling het gedicht weinig geschikt maakten om aan een jongeling van zoo jeugdigen leeftijd opgedragen te worden; al moge Adonis ook met klem, reg. 793—804, het onderscheid tusschen Venus' hartstocht en echte liefde doen uitkomen, het gedicht is te weinig een lofzang op de vrouwelijke eerbaarheid, om hiervoor in aanmerking te komen. In koningin Elizabeth's tijd oordeelde men anders; zoo de uitvoering schoon was, zou bijna niemand zich over het onderwerp en den inhoud van het gedicht ergeren. Dat dit gedicht inderdaad bijzonder in den smaak viel, kan wel uit het debiet blijken; het werd gedurende Sh.'s leven zesmaal herdrukt, namelijk in 1594, 1595 (toen door Harrison, aan wien Field in 1594 zijne rechten had overgedragen), 1599, 1600 en tweemaal in 1602; verder ook nog in 1617, 1627, 1690 enz. Dat niet alleen mannen en jongelingen het ter hand namen, maar dat ook vrouwen zich in de schoone poezy en de fraaie schilderingen verlustigden, behoeft niet betwijfeld te worden. Het gedicht vestigde Shakespeare's roem als dichter, ja, deed hem dadelijk een eersten rang onder de vernuften van zijn tijd innemen. Zijn tooneelarbeid zou hem ongetwijfeld niet spoedig op dit standpunt hebben geplaatst, want tooneelschrijvers werden toen te nauwernood voor dichters gerekend en zelfs een tiental jaren later, toen reeds menig meesterstuk van Sh. ten tooneele was gevoerd, berustte zijn groote naam als dichter vooral op zijn Venus en Adonis en op de Lucretia, die in 1594 het licht zag en eveneens aan den graaf van Southampton werd opgedragen. Dat dit gedicht, door zijne hulde aan vrouwelijke eerbaarheid en kuischheid een ware tegenhanger van het eerste, in de opdracht van de Venus en Adonis door Shakespeare bedoeld is, als hij belooft den graaf later een ernstiger, dieper doordacht voortbrengsel van zijn arbeid op te zullen dragen, is aan geen redelijken twijfel onderhevig.

De Venus en Adonis is het eerste gedicht geweest, dat Sh. in het licht gaf. Bedenkt men, dat tooneelwerken toen ter tijd niet voor eigenlijke dichtwerken doorgingen, dan kan het ons niet verwonderen, dat Sh. dit gedicht „den eersten spruit (of erfgenaam) zijner vinding" noemt. Het woord „vinding", *invention*, is een andere uitdrukking voor dichtkunst, zooals ook in het Nederlandsch het woord *vinder* voor meistreel of dichter in gebruik is geweest. Maar ook in den eigenlijken zin kan het woord *vinding* hier opgevat worden. Als tooneelschrijver had Shakespeare tot dusverre voornamelijk andere

stukken vervormd en voor de hernieuwde opvoering geschikt gemaakt, of historiestukken geleverd, zooals koning Hendrik VI, waarvoor hij de stof in de kronieken aantrof; hierbij kon dus in veel mindere mate van vinding sprake zijn dan bij het schrijven van Venus en Adonis. Het onderwerp had hij wel is waar ontleend aan het tiende boek van Ovidius' *Gedaanteverwisselingen*, maar de inkleeding, de uitwerking der bijzonderheden, kortom het geheele gedicht, mocht hij inderdaad zijne eigene vinding noemen.

Vraagt men, of dit gedicht inderdaad de aandacht verdiende, die het al dadelijk bij zijn verschijnen verwierf, dan mag het antwoord ongetwijfeld bevestigend luiden. Het is een schoon geheel, een goed doordacht dichtstuk, het bevat een overvloed van dichterlijke schoonheden van den eersten rang en legt overal getuigenis af van de volkomen heerschappij, die de dichter over versbouw en taal verworven had. Doch er is meer: de verschijning van dit gedicht was een vooruitgang op het gebied der poëzie te rekenen. De allegorie was nog zeer in zwang, en zelfs het gedicht van den grooten Edmund Spencer, de Feeën-koningin, huldigde de allegoriseerende richting. Deze werd door Shakespeare in Venus en Adonis voor goed verlaten; de wezens, die hij er in ten tooneele voert, leven inderdaad, zijn schepsels van vleesch en bloed; wel kan men wegens de keuze van het onderwerp Venus allegorisch als de godin der verleiding opvatten, en laat zich het gedrag van Adonis eer verklaren, wanneer men hem als vertegenwoordiger of vorst der kuischheid denkt, dan wanneer men een bloeiend jongeling in hem ziet, maar toch, aan de beide personen, die hier optreden, heeft Shakespeare echt leven in de neusgaten geblazen, zij staan als wezens voor ons, die aan de werkelijkheid ontleend zijn en niet alleen door de werking van het verstand ons voor den geest treden, die niet overeenkomstig de afgetrokken begrippen, welke zij voorstellen, spreken en handelen, maar vrij zijn in hunne uitingen en gedragingen, welke uit hun eigen aard en karakter voortvloeien. De dramatische dichter verloochende zich niet in zijne epische scheppingen, en zoo hij in Venus en Adonis door zijn onderwerp nog eenigszins aan de allegorie de hand scheen te reiken, in zijne Lucretia was dit in het geheel niet meer het geval.

Bijzondere toelichtingen bij dit dichtstuk mogen overbodig gerekend worden; alleen zij bij blz. 9, reg. 177, opgemerkt, dat *Titan* een bij Sh. meermalen voorkomende naam voor den zonnegod is.

LUCRETIA.

Shakespeare's gedicht Lucretia werd in Mei 1594 in het register der boekhandelaars ingeschreven als: *A booke intitled the Ravyshement of Lucrece*, en verscheen in hetzelfde jaar, gedrukt door Richard Field, den eersten uitgever van Venus en Adonis, en uitgegeven door John Harrison, aan wien ook „Venus en Adonis" in eigendom was overgegaan. De titel luidt eenvoudig *Lucrece;* in het boek vindt men als titel boven de bladzijden: *The rape of Lucrece*, „de onteering (of schennis) van Lucretia". Op den titel volgt, even als bij Venus en Adonis, *The Epistle*, „de toeëigening":

„Aan den HoogEdelen Heer
HENRY WRIOTHESLY,
Graaf van Southampton en Baron van Tichfield.

De liefde, die ik aan Uwe Lordschap toewijd, is zonder einde; dit boekjen, zonder een begin te maken, is er slechts een overbodig deel van. De waarborg, dien ik heb van Uwer Edelheid gezindheid, niet de waardij mijner onbestuurde regelen, verzekeren er de aanvaarding van. Wat ik volbracht heb, is het uwe, wat ik te volbrengen heb, is het uwe, daar het een deel is van alles, wat ik u toegewijd heb. Ware mijne waardij grooter, dan zou mijne hulde zich

grooter voordoen; intusschen, hoe zij wezen moge, zij behoort aan Uwe Lordschap, aan wie ik een lang leven toewensch, nog verlengd door alle mogelijk geluk.

Uwer Lordschap onderdanigste dienaar,
WILLIAM SHAKESPEARE."

Aan het gedicht gaat de volgende inhoud vooraf, die hoogstwaarschijnlijk van Sh.'s eigen hand is.

„Lucius Tarquinius, om zijn bovenmatigen trots Superbus bijgenaamd, die zijn schoonvader, Servius Tullius, wreedaardig had doen vermoorden en zich, tegen de Romeinsche wetten en gebruiken in, zonder de stemmen des volks te vragen of af te wachten, van het koningschap meester gemaakt had, trok met zijn zoons en andere Romeinsche edellieden op om Ardea te belegeren. Tijdens dit beleg kwamen de voornaamsten van het leger op een avond in de tent van Sextus Tarquinius, des konings zoon, bijeen, en bij de gesprekken na het maal roemde ieder de voortreffelijkheden zijner eigen echtgenoote; onder hen verhief Collatinus de onvergelijkelijke kuischheid zijner echtgenoote Lucretia. In deze opgeruimde stemming spoedden zij zich allen naar Rome, van plan door hunne heimelijke en onverwachte aankomst de juistheid te toetsen van wat elk te voren verklaard had; — alleen Collatinus vindt zijne vrouw, hoewel het reeds laat in den avond was, aan het spinnewiel te midden harer maagden; de andere vrouwen werden allen aangetroffen dansende en feestvierende of op verschillende wijzen zich vermakende. De edellieden kenden daarop aan Collatinus de overwinning, aan zijne vrouw den roem toe. Bij deze gelegenheid werd Sextus Tarquinius ontvlamd door Lucretia's schoonheid, maar onderdrukte zijn hartstocht voor het oogenblik en keerde met de overigen naar het legerkamp terug. Van daar vertrok hij echter kort daarna alleen, en werd, overeenkomstig zijn rang, koninklijk ontvangen en gehuisvest door Lucretia te Collatium. Diezelfde nacht sluipt hij verraderlijk in haar kamer, onteerde haar met geweld en spoedde zich vroeg in den morgen heen. Lucretia zendt, in dezen deerniswaarden toestand, met alle haast boden af, een naar Rome aan haar vader, een tweeden naar het kamp aan Collatinus. Zij kwamen, de een vergezeld van Junius Brutus, de ander van Publius Valerius, en vroegen Lucretia, die zij in rouwgewaad gekleed aantroffen, naar de oorzaak van haar leed. Zij nam hun eerst den eed af van haar te zullen wreken, maakte daarna den dader en de geheele toedracht van zijn bedrijf bekend en doorstak zich toen plotseling. Nu

zwoeren allen eenstemmig het geheele gehate geslacht der Tarquiniussen te zullen uitroeien; en, het lijk naar Rome voerende, maakte Brutus het volk met den dader en den aard van het laaghartig bedrijf bekend en gispte tevens op bittere wijze de dwingelandij des konings, waardoor het volk zoo getroffen werd, dat met eenstemmigheid en onder aller toejuiching, de Tarquiniussen allen verbannen werden en het staatsbestuur, met afschaffing van het koningschap, aan consuls werd opgedragen."

De eerstvolgende drukken, eveneens bij J. Harrison verschenen, van 1598, 1600, 1607, dragen, evenals de eerste druk, den eenvoudigen titel *Lucrece.* Eerst latere drukken hebben tot titel *The rape of Lucrece*, zooals ook het bovenschrift der bladzijden van den eersten druk luidt, of wel *Tarquin and Lucrece.*

De strofe, door Shakespeare voor dit gedicht gekozen, was reeds lang voor hem in Engeland in gebruik; de groote Chaucer (1328 - 1400) had dien herhaaldelijk gebezigd, zoowel in zijne Canterbury Tales, — men zie b.v. *The Clerk's Tale,* — als in *The Court of Love* en *Troilus and Cressida.*

SONNETTEN.

De sonnetten van Shakespeare zagen het eerst in 1609 het licht, onder den titel: *Shake-speare's Sonnets. Neuer before Imprinted. At London. By G. Eld for T. T. and are to be solde by William Apsley.* — Op andere exemplaren dezer eerste quarto-uitgave staat als verkooper in plaats van Apsley een andere naam: *and are to be solde by John Wright, dwelling at Christ Church gate. 1609.* — Dat T. T., de uitgever, den naam droeg van Thomas Thorpe, blijkt uit de inschrijving in het register van den boekhandel:

20 May 1609. Tho. Thorpe. -- A booke called Shakespeare's Sonnets.

Letten wij in de eerste plaats op den inhoud van het boek. Dit bevat vooreerst eene verzameling van 154 sonnetten, en wel in een inderdaad zeer zuiveren tekst; hij moge in zuiverheid iets achterstaan bij dien der twee door Sh. zelven uitgegeven gedichten, verre munt hij uit boven de afzonderlijke uitgaven van de tooneelwerken, die wel bij Sh.'s leven, maar zonder zijne medewerking en zeker ook tegen zijn zin het licht zagen. Aan Thomas Thorpe moet het eigen handschrift des dichters of een goed afschrift verschaft zijn geworden. Op de sonnetten volgt in hetzelfde boek nog een onbetwijfelbaar echt gedicht van Sh., *The Lover's complaint*, de Weeklacht van een verlaten meisjen.

Dat Shakspere zelf geen deel had aan de uitgave dezer gedichten,

blijkt duidelijk uit de opdracht van het boek, daar deze niet van den schrijver, maar van den uitgever uitging; zij luidt als volgt:

TO. THE. ONLIE. BEGETTER. OF.
THESE. INSVING. SONNETS.
Mr. W. H. ALL. HAPPINESSE.
AND. THAT. ETERNITIE.
PROMISED.
BY.
OVR. EVER-LIVING. POET.
WISHETH.
THE. WELL-WISHING.
ADVENTVRER. IN.
SETTING.
FORTH.
T. T.

Deze vreemd gestelde toeëigening aan Mr. W. H. is in meer dan één opzicht raadselachtig, doch hierover later.

Dat Shakespeare sonnetten geschreven had, was reeds lang bekend. In de reeds meermalen (zie Deel I, blz. 458) aangehaalde plaats uit *Palladis Tamia*, *Wit's treasury*, welk boek in 1598 verscheen, maakt de schrijver, Francis Meres, met een woord gewag van Shakespeare's zoetvloeiende of suikerzoete sonnetten, die onder zijne vertrouwde vrienden in omloop waren. Inderdaad, zij waren ongetwijfeld niet voor openbaarmaking bestemd, zooals dit meermalen met sonnetten het geval was; de vrienden mochten zich aan de kleine, keurige, puntige gedichtjes verlustigen, zooals men een fraai gesneden camée, een kunstrijk gedreven beker bewondert, het groote publiek behoefde er geen kennis van te nemen. Aan een speculatief of, wil men, roofziek uitgever, met name W. Jaggard, gelukte het een jaar later een tweetal dezer sonnetten, maar ook niet meer dan twee, machtig te worden. Hij nam ze op in een klein bundeltjen mengelwerk, met enkele andere gedichten, gedeeltelijk van Sh., gedeeltelijk van anderen, dat hij in 1599 in het licht gaf onder den titel: *The Passionate Pilgrim* („De verliefde Pelgrim" of „Bedevaartganger") *By W. Shakespeare.* Door de vlag van Sh. trachtte hij blijkbaar de geheele lading te dekken. De bedoelde twee sonnetten, die er in voorkomen, zijn n°. 138 en 144; vooral het laatste is opmerkelijk en mag ons, zooals blijken zal,

doen vermoeden, dat ten minste zeer vele der 154 sonnetten toen reeds bestonden.

Inderdaad kan men met volkomen zekerheid beweren, dat de sonnetten van Shakespeare dagteekenen uit den aanvang van zijn dichtersloopbaan en dat hij in den tijd zijner rijpste tooneelwerken geene sonnetten meer schreef. Toen in den loop der zestiende eeuw de letterkunde van den Italiaanschen renaissance-tijd in Engeland bekend werd en zoowel bij de dichters als bij het beschaafd publiek veel bijval vond, viel vooral het schrijven der veertienregelige gedichtjes, sonnetten of klinkdichten, in den smaak; men trachtte die schoonheid en welluidendheid, de bevalligheid der fijne, vernuftig uitgedrukte gedachten der Italiaansche gedichten in het Engelsch na te volgen. Ongetwijfeld hebben die oefeningen niet weinig bijgedragen, om aan de Engelsche taal een hoogere mate van beschaving, van keurigheid, van bevalligheid, van smijdigheid te verleenen. Ook Shakespeare heeft den smaak van zijn tijd gehuldigd en zijne sonnetten bewijzen, welk een onbeperkt meesterschap over taal en vorm hij verworven had; vele zijner sonnetten zijn echte juweeltjes. Eenige der Engelsche dichters hielden zich streng aan den bekenden Italiaanschen kunstvorm, waarbij de eerste acht regels slechts twee rijmklanken hebben, en wel zoo dat regel 1, 4, 5 en 8 op elkander rijmen, en evenzoo regel 2, 3, 6 en 7, terwijl de overige zes regels eenvoudige rijmen bezitten, die op verschillende wijzen met elkander kunnen afwisselen; anderen echter weken hiervan aanmerkelijk af. Shakespeare's sonnetten bestaan uit drie viertallen van regels met afwisselende rijmklanken en eindigen met twee op elkander rijmende regels, die, als het slot van het gedicht, eene puntige gedachte, verrassend en keurig uitgedrukt, moeten bevatten. Dezen zelfden vorm vindt men ook bij den dichter Daniël, wiens sonnettenbundel den naam *Delia* draagt. Deze kan de voorganger van Shakespeare, wat den vorm van het sonnet betreft, genoemd worden, doch de volger overvleugelde weldra den leermeester. Meermalen schakelt Daniël de sonnetten aan elkander door den laatsten of voorlaatsten regel van het eene tot eersten regel van het volgende te maken; zoo verre volgt hem Sh. niet, maar wel ontleent deze vaak de eene of andere uitdrukking aan het eerste om er het volgende aan vast te knoopen.

Hiermede is weder eene bijzonderheid der sonnetten vermeld. In vele gevallen, doch geenszins altijd, hangen verscheidene sonnetten samen en beschouwen zij éene zaak uit verschillende oogpunten, of zij schetsen b.v. den voortgang eener liefdesgeschiedenis, hoe de

nederige minnaar langzamerhand hoop begint te voeden en eindelijk zijne geliefde verovert; deze voortgang is echter meestal niet recht vooruit, maar geschiedt veeleer langs vele zij- en kronkelwegen. Een voorbeeld, hoe één zaak van verschillende kanten beschouwd wordt, vindt men in de eerste sonnetten van Shakespeare, die een jongen vriend op verschillende wijze tracht te overreden om zijne schoonheid te vermenigvuldigen.

Dat meermalen de sonnetten gebezigd werden om verdichte gemoedsbewegingen of toestanden te schilderen, en alsdan eenigermate als stijloefeningen kunnen aangemerkt worden, spreekt wel van zelve. Het moge blijken uit de talrijke navolgingen van het tweede herdersdicht van Vergilius, waarin de liefde van een herder tot een schoonen herdersknaap bezongen wordt, alsmede uit de sonnettenverzameling, onder den naam van „De Verliefde Scheper", *The Affectionate Shepherd*, in 1596 uitgegeven door Richard Barnefield, die de schoonheid van den jongen Ganymedes op hartstochtelijken toon beschrijft en over zijn koelheid en onverbiddelijkheid klaagt, en die dezen dichtbundel, dit speelgoed, *this simple toy of my soul's duty*, aan een dame opdraagt! Doch in andere gevallen drukt de dichter inderdaad ware, innig gevoelde gewaarwordingen uit; en dat deze sonnetten de beste zijn, behoeft wel geen betoog.

Nemen wij thans de sonnetten van Shakespeare ter hand, dan erkennen wij onmiddellijk, dat zij een zeer hoogen rang onder deze soort van gedichten innemen. Men zie b.v. in de eerste sonnetten de groote verscheidenheid, waarmede het eenvoudig thema, dat zijn bewonderde vriend voor de vermenigvuldiging zijner onvergelijkelijke schoonheid zorg behoort te dragen, behandeld wordt. Wij bewonderen het vernuft der redeneering, de wijze, waarop het eene sonnet aan het andere geschakeld wordt en de inhoud van verscheidene sonnetten in een enkel wordt samengevat; wij erkennen het treffende der vergelijkingen, de fijnheid, waarmede vele bijzonderheden uitgewerkt zijn, kortom, wij bewonderen de sonnetten als keurige kunstwerken. Wij erkennen, wat wij zien, als meesterwerk, dat ons verlustigt, maar tevens, dat Shakespeare ons hier toch geenszins altijd bevredigt, dat het kunstige ook wel gekunsteld is, en dat hij ons in zijne andere werken te zeer aan grootsche eenvoudigheid en natuurlijkheid, aan zinrijke beknoptheid, aan tonen, waar de ziel zich in doet hooren, gewend heeft, dan dat wij zijne volle grootheid in deze gedichten kunnen waardeeren. Doch wij bladeren verder; daar treffen ons betuigingen van innige liefde voor zijn vriend, sombere beschouwingen over 's werelds loop, die in

Hamlets mond volkomen passen zouden, klachten over den stand, waar het lot hem in geplaatst heeft, of over krenkingen, door zijn vriend hem aangedaan, juichtonen, dat hij zijn vriend mag verheerlijken, kreten van angst, dat andere dichters hem uit de gunst zijns vriends zullen verdringen, in 't kort, wij vinden tal van gedichten, die zoo uit het diepst van het hart schijnen voortgekomen te zijn, dat wij ze niet zonder duchtige bewijzen voor de uiting van denkbeeldige gewaarwordingen kunnen houden. Nu worden de sonnetten ons uit een ander oogpunt belangrijk; in zijne tooneelwerken blijft de dichter steeds verborgen; waar wij hem zoeken te grijpen, glipt hij ons door de handen als een schim; hier, in de sonnetten, spreekt hij wellicht in eigen persoon zijne ware gevoelens uit. Dit is inderdaad het gevoelen van vele Shakespeare-beoefenaars, aan wier oordeel hooge waarde te hechten is; reeds Wordsworth heeft duidelijk gezegd, dat de dichter er in eigen persoon zijne gewaarwordingen in uitspreekt.

Beschouwen wij, om onszelven een oordeel te vormen, de sonnetten nader, en wel in de volgorde, waarin ze tot ons gekomen zijn. De eerste 126 sonnetten zijn aan een teerbeminden vriend gericht, aan wien zij door het 126ste gedicht, het zoogenoemde *Envoy*, opgedragen worden; de overige 28 beschrijven Sh 's liefde voor een vrouw, of spreken haarzelve toe. Tusschen beide groepen bestaat een innig verband, want in de laatste wordt er van een vriend gewag gemaakt, en deze is dezelfde, tot of van wien in de eerste steeds gesproken wordt. Het blijkt ons, dat Shakespeare van de teederste liefde voor een vriend vervuld was, en dat hij dezen een toonbeeld van volmaaktheid achtte; die vriendschap is een ware hartstocht, welke al de kenmerken der echte liefde draagt en zich evenals deze in schroomvalligheid, angst, ijverzucht, zelfopoffering, kortom in tal van uitingen openbaart; de taal, waarin de gevoelens uitgedrukt worden, bezit al den gloed, waarmede de man zijne liefde voor eene vrouw uitstort, en vele sonnetten, afzonderlijk en niet in verband met de voorafgaande of volgende beschouwd, kan men even goed aan een vrouw als aan een man gericht denken; ja, het eerste zou ons waarschijnlijker voorkomen. Hiertoe werkt mede, dat het Engelsche woord *love* zoowel „liefde" als „vriendschap" beteekent en *lover* zoowel „geliefde", minnaar of minnares, als „vriend" of „vriendin", en dat deze woorden, vooral in Sh.'s tijd, zoo gebezigd werden; maar bovendien zij hier opgemerkt, dat in zijn tijd de vriendschap niet zelden de taal der liefde sprak, dat Montaigne hartstochtelijk den dood van een jongen vriend betreurt, dat Michel Angelo, aan de schoonheid en de hooge waarde van zijn jongen

vriend Tommaso Cavalieri hulde brengende, in opgewonden bewoordingen diens wil als zijn meester erkent, dat de geleerde Languet aan den jongen Philip Sidney schreef: „Uw portret heb ik eenige uren bij mij gehouden, om er mijn oogen op te vergasten, maar mijn eetlust (*appetite*) is door het gezicht eer vermeerderd dan verminderd." — Blijkt uit de sonnetten Sh.'s innige vriendschap voor een jong, schoon, goed jongeling, op wiens trouw hij rekende, niet minder duidelijk is het, dat hij zeer gevoelig was voor iedere verwaarloozing, achteruitzetting of krenking, maar tevens, dat hij de ondergane krenking ten slotte wist te vergeven.

En welke grieve had de geliefde vriend hem aangedaan? Ook hierover verspreiden de sonnetten licht. Shakespeare was in Londen verward geraakt in de strikken van eene vrouw, niet schoon overeenkomstig de eischen van Elizabeth's tijd, die aan blonde schoonheid de voorkeur schonk, van eene vrouw met donkere lokken, zwarte oogen, bleeke wangen, doch met geest en talenten begaafd. Zij was als het ware zelve muziek en zij bespeelde het spinet of virginaal, maar zij wist ook met het mannenhart te spelen, zij verstond de kunst, aan te trekken en terug te stooten, te prikkelen en te verzachten, liefkoozingen met verwijten af te wisselen; zij maakte gelukkig en rampzalig tevens, zij schonk geen kalm, maar een onrustig genot, doch zij wist altijd te boeien en te betooveren, en de polsen des levens sneller te doen kloppen. Zij deed dit door hare begaafdheden, doch zeker niet door hare trouw, want zij was gehuwd en schond dus hare echtgelofte; weldra was zij, zooals het bleek, ook haren minnaar ontrouw, want met zijn jeugdigen, aangebeden vriend in kennis gekomen, wist zij ook dezen te verstrikken. Aanvankelijk nog in twijfel, erlangde de dichter weldra zekerheid en was diep gegriefd, maar ten slotte overwon hij zijn wrevel; hij zag in, dat zijn jonge vriend voor de verleiding bezweken was en geenszins bedoeld had hem persoonlijk te krenken; hij schonk hem vergiffenis, zelfs op spitsvondige wijze de schuld vergoelijkend; men vergelijke sonnet XL, XLI en XLII. Op ondubbelzinnige wijze wordt de toedracht der zaak uiteengezet in sonnet CXLIV, meermalen het *sleutel-sonnet* genoemd:

Two loves I have of comfort and despair,
Which like two spirits do suggest me still;
The better angel is a man right fair,
The worser spirit a woman colour'd ill. etc.

dat reeds in „*De Verliefde Pelgrim*" voorkomt en dus van vóór 1599 dagteekenen moet.

Onwillekeurig zal ieder, die gevoelt, dat Shakespeare hier de innigste gewaarwordingen zijns harten, een stuk van zijn eigen leven geboekt heeft, willen trachten na te gaan, of dit alles in overeenstemming te brengen is met het weinige, wat wij van den dichter weten. Weinig genoeg is het, maar dit weinige kan hier dienen. Tegen het eind van het jaar 1582 trouwde Shakespeare, toen achttien en een half jaar oud, met een boerendochter van zes-en-twintig, uit het dorpjen Shottery, dicht bij Sh.'s woonplaats, Stratford, gelegen. De huwelijkszegen bleef niet lang uit: in Mei 1583 had het jonge paar het voorrecht een dochtertjen te laten doopen en in Febr. 1585 tweelingen ten doop te heffen. Daar de zaken van zijn vader, die indertijd in goeden doen geweest was, slecht gingen, zal het er voor het jonge paar benauwd hebben uitgezien. William Shakespeare ging zijn fortuin zoeken; hij liet, in 1585 of '86, vrouw en kinderen te Stratford, trok naar Londen en kwam, 't zij terstond, 't zij na eenigen tijd, bij het tooneelgezelschap, waarvan de beroemde Richard Burbage de eerste speler was.

Weten doen wij hier niets; van zijne lotgevallen na den doop zijner tweelingen, 2 Febr. 1585, is geen enkel bericht tot ons gekomen, voor wij in 1592 iets van hem vernemen. Dan klaagt namelijk de stervende tooneelschrijver Greene in een bitter, aan een drietal vrienden gericht geschrift over een sinds kort opgekomen mededinger, die even goed verzen wil schrijven als zij, als een *factotum* optreedt en meent de eenige „tooneelschokker", *Shakescene*, in den lande te zijn. Dat Shakespeare bedoeld is, behoeft niet betwijfeld te worden. De uitval is zoo bitter, dat Henry Chettle, de uitgever van het boekjen, kort daarna in een werkjen van hemzelf er zijn leedwezen over betuigt, dat hij die uitdrukkingen heeft laten staan, daar het hem gebleken is, dat de bedoelde persoon niet alleen uitstekend is in zijn vak, maar ook een door en door fatsoenlijk man blijkt te zijn. Om het in weinige jaren zoover te brengen, moet Shakespeare hard, zeer hard gewerkt hebben. Hoeveel hij ook van de Latijnsche school te Stratford moge medegebracht hebben, — om in die weinige jaren met enkele tooneelstukken op te treden (want er zijn er inderdaad eenige tot dit tijdperk te brengen), een man van beteekenis te zijn voor den schouwburg, en een episch gedicht, zooals Venus en Adonis, dat den naam des dichters voor goed zou vestigen, geheel of gedeeltelijk gereed te hebben, waren, bij den gelukkigsten aanleg, de uiterste volharding en inspanning noodig. En dit te midden van een wereld, die niet alleen rijk was aan verstrooiing, maar bovendien verlokte tot een

loszinnig leven, zoodat niet weinige tooneelschrijvers er in ondergingen! En dat Shakespeare den lof verdiende van een fatsoenlijk man te zijn, was werkelijk voor iemand van zijn beroep en omgeving iets buitengewoons. Thans stelle men zich voor, — en de sonnetten geven alle recht tot deze onderstelling, — dat een schoon, begaafd jongmensch uit den hoogeren stand, eenige jaren jonger dan Shakespeare, b.v. even twintig jaar terwijl deze acht-en-twintig was, zich aan den rijkbegaafden tooneelspeler aansloot, zijn omgang zocht, ingenomen was met zijne ondernemingen en er prijs op stelde keurige gedichtjes, bij de groote wereld zoo hooggeschat, geestige sonnetten, van zijne hand te ontvangen, kan het dan verwonderen, dat de dichter met zijn gevoelig, licht bewogen gemoed aan den jongen vriend zijne vurige liefde wijdde en in deze vriendschap vergoeding vond voor het vele, wat hem in zijne omgeving tegenstond, dat hij nu eens met fier vertrouwen den geliefden jongeling in onsterfelijke liederen verheerlijkte, dan weder de weemoedige bede uitte van door zijn jongen vriend na zijn sterven alleen in stilte herdacht te worden; dat hij nu eens vast vertrouwde op de bestendige liefde des jongelings, dan weder angstig was voor mededingers; dat eene krenking, hem door den innig beminden vriend aangedaan, hem wel diep griefde, maar dat hij, schoon na bitteren strijd, het leed te boven kwam en den jonkman, die veeleer verleid was, dan hem opzettelijk gekrenkt had, verontschuldigde en hem op nieuw dezelfde liefde wijdde. Tot die vergiffenis kon Shakespeare te eerder besluiten, daar hijzelf zeer wel wist vergiffenis te behoeven. Hij was gehuwd. Men mag vermoeden, dat hij meer uit eerlijkheid, om zijne jeugdige onbezonnenheid weder goed te maken, dan uit vurige liefde de bijna acht jaren oudere boerendochter getrouwd had, doch evenzeer, dat hij, nu hij zijn werkkring gevonden had, trouw in de behoeften van zijn gezin voorzag. Van tijd tot tijd was het Shakespeare mogelijk zijn gezin te bezoeken, maar het grootste deel van het jaar was hij verre; hij bezweek voor de verlokking eener donkere, zwartoogige, begaafde vrouw, al wist hij, dat hij op hare trouw geen staat kon maken. Hij zondigde tegen zijn vrouw, doch het leed, dat de zwarte schoone hem deed lijden, mocht eenigermate de straf voor zijne zonde gerekend worden. Wie hem er ten sterkste om mocht willen veroordeelen, bedenke, dat in de eeuw van Elizabeth echtbreuk lang zoo zwaar niet geteld werd als tegenwoordig, ja, dat zij bij enkele standen zelfs een zeer gewone zonde was, die gereedelijk verschooning vond. Wie volstrekt beweren wil, dat de groote en wijze dichter Shakespeare op een geheel vlekkelooze

jeugd heeft mogen roemen, moge eerst bewijzen, dat zijne geschriften zonder eenigen aanstoot zijn en de maagdelijke reinheid van die van Milton bezitten. En wie het wenscht, dat hij op zulk eene vlekkelooze jeugd mocht roemen, spreekt tevens den wensch uit, dat Shakespeare een minder juiste afspiegeling van 's menschen leven en bedrijf mocht gegeven, dat hij minder diep in 's menschen gemoed mocht gegrepen hebben; had hijzelf het leven niet volkomen medegeleefd, ware hij, zelf onbewogen, een deelnemend, maar koelzinnig waarnemer geweest van 's menschen handelingen, gewaarwordingen en hartstochten, had hij zijne kennis verder alleen uit boeken, uit geschiedenissen moeten putten, dan had hij nimmer zijnen personen dat leven kunnen inblazen, dan waren zijne onvergankelijke meesterstukken niet tot stand gekomen; alleen uit het leven kan het leven geboren worden.

Het mag van eenig belang geacht worden, over dit belangrijk punt ook het gevoelen van anderen aan te halen, en dan kan de uitspraak van F. J. Furnivall voor die van velen gelden:

„The great question is, do Shakspere's Sonnets speak his own heart and thoughts or not? And were it not for the fact that many critics really deserving the name of Shakspere students, and not Shakspere fools, have held the Sonnets to be merely dramatic, I could not have conceived that poems so intensely and evidently autobiographic and self-revealing, poems so one with the spirit and inner meaning of Shakspere's growth and life, could ever have been conceived to be other than what they are, the records of his own loves and fears. And I believe that if the acceptance of them as such had not involved the consequence of Shakspere's intrigue with a married woman, all readers would have taken the Sonnets as speaking of Shakspere's own life. But his admirers are so anxious to remove every stain from him, that they contend for a non-natural interpretation of his poems. They forget the difference in opinion between Elizabethan and Victorian times as to those sweet sins of the flesh, where what is said to be stolen is so willingly given. They forget the cuckoo cry rising from nearly all Elizabethan literature, and that the intimacy now thought criminal was then in certain circles nearly as common as handshaking is with us. They forget Shakspere's impulsive nature, and his long absence from his home. They will not face the probabilities of the case, or recollect that David was still God's friend though Bathsheba lived. The Sonnets are, in one sense, Shakspere's Psalms. Spiritual struggles underlie both poets' work. For myself, I' d accept any

number of „slips in sensual mire" on Shakspere's part, to have the „bursts of (loving) heart" given us in the Sonnets."

Keeren wij tot de vriendschap van Shakespeare met den schoonen jongeling terug. Wij kunnen ons voorstellen, welk een troost die innige vriendschapsband voor den dichter geweest moet zijn, in den tijd, dat hij werkte en zwoegde, maar nog onzeker was, of hij er in zou slagen, zijn gezin behoorlijk te verzorgen en zich een rang in de maatschappij te verwerven, in oogenblikken, dat het gevoel van den lagen stand, waarin het lot hem geplaatst had, hem overmeesterde, zooals sonnet CXI openbaart, in oogenblikken, waarin hij zichzelf, zooals sonnet CX getuigt, bitter beschuldigde, of overstelpt werd door het schromelijk onrecht, dat hij alom in de wereld ontwaarde, en dat hem, in sonnet LXVI, van het leven walgen en naar den dood verlangen deed. Wij kunnen ons voorstellen, dat de jonge dichter liederen, vol van de teederste vriendschap, aan hem wijdt en hiervoor den vorm der sonnetten kiest, die, al is hij van gekunsteldheid lang niet vrij te pleiten, toen voor de uiting van innig teedere gevoelens algemeen gekozen werd. De vriendschap was niet voorbijgaand; zij bleef, al mochten ook van tijd tot tijd wolken den hemel verduisteren, en al werd zij soms door een kortere of langere scheiding op de proef gesteld. Na drie jaren werd, sonnet CIV, de schoonheid des vriends nog evenzoo verheerlijkt als in den aanvang. Doch zeker, de uiting der vriendschap moest met den tijd veranderen. Toen de dichter een poos lang de dertig voorbij was, zal het schrijven van sonnetten ongetwijfeld verminderd zijn en toen in 1599 „De Verliefde Pelgrim" het eerst sonnetten openbaar maakte, was de sonnettentijd van den toen vijfendertig-jarigen dichter zeker wel voorbij of ten minste bijna vervlogen. Als men nagaat, hoe Shakespeare in zijne tooneelwerken van dien tijd meer en meer vrij wordt van het gekunstelde, dat zijne eerste stukken aankleeft, hoe hij uitheemsche kunstvormen vaarwel zegt en, waar hij een lied behoeft, de oude eenvoudige volksliedjes zich ten voorbeeld stelt, — men zie b.v. „Driekoningenavond", II. 4. (deel VI, blz. 455), — en als men verder bedenkt, dat weldra de tijd naderde der groote treurspelen, dan ziet men in, dat de dichter na het zoo even aangeduide tijdstip zijne gewaarwordingen niet of niet vaak meer in sonnettenvorm zal uitgedrukt hebben. Van daar ook, dat men gedachten of uitdrukkingen, met die der sonnetten overeenstemmend, veel meer in zijne oudere dan in zijne latere stukken aantreft; doch hiermede is geenszins gezegd, dat de gewaarwordingen en denkbeelden, in de sonnetten neerge-

legd, waren uitgewischt en niet weder, als de stemming er toe aanwezig was, in het leven konden treden om tot bouwstoffen te worden zijner latere kunstwerken. Maar al was de tijd om den vriend in sonnetten te huldigen voorbij, daarom behoefde de vriendschap niet te verflauwen; hiervan ondertusschen weten wij, bij gebreke van alle oorkonden, volstrekt niets. Men mag vermoeden, dat de jeugdige vriend, die van hoogen stand was, door de betrekkingen, waarin hij geplaatst was, langzamerhand minder met Shakespeare, wiens geest toen van het scheppen zijner groote treurspelen vervuld was, in aanraking kwam, totdat het verkeer in 1609, toen Shakespeare niet meer geregeld in Londen vertoefde, nagenoeg geheel had opgehouden. De vriend was intusschen zonder twijfel nog steeds in het bezit der sonnetten, die de dichter hem gewijd had, die door hemzelven den dichter ontlokt, als het ware door hem *verwekt* waren; zij waren, naar men vermoeden mag, door den dichter telkens, naar mate zij ontstonden, in boekjes bijgeschreven, totdat weder een boekjen gevuld was en bij den vriend bleef berusten, zoodat deze niet alleen in het bezit was van de eerste 126 sonnetten, maar ze ook in de juiste volgorde, waarin zij gedicht waren, bezat; dat ook de overige, die tot de zwarte schoone gericht waren of over deze handelden, in zijne verzameling berustten, behoeft niet te verwonderen; Shakespeare zelf had ze hem waarschijnlijk medegedeeld, want zijn omgang met haar kon voor den vriend niet lang verborgen blijven, en de gesprekken met dezen hebben wellicht juist aanleiding gegeven, dat Shakespeare zijne gevoelens over haar in sonnetvorm uitte; de latere, geschreven na de zwarte daad der geliefde, moesten mede wel in zijn handen komen.

Het is nu onbetwijfelbaar van dezen onbekenden vriend, Mr. W.H., dat Thomas Thorpe, hetzij onmiddellijk, hetzij door tusschenkomst van anderen, de sonnetten heeft ontvangen; door hem heeft hij ze ter perse kunnen leggen. Misschien stond het eigen handschrift des dichters, misschien een goed afschrift hem ten dienste. Deze Mr. W. H., die hem dus middellijk of onmiddellijk het handschrift voor den druk verschafte, werd door hem in de opdracht van het boek met den titel van *the onlie begetter*, „den eenigen verwekker", dezer gedichten begroet, eene uitdrukking, die, hoe vreemd ook klinkend, blijkens het bovengezegde, niet onjuist gekozen was. Hij wenschte blijkbaar onbekend te blijven en het is tot nog toe niet gelukt zijn naam op te sporen. Trouwens, het kan ons onverschillig zijn, hoe hij voluit heette; en evenmin als *zijn* naam, is die der zwarte schoone ons noodig om de sonnetten te begrijpen.

Toch is er niet weinig moeite besteed om achter den naam van den vriend en van de schoone te komen, en in deze aanteekeningen moet hier, hoe kort ook, van gesproken worden.

Het signalement van den onbekenden vriend, in de opdracht met de letters Mr. W. H. aangeduid, laat in volledigheid bijna alles te wenschen over. Wij weten, dat hij jong en schoon was, dat hij vermoedelijk zijn vader jong verloren had, dat zijn moeder, naar 't schijnt, hem vroeg getrouwd wenschte te zien, dat hij wel wat los leefde, eindelijk dat zijn voornaam, blijkens sonnet CXXXV, CXXXVI en CXLIII, evenals van den dichter, *William* was. Bij deze gegevens kan men schier zeggen: gissen is missen! Slechts twee gissingen hebben eenigen bijval mogen verwerven. Volgens de eene zou achter de letters *Mr. W. H.* verscholen zijn: *Henry Wriothesley, graaf van Southampton*, dezelfde, aan wien Shakespeare zijn Venus en Adonis en zijne Lucretia heeft opgedragen. Met den eenvoudigen titel *Mr.* en de omzetting der letters *H. W.* was zijn naam zeker onkenbaar genoeg gemaakt. Wriothesly was geboren in 1573, verloor jong, als knaap, zijn vader, en werd reeds vroeg, in 1594, verliefd op Elizabeth Vernon, die hij in 1599 huwde, zonder toestemming der koningin, die steeds tegen dit huwelijk gekant was geweest; aansporing tot een huwelijk, sonnet I—XVII, was dus in dit geval onnoodig; hij was geen schoon man en geleek niet op zijne moeder (sonn. III, 9); dat hij, sir Henry, bij verkorting *Will* zou genoemd zijn (sonn. CXXXV, CXXXVI, CXLIII) pleit evenmin als het overige voor deze gissing. — Volgens de andere gissing zou met de letters *Mr. W. H.* bedoeld zijn *William Herbert, graaf van Pembroke*, die zoowel als zijn broeder een vriend was van het tooneel, zoodat hun beiden in 1623 de gezamenlijke uitgave van Shakespeare's tooneelwerken werd opgedragen. Herbert was geboren in 1580 en kwam in 1598 naar Londen; zijn vader leefde toen nog en stierf in 1601 (zie sonnet XIII, 13, 14). Hij was schoon en geleek op zijne moeder (sonn. III, 9); er werd reeds vroeg, schoon te vergeefs, een poging gedaan om hem uit te huwen; hij was zeer in aanzien bij de groote wereld; hij leefde tamelijk los; van zijn wandel is bekend, dat aan eene eeredame der koningin, *maid of honour*, met name *Mistress Mary Fitton*, in het begin van 1601 iets menschelijks overkwam, — *there is a misfortune befallen Mistress Fitton*, staat er in een brief van sir Robert Cecil, — en dat de graaf van Pembroke, er over gehoord, door de mand viel, maar volstrekt weigerde haar te huwen. Er is dus wel iets, dat er voor pleit, William Herbert voor Mr. W. H. te houden, maar twijfel is zeer geoorloofd te achten. Niet alleen

is er van elders volstrekt niets van innige vriendschap tusschen Pembroke en Shakespeare bekend, maar het is ook ten hoogste onwaarschijnlijk, dat er in 1598 of 1599 zulk een verbond des harten, als waarvan de sonnetten gewagen, zou gesloten zijn tusschen den 18- of 19-jarigen edelman en den 34- of 35-jarigen dichter, dat dit eenige jaren, ten minste drie, op gelijkè wijze in stand bleef, en dat hij den dichter reeds in 1598, uiterlijk 1599, aanleiding gaf een sonnet als CXLIV te schrijven. Dat er in of vóor 1598 sonnetten van Sh. in omloop waren, blijkt uit Meres, boven reeds aangehaald, en onder deze moet wel sonnet CXLIV geweest zijn, daar het in „De Verliefde Pelgrim" (1599) gedrukt is. Er bestaat verder, zooals later blijken zal, alle reden om te gelooven, dat sonnet XCIV, waarin aan Sh.'s vriend een twijfelachtige reputatie wordt toegekend, van vóor 1596 dagteekent, misschien is sonnet XXXVI nog ouder, en in al deze sonnetten is er van één en denzelfden vriend sprake. — Er is inderdaad niets anders op, dan de vriendschap voor vroeger gesloten te houden en zich de onbekendheid met den naam van Sh.'s vriend te getroosten. Men kan vermoeden, dat Sh.'s sonnettentijd in 1592 of 1593 begon en omstreeks 1598 of 1599 ten einde liep. Het jaar 1592 wordt hier genoemd, omdat in dit jaar Daniel's *Delia* verscheen, de verzameling van sonnetten, die, naar het schijnt, wat den vorm en de aaneenschakeling betreft, aan Shakespeare ten voorbeeld strekten.

Andere pogingen om den raadselachtigen Mr. W. H. te ontdekken of aan te wijzen zullen slechts even vermeld worden, vooral omdat zij vermakelijk zijn; daarbij moge dan tevens op een paar andere verklaringen dèr sonnetten gewezen worden. Tyrwhitt riep een zekeren Mr. William Hughes in het leven*), omdat, als deze bestaan heeft, Shakespeare op hem gedoeld kan hebben in den zevenden regel van sonnet XX, welke in den ouden druk aldus gelezen wordt:

„A man in hew all *Hews* in his controwling." —

Mr. George Chalmers, die zich naar het schijnt niet om de letters W. H. bekommerde, trachtte in 1799 te bewijzen, dat Sh. geenszins het meerendeel der sonnetten tot een man, maar ze alle tot koningin Elizabeth gericht heeft; hij heeft intusschen, voorzoover mij bewust is, niet nader uitgewijd over het welgevallen, waarmede de zestigjarige koningin 's dichters aansporingen om voor de vermenig-

*) Het moet erkend worden, dat George Chapman, de vertaler van Homerus en tijdgenoot van Shakespeare, een vriend had van dien naam.

vuldiging, liefst vertienvoudiging, harer schoonheid zorg te dragen, zal begroet hebben. — Vernuftig is zeker de verklaring der letters *Mr. W. H.* door den heer D. Barnstorff in zijn *Schlüssel zu Shakspeare's Sonetten*, Bremen 1860. Zij beteekenen eenvoudig *Mr. William Himself*, daar het natuurlijk is, dat Sh. deze gedichten, die van zijn Geest en zijne Kunst handelen, aan zichzelven opdraagt. Sonnet 1—126 zijn, volgens Barnstorff, *Zurufen seines sterblichen an seinen unsterblichen Menschen, seines, so zu sagen, bürgerlichen Menschen an seinen Genius, an seine Kunst;* sonn. 127—152 bevatten beschouwingen over het drama, *welches eben das irdische Weib ist, in deren Schosz sich der Same seines Geistes, seines Genius* (his love) *befruchtend ergosz.* Uit dit oogpunt bezien, blijft er in de sonnetten niets duisters over. Men neme bijv. de regels (sonn. III, 9):

Thou art thy mother's glass, and she in thee
Calls back the lovely April of her prime.

Hier is *thy mother* „de Natuur", *glass* „des dichters geest", „zijn Genius", en *the lovely April* „de bloei der kunst in Griekenland." — Er zijn er meer, die zich wijsgeeren achten en in Shakespeare's sonnetten heel wat anders lezen dan gewone stervelingen. Zoo geeft J. A. Heraud in zijn werk: *Shakspere, his Inner Life as intimated in his Works* (London 1865, XIV en 521 pp.), een nieuw, inductief critisch kijkjen op de sonnetten. Uit vrees, dat ik iets niet volkomen begrijp en hierdoor onjuist vertaal, deel ik hier woordelijk het verslag mede, dat Dowden, in zijn voortreffelijke uitgave der sonnetten, van dit boek geeft. „The Sonnets exhibit both objective en subjective elements; they are poems of Reformation England. Sonnets I.—XVII. are a Protestant declaration against celibacy, under the form of an address to an Ideal Man. The poet then treats of two attributes of Ideal Man (who is bi-sexual), Beauty and Love. This Ideal Man is Shakspere's ideal self; „Man becomes all but the theistic *Logos.*" The dark woman is the Bride of the Canticles, „black but comely." The „better angel" of Sonnet CXLIV. is the Reformed Church; the „worser spirit", the Celibate Church (Catholicism). Love and its rights, the emancipation of the natural appetites within rational limits, is the argument of the Reformation, as projected by Luther, and the argument also of Shakspere's Sonnets."

Ontbreekt het alzoo niet aan allegorische verklaringen der sonnetten, ook van eene dramatische valt er te gewagen. Deze is geleverd door Gerald Massey, in een lijvig boek: *Shakespeare's Sonnets never before interpreted: his private friends identified;*

together with a recovered likeness of himself (London 1866; 603 pp.) Na de overgeleverde rangschikking der sonnetten geheel veranderd te hebben is het hem gelukt, de volgende historie uit de sonnetten op te rakelen, die van elders grootendeels onbekend was. In 1592 begint Shakespeare tot zijn beschermer Southampton sonnetten te richten, waarin hij hem aanspoort, aan een huwelijk te denken. Spoedig mag hij vernemen, dat zijn beschermer een vurige liefde heeft opgevat voor Elizabeth Vernon, hofdame der koningin, nicht van graaf Essex; nu verheerlijkt hij voortdurend zijn vriend in sonnetten, waarschijnlijk in de verwachting, dat zij door Southampton onder de oogen zijner geliefde zullen gebracht worden. Weldra moet hij, op verzoek van den graaf, voor dezen sonnetten richten tot Elizabeth Vernon, later voor deze tot haren minnaar; dan weder spreekt hijzelf tot zijn beschermer. Bedenkt men nu, dat Southampton een veelbewogen leven gehad heeft, dat zijn minnehandel, door de koningin niet goedgekeurd, lang duurde, dat Southampton zich niet altijd volkomen trouw scheen te betoonen, dat zijne geliefde ijverzuchtig werd en zelve ook eenige reden tot ijverzucht gaf, dat het huwelijk eindelijk in het geheim gesloten werd en Southampton het hof verlaten moest, dat hij in Ierland, waar Essex onderkoning was, door dezen tot bevelhebber der ruiterij werd aangesteld, dat hij later in Essex' bekende onderneming ter zoogenaamde beschermíng der koningin gewikkeld was en den Tower tot verblijf kreeg, waaruit eerst de dood van koningin Elizabeth hem bevrijdde, — dan kan men nagaan, dat er vrij wat passen en meten noodig geweest is om de sonnetten behoorlijk te verschikken, en op de ware of onderstelde lotgevallen en toestanden van Southampton te doen slaan. Doch een deel der sonnetten heeft niet tot Southampton betrekking. Massey onderstelt, dat deze het schrijfboek met Sh.'s sonnetten aan William Herbert, graaf van Pembroke, zou geschonken hebben, verder dat deze, — dol verliefd geworden op de schoone en begaafde, doch in haren levenswandel niet vlekkelooze en bovendien 17 jaren oudere Lady Penelope Rich, de zuster van Essex, vroeger de geliefde Stella van den ridderlijken dichter Sidney, — Shakespeare zou uitgenoodigd hebben ook voor hem sonnetten te schrijven, en dat deze zich tamelijk satyrisch van die taak zou gekweten hebben. De zwarte schoone is volgens Massey dus Lady Rich, die trouwens, naar hij zegt, ook Southampton, schoon reeds met Elisabeth Vernon verloofd, betooverd had. Men ziet, aan onderstellingen geen gebrek (want b.v. van deze verliefdheid van Pembroke is niets bekend); geen vlijt wordt gespaard om de toe-

dracht der zaak mogelijk, ja waarschijnlijk te doen voorkomen, doch degelijke bewijzen blijven, helaas! ontbreken, zoodat men Massey's stelsel inderdaad niet in ernst behoeft te bestrijden.

Wanneer de sonnetten, zooals Massey beweert, niet de eigen gevoelens des dichters uitdrukken, dan gewagen de sonnetten ook niet van de bovenvermelde, tegen zijn vrouw gepleegde zonde, en dan is in dit opzicht zijne nagedachtenis van blaam gezuiverd. Tot hetzelfde besluit komen anderen op eene geheel verschillende en veel eenvoudiger wijze. Zij zijn van oordeel, dat de sonnetten geenszins aan de eigene, diepgevoelde gewaarwordingen van Shakespeare woorden leenen, maar dat zij op eene gefingeerde vriendschap en liefde betrekking hebben, dat zij dus inderdaad van dramatischen aard zijn. Deze meening is o. a. door de beroemde uitgevers van Shakespeare's werken, Dyce en Delius, voorgestaan. Al schildert Shakespeare ons de liefde, de ijverzucht, de vriendschap, het verlangen, het berouw, alle gewaarwordingen van het menschelijk hart, met gloeiende verven, zoodat men de innerlijke waarheid zijner schilderingen gevoelt, men moet daarom de meening niet koesteren, dat de sonnetten de uitdrukking zijn van de liefde, de ijverzucht, de vriendschap, het verlangen, het berouw, door William Shakespeare zelven in eigen boezem ondervonden; men moet in de sonnetten geen autobiographische gedichten zien, niet trachten op te sporen, wie de vriend of de vrienden, en de geliefde geweest zijn, waarvan de dichter spreekt; men beschouwe ze als voortbrengselen van zijne dichterlijke verbeelding, in den geest van zijn tijd werkzaam; en men late zich door den gloed, waarmede alles geschilderd is, niet op het dwaalspoor brengen, want de groote dramatische dichter heeft in de sonnetten zijne kunst niet verloochend en aan iederen hartstocht de taal van het innigst gevoel weten te leenen. Met deze woorden is de overtuiging van Delius zoo getrouw mogelijk uitgedrukt. Men mag vragen, van waar de dichter zijn diep inzicht erlangde in den aard, in de werking van iederen hartstocht, van waar zijne verbeelding die rijke stoffe ontving, welke zij zoo uitnemend wist te vormen, waaraan zij het volle leven zoo wist in te blazen, hoe hij de taal kende van het innigst gevoel, zoo niet het gevoel zelf, zoo niet zijne levenservaring hem die geleerd had. En nu, die wonderbare sonnetten liggen voor ons opengeslagen, waarvan regel voor regel ons van levenservaring spreekt, waarin wij bij onbevooroordeelde lezing telkens de stem van het gemoed vernemen, die ons in het leven en strijden, in de gemoedsbewegingen en zwakheden des dichters schijnen in te wijden,

en wij zouden weigeren er een blik in te werpen om den dichter als mensch te leeren kennen, wij zouden aannemen, dat zij taal- en stijloefeningen waren, waarin zijne verbeelding zich verlustigde, maar waar zijn hart geen deel aan had! Zijn hart niet? Bij Shakespeare niet, die geen enkelen kouden, gevoelloozen regel geschreven heeft, geen enkelen, waar zijn hart niet in meetrilt? Bij Shakespeare niet, wiens zieleleven zich in zijn geschriften afspiegelt, wiens werken uit zijn jongelingstijd van zijn onstuimig bruisend leven spreken, wiens latere blijspelen van zijn gezonden levenslust vervuld zijn, wiens treurspelen van zijne bittere levenservaring getuigen, en wiens laatste scheppingen een man ons toonen, die, na den zwaren strijd des levens, kalmte gevonden heeft en met tevreden, welwillenden blik de wereld gadeslaat? Zouden wij, om van den dichter, die de wereld en hare verborgenheden zou doorgronden, een vlekkeloos rein mensch te maken, een man, die reeds van te voren met alle verzoeking had afgedaan, reeds in het begin van zijn leven niet in de wereld zelve, maar in een wereld van verbeelding leefde, de eenvoudigste opvatting zijner woorden versmaden? Of moeten wij deze laatste volgen en in hem een mensch erkennen, wien niets menschelijks vreemd was, en die daardoor des te beter geschikt was, om met zijne taal tot aller hart te spreken?

Terwijl velen bij hun onderzoek tot de uitkomst geraakt zijn, dat de sonnetten, en wel vooral de eerste honderd-zes-en-twintig, in de juiste, oorspronkelijke volgorde tot ons gekomen zijn, hebben anderen deze volgorde voor toevallig gehouden. De sonnetten, die onder vrienden van Sh. in omloop waren, zouden na geruimen tijd door den onbekend gebleven Mr. W. H. verzameld en aan den uitgever Thomas Thorpe *verschaft* zijn; hij werd hiervoor door dezen in de opdracht met de vreemde uitdrukking *begetter* begroet. De uitgever zou nu wel is waar zorg gedragen hebben, de sonnetten, die hij bijeen ontving, bijeen te houden, doch overigens zou de rangschikking tamelijk wel aan het toeval zijn overgelaten. Van daar vindt men sonnetten, die kennelijk bij elkander behooren, nu bijeen, dan weder van elkander gescheiden. Van deze meening is b.v. Prof. Delius. — Evenzoo heeft, gelijk boven reeds gezegd is, Gerald Massey de overgeleverde volgorde als eene toevallige beschouwd, en zelfs geheel naar zijne beschouwingen gewijzigd; hetzelfde deed François Victor Hugo in zijne Fransche vertaling (in ongebonden stijl) ten einde een boeiend overzicht der sonnetten te geven. Ook Fr. Bodenstedt, die in 1861 eene, sedert meermalen herdrukte, vertaling der sonnetten uitgaf, heeft de volgorde geheel veranderd,

met het doel om het lezen dezer gedichten aangenamer en boeiender te maken; hij heeft zelfs niet altijd de blijkbaar samen behoorende bijeen gelaten en dikwijls sonnetten, tusschen welke zeker geen verband bestaat, in elkanders onmiddellijke nabijheid geplaatst. Wel is waar, men kan op die wijze ieder gedichtjen op zichzelf of een klein groepjen genieten of bewonderen, doch zoo er verband bestaat tusschen de verschillende gedichten, is dit uitgewischt en verloren gegaan.

Bij de hier den lezer aangeboden vertaling is de oorspronkelijke volgorde bewaard gebleven. Alleen indien gebleken ware, dat hij verkeerd is en door eene betere vervangen kan worden, zou ik wijziging geoorloofd hebben gerekend. Doch het tegendeel schijnt langzamerhand te blijken; door velen, onder welke wegens hunne nauwgezette onderzoekingen vooral Furnivall en Dowden mogen genoemd worden, wordt de overgeleverde volgorde als de ware, als de oorspronkelijke erkend. Welk verband er tusschen de opeenvolgende sonnetten bestaat, hoe zij aaneengeschakeld zijn, zal hier nu in het kort medegedeeld worden. Vooraf echter een enkel woord over den tweeden, in 1640 verschenen druk. *)

De sonnetten vonden ongetwijfeld den grooten aftrek niet, die aan de andere gedichten van Sh. ten deel viel; zij werden niet herdrukt vóor 1640, en wat toen verscheen kan men geen herdruk van het oorspronkelijk werk noemen. Het boek heette nu: *Poems, written by Will. Shakespeare Gent.*, werd uitgegeven door Th. Coter

*) Negen jaar geleden, in 1879, werd door mij een vertaling der sonnetten uitgegeven. Bij het vertalen was nu eens het eene, dan het andere sonnet onder handen genomen, naarmate het mij aantrok, en langzamerhand waren allen gereed gekomen. Ieder dichtstukjen was op zichzelf, of slechts met enkele andere in verband beschouwd. Tot voortgezette en diepere studiën over het geheel ontbrak mij, daar het vertalen der tooneelwerken mij wenkte, toen de gelegenheid; ik meende trouwens mij bij de uitvoerige onderzoekingen van Delius te kunnen nederleggen. Bij de uitgave werd de volgorde van Bodenstedt, al voldeed zij mij geenszins geheel, gekozen, omdat zij, blijkens de herhaalde herdrukken zijner vertolking, den lezers welgevallig bleek te zijn. Sedert heb ik den geheelen Shakespeare vertaald en in bijzonderheden bestudeerd, en ook de sonnetten meermalen ter hand genomen. Mijne denkbeelden over de sonnetten zijn hierdoor langzamerhand gewijzigd, veranderd, zooals uit de boven gegeven aanteekeningen blijken kan. Daar deze gedichten thans in de oorspronkelijke volgorde verschijnen, is het vroeger in mijne vertaling uitgewischte verband hersteld; bovendien is de vertaling zorgvuldig herzien en, waar het noodig bleek, zooveel mogelijk het oorspronkelijke nader gebracht; hier en daar is zij zelfs aanzienlijk gewijzigd of door een nieuwe vervangen.

en verkocht door J. Benson; het bevat de sonnetten in een geheel andere en willekeurige volgorde en voorziet ze, hetzij afzonderlijk, hetzij tot kleine groepjes vereenigd, van een, geenszins altijd juist gekozen opschrift, laat er verscheidene weg, en schikt daarentegen de meeste gedichten uit „De Verliefde Pelgrim" tusschen de sonnetten in, alsook de „Minneklacht" *(A Lover's complaint)*, versjes uit „Elk wat Wils" *(As you like it)*, alsmede gedichten van anderen, met name enkele vertalingen uit Ovidius. — Daar deze verzameling in de vorige eeuw meermalen herdrukt werd dan de oorspronkelijke van 1609, behoeft het ons niet te verwonderen, dat de kennis van Sh.'s sonnetten langen tijd zeer beperkt was, en dat b.v. velen niet eens opmerkten, dat het grootste deel der sonnetten tot een jong man gericht was.

De eerste 17 sonnetten verheerlijken de schoonheid van Sh.'s vriend en houden hem zijn plicht voor oogen, deze schoonheid in stand te houden door haar te vermenigvuldigen. Met andere woorden, de schoone vriend moet trouwen en een zoon verwekken. In de laatste sonnetten dezer groep verklaarde de dichter, dat hij van zijn kant, door zijns vriends schoonheid te bezingen, deze tegen verval zal trachten te behoeden. Men vergelijke in „Venus en Adonis", r. 162–174, de behandeling van hetzelfde thema, waarvan ook in „Romeo en Julia", I. 1. 221, en in „Driekoningen-avond", I. 5. 260 gewaagd wordt. — Opmerkelijk is het, hoe meermalen eene uitdrukking of een beeld in het eene sonnet ontwikkeld wordt in een volgend, of een nieuw beeld opwekt, en hoe een sonnet soms de denkbeelden van enkele voorafgaande samenvat; zoo wordt b.v. het denkbeeld, dat de geur der bloemen door destillatie bewaard kan blijven (Sonn. v. 9; vergelijk „Midzomernachtsdroom" I. 1. 76), — eene vergelijking, die ook in SIDNEY'S „*Arcadia*" wordt aangetroffen, — in sonnet VI uitgewerkt, terwijl ook het denkbeeld van rente uit sonnet IV terugkeert; het beeld van zomer en winter in Sonn. VI brengt in Sonn VII dat van morgen en avond voor den geest; Sonn. XII vat als het ware de gedachten van V, VI en VII samen. — Eveneens verdient de overeenkomst tusschen gedachten en beelden in de sonnetten en in andere werken van Sh. de aandacht; zoo vergelijke men Sonn. I. 1. 12 met „Romeo en Julia", I. 1. 225; Sonn. III. 5 met „Maat voor Maat", I. 4. 43; ald. 7, 8, met „Venus en Adonis", r. 757; ald. 9, 10, met „Lucretia", r. 1758; ald. 11 met „Een Minneklacht", r. 14. Doch deze overeenkomsten nader aan te wijzen, behalve in enkele

bijzondere gevallen, zou het bestek dezer aanteekeningen te buiten gaan; wie ze na wil gaan, raadplege b.v. DOWDEN's uitgave der sonnetten, in welke hij ook het verband tusschen de opeenvolgende sonnetten nader vindt aangewezen; hier zij slechts door deze opmerkingen medegedeeld, tot welke beschouwingen de sonnetten aanleiding geven.

In een volgende groep, XVIII—XXVI, wordt steeds de schoonheid van den vriend geprezen en de liefde, die Sh. voor hem koestert, geschilderd. Het laatste sonnet dezer reeks kan men beschouwen als een gedicht, toen *L'envoy* geheeten, waarmede de vorige 25 den vriend werden toegezonden, misschien daar Shakespeare zich genoopt zag eene reis te ondernemen.

De volgende sonnetten, namelijk XXVII—XXXII, beschrijven de eerste scheiding der vrienden, en de gewaarwordingen, die Sh. op zijne reis ondervindt. Doch tijdens zijne afwezigheid heeft zijn jonge vriend eene daad van ontrouw gepleegd, waardoor Sh. diep gegriefd is; toch verklaart hij weldra zich verzoend door de tranen van zijn vriend en is zelfs bereid zichzelven aan te klagen (XXXIII-XXXV); maar eene scheiding moet volgen; Sh., van zijn vriend gescheiden, kan zich dan verheugen in diens geluk en eer, en zijn lof zingen, wat hij niet zou kunnen doen, als zij één genoemd werden, want dan zou de lof eigenlof geacht worden (XXXVI—XXXIX); Sh. kan nu zelfs zijne geliefde aan zijn vriend afstaan, die een knaap is, door zijne geliefde verleid; ja, hij bedenkt zelfs voor beiden spitsvondige ontschuldigingen (XL—XLII).

Hier schijnt het schrijven van sonnetten een poos gestaakt te zijn geweest, en de sonnetten beginnen weder gedurende eene tweede scheiding (XLIII—XLVII). Al blijft Sh. aan zijn vriend voortdurend dezelfde liefde wijden, hij is niet gerust, dat hij hem voortdurend zal bezitten (XLVIII); trouwens hoe kan iemand van zijn stand dit verwachten (XLIX)? Hij is op reis, van zijn vriend weg (L, LI), maar krijgt weder moed (LII), wellicht door betuigingen, van zijn jongen vriend ontvangen; ten minste hij roemt zijne trouw (LIII, LIV), verheerlijkt hem in zijn lied, en zal zijne eigene trouwe liefde steeds levendig houden (LV, LVI). Hij wil, wat er ook gebeure, geen argwaan meer voeden (LVII-LVIII), maar zijn vriend verheerlijken met zangen, welke die der oudheid overtreffen en eeuwig duren (LIX, LX). Toch kan hij niet alle ijverzuchtige gedachten van zich zetten, maar vraagt zich af, of hij, zooveel ouder, van een jongere wel eene zoo teedere vriendschap kan verwachten (LXI, LXII). Ach, als hijzelf, zal ook de luister van zijn vriend tanen, doch in gedichten blijven schitteren (LXIII—LXV).

Wat hemzelf betreft, zou Shakespeare, de wereld moede, gaarne sterven, als hij zijn vriend niet alleen in deze booze wereld moest achterlaten; en waartoe zou deze er achterblijven, of het moest zijn om, als overblijfsel uit een ouderen en beteren tijd, van dezen getuigenis af te leggen (LXVI—LXVIII). Doch, hoe schoon ook, zijn vriend wordt gegispt om zijn lossen levenswandel; intusschen, dit moet laster zijn (LXIX, LXX). Shakespeare keert terug tot de gedachte aan zijn eigen dood, smeekt zijn vriend hem te vergeten; en mocht deze hem in het stervensuur nader treden, dan zal hem deze troost ten deel vallen, dat de gedichten, door Sh. hem toegewijd, ter herinnering bij hem blijven (LXXI—LXXIV).

Met LXXV begint een nieuwe reeks van sonnetten. Shakespeare, misschien beducht voor een mededingend dichter, is ijverzuchtig op de liefde zijns vriends; hij kan niet anders dan steeds op dezelfde wijze diens lof zingen, en zendt het schrijfboek, voor de sonnetten bestemd, hem terug, opdat zijn vriend, zonnewijzer en spiegel raadplegend, zelf zijne gedachten over vergankelijkheid der schoonheid nederschrijve (LXXV—LXXVII). Sh. zelf moet, daar de mededingende dichter de eerste plaats in de genegenheid zijns vriends veroverd heeft, dezen vaarwel zeggen (LXXVIII—LXXXVII). — Mocht zijn vriend hem smaden, Sh. zal het zich getroosten, ja, zelf er redenen voor zoeken (LXXXVIII, LXXXIX). Doch zoo hij inderdaad hem haten wil, dat hij het terstond doe, opdat de bitterheid des doods dra geleden zij (XC). Mocht Shakespeare de liefde zijns vriends verliezen, ellende zal zijn lot zijn (XCI), of, neen, dit niet, want de dood zal terstond volgen (XCII); slechts dit zou kunnen gebeuren, dat zijn vriend uiterlijk trouw scheen en het toch niet was (XCIII). Uitwendige kalmte, zelfbeheersching is zijn vriend eigen; zulke personen zijn dikwijls hoogbegaafd, doch zij moeten zorgen niet toe te geven aan zelfzucht, noch aan verkeerde neigingen (XCIV). Daarom zorge Sh.'s vriend, dat hij zijn jeugdige driften in toom houde, hoeveel bevalligheid hij ook aan zijne zonden verleenen moge (XCV, XCVI).

Na eenigen tijd zijn, weder tijdens eene scheiding, de drie volgende sonnetten (XCVII—XCIX) geschreven, die eene teedere vereering van den vriend ademen.

Eerst na een tijd van stilzwijgen ontwaakt de zanglust op nieuw en verheft de dichter weer den lof zijns vriends (C); hij verontschuldigt zijn zwijgen (CI); zijne liefde is in den tusschentijd in kracht toegenomen (CII); geen lied kan de beminnelijkheid zijn vriends naar waarde schetsen (CIII); en al zijn er drie jaren verloopen sinds de eerste ontmoeting, en al kan de veroudering zijns vriends op den

duur niet uitblijven, hij schijnt hem nu nog even schoon, als toen (CIV). Van daar, dat de dichter hem steeds denzelfden lof moet geven (CV). Alle vroegere liederen op ridders en edelvrouwen zijn slechts profecieën van Sh.'s vriend (CVI). Alle angst en vrees zijn voorbij; de vrienden zijn voor altijd vereenigd en hunne liefde zal door het lied den dood trotseeren (CVII); ouderdom kan haar niet deren (CVIII). Shakespeare erkent, dat hij wel van zijn vriend is afgedwaald, maar hij is onveranderd in liefde teruggekeerd, en nimmer zal hij dit onrecht weder begaan (CIX, CX); zijne vroeger afdwalingen waren toe te schrijven aan de verleiding, waaraan zijn beroep van tooneelspeler hem blootstelde (CXI); hij verwacht nu zijn wel en wee van den lof en de blaam zijns vriends (CXII). Weder moet hij van zijn vriend afscheid nemen, — het is de vierde afwezigheid, — maar zijne liefde vervult hem geheel, hij ziet zijn vriend in de geheele natuur (CXIII, CXIV); ja zijne liefde neemt steeds toe (CXV) en wordt door den Tijd nimmer gedeerd (CXVI). Hij erkent nog eens zijne afdwalingen, maar zegt, dat zij slechts dienen moesten om zijn vriend te toetsen (CXVII), en dat hij zelf er geschikter door werd voor het waardeeren van echte vriendschap (CXVIII); de herinnering van vroegere vergrijpen tegen de vriendschap grondvestte deze vaster dan ooit te voren (CXIX). Aan weêrszijde was onrecht gepleegd, zoodat wederzijdsche vergiffenis mocht volgen (CXX). Doch, al erkent Sh. zijne afdwalingen, hij wijst kwaadwillige beoordeelaars terug (CXXI); hij heeft het geschenk zijns vriends, een aanteekenboek, weggegeven, omdat hij het niet behoeft (CXXII); alleen het geheugen van een echt vriend is volkomen te vertrouwen, omdat het in het telkens nieuwe steeds het oude herkent (CXXIII). Shakespeare's liefde voor zijn vriend is niet op eigenbelang, op zucht naar grootheid gebouwd (CXXIV) en evenmin op het streven naar vertoon en praal; het is een liefde, die niets dan wederliefde vraagt (CXXV). Ten slotte wordt, in een van den gewonen sonnetvorm afwijkend gedicht, nog eens nadrukkelijk verklaard, dat Sh.'s vriend, ja, nog jong en schoon is, maar dat hij de verandering, die niet uit kan blijven, indachtig moet zijn (CXXVI).

Het is dus, naar het blijkt, niet moeilijk, den samenhang der eerste 126 sonnetten en tevens eenige grootere of kleinere groepen te onderscheiden, maar bij de overige 28 is het een ander geval. Duidelijk is het, dat verreweg de meeste tot de zwarte schoone, die den dichter en later ook zijn schoonen vriend betooverde, gericht zijn, dat enkele haar wel niet toespreken, maar toch geheel aan haar gewijd zijn; van enkele, zooals

van de verwensching van den zinnelijken lust (CXXIX) en van de bepeinzing over de ziel (CXLVI) zou men kunnen vermoeden, dat zij in een tijd van berouw, van nadenken over zijn zwakheden, door den dichter geschreven zijn; doch een innig verband als in de voorafgaande sonnetten is over het algemeen niet te bespeuren, alleen kan men bij verscheidene de schakels opmerken, die het eene aan het andere vasthechten. De laatste twee sonnetten (CLIII en CLIV) hebben niets met de overige te maken; zij *kunnen* ter wille der zwarte schoone geschreven zijn, doch er is eigenlijk geen reden om dit aan te nemen; veeleer zijn zij eenvoudig ontstaan door den lust, om eene gedachte, in een Grieksch epigram aangetroffen, in den vorm van een sonnet uit te drukken.

Blz. 127. XX. Op te merken is, dat dit sonnet, waarin de vrouwelijke schoonheid des vriends geprezen wordt, geheel uit slepende, vrouwelijke regels bestaat.

Blz. 128. XXIII. 9. Mijn boek. Het Engelsch heeft eigenlijk „mijne boeken". De schrijfboeken zijn bedoeld, waarin de dichter de sonnetten schrijft, en die telkens, als er een volgeschreven is of een groep van sonnetten voltooid is, aan den vriend worden toegezonden. Enkelen willen voor *books* „*looks*" lezen. — In r. 12 wordt van een tong gesproken, die meer en beter zou smeeken dan Sh.; wiens tong bedoeld wordt, is onbekend.

Blz. 129. XXV. 1. Die hunner sterren liev'ling zijn, enz. Hier, in het volgend sonnet en meermalen zinspeelt de den lagen stand, waarin het lot hem geplaatst heeft.

Blz. 131. XXIX. Dit sonnet deelt de nachtgedachten mede, waarvan in XXVIII. 14, gesproken wordt; vandaar is de vermelding van den leeuwrik, r. 11, zeer gepast. Dit sonnet spreekt van tegenwoordig, het volgend van vroeger leed. Men ziet, de gedichten zijn aaneengeschakeld.

Blz. 132. XXX. 2. Voor den stoel daag. Men vergelijke „Othello", III, 3, 138. (Deel VIII, blz. 77.)

Blz. 133. XXXII. De vermelding van gestorven vrienden in het vorig sonnet brengt den dichter tot de gedachte aan zijn eigen dood. Dit sonnet ziet er uit als een *Envoy*, zoodat met het volgende eene nieuwe groep begint.

Blz. 150. LXVI. De gedachte aan het sterven zijns vriends doet den dichter, in wien wij den schepper van „Hamlet" herkennen, aan zijn eigen dood denken en aan de vele ellenden en grieven, waar

deze hem van bevrijden zou. Doch dan bleef zijn liefde, zijn vriend, alleen in de bedorven wereld achter. Met de klacht, dat deze in zulk een wereld moet leven, vervolgt sonnet LXVII.

Blz. 151. LXIX. 14. De grond is, dat gij onder onkruid groeit. *The soil is this, that thou dost common grow.* De quarto-uitgave heeft voor „soil" *solye*, waarom hier ook wel *solve* gelezen wordt. Het werkwoord *to soil* wordt in het Oud-Engelsch wel eens voor *to solve* gebruikt, zoodat het naamwoord *soil* hier ook als *solution* zou kunnen opgevat worden. Het is mogelijk, dat de woordspeling bedoeld is.

Blz. 155. LXXVII. Dat dit sonnet tot geleide gestrekt heeft van een schrijf- of zakboekjen, ligt voor de hand; doch hiermede is nog niet duidelijk, wat een spiegel en een zonnewijzer er mee te maken hebben. De gissing van Dowden hieromtrent is zeer gelukkig en verklaart alles voldoende. Hij onderstelt, dat Shakespeare met sonnet LXXV een nieuwe reeks in een nieuw boek begonnen was en in LXXVI de eentonigheid zijner gedichten verontschuldigd had, doch toen ophield met schrijven, daar hij bespeurde, dat een mededingend dichter de gunst zijns vriends gewonnen had. Hij zendt daarom aan zijn vriend het schrijfboek, dat nog slechts een drietal sonnetten bevatte, toe; daar Schoonheid, Tijd en Gedichten steeds het onderwerp waren geweest der sonnetten, wijst hij hem nu op zijn spiegel, die hem zijne schoonheid moge doen beoordeelen, zijn zonnewijzer, die hem op den gestadigen voortgang des tijds zal wijzen, en het boek, waarin hij zijne gedachten bestendigen moge. — Bij den zonnewijzer denke men aan een klein werktuigjen, zooals toen vaak in den zak gedragen werd; evenzoo denke men aan een zakspiegeltjen.

Blz. 157. LXXX. 2. Daar thans een grooter geest uw naam verheft. Men heeft zich veel moeite gegeven om, door den naam van Sh.'s mededinger uit te vorschen, op het spoor te komen van dien zijns vriends, doch het heeft niet mogen baten. Alleen kan men zeggen, dat met den mededinger niet Spencer, noch Daniel, noch anderen, die men wel gegist heeft, maar hoogstwaarschijnlijk de dichter George Chapman bedoeld is, als vertaler van Homerus wel bekend. Deze schreef gedichten met zeer lange versregels, was hoog ingenomen met zijn eigen geleerdheid, zag laag neer op onwetendheid of wat hij er voor hield, was een dichter van de Nacht, gaf in 1594 *The Shadow of the Night* uit, waar op den titel gezegd wordt, dat het boek twee dichterlijke *Hymnen* bevat, terwijl in de opdracht van een hemelschen ge-

dienstigen geest, *heavenly familiar*, gewaagd wordt. In een later gedicht, van 1609, wordt hij door Homerus, als geest, bezocht en bezield; hetzelfde zal hij wellicht ook bij zijn vertaling van Homerus, waarvan een gedeelte in 1596 het licht zag, beweerd hebben. Vergelijkt men hiermede, wat in sonn. LXXVIII—LXXXVI van den mededingenden dichter gezegd wordt, dan zal men erkennen, dat hoogstwaarschijnlijk Chapman bedoeld is.

Blz. 160. LXXXVII. In het oorspronkelijke bestaat dit sonnet geheel uit vrouwelijke regels en is ook opmerkelijk door het groot aantal van rechtgeleerde uitdrukkingen.

Blz. 164. XCIV. 14. De slotregel luidt:

„Lilies, that fester, smell far worse than weeds."

Deze regel komt ook in het Pseudo-Shakespearische drama *The reign of King Edward III* voor, dat in het jaar 1596 werd uitgegeven, wellicht nadat het reeds eenigen tijd was opgevoerd: *As it hath bin sundrie times plaied about the citie of London*, leest men op den titel der eerste uitgave. In het sonnet staat deze regel in het innigst verband met het voorafgaande; in het stuk kan hij zeer wel geschrapt worden:

„A spacious field of reasons could I urge:
That poison shows worst in a golden cup;
Dark night seems darker by the lightning flash;
Lilies, that fester, smell far worse than weeds;
And every glory that inclines to sin,
The shame is treble by the opposite."

Het ligt voor de hand, dat de regel uit het sonnet in het drama is overgegaan, en dus van 1596 of vroeger moet dagteekenen. Mocht, volgens sommigen dit sonnet met de volgende twee tot graaf Pembroke gericht zijn, dan zou deze, die in 1580 geboren was, reeds vóór zijn 16de jaar een vrij twijfelachtige reputatie hebben gehad!

Blz. 165. XCVI. 13, 14. Deze slotregels komen ook als zoodanig voor in sonn. XXXVI, waar zij beter op hun plaats zijn dan hier; zij schijnen dus vandaar ontleend te zijn, misschien door den uitgever, als zijn copie hier onvolledig was; doch ook onachtzaamheid van afschrijver of letterzetter kan de oorzaak zijn.

Ald. XCVII. 6. Jammer voor de beeldspraak is *Herfst* in het Nederlandsch mannelijk.

Blz. 166. XCVIII. 7. Deed mij de schoonheid van den

zomer roemen. Er staat eigenlijk: „Deed mij een vroolijk zomerhistorietjen vertellen."

Blz. 172. CXI. 7. Als verf des ververs hand. Men denke b.v. aan den verver, die aan de blauwkuip staat. Wat in r. 10 „walg'lijkste artsenijen" genoemd wordt, heet in het Engelsch *potions of eisel. Eisel of Eysell* is azijn, vooral bij pest en andere aanstekelijke ziekten een krachtig voorbehoedingsmiddel geacht.

Blz. 173. CXII. 14. Het Engelsch heeft: *My most true mind thus maketh mine untrue*, waarbij dan natuurlijk *untrue* als substantivum moet opgevat worden en de verklaring luiden moet, zooals Malone ze gaf: „The sincerity of my affection is the cause of my untruth, i. e. my not seeing objects truly." Volgens deze opvatting is hier ook vertaald. Men heeft ondertusschen ook wel vermoed, dat uit den tekst een woord is weggevallen, en als verbeteringen voorgeslagen: *makes my eye untrue*, of *my eyne untrue*; wellicht gist men dan beter: *mine eyne untrue.*

Blz. 175. CXVI. 8. In 't Engelsch: *Whose worth 's unknown, although his height be taken.* In Sh.'s tijd werd het woord *height*, dat bij een ster natuurlijk de hoogte, de verheffing boven den horizon beteekent, ook zeer dikwijls in de beteekenis van *waardij* gebezigd.

Blz. 176. CXVIII. 3. Menigeen zal zich misschien uit zijn jeugd nog herinneren, hoe bij niet weinigen de meening bestond, dat men, om recht gezond te blijven, zich éens in de maand moest laten aderlaten of eens in de week een purgeermiddel innemen; de kinderen kregen dan b.v. op Zaterdag avond ieder zijn lepeltjen rhabarberstroop.

Blz. 177. CXXI. De dichter heeft in de vorige drie sonnetten wel is waar zijne veelvuldige afdwalingen erkend, maar wijst de aantijgingen van vijandelijke beoordeelaars terug. — Ik heb vroeger, het sonnet meer op zichzelf, buiten zijn verband beschouwende, gemeend, dat het door den tooneelspeler tegen de puriteinen gericht was; zoowel de gedachtengang als verscheidene uitdrukkingen zijn inderdaad met deze onderstelling in overeenstemming.

Blz. 180. CXXVI. Blijkbaar is dit twaalfregelig gedicht, dat in een anderen vorm dan een sonnet geschreven is, het besluit van de reeks sonnetten aan den jongen vriend en vormt een goed geheel. Toch meende de uitgever, dat er twee regels aan het eind ontbraken, en plaatste, om dit aan te duiden, twee paar haakjes, onderaan het gedicht, aldus:

( )
( )

Ald. CXXVII. Dat de hier bedoelde zwarte schoone aan Shakespeare voor den geest stond, toen hij Rosaline schilderde in „Veel gemin, geen gewin" (Love's labour's lost), is aan geen twijfel onderhevig; men vergelijke aldaar b.v. IV. 3. 250--261 (Deel I. blz. 394).

Blz. 181. CXXVIII. 1. Hoe vaak, wanneer uw slanke ving'ren zweven enz. De vertaler moest hier het een en ander prijs geven om de hoofdzaak uit te drukken; de eerste regel toch luidt in het Engelsch: *How oft, when thou, my music, music play'st* etc. — Het hier bedoelde muziekinstrument is een spinet of virginaal, een snareninstrument met houten toetsen (in de vertaling tot ivoor veredeld), die door kraaiepennetjes de snaren in trilling brachten. Die toetsen heeten *jacks*, van welk woord in het sonnet aardig partij getrokken is. Van de *jacks* wordt de volgende beschrijving gegeven: „The virginal jack was a small flat piece of wood, furnished on the upper part with a quill, affixed to it by springs of bristle. These jacks were directed by the finger-key to the string, which was struck by the quill then forced past the string by the elastic spring, giving it liberty to sound as long as the finger rested on the key. When the finger was removed, the quill returned to its place, and a small piece of cloth, fixed on the top of the jack, resting on the string, stopped its vibration."

Blz. 184. CXXXV. Dit sonnet, het volgende en sonn. CXLIII bevatten de woordspeling met „wil" (gezindheid, neiging), in 't Engelsch *will*, en „*Will*", de verkorting van William. Zulke woordspelingen waren zeer in zwang; zoo vindt men in een raadselboek: *The Booke of Merry Riddles*, uitgegeven in 1617, als een-en-vijftigste raadsel het volgende:

My love's will
I am content to fulfill
Within this rime his name is framed,
Tell me then how he is named.

Men leze natuurlijk den eersten en den tweeden regel aaneen. — Wat dit sonnet betreft, beteekent *wil* in den eersten regel „gezindheid", tenzij men wil aannemen, dat de bedrogen echtgenoot der zwarte schoone ook *Will* heette, want dan kan hij bedoeld zijn. De eerste *Will* uit den tweeden regel is Sh.'s vriend, de „*Will* in overdaad" is Shakespeare zelf, zooals uit den volgenden regel blijkt. — Bij de vertaling van reg. 13 is de regel opgevat, alsof hij, volgens eene gissing, die door Dowden geopperd wordt, aldus gedrukt was:

Let no unkind „No" fair beseechers kill;

waarbij *unkind „No"* „onvriendelijke weigering", hier „booze gril" genoemd, beteekent. Leest men, zooals in de uitgaven staat:

Let no unkind, no fair beseechers kill,

dan wordt de uitlegging vrij gedwongen, en moet *unkind* als substantief, als voor *unkind one* staande, opgevat worden.

Blz. 186. CXXXVIII. Dit sonnet zag reeds in 1599 het licht; het komt in den bundel „De Verliefde Pelgrim" voor, evenzoo sonn. CXLIV.

Blz. 187. CXLI. 9. Doch geev' 't verstand en 't vijftal zinnen raad. In 't Engelsch: *But my five wits nor my five senses can* etc. Evenals men vijf zintuigen kent, werden er vijf vermogens van den geest aangenomen, hier *five wits* geheeten. Uit Stephen Hawes's gedicht, uitgegeven in 1554, getiteld *Grande Amoure [and La Belle Pucel]*, ch. 24, blijkt, dat de *five wits* waren: *common wit, imagination, fantasy, estimation* (d. i. oordeel), *and memory.*

Blz. 188. CXLIII. 14. Dat u geworde uw *Will.* Men versta hier onder *Will* Sh.'s vriend; van dezen moge de schoone zich meester maken, mits zij later weer tot Sh. zelven terugkeere.

Blz. 189. CXLV. De echtheid van dit sonnet is niet onverdacht, en dit niet enkel om de afwijkende maat.

Blz. 190. CXLVI. De tweede regel van het Engelsch is bedorven en begint met de herhaling van de laatste drie woorden des eersten: *My sinful earth these rebel powers that thee array.* Men heeft deze op velerlei wijzen trachten te vervangen; 't zij genoeg van de gissingen te vermelden: *Fool'd by.. Hemm'd with.. Press'd by these* etc.

Blz. 193. CLIII en CLIV. Zeer opmerkelijk is het, dat Shakespeare in deze twee gedichtjes, en vooral in het tweede, een Grieksch epigram nagevolgd heeft, zooals door Dr. Hertzberg aan het licht is gebracht (Sh. Jahrbuch, XIII, pag. 158). Men vindt het epigram in de Anthologia Palatina, IX, epigr. 627, en ook in het uittreksel, daaruit door den Byzantijnschen monnik Planudes (c. 1350) vervaardigd (Lib IV, Tit. XIX, epigr. 22); het is van den scholasticus Marianos (omstreeks de 5de eeuw na Chr.), en luidt als volgt:

Τάσδ' ὑπὸ τὰς πλατάνους ἀπαλῷ πεπεδημένος ὕπνῳ
εὗδεν Ἔρως, νύμφαις λαμπάδα παρθέμενος.
Νύμφαι δ' ἀλλήλησ', „τί μέλλομεν; αἴθε δὲ τούτῳ
σβέσσαμεν," εἶπον, „ὁμοῦ πῦρ κραδίης μερόπων."
Λαμπὰς δ' ὡς ἔφλεξε καὶ ὕδατα, θερμὸν ἐκεῖθεν
Νύμφαι Ἐρωτιάδες λουτροχοεῦσιν ὕδωρ.

Dat is:

Zoet, door slaap overmand, rustte onder de dichte platanen
Eros; vlak bij de bron had hij de fakkel gelegd.
„Dralen wij nog?" zoo spraken de nimfen, „o ware met deze
Toorts in der sterv'lingen borst 't vuur van de liefde gebluscht!"
Maar zijn fakkel ontgloeide de bron, en in 't boschjen van Eros
Gieten de nimfen nu warm 't water voor badenden uit." *)

Hugo de Groot vertaalde het epigram aldus:

Has subter platanos molli dans membra sopori
Tradiderat Nymphis lampada parvus Amor.
Una, facem rapiens, „quin hanc extinguimus," inquit,
„Cedat ut ex hominum pectore flamma vorax."
Traxerunt etiam latices incendia. Nymphae
Hinc fundunt calidas, munus Amoris, aquas.

Hoe Shakespeare het Grieksche epigram kende, is niet uit te maken.

---

*) Marianos beschrijft in een ander gedicht een park en voorstad van Amaseia (aan de Iris in Pontos), Eros geheeten; daar was zeker het bad gelegen. De naam Ἐρωτιάδες is dus waarschijnlijk een lokale bijnaam der nimfen; hierom vertaalde ik: „in 't boschjen van Eros." — Varianten in den eersten regel zijn: Τᾷδ' en τετρυμένος.

EEN MINNEKLACHT.

Het gedicht *A Lover's Complaint*, de klacht van een verleid en verlaten beminnend meisjen, zag het eerst in 1609 het licht; het werd achter de eerste uitgave der sonnetten gedrukt, zonder dat er op den titel, in de opdracht of ergens anders in het boek nader gewag van gemaakt is. Dat wij hier een echt gedicht van Shakespeare voor ons hebben, behoeft geen oogenblik betwijfeld te worden; de dichter is uit iederen regel te herkennen. Tracht men te beslissen, in welken tijd Shakespeare het geschreven heeft, dan moet men een bepaald antwoord schuldig blijven; de vorm der strofe is geheel dezelfde als van „Lucretia"; men mag uit de wijze, waarop het onderwerp opgevat en behandeld is, uit den kernachtigen, vaak gedrongen zinbouw, uit de overeenstemming tusschen gezegden in dit gedicht en in latere tooneelwerken vermoeden, dat het uit lateren tijd dagteekent en misschien verscheidene jaren na Lucretia geschreven is. Doch dit is nauwlijks meer dan een vermoeden te rekenen. Wie er zich een bepaald oordeel over wil vormen, is verplicht het oorspronkelijke te raadplegen, want de metrische vertaling, hoe nauwkeurig ze dit trachte te volgen, kan niet alles wedergeven. Zoo wordt b v. in de eerste strofe het herhalen der klacht met het woord *reworded*, „herwoordde" uitgedrukt, terwijl de „vlagen van schokkend wee" beschreven worden als *sorrow's wind and rain*, zoodat de zuchten en tranen van het meisjen met wind en

regen vergeleken worden; zoo heet „het puin van een schoon, dat bitter leed verwon", van strofe 2, *the carcass of a beauty spent and done.* Doch moge hier en daar eene uitdrukking niet volledig vertolkt zijn, — de aangehaalde voorbeelden wijzen misschien juist de plaatsen aan, die het meest geleden hebben, — de vertaling spiegelt, naar ik hoop, het zinrijk geheel over 't algemeen voldoende terug.

Het gedicht schijnt de aandacht niet bijzonder getrokken te hebben, wellicht omdat de weeklacht van een verleid meisjen, dat haar val bejammert, zoo meermalen in poëzie teruggegeven is. Toch is het zeer opmerkelijk na te gaan, hoe Shakespeare dit onderwerp op hoog dichterlijke wijze behandelt, en wel zonder dat hij door eene aandoenlijke geschiedenis tracht te boeien, maar alleen door het zieleleven en de smarten van het meisjen uit te drukken zijn doel wil bereiken. In de eerste 8 strofen schildert de dichter, die haar onopgemerkt gadeslaat, den toestand, zooals die uit hare handelingen blijkt; dan treedt een oude, deelnemende herder op, die haar het verhaal van de betoovering, door den verleider uitgeoefend, weet te ontlokken, strofe 9—25; zelve geeft zij eene proeve zijner gevaarlijke welsprekendheid, strofe 26—40, waarna zij, strofe 41—47, de uitwerking zijner valsche woorden en tranen beschrijft, maar, hoe zij haren val beschreie, de nog steeds voortdurende macht des verleiders erkent, die de boetelinge op nieuw in den arm der zonde zou kunnen voeren! Na zulk eene bekentenis kon de toespraak of raad des herders niets baten, en evenmin de tusschenkomst des dichters, die alzoo met den uitroep van het meisjen zijn gedicht besluit.

Ook hier doet Shakespeare ons zien, hoe hij in ieder zijner werken nieuwe karakters laat optreden, want in geen zijner tooneelstukken of andere gedichten komt een paar voor, dat op dit treurend meisjen en haar verleider gelijkt.

Aan het slot van strofe 16 heeft hij als het ware zijn eigen talent als dramatisch dichter treffend gekenschetst met de woorden:

He had the dialect and different skill,
Catching all passions in his craft of will.

DE VERLIEFDE PELGRIM.

In het jaar 1599 gaf zekere W. Jaggard een kleinen dichtbundel uit onder den titel: *The Passionate Pilgrime. By W. Shakespeare. At London Printed for W. Jaggard and are to be solde by W. Leake, at the Greyhound in Paules Churchyard 1599.* Als men het vreemd gedrukte boeksken, tegenwoordig door de photo-lithographie verveelvuldigd en binnen ieders bereik gebracht, doorbladert, kan men zich gemakkelijk een voorstelling vormen van de wijze, waarop het tot stand is gekomen. De genoemde W. Jaggard, een strooper op het gebied van den boekhandel, was, op welke wijze dan ook, in het bezit geraakt van een paar der sonnetten van Shakespeare, die in 't vorige jaar door Meres in zijn *Palladis Tamia* met lof vermeld waren, en trachtte uit dit afschrift geld te slaan. In 't vorig jaar was verschenen *A Pleasant Conceited Comedie called, Loues labors lost; by W. Shakespeare;* uit dit vermakelijk stuk, „Veel Gemin, geen Gewin", waren wel een drietal gedichtjes te ontleenen, dan waren er reeds vijf echte gedichten van Shakespeare. Jaggard had nog wel afschriften van enkele andere versjes, waaronder er waren, die van Venus en Adonis handelden en dus dadelijk aan Sh. deden denken; dan was er nog wel uit den een of anderen dichtbundel iets te ontleenen. Toch, groot was de oogst van W. Jaggard niet: hij had bijeen 5 echte gedichten van Shakespeare, 2 gedichten van Barnefield, 1 van Griffin en 1 van Marlowe met een vierregelig antwoord van Walter

Raleigh, en 11 gedichtjes, waarvan de schrijvers ons onbekend, en ten minste onzeker zijn. Daar het allen korte stukjes waren, moest er iets op gevonden worden om het boekjen wat dikker te maken, moest er verbazend weinig op iedere bladzijde staan, luttel regels met veel wit boven en onder; maar bovendien werd, wat anders in dien tijd niet gebeurde, het papier maar aan éene zijde bedrukt, en midden in het derde vel, vel C, werd nog eens een titel ingelascht: *Sonnets to Sundry Notes of Musicke*, „Sonnetten voor enkele zangwijzen", al was ook geen enkel der volgende versjes een eigenlijk sonnet te noemen. Zoo achtte Jaggard eindelijk het boekjen, zoo 't schijnt, dik genoeg, ten minste de laatste drie blaadjes liet hij aan weerszijde bedrukken, misschien ook om wat papier te sparen. Om den titel aanlokkelijk te maken, werd er een Pelgrim bijgehaald, want Pelgrims hadden iets geheimzinnigs en bovendien meermalen met de liefde te maken, daar het gewaad tot vermomming strekken kon, of aangelegd werd om eene wanhopige liefde te doen slijten. Een bundel van Greene (1590) begon met een lied van een verliefden pelgrim:

Downe the valley 'gan he tracke,
Bag and bottle at his backe,
In a surcoate all of gray,
Such weare Palmers on the way;
— — — — — — — —
Such a Palmer nere was seene
Less Love himself had Palmer beene.

De bedevaartganger gaat zuchtend en weenend voort, maar het zuchten en weenen wordt tot zulk een wonderbaar genot,

That his passions did approve,
Weedes and sorrows were for love.

Men ziet, dat het denkbeeld van een verliefden pelgrim niets vreemds was; en dat de titel *The Passionate Pilgrime* eene alliteratie bevatte, was zeker aan Jaggard mede welkom. — Hij schijnt met zijne onderneming redelijk goed gevaren te zijn, ten minste de onbeschaamde strooper gaf in 1612 reeds een derden vermeerderden druk uit, met den titel: *The Passionate Pilgrime, or certeine amorous Sonnets, betweene Venus and Adonis, newly corrected and augmented. By William Shakespere. The third Edition. Where-unto is newly added two Love-Epistles, the first from Paris to Hellen, and Hellen's answere back againe to Paris. Printed by W. Jaggard. 1612.* Deze twee liefdebrieven, die Jaggard voor een werk van Shakespeare uitgaf,

waren vertalingen van twee bekende gedichten *(Heroides)* van Ovidius, door Thomas Heywood is 1609 uitgegeven. Heywood stelde spoedig de onbeschaamde dieverij van W. Jaggard in een openbaren brief op de kaak, waarin hij tevens mededeelde, dat ook Shakespeare zich zeer geërgerd had over het misbruik, met zijn naam gepleegd. Jaggard schijnt toen een nieuwen titel te hebben laten drukken zonder Sh.'s naam; men vindt ten minste exemplaren van den derden druk met en zonder dezen.

Blz. 213. I. Dit eerste gedicht uit De Verliefde Pelgrim is het 138ste sonnet, zie blz. 186, doch met belangrijke verscheidenheid in reg. 8, 9, 11 en de twee slotregels. — De lezing in de uitgave der sonnetten van 1609 verdient ongetwijfeld de voorkeur, niet alleen om den zin, maar ook om den vorm, want in de lezing van *The Pass. Pilgr.* komen twee keer achtereen dezelfde rijmklanken terug, wat wel niet ongehoord is, zooals sonn. XXIV en XLVI kunnen doen zien, maar toch zeer zeldzaam.

Blz. 214. II. Het merkwaardige sonnet CXLIV. De afwijkingen zijn van gering belang.

Ald. III. Een sonnet uit „Veel Gemin, geen Gewin" *(Love's Labour's lost)*. Uit zijn verband genomen verliest het, zooals men denken kan, zijne belangrijkheid en waarde, zoo niet geheel, toch zeker grootendeels. Drie edellieden van den koning van Navarra hebben, met hun vorst, zich voor den tijd van drie jaren aan studiën gewijd en zich, met een zwaren eed, verbonden, allen omgang met vrouwen te mijden. Doch zie, daar komt een gezantschap van vrouwen, met de dochter des konings van Frankrijk aan het hoofd, zich aanmelden, — en is natuurlijk niet af te wijzen. Allen, koning en hovelingen, worden verliefd, de koning op de princes, de hovelingen ieder op een verschillende hofdame der princes, en zij storten elk hunne liefde in een gedicht uit. Dit gedicht, van den hoveling Longaville, is een dezer uitboezemingen. (Zie Deel I, blz. 385.)

Blz. 215. IV. Een Venus-en-Adonis-sonnet, evenals VI en IX. In IV en VI draagt Venus den naam Cytherea, in IX wordt zij Koningin der Liefde geheeten; de eerste twee zijn waarschijnlijk van éene hand, misschien alle drie. Is dit laatste het geval, dan zal de juiste volgorde wel zijn: VI, Cytherea in den voormiddag bij de beek Adonis afwachtend, en met smachtend verlangen den jongeling bij het baden beglurend; IV, Cytherea Adonis liefkoozend aan den

oever der beek; IX, Cytherea den volgenden morgen Adonis opzoekend, als hij ter jacht wil gaan. Men kan in deze drie sonnetten een poging zien om de geschiedenis van Venus en Adonis in een reeks van sonnetten te behandelen. De dichter er van zou Shakespeare wel kunnen zijn; de gedichtjes zijn zijner niet onwaardig te achten; waarschijnlijk zijn zij dan ouder dan zijn episch gedicht, maar in dit geval mag men verbaasd staan over de gemakkelijkheid van uitdrukking, reeds bij de eerste behandeling van het onderwerp den dichter eigen. Het tooneel der handeling is ondertusschen een ander dan in het episch gedicht, want de beek en de wilg (VI, 5) komen hier niet in voor; ook een andere naam der godin wordt gebezigd, want de naam Cytherea vindt men in „Venus en Adonis" niet; Shakespeare bezigt dezen echter wel in zijne bewerking van het voorspel van „Een Snibbe getemd" *(Taming of the Shrew)*, 2de tooneel, r. 53, waar ook van een beek sprake is (Deel V, blz. 181).

Ald. v. Het sonnet, in de ongewone zesvoetige maat geschreven, is van een anderen eedgenoot des konings in „Veel Gemin, geen Gemin (Deel I, blz. 380).

Blz. 216. VI. Zie aanteekening bij IV.

Ald. VII. Is niet van elders bekend. Er is veel overeenkomst in gedachten met sonnet CXXXVIII, hier onder no. 1 voorkomende; het is niet onmogelijk, dat het gedichtjen van Shakespeare is.

Blz. 217. VIII. Dit sonnet is van Richard Barnefield, Graduate in Oxford. Het komt voor in een bundeltjen, 31 blaadjes dik, dat gedrukt was voor John Jaggard en verkocht werd „at his shop", 1598. Het bevat: 1o. *Encomium of Lady Pecunia or the Praise of Money;* 2o. *the Complaint of Poetrie for the Death of Liberalitie, i. e. The Combat betweene Conscience and Covetousness in the Minde of Man;* 3o. *Poems in divers Humors.* Van de gedichten dezer laatste afdeeling, die Barnefield vruchten noemt zijner onrijpere jaren, is dit sonnet het eerste; het draagt er het opschrift: *adressed to his friend Master R. L. in praise of Music and Poetry.* — John Dowland, die in reg. 5 genoemd wordt, was luitspeler van koningin Elizabeth en een der meest gevierde musici van zijn tijd. — Bij de slotregels heeft de vertaler zich eenige vrijheid veroorloofd; dat er één god is voor snarenspel en zang, wordt in het oorspronkelijke een verzinsel der dichters genoemd; het Engelsch luidt:

One god is god of both, as poets feign;
One knight loves both, and both in thee remain.

Ald. IX. Men zie de aanteekening bij IV. — De tweede regel van het oorspronkelijke is verloren gegaan.

Blz. 218. X. Een gedicht, dat zeker geen klacht is van Venus over Adonis, zooals men wel ondersteld heeft, doch veeleer als een treurzang te beschouwen is bij den vroegen dood van een jonkman of eene jonge maagd, van min of meer droefgeestige geaardheid. De dichter is onbekend.

Ald. XI. De verzamelaar wilde blijkbaar veel over Venus en Adonis geven. Hij ontleende dit sonnet aan eene verzameling van 72 sonnetten, door Bartholomew Griffin in 1596 uitgegeven onder den titel: *Fidessa more Chaste than Kinde;* reg. 9—12 luiden daar echter geheel anders dan hier. Hoe Jaggard aan die afwijkende lezing gekomen is, en of misschien beide lezingen van Griffin herkomstig zijn, is niet te beslissen.

Blz. 219. XII. Blijkbaar de klacht van een jonge herderin, die men aan een ouderen man heeft willen koppelen, maar die aan een jongen herder de voorkeur geeft, en dezen aanmoedigt tot spreken. Halliwell Phillipps gelooft niet, dat dit gedichtjen van Shakespeare is, doch Dowden wil dit oordeel niet bepaald onderschrijven, en evenals Furnivall zie ook ik geen reden om niet te wenschen, het gedichtjen hem te kunnen toekennen.

Ald. XIII. Niet van elders bekend. Wie de dichter is, valt niet te gissen; mijns inziens zou Shakespeare het kunnen zijn.

Blz. 220. XIV. Is mede van elders niet bekend, en evenzoo ligt in het duister, wie de dichter is. Blijkbaar vormen de vijf strofen één gedicht, zoodat ik erken niet in te zien, waarom Malone er in 1780 in zijne uitgave *(Supplement)* twee gedichten van gemaakt heeft, het eerste van 2, het andere van 3 strofen, en hierin door de meeste uitgevers gevolgd is.

Blz. 222. XV. De hier volgende gedichten waren, volgens aanteekeningen van Oldys door John en Thomas Morley op muziek gezet. Van dit liedjen n°. XV is de schrijver onbekend.

Blz. 223. XVI. Dit gedichtjen is weder ontleend aan Shakespeare's blijspel „Veel Gemin, geen Gewin" *(Love's Labour's Lost)*, zie aanteek. bij n°. III. Het is de uitboezeming van den derde van 's konings eedgenooten, van Dumaine (zie Deel I, blz. 388). Het is ook opgenomen in een bundel mengel-poezij, in 1600 onder den naam van *England's Helicon* uitgegeven, en draagt er den titel: *The Passionate Shepherd's Song.* Achter den 14den regel: „Youth, so apt to pluck a sweet" heeft het tooneelstuk de regels:

Do not call it sin in me,
That I am forsworn for thee;

aldus te vertolken:

„Neen, geen zonde zij 't geacht,
Zoo 'k mijn eed om u verkracht."

Zij ontbreken niet alleen hier, maar ook in *England's Helicon*

Ald. XVII. Dit gedicht verscheen het eerst, iets korter dan hier, met de er bij behoorende muziek, in 1597 in eene verzameling van *Madrigals* door Thomas Weelkes. Van hem was de muziek, doch daarom behoeven de woorden hem niet toegeschreven te worden. In 1600 werd het, gelijkluidend met den tekst van *The Passionate Pilgrim*, opgenomen in *England's Helicon*, met den titel: *The Unknown Sheepheard's Complaint;* het onderschrift is daar Ignoto, zoodat de verzamelaar blijkbaar den dichter niet noemen kan. Aan Shakespeare is het gedicht wel niet toe te schrijven.

Blz. 225. XVIII. Van dit nergens anders gedrukte gedicht is Shakespeare evenmin de dichter te achten. In eene oude geschreven verzameling van gedichten, misschien nog iets ouder dan *The Passionate Pilgrim*, komt een afschrift er van voor, dat in menig opzicht van den gedrukten tekst afwijkt, en tot verbetering van den laatsten, welke hier en daar vrij bedorven is, heeft kunnen strekken. In het afschrift is de volgorde der strofen anders; nummert men die van The Passionate Pilgrim geregeld van 1 tot 9, dan volgen zij in het handschrift 1, 2, 5, 6, 3, 4, 8, 7, 9.

Blz. 227. XIX. Is een gedicht van Marlowe, dat volledíger, uit zes strofen bestaande, in *England's Helicon* wordt gevonden en *The Passionate Shepherd to his Love* heet. Men vindt daar ook het antwoord *The Nymph's Reply*, mede uit zes strofen bestaande, van welke *The Passionate Pilgrim* alleen de eerste heeft. De verzamelaar van *England's Helicon* putte blijkbaar uit eene geschreven verzameling, waarin de dichters niet, of niet altijd genoemd werden, want het antwoord draagt er het onderschrift Ignoto, schoon het zeker aan Sir Walter Raleigh toe te kennen is. Wij weten dit uit de mededeeling van Izaak Walton in zijn opmerkelijk boek *The Complete Angler*, dat in 1653 het licht zag, maar veel vroeger geschreven is. Hij zegt: „As I left this place and entered into the next field, a second pleasure entertained me: 't was a handsome milkmaid; she cast away all care, and sung like a nightingale. Her voice was good, and

the ditty fitted for it; it was that smooth song which was made by Kit Marlowe; now at least fifty years ago. And the milkmaid's mother sung an answer to it, which was made by Sir Walter Raleigh in his younger days." — Shakespeare laat in „De vroolijke Vrouwtjes van Windsor (III. 1. 17) den Walliser geestelijke Evans in zijn angst eenige regels van Marlowe's lied zingen, tamelijk misvormd en met een regel uit den 137sten Psalm vermengd (Deel VI, blz. 200).

Blz. 228. xx. Dit gedicht is van Richard Barnefield en verscheen het eerst in zijne reeds onder n°. VIII vermelde verzameling van gedichten. Later werd de eerste helft ook in *England's Helicon* opgenomen, weder met het onderschrift Ignoto. Aldaar wordt het na reg. 26: *Careless of thy sorrowing*, besloten met de twee regels:

Even so, poor bird, like thee,
None alive will pity me,

welke in *The Passionate Pilgrim* en in Barnefield's dichtbundel ontbreken, doch in het verband zeer goed passen; zij zijn daarom ook mede vertaald: „Vogeltje', ach!" enz.

Door vele uitgevers wordt dit gedicht gesplitst; het eene gedicht eindigt dan met den zooeven aangehaalden regel 26; het andere begint:

Whilst as fickle Fortune smil'd,
Thou and I were both beguil'd;

waaarvan de vertaling luidt:

„U en mij bedroog 't Geluk" enz.

Het komt mij voor, dat de inhoud van het gedicht niet alleen deze splitsing niet eischt, maar ze veeleer ontraden moet.

DE PHŒNIX EN DE TORTEL.

Dit gedicht wordt, met Shakespeare's naam onderteekend, aangetroffen achter het werk van Chester, dat in 1601 het licht zag en tot titel heeft: *Love's Martyr, or Rosalins Complaint. Allegorically shadowing the Truth of Love, in the constant Fate of the Phœnix and Turtle. A Poem enterlaced with much Varietie and Raretie; now first translated out of the venerable Italian Torquato Caeliano by Robert Chester. With the true Legend of famous King Arthur, the last of the nine Worthies; being the first Essay of a new British Poet: collected out of diverse authentical Records. To these are added some new Compositions of several modern Writers, whose names are subscribed to their several Workes; upon the first Subject, viz the Phœnix and Turtle.* In deze bijlage van dichtstukken vindt men bijdragen van Ben Jonson, Marston, Chapman en anderen, onder deze ook het gedicht, dat Shakespeare's naam draagt. Deze bijlage wordt door een afzonderlijken titel voorafgegaan: *Hereafter follow diverse Poetical Essaies on the former Subject, viz the Turtle and Phœnix. Done by the best and chiefest of our modern Writers, with their Names subscribed to their particular Workes. Never before extant. And now first consecrated by them all generally to the Love and Merit of the true-noble knight, Sir John Salisburie.*

Daar ik niet in de gelegenheid ben geweest van Chester's vreemdsoortig schijnend boek meer te zien dan den titel, zooals die door

anderen wordt opgegeven, — trouwens, zelfs de uitgevers der Cambridge-editie zijn er niet in geslaagd het boek zelf te raadplegen, — was het mij niet mogelijk na te gaan, of ook Ben Jonson, Chapman en de overige dichters voor Chester's boek even vreemdsoortige bijdragen geleverd hebben, als het gedicht, dat hier Shakespeare's naam draagt. Het schijnt, dat de anders zoo gedachten- en spreukrijke dichter, die steeds voor allegorische figuren wezens van vleesch en bloed in plaats stelde, in dit geval op allegorische wijze de trouw der liefde wilde afschaduwen in de standvastigheid van de Phœnix en den Tortel, die elkaar getrouw waren gebleven tot in den dood, en dat hij, overstelpt van droefenis, niets anders wist te doen dan dezelfde klacht telkens met weinig verschillende woorden op nieuw te klagen, en met een aandoenlijken deun, zooals de lijkplechtigheden van het oosten eischen, zijne diepe smart te uiten.

Ik voor mij kan mijzelven niet overtuigen, dat dit gedichtjen uit Shakespeare's pen gevloeid is; de uitgevers van Sh.'s werken schijnen er anders over te denken; Malone zegt, dat men naar aanleiding van den uitvoerigen titel van Chester's boek het gedicht voor echt moet houden, en anderen, voor zoover ik gezien heb, opperen geen twijfel en drukken het, zonder verdere aanmerkingen, af met de bijvoeging dat het, met Sh.'s naam, voorkomt achter Chester's *Love's Martyr*, van welk boek dan de titel meer of minder uitvoerig wordt opgegeven.

De vrij duistere uitdrukking van reg. 18: „de adem, dien gij neemt en geeft," zal wel moeten beteekenen, dat de kraai andere dieren doodt, om zijn jongen in 't leven te houden.

OVERZICHT

VAN

SHAKESPEARE'S

LEVEN EN WERKEN.

I.

INLEIDING.

„Al wat wij met eenige zekerheid van Shakespeare weten, is, dat hij geboren werd te Stratford aan den Avon, — er trouwde en kinderen won, — naar Londen ging, waar hij acteur werd, en gedichten en tooneelstukken schreef, — naar Stratford terugkeerde, zijn uitersten wil maakte, stierf en begraven werd." Zietdaar, hoe een uitgever van Shakespeare's werken, uit de vorige eeuw, zijne kennis aangaande de gebeurtenissen van des dichters leven samenvat. Wanneer er inderdaad niets meer merkwaardigs te vermelden valt, dan zou het voorzeker aan te bevelen zijn het levensbericht niet langer te maken, en allen lust om het te rekken te bedwingen. Want er kan meer medegedeeld worden, er zijn enkele bouwstoffen voorhanden; het is slechts de vraag, of ze degelijk genoeg en voldoende zijn tot samenstelling van een geheel, dat de aandacht verdient. Wij weten het een en ander van Shakespeare's vader en hoe het dezen in de wereld ging, wij weten van hemzelven, dat hij langzamerhand een welgesteld man werd en huizen en landerijën aankocht, wij weten het een en ander van zijn broeders en zusters,

en kinderen; wij kennen den inhoud, woordelijk zelfs, van zijn testament; en dit alles uit authentieke stukken. Willen wij er nog meer bijvoegen, dan staan ons meer gegevens ten dienste, die wel is waar niet zoo volkomen zeker zijn als de officiëele stukken uit de archieven van Stratford, maar toch tamelijk wel betrouwbaar. Er zijn enkele beknopte aanteekeningen van zijne tijdgenooten bewaard gebleven. Verder heeft Rowe, de eerste, die, in 1709, eene zorgvuldige uitgave van Shakespeare's dramatische werken gegeven heeft, deze van een kort levensbericht des dichters, *Some Account of the Life of Mr. William Shakespeare*, vergezeld doen gaan; hij zegt de mededeelingen er voor ontvangen te hebben van den, in 1635 geboren, tooneelspeler Betterton, die opzettelijk naar Warwickshire gereisd was om er berichten aangaande Shakespeare te verzamelen. Zoo zijn er ook enkele aanteekeningen van John Aubrey (1627—1697), die waarschijnlijk van het jaar 1680 of daaromtrent dagteekenen; evenzoo van den Reverend Richard Davies, rector te Sapperton in Gloucestershire, die in 1708 stierf; alsmede een brief van Dowdall, gedagteekend 10 April 1693. Doch al wil men uit al deze gegevens een levensbericht samenstellen, het zal weinig belangrijk zijn en geen licht werpen op de scheppingen des dichters, zoodat men het schier even goed geheel achterwege kan laten en de bovenaangehaalde woorden, die van Steevens herkomstig zijn, door twee jaartallen, 1564—1616, zou kunnen vervangen.

Geheel anders wordt de zaak, wanneer wij de berichten, hoe karig ook, aangaande Shakespeare's leven, met de studie zijner werken verbinden. Door nauwgezette onderzoekingen toch is het langzamerhand gelukt te bepalen, in welke volgorde ongeveer zijne werken geschreven zijn. Op welke gronden deze bepaling berust, zal later ter sprake komen; hier zij het genoeg te zeggen, dat er betrekkelijk weinig onzekerheid hieromtrent bestaat. Zoo is het mogelijk geworden den

ontwikkelingsgang des dichters uit zijne werken op te maken; en nu wordt het weinige, dat wij van zijn levensloop weten, van veel gewicht; het eene kan tot toelichting en verklaring van het andere strekken. Natuurlijk moet hier op velerlei gelet worden; de plaats, waar hij het levenslicht zag en zijne jeugd doorbracht, de omstandigheden, waaronder hij opgroeide en waarin zijn vader verkeerde, den toestand en de geschiedenis van Engeland in zijn tijd, het leven in Londen, de hoogte, waarop de letterkunde, vooral de dramatische, bij zijne aankomst aldaar gestegen was, en die, waarop de tooneelspeelkunst stond, de inrichting der schouwburgen, de aanmoediging of tegenwerking, welke schrijvers en spelers ondervonden, dit alles en meer moet nagegaan en overwogen worden om een helder denkbeeld te verkrijgen van de lotgevallen en de ontwikkeling des dichters. Doch de moeite wordt beloond; het doel kan bereikt worden. En meer dan dit kan de vrucht zijn van de nauwgezette beoefening zijner werken; wij kunnen hem in zijne denkwijze en zijne neigingen leeren kennen, en zoo kan de dichter, aangaande wiens leven ons zoo karige berichten geworden zijn, die door geen dagboek ons mededeelingen heeft gedaan van zijne verrichtingen, die niet eens zelf voor de bewaring zijner werken heeft zorg gedragen, op nieuw voor ons in het leven treden. Zulk eene kennis van den mensch en dichter Shakespeare doet ons zijne werken, met name wanneer wij deze volledig en in de volgorde, waarin zij geschreven zijn, lezen, met grooter belangstelling en beter inzicht beoefenen; zij is dus volstrekt noodig om ons zijne grootsche scheppingen te doen begrijpen en tot de kern er van te doen doordringen. Daarom zal in de volgende regelen eene poging gewaagd worden om een duidelijk tafereel van het leven en den ontwikkelingsgang des grooten dichters voor de lezers te ontrollen.

II.

STRATFORD AAN DEN AVON.

Het is nabij het midden, schier in het hart van Engeland, in het graafschap Warwickshire, in het stedeken Stratford aan den Avon, dat de groote dichter, op wien Engeland, op wien de wereld roem draagt, geboren werd; in Warwickshire, waar ten noorden van Stratford, de reusachtige overblijfselen van het kasteel Warwick, het stamslot van den grooten koningsmaker *) zich in den Avon spiegelen; waar, nog noordelijker, het kasteel Kenilworth ligt, welks naam de feesten voor den geest roept, door den graaf van Leicester aan zijne gebiedster Elizabeth, de maagdelijke koningin, gegeven; waar, nog iets verder naar het noorden, het oude Coventry gelegen is, bekend door de mysteriespelen, die er vaak, zelfs tot het laatst der zestiende eeuw, opgevoerd werden. Daar, nabij de zuidelijke grens van het graafschap, ligt, als in een mandjen van groen, in een vallei, op korteren en grooteren afstand door heuvelen omgeven, de stad Stratford, thans ongeveer zeven en een half duizend inwoners tellend, bekoorlijk aan de oevers van den pas bevaarbaar geworden Avon, die, als hij de brug bereikt, zich tot zijne drievoudige breedte uitbreidt, als om te beter de schoone, door boomen omringde, kerk te weerspiegelen en de statig ronddrijvende zwanen in al hunne sierlijkheid te doen uitkomen. De geheele omgeving van Stratford lokt tot wandelen, tot het genieten van de schoone natuur, uit, en is rijk aan plekjes, die een liefelijk uitzicht verleenen. Een bezoek aan de omstreken van Stratford is alleszins geschikt om Shakespeare, die de natuur met open oog bezien heeft en haar kende als weinigen, beter te doen begrijpen. De natuur

*) Zie Shakespeare's „Koning Hendrik VI."

is hier nog dezelfde, als toen de dichter er zijne kinder- en jongelingsjaren doorbracht, hem de indrukken gaf, die hij zijn geheele leven door in zich omdroeg. Want, men vergete dit niet, zijn hart hing aan Stratford; toen hij in Londen leefde en er het leven genieten kon, toen hij er gezien en geëerd was, er roem oogstte en op weg was om een welgesteld man te worden, maakte hij, in zijn drie-en-dertigste jaar, van de verworven middelen terstond gebruik om zich in zijne geboorteplaats eene woning te koopen; en zoodra de omstandigheden het hem vergunden, verliet hij de wereldstad, — want al was Londen toen veel kleiner dan thans, het mocht dien naam reeds dragen, — met al hare aanlokkelijkheden, en vestigde zich in het landstadjen Stratford, dat toen ter tijd nog geen tweeduizend inwoners bevatte. Welke omstandigheden ook verder mogen medegewerkt hebben om hem Stratford als woonplaats te doen kiezen, wij mogen gerust aannemen, dat hij er gaarne verblijf hield, en dat hij, landbezitter geworden, er vaak in den omtrek rondzwierf en er de plekjes weder opzocht, welker herinnering hem van der jeugd af was bijgebleven.

Treden wij de stad binnen, van de zijde der Henley-straat, dan bevinden wij ons weldra voor het huis, waar, volgens de overlevering, de groote dichter het eerste levenslicht aanschouwde. Het is niet zonder verandering gebleven; in het midden dezer eeuw was het in twee huizen verdeeld en in het linkerhuis was een slagerswinkel, het rechter was een herberg; maar sedert is het, met gebruikmaking van oude afbeeldingen, weder in vroegeren staat hersteld; de rechterhelft is nu een museum geworden, dat tal van voorwerpen, op Shakespeare betrekking hebbende, bevat, en aan de linkerzijde kan men de niet veranderde lage bovenkamer bezoeken, die de geboortekamer des dichters genoemd wordt; op de witte muren vindt men tal van namen geschreven, waaronder men die van Byron, Walter Scott en Tennyson kan opmerken. Doch, hoevelen ook, vervuld van eerbied voor den dichter, dit

vertrek betreden hebben, men moet erkennen, dat het geboortehuis des dichters onbekend is. Men weet uit aanteekeningen in de stadspapieren, dat Shakespeare's vader in 1552 in Henley-straat woonde, maar evenzeer, dat het huis, waarin zijn zoon William heet geboren te zijn, eerst in 1575, elf jaren na diens geboorte, door hem werd aangekocht, terwijl er geen zweem van bewijs of waarschijnlijkheid is, dat hij er vroeger, en wel reeds jaren te voren, in gewoond heeft. Doch hoe dit zij, moge in dit huis ook de wieg des dichters niet gestaan hebben, hij heeft er toch zeker eenige jaren zijner jeugd in doorgebracht en vandaar meermalen den weg naar school ingeslagen. Volgen wij dienzelfden weg, dan hebben wij Henley-street af te loopen en rechts de High-street in te slaan; wij komen dan in de Chapel-street uit en vinden er op den hoek links de kapel, Guild Chapel, die aan de straat den naam heeft gegeven, en rechts den ruimen tuin van New-Place, het huis, door Shakespeare in 1597 aangekocht, waar hij gewoond heeft en waar hij gestorven is, toen hij pas zijn drie-en-vijftigste jaar was ingetreden. Het huis is omstreeks de helft der vorige eeuw gesloopt; ook de moerbezieboom, die in het midden van den tuin stond en door Shakespeare zelven heette geplant te zijn, is door den eigenaar omgehakt, daar deze op het veelvuldig bezoek niet gesteld was en er grooter voordeel in vond, het hout, sedert wonderbaarlijk verveelvuldigd, in kleine stukjes, in den vorm van snuifdoozen en dergelijke snuisterijen, te verkoopen. Thans is het terrein voor verdere veranderingen beveiligd; de grondvesten van des dichters huis zijn opgespoord en ontbloot en worden in eere gehouden. Wenden wij ons van hier naar de kapel, dan vinden wij naast deze een lang en tamelijk laag gebouw, dat na Shakespeare's tijd weinig verandering ondergaan heeft en de opmerkzaamheid wel verdient. Op de eerste verdieping vindt men een ruim lokaal, goed bewaard, waar de balken der zestiende eeuw nog zichtbaar zijn; het is een schoollokaal en was dit sinds

eeuwen; in Shakespeare's jeugd was er de Grammar-school gevestigd, waar hij ongetwijfeld verscheidene jaren, van zijn zevende af, doorgebracht en het Latijn en Grieksch geleerd heeft, dat hij machtig was. Op den beganen grond was toen de Guild-hall, de ruimste zaal der stad, waar de overheid samenkwam en waar ook door rondreizende tooneelspelers-gezelschappen voorstellingen gegeven werden; daarachter bevindt zich een vertrek, dat tot voor korten tijd voor het bergen der wapenen van vrijwilligers diende en ook vroeger als wapenkamer gebezigd werd. Onlangs, in het begin van 1888, moest het ontruimd en ten bate der school ingericht worden, en bij deze gelegenheid werd door het hoofd der school eene sinds jaar en dag afgesloten trap beklommen en een klein zijvertrek ontdekt, blijkbaar een vergeten bergplaats van oude, met dik stof bedekte, documenten, waarvan enkele honderden uit Shakespeare's tijd dagteekenden, die echter, zoo het schijnt, geene nog onbekende bijzonderheden uit zijn leven aan het licht zullen brengen. Gaan wij de school voorbij, dan komen wij, tot het einde der stad genaderd, aan de schoone kerk der Heilige Drieëenheid, *the church of the Holy Trinity;* een fraaie laan van linden geleidt ons naar den ingang van het gebouw, waar het stof van den grooten dichter ter ruste gelegd is; wij bewonderen ook de prachtige olmen, die het aan de rivierzijde omgeven. Na een bezoek van eerbiedige hulde, binnen de kerk gebracht, keeren wij op onze schreden terug, doch slaan weldra af naar de rivierzijde en begeven ons naar het waardig gedenkteeken, in den laatsten tijd ter eere van den grooten dichter tot stand gekomen, het *Shakespeare Memorial*, een schoone stichting, bestaande uit een zorgvuldig ingerichten schouwburg, die een duizendtal toehoorders kan bevatten, en een door een boog hiermede verbonden gebouw, beneden voor eene Shakespeare-bibliotheek, boven voor eene verzameling van schilderijen, op den dichter en zijne werken betrekking hebbende, bestemd; boven den boog verheft

zich een statige toren, terwijl het geheel van een sierlijk aangelegden tuin omgeven is, van waar men, over de rivier benedenwaarts, een prachtig gezicht heeft op de schilderachtig gelegen kerk. Schooner plekjen voor het stichten van zulk een gedenkteeken is niet uit te denken; het geheel is een waardige hulde aan Stratfords grootsten burger. Het is geheel uit vrijwillige giften tot stand gekomen, waartoe Stratfords ingezetenen veel, maar, zooals men denken kan, ook andere Shakespeare-vereerders hebben bijgedragen. Eén boven allen mag hier als krachtig bevorderaar van de stichting met name genoemd worden, de heer Charles E. Flower te Stratford, die niet alleen het plan van zulk een waardig monument geopperd, maar ook den grond er voor geschonken en den voortgang en voltooiing van het werk door stoffelijke ondersteuning ten krachtigste bevorderd heeft. Op den eersten Mei 1876 werd het ontwerp van het gebouw aangenomen en op 23 April 1877 vond op plechtige wijze het leggen van den eersten steen plaats.

III.

SHAKESPEARE'S JEUGD.

Shakespeare's vader, John Shakspere, was waarschijnlijk de zoon van Richard Shakspere, een pachter van Robert Arden, en in of bij het dorp Snitterfield, op één uur afstands van Stratford gelegen, woonachtig. John Shakspere was in 1552 in Stratford zelve gevestigd en woonde er in Henley-straat, waar hij, blijkens aanteekeningen in de stadspapieren, toen samen met Humfrey Reynolds en Adrian Quyney een mesthoop (*sesquinarium*) in de straat oprichtte. In 1556 werd er door zekeren Thomas Siche een schuldvordering tegen hem

ingediend ten bedrage van 8 pond sterling; in dit stuk wordt hij „handschoenmaker," *glover*, genoemd; dat hij bovendien graanhandel dreef, blijkt uit een klacht, door hem in hetzelfde jaar tegen zekeren Henry Fyld ingediend, die hem 18 quarten gerst schuldig bleef. Hij hield zich ongetwijfeld met het landbouwbedrijf bezig, zoowel met het verbouwen van granen als met het fokken van vee, en trachtte de opbrengst van zijne landerijën en weiden op allerlei wijze van de hand te zetten, zoodat hij in graan, in wol en vee handelde, en ook vleesch en leder ter markt bracht, en het laatste ook tot handschoenen verwerkte. Dat het hem in de wereld goed ging en dat hij een wakker, bruikbaar man was, blijkt uit de stedelijke documenten. In 1556 kocht hij twee huizen, elk met een tuin, het een in Henley-street, het ander in Greenhill-street; in 1557 werd hij benoemd in eene commissie tot wering van plaatselijke misbruiken en ook tot keurmeester van brood en bier. Het was waarschijnlijk in het laatst van hetzelfde jaar, dat hij trouwde, en wel met Mary Arden, de zevende en jongste dochter van den een jaar te voren overleden Robert Arden, denzelfden, van wien zijn vader pachter was geweest. Hij deed er een goed huwelijk mede, want de Ardens waren eene welgestelde en in Warwickshire zeer geachte familie; zij bracht hem onder anderen een huis met landerijen aan, Ashbies geheeten en onder Wilmecote (Wincott) gelegen. In 1558 werd hem eene dochter geboren, die den naam Johanna ontving en waarschijnlijk jong gestorven is, in 1562 eene dochter Margaretha, die slechts weinige maanden oud werd.

Middelerwijl werden aan John Shakspere telkens nieuwe stedelijke betrekkingen opgedragen *). Dat hij hiertoe geschikt gerekend werd, moet ons geen hooge letterkundige ontwikkeling bij hem doen vermoeden; de vader van den grooten dichter

*) In 1558 werd hij lid van de *jury of the courtleet*, alsook *constable*, in 1559 weder *constable* en ook *affeeror;* in 1561 weder *affeeror* en een van de twee *chamberlains*, welke laatste betrekking hij twee jaren behield.

kon zijn naam niet teekenen, hij behielp zich met een kruisjen of een figuur, die eenigszins op een krombeenigen passer geleek. Trouwens, er waren er meer in zijn geval: in een officiëel stuk van 1565, dat door negentien burgers en aldermannen onderteekend moest worden, met hem nog twaalf; slechts zes konden zelf hun naam schrijven.

In April 1564 werd hem zijn derde kind, zijn oudste zoon, geboren; het doopboek van de kerk der Heilige Drieëenheid vermeldt als gedoopt:

„1564, April 26, Gulielmus filius Johannes Shakspere." De geboortedag van William, zoon (van) John Shakspere, is onbekend; men heeft er 23 April voor gelieven aan te nemen, doch ongetwijfeld ten onrechte; men behoeft niet zonder bepaalde reden te onderstellen, dat het kind zoo jong gedoopt werd, en bovendien is dit in tegenspraak met het onderschrift, dat onder zijne buste in de kerk gebeiteld is. Men leest daar, dat hij stierf in het jaar onzes Heeren 1616, in zijn 53ste jaar, den 23 April: *Obiit Anº Doi* 1616, *Ætatis* 53, *die* 23 *Apr.* Ware hij juist op zijn verjaardag gestorven, dan zou deze bijzonderheid, en niet, dat hij in zijn 53ste jaar was, in het opschrift vermeld zijn. Zijn verjaardag valt dus zeker vóor 23 April. Overigens zij opgemerkt, dat al de dagteekeningen hier volgens den ouden stijl zijn medegedeeld en naar onze rekening tien dagen later zouden vallen; voor 26 April leze men, als men naar den nieuwen stijl rekenen wil, die in Engeland eerst 2 September 1772 ingevoerd werd, 6 Mei.

Dat het doopboek den naam *Shakspere* schrijft, behoeft geenszins te verwonderen; het is de zuivere schrijfwijze van den naam, zooals hij in Warwickshire steeds werd uitgesproken; deze uitspraak zou men ook door de spelling *Shax-pere* kunnen teruggeven, waarbij men de klinkers kort moet uitspreken, doch hun overigens den oorspronkelijken klank moet geven, zooals die ook in het Nederlandsch gehoord wordt. De naam is in de stukken van dien tijd op velerlei wijze

verkeerd gespeld; de schrijfwijze *Shakspere* is de juiste en werd ook, blijkens de weinige, niet altijd volkomen duidelijke handteekeningen, die wij van den dichter bezitten, door hemzelf gebezigd, als hij zijn naam in een gedrukt boek schreef om het als zijn eigendom te waarmerken *) of een officieel document had te onderteekenen; toen hij echter als schrijver en dichter optrad, bij de onderteekening namelijk der opdracht van de twee eenige door hemzelven uitgegeven werken, verkoos hij de schrijfwijze, die de beteekenis van zijn naam beter deed uitkomen, *Shakespeare*, „speerdriller", welke in zijn tijd met den vollen langen klank van de *a* en *e* en ongeveer als Shaakspeer (de klinkers dus op de gewone, ook in het Nederlandsch gebruikelijke wijze) uitgesproken werd; ook zijne vrienden, die in 1623 zijne gezamenlijke tooneelwerken uitgaven, bezigden dezelfde schrijfwijze; met dien, door hemzelven geijkten, naam moge hij dan ook als dichter steeds genoemd worden.

Het eerste levensjaar was voor den jeugdigen William bijzonder hachelijk, want eene boosaardige epidemische en besmettelijke ziekte woedde te dien tijde in Engeland; zij had zich verbreid van Newhaven, waar de soldaten, die van den oorlog in Frankrijk terugkeerden, opgehoopt waren geweest. In 1562 en 1563 stierven er in Londen, in de city en de aangrenzende kerspelen 20136 menschen aan; in 1564 woedde deze „pestilentie" in Stratford allerhevigst: van 30 Juni tot 31 December sleepte zij er, volgens de opgave van Knight, 238 inwoners, een vijfde der bevolking, ten grave. Het huis van John Shakspere bleef verschoond; men vindt alleen vermeld, dat hij op 30 Augustus twaalf, op 6 en 27 September telkens zes, op 20 October acht stuivers tot ondersteuning der armen te betalen had.

In de eerstvolgende jaren bleef het Sh.'s vader voortdurend

---

*) In Florio's vertaling van Montaigne, sinds 1838 op het Britsch Museum; deze handteekening is bijzonder duidelijk.

in de wereld goed gaan. In 1565 werd hij gekozen tot alderman en was dus een van de veertien uitverkorenen der gemeente, in 1568 werd hij voor een jaar *high bailiff* of *mayor* van Stratford, in 1571 voor een jaar *chief alderman*, wat hem het recht gaf voortaan Mr. — *Master*, *Magister* — genoemd te worden. Ook wat geldelijke aangelegenheden betreft, was hij ongetwijfeld voorspoedig; aangeteekend vindt men, dat hij in 1565 tweemaal borg was voor Richard Hathaway, en dat hij in 1575 het thans als des dichters geboortehuis bekend staande huis met tuin en boomgaard voor 40 pond sterling aankocht. Wat zijn gezin aangaat, werd hem in 1566 zijn tweede zoon, Gilbert, geboren, in 1569 zijn derde dochter, die weder den naam Johanna ontving, in 1571 zijn vierde dochter, Anna, die in 1579 stierf, in 1573 zijn derde zoon, Richard, die in 1613 overleed, in 1580 zijn vierde zoon Edmund, die later tooneelspeler werd bij hetzelfde gezelschap, waartoe zijn broeder William behoorde.

Bij den welstand, waarin zijn vader verkeerde, en de betrekkingen, die hij bekleedde, is er geen twijfel aan, of den jongen William viel de opvoeding te beurt, die jongelieden uit den gegoeden stand genoten. Wij kunnen dus gerust aannemen, dat hij op zijn zevende jaar, in 1571, ter school gezonden werd naar de *free Stratford Grammar School*, die sedert den tijd van koning Edward IV bestond, waar jongens van dien leeftijd, mits zij lezen konden en in de stad te huis behoorden, werden toegelaten. Thomas Hunt, geestelijke te Luddington, het eerste dorp aan den Avon beneden Stratford, was er toen onderwijzer, na eenigen tijd opgevolgd door Thomas Jerkins. — Wat werd op zulk eene school onderwezen? Hoofdzakelijk Latijn, waarvoor gebruikt werden: 1. een ABCboek, voor de eerstbeginnenden, die vaak les ontvingen van een kweekeling, den somwijlen geldelijk beloonden „ABCdarius", 2. een catechismus in het Engelsch en Latijn, 3. eene Latijnsche spraakkunst, waarvoor die van Lilly gewoonlijk in gebruik was, 4. het een of ander gemakkelijk

Latijnsche leesboek, 't zij de *Colloquia* van Erasmus, 't zij de *Disticha de Moribus* van Cato, 't zij *Baptista Mantuanus* *). Met de verder gevorderden werden misschien de geschriften van Ovidius, Terentius, Plautus en Seneca beoefend. Indien er op de school Grieksch geleerd werd, dan werd hoogstwaarschijnlijk de spraakkunst van Nicolaas Clenardus, *Institutiones absolutissimæ in linguam Græcam*, ten grondslag gelegd. Of er nog meer op de Grammar School onderwezen werd, dat tot het zoogenoemde *trivium*, namelijk *grammatica*, *dialectica* en *rhetorica*, of tot het *quadrivium*, namelijk *arithmetica*, *geometria*, *astronomia* en *musica* behoorde, valt niet te zeggen, wel dat het Engelsch waarschijnlijk niet tot de leervakken behoord heeft. Men mag vermoeden, dat Shakespeare tot zijn veertiende, vijftiende of zestiende jaar de school is blijven bezoeken. Al begonnen, naar het schijnt, in 1577 de zaken van zijn vader achteruit te gaan, dit behoefde geen reden te zijn om hem van de school te nemen, daar het onderwijs kosteloos verstrekt werd. Hoe dit zij, belangrijk is het, zoo mogelijk na te gaan, wat hij op de school geleerd heeft, en hoe hij verder zijne jonge jaren doorbracht.

Dat de gezonde, slanke, flink gebouwde knaap, met groote, heldere, bruine oogen, groote vatbaarheid om te leeren bezat en geenszins tot de achterlijken behoorde, behoeft geen oogenblik betwijfeld te worden. Wij kunnen verder gaan, en beweren, dat hij het Latijn vrij goed machtig was en van het Grieksch ten minste de beginselen verstond. Wij behoeven ons hier niet te beroepen op wat Mr. Aubrey zegt van een zekeren Mr. Beeston of Buston vernomen te hebben, „dat hij vrij goed Latijn verstond en in zijn jonger jaren schoolmeester op het land geweest was", wij kunnen zijne werken raadplegen, en dan vinden wij overvloedige bewijzen, dat het Latijn

*) Aangehaald in „Veel Gemin, geen Gewin", IV. 2. 96. (Deel I, blz. 501.)

hem lang niet vreemd was *). Men vindt er niet alleen tal van Latijnsche woorden, maar ook vele gezegden en aanhalingen uit Latijnsche schrijvers, Ovidius, Virgilius, Horatius, Seneca, Terentius, de grammatica van Lilly en anderen, verder vele gewone en spreekwoordelijke zegswijzen en eindelijk zinsneden, die niet aan anderen ontleend, maar van hemzelven afkomstig schijnen te zijn. Hierbij komt nog, dat hij meermalen bij het bezigen van Engelsche, van het Latijn afkomstige woorden, er eene beteekenis aan toekent, welke afwijkt van de gewone, maar rechtstreeks aan het Latijn ontleend is; zoo spreekt hij van *continent impediments*, „hindernissen, die weerhouden" (Macbeth IV. 3. 64), van rivieren, die *have overborne their continents*, die de hen weerhoudende, insluitende oevers hebben overstroomd (Midzomernachtsdroom, II. 1. 92). Dat de Latijnsche taal in hem leefde, blijkt dus genoeg, maar ook vele onderwerpen uit de Latijnsche letterkunde staan hem levendig voor den geest: in bijzonderheden kent hij de geschiedenis van Troje, hij zinspeelt meer dan eens op het jammerlijk lot van Philomela, kiest de geschiedenis van Venus en Adonis tot onderwerp van een gedicht en voorziet dit met een motto uit Ovidius. De laatstgenoemde dichter was ongetwijfeld door hem beoefend, vooral zijne „Gedaanteverwisselingen"; wel bestond er in zijn tijd van dit gedicht eene vertaling van Golding, maar uit het bovenstaande kan men wel opmaken, dat hij het ook in het oorspronkelijke kan gelezen hebben; merkwaardig is het, dat de Bodleyaansche bibliotheek te Oxford eene, in 1865 aangekochte, kleine Aldinische uitgaaf der Metamorphosen, van 1502, bezit, die op den titel van de verkorte handteekening van Wm Shake-

*) Men moge hiervoor de Appendix van Schmidt's *Shakespeare-lexicon* naslaan, en wel afdeeling III, *Words and sentences taken from foreign languages;* men vindt er 76 Latijnsche woorden aangehaald, 16 gezegden of aanhalingen aan schrijvers ontleend, 22 gewone of spreekwoordelijke zegswijzen en 18 andere Latijnsche gezegden.

speare voorzien is en waarschijnlijk inderdaad aan hem toebehoord heeft*). Dat ook Seneca hem bekend was, behoeft men niet te betwijfelen, als men in „Hamlet", II. 2. 474 en vgg. de beschrijving leest van Pyrrhus, die in dolle woede Priamus verslaat. Doch genoeg om Shakespeare's kennis van het Latijn en van Latijnsche schrijvers in het licht te stellen en te weten, wat wij van Ben Jonson's getuigenis hieromtrent hebben te denken. Deze heeft namelijk voor de gezamenlijke uitgave van 's dichters dramatische werken, de folio van 1623, een schoon gedicht aan zijne nagedachtenis gewijd, maar toch, in het volle gevoel zijner eigene geleerdheid, niet kunnen nalaten van Shakespeare's kennis der oude talen te getuigen, dat hij niet zoo heel veel van het Latijn en nog minder van het Grieksch af wist: *And though thou hadst small Latine, and lesse Greeke.* Ben Jonson was geleerd, maar zijn ijdelheid en eigenwaan overtroffen verre zijne geleerdheid; moest hij ook zijne eigene minderheid als dichter erkennen, dat hij in geleerdheid Shakespeare overtrof, moest in het voorbijgaan uitkomen. Doch tevens blijkt uit dezen regel, dat Shakespeare met het Grieksch wel niet vertrouwd, maar er toch niet geheel onbekend mee was; misschien zelfs was zijne kennis toereikend om het Grieksche epigram te verstaan, dat hij in twee sonnetten, no. 153 en 154, heeft nagevolgd (zie boven blz. 273). Wat hij van andere talen wist, heeft hij waarschijnlijk door zijn verkeer in Londen opgedaan en zeer gering is dit niet. Het Italiaansch was hem niet vreemd en waarschijnlijk kon hij een boek in die taal lezen, waaromtrent men deel V, blz. 494, nazie. Hetzelfde kan van het Fransch gezegd worden; men mag vermoeden, dat hij Rabelais kende (deel V, blz. 496, de aanteekening bij blz. 319); of hij Fransch kon spreken of schrijven, is een andere vraag; het Fransch in „Koning Hendrik V" is zeker zeer gebrekkig, maar het was

*) Men zie hierover de mededeeling van F. A. Leo in het Shakespeare-Jahrbuch, Band XVI (1881), blz. 367.

toch voor het begrip van het publiek juist geschikt, bovendien weten wij niet, hoeveel het door Shakespeare neergeschreven Fransch door afschrijvers en letterzetters verknoeid is. Van bekendheid met het Spaansch vindt men in zijne werken eenige sporen. Over het geheel is men wel gerechtigd aan te nemen, dat Shakespeare in letterkundige kennis geenszins bij andere tooneelschrijvers achterstond, die, zooals later blijken zal, er zich op beroemden „universiteitsvederen" te zijn.

Vóor wij Shakespeare tijdens zijn verblijf als jongeling te Stratford verder nagaan, moeten wij even weder een blik werpen op de omstandigheden zijns vaders. Een paar jaar na zijn huisaankoop in Henley-street geraakte deze in financiëele moeilijkheden; in 1577 werden de bezittingen, die zijne vrouw hem aangebracht had, gedeeltelijk verkocht, gedeeltelijk in pand gegeven om geld te bekomen; bij den omslag voor de kwijting van stedelijke uitgaven werd hij voor een verminderd bedrag aangeslagen of geheel vrijgesteld; hij verzuimde de zittingen, die hij als magistraatspersoon had bij te wonen. Het kan zijn, dat de moeilijkheden slechts van voorbijgaanden aard waren, dat hij te veel ondernomen had en daardoor moeite had aan zijne verplichtingen te voldoen. Was dit het geval, dan duurden toch de moeilijkheden vrij lang of keerden telkens terug; ten minste in 1586 liep hij gevaar wegens schuld gegijzeld te worden en viel ook het besluit, dat hij ophield, alderman te zijn, daar hij sinds lange de vergaderingen niet meer bijwoonde; ja, het is zelfs waarschijnlijk, dat hij een poos in gijzeling heeft doorgebracht. Het kan zijn, dat hij zich te veel met zijne landbouw-ondernemingen bezig hield om zijne ambtsbetrekking waar te nemen, doch dan heeft hij niet de beste manier gekozen om er van ontslagen te worden. Het is mogelijk, dat hij niet geheel verarmd is, want van den verkoop zijner huizen in Stratford blijkt niets, maar in 1592 komt zijn naam toch voor op eene lijst van personen, die de kerk niet bezochten, en wordt bij hem als reden opgegeven, dat hij wegens schuld, dus misschien uit

vrees van gegijzeld of lastig gevallen te worden, afwezig bleef. Hoe dit zij, men mag wel aannemen, dat de vroegere welvaart verdwenen was en dat het hem moeilijk moest vallen, aan zijn oudsten zoon uitzicht op een goede positie in de maatschappij te verschaffen.

Wat ging William Shakespeare doen, waarop ging hij zich toeleggen, toen hij, waarschijnlijk op zijn veertiende, vijftiende of zestiende jaar, de school verliet? Hieromtrent zijn wel geruchten en gissingen tot ons gekomen, doch niets is zeker. Zoo had Aubrey vernomen, dat hij in zijne jonge jaren schoolmeester geweest was op het land; het kan zijn, dat er waarheid in dit bericht stak, en dat de schrandere knaap een poos als „ABCdarius" aan de Grammar School werkzaam is geweest. Anderen hebben vermoed, dat hij notaris- of procureursklerk is geweest; zijne kennis van rechtszaken toch is, naar het oordeel van deskundigen, zoo uitgebreid en zoo nauwkeurig, hij gebruikt de uitdrukkingen steeds zoo juist, dat zulk eene bedrevenheid niet ter loops, wanneer men buiten de zaken staat, verkregen kan worden, maar dat hij er zich goed moet ingewerkt hebben. De onderstelling is geenszins als ongerijmd te verwerpen; de vader wist in zijne omstandigheden waarschijnlijk niet dadelijk, wat hij met zijn jongen zou beginnen; het is dus zeer wel mogelijk, dat de knaap met den vluggen, helderen kop een poos lang, een jaartjen b.v., bij den een of anderen praktizijn, zooals er in Stratford toch zeker wel een geweest zal zijn, werkzaam is geweest; de rechtsgeleerde kennis van den zoon kon den vader in zijne moeilijkheden nog wel te pas komen. Wat hiervan zij, waarschijnlijk is de jonge William, 't zij dadelijk na zijn schooltijd, 't zij na een poos, zijnen vader in diens zaken behulpzaam geweest. Zijne werken verraden overal, hoe nauwkeurig, hoe ingespannen en met welk een genot hij dieren en planten en alle verschijnselen der natuur heeft gadegeslagen, hij moet zich van zijne prille jeugd af, gedurende zijn schooltijd en later, tot zijne bezigheden hem in eene stad

kluisterden, veel in de vrije lucht bewogen hebben. Het bedrijf van zijn vader gaf er aanleiding toe, dat hij zich vaak met het krieken van den dag in het veld bevond en den leeuwrik zag opstijgen om de rijzende zon te begroeten, de dauwdruppels zag hangen aan de primula's en andere bloemen, die hij alle bij name kende, naar het helder gefluit luisterde van den wielewaal, naar den vroolijken morgenzang van zoovele andere vogels. Doch niet alleen voor zulk een liefelijk tafereel is zijn ziel toegankelijk: als in het nabijgelegen veld een fiere hengst plotseling voortspringt, dan weder roerloos en starend staan blijft, weer opspringt en voortrent met uitgespreiden staart en manen *), dan neemt dit gezicht al zijne opmerkzaamheid in beslag en prent zich diep in zijn geest. Trouwens al wat paarden aangaat, heeft zijne aandacht getrokken, hij geeft een beschrijving van een edel ros, met opgave van zoovele bijzonderheden, dat men die ten grondslag zou kunnen nemen, om een hoofdstuk van een handboek over paardenkennis te schrijven †); en niet alleen met de voortreffelijkheden van deze diersoort, volgens Buffon de edelste verovering van den mensch, is hij grondig bekend, maar ook met de gebreken, ziekten en kwalen, waarvan hij er terstond een vijftigtal zou kunnen opnoemen §), terwijl verder ook de rijkunst hem groot belang inboezemt; het hart gaat hem open, als hij een ruiter ziet, die als één is met zijn ros en het volmaakt onder bedwang heeft **). Wie de talrijke plaatsen, die bij Shakespeare voorkomen, waarin over

---

*) Venus en Adonis, strofe 51, blz. 13 van dit deel.

†) Venus en Adonis, str. 50.

§) Men zie „Eene Snibbe getemd", I. 2. 81 en III. 2. 49 (Deel V, blz. 200 en 237).

**) Men zie „Hamlet", IV. 7. 86 (Deel VII, blz. 144) en „Een Minneklacht", strofe 16 (Deel XII, blz. 201). De aanhalingen zouden gemakkelijk te vermenigvuldigen zijn. Een geestig opstel over Sh.'s paardenkennis is geleverd door den heer Charles E. Flower, *Shakespeare on Horseback. Paper read at the Union Club, Stratford-on-Avon, March 3th., 1887.*

paarden gesproken wordt, nagaat, kan zeer wel de stelling verdedigen, dat hij geruimen tijd rostuischer, paardenarts of pikeur geweest is. Ongetwijfeld bezat hij in de hoogste mate de gaaf, snel en nauwkeurig op te merken en waar te nemen, scherp te beoordeelen en door zijn voortreffelijk geheugen zijne herinneringen, zoodra het noodig was, zich naar willekeur voor den geest te stellen, terwijl zijne levendige verbeelding steeds gereed was om de beelden, die hij opriep, met nieuw leven te bezielen. Geen jager zal hem verbeteren, als hij de listen en streken beschrijft, die het arme vervolgde haasjen aanwendt om aan de honden te ontkomen *); hij moet herhaalde jachten hebben bijgewoond als jager en nauwkeurig opmerker; men zou schier vermoeden als strooper, want dan neemt men dubbel scherp alle bijzonderheden waar.

Heeft Shakespeare dus in zijne jongelingsjaren ongetwijfeld een goed deel van zijn tijd buiten doorgebracht, men behoeft geenszins aan te nemen, dat alle letterkundige oefeningen werden nagelaten. Boeken waren in die dagen schaarsch, en waar de vader in de schrijfkunst onervaren was, zullen er wel niet vele over den vloer zijn geweest. Maar geheel behoefden zij niet te ontbreken. Shakespeare had zeker nog enkele boeken, b.v. de Metamorphosen van Ovidius, uit zijn schooltijd overgehouden, en in zijne oudste stukken treft men te veel herinneringen uit Latijnsche schrijvers aan, om niet te gelooven, dat deze nog van tijd tot tijd ter hand werden genomen. Ongetwijfeld was er ook een bijbel aanwezig, en Shakespeare geeft genoeg bewijzen, dat hij dezen kent, om te doen vermoeden, dat hij er meermalen in las en de poëzie er van genoot. Maar van nog een ander boek mag men aannemen, dat het door hem gelezen, ja vlijtig beoefend werd: de kroniek van Holinshed; hij is er zoo goed in thuis, dat hij waarschijnlijk vroegtijdig met de lezing er van begonnen is, en dan kon de nabijheid van het groote, indruk-

*) „Venus en Adonis", strofe 113—118 (Deel XII, blz. 26).

wekkend kasteel van Warwick allicht aanleiding geven, dat hij zich met de geschiedenis van den geweldigen graaf, den grooten koningsmaker, nader bekend wilde maken, en dus de geschiedenis van Koning Hendrik VI beoefende, het onderwerp, dat hij in eenige zijner eerste stukken ten tooneele gebracht heeft. Of hij in dezen tijd, van zijne schooljaren af tot zijn achttiende jaar, reeds gedichten gemaakt heeft, is niet te beslissen, maar is dit het geval, dan zal het bij enkele dichtproeven, waarvan ons niets bewaard is, gebleven zijn; dat hij aan eenig tooneelwerk zou gearbeid hebben, valt niet te denken, en evenmin heeft hij toen reeds Venus en Adonis ondernomen; tot het schrijven van grootere gedichten zal hij waarschijnlijk eerst gekomen zijn, toen hij zich in een anderen kring bewoog en taal en versbouw meester was geworden; zoo de bovengenoemde lectuur hem ongemerkt ter voorbereiding strekte voor zijne latere loopbaan, is dit al wat men verwachten kan.

Vraagt men, of herinneringen uit zijne jeugd kunnen medegewerkt hebben, om hem later deze loopbaan te doen kiezen, dan kan gewezen worden op de bezoeken, die reizende tooneelspelers van tijd tot tijd aan Stratford brachten. Er waren langzamerhand verscheidene vaste tooneelgezelschappen in Engeland ontstaan, die, om bij voorkomende gelegenheden niet als schelmen en vagebonden beschouwd en behandeld te worden, — en zulk eene behandeling was toen ter tijd niet zacht, — de bescherming zochten van den een of anderen grooten heer, die door betaling eenigszins in hunne behoeften te gemoet kwam en voor wien zij van tijd tot tijd speelden, terwijl zij op andere tijden, als tooneelspelers van hun beschermer en zijn naam voerende, van brieven voorzien, die hen als zoodanig kenbaar maakten en hun bij de overheden ter aanbeveling strekten, het land afreisden en hier en daar hunne voorstellingen gaven. Zoo waren er de troepen van de Koningin, van de Graven van Leicester, Warwick, Nottingham, Sussex, Essex, Derby, Hertford, Pembroke en Worcester, van de Lords Strange,

Howard en Clinton, van den Lord Kamerheer, den Lord Admiraal, van Sir Robert Law. Verscheidene dezer gezelschappen traden ook te Stratford op. In 1569 kwamen daar de tooneelspelers der Koningin en van den Graaf van Worcester, in 1573 die van den Graaf van Leicester, in 1574 die van de Graven van Warwick en Worcester, in 1577 die van de Graven van Leicester en van Worcester, in 1579 die van Lord Strange en van den Graaf van Essex, in 1580 die van den Graaf van Derby, in 1587 die der Koningin. Bij zulk eene gelegenheid werd er aan de spelers uit stadskas een belooning uitgekeerd, die nog al uiteen kon loopen; zoo ontvingen in 1569, toen John Shakspere eerste magistraatspersoon was, de spelers van de Koningin (het gezelschap namelijk, niet ieder speler) negen schillings, die van den Graaf van Worcester twaalf stuivers; andere uitkeeringen vindt men geboekt van vijf, zes, acht, veertien, ja, van zeventien shillings: het waren de spelers van den graaf van Warwick, die in 1574 de laatstgenoemde som ontvingen. Waarom deze belooningen uit stadskas gekweten werden, wordt duidelijk uit de aanteekeningen van zekeren R. Willis, die in hetzelfde jaar als William Shakespeare geboren was en in een klein boekjen, *Mount Tabor*, in 1639 de volgende herinnering uit zijne kindsheid medegedeeld heeft. „In de stad Gloucester (en zoo ik meen ook elders) is het gewoonte, dat, als spelers van tusschenspelen (*interludes*) in de stad komen, zij eerst hun opwachting bij den Mayor maken, om hem te melden, van welken edelman zij de dienaars zijn, en verlof te erlangen tot spelen in het openbaar; en als de tooneelisten den Mayor bevallen of deze zijn eerbied wil toonen voor hun heer en meester, bestelt hij hen om eene eerste voorstelling te geven voor hemzelven, de aldermannen en verdere overheidspersonen der stad; en dit wordt de voorstelling voor den Mayor genoemd, waar ieder, die er gebruik van wil maken, kosteloos komt, terwijl de Mayor hun een belooning geeft naar zijn goedvinden, om zijne tevredenheid te betuigen." Willis ver-

haalt verder, dat zijn vader hem medenam naar zulk eene vertooning en, zelf op een der banken plaats nemende, hem tusschen zijne knieën liet staan, zoodat hij uitmuntend kon zien en hooren. Het stuk, dat de boozen der wereld voorstelde, vertegenwoordigd door een vorstelijk gekleed persoon, die eerst bezocht werd door drie vrouwen, Hoogmoed, Hebzucht en Weelde, en daarna weggesleept door twee oude mannen, den Jongsten Dag namelijk en het Oordeel, had blijkbaar een diepen indruk op den knaap gemaakt, daar hij zich de vertooning op zijn ouden dag nog in bijzonderheden herinnerde. — Men kan vermoeden, dat het in Stratford op gelijke wijze is toegegaan en zich voorstellen, dat de Mayor, John Shakspere, misschien reeds zijn vijfjarigen zoon naar de schouwburgzaal, de ruime zaal, die wel driehonderd toeschouwers kon bevatten, beneden het lokaal der Grammar School, heeft medegenomen en tusschen zijn knieën liet staan om het schouwspel, dat grootendeels, zoo niet geheel, een stomme vertooning of *dumb show* was, te genieten. Hoe dit zij, uit het boven medegedeelde blijkt, dat de jeugdige Shakespeare tot 1580, dus tot zijn zestiende jaar herhaalde malen in de gelegenheid was tooneelvertooningen bij te wonen; dat hij er gebruik van gemaakt zal hebben, valt wel niet te betwijfelen, want van zulke feestelijkheden zal in Stratford wel niemand weggebleven zijn, die kans zag er bij te komen en niet door puriteinsche gemoedsbezwaren werd weerhouden. — Nog eene andere vertooning kan hij bijgewoond hebben op elfjarigen leeftijd. Toen, in 1575, was koningin Elizabeth de gast van haren gunsteling Robert Dudley, graaf van Leicester, op zijn prachtig slot Kenilworth, op vrij korten afstand van Stratford gelegen. Velen stroomden naar de prachtige feesten toe, want verscheidene vertooningen in de open lucht konden door tal van toeschouwers genoten worden. Waarom zou John Shakspere, die toen zeker nog in goeden doen was, er ook niet heengetogen zijn en zijn flinken knaap hebben meegenomen? Er is éene bijzonderheid, die dit zelfs waarschijn-

lijk maakt. Meren kwamen bij de vertooningen te pas; Triton was er te zien, zoo wordt bericht, in de gedaante van een meermin en zwom naar hare koninklijke majesteit. Arion verscheen er op een dolfijn, en zong een lied, een wonderzoet gedicht en wonderliefelijk voorgedragen, met schoone begeleidende muziek, zoodat de beschrijver geen woorden vindt om al de voortreffelijkheid er van te schilderen, maar een beroep doet op de verbeeldingskracht zijner lezers. En nu sla men den „Midzomernachtsdroom" op (II. 1. 148, Deel II, blz. 24), en leze er, wat Oberon tot Puck zegt:

„Mijn waarde Puck, kom hier; gij weet nog wel,
Hoe ik eens op een voorgebergte zat,
En een meermin er zag op een dolfijn,
Die zulke schoone melodieën zong,
Dat haar gezang de woeste zee bedwong,
En meen'ge ster dol uit haar baan verschoot,
Om 't lied der maagd te hooren.
Terzelfder tijd zag ik, — gij kondt het niet, —
Cupido vliegen tusschen aarde en maan,
Met pijl en boog; hij mikte, scherp en lang,
Op een Vestale, tronend in het west,
En dreef zijn liefdeschicht met zooveel klem,
Alsof 't wel honderdduizend harten gold;
Maar 'k zag de vuur'ge schicht des jongen gods
In 't kuische licht der vochte maan gebluscht,
De hooge kluiz'naresse ging haar weg,
In maagd'lijke overdenking, ongedeerd."

Is het te veel gewaagd, als wij vermoeden, dat de dichter bij deze beschrijving zich de feesten van Kenilworth voor den geest heeft gesteld en dat hij deze niet uit berichten of verhalen, maar wel degelijk uit eigen aanschouwing kende?

Doch genoeg vermoedens; ik wil thans onderstellen, wat zeker gebeurd is, namelijk, dat de blonde, bruinoogige knaap den leeftijd van achttien jaar bereikt heeft. Ik wil

niet gaan gissen, of hij bij zijne wandelingen buiten veel naar de boerenmeisjes gekeken, of hij met haar op den dorschvloer of op het veld veel gedanst heeft; maar zeker is het, dat hij er éene te diep in de oogen heeft gekeken, Anne Hathaway, waarschijnlijk de dochter van een landbouwer, Richard Hathaway*) te Shottery, een dorpjen op zeer korten afstand van Stratford. Hij was een domme jongen geweest en had, achttien en een half jaar oud, in zijn kalverliefde een vrijage, die gevolgen had, op het touw gezet met een meisjen van zes-en-twintig. Zij, die van Shakespeare volstrekt een heilig boontjen willen maken, gissen, dat er ten overstaan van verwanten eene plechtige verloving zal hebben plaats gehad, en beweren, dat zulk eene verloving even goed was als een in allen vorm gesloten huwelijk. Wat hiervan zij, er bestaat een bisschoppelijk schrijven van 28 November 1582, waarbij aan William Shagspere wordt toegestaan in het huwelijk te treden met Ann Hathwey na éenmaal de geboden te laten afkondigen. Verder weten wij, dat hunne dochter, Susanna, op 26 Mei 1583 gedoopt is. Even negentien jaren oud, was William Shakespeare man en vader. Welk bedrijf hij uitoefende, of hij bij zijn vader in de zaken was of niet, is onbekend; alleen mag men vermoeden, dat hij in Stratford woonachtig was, want daar had hij op 2 Februari 1585 het geluk, tweelingen te laten doopen, die waarschijnlijk naar Hamnet Sadler, die bakker schijnt geweest te zijn, en diens vrouw Judith, de namen Hamnet en Judith kregen. Bij dit drietal spruiten is het gebleven. Na den laatstgenoemden datum zijn wij zeven jaar zonder eenige berichten van Shakespeare; het eerste, wat daarna van hem vernomen wordt, is, dat hij in 1592 een belangrijk persoon is bij een tooneelgezelschap in Londen. Wanneer hij Stratford, waar zijn vrouw en kinderen bleven wonen, verlaten heeft, is

*) In het testament van Richard Hathaway, die in September 1581 stierf, wordt echter Anne niet genoemd.

onbekend, maar men wordt als het ware gedrongen tot de onderstelling, dat dit vrij kort na de geboorte zijner tweelingen heeft plaats gehad, want om reeds in 1592 een persoon van invloed te zijn bij het tooneel en een goeden naam te bezitten als tooneelschrijver, had hij vrij wat kundigheden en ervaring bijeen te zamelen, en hiertoe is tijd noodig; hij zal er dus wel reeds in 1585, uiterlijk in 1586, heengetogen zijn. Hij kon er misschien gemakkelijk betrekkingen aanknoopen; de groote tooneelspeler Richard Burbage, van wiens gezelschap Shakespeare later deel uitmaakte, was uit Warwickshire, evenzoo de acteur John Hemmings, dezelfde die later met Henry Condell Sh.'s werken uitgaf, en Thomas Greene, eveneens lid van het gezelschap, was uit Stratford zelf. Dit kon natuurlijk aan den jongen Shakespeare, zelfs al kwam hij onbekend en zonder aanbevelingen in Londen aan, eene welwillende ontvangst bezorgen en hem reeds dadelijk de gelegenheid openen om zich op de eene of andere wijze aan hun gezelschap te verbinden. Het is dus niet gewaagd aan te nemen, dat hij reeds in 1585 of het eerstvolgende jaar uit Stratford naar Londen ging. Wat hem tot dezen stap noopte, laat zich eveneens zeer wel gissen. Het kan er hem te benauwd geworden zijn; misschien wezen zijne stadgenooten hem met den vinger na als iemand, waar niet veel van terecht zou komen; het toekomstig lot van den jongen mensch, die geen eigen middelen van bestaan had, maar zijn vader in diens, misschien achteruitgaande en berooide, zaken wat behulpzaam was en dus eigenlijk op zijns vaders zak leefde, die vroeger misschien veel in den omtrek had rondgeloopen en van zich had doen spreken, aan een vrouw bijna acht jaar ouder dan hijzelf was blijven hangen en nu voor een snel aangroeiend gezin had te zorgen, moest wel de nieuwsgierigheid der eerzame Stratforders prikkelen. Als hij naar Londen is gegaan met het vaste voornemen om er zich boven op te werken en aan zijne brave medeburgers te toonen, dat hij wel kans zag een respectabel man te worden en zich

door landbezit aanspraak op dien naam te verwerven, dan is hij wonderwel geslaagd. Doch als zij in den eersten tijd vernamen, dat hij onder de tooneelspelers zijn heil had gezocht, zullen zij de schouders wel opgetrokken hebben en niet voor hij zijne eerste bezittingen in Stratford aankocht, tot eenigszins andere gedachten gekomen zijn. — Het kan ook wezen, dat bepaalde lust tot het tooneel en het gevoel, dat hij hierdoor zich eene goede toekomst veroveren kon, hem van Stratford weg en naar Londen gedreven heeft. — Of het afscheid van vrouw en kinderen hem zwaar gevallen is en of hij aan de zijde van Anne Hathaway een gelukkig echtelijk leven sleet, is eene vraag, die men wel opperen, maar niet beantwoorden kan. Er zijn tal van bewijzen, dat hij, zoodra het hem goed begon te gaan, maatregelen nam om zich later weder te Stratford te vestigen en hij heeft zijn plan, zoodra het hem mogelijk was, volbracht; maar toch ligt het vermoeden voor de hand, dat de achttienjarige knaap de ruim zeven jaar oudere boerendochter, die verstandiger had moeten zijn dan hij, veeleer getrouwd heeft uit een gevoel van plicht en eerlijkheid, dan uit innige liefde; het zou te verwonderen zijn, als zij juist de geschikte vrouw was voor iemand van zijne begaafdheden en neigingen. Nergens vindt men eenige toespeling op zijne liefde voor zijne gade; zijne sonnetten geven zelfs alleszins recht om aan te nemen, dat hij haar niet onveranderlijk trouw is gebleven. In zijn testament behoefde hij niet voor haar te zorgen, daar de wet haar van zelve uit de nalatenschap van haar man een behoorlijk onderhoud verzekerde, maar men zou in dit stuk, waarin aan verscheidene betrekkingen en vrienden eene kleine som vermaakt wordt om zich eene nagedachtenis aan den erflater te koopen, wel iets meer verwacht hebben dan de korte vermelding, dat hij aan zijne vrouw het op één na 't beste bed nalaat; en dan is bovendien op te merken, dat deze bepaling tusschen de regels is ingevoegd en dus niet eens tot het eerste ontwerp behoorde. Men zou er bijna uit afleiden, dat de

liefde voor zijne vrouw hem het afscheidnemen van Stratford, toen het er toe komen moest, niet bijzonder verzwaard heeft en haar beeld hem niet bij zijn verblijf in Londen of elders onophoudelijk voor oogen zweefde.

De overlevering weet nog eene bepaalde reden op te geven, waarom hij Stratford vaarwel heeft gezegd. De jonge man, bij de geboorte zijner tweelingen nog geen een-en-twintig jaren oud, zou in het loszinnig gezelschap geraakt zijn van jongelieden, die zich meermalen aan stroopen schuldig maakten. Zoo zou hij meer dan eens met hen hebben meegedaan en in het park van Sir Thomas Lucy, van Charlcote bij Stratford, op herten gejaagd hebben. „Daarom werd hij", volgens het bericht van Rowe, die ongetwijfeld de mededeelingen van den tooneelspeler Betterton volgde, „door dien edelman vervolgd en wel, naar hij oordeelde, te streng; en om zich over deze verongelijking te wreken, maakte hij een liedjen op hem. En hoewel dit liedjen, waarschijnlijk zijne eerste dichtproeve, verloren is gegaan, wordt het gezegd zoo bitter geweest te zijn, dat de vervolging tegen hem nog verscherpt werd en hij verplicht was zijne zaken en zijn gezin in Warwickshire voor eenigen tijd te verlaten en in Londen eene schuilplaats te zoeken."

Dit bericht van Rowe wordt van eene andere zijde bevestigd. De Reverend Richard Davies, rector te Sapperton in Glocestershire (gestorven 1708), was in het bezit van biographische aanteekeningen, door den Reverend William Fulton bijeengebracht, en verrijkte deze met eenige bijvoegsels; zijne papieren kwamen na zijn dood in de bibliotheek te Oxford en werden op het eind der vorige eeuw door Malone openbaar gemaakt; Rowe zal ze wel niet gekend hebben. Aangaande Shakespeare nu teekent Davies het volgende aan: „William Shakespeare was geboren te Stratford aan den Avon in Warwickshire, omstreeks 1563—65. Hij was zeer verslaafd aan het stroopen van herten en konijnen, vooral van Sr..... Lucy, die hem meermalen liet tuchtigen en soms gevangen

zetten en hem later deed vluchten uit zijne geboortestreek, tot zijn groot voordeel; maar zijn wrok was zoo groot, dat hij [d. i. Lucy] zijn [Sh.'s] vrederechter Clodpate [zoo veel als *Domkop* of *Dwaashoofd*] is, en dat hij hem een groot man noemt en met zinspeling op zijn naam drie opgerichte luizen (*three louses rampant*) tot wapen geeft. Van tooneelspeler werd hij schrijver van tooneelwerken. Hij stierf 23 April 1616, *ætat.* 53, waarschijnlijk te Stratford, want daar is hij begraven en heeft hij een gedenkteeken (*Dugd.* p. 520), waarop hij een zwaren vloek legt op ieder, die zijn gebeente mocht verplaatsen. Hij stierf als papist." Men ziet uit de aanhaling van het boek van Dugdale, die de oudheden van Warwickshire beschreven heeft, dat Davies niet zelf te Stratford geweest is en uit de verte zijne inlichtingen heeft ingewonnen; hij noemt verder den vrederechter uit „De vroolijke Vrouwtjes van Windsor", die *Shallow* (Zielig) heet, *Clodpate*, en heeft dus waarschijnlijk zelf het stuk niet gelezen; toch moet erkend worden, dat zijne mededeelingen, met die van Rowe overeenstemmend, het hoogst waarschijnlijk maken, dat Shakespeare niet vrij te pleiten is van strooperij en er groote onaangenaamheden om gehad kan hebben, die misschien medewerkten om hem Stratford te doen verlaten *). Wel heeft men getracht hem van dit vergrijp,

---

*) Van het spotdicht, waarvan Rowe zegt, dat het verloren is gegaan, heeft Steevens het eerste couplet medegedeeld naar de aanteekeningen in handschrift van O l d y s. Men zal gereedelijk erkennen, dat de echtheid uitermate verdacht is. Oldys zegt het vernomen te hebben van een ouden heer, in de nabuurschap van Stratford wonende, die het onthouden had.

A parliament member, a justice of peace,
At home a poore scare-crowe, at London an asse;
If lowsie is Lucy, as some volke miscalle it,
Then Lucy is lowsie, what ever befalle it:
He thinkes himselfe greate,
Yet an asse in his state
We allow by his eares but with asses to mate.
If Lucy is lowsie, as some volke miscalle it,
Sing lowsie Lucy, what ever befalle it.

dat toch zeker in veler oog geen misdrijf is, schoon te wasschen, door aan te toonen dat Charlecote geen park was vóór de regeering van Karel II, maar dit bewijs is wel niet krachtig genoeg, want herten werden even goed in bosschen als in parken gehouden; bovendien weet men, dat de zoon van Sir Thomas in 1602 aan Lord Ellesmere een bok ten geschenke zond. Als men het begin van „De vroolijke Vrouwtjes van Windsor" goed naleest, komt men tot de overtuiging, dat Shakespeare, op eene bij hem zeer ongewone, bittere wijze, met de familie Lucy wil afrekenen en dat met den vrederechter *Shallow* (Zielig) wel degelijk Sir Thomas Lucy bedoeld is, dien hij in de oogen van wie hem kennen belachlijk wil maken *). Men kan zelfs zeggen, dat het begin eerst dan, wanneer men er dit doel in opmerkt, duidelijk wordt. Men kan verder vragen, of het toeval is, dat Shakespeare in een ander stuk, 1 K. Hendrik VI, IV. 7. 61, een anderen Lucy op bespottelijke wijze met titels laat schermen.

Doch genoeg over de redenen, die Shakespeare drongen zijne vaderstad te verlaten; in Londen gaat hij de loopbaan betreden, die hem naar den tempel des roems heeft gevoerd. Van nu af kunnen wij zijne geschiedenis beoefenen met behulp van de documenten, die hijzelf ons in zijne werken heeft nagelaten.

*) Men vergelijke nog de aanteekening op I. 1. 16 van „De vroolijke Vrouwtjes van Windsor" (Deel VI, blz. 553).

IV.

SHAKESPEARE'S VOORGANGERS.

Zal de geschiedenis van Shakespeare's leven belangstelling wekken, dan moet zij mededeelen, hoe de jonge man uit Stratford zich ontwikkeld heeft en de groote dichter geworden is, dien de grootste geesten van den lateren tijd als hun meerdere, als hun meester erkennen. Hoe eenig zijn oorspronkelijke aanleg geweest moge zijn, ook hij was onderworpen aan de wetten, die voor den menschelijken geest gelden, hij heeft door noeste vlijt zijne uitgebreide kennis, door scherpe en onverdroten waarneming zijn inzicht in de karakters der menschen moeten verkrijgen, door oefening zijne kunstvaardigheid moeten verwerven, voortdurend zijn geest moeten ontwikkelen. Zoo is hij gedurende de kwart eeuw, waarin hij zijne werken tot stand bracht, geenszins onveranderd gebleven; de vurige jonge man had een anderen blik op personen, gebeurtenissen en zaken dan de in den strijd des levens beproefde dichter; zijne inzichten en zijn gedachtengang werden langzamerhand gewijzigd en ook op andere wijze uitgedrukt; kortom, wanneer het gelukt, de volgorde, waarin Shakespeare zijne werken geschreven heeft, vast te stellen, en ze langs dezen historischen leiddraad te beoefenen, kan men de geschiedenis, de ontwikkeling van zijn geest nagaan. Voor dit doel is dan ook in deze uitgave, zooveel doenlijk was, de volgorde zijner werken in acht genomen; alleen bij de Engelsche Koningstukken is de chronologische opvolging der vorsten er voor in plaats gesteld, daar anders de geregelde gang der gebeurtenissen den lezer niet duidelijk zou worden. Op welke wijze en met welken uitslag men de volgorde van Shakespeare's werken heeft trachten te bepalen, zal later worden medegedeeld; vooraf moet worden aangewezen, welken invloed de tijd, waarin hij leefde, op hem

kon en moest uitoefenen, alsmede, welke hoogte de dramatische dichtkunst bij zijn optreden reeds bereikt had en in welken toestand het tooneel verkeerde. De geschiedenis der Engelsche tooneelwereld moet zelfs van hare eerste opkomst af worden nagegaan, want hare ontwikkeling heeft, met name in de zestiende eeuw, met zoo groote snelheid plaats gegrepen, dat er ten tijde van Shakespeare nog sporen genoeg van vroegere toestanden overgebleven waren, om deze kennis voor het juist en volledig begrijpen zijner werken noodzakelijk te maken.

Evenals in Griekenland het treurspel zich uit de gebruiken bij den eerdienst van Dionysos ontwikkeld heeft, is het drama in westelijk Europa van kerkelijken oorsprong. De catholieke kerk heeft reeds vroeg op aanschouwelijke wijze de verhalen des bijbels aan de leeken duidelijk gemaakt, wat inderdaad noodig mocht geacht worden, daar deze de Heilige Schrift wegens onkunde niet konden, of om het verbod der geestelijke overheid niet mochten lezen. Met name bij het Paaschfeest hadden er symbolieke voorstellingen in de kerk plaats. Op Goeden Vrijdag werd een kruis opgericht, daarna het beeld des gekruisigden in een graf gelegd en dit op Paaschzondag weder te voorschijn gebracht; deze verschillende handelingen werden door gezangen begeleid en toegelicht. De geheele, uit drie deelen, het lijden, de graflegging en de opstanding samengestelde plechtigheid droeg den naam van *mysterium*, want aldus werd de verborgenheid den volke geopenbaard. Langzamerhand werden de handelingen en woorden aan verschillende personen opgedragen, die elk hun rol speelden en overeenkomstig deze gekleed waren; niet alleen geestelijken, maar ook leden der gemeente namen deel aan de vertooning; kortom, het zoogenaamd mysterium was tot een geestelijk schouwspel geworden.

Deze vertooningen bleven geenszins tot het voorstellen van het lijden en de opstanding beperkt, maar spoedig werden ook andere onderwerpen aan den bijbel ontleend, vooreerst

de geboorte des Heilands, spoedig ook verhalen uit het oude testament, en weldra werd uit de levens der heiligen geput. De vertooningen, waartoe deze laatsten de stof leverden, heetten aanvankelijk *mirakels* of *mirakelspelen*, doch na korten tijd werd deze naam ook aan de mysteriën gegeven.

Het volk nam meer en meer deel aan deze spelen, die niet tot de kerk beperkt bleven. De gilden der handwerkslieden begonnen het leven van hun beschermheilige ten tooneele te voeren; de handwerkslieden zelve speelden, doch zij riepen voor moeilijke rollen vaak de hulp in van spelers van beroep, die op markten en jaarmissen door hunne voor de vuist gesproken grappen het volk verlustigden. Men kan zich gemakkelijk voorstellen, dat wat aldus ten vermake van het volk gespeeld werd, geenszins een fijnen smaak verried, en tevens dat de geestelijke spelen, in de kerk, niet achter wilden blijven om der gemeente genoegen te doen. Wat aan de kerk vijandig was, werd als iets leelijks of bespottelijks voorgesteld; Herodes trad op als een vervaarlijk bulderaar; de Duivel, die niet zelden moest opkomen, werd trots zijn listigheid steeds geweldig beetgenomen; hij kwam er telkens bekaaid af en was en bleef de domme duivel, als het ware de hansworst van het stuk. Ook op andere tooneeltjes naar zijn smaak werd het volk onthaald. De herders, die tijdens Jezus' geboorte nabij Bethlehem hunne kudden weidden, lagen geweldig onderling overhoop, ontstalen elkaar hun schapen en raakten danig aan 't vechten, zeker tot groot vermaak van het volk, want de twisten maken ongeveer twee derden van het nog voorhanden mysteriespel uit. Als Noach zijne ark klaar heeft, wil zijne vrouw zich volstrekt niet inschepen en kijft als een vischwijf met haar man; zij wil bij haar kornuiten blijven; haar zoons brengen haar eindelijk in de ark, doch als Noach haar welkom heet, doet zij hem de kracht van haar vuist gevoelen. Dat inderdaad dergelijke stukken met medewerking der geestelijkheid ook in de kerken vertoond werden, blijkt ten duidelijkste uit verschillende besluiten van

de pausen Innocentius III en Gregorius IX, uit de dertiende eeuw, die het vertoonen van zulke grappen in de kerken en de medewerking der geestelijkheid ten strengste verboden; dat de verbodsbesluiten herhaald moesten worden, is wel een bewijs, hoe ingeworteld het gebruik toen reeds was en hoe de vertooningen in den smaak van het volk vielen. Geen wonder, dat zij op de straat werden voortgezet, en er zelfs een grooter ontwikkeling verkregen. Er werden groote stellages, met meer dan éene verdieping, voor getimmerd, die op rollen stonden, zoodat hetzelfde stuk op meer dan éene plaats der stad, op straten en pleinen, vertoond kon worden; vaak moest bovendien ongetwijfeld een deel van straat of plein als tooneel dienst doen, want ook mannen te paard traden soms op. Er zijn drie verzamelingen van Engelsche mysteriespelen bewaard gebleven; de eene wordt naar den eersten verzamelaar *Towneby-mysteries* genoemd en is in de stad Wakefield in Yorkshire opgevoerd; het handschrift bevat dertig stukken en schijnt te dagteekenen uit de regeering van koning Hendrik VI (1422—1461), maar de stukken zijn zeker aanmerkelijk vroeger samengesteld; een tweede verzameling, de *Coventry-plays*, bevat twee-en-veertig stukken en het handschrift dagteekent ten minste uit de regeering van koning Hendrik VII (1485—1509); de derde verzameling is die der Chester Whitsun Plays en bevat vier-en-twintig stukken. Het oudste handschrift der laatste verzameling is van 1581, maar de stukken zijn ongetwijfeld veel ouder; er is alle reden om te vermoeden, dat zij oorspronkelijk in het Fransch geschreven en onder de regeering van Edward III (1327—1377) in het Engelsch vertaald zijn; zij zijn te Chester en in andere groote steden bij herhaling opgevoerd en hebben, wat de taal betreft, ongetwijfeld aanzienlijke wijzigingen ondergaan. Een goed deel der bijbelsche geschiedenis en der overleveringen, die er mee samenhangen, werd er in gedramatiseerd, want het eerste stuk, opgevoerd door het Looiersgilde, had tot onderwerp den val van Lucifer; het volgend, door de Lakenwevers ge-

speeld, de schepping, den val van Adam en Eva, en den dood van Abel; het derde, door de Schippers op de Dee (de rivier van Chester) ten beste gegeven, den zondvloed; de volgende, — onder andere, want eene volledige lijst behoeft hier niet gegeven te worden, — de geschiedenissen van Lot en Abraham, Bileam en zijn ezel, de begroetenis van Maria en de geboorte van Jezus, de begroeting door de herders, de drie koningen, den kindermoord van Bethlehem, de verzoeking in de woestijn en de overspelige vrouw, Lazarus, Christus' intrede in Jerusalem, het heilig avondmaal en het verraad van Judas, het lijden van Christus, de kruisiging, de nederdaling ter helle (of liever in het voorgeborchte, om Adam en de andere oude heiligen, zooals Abraham, de profeten, Johannes den Dooper, te verlossen, volgens het zestiende hoofdstuk van het evangelie van Nicodemus), de opstanding van Christus, de ontmoeting met de Emmaüsgangers, de hemelvaart, de uitstorting van den Heiligen Geest, en het laatste oordeel.

Dat deze stukken in den smaak vielen van het volk en nog tot den aanvang der zeventiende eeuw in eere waren, blijkt wel uit het aanwezig zijn van handschriften der Chesterspelen van de jaren 1592, 1600, 1604 en 1607. Elk der genoemde stukken werd met Pinksteren verscheidene keeren vertoond; men begon bij het huis van den Mayor, en trok dan verder de stad door, gevolgd door de kijklustige menigte, om op de meest geschikte pleinen of straten het tooneel te herhalen. De tooneeltoestel was dikwijls vrij samengesteld, want het tooneel bestond meermalen uit drie verdiepingen, hemel, aarde en hel, of wel, op de bovenste verdieping zag men God den Vader, omgeven van zijne engelen, op de middelste de zaliggesproken heiligen, beneden de menschen op aarde, en naast de benedenverdieping kon men ook wel den ingang van eene nog lagere krocht zien, den gapenden mond der hel, waaruit men soms gillende kreten vernam of de duivels te voorschijn zag komen. Enkele nog voorhanden aanteekeningen maken melding van uitgaven voor het in orde

brengen of schilderen van den hellemond, voor het stoken der hel, voor een kleed van wit leder en een pruik voor God, voor uitkeering van een paar shillings aan Herodes, aan een paar engelen, aan den duivel van wege hun spel enz. Nog in het laatst der zestiende eeuw, toen er reeds stukken van Shakespeare gespeeld werden, hadden zulke vertooningen te Coventry, in Warwickshire, plaats. Bedenkt men nu, dat deze tooneelen opgevoerd werden door handwerkslieden, zooals boven van enkele werd opgegeven, en dat dezen ongetwijfeld met heiligen ernst speelden en met het bewustzijn, dat zij iets uitmuntends tot stand brachten, dan valt er een eigenaardig licht op het tusschenspel der handwerkslieden en de inrichting van hun tooneel in Shakespeare's „Midzomernachtsdroom"; wij hebben er geen dwazen inval des dichters in te zien, maar kunnen overtuigd zijn, dat ook hiervoor het werkelijke leven bespied is en dat de toeschouwers van dien tijd de juiste teekening des dichters konden waardeeren.

Een ander punt, dat hier nog opgemerkt moge worden, is, dat in de mysteriën en mirakelspelen ernstige tooneelen met boertige afgewisseld werden. — Daar deze spelen het overgeleverde verhaal tot grondslag hadden en alleen met eenige versieringen voorstelden, wat er, volgens het bestel eener hoogere macht, gebeurd was, zoodat zij eenvoudig de bijbelsche en heiligengeschiedenissen in den vorm van gesprekken brachten, was er van zelfstandige daden, uit den wil der optredende personen voortvloeiende, geen sprake, en kan men deze stukken geen eigenlijke drama's noemen, waarin steeds eene handeling moet voorkomen. Eerst langzamerhand kon er zich het drama uit ontwikkelen; en hiertoe moesten de thans te vermelden spelen het hunne bijdragen.

De lust in vertooningen, door de mysteriën bij alle standen opgewekt, werd weldra door de geestelijke spelen niet meer bevredigd; bij allerlei plechtige of feestelijke gelegenheden, zooals bij de kroning of bij het huwelijk van den vorst, bij den doop van een kind uit het koninklijk of een hoog-

adellijk huis, bij het onthaal van vorstelijke bezoekers, bij den optocht van den Lord Mayor enz., moesten er vertooningen, doch van anderen aard, plaats vinden. In den tijd, waarvan hier sprake is, de tweede helft der vijftiende eeuw, toen allerwege het nadenken was opgewekt, lag het voor de hand, dat zinnebeeldige, allegorische voorstellingen hiertoe gekozen werden, en zoo traden dan de Waarheid, de Rechtvaardigheid, het Medelijden, de Mildheid, en andere deugden als personen in eigenaardige kleeding op, waarbij er overvloedig gelegenheid was om de vorstelijke en andere hooge personen, te wier eere het feest was aangericht, te vleien, door min of meer bedekt uit te drukken, dat zij de genoemde deugden in ruime mate bezaten. Tegen deze allegorische personen trachtten de Ondeugden, zooals de Hebzucht, de Leugen, de Nijd en anderen den strijd op te nemen, maar zij moesten natuurlijk het onderspit delven. Zulke vertooningen droegen den naam van Zedespelen of *Moraliteiten.*

Zoo bestonden er dan tweederlei tooneelstukken naast elkander, de Mysteriespelen, waarin werkelijke personen speelden, die echter niet zelfstandig, niet naar hun eigen oordeel, maar naar den wil van hoogere machten handelden, en de Moraliteiten, waarin zedelijke begrippen, geene personen, optraden en over handelingen redeneerden. Uit de vereeniging van beide kon het eigenlijke drama voortkomen.

Hoe langwijlig en vervelend ons de moralitéiten ook mogen voorkomen, de pracht, waarmede zij werden opgevoerd en de onderlinge naijver der Engelsche grooten in dit opzicht maakten, dat zij zeer in zwang kwamen. Geen feest bij eene voorname Engelsche familie was volledig, zoo zij ontbraken. Zij moesten tot tijdverdrijf tusschen de verschillende deelen van het feestmaal, met name tusschen het eigenlijk maal en het nagerecht of banket, dat meest in een andere zaal genuttigd werd, strekken, en kregen vandaar den naam van tusschenspelen of *interludes*, waarvan de beteekenis uit het overeenkomstige Fransche woord, *entremets*, blijken kan. Het

is door deze tusschenspelen, dat de moraliteiten zich verder ontwikkelden en ten slotte het Engelsch drama zijn vorm verkregen heeft.

Vooral in de eerste helft der zestiende eeuw waren zulke vertooningen bij den hoogen adel zeer in trek. Deze had er mannen voor noodig, die hun vak verstonden, en nam spelers van beroep, reeds bij de mysteriën vermeld, in dienst, maar kon hen niet voortdurend in zijne feestzalen bezighouden en gaf hun daarom verlof het land af te reizen, voorzien van een aanbevelend schrijven, waardoor zij konden bewijzen in dienst van den een of anderen grooten heer en dus een geoefend gezelschap te zijn, dat door zijn spel en fraaie gewaden waardig was voor een gemengd of uitgezocht publiek op te treden. Zonder zulk een getuigschrift liepen zij groot gevaar, met reizende kunstenmakers van minder allooi gelijkgesteld te worden.

Lang nadat er vaste tooneelgezelschappen ontstaan waren, nog geruimen tijd na Shakespeare, bleven de spelers er een eer in stellen, zich dienaars van dezen of genen grooten heer te mogen noemen; trouwens zij konden de bescherming, die deze naam verleende, niet missen, vooral niet, toen langzamerhand de Puriteinen machtiger werden en voortdurend het tooneelspel trachtten te onderdrukken. Zoo noemde zich het gezelschap, waartoe Shakespeare behoorde, dienaars van den lord kamerheer harer Majesteit, *Servants of her Majesty's Chamberlain;* later mocht het zich zelfs naar des konings naam noemen. Zulke troepen speelden dan in zalen, die hun ter vertooning werden afgestaan of op de pleinen van herbergen. Men vergelijke boven blz. 308, waar verscheidene gezelschappen worden opgenoemd. Reeds Richard, hertog van Gloster, later koning Richard III (1452—1485), hield er een troep tooneelspelers op na.

Hoe nu oefenden de twee soorten van stukken, de Mysteriën en de Moraliteiten, invloed op elkander uit? In de eerstgenoemde traden weldra nevens de heiligen en patriarchen

ook allegorische personen, zooals de Waarheid, de Gerechtigheid, de Dood op, zoodat ook de zedelijke drijfveeren tot de handelingen in het licht gesteld werden; doch hiermede werd nog geen eigenlijk leven aan de personen ingeblazen. Wat de Moraliteiten betreft, deze moesten nog meer verandering ondergaan, om waarlijk levende personen ten tooneele te voeren, maar zij hadden het voordeel, dat zij zich vrij van den belemmerenden invloed der kerk konden ontwikkelen, en zich het voorbeeld der Mysteriën, die gebeurtenissen en personen ten tooneele brachten, ten nutte konden maken. In de Moraliteiten trad aanvankelijk de Ondeugd, Boosheid of Verdorvenheid onder den naam van *Vice* of *Iniquity* op, en moest, evenals de Duivel in de Mysteriën, tot verlustiging der toeschouwers strekken. Dit belette echter niet, dat weldra ook de Duivel zelf, die inderdaad oorspronkelijk meer persoonlijkheid bezat dan de Ondeugd, uit de Mysteriën werd overgenomen. Men zou verwachten, dat die twee het uitstekend samen zouden kunnen vinden, maar het tegendeel was het geval; zij lagen telkens met elkander overhoop en de Ondeugd kortte, onder den vaak herhaalden uitroep „Ho, ho!" met zijn houten zwaard den Duivel de nagels en bracht hem telkens slagen toe, tot groote stichting der medespelende Deugden en der deugdzame toeschouwers. Dat deze vertooning lang stand hield, blijkt ten duidelijkste uit de toespelingen, die Shakespeare er op maakt, zooals in Koning Hendrik V, IV, 4, 75 (Deel III, blz. 513), en in Driekoningen-avond, IV, 2, 134 (Deel VI, blz. 517), waar de Nar zegt, dat hij zoo flink en vlug zal zijn als *the old Vice*, de Ondeugd uit de oude spelen, die met een houten dolk den dommen duivel de nagels kort. — Langzamerhand traden, naar het voorbeeld der Mysteriën, in de Moraliteiten werkelijke personen op, bijbelsche, historische of andere, en ook de allegorische wezens beginnen te handelen als werkelijke menschen. Allengskens, schoon schrede voor schrede, wordt het tooneel bevolkt met echte menschen en ontwikkelt zich het spel tot eene ware voorstelling van het leven;

doch al worden de allegorieën gaandeweg enkel bijwerk, versieringen, die door hare geheimzinnigheid de toeschouwers bekoorden, langen tijd bleven deze wezenlooze schimmen nog op het tooneel rondspoken, en geen van Shakespeare's voorgangers en tijdgenooten, zooals Kyd, Green, Peele, Marlowe heeft er zijne stukken vrij van gehouden, Ben Jonson heeft ze zelfs zeer gaarne aangewend, daar zij hem eene geschikte en gewenschte gelegenheid boden om zijne geleerdheid te luchten. Alleen Shakespeare heeft er zich nooit van bediend; de personen, die er eenigszins naar zweemen, Wraak, Vrouwenkracht en Moord in den Titus Andronicus, zijn geen allegorieën, maar vermommingen van Tamora en hare twee zonen, om Titus om den tuin te leiden (Deel I, blz. 95). Dat er, tijdens Shakespeare's jeugd, ook nog zuiver allegorische voorstellingen gegeven werden, kan blijken uit het boven (blz. 310) aangehaald bericht van zijn even ouden tijdgenoot Willis.

Het bevolken van het tooneel met werkelijk levende wezens werd niet weinig bevorderd door de straks reeds genoemde tusschenspelen of *interludes*. Met name mag hier JOHN HEYWOOD vermeld worden, die onder de regeering van koning Hendrik VIII (1509—1547) aan het hof verbonden werd als bespeler van het virginaal, en wegens het schrijven van epigrammen door den toenaam van *de epigrammatist* van een lateren Heywood, die mede voor het tooneel schreef, onderscheiden wordt. Hij heeft verscheidene tusschenspelen gedicht, die als tooneelen uit het volksleven zeer opmerkelijk zijn. Zij waren, kan men zeggen, ontleend aan de boertige episoden der mysteriespelen, tooneeltjes als deze, maar uit hunne omgeving genomen en met zorg en geest behandeld, zoodat de handeling levendig wordt. De tijd van gisting in de kerk, dien hij beleefde, werkte zijne neiging tot satyre in de hand en deed hem, schoon hij goed catholiek was en bleef, de misbruiken, die hij ontwaarde, zooals de onzedelijkheid der monniken en den handel in aflaten, zonder verschooning geeselen. Toch bleef hij bij het hof in gunst en in betrekking, niet alleen onder

Hendrik VIII, maar ook onder koningin Maria en onder Elizabeth. Hij stierf in 1565. Het oudste zijner ons bekende tusschenspelen, dat vóór 1521 moet geschreven zijn, draagt den titel: *A merry play between the Pardoner, the Friar, the Curate and Neighbour Pratte*, en is inderdaad een lustig spel te noemen tusschen de genoemde personen. Een aflaatkramer en een monnik hebben van een pastoor verlof gekregen tot het gebruiken zijner kerk, de eene om er zijn relikieën uit te venten, de ander om er voor geld eene predicatie te houden. De monnik is juist met zijne preek begonnen, als de aflaatkramer komt en hem stoort. Elk hunner wil zich gehoor verschaffen; het komt tot heftige woorden tusschen hen en weldra vechten zij met handen en voeten. Te vergeefs tracht de pastoor hen te scheiden; hij moet zijn buurman Pratte te hulp roepen, die den aflaatkramer, zooals de pastoor den monnik, tracht vast te houden, waarbij de vredestichters zelve een flink pak slagen oploopen. Doch eindelijk wordt het geschil bijgelegd, en beiden, monnik en aflaatkramer, kunnen, verder ongemoeid, vertrekken. Men ziet, dat hier geen karakterteekening te verwachten is en dat de uitdeeling van slagen vrij wel aan de poppenkast doet denken, doch met dit al bewijst Heywood geest te bezitten en wist hij ongetwijfeld den toeschouwer te boeien. Een enkel staaltjen, eenige regels uit de rede van den aflaatkramer, moge dit aantoonen en tevens een denkbeeld geven van de taal en den versbouw:

„Hier is een relikie uit de' ouden tijd,
De groote teen van de heil'ge Drievuldigheid;
Wie dezen teen slechts aanraakt met den mond,
Wordt van kiespijn bevrijd en blijft gezond.
Hier is ook een Fransche zonnehoed,
Die hoogst merkwaardige wond'ren doet;
De heil'ge Maagd plach dien te dragen,
Wanneer zij wandelde op zonnige dagen.
En deze relikie, die gij hier ziet,

Door haar zijn de grootste wond'ren geschied:
De kinnebak is 't aller Heiligen,
Die ied'ren vrome kan beveiligen
Voor pest en vergif, want wie haar kust,
Heeft er niets van te duchten en leev' gerust."

Ook in andere tusschenspelen, inzonderheid in „De vier P's", *the Four P's*, waarschijnlijk omstreeks 1530 geschreven, dat zijn beste stuk mag gerekend worden en een dispuut bevat tusschen een aflaatkramer, *Pardoner*, een pelgrim, *Palmer*, een apotheker, *Poticary*, en een marskramer, *Pedlar*, munt hij uit door geest, bijtende scherts, levendigheid en kracht van uitdrukking, zoodat dit stuk een waardig voorlooper mag gerekend worden van het blijspel. Al kan men niet zeggen, dat er eene bepaalde handeling aan ten grondslag ligt of dat het met eene bevredigende ontknooping, met een fraai afgerond slot eindigt, de personen zijn met vaste hand en natuurlijk geteekend en de lachlust wordt in ruime mate opgewekt; veel meer wordt ook heden ten dage door vele schouwburgbezoekers niet verlangd.

Weldra verscheen nu, omstreeks het jaar 1540, het eerste Engelsche echte blijspel ten tooneele, namelijk *Ralph Roister Doister*, van NICH. UDALL, dat door den schrijver in den proloog een *comedie* of *interlude* genoemd wordt, maar in vijf bedrijven en verder in tooneelen verdeeld is. De gang van het stuk is zeer eenvoudig. De schoone en deugdzame weduwe Custanze is met den koopman Gawin Goodluck verloofd. Deze is voor zaken op reis. Ralph Roister Doister, een Londensche leeglooper en ingebeelde gek, tracht door vleierij en door omkooping der dienstbode de hand der weduwe te winnen, doch wordt smadelijk afgewezen. Daar alle verdere pogingen hem niet helpen, wil hij trachten haar huis binnen te dringen en haar met geweld te schaken. Maar zijn aanslag wordt door een gewaanden vriend van hem verraden en mislukt geheel. Ondertusschen ontvangt Gawin Goodluck van een dwazen,

lichtgeloovigen bode, dien hij had afgezonden, het bericht, dat Custanze hem ontrouw is geworden en met Ralph verkeering heeft. Hij is reeds half besloten van haar af te zien, maar is verstandig genoeg om naar Londen te komen en zelf inlichtingen in te winnen. Weldra is het misverstand opgehelderd en Ralph ontmaskerd. Het gelukkig paar schenkt hem echter vergiffenis; hij wordt ten slotte zelfs op het bruiloftsmaal genoodigd en mag deelen in de algemeene vreugde. — Er zit gang in het stuk, de karakters zijn flink geteekend en goed volgehouden, de samenspraken zijn levendig, de taal der gerijmde verzen is eenvoudig, natuurlijk en krachtig, kortom, het stuk kan de vergelijking met vele latere zeer goed doorstaan. Als eene bijzonderheid er uit zij nog vermeld, dat Ralph aan Custanze een brief zendt, die aanvankelijk met verkeerde zinscheidingen gelezen wordt en dan juist het tegendeel zegt van wat bedoeld is, een kunstjen, ook door Shakespeare niet versmaad in zijn „Midzomernachtsdroom", V. 1. 108 (Deel II, blz. 83).

De schrijver, Nich. Udall, geboren in 1506, was een geleerd man, die te Oxford zijne opleiding genoten had en rector werd te Eton, later te Westminster; hij stierf omstreeks 1557. Hij schijnt meer comedies geschreven te hebben, doch van de overige is niets bekend en ook deze eene is eerst in lateren tijd aan het licht gekomen. Udall was met de tooneelwerken der ouden ongetwijfeld wel bekend, eene bijzonderheid, waarop hier moge gewezen worden, daar over het algemeen de studie van deze van grooten invloed is geweest op de ontwikkeling van het Engelsch drama. Op de geleerde scholen werden, zoowel tot oefening in het Latijn als om de studie te kruiden, bij feestelijke gelegenheden stukken van Plautus, Terentius en Seneca door de leerlingen opgevoerd. De lust tot zulke voorstellingen was weldra bij de leerlingen opgewekt en spoedig had men niet genoeg aan de oude stukken; men bootste ze na, eerst in het Latijn, maar het duurde niet lang, of men wilde ze ook in het

Engelsch hooren. De stukken der ouden werden vertaald en vaak gewijzigd, nieuwe stukken werden in denzelfden trant geschreven, waartoe de stof hetzij aan de oudheid hetzij aan de geschiedenis van Engeland of het Engelsche leven ontleend werd. Van de scholen ging de lust tot dergelijke spelen ook over naar de inrichtingen tot opleiding der juristen, de zoogenaamde *Courts of Inns*, waar de ruime zalen of binnenplaatsen geschikte gelegenheden aanboden om een tooneel op te slaan en aan een uitgelezen, grooten kring van genoodigde toeschouwers zetels te verschaffen. In de voornaamste dezer inrichtingen, den *Inner Temple*, werd op 18 Januari 1562, in tegenwoordigheid der koningin, de eerste Engelsche tragedie ten tooneele gebracht, *Gorboduc*, of, zooals zij in de tweede uitgave heet, *De tragedie van Ferrex en Porrex*, een drama, dat in meer dan een opzicht opmerkelijk is. Het was het werk van twee jonge juristen uit de beste familiën: THOMAS SACKVILLE (later Lord Buckhurst en graaf van Dorset) en THOMAS NORTON.

Het onderwerp is aan de Britsche overlevering of sage ontleend. De loop van het stuk, dat een zeshonderd jaren voor de christelijke jaartelling speelt, is zeer eenvoudig. Gorboduc, koning van Brittannie, verdeelt, den last der regeering moede, zijn rijk gelijkelijk onder zijne twee zonen. De oudste, Ferrex, acht zich in zijn geboorterecht gekrenkt en is tevens beducht voor zijn heftigen broeder Porrex, zoodat hij zich ten oorlog toerust, om op alles voorbereid te zijn. Zijn broeder voorkomt hem, valt met een leger in zijn gebied en verslaat hem met eigen hand. De verslagene was de lieveling zijner moeder Videna; deze wil hem wreken, zij weet in het slaapvertrek van haren zoon Porrex te dringen en dezen te doorsteken. Het volk, over deze wreede daad in woede ontstoken, komt in opstand, bestormt den koningsburg en doodt zoowel Videna als den ouden Gorboduc. Het gelukt den adel, met behulp van een leger den opstand te dempen; doch tusschen de hoofden van den adel ontstaan twisten over de troonopvolging,

zoodat land en volk veel ellende ondervinden, eer de rust is teruggekeerd, waarna een zalvende toespraak van den secretaris des vermoorden konings het stuk besluit.

Men ziet, deze eerste tragedie is gebrekkig ontworpen en het slot is volstrekt niet bevredigend; bovendien is de karakterteekening zeer zwak; de gebeurtenissen worden verteld, niet vertoond, en lange redeneeringen van staat- of zedekundigen aard maken het stuk zeer langwijlig. Toch is zij zeer opmerkelijk door de keus van het onderwerp: eene groote, zij het dan ook fabelachtige, gebeurtenis der Britsche geschiedenis; verder door de behandeling er van, daar het stuk in vijf bedrijven verdeeld is; en bovenal door den versbouw. In plaats van de gerijmde, korte of lange, zelfs zevenvoetige, vaak zeer onregelmatige verzen van oudere tooneelwerken is het geheel in regelmatige, vijfvoetige en rijmlooze jamben geschreven, zoodat het *blank-verse*, dat later door het voorbeeld van Marlowe en Shakespeare het eenige metrum werd voor dramatische werken en er zoo uitstekend geschikt voor is, hier voor het eerst gebezigd werd. Wel is waar zijn de verzen, die bijna alle mannelijk eindigen, eentonig en noodigen al te zeer tot plechtige declamatie uit, maar de eerste schrede was gedaan. Bovendien valt de ordenende, in toom houdende invloed van de ouden, die zeker vlijtig door de beide dichters beoefend waren, niet te miskennen. — Zij hebben er nog meer van overgenomen, en een koor, *chorus*, doen optreden, dat uit vier oude en vroede mannen van Britannia bestaat en aan het slot van ieder bedrijf zijne zedekundige beschouwingen over den loop der zaken ten beste geeft. Een andere bijzonderheid is, dat ieder bedrijf door eene pantomime, een *dumb show*, of zooals de schrijvers het noemen, *domme shewe*, wordt voorafgegaan, die voorbereidt op wat komen zal. De pantomime, die het eerste bedrijf voorafgaat, heeft betrekking op den geheelen inhoud en wordt aldus voorgeschreven: „Eerst beginnen de violen te spelen, bij wier muziek zes wilde mannen, in bladeren gekleed, ten too-

neele verschijnen. De eerste van hen draagt op zijn rug een bundel staven, welken zij allen, de een na den ander en allen te zamen, trachten te breken; maar zij kunnen het niet. Eindelijk neemt een van hen een der staven er uit en breekt die, en hierop breken de anderen, de eene staaf na de andere er uitnemend, die alle gemakkelijk, terwijl zij vroeger, toen de staven vereenigd waren, het te vergeefs beproefd hadden. Nadat zij dit volbracht hebben, verlaten zij het tooneel, en de muziek houdt op. Hierdoor wordt aangeduid, dat een eendrachtige staat tegen alle geweld bestand is, maar bij tweedracht gemakkelijk overwonnen wordt, enz." Bij elke der pantomimen wordt aangewezen, welke muziek er gemaakt moet worden; zoo wordt voor den *dumb show* van het tweede bedrijf muziek van horens, voor dien van het derde en het vierde muziek van hobo's, voor dien van het vijfde bedrijf het roeren van trommels en het bespelen van fluiten voorgeschreven. Men ziet, dat Shakespeare op eigenaardige wijze aan het tusschenspel, dat hij in het derde bedrijf, tweede tooneel, van zijn Hamlet invlecht (Deel VII, blz. 91), eene kleur van oudheid gegeven heeft, door er eene pantomime aan te doen voorafgaan, en dat ook de schrijver van Pericles (Deel X, blz. 181) in dit opzicht vroegere stukken tot voorbeeld nam. — Verder kan de Gorboduc het bewijs leveren, dat men in de tooneelwerken van dien tijd niet angstvallig naar historische getrouwheid streefde, en geenszins schroomde gebruiken van lateren tijd aan den vroegeren toe te kennen, zoodat de toeschouwers zich dadelijk in het verleden geheel te huis konden gevoelen. In dit stuk, dat een zestal eeuwen voor Christus speelt, komen soldaten voor met schietgeweer; en men kan en mag hier niet aannemen, dat de geleerde en beschaafde schrijvers niet wisten, omstreeks welken tijd ongeveer het buskruit uitgevonden was. Ook bij Shakespeare komen dergelijke afwijkingen van de historische waarheid voor, ook bij hem worden zeden en gebruiken van lateren tijd aan vroegere geslachten toegekend, doch men heeft hieruit, zooals

uit dit voorbeeld blijken kan, geene bewijzen voor de onwetendheid des dichters te putten.

Hoe zwak deze eerste proeve van een ernstig drama ook wezen moge, die zoowel door het ontbreken van goede karakterteekening, als door de lange uitwijdingen vol staat- en zedekundige opmerkingen aan de moraliteiten doet denken, toch is zij zeer opmerkelijk en heeft ongetwijfeld grooten invloed gehad op de ontwikkeling van het drama, niet slechts wegens den regelmatigen vorm en den versbouw, maar ook wegens den hoogen stand, waartoe de schrijvers behoorden, en wegens de keuze van het onderwerp. Als mannen uit den hoogen adel, zooals Thomas Sackville, zich wijdden aan het schrijven van tooneelspelen, die aan het hof vertoond werden, en hun onderwerp niet aan de Grieksche of Romeinsche, maar aan de Britsche overlevering ontleenden, was dit eene gebeurtenis, waarvan de belangrijkheid niet gering te schatten is. Wel werden er, zooals wij boven zagen, aan het hof reeds vroegtijdig korte stukken, de tusschenspelen, opgevoerd, waarin de volkstoon werd aangeslagen, doch vooral vielen oude Latijnsche of Grieksche stukken, of nabootsingen er van zeer in den smaak. Reeds onder Hendrik VIII, in 1520, werd een blijspel van Plautus gegeven; aan het hof van Elizabeth werden stukken van Terentius vertoond, en bij hare bezoeken aan de universiteiten van Oxford en Cambridge werd zij op zulke vertooningen onthaald. Zoo gaven in het jaar van Shakespeare's geboorte de studenten van Cambridge het treurspel „Dido", die van Oxford een paar jaar later het treurspel „Progne" en bij een volgend bezoek de blijspelen „Rivales" en „Bellum grammaticale". Deze stukken waren in het Latijn geschreven en oefenden dus nagenoeg geen invloed uit op het Engelsch tooneel. Doch ook in het Engelsch verschenen dergelijke. In 1566 bewerkte Gascoigne „De Phœnicische vrouwen" van Euripides onder den titel van „Iocaste", en reeds vroeger waren al de treurspelen van Seneca in het Engelsch uitgegeven. Onder een-en-vijftig stuk-

ken, waarvan wij bericht hebben, dat zij voor Shakespeare's komst te Londen aan het hof van Elizabeth vertoond werden, zijn er, naar de titels te oordeelen, — meer is van de meeste niet bewaard gebleven, — achttien aan de oudheid ontleend, of van oude schrijvers herkomstig. Weinige dagen na Gorboduc werd een „Julius Cæsar", door een maskerspel voorafgegaan, gespeeld, eene vertooning, die hier vermeld wordt, omdat Shakespeare in zijn „Hamlet" (III, 2, 108, Deel VII, blz. 89) van zulk een stuk gewaagt; Polonius zegt ten minste, dat hij in zijn jeugd eens voor Julius Cæsar speelde en door Brutus op het kapitool omgebracht werd. Dat onder zulke omstandigheden de vertooning aan het hof van het eerste Engelsch treurspel, zooals Gorboduc, van gewicht te rekenen is, spreekt wel van zelf.

Niet alleen aan het hof, ook voor het volk werden vaak stukken, aan de oudheid ontleend, vertoond; van deze is hier Preston's Cambyses te noemen; op Cambyses' manier wil Falstaff spreken, als hij voor koning te spelen en aan Prins Hendrik eene vaderlijke vermaning te geven heeft (1 K. Hendrik IV, II, 4. 425, Deel III, blz. 182). Sedert het jaar 1570 of daaromtrent nam het aantal treurspelen, blijspelen en historiespelen ongeloofelijk snel toe. Nog steeds leverde de oudheid vaak de onderwerpen, zoodat het volk vermoedelijk hier tamelijk wel vertrouwd mede werd, waarop gerekend moet zijn bij de talrijke toespelingen op personen en voorvallen der oude geschiedenis en mythologie, die onder anderen ook in de oudere stukken van Shakespeare voorkomen; met name werd vaak van den val van Troje gewaagd, waartoe trouwens bijdroeg, dat de Engelschen van de Trojanen heetten af te stammen. Maar ook uit de oude Engelsche geschiedenis, ja uit den geheelen schat van middeleeuwsche overleveringen en volksverhalen werd de stof voor deze spelen geput en ook Italiaansche en Fransche novellen werden tot treur- en blijspelen verwerkt; lang voor Shakespeare werd de geschiedenis van „Romeus en Julia", zooals de bewaard ge-

bleven titel van een oud treurspel luidt, den volke vertoond. De stukken waren zeer dikwijls het werk van tooneelspelers, die er in optraden; dezen waren wel bekend met de eischen en wenschen der toeschouwers; zij wisten wat indruk zou maken, wat het gemoed van het volk in beweging zou brengen; mochten geleerden ook trachten het oude drama in eere te houden, er ontstond een nieuw, een oorspronkelijk drama, geheel voor de behoeften van den tijd berekend en door deze in het leven geroepen. En van welk een tijd was dit drama de spiegel! Op den veelbewogen tijd van koning Hendrik VIII was de korte regeering van zijn zoon gevolgd, onder wien de hervorming ten volle werd doorgezet, om daarna onder koningin Maria fel bestreden en onder hare opvolgster weder hersteld en voor goed gevestigd te worden. En nu ontwikkelde zich onder Elizabeth, door bekwame en in eere gehouden staatslieden bijgestaan, in alle opzichten Engelands grootheid. De macht van Spanje werd heimelijk of openlijk bestreden, nijverheid en handel namen krachtig toe, verre zeetochten, ware ontdekkingsreizen werden ondernomen, stoutmoedige zeelieden deden zich als helden kennen; er was opgewektheid en leven bij het geheele volk; het was het meest dramatisch tijdperk van Engelands geschiedenis. Geen wonder, dat in zulk een tijd het tooneel binnen weinige jaren uit een kleine kiem met krachtigen wasdom tot bloei kwam. Reeds omstreeks 1580 hadden de tooneelwerken eenen tamelijk vasten vorm, later wel naar omstandigheden gewijzigd, doch niet geheel veranderd, erlangd; in 1576 was de eerste openbare schouwburg in Londen gesticht en hetzelfde jaar zag nog een paar andere verrijzen.

Wenscht men de tooneelwerken uit dezen tijd van wording van het Engelsch drama nader te leeren kennen, dan bevindt men dat er zeer weinig van is overgebleven. Zeer zelden werden de stukken gedrukt; zij werden geschreven om gespeeld en gezien, niet om gelezen te worden; de schrijver stond ze aan de schouwburgen af, wier belang niet mede

bracht, dat zij gedrukt werden en het publiek begeerde ze wel te zien en te hooren, maar had veel minder verlangen om ze te lezen. Hierbij kwam nog, dat het schrijven van tooneelwerken eigenlijk niet als eene letterkundige werkzaamheid beschouwd, de schrijver niet tot de dichters gerekend werd. Om als dichter erkend en gevierd te worden, moest men sonnetten, lierzangen, beschrijvende of verhalende gedichten schrijven. Dit bleef nog geruimen tijd zoo, en ook Shakespeare heeft geen enkel zijner tooneelwerken zelf uitgegeven en zich ongetwijfeld niet eens met de uitgave, als deze door anderen ondernomen werd, bemoeid; alleen zijne twee beschrijvende gedichten, de „Venus en Adonis" en de „Lucretia" zijn door hemzelf in het licht gegeven en de druk is hierdoor veel beter verzorgd dan die van een zijner tooneelwerken; hadden uitgevers er geen voordeel in gezien zijne stukken te doen verschijnen en niet, meest door slinksche middelen, er zich een afschrift van verschaft, en hadden niet een paar zijner vrienden weinige jaren na zijn dood zijne werken bijeenverzameld en ter perse gezonden, dan zoude men alleen uit enkele schrale berichten weten, dat er een groot tooneelschrijver Shakespeare op het einde der zestiende en in het begin der zeventiende eeuw bestaan heeft. Doch wij behoeven gelukkig de kennis der oudere stukken niet, om de ontwikkeling van Shakespeare's talent na te gaan, daar ons van de onmiddellijke voorgangers, of liever tijdgenooten, die slechts even vóór of tegelijk met hem voor het tooneel schreven, veel meer bekend is.

Onder deze neemt JOHN LILLY of LYLY een eigenaardige en afzonderlijke plaats in. Hij was omstreeks 1553 in Kent geboren en dus een tiental jaren ouder dan Shakespeare; hij studeerde te Oxford, waar hij in 1573 Baccalaureus en in 1575 Meester in de vrije kunsten werd. Sedert leefde hij, zoo het schijnt, te Londen en kwam er in betrekking met het hof; ten minste hij schreef blijspelen, die er werden opgevoerd. Van zijn stuk *Campaspe*, dat in 1584 te Londen door Th. Cabman werd uitgegeven, — de andere zagen alle

eerst later het licht, — meldt de titel, dat het voor de koningin gespeeld was „op den avond van Nieuwjaarsdag door Harer Majesteit kinderen en de kinderen van St. Paul", dat is, door de knapen der koninklijke kapel en door de knapen van de St. Paulskerk. Doch reeds vroeger had Lilly grooten naam verworven door het uitgeven van een paar werken, in den vorm van een roman geschreven, waarvan het eerste, dat in 1580 het licht zag, den titel draagt van *Euphues; or, the Anatomy of Wit*, „Euphues of de ontleding van het vernuft", en het andere dien van *Euphues and his England.* Men heeft den eigenaardigen, gekunstelden, opgeschroefden, met allerlei vergelijkingen en gezochte tegenstellingen overladen stijl, waarin deze boeken geschreven zijn, naar den held er van *Euphuisme* en Lilly zelf den *Euphuist* genoemd. Zulk een gekunstelde stijl was in de hoogere kringen en aan het hof langen tijd zoozeer mode, dat alles wat op beschaving aanspraak maakte zich op deze wijze moest uitdrukken en het voor het teeken eener gebrekkige of recht burgerlijke opvoeding gehouden werd, als iemand zich in zijne gesprekken en brieven van gewoon, eenvoudig Engelsch bediende, en al deze gezochte bloemrijkheid versmaadde. De genoemde boeken van Lilly waren inderdaad handboeken, waaruit men zich die kunstige wijze, om zijne gedachte te uiten, eigen kon maken. Men leide uit het gezegde niet af, dat Lilly deze uitdrukkingswijze heeft uitgedacht en dat zijn voorbeeld haar bij het hof en de hoogere standen in zwang bracht, van waar zij natuurlijk door nabootsing ook bij lagere kringen in gebruik kwam. Inderdaad was de smaak voor zulk een wijs van spreken reeds aanwezig; voor sonnetten en andere gedichten in Italiaanschen trant werd deze stijl sinds geruimen tijd gebezigd, en was ook in den dagelijkschen omgang, b.v. bij voorname jongelieden, niet vreemd meer. Sidney's Arcadia, een veelgelezen en vaak nagevolgd werk uit dezen tijd, ook aan Shakespeare ongetwijfeld goed bekend, is in een dergelijken overladen stijl geschreven, en toch verbeeldde

zich Sidney, dat hij de gezochtheid van Lilly vermeden had! Lilly maakte inderdaad slechts gebruik van wat in den smaak van den tijd viel, en bezigde dit om een werk tot stand te brengen, dat blijkens den bijval, dien het vond, de lezers boeide en verlustigde, ja, hun als voorbeeld kon dienen, hoe zij met verfijnde kunst hunne gesprekken en brieven konden kruiden. En hoe gezocht en overladen met beelden de stijl ook wezen mocht, het streven naar puntigheid, het zoeken naar vergelijkingen en tegenstellingen, heeft werkelijk bijgedragen om de taal te verrijken, te verfijnen en voor een geestrijk gesprek geschikter te maken. Lilly's geschriften hebben op velen, ook op Shakespeare, te veel invloed uitgeoefend, hun te zeer als voorbeeld gestrekt, om er niet een paar staaltjes uit te geven, ontleend aan zijn tooneelstuk, *Campaspe*, ook wel *Alexander en Campaspe* geheeten. De proloog, bij de opvoering ten hove uitgesproken, zij vooreerst medegedeeld.

„Wij staan beschaamd, dat onze vogel, die bij schemerlicht fladdert en een zwaan schijnt, bij zonlicht wellicht een vledermuis zal blijken. Doch zooals Jupiter Silenus' ezel onder de sterren een plaats gaf, en Alcibiades zijne schilderijen, die uilen en apen voorstelden, met een gordijn bedekte, waar leeuwen en arenden op geborduurd waren, zoo zijn wij gedwongen bij een ruw verwijt met gladde tong ons te verontschuldigen, aan juweliers gelijk, die een barst in een steen trachten te verbergen door hem diep in het goud te zetten. De goden nuttigden eens bij de arme Baucis het avondmaal, de Perzische koningen schaafden soms stokken; onze hoop is, dat Uwe Hoogheid te dezer ure het oor zal willen leenen aan een ijdel tijdverdrijf. Appianus vroeg, toen hij Homerus uit de onderwereld had doen opdagen, hem niets anders dan wie zijn vader geweest was, en wij, die Alexander uit zijn graf oproepen, speuren enkel na, wie zijne uitverkorene geweest is. Wat wij ook te voorschijn brengen, wij wenschen, dat het geacht moge worden als het dansen van

Agrippa's schimmen, die, als zij gezien werden, juist van de gedaante waren, die iemand uitdacht; of Lynxen, die een vlug oog bezittend om te onderscheiden, een kort geheugen hebben om te vergeten. Met ons zal het denkelijk gaan als met toortsen, die, anderen licht gevend, zichzelf verteren; en wij, anderen genot biedend, doen onszelven oneer aan."

Men wane niet, dat Lilly zijn geheel tooneelstuk geschreven heeft in den stijl, dien hij voor den proloog, voor de aanspraak tot de koningin, passend achtte. Moge deze ook aantoonen, hoe verre de gezochtheid van het „Euphuisme" gaan kan, men kan in het tooneelstuk zelve bewijzen genoeg vinden, dat Lilly met goeden, fijnen en natuurlijken smaak eene boeiende samenspraak wist te schrijven. Het is noodig dit hier met een paar voorbeelden toe te lichten. De gang van het stuk is zeer eenvoudig. Alexander bevindt zich, na de verovering van Thebe, in Athene; hij is smoorlijk verliefd geraakt op eene schoone Thebaansche gevangene, de bekoorlijke Campaspe, en draagt aan Apelles op, haar afbeeldsel te schilderen. Weldra is Apelles door hare schoonheid en liefelijkheid diep getroffen; hij bemint haar en zijne liefde wordt beantwoord. Als dit aan Alexander bekend wordt, vereenigt hij, zijne eigene neiging bestrijdend, edelmoedig de gelieven en gaat den veldtocht naar Perzië ondernemen. Lilly vindt gelegenheid om tal van verhalen, over Alexander in omloop, in zijn stuk te vlechten; zoo laat hij hem den omgang met de Atheensche wijsgeeren, zooals Chrysippos, Plato, Diogenes en anderen, zoeken, en vooral met Diogenes geestige gesprekken voeren; ook andere gedeelten zijn boeiend geschreven en geheel vrij gehouden van de onnatuurlijkheid, die in den proloog wordt aangetroffen. Men hoore, hoe Melippus, een kamerheer van Alexander, die de voornaamste Grieksche wijsgeeren tot eene samenkomst met zijn vorst heeft moeten oproepen, zich beklaagt:

„Ik had nooit zoo veel moeite om geleerden voor een koning te ontbieden. Eerst kwam ik bij Chrysippos, een langen,

mageren, dwazen ouden man, die, toen ik hem zeide, dat Alexander hem wenschte te zien, mij strak, zonder oogen of lichaam te bewegen, bleef aanstaren, toen een boek nam, ging zitten lezen en niets zeide. Melissa, zijne dienstmaagd, zeide mij, dat dit zijn gewoonte was, en dat zij hem dikwijls het eten in den mond moest stoppen, want dat hij eer zou verhongeren, dan zijn lezen staken. Nu, dacht ik, toen ik boekenlezers zoo stompzinnig zag en groote geleerden zoo onnoozele hovelingen, dan wil ik geen deel hebben aan hun maal en evenmin aan hun lof. Toen ging ik naar Plato en naar Aristoteles en naar verscheidene anderen, en allen waren bereid om te komen, met uitzondering alleen van een onooglijken kerel, die in een ton, naar de zon gekeerd, gezeten was en aan een jongen knaap Grieksch voorlas. Toen ik hem verzocht om voor Alexander te verschijnen, antwoordde hij: „Als Alexander mij gaarne zien wil, kan hij tot mij komen; als hij van mij leeren wil, kan hij tot mij komen; wat het ook zij, hij kan tot mij komen." „Maar", zeide ik, „hij is koning." „Goed," antwoordde hij, „ik ben wijsgeer." „Neen, maar hij is Alexander." „Ja, maar ik ben Diogenes." Ik was geërgerd, toen ik iemand, zoo knoestig van gedaante, zoo knorrig in zijn spreken vond. Daarom voegde ik hem bij het heengaan toe: „Het zal u rouwen, als gij niet bij Alexander komt." „Neen", zeide hij grinnikend, „het zal Alexander rouwen, als hij niet bij Diogenes komt; de deugd moet gezocht, niet opgedrongen worden." En hierop draaide hij zich om en knorde onverstaanbaar, als een zwijn in zijn ton. Doch ik moet maken, dat ik weg kom; de wijsgeeren komen daar aan."

Alexander gaat later naar Diogenes, roept hem uit zijn ton en heeft het volgend gesprek met hem.

Diog. Wie roept mij?

Alex. Alexander. Waarom hebt gij niet uit uw ton naar mijn paleis willen komen?

Diog. Omdat het even ver van mijn ton naar uw paleis is, als van uw paleis naar mijn ton.

Alex. Wel, zijt gij dan aan koningen geen eerbetoon schuldig?

Diog. Neen.

Alex. Waarom niet?

Diog. Omdat zij geen goden zijn.

Alex. Zij zijn goden op aarde.

Diog. Ja, goden van aarde.

Alex. Plato denkt er anders over.

Diog. Dat verheugt mij.

Alex. Waarom?

Diog. Omdat ik niet wensch, dat een ander dan Diogenes de gedachten van Diogenes heeft.

Alex. Als Alexander iets heeft, dat Diogenes genoegen kan doen, noem het mij dan en neem het aan.

Diog. Ontneem mij dan niet wat gij mij niet kunt geven: het zonlicht.

Alex. Hebt gij nergens behoefte aan?

Diog. Aan niets van wat gij hebt.

Alex. Ik heb de geheele wereld tot mijne bevelen.

Diog. En ik tot mijne verachting.

Alex. Gij leeft niet langer dan ik wil.

Diog. Maar ik sterf, of gij wilt of niet.

Alex. Hoe kan iemand leeren tevreden te zijn?

Diog. Door te verleeren begeerig te zijn.

Alex. Hephæstion, zoo ik niet Alexander was, zou ik wenschen Diogenes te zijn.

Het zou de moeite waard zijn, hier nog een paar van de geestige gesprekken tusschen Apelles en Campaspe, waarin de langzamerhand ontluikende liefde der laatste fraai uitkomt, of een paar gesprekken, in een geheel anderen toon gevoerd, tusschen bedienden, of een gesprek van Diogenes met een Athener, die zijne zoons aan de leiding des wijsgeers toever-

trouwen wil, mede te deelen, doch dit weinige moge volstaan om te doen zien, dat Lilly de kunst verstond een fraaien, boeienden en geestvollen dialoog te schrijven en zich, waar het noodig was, wist te onthouden van de jacht op gezochte woordspelingen en vergelijkingen, waar hij anders maar al te vaak aan toegeeft. Wel had reeds vroeger Gascoigne in eene vertaling der *Supposti* van Ariosto van proza gebruik gemaakt, maar Lilly bezigde het in zijne tooneelwerken doorgaande en wel met zooveel smaak en talent, dat hij de vader van het dramatisch proza verdient genoemd te worden. Zoolang het Euphuisme aan het hof bewonderd en ook bij andere standen in zwang was, werd Lilly buitengewoon, en verre boven zijn verdienste bewonderd; doch toen men eenmaal de gezochtheid van zijn stijl inzag en afkeerig werd van het bezigen van beeldspraak, gelijkenissen, mythologische toespelingen, vreemde zinswendingen bij elke denkbare gelegenheid, was zijn roem in korten tijd getaand en werden zelfs zijn wezenlijke verdiensten miskend. Hier moest op deze gewezen worden, omdat het voorbeeld van Lilly blijkbaar van invloed is geweest op Shakespeare. Ook bij dezen is menig gesprek euphuistisch getint, doch hij maakte van dezen stijl een veel meer gematigd gebruik. Waar jongelieden uit den hoogeren stand een woordenschermutseling houden, zooals Mercutio en Romeo, wordt hij gebezigd; evenzeer, doch in groveren vorm, waar bedienden elkander al plagend de loef willen afsteken; ook waar personen uit de hoogere kringen met elkander in proza een geestig gesprek voeren, dat den toehoorder bijzonder belang moet inboezemen, zooals in den Cymbéline (eerste bedrijf, vierde tooneel, Deel XI, blz. 17) Posthumus en Jachimo. Zoo kan men ook in den Hamlet zoowel in toespraken des konings als in de redeneeringen van Polonius Euphuisme opmerken. Moge de wijze van uitdrukking en de jacht op woordspelingen naar onzen smaak hier en daar veel te gezocht zijn, over het algemeen moet men erkennen, dat Shakespeare het Euphuisme niet, zooals Lilly zelf, overdreven, telkens, bij allerlei gelegenheden, aanwendde, maar

alleen waar het pas gaf, waar een bepaald doel er mee te bereiken was. *) Het overdreven gebruik er van wordt door hem met scherpen spot gestriemd, niet enkel in het voorbijgaan, zooals in de aanspraak van Falstaff, als hij voor koning Hendrik speelt en gewag maakt van de kamille, die, hoe meer ze vertreden wordt, te sneller groeit (1 Koning Hendrik IV, II, 4, 441, Deel III blz. 183) maar zelfs een geheel stuk door, zooals in Veel Gemin, Geen Gewin (*Love's Labour's Lost*, Deel I, blz. 319).

In welke mate Shakespeare, al trad hij aanvankelijk in het voetspoor van anderen, hen in korten tijd voorbij streefde, blijkt ten duidelijkste als wij zijne eerstelingen, zoowel wat den inhoud als den vorm betreft, vergelijken met de tooneelwerken van begaafde tooneelschrijvers, die in den eersten tijd van zijn verblijf in Londen werden opgevoerd; men kan dadelijk bespeuren, dat hij hunne gebreken opmerkte en trachtte te vermijden, iets anders en beters gaf dan zij. En de schrijvers, als wier mededinger hij optrad, waren mannen van aanleg, die over het algemeen eene akademische opleiding hadden genoten en, in de tooneelwereld levend, stukken leverden, die aan den smaak der toeschouwers voldeden. Onder hen mag wel in de eerste plaats CHRISTOPHER MARLOWE genoemd worden, die, in hetzelfde jaar als Shakespeare geboren, juist twee maanden voor hem, op 26 Februari 1564, gedoopt werd, blijkens het kerkregister in de aloude stad Canterbury. Van zijne opleiding is met zekerheid bekend, dat hij in Cambridge gestudeerd heeft en er in 1583 *Baccalaureus* in de vrije kunsten werd. In 1587 werd hij er *Magister*, Meester, maar hij zal er in de tusschenliggende jaren wel niet gebleven zijn; hij zal ten minste een deel van dien tijd in Londen doorgebracht en grootendeels aan tooneel-arbeid gewijd hebben; ten minste in 1586,

*) Ook Walter Scott laat in „Kenilworth" Sir Pierce Shafton euphuistisch spreken.

of uiterlijk in 1587, werd zijn eerste dramatische arbeid, „Tamerlan de Groote", *Tamburlaine the Great*, ten tooneele gebracht. In 1588 schreef hij zijne „Tragische historie van Dr. Faustus", in 1589 of 1590 zijn „Jood van Malta", en later het historiestuk „Edward de Tweede". Wat er meer van zijne geschriften is overgebleven, behoeft hier niet te worden nagegaan, doch over elk der genoemde werken, vooral over het eerste, moet hier gesproken worden. Van zijne loopbaan is overigens zoo goed als niets bekend, dan alleen, dat hij den naam had van zeer loszinnig te leven en een ongeloovige te zijn. Hij stierf, 29 jaar oud, in Mei 1593, tengevolge van een dolksteek, die hem bij een twist om een liefjen in een herberg werd toegebracht en door het oog heen in de hersens drong.

Zijn „Tamerlan de Groote" bestaat uit twee tooneelstukken en behandelt de geschiedenis van Tamerlan, ook Timur en Timur-Lenk geheeten, den woesten Tartarenvorst, die, geboren in 1336, in de tweede helft der veertiende eeuw uit nietige beginselen een groot rijk, een wereldrijk, wist te stichten, uit zijne hoofdstad Samarkand (in Turan) de landen beheerschte van den Chineeschen muur tot de Middellandsche zee en van Egypte tot het hart van Rusland, en, nog steeds van veroveringsplannen vervuld, in 1405 stierf. Zijne heerschzucht ging met groote wreedheid gepaard, maar hij bezat ook groot beleid om zijn rijk krachtig in te richten, was een rechtvaardig rechter en een ijverig bevorderaar van kunsten en wetenschappen; zijne hoofdstad Samarkand was niet alleen het middelpunt van een uitgebreiden handel, maar ook een beroemde zetel van geleerdheid. In de beide stukken van Marlowe, die een groot deel van Tamerlans leven omvatten, met de eerste ontwikkeling zijner macht beginnen en met zijn dood eindigen, treedt hij ondertusschen schier alleen als geweldig, woest en wreed veroveraar op; slechts zijne liefde voor de schoone Zenocrate toont hem van eenigszins zachteren kant, doch ook deze liefde uit zich op heftige

wijze. Eigenlijke, fijne karakterteekening wordt niet aangetroffen, en deze twee stukken maken geen drama uit, maar dramatiseeren eenvoudig eenige deelen der geschiedenis van den Tartaarschen veroveraar. Het meest opmerkelijke in deze stukken is Marlowe's heerschappij over de taal en zijn versbouw. Wel waren reeds in Gorboduc, door Sackville en Norton, de vroeger voor ernstige dramatische poëzie meest gebruikelijke gerijmde zevenvoetige jambische verzen door het vijfvoetige rijmlooze jambische vers vervangen, maar men kan zeggen, dat eerst door Marlowe deze verssoort, het *blank-verse*, voor goed op het volkstooneel het burgerrecht verkregen heeft. Hij was dit zichzelf zeer goed bewust en zegt in den proloog van zijn Tamerlan, dat hij, zich verre houdend van het geklikklak der rijmelarij, zijn toehoorders in de oorlogstent van Tamerlan zal voeren. Doch hoeveel goeds en schoons zijn vers ook moge bevatten, door overdrijving van gedachten en beelden vervalt hij vaak in gezwollenheid en bombast. De juiste zuivere smaak, die in alles maat weet te houden, ontbrak hem, bij al zijne dichterlijke gaven, maar al te zeer. Met name komt dit uit in zijn eerste voor het tooneel geschreven werk, den Tamerlan. Het werd juist omstreeks den tijd, waarop Shakespeare te Londen aankwam, gespeeld en kan ter vergelijking met diens eerstelingen strekken; dit moge de eenigszins uitvoerige bespreking rechtvaardigen.

De persoonlijkheid van Tamerlan wordt door den Perzischen gezant Menaphon (Eerste stuk, II, 1) beschreven als:

„Van hooge leest en fier steeds opgericht,
Gelijk zijn geest, die godd'lijk opwaarts streeft;
Zoo zwaar van leden en zoo hecht gebouwd,
Zoo breed van schouders, dat hij Atlas' vracht
Zou dragen; op die mannenschouders rust
Een parel, meer dan heel de wereld waard,
Waarin, door hooge meesterschap der kunst,

Zijn scherp doordringende oogen zijn gevat,
Wier vuur'ge kringen in hun ommevang
Een hemel vol van hemellichten bergen,
Die tred en daden naar den troon geleidt,
Waar de eere zit in koninklijk gewaad.
't Gelaat is bleek, door hartstocht zoo ontverfd,
Die dorst naar oppermacht en oorlogslust.
't Hoog voorhoofd teekent in zijn plooien dood,
En maalt, zoo 't glad is, vriendschap af en leven;
Omgeven is 't van amberkleurig haar,
Gegolfd als eens Achilles' lokkenpracht,
Waarmee des hemels adem blijde speelt,
Die 't golven doet met dart'le majesteit.
Zijn armen, vingers, lang en forschgespierd,
Verraden moed en majesteit en kracht.
Zoo maakt hem elks deels juiste bouw den man,
Die de aard moet onderwerpen, Tamerlan."

Deze geweldige man ontvlamt plotseling in hevige liefde voor Zenocrate, de dochter van den sultan van Egypte, die op haar tocht van Medië naar Egypte hem in handen gevallen is. Als hem voor haar en hare geleiders losgeld aangeboden wordt, barst hij aldus los (I, 2):

„Versmaadt Zenocrate met mij te leven?
Of, heeren, gij, van mijn gevolg te zijn?
Die schat, zoo waant gij, weegt mij meer dan gij?
Mij koopt al 't goud uit Indië's rijken schoot
Den minsten trosknecht van mijn heer niet af.
Zenocrate, schoon boven Jovis schoone,
Glansvoller dan de zilv'ren Rhodope,
En blanker dan der Scythen blankste bergsneeuw,
Gij zijt voor Tamerlan een grooter schat
Dan 't rijk bezit van Perziës kroon, dat mij
Bij mijn geboorte een goed gesternte spelde.
U doe een honderdtal Tartaren dienst,

Op rossen, vlugger nog dan Pegasus;
Van Medië's zijde zij uw kleed, bezet
Met kostb're steenen van mijzelf, meer waard
Dan eenig siersel van Zenocrate.
In elpenbeenen slede trekken u
Melkwitte herten op der meren ijs
En klimmen op der hooge bergen sneeuw,
Die ras van uwer schoonheid stralen smelt.
Mijn krijgsbuit, met vijfhonderd man, gewonnen
Op Wolga's vijftig monden rijken stroom,
Dit alles wijd ik aan Zenocrate,
En dan mijzelf aan u, Zenocrate."

Tamerlan overwint den Turkschen keizer Bajazet, zet hem in een kooi, voedert hem als een wild dier, laat hem er van tijd tot tijd uithalen om hem als een voetbank te gebruiken bij het bestijgen van zijn troon, en voert hem op zijne tochten met zich; Bajazets vrouw, keizerin Zabina, moet slavinnedienst doen bij Zenocrate. Tamerlan trekt op om den sultan van Egypte te beoorlogen en heeft het beleg geslagen voor Damascus, dat volgens Marlowe in of bij Egypte schijnt te liggen. Bij gelegenheid van een gastmaal worden Bajazet, in zijn kooi, en Zabina binnengebracht en Tamerlan werpt aan Bajazet een stuk vleesch toe, dat deze echter versmaadt en vertrapt; aan Zenocrate, die bedrukt en treurig ziet, vraagt Tamerlan, wat haar schort en of de Turk haar iets zal voorzingen. Zij antwoordt (IV, 4):

„O heer, mijns vaders stad berend te zien,
Het land verwoest, waar ik geboren werd,
Zou dit niet smarten tot in 't diepst der ziel?
Indien er, heer, in u nog liefde huist,
Of zoo mijn liefde voor uw majesteit
Van uwer hoogheid hand een gunst verdient,
Hef dan 't beleg van 't schoon Damascus op
En sluit een goeden vrede met mijn vader."

Doch Tamerlan zegt:

„Waar', lieve, Egypte Jovis eigen land,
'k Zou Jupiter doen bukken voor mijn zwaard.
De blinde geografen doe ik zwijgen,
Die de aard in drieën deelen en dan niet
De landen noemen, die ik teek'nen wil,
Nieuw, op een kaart, met deze scherpe stift,
(Hij wijst op zijn zwaard.)
Waarbij ik dan provincie, stad en burg
Benoem naar u en mij, Zenocrate.
Hier in Damascus wijs ik 't punt nu aan,
Van waar de loodlijn aanvang nemen moet;
En zou 'k uw vaders gunst met zulk verlies
Nu koopen, denkt gij? spreek, Zenocrate!"

Zenocrate kan niets meer zeggen dan een wensch uiten:

„Zij eer steeds en geluk met Tamerlan;
Doch gun mij, dat ik voor mijn vader pleit."

Zij moet zich tevreden stellen met Tamerlans belofte:

„Stel u gerust, hij brengt er 't leven af,
Als alle vrienden van Zenocrate,
Die levend bukken voor mijn macht, of mij
Door dwang als keizer groeten; want ik wil:
Arabië en Egypte worden mijn."

Hierna krijgt Bajazet, die den neep des hongers niet kan weerstaan, wat te eten.

Damascus, tot het uiterste gebracht, zendt vier maagden tot Tamerlan, om genade te verwerven, doch zij worden meedoogenloos geslacht. Dit wordt gevolgd door een alleenspraak van Tamerlan, die van zijne hartstochtelijke liefde voor Zenocrate getuigenis aflegt. Toch is hij niet verzacht, want hij laat terstond daarna Bajazet, in zijn kooi, met Zabina voor zich brengen; doch op het bericht, dat wel Damascus genomen, maar de sultan van Egypte, met den koning van

Arabië, vroeger met Zenocrate verloofd, met hun leger nabij zijn, vertrekt hij terstond ten strijde. Bajazet, alleen gelaten, maakt, na een gesprek met zijne echtgenoote Zabina, van de gelegenheid gebruik om zich het hoofd tegen de kooi te verbrijzelen en Zabina volgt zijn voorbeeld. Zenocrate verschijnt en klaagt bitter over Tamerlans wreedheid. Middelerwijl woedt de strijd, de koning van Arabië komt doodelijk gewond op en sterft; onmiddellijk daarna komt Tamerlan als overwinnaar terug, vergezeld van den sultan van Egypte, die in zijn macht is gevallen, doch het leven behoudt en zelfs zijn rijk terug ontvangt, zooals Tamerlan zegt in eene toespraak, die het eerste stuk besluit (V, 2):

„Zet, godd'lijke Zenocrate, u neer,
Wij kronen u aldus als koningin
Van Perzië en elk rijk en vorstendom,
Dat Tamerlans geweld pas onderwierp.
Als Juno eens na der Giganten val,
Die bergen slingerden naar Jovis hoofd,
Zoo zie ik mijn geliefde nu, wier voorhoofd
Mij mijn triomfen en tropeeën maalt,
Of als Latona's dochters, tuk op strijd,
Den moed verhoogend van mijn heerschersgeest.
En, lieflijke Zenocrate, om u
Zal Azië, Mooren- en Egypteland,
Van 't Berberland tot west'lijk India,
Uw' vader jaar op jaar een cijns betalen;
Zijn machtige arm zal reiken van de grens
Van Afrika tot aan des Ganges boord.
En nu, gij heeren en getrouwe volgers,
Die menig rijk mij wont door kloeken moed,
Legt thans voor 't pantser purp'ren kleed'ren aan,
En neemt uw koninklijke zetels in,
Omgeven van uw stoet van edellieden,
En regelt orde en wet in uw gebied.

Hangt aan Alcides' pijlers uwe waap'nen,
Want Tamerlan sluit vrede met heel de aard.
Uw eerste bruidegom, Arabie's vorst,
Wordt eervol, zooals past, ter aard besteld,
Zoo ook de Turksche vorst en schoone gade.
En is die waardige uitvaart hun bereid,
Dan volge onze echt met groote plechtigheid."

Dat het tweede deel verscheidene jaren later speelt, blijkt hieruit, dat er drie zoons van Tamerlan en Zenocrate in optreden, allen reeds van den leeftijd om de wapenen te voeren. Doch overigens is alles hetzelfde, Tamerlan is er met de jaren niet makker op geworden; eer zou men zeggen, dat zijne woestheid nog is toegenomen, en tevens treden er eenige tegenstanders op, die evenzoo van hunne legers, gevechten en overwinningen zwetsen, kortom een even grooten mond opzetten als hij. Zij worden natuurlijk overwonnen; Tamerlan spant een paar der gevangen koningen voor zijn wagen, legt hun een gebit in den mond, neemt de teugels in de linkerhand en een zweep in de rechter, waarmede hij hen voortdrijft; zoo verschijnt hij een paar keer ten tooneele (IV, 4 en V. 1). De woorden van den zwetsenden Pistool, Falstaff's vaandrig (2 Kon. Hendrik IV, II, 4, 178, Deel III, blz. 314):

„Knollen, voos en log, van Azia,
Die op een dag nauw dertig mijlen loopen,"

zijn aan dit tooneel ontleend. — Zenocrate krijgt de koorts en sterft; Tamerlan raast, verklaart aan den hemel den oorlog en steekt ter eere zijner overledene gemalin eene volkrijke stad in brand. — Zijn oudste zoon is weinig oorlogzuchtig en maakt eens, als Tamerlan hem zegt, wat zijn zoons te leeren hebben om krijgers en echte zoons van Tamerlan te zijn, — wat niet weinig is en ongeloofelijke heldendaden in zich sluit, — de opmerking, dat dit alles zeer gevaarlijk is en dat zij verslagen of gewond kunnen wezen, eer zij volleerd

zijn; Tamerlan brengt zich dan een wonde aan den arm toe, om hem te doen zien, dat een wonde, hoe diep ook, niets is. De les helpt niet; aan een volgend gevecht neemt zijn oudste zoon geen deel, en hij wordt dan ook zonder genade door zijn vader gedood. — Tamerlan raast en woedt steeds door, maar wordt eindelijk krank en sterft, en daarmee is het stuk uit.

Enkele voorbeelden uit dit stuk mogen den stijl en de taal van Marlowe nog nader doen kennen. Zenocrate is gestorven en nu roept Tamerlan zijn volgelingen toe (II, 4):

„Wat! is zij dood? Techelles, trek uw zwaard,
En houw in de aard, dat zij in tweeën splijt'
En wij in de onderaardsche krochten dringen,
De Noodlots-zusters sleepen bij het haar,
Haar sling'ren in der hel driedubb'len stroom,
Voor 't rooven van mijn gâ Zenocrate!
Te wapen, Casane en Theridamas!
Werpt schansen hooger dan de wolken op,
En beuk met grof geschut het hemelwelf,
Beschiet het schitt'rend prachtpaleis der zon
En gruizel heel der sterren firmament!
Want Jupiter, verliefd, stal mij mijn lief,
Opdat zij hemelkoninginne wierd.
Wat god het zij, die u in de armen knelt,
En u met nectar laaft en ambrozijn,
Zie, godd'lijke Zenocrate, 'k sta hier,
Wanhopig, razend, onbedwingbaar, dol.
Mijn stalen lans moog' splint'ren, ik verbreek
Het roestig slot van Janus' tempeldeur,
En laat den Dood en dwing'land Krijg er uit,
Ten tocht met mij en deze bloedbanier!
Heb deernis met den grooten Tamerlan,
Daal uit den hemel, keer tot mij terug!"

Men ziet, dat Marlowe niet afkeerig is van mythologische

toespelingen. Evenzoo is het hem een genoegen, zijne geographische geleerdheid te luchten, wat, wegens haar uiterst twijfelachtig gehalte, dikwijls zeer vermakelijk is. Zijn zucht tot overdrijven komt ook uit bij het opnoemen van de sterkte der legerscharen, die zelden minder dan honderdduizend man tellen, soms millioenen en een enkelen keer zelfs „meer dan oneindig." Zoo zegt Gazellus, een Turksch veldheer (II, 2):

„Thans komen we, om zijn spieren te doen rillen,
Met grooter macht, dan ooit zijn trots ervoer.
Een honderd koningen, bij twintigtallen
Geschaard, daagt thans hem uit tot woesten strijd;
Elk twintigtal brengt honderdduizend man.
Al stortten donderkeilen hageldicht
Met felle buien uit der wolken schoot,
Partijdig gunstrijk voor den trotschen Scyth,
Toch bleken onze moed en stalen helmen
En ons getal, meer dan oneindig, wis
In staat tot wederstand en zegepraal."

Hooren wij ook, wat Tamerlan tot zijne onderveldheeren, die hij tot koningen verheven heeft, spreekt (I, 3):

„Uw komst hier, vrienden, koninklijke broeders,
Vervult mijn hart met overmaat van vreugd.
Zoo de kristallen poort van Jovis burg
Mij openstond, opdat ik binnenging
Om 's hemels macht en majesteit te zien,
't Verheugde mij niet meer dan dit gezicht.
Thans richten we op deez' vlakte een feestmaal aan;
Dan naar Turkije met ons heer getogen,
Talrijker dan der waterdrupp'len val,
Als Boreas een duizend wolken scheurt.
De trotsche Orcanes van Natolië zal
Met al zijn onderkoningen zoo sidd'ren,
Dat, wierden ook, als na Deucalions vloed,
De steenen menschen, hij bezwijken moest.

Zoo wil ik baden in der Turken bloed,
Dat Jupiter mij door zijn vleugelbode
Gelast mijn zwaard te bergen, 't veld te ontruimen,
En dat de Zon, van de' aanblik schier bezwijmd,
Zijn hoofd verbergt in Thetis' vochten schoot,
Zijn rossen in Boötes' hoede geeft;
Want in dien strijd zal 't halve menschdom vallen."

Als Tamerlan zich zwaar ziek gevoelt, geeft hij zijne smart aldus lucht (V, 3):

„Wat drieste God is 't, die mijn lichaam nijpt,
Den grooten Tamerlan bedwingen wil?
Moet ziekte mij als mensch doen kennen, mij,
Die steeds de schrik der wereld werd genoemd?
Techelles, allen! komt, en trekt uw zwaard,
Bedreigt dat wezen, dat mijn ziele kwelt!
Op nu! ten strijde met des hemels machten!
Verheft banieren, zwarte, in 't firmament,
Ten teeken, dat der goden sterfuur naakt.
Wat, vrienden, zal ik doen? ik kan niet staan.
Komt, draagt mij, dat ik 't godendom bekamp'
Dat Tamerlans gezondheid zoo belaagt."

Theridamas tracht hem tot kalmte te stemmen:

„Ach, goede heer, weerhoud die gramme taal,
Die uwer ziekte felheid veel verscherpt."

Doch Tamerlan gaat voort:

„Wat! zou ik zitten, kwijnen aan mijn kwaal?
Neen, roert de trommen! op ter wrake! Komt,
En velt de lansen! hem de borst doorboord,
Die op zijn schouders de as der wereld draagt,
Opdat, val ik, ook aarde en hemel vallen!
Theridamas, spoed u naar Jovis hof;
Zeg, dat hij fluks Apollo tot mij zend'
Om mij te heelen, of ik haal hem zelf."

Techelles doet een nieuwe poging:

„Zit kalm, mijn koning, wijken zal die smart;
Zij kan niet duren, want ze is al te sterk."

Waarop Tamerlans antwoord is:

„Niet duren, vriend? neen, want ik sterf er aan.
Zie, hoe mijn slaaf, het leelijk monster, Dood,
Sterk bevend, sidd'rend, bleek en vaal van vrees,
Daar loerend staat, zijn moordpijl op mij richt,
En verre wegvlucht, als mijn blik hem treft,
Doch, zie ik niet hem aan, weer nader sluipt! —
Ellend'ling, weg! spoed u naar 't open veld;
'k Verschijn er met mijn heer; 'k belaad uw rug
Met zielen, duizend, van verminkte lijken. —
Daar gaat hij, zie! — maar zie, daar is hij weer,
Wijl 'k toef! Techelles, trekken we op! de Dood
Bezwijm' door zielen hellewaarts te dragen."

Hoe gezwollen zulk een stijl ons moge voorkomen, men zal toch niet licht beweren, dat hij van schoonheid ontbloot, dat hij met gewonen bombast gelijk te stellen is. Integendeel, men kan hier en daar de zuiverste parels van schoonheid opmerken, hoewel dikwijls in de wonderlijkste omgeving. Als, om hier nog een enkel voorbeeld van te geven, Tamerlan ten tooneele komt op een wagen, door de koningen van Trebizonde en Syrië getrokken, en hen uitmaakt voor logge, volgevreten knollen, die slechts twintig mijlen daags afleggen, hoewel zij zulk eene prachtige kar trekken en den grooten Tamerlan tot menner hebben, gaat hij voort: „De rossen, die het gouden oog des dags rondvoeren en den morgen uit hunne neusgaten blazen, bij hun trotschen rit boven de wolken, erlangen niet zooveel eer van hun bestuurder, als gij, gij slaven van den machtigen Tamerlan." Met dit schoone beeld is Marlowe echter nog niet tevreden, de herinneringen uit de oudheid zijn over hem vaardig geworden en hij voegt er aan toe, dat de door Alcides getemde Thracische rossen,

die koning Egeus met menschenvleesch voedde en zoo dartel maakte, dat zij hunne kracht gevoelden, niet voor een goddelijker macht moesten bukken, dan zij, die door zijn onoverwonnen arm waren bedwongen; hij zou hen voeden met rauw vleesch en hun den sterksten muskadel uit emmers te drinken geven, opdat zij zijn kar sneller voorttrokken dan de jagende wolken; zoo zij dit niet vermochten, deugden zij voor niets, en mochten een aas zijn voor zwarte raven. Bij het beoordeelen dezer taal bedenke men, dat de jonge dramatische dichter ten doel moest hebben het publiek te boeien en te treffen, en dat dit publiek gewoon was Herodes op het tooneel te hooren bulderen en zich ook niet kon voorstellen, dat een geweldig heerscher als Tamerlan zich anders dan op geweldige wijze uitte. En dan behoeft men zich inderdaad niet te verwonderen, dat het publiek zoowel door wat het oog te zien kreeg als door de prachtig rollende verzen van den jongen dichter en door de nieuwheid zijner beelden als het ware betooverd werd. Dat Marlowe ook nog op andere wijze, misschien door meer boertige tooneelen, de toejuichingen van de schouwburgbezoekers trachtte te verwerven, blijkt uit het voorbericht van den drukker, waarin deze erkent enkele tooneelen, te weinig in overeenstemming met de rest, en schoon met genoegen aangegaapt, niet genoeglijk bij het lezen, te hebben weggelaten. Wat hiervan zij, de bijval, dien het stuk vond, is zeer wel te verklaren, en tevens moet erkend worden, dat Marlowe, schoon den smaak van het volk treffend, niet tot het volk afdaalde, maar het tot zich optrok, en aan zijne toeschouwers het hoogste en verhevenste gaf, dat hij hun kon aanbieden.

Dat hij dit inderdaad deed, en zelfs niet schroomde, groote vraagstukken, die des menschen geest bewegen, ten tooneele te brengen, blijkt uit zijn volgend stuk: „De tragische historie van Doctor Faustus." Reeds geruimen tijd was in Duitschland het verhaal in omloop van zekeren Johan Faust, een wonderdokter, astroloog en toovenaar uit de eerste

helft der zestiende eeuw, die door den duivel gehaald zou zijn; zijne geschiedenis was reeds in 1567 tot eene komedie verwerkt, die men in genoemd jaar in Frankfort aan de Main heeft willen opvoeren. In dezelfde stad verscheen in 1587 het eerste Duitsche volksboek over het Faust-verhaal, en hoogstwaarschijnlijk was reeds in het volgend jaar het stuk van Marlowe voltooid, vermoedelijk vóor den ondergang der onoverwinnelijke vloot; op welke wijze hij van het Duitsche volksboek kennis gekregen heeft, is onbekend. Marlowe's stuk werd, natuurlijk meer of minder gewijzigd, later in Duitschland als poppenspel vertoond en een van deze omwerkingen heeft aanleiding gegeven tot Goethe's beroemd dramatisch gedicht. Het mag eene dwaasheid genoemd worden, beide werken, dat van Marlowe en dat van Goethe, met elkander te gaan vergelijken, maar onwillekeurig komt men er eenigszins toe, en daarom zij hier met enkele woorden gezegd, dat van den strijd, bij Goethe door Faust gestreden, tusschen den onwederstaanbaren aandrang tot weten en de beperktheid der menschelijke natuur, bij Marlowe geen spoor te vinden is. Zucht naar kennis drijft bij Goethe Faust tot beoefening der magie en tot zijn verbond met den duivel; bij Marlowe heeft de zucht naar wetenschap weinig te beteekenen en openbaart zich alleen door eenige vragen over verouderde redeneer- en sterrekunde; wat Faustus bij hem door de magie tracht te verwerven, is roem, macht en genot. Reeds in het begin van het stuk, in zijne eerste alleenspraak, spreekt hij het duidelijk uit:

„O, welk een wereld van genot en voordeel,
Van macht, van eer en van almogendheid,
Belooft de kunst aan hem, die ijv'rig streeft!
Al wat zich tusschen beide polen roert,
Gehoorzaamt mij dan; koningen en keizers
Gebieden enkel in hun eigen land,
Hun wil ontboeit geen storm of scheurt geen zwerk,

Doch wie in dit gebied een heerscher is,
Regeert zoover de geest des menschen reikt.
Een echte Magus is een machtig god;
Scherp, Faustus, 't brein voor deze godd'lijkheid."

Hierop zendt Faustus zijn dienaar en leerling naar twee vrienden, Valdes en Cornelius, die in de magie bedreven zijn; in dien tusschentijd spreken hem een goede en een kwade engel toe; Faustus blijft besloten de magie te beoefenen, die hem rijkdom en macht zal bezorgen, en wordt door zijne twee leermeesters in de zwarte kunst ingewijd. Hij bezweert daarop Mephistophilis, die een zwaarmoedige en goedaardige duivel blijkt te zijn, hem de helsche pijnen schildert, en hem dringend afraadt, het verbond met Lucifer te sluiten. Faustus blijft vastbesloten en zendt Mephistophilis naar Lucifer, met het bericht, dat hij dezen voor vier-en-twintig jaren levens van genot en macht zijne ziel wil verpanden. Daarna wordt hij nog wel door angst bekropen, maar blijft, ook bij het hernieuwd bezoek van den goeden en kwaden engel, bij zijn plan, en sluit met Mephistophilis het in allen vorm opgemaakte en met zijn bloed onderteekende verdrag. Meermalen gevoelt hij wroeging en komen de goede en de kwade engel hem bezoeken, maar hij blijft getrouw aan Lucifer, die ook zelf bij hem verschijnt en de zeven doodzonden in hare ware gedaante voor hem doet verschijnen. Van Mephistophilis vergezeld, bezoekt Faustus, op een kar, door draken getrokken, verschillende landen. Wij vernemen dit uit eene mededeeling van het koor en uit een gesprek van Faustus met Mephistophilis; zijn verrichtingen in Rome worden vertoond. Hij voert er onzichtbaar, bij een gastmaal van den paus, allerlei kunststukjes uit, neemt dezen de schotels voor den neus weg, drinkt zijn beker leeg en dient hem eindelijk een oorveeg toe; de bedienende monniken, die de onzichtbare euveldaders vervloeken, krijgen slaag. Vervolgens komen Faustus en Mephistophilis aan het hof des keizers te Innspruck, waar Faust

den grooten Alexander met zijne gemalin voor den keizer verschijnen doet, eenen ridder horens op het hoofd toovert en hem er weer van bevrijdt. Dan weder vermaakt zich Faustus door een paardenkooper te bedotten met een betooverd paard en zich door hem een been te laten aftrekken, wat den man natuurlijk een geweldigen schrik op het lijf jaagt; voorts bezorgt hij door zijne tooverkunst aan de hertogin van Anholt in Januari een schotel rijpe druiven, en laat eindelijk de schoone Helena voor zich verschijnen, wordt op haar verliefd en kust haar. Het is het laatste genot, dat zijne tooverkunst hem aanbrengt; zijn tijd is om; schoon hij na zijn contract eigenlijk alleen enkele onschuldige grappen verkocht heeft, benauwen hem geweldige gewetenswroegingen in zijne laatste ure; onder donder en bliksem wordt hij door duivelen naar de hel gesleept.

Bij het beoordeelen van Marlowe's Faustus moet men in het oog houden, dat wij het stuk niet voor ons hebben zooals het uit des dichters pen gevloeid is; de eerste druk is van 1604, meer dan tien jaren na zijn dood, en het is gebleken, dat er, toen het stuk een poos gespeeld was, wijzigingen in gemaakt zijn, die waarschijnlijk vooral in bijvoegingen bestaan hebben, om de toeschouwers, die het stuk meermalen gezien hadden, op enkele nieuwe tooneelen te onthalen. Maar ook al brengt men dit in rekening, dan moet toch erkend worden, dat de dichter, het volksboek tamelijk getrouw volgende, eenvoudig eene reeks van tooneelen geleverd heeft, die onderling zeer weinig samenhangen, zoodat er van eene doorloopende handeling eigenlijk geen sprake kan zijn. Evenzeer ontbreekt eene scherpe karakterteekening, zelfs van den hoofdpersoon, wiens bedrijf en lot geene groote belangstelling kunnen wekken. Men moge alle hulde brengen aan de dichterlijke schoonheid van enkele gedeelten, het geheel is niet van dien aard, dat dit stuk aan Shakespeare als voorbeeld kan gediend hebben en op zijne ontwikkeling van eenigszins aanmerkelijken invloed geweest kan zijn.

Hetzelfde moet gezegd worden van het volgend stuk van Marlowe, „De Jood van Malta", *The Jew of Malta*, dat in 1589 of 1590 moet geschreven zijn. De rijke jood Barabas is door de willekeur van den bestuurder van Malta van zijne goederen beroofd en besluit zich te wreken, wat hij dan ook op de gruwelijkste wijze ten uitvoer brengt. Moorden te plegen is hem een wellust; zoo vergiftigt hij al de nonnen, — en onder dezen behoort zijne eigene dochter, — van het klooster, dat in zijne vroegere woning gevestigd is, en bedenkt ten laatste eene helsche machine, om als met één slag de velen, die hij haat, te vermoorden, doch wordt zelf het slachtoffer zijner uitvinding. Dat hij een haatdragende en wraakzuchtige jood is en eene bekoorlijke dochter bezit, is de eenige overeenkomst van den Barabas van Marlowe met den Shylock uit Shakespeare's Koopman van Venetië. Het stuk is gruwelijk, niet tragisch.

Hooger lof moet toegekend worden aan Marlowe's ongetwijfeld later geschreven historiestuk Edward II. Dit omvat de geheele regeering van Edward II (1307—1327), zooals ook in den uitvoerigen titel der eerste uitgave (1598, dus 5 jaren na des schrijvers dood) wordt uitgedrukt: *The troublesome raigne and lamentable death of Edward the second, King of England: with the tragicall fall of proud Mortimer: And also the life and death of Peirs Gavestone, the great Earle of Cornewall, and mighty favorite of king Edward the second, as it was publiquely acted by the right honorable the Earle of Pembroke his seruantes. Written by Chri. Marlow Gent.* Het stuk begint met de eerste regeeringsdaad des konings: Gaveston, onder koning Edward I verbannen, wordt dadelijk na diens overlijden, door zijn vriend en begunstiger, koning Edward II, teruggeroepen; dit is werkelijk het geval geweest, want de vader stond nog boven aarde, toen de zoon zijn gunsteling weder ontbood. Kunstige schikking van de gegevens, om het verband der gebeurtenissen beter te doen uitkomen en de handelingen uit het karakter der personen te

doen voortkomen en te verklaren, heeft men hier niet te zoeken; en niet alleen mist men hier scherp geteekende karakters, maar ook levendige volkstooneelen. In al deze opzichten staat Marlowe's stuk zelfs bij de zwakkere historiestukken van Shakespeare, die het leven van Koning Hendrik VI ten tooneele brengen, verre achter. Het is eene gedramatiseerde, in tooneelen verdeelde kroniek, waarin de gebeurtenissen met verbazende snelheid elkander opvolgen, in veel hoogere mate dan ooit bij Shakespeare. Men kan zeggen, dat Edwards troonsbeklimming, de terugkomst van Gaveston, zijne verheffing tot Graaf van Cornwall en andere waardigheden, zijn overmoed en beleedigende handelingen jegens de hoogste edellieden, hun dreigend verzet en 's konings toegeven, Gavestons tweede verbanning en zijne tweede terugroeping als het ware één tooneel uitmaken. Doch met dit al valt hier op te merken, dat de stijl vrij is van de gezwollenheid, die aan Marlowe in andere stukken vaak eigen is, dat de gesprekken losser en natuurlijker, de verzen volkomener en rijker in verscheidenheid zijn, dan in zijne oudere geschriften. Marlowe's stuk is hoogstwaarschijnlijk van latere dagteekening dan de drie deelen van Shakespeare's „Koning Hendrik VI"; het vermoeden ligt voor de hand, dat Marlowe de genoemde tooneelwerken gekend en er het een en ander uit geleerd heeft. Een der tooneelen, dat namelijk, waarin Edward II gedwongen wordt van de kroon afstand te doen, heeft overeenkomst met het gelijksoortig tooneel in Shakespeare's „Koning Richard II", doch kan er zich in schoonheid niet mede meten; het is Marlowe niet gelukt voor Edward II evenveel belangstelling en deernis op te wekken, als Shakespeare voor Richard II wist te doen; als deze heengaat, is hij ontkroond, doch blijft een koning; als Edward wordt weggeleid, is hij een arme gestrafte zondaar. Er is geen reden om te onderstellen, dat Marlowe, ware zijn leven niet zoo ontijdig, in zijn dertigste jaar, afgesneden, ooit met Shakespeare had kunnen wedijveren. Zijn geheele aanleg verbiedt dit te gelooven. Wel was hij

voor zachtere stemmingen niet ontoegankelijk; zijne gedichten kunnen dit getuigen; hier zij het voldoende op het lied te wijzen van den Verliefden Herder aan zijne liefste, dat, als in „De Verliefde Pelgrim" voorkomende, in dit deel, blz. 227, is opgenomen; maar over het algemeen trokken hem van de gebeurtenissen de vreeselijke, de schrikverwekkende aan, en hij schilderde deze het liefst met sterke kleuren en zware schaduwen; hij vatte verder deze gebeurtenissen en den ondergang, die er op volgt, meer op zichzelf in het oog, zonder na te gaan, hoe de handelingen uit het binnenst van 's menschen gemoed voortkomen, met het wezen der menschen samenhangen; zijn hartstochtelijke natuur liet hem niet toe met zijn blik diep in 's menschen wezen en de drijfveeren zijner handelingen door te dringen en meesterstukken te scheppen, eenigszins te vergelijken met die van zijn grooteren tijdgenoot, wiens zon eerst aan het rijzen was, toen de zijne plotseling werd uitgedoofd.

De overige iets oudere tijdgenooten van Shakespeare, wier stukken tusschen 1580 en 1590 of weinig later werden opgevoerd, kunnen korter vermeld worden.

Thomas Kyd (of Kid) schijnt iets ouder dan Marlowe geweest te zijn, doch van zijn persoon of leven is niets bekend. Hij maakte naam door zijn „Jeronimo", een stuk, dat in 1588 werd opgevoerd, en door zijne „Spaansche tragedie, of Hieronymo is weer dol", *The Spanish Tragedy, or Hieronymo is mad again*. Vooral dit laatste stuk viel in den smaak en werd, evenals Shakespeare's Titus Andronicus, na vele jaren nog altijd met grooten bijval gespeeld, zooals Ben Jonson, wien deze bloedstukken een gruwel waren, met diepe ergernis opmerkt. Want een bloedstuk, veel gruwelijker dan „Titus Andronicus" was „De Spaansche tragedie." Men oordeele: in het begin van het stuk treedt de geest van zekeren vermoorden Andrea op, vergezeld door de Wraak; zij maken, zooals gezegd wordt, als het ware het koor uit; de moordenaar van Andrea is zekere Balthasar; deze heeft

natuurlijk de wraak van Andrea's achtergeblevene geliefde, 's konings dochter Bellimperia, op zich geladen, en haalt zich bovendien, door het dooden van haren tweeden geliefde, Horatio, bij hare wraak ook die van Horatio's vader Jeronimo op den hals. Om deze te zekerder te volbrengen veinst Jeronimo krankzinnig te zijn; hij bereikt eindelijk zijn doel door eene tooneelvertooning, waarin hijzelf, Bellimperia, Balthasar en diens medemoordenaar Lorenzo, zoon van den hertog van Castilië, medespelen, en waarin de moorden, die slechts vertoond moesten worden, werkelijk gebeuren, daar Bellimperia Balthasar en daarna zichzelve doodsteekt, en Jeronimo aan Lorenzo het leven beneemt. Dit wordt alles aanvankelijk voor spel gehouden, doch als het spel ernst blijkt, bijt Jeronimo zich de tong af en helpt daarna den vader van Lorenzo, die toeschouwer was, alsook zichzelf van kant, zoodat er maar een paar personen in leven blijven. Merkwaardig, dat hier, evenals in den „Titus Andronicus" een vader zich waanzinnig voordoet om wraak te kunnen nemen, en dat voor het bereiken van dit doel een tooneelstuk wordt vertoond, als in den „Hamlet". In het bovenstaande is de slachting, die aangericht wordt, op verre na niet volledig beschreven; dit doet op het eind van het stuk bij wijze van epiloog een geest, die vermeldt, dat Horatio in zijns vaders tuin omgebracht is, de lage Serberino door Pedringano vermoord, de valsche Pedringano opgehangen, de schoone Isabella door eigen hand omgekomen, Prins Balthasar door Bellimperia doorstoken, de hertog van Castilië, met zijn snooden zoon, door Jeronimo geveld, Bellimperia op de wijze van Dido gestorven en Jeronimo door zichzelf gedood. De geest voegt er aan toe, dat dit schouwtooneelen waren, die zijne ziel verlustigden.*) Dit stuk werd ook nog opgeluisterd door eene stomme vertooning, *a dumb show*.

Men wane niet, dat de Spaansche tragedie van Kyd, wat

*) Men vindt het Engelsch in Deel I, blz. 461, aangehaald.

moorden betreft, ongeveer het ergste is, wat aan de toeschouwers van dien tijd werd aangeboden; de Jood van Malta in Marlowe's stuk maakt niet minder slachtoffers, en een stuk van Henry Chettle, van 1598, „Hoffman of de wraak voor een vader" overtreft dat van Kyd eveneens. Dat tooneelwerken met zooveel bloedvergieten in den smaak vielen, behoeft niet te verwonderen, als men bedenkt, hoe een halve eeuw later, in ons land de „Aran en Titus" van Jan Vos toegejuicht werd, niet alleen door het volk, maar zelfs door het hoogst beschaafd publiek (Deel I, blz. 465). Men bedenke hierbij, dat de menschen toen ter tijd in Engeland aan bloedvergieten gewoon waren geraakt, dat de dagen van koningin Maria, bloediger gedachtenisse, toen doodvonnissen aan de orde van den dag waren en de brandstapels schier dagelijks rookten, aan velen nog duidelijk voor den geest stonden, en dat in 1586 Babington met zijne eedgenooten op het schavot het leven verloor en in 1587 het hoofd van Maria Stuart viel. Verder moge hier nog opgemerkt worden, dat de ruwheid van vele tooneelstukken en de ongelijkmatigheid hunner deelen, zoodat hardvochtigheid en meewarigheid, onbeschaafdheid en fijn gevoel, grootspraak en gematigdheid er vaak onmiddellijk aan elkander grenzen, inderdaad een afspiegeling was van den geest dier tijden, waarin niet zelden stralende glans en lage gezindheid, fijne kunstzin en grove ruwheid, hooge beschaving en losse zeden, zelfopofferende heldenmoed en lage schraapzucht met elkander gepaard gingen. Welke pracht het hof van Elizabeth ook ten toon spreidde, en hoe het ook op beschaving boogde, matiging en zelfbeheersching was Elizabeths deel niet; zij sloeg in drift hare adellijke kameniers met de vuist, spuwde op het galakleed van een edelman en gaf haren gunsteling Essex, toen hij haar toevallig den rug toekeerde, een slag in het gezicht.

Doch keeren wij voor een oogenblik tot Kyd terug. Zijn Jeronimo en zijne Spaansche tragedie zijn, zoowel wat het plan als de uitwerking er van betreft, zoo onzinnig mogelijk;

in gezwollenheid en grootspraak geeft hij aan Marlowe niets toe; slechts hier en daar vindt men gedeelten, die inderdaad roeren en treffen; over het algemeen mangelt het hem aan smaak. Toch moest hier de aandacht op hem gevestigd worden, omdat zijne stukken ongetwijfeld aan Shakespeare bekend waren, zooals blijkt uit enkele aan Kyd ontleende gezegden, met name uit het „Ga weg, Jeronimus" en het „Pocas palabras" in het voorspel van „Een Snibbe getemd" (Deel V, bl. 173), doch vooral, omdat misschien enkele vindingen van Kyd, zooals het invlechten eener tooneelvertooning in zijn stuk, aan Shakespeare het eerste denkbeeld van iets dergelijks aan de hand deden. Wat versbouw en meesterschap over de taal betreft, staat Kyd op eene niet geringe hoogte; zijn vers moge vaak in kracht bij dat van Marlowe achterstaan, het was soms rijker aan verscheidenheid, daar hij de rusten naar eisch wist te wijzigen.

Nog een viertal Tooneelschrijvers uit het belangrijk tijdperk 1580—1590 moet hier beknopt besproken worden.

ROBERT GREENE, te Norwich, waarschijnlijk omstreeks 1560, geboren, studeerde te Cambridge, waar hij in 1578 het Baccalaureaat, in 1583 het Meesterschap in de vrije kunsten verwierf. Hij schijnt ook eenigen tijd de hoogeschool te Oxford bezocht te hebben; hij noemt zich ten minste op den titel van eenige zijner boeken Meester bij beide academies, *Utriusque Academiæ in Artibus Magister*. Tusschen 1578 en 1583 heeft hij Spanje, Italië en andere landen bereisd, en, volgens zijne eigene bekentenissen, heeft hij, niet alleen toen, maar ook later, een zeer losbandig en slecht leven geleid. Wel is hij gehuwd, waarschijnlijk omstreeks 1586, en volgens zijne eigene getuigenis met eene zeer beminnelijke en liefhebbende vrouw, maar hij verliet haar weldra en hervatte zijn losbandig leven. Hij stierf in September 1592 een ellendigen dood. Na zich op een avond overmatig te goed gedaan te hebben aan pekelharing en Rijnwijn, werd hij door eene ziekte aangetast, die wel een maand duurde. Al zijne vrienden hadden hem ver-

laten; alleen de welwillendheid van de arme schoenmakersvrouw, bij wie hij woonde, gunde hem een bed om te sterven. Hij schreef op zijn doodbed een stuk, getiteld „Het Berouw van Robert Greene", en voltooide nog een ander, later te vermelden werkjen, waarbij ook nog een brief aan zijne vrouw afgedrukt is, eene smeeking om vergiffenis, terwijl hij haar tevens verzocht den schoenmaker, door wiens vrouw hij zoo goed opgepast was, schadeloos te stellen. Met de ijdelheid had hij nog niet afgedaan; hij verzocht zijne trouwe verzorgster, hem na den dood een lauwerkrans om de slapen te drukken, wat de goede ziel ook gedaan heeft. — Hoe losbandig ook van leven, hij was een vruchtbaar schrijver van veel talent. Zijne verbeelding was levendig, zijn stijl boeiend, hij was tehuis in volksoverleveringen en maakte er gaarne gebruik van; evenzoo verlustigde hij zich in herinneringen en beelden uit de oudheid. Van zijne prozawerken zijn vooral te vermelden korte romantische verhalen, met ingelaschte poëzij, die vaak zeer liefelijk is van inhoud en bevallig van vorm; zoo schreef hij onder anderen „Pandosto, de triomf van den Tijd, of de geschiedenis van Dorastus en Faunia", een verhaal, dat in 1589 het licht zag en aan Shakespeare de stof voor zijn „Winteravondsprookjen" verschaft heeft. Verder schreef hij stukken, die op hemzelven of zijne lotgevallen betrekking hebben, of op het volksleven van verschillende streken. Hij schreef ook verscheidene tooneelwerken. Zij zijn geen eigenlijke drama's, veeleer gedramatiseerde verhalen te noemen; de karakterteekening laat veel, zeer veel, ja alles, te wenschen over; de vrij eenvoudige handeling vloeit niet uit de karakters der personen voort en wordt alleen iets meer ingewikkeld gemaakt door bijkomende gebeurtenissen, die weinig of niets met de hoofdzaak te maken hebben; maar de wijze van uitwerking is verdienstelijk; zijn stijl is niet gezwollen als die van Marlowe, zijn versbouw is wel minder forsch, doch vloeiend, aangenaam en niet zonder verscheidenheid; de samenspraken zijn natuurlijk en soms

verrassend door dichterlijke ongezochte wendingen. Van zijne overgeblevene tooneelwerken is „De Geschiedenis van broeder Baco en broeder Bungay", *The Honourable History of Friar Bacon and Friar Bungay*, wel het meest bekend. De handeling is zeer eenvoudig: een Prins van Wales is op een landmeisjen verliefd geraakt en zendt een zijner hovelingen uit om haar te bepraten; de zendeling wordt zelf op haar verliefd en is besloten haar te huwen; de Prins van Wales, schoon aanvankelijk recht verstoord, overwint zijne eigene neiging en vereenigt de gelieven; hijzelf treedt met eene princes, die zijn vader voor hem bestemde, in den echt. Doch gemakkelijk wordt deze uitkomst niet verkregen, tooverkunsten komen er bij te pas; niet alleen de twee in den titel vermelde geestelijke broeders zijn toovenaars, nog meerdere treden er in het stuk op; een paar keer wordt er iemand op den rug van een duivel weggevoerd, en zoo worden er nog andere goocheltoeren uitgehaald, waarvan men wel niet vat, waarom zij vertoond worden, maar die toch zeker den toeschouwer groot genoegen deden. Bovendien, behalve de prins van Wales, verschijnen ook de koning van Engeland en de keizer van Duitschland met het noodige gevolg in alle pracht ten tooneele, wat zeker niet weinig tot het slagen van het stuk heeft bijgedragen. Trouwens, alleen door zulke kunstgrepen kon het boeien, want van karakterteekening is geen spoor te vinden, evenmin van eenig redelijk plan; het geheel is uit tooneelen van zeer verschillenden aard zoo onzinnig mogelijk aaneengelapt. — Te zamen met zijn vriend Thomas Lodge schreef Greene een stuk, dat bijna aan de oude moraliteiten doet denken, „Een spiegel voor Londen en Engeland"; het heeft ten doel, de Engelschen hunne zonden in den spiegel van het verledene te doen aanschouwen. Op walgelijke wijze stelt de profeet Hosea het zedebederf van Ninivé ten toon en richt zich daarna telkens tot de Londenaars met de verklaring, dat zij veel boozer zijn, dan de inwoners van Ninivé ooit waren. Later verschijnt ook, als ter afwisse-

seling, de profeet Jonas, die „uit den buik van den walvisch op het tooneel geworpen wordt" en den ondergang van Ninivé voorspelt, maar zich ten slotte ook tot de Londenaars richt en hun verzekert, dat zij nog zondiger zijn dan Ninivé en hunne stad de zetel is van alle mogelijke ondeugden; hierop volgt de vermaning, dat zij, hoe verstokt ook, eindelijk hun beeld mogen herkennen in den voorgehouden spiegel en boete doen en zich bekeeren, bedenkende, dat alleen de innige gebeden en de heete tranen hunner koningin de lang verdiende straffe nog vertragen. Hierop volgt dan, zooals men denken kan, eene heilbede voor de koningin.

De zoo even genoemde THOMAS LODGE was omstreeks 1556 geboren en behoorde tot eene goede familie in Lincolnshire. Hij bezocht omstreeks 1573 de hoogeschool te Oxford, is misschien een poos tooneelspeler geweest, heeft expedities ter zee medegemaakt, is als schrijver opgetreden, heeft zich verder aan de studie van het recht gewijd, doch is daarna de geneeskunde gaan beoefenen en te Avignon gepromoveerd. Hij verwierf zich in Londen als arts een goeden naam en overleed aldaar in 1625 aan de pest. Voor het tooneel schreef hij, behalve den reeds vermelden, te zamen met Greene geslepen „Spiegel voor Londen en Engeland", een treurspel: „De wonden van den Burgeroorlog, duidelijk in het licht gesteld door de tragedies van Marius en Sylla", welk stuk in 1594 uitgegeven werd. — Hier is van hem vooral, en met lof, te noemen het romantisch, met liefelijke gedichtjes doorweven verhaal „Rosalinde, een gulden legaat van Euphues", *Rosalynde: Euphues golden legacie*, waaraan Shakespeare zijn merkwaardig meesterstuk „Elk wat wils", *As you like it*, ontleende.

Reeds vroeger is in het voorbijgaan van THOMAS NASH gewag gemaakt. Deze was omstreeks 1564 geboren en stierf omstreeks 1600. Volgens zijn eigen getuigenis had hij een hard leven, en groote moeite om met zijn pen in zijn onderhoud te voorzien. Waarschijnlijk leefde hij, als zoovelen zijner tijd- en lotgenooten, van de hand in den tand, als hij

geld gebeurd had, in weelde en overvloed, als het op was, in gebrek en ellende. Wat hij voor het tooneel schreef, beteekent niet veel en behoeft hier niet besproken te worden. Alleen dit zij vermeld, dat hij, in vereeniging met Marlowe, „Dido, koningin van Carthago", schreef, een stuk, dat waarschijnlijk van 1590 dagteekent. De stijl heeft over het algemeen zooveel van dien van Marlowe, dat het moeilijk te zeggen is, welk aandeel Nash in dezen arbeid had. Het stuk wordt hier genoemd, omdat er een beschrijving van Priamus' dood in voorkomt. Shakespeare laat in zijn „Hamlet" door een tooneelspeler ook eene beschrijving van Priamus' val en Hecuba's wanhoop voordragen, waarin hij kennelijk Marlowe's stijl nabootst; belangwekkend is het, beide beschrijvingen te vergelijken, en op te merken, hoezeer Shakespeare zijn voorganger overtreft. — Overigens was Nash vooral satyrisch schrijver, en bezat als zoodanig veel naam.

De laatste tooneeldichter, die hier vermeld moet worden, is GEORGE PEELE. Hij werd waarschijnlijk omstreeks 1558 in Devonshire geboren, was van goede afkomst, studeerde te Oxford en verwierf er in 1579 het Meesterschap in de vrije kunsten. Hij schijnt omstreeks 1580 naar Londen gekomen te zijn en er den overigen tijd van zijn leven doorgebracht te hebben. „Doorgebracht" mag de juiste uitdrukking wel wezen, want naar alle berichten leidde hij er hetzelfde woeste leven als velen zijner gildebroeders, nu in overdaad het geld verspillend, dat een tooneelstuk of gedicht hem opbracht, dan weer armoede en honger lijdend, en niet keurig op de middelen om aan geld te komen. Hij stierf vóór 1598; een boek, in dit jaar uitgegeven, schrijft zijn dood aan zijne losbandige leefwijze toe. George Peele heeft verscheidene kleine stukken geschreven, die bij feestelijke gelegenheden, b.v. bij het optreden van een nieuwen Lord Mayor of ter eere van een voornamen gast, werden opgevoerd, alsmede gedichten en grootere tooneelwerken. Hij was de taal goed meester en kon bevallig en boeiend schrijven, zoodat Thomas Nash hem

in 1587 als *primus verborum artifier*, een eersten beheerscher der taal, roemde. Als zijn beste tooneelwerk wordt zijn „David en Bathseba" geroemd, waarvan de volledige titel is: *The love of King David and fair Bethsabe, with the tragedy of Absalon.* Het werd in 1599 voor het eerst gedrukt, doch was zeker eenige jaren ouder; het is waarschijnlijk na 1590 geschreven, te oordeelen naar eene passage, die aan Spencers Elfenkoningin, *Faery Queen*, ontleend schijnt te zijn. — Daar hij zich tamelijk getrouw aan het bijbelsch verhaal houdt, is er van een kunstig plan geen sprake; men kan zelfs zeggen, dat hij bij zijne pogingen om het eenvoudig verhaal tot gesprekken uit te werken vaak zeer ongelukkig geweest is, — de ontvangst van Uriël door David, Davids gedrag, als hij den dood van Bathseba's kind verneemt, de wijze, waarop Thamars onteering door haren halven broeder Amnon bijna ten tooneele gebracht wordt, kunnen dit getuigen; men kan bovendien om Davids leed geen ware deernis gevoelen, daar hij den zijnen in schandelijke handelingen is voorgegaan; — maar toch moet erkend worden, dat Peele, hoeverre zijn stuk in tragische werking bij het bijbelverhaal achtersta, bij Davids klachten den rechten toon heeft aangeslagen, en dat taal en stijl in dit stuk over het algemeen vloeiend, levendig, hier en daar beeldrijk zijn, en waar het noodig is, verheffing en kracht bezitten.

Wij hebben in het voorafgaande de beste tooneeldichters van den tijd genoemd, hunne voornaamste werken vermeld en, hoe kort ook, beschouwd, en wij hebben bevonden, dat het aan geen hunner gelukt is, den echt tragischen toon te treffen, dan aan George Peele in zijn „David en Bathseba" en aan Marlowe in „Edward II". Men moet hieruit niet afleiden, dat zij in dit opzicht als Shakespeare's voorgangers en wegbereiders beschouwd moeten worden, want Shakespeare was ongetwijfeld met zijne eerstelingen, „Titus Andronicus" en „Koning Hendrik VI", reeds opgetreden, eer de genoemde stukken van Marlowe en Peele gespeeld werden, zoodat hij

in dit opzicht eer tot hunne voorgangers te rekenen is, dan zij tot de zijne. Shakespeare is slechts in zeer beperkten zin een kind van zijn tijd te noemen. Hij heeft van zijne voorgangers veeleer geleerd, wat hij te vermijden, dan wat hij te doen had; hij heeft het goede, dat in hun taal en stijl en versbouw te vinden was, overgenomen, maar hij heeft het geadeld en tot volkomenheid gebracht; in zijne kunst van karakters te scheppen, woorden en daden der personen uit deze te doen voortvloeien, had hij geen voorgangers. Wie zijne blijspelen, zijne historiestukken, zijne tragedies met die zijner voorgangers en tijdgenooten vergelijkt, moet erkennen, dat hij, zelfs reeds in zijne eerstelingen, onder hen optreedt niet als de eerste onder zijns gelijken, maar als dichter eener andere, eener hoogere orde. Bij den glans zijner zon zijn hunne sterren verflauwd; zij worden thans slechts door enkele weetgierigen, als het ware met kijkers, gadegeslagen, terwijl zijn luister allen helder in de oogen straalt.

V.

SCHOUWBURGEN EN TOONEELSPELERS IN SHAKESPEARE'S TIJD.

Voor het juist begrijpen van den bouw van Shakespeare's tooneelwerken is het noodig, bekend te zijn met de inrichting van het tooneel zijner dagen, waarbij dan tevens, voor zoover wij ons hiervan een denkbeeld kunnen vormen, met een woord gesproken moet worden van de tooneelspeelkunst van zijn tijd.

Bij Shakespeare's optreden bestonden de schouwburgen nog slechts zeer kort. Vóor dien tijd werd er gespeeld in ruime zalen, van het koninklijk paleis, van de kasteelen der edellieden, van de raad- of gildehuizen der steden, van de gerechtsscholen, van herbergen, of wel op open plaatsen, door

gedeelten dezer gebouwen omgeven. De eerste eigenlijke schouwburg werd, zooals reeds vroeger gezegd is, in 1575 geopend. Toen namelijk in het jaar 1574 de tooneelspelers, die zich „Dienaars van den Lord Kamerheer", dus van den Graaf van Leicester, mochten noemen en onder het bestuur stonden van den bekwamen James Burbage, een patent erlangden, dat hen machtigde om in stad en koninkrijk tot vermaak der koningin en ter verlustiging harer beminnende onderdanen te spelen, poogde wel het bestuur der City van Londen, dat tegen de tooneelvoorstellingen, die als bronnen van onrust, geldverspilling en onzedelijkheid beschouwd werden, gekant was, de voorstellingen nagenoeg onmogelijk te maken door de bepaling, dat de helft der ruwe ontvangst ten bate der armen moest opgebracht worden, doch bescherming van hooger hand stond den tooneelspelers toe van het ontruimde klooster der Dominicanen of Zwarte Broeders, *blackfriars*, even buiten de muren en dus buiten het gebied der city gelegen, gebruik te maken en dit tot een schouwburg in te richten. *) De ligging was zoo goed als men wenschen kon, niet verre van de als waterstraat veelvuldig gebruikte Theems, nabij de Londener brug en aan den veel bezochten weg naar Westminster. In hetzelfde jaar ontstonden nog een paar andere schouwburgen; omstreeks 1600 waren er reeds elf, en onder koning Jacobus I steeg het aantal tot zeventien, tot zeer groote ergernis der puriteinen. Onder dit aantal was een tweede schouwburg van Burbage's gezelschap, de Globus, grooter dan Blackfriars, doch van boven open, zoodat de Globus alleen des zomers, Blackfriars waarschijnlijk alleen 's winters gebezigd werd. In deze twee, nabij elkander gelegen schouwburgen werden Shakespeare's meesterstukken ten tooneele gebracht, want de groote dichter behoorde, evenals de zoon van den eersten bestuurder, Richard Burbage, de grootste en beroemdste tooneelspeler van zijn tijd, tot het gezelschap van den Lord Kamerheer.

*) Op deze plaats wordt thans *The Times* gedrukt.

De inrichting der schouwburgen was zeer eenvoudig en zoo geheel gelijk aan de wijze, waarop de pleinen van herbergen voor tooneelvertooningen dienstbaar werden gemaakt, dat men deze laatste inderdaad de eerste schouwburgen kan noemen. Men denke zich zulk een plein of plaats, van langwerpig vierhoekige gedaante, rondom of aan drie zijden door gebouwen omgeven, langs welker muren galerijen waren, waarop de kamers uitkwamen; men denke verder deze galerijen van een dak voorzien, maar naar de plaats toe open en dus op deze uitziende. Werd nu aan het eene einde van den rechthoek, langs de smalle zijde, wat hooger dan de begane grond, een vierhoekige vloer van planken gelegd, door een lage leuning omgeven, en hierop samengebracht wat ter vertooning van een stuk noodig was, dan bood het overige gedeelte van het binnenplein geschikte gelegenheid aan, om staande of zittende het schouwspel gade te slaan, en konden meer aanzienlijke bezoekers op de overdekte galerijen plaats nemen. Geheel op dezelfde wijze waren de openbare schouwburgen ingericht. De Globus b.v. was een houten gebouw, van buiten zes- of achthoekig, inwendig rond of langwerpig rond van gedaante, zoodat Shakespeare in den Proloog voor het eerste bedrijf van zijn Koning Hendrik V (Deel III, blz. 411) zijne ruimte met een O vergelijkt. Binnen dezen kring, aan het smaller gedeelte van het langrond, was een huisjen gebouwd, dat aan de buitenzijde een afzonderlijken ingang had en met twee deuren, rechts en links, op het tooneel uitkwam. Dit laatste was een eenvoudig planketsel, dat een eind weg in de zaal uitstak, een weinig, zeker niet meer dan twee of drie voet, boven den beganen grond verheven, misschien door eene lage ijzeren leuning van de toeschouwers op den platten grond, die niet zelden door het woord *groundlings* worden aangewezen, afgescheiden. Langs den wand waren galerijen aangebracht, zelfs twee of drie boven elkander, waar de meer betalende toeschouwers gezeten waren, doch in de binnenruimte beneden, die niet zelden, evenals de binnenplaats

eener herberg, met den naam *yard* werd aangeduid, moesten de kijklustige bezoekers staan; alleen waren er misschien vlak bij het tooneel een paar rijen banken.

Het zooeven vermelde huisjen diende als kleed- en wachtkamer voor de spelers en ter berging van de benoodigdheden, die bij de vertooningen dienst moesten doen. Het had eene bovenverdieping, welke boven den zijwand van den schouwburg uitkwam, zoodat eene daarop geplante vlag, die het teeken gaf, dat er eene vertooning aanstaande was, wijd en zijd gezien kon worden. Even als dit huisjen was ook het tooneel, of ten minste de achterhelft er van, van een dak voorzien; hetzelfde was met de galerijen het geval; het overige van de binnenruimte des schouwburgs had alleen den open hemel tot bedekking.

Het tooneel eischt eene afzonderlijke beschrijving, doch het is niet gemakkelijk deze te geven, daar uitvoerige afbeeldingen van het inwendige eens schouwburgs uit dezen tijd ontbreken. Tot voor korten tijd kende men er slechts eene ruwe schets van, die wel is waar uit het jaar 1662 dagteekent en den schouwburg *Red Bull* voorstelt, doch blijkbaar zeer wel een denkbeeld kan geven van de eenvoudige inrichting in Shakespeare's tijd. Naar aanleiding van deze teekening en enkele andere gegevens kan hier het volgende worden medegedeeld. Van de galerij, die langs de binnenwand van het geheele gebouw en ook langs de achterzijde van het tooneel op eenige hoogte was aangebracht, sprong aldaar in het midden een ruim balkon vooruit, als het ware een loge, die als eene bovenverdieping van het tooneel mocht gelden en als zoodanig gebezigd werd. Van den rand van dit balkon hingen, zoo vaak dit noodig gerekend werd, aan de drie zijden gordijnen af, van welke die aan de voorzijde in het midden te openen en weg te schuiven waren. Zoo vormde dan de ruimte onder het balkon een kleiner tooneel op den achtergrond; van de loge op het balkon, die mede door gordijnen bedekt kon worden, voerde aan weerszijde

een trap, eveneens door gordijnen aan het oog te onttrekken, naar het groote tooneel. Het tooneel bestond dus eigenlijk uit drie, nauw met elkander verbondene deelen, het voor-, het achter- en het boventooneel. De galerij aan weerszijde van het balkon was meestal, ten minste gedeeltelijk, voor het orkest bestemd, doch kon ook voor het spel der vertooners gebezigd worden; in andere gevallen namen er toeschouwers plaats. Van deze inrichting kon in de verschillende stukken uitmuntend partij getrokken worden, zoodat de handeling voor het publiek, niet door decoraties verwend en gewoon door zijne verbeelding het ontbrekende aan te vullen, volkomen duidelijk werd. Zoo kon het kleine tooneel op den achtergrond de kamer zijn, waar Desdemona vermoord wordt, waar Hendrik IV sterft, waar Imogeen slaapt, waar Julia den slaapdrank neemt, en ook het grafgewelf der Capulets, waarin zij ter ruste wordt gelegd. Het kon ook dienen voor de zitting van den senaat, waar Cæsar vermoord wordt, terwijl het eigenlijke tooneel voor den volksoploop beschikbaar bleef. De beknopte speelaanwijzingen, die men hier en daar in de folio-uitgave van Shakespeare's werken vindt, zijn volkomen duidelijk, als men met deze inrichting van het tooneel bekend is, zooals in 2 Koning Hendrik VI (III, 2, 149, Deel IV, blz. 203), waarin Warwick den koning uitnoodigt in het vertrek van hertog Gloster te treden: „Warwick trekt het voorhangsel weg en men ziet hertog Humphrey in zijn bed;" of in Koning Hendrik VIII, waar men leest (II, 2, 62, Deel XI, blz. 212): „De koning trekt het voorhangsel weg en zit nadenkend te lezen."

Eveneens kan het balkon boven het achtertooneel op allerlei wijze gebezigd worden. In den Othello kon het eerst het balkon zijn van Brabantio's huis en later de citadel van Cyprus; in Koning Jan kon het, te zamen met de aangrenzende deelen der galerij, de muren voorstellen van Angers, van waar de burgers der stad met de aanrukkende koningen spreken, en later den toren, waar de jonge Arthur zich van

nederstort; evenzoo in andere historiestukken de wallen en muren eener vesting; in Romeo en Julia het balkon van Julia's kamer; in Antonius en Cleopatra den toren, waarin Cleopatra zich heeft opgesloten en waar zij den stervenden Antonius ophijscht; in Koning Richard III het balkon, waar de koning, tusschen twee bisschoppen gezeten, vroomheid huichelt. In laatstgenoemd stuk kon het ook uitstekend gebezigd worden in het tooneel, waar de geesten van Richards slachtoffers verschijnen. Het vooruitspringende achtertooneel liet aan weerskanten eene ruimte vrij; aan de eene zijde lag Richard, aan de andere Richmond in zijn legertent te slapen, beiden zichtbaar voor het publiek, voor elkander onzichtbaar; de geesten der vermoorden verschenen op het balkon en konden zich dus achtereenvolgens tot beiden wenden, tot het dichtschuiven der gordijn hen aan aller oogen onttrok.

Dat alle schouwburgen geheel op dezelfde wijze waren ingericht, is natuurlijk niet te verwachten, en het kan dus niet verwonderen, dat eene in den laatsten tijd gevondene ruwe penteekening, die omstreeks 1596 moet vervaardigd zijn en het inwendige van een Londenschen schouwburg voorstelt, eenigszins afwijkt van de bovengegeven schets. Het tooneel is ook daar een vierhoekig planketsel, op zware boomstronken rustend; op den achtergrond ziet men het huis der tooneelspelers met zijne twee uitgangen naar het tooneel; daarboven ziet men eene met toeschouwers gevulde galerij, die over den geheelen omtrek van het huis doorloopt; hierover strekt zich een afdak uit, dat ook het achterste deel, ongeveer een derde, van het tooneel overdekt en van voren op een paar pilaren rust, die aan weerszijde op het tooneel niet verre van den rand geplaatst zijn. Het balkon ontbreekt hier dus; maar het tooneel was toch in een voor- en een achtertooneel verdeeld, die misschien, als het vereischt werd, door gordijnen van elkander werden afgescheiden; de galerij op den achtergrond kon voor boventooneel dienen, of misschien werd er, zoo noodig, op den achtergrond een houten toren getimmerd

of iets dergelijks. De afgebeelde schouwburg, „de Zwaan", of *The Theatre of the Cyn* (d. i. *Cygnet*, „Zwaan") wordt als de grootste van Londen, met omtrent 3000 zitplaatsen, beschreven. *)

Van eigenlijke decoraties was in die dagen nog geen sprake. Uit de woorden van het stuk kon den aandachtigen toeschouwer vaak blijken, hoe en waar men zich het tooneel te denken had, maar er werden toch meestal ook andere middelen gebezigd om der verbeeldingskracht te hulp te komen. Wie een paar standaards ten tooneele zag brengen, begreep terstond, dat hij zich een legerkamp of een slagveld moest voorstellen; werd er een tafel met een paar kroezen nedergezet, dan verbeeldde het tooneel natuurlijk eene taverne; een paar groene struiken verplaatste in een bosch of tuin; en bij het zien van een troon behoefde men niet te twijfelen, of men een zaal van een koninklijk paleis voor zich zag. Als er een proloog werd uitgesproken, zooals in Pericles, hoorde men vaak mededeelen, waar het stuk speelde, maar men werd hiervan ook dikwijls onderricht door een plank of bordjen, dat met groote letters de naam van de stad of het land, waarheen men zich verplaatsen moest, te lezen gaf; zulk een bordjen werd dan b.v. aan het balkon, goed voor allen zichtbaar, opgehangen. Zoo zegt in Kyd's *Spaansche Tragedie* Hieronymo: „Hang op het bordjen:

*) Men vindt deze afbeelding in: Dr. K Th. Gaedertz, *Zur Kenntnis der altenglischen Bühne*, Bremen 1888. Dr. Gaedertz ontdekte haar in de bibliotheek der Rijks-universiteit te Utrecht; zij is herkomstig van zekeren Johannes de Wit, kanunnik van St. Marie te Utrecht, een geleerd man, die theologie, geschiedenis en oudheidkunde beoefende; hij moet omstreeks 1596 Engeland bezocht en er aanteekeningen gemaakt hebben; deze zijn niet te vinden, doch zijn vriend, de rechtsgeleerde Arend van Buchell (1565-1641), heeft er de teekening van den Zwaan-schouwburg en de bijbehoorende aanteekening uit gecopieerd, en dit afschrift is door Dr. Gaedertz te Utrecht ontdekt. Van de door hem openbaar gemaakte teekening leverde *The Graphic* van 26 Mei 1888 een facsimile.

Ons tooneel is Rhodus." Men was volkomen tevreden met zulke aanwijzingen; als men vernam, dat het stormde, hagelde of sneeuwde, verlangde men niet, dat het stormgeloei of het gekletter der hagelsteenen zich bij de woorden des spelers telkens deed hooren, of dat witte vlokken over het tooneel stoven; werd er een veldslag geleverd, dan behoefde er geen slagveld gebouwd te worden met hoogten en laagten, waarop eenige meer of minder geoefende, of geheel ongeoefende, krijgers heen en weder sprongen, die elkander af en toe klinkende zwaardslagen toebrachten, maar, zooals Shakespeare in zijn „Koning Hendrik V" (Proloog voor het vierde Bedrijf, Deel III, blz. 487) zegt, vier of vijf gewapenden traden op, — om aan te duiden, dat er een gevecht geleverd werd, geenszins om eene min of meer gelukte, of belachlijk mislukte, nabootsing van een ernstigen strijd te beproeven. Wel waren er enkelen, die den draak staken met de zware eischen, welke aan de verbeeldingskracht der toeschouwers gesteld werden, zooals b.v. Philip Sidney, die misschien in het buitenland luisterrijker tooneelvoorstellingen had leeren kennen en in zijne *Apology of Poetry* vraagt: „Welk kind, dat een schouwspel bijwoont en op een oude deur met groote letters T h e b e geschreven ziet, zal daarom gelooven, dat dit Thebe is?" Wel vindt men, dat reeds in 1605 bij eene tooneelvoorstelling aan het Engelsch hof van enkele decoraties gebruik werd gemaakt, maar over het algemeen was men met de eenvoudige aanduidingen tevreden, en het was eerst in de tweede helft der zeventiende eeuw, dat de decoraties in zwang kwamen, en wel door den tooneelspeler Davenant, die ze dadelijk overdreven aanwendde en er dus misbruik van maakte. Van éene soort van decoraties, ten tijde van Shakespeare in gebruik, moet nog gewag worden gemaakt, het tooneel werd namelijk met wandtapijten gedrapeerd, en hiervan wordt in de stukken ook wel gebruik gemaakt; Hamlet doorsteekt Polonius, die er zich achter verborgen heeft (Hamlet, III, 4,24, Deel VII, blz. 109),

en Falstaff schuilt er achter weg („1 K. Hendrik IV", II, 4, 549, Deel III, blz. 187), om de nasporingen van het gerecht te ontgaan. Naar den aard der stukken was de kleur der wandtapijten verschillend; in den proloog eener tragedie van het jaar 1599, waarin drie personen, de Tragedie, de Komedie en de Historie (het historiespel) optreden, zegt de laatste tot de Komedie:

„Maar zie, — ik merk het nu pas, — het tooneel
Is zwart behangen, en 't publiek verwacht
Daarom, naar ik vermoed, gewis een treurspel."

Ook andere getuigenissen zijn er, dat het tooneel bij het geven van een treurspel met zwart bekleed was; voor een historie- of blijspel zullen ongetwijfeld lichtere kleuren gekozen zijn.

Vóór het begin van het spel was het tooneel door gordijnen, die weggeschoven werden, aan het oog der toeschouwers onttrokken; was het spel begonnen, dan werd er in eens doorgespeeld, zonder noemenswaardige tusschenpoozen aan het eind van een bedrijf; de tooneelen volgden onmiddellijk op elkander, daar de veranderingen slechts aangeduid, niet uitgevoerd werden. Zoo was het dan mogelijk, dat een stuk van gemiddelde lengte in omtrent twee uren ten einde liep, zooals b.v. uit enkele gezegden van Shakespeare blijkt (in den Proloog van „Romeo en Julia", Deel II, blz. 101 en van „Koning Hendrik de Achtste", Deel XI, blz. 167); eenige stukken duurden echter ongetwijfeld veel langer, zooals Hamlet, Richard III, Koning Lear, en werden daarom, zooals in de aanteekeningen op genoemde stukken uiteengezet is, door de tooneelspelers bekort; niet altijd werden deze kappingen, — dit is mede gebleken, — met oordeel aangebracht.

Uit de eenvoudige inrichting van het tooneel moet men niet afleiden, dat de vertooningen van alle pracht en praal verstoken waren. Allerlei hulpmiddelen werden bij de vertooning gebezigd; zoo waren er torens, boomen, wolken, tafels en andere voorwerpen; zoo had men inrichtingen om

goden, engelen of helden uit den hemel te doen nederdalen, om geesten of duivels in de diepte te doen verzinken; veel gewicht ondertusschen werd aan zulke bijzonderheden niet gehecht, want men vindt bij een gedrukt stuk aangeteekend, dat als er te veel toeschouwers op het tooneel hadden plaats genomen en de vertooning belemmerden, de eene of andere machinerie niet gebruikt, het een of ander voorwerp niet op het tooneel gebracht behoefde te worden. Want te dien tijde waren de duurste en meest gezochte plaatsen op het tooneel zelve; daar namen b.v. jonge edellieden, die den schouwburg geregeld bezochten, hunne zetels in of vlijden zich neder, hielden in hunne kleine zakboekjes aanteekening van opmerkelijke of puntige gezegden, die zij zelf misschien ook te pas konden brengen, en onderhielden zich ook wel met de spelers of met den schrijver van het stuk. Ook dit kan ten bewijze strekken, dat het voortbrengen van eene illusie der werkelijkheid noch door de spelers beoogd, noch door het publiek verlangd werd.

Uit overgebleven inventarissen van schouwburgen en uit aanteekeningen van leveranciers blijkt, dat er voor costumes groote zorg werd gedragen en dat deze vaak zeer kostbaar waren. Men moet echter hierom niet meenen, dat er naar historische getrouwheid gestreefd werd; veeleer moest dezelfde vorstenmantel ongetwijfeld voor koningen van zeer verschillenden tijd dienst doen; het werd voldoende geacht, als het gewaad den stand van den persoon duidelijk deed uitkomen en koningen en andere vorstelijke personen door hun prachtige kleederdracht het oog verlustigden.

Nog moet hier vermeld worden, dat de vrouwenrollen steeds door knapen en aankomende jongelingen vervuld werden, die van oudere ervaren tooneelspelers onderwijs ontvingen en aldus voor hunne taak opgeleid werden. Ongetwijfeld had dit den gunstigsten invloed op hunne latere ontwikkeling. Niet alleen leerden zij, door het ontvangen onderwijs, hoe zij als tooneelspelers een deel uitmaakten van een geheel en tot het slagen

van de voorstelling moesten medewerken, niet zelve op den voorgrond treden, maar bovendien moest hun door den aard hunner meeste rollen eene matiging, ingetogenheid, zachtheid eigen worden, die ook aan hunne latere mannenrollen ten beste kwam. Want wat werd van deze jongelingen gevorderd! Eene Portia, als die in den Koopman van Venetië een hoofdrol speelt, eene andere Portia, Brutus' echtgenoote, eene Cordelia, eene Desdemona, eene Isabella, eene Julia als Romeo's geliefde, eene Rosalinde, eene Imogeen voor te stellen, of als koningin Margaretha het huis van York te vervloeken, als Lady Macbeth de bondgenoote en aanvuurster te zijn van haren euveldadigen man en later, van wroeging verteerd, rond te waren! Welke knapen en jongelingen moeten het geweest zijn, die dit naar eisch volbrachten, en hoe moeten deze studiën op hunne volgende ontwikkeling een heilzamen en machtigen invloed gehad hebben! En naar allen schijn voldeden zij aan de eischen, die hunne taak hun stelde; niet alleen zou Shakespeare, zelf tooneelspeler, en wel wetend voor welk een tooneelgezelschap hij schreef, zich anders wel gewacht hebben hun zulk eene taak op de schouders te leggen en zoo moeilijke vrouwenrollen te schrijven, maar wij hebben ook uitdrukkelijke getuigenissen in hun voordeel, b.v. dat van een Engelsch reiziger uit dien tijd, die in Venetië, waar, zooals bekend is, voortreffelijk gespeeld werd, vrouwen in vrouwenrollen zag optreden en verwonderd was, dat zij inderdaad niet slechter speelden dan hare vertegenwoordigers in zijn vaderland. Voor de ontwikkeling dezer tooneelspelers was het vervullen dezer vrouwenrollen ook in dit opzicht van belang, dat zij wisten alleen door hun goed spel en niet door hunne bekoorlijkheden de toeschouwers te kunnen boeien; zoo thans eene bevallige Ophelia als waanzinnige luide toegejuicht wordt, kan de wijze, waarop zij zich in haar verleidelijk loshangend gewaad, dat hare schoonheid nauwelijks omhult en geenszins verbergt, aan de verrukte toeschouwers voordoet, hiertoe niet weinig bijdragen, maar

werd de knaap als Ophelia toegejuicht, dan gold het handgeklap zeker zijn uitmuntend spel, en zoo kon hij leeren, ook later veeleer door degelijke kunst dan door kleine kunstgrepen naar de gunst van het publiek te streven.

De kennis van de tooneeltoestanden in Shakespeare's tijd heeft men volstrekt noodig om zich rekenschap te geven zoowel van den bouw zijner tooneelwerken met hunne veelvuldige veranderingen in de plaats der handeling, als van de wijze, waarop zij werden gespeeld, en van den indruk dien, zij op de toeschouwers maakten. Het publiek, niet verwend door zinbegoochelende schouwspelen, was gewoon door zijne verbeeldingskracht aan te vullen en uit te werken, wat de tooneelschrijver slechts even had aangeduid en gaf zich over aan de betoovering, die de dichter en speler door woord en spel op het gemoed uitoefende. Tegenwoordig zou op ons, die aan praalvertooningen gewoon zijn, zulk eene voorstelling zeker een vreemden indruk maken, maar wij kunnen toch begrijpen, dat eene zoo eenvoudige opvoering diep treffen kon. Wij hebben ons slechts voor den geest te halen, hoe de lezing van een voortreffelijk tooneelstuk door eenige personen, die de kunst van lezen goed verstaan en de rollen onder elkander verdeeld hebben, een diepen indruk maakt, een onverdeeld genot kan schenken, waarbij de verbeelding onwillekeurig niet alleen de lokaliteiten, maar ook de handelingen en het geheele spel voor den geest toovert. En nu bedenke men, dat het Engelsche schouwburgpubliek geen denkbeeld had van eene andere tooneelinrichting; het luisterde naar den inhoud en was in staat, de grootsche meesterwerken van Shakespeare te volgen en te bewonderen. Doch men moet hier toch niet uit besluiten, dat de zucht naar ruwer genietingen niet bestond; er werden ook tooneelwerken van minder allooi vertoond, en zelfs lang nadat Shakespeare's grootsche gewrochten de toeschouwers hadden verrukt, werd zijn eersteling, Titus Andronicus, alsmede Kyd's Spaansche tragedie, nog luide toegejuicht.

Deze beschouwing zou onvolledig zijn, indien hier ook niet de tooneelspeelkunst van Shakespeare's tijd in het oog werd gevat. Uit het gezegde over het vervullen van vrouwenrollen door aankomende jongelingen kan men afleiden, dat men over de wijze, waarop gespeeld werd, niet gering moet denken. Toch moet erkend worden, dat deze gunstige toestand vooral door Shakespeare en den grooten tooneelspeler Burbage in het leven geroepen is. Wanneer men de stukken van Marlowe en Kyd leest, komt men tot de overtuiging, dat zij den lust tot eene bulderende, onnatuurlijke voordracht in de hand moesten werken. Ongetwijfeld was eene wijze van spreken, die door Shakespeare in zijn Hamlet (derde bedrijf, eerste tooneel, Deel VII, blz. 84) met snijdende striemen gegeeseld wordt, als hij van het overdrijven van Termagant en het overherodessen van Herodes spreekt, nog al te zeer in zwang ten tijde, dat hij naar Londen kwam; in de mysteriespelen moest Herodes bulderen en de duivel brullen, en deze gewoonte was toen op verre na niet afgelegd. Shakespeare kan ook nog den gevierden komiek of clown van dien tijd, Tarlton, gezien hebben, want deze stierf in 1588. Van lagen stand afkomstig, werd hij door zijn talent de meest bewonderde nar of clown van zijn tijd, zoowel op het tooneel als aan het hof; hij was klein, leelijk, platneuzig en min of meer loensch; doch zijne manieren waren zoo grappig, dat hij zijn neus maar op het tooneel behoefde te steken om de toeschouwers te doen lachen; hij misbruikte zijn talent, zoodat men van echte kunst niet bij hem kan spreken; zijne scherts was ongetwijfeld grof en werd vaak op ongepasten tijd geuit. Hij was niet alleen dan, wanneer zijn rol het eischte, op het tooneel, maar bleef er meestal gedurende een groot deel van het stuk en ontzag zich niet ook daar zijne invallen en grappen ten beste te geven, waar zij storend op den gang van het stuk werkten; hij trad zelfs met het publiek in woordenwisseling, waarbij zijne gevatheid hem luide toejuichingen ten deel deed vallen. Na zijn dood

werd William Kempe, ook Kemp of Kempt geheeten, de beroemdste komiek van zijn tijd, en stond evenals Tarlton zoowel bij het schouwburgpubliek als bij het hof hoog aangeschreven. Hij speelde voor Brummel (*Dogberry*) in Shakespeare's „Veel Leven om niets", voor Peter in „Romeo en Julia", en vervulde waarschijnlijk ook de rol van Lancelot Gobbo in „De Koopman van Venetië" en dergelijke meer. Maar ook hij had de hebbelijkheid van Tarlton, van meer te zeggen dan in zijn rol stond, en zich ook daar, waar het niet te pas kwam, in het spel te mengen; het is misschien aan terechtwijzingen hierover te wijten, dat hij een paar keer het gezelschap van Richard Burbage, waartoe hij, evenals Shakespeare, behoorde, verlaten heeft; wellicht had Shakespeare vooral hem op het oog, toen hij, in den Hamlet, de narren gispte, die meer zeiden, dan in hun rol stond en hiermede de toejuichingen van het publiek wilden inoogsten. Want zooveel is wel zeker, dat bij het gezelschap, onder de leiding van Burbage, waarvan Shakespeare een deel uitmaakte, zoodanige handelwijze niet geduld kon worden. De gulden lessen, de eeuwige wetten der tooneelspeelkunst, die Shakespeare aan Hamlet in den mond legt ter bevordering van natuurlijkheid en gematigdheid in woord en gebaar, bewijzen, welke verkeerde manieren bij vele spelers heerschten, maar tevens, dat deze bij Shakespeare's tooneelgezelschap vrij wel waren afgelegd. Over de voortreffelijkheid van het spel van den leider van het gezelschap, den grooten Richard Burbage, zijn alle getuigenissen eenstemmig; hij vervulde in alle stukken van Shakespeare de ernstige hoofdrollen en ongetwijfeld was het voor den dichter eene krachtige aansporing en bemoediging bij zijn arbeid, dat hij zeker was, juist begrepen en uitmuntend vertolkt te zullen worden *).

*) Burbage stierf twee jaren na Shakespeare, in 1618. Er bestaat eene elegie op zijn dood, die door Collier ontdekt en openbaar gemaakt is. In deze elegie worden verscheidene rollen van Burbage

Enkele korte mededeelingen over de tooneelvoorstellingen dier dagen mogen hier nog eene plaats vinden. Zij begonnen te drie uren in den namiddag, dus na den tijd van het middagmaal, dat toen gewoonlijk te 12 of 1 uur genuttigd werd; eerst te twee uren te eten was toen zeer voornaam. Er werd dagelijks, ook des Zondags, gespeeld. De naam van het stuk, met de bijvoeging of het een droevige tragedie, een vermakelijke comedie, of een ware historie was, kon men bij den ingang van het gebouw lezen; de rolverdeeling of de namen der spelers werden niet opgegeven. De toegangsprijs bedroeg bij mindere schouwburgen voor de benedenplaatsen slechts een of twee stuivers, maar bij den Globus en den Blackfriars-schouwburg zes stuivers, voor de galerijen en voor de plaatsen op het tooneel een shilling, zooals in den proloog van „Koning Hendrik de Achtste" vermeld wordt, prijzen dus, die, naar de toenmalige geldswaarde gerekend, niet gering te noemen zijn, daar men ze ter beoordeeling naar de tegenwoordige verzesvoudigen moet. Bij eene eerste opvoering werden de prijzen ook wel verdubbeld. Naar de plaatsen op het tooneel begaf men zich niet door den algemeenen ingang, maar door het gebouw der tooneelspelers. Wij onderstellen, dat wij de vlag op het gebouw van den Globus hebben zien wapperen en daar eene vertooning gaan bijwonen. Wij zorgen bij tijds aanwezig te zijn, vóór de groote heeren, die eerst op het uiterst oogenblik komen; wij worden eene goede plaats op de galerij machtig. De schouwburg is op alle rangen goed bezet. Op den platten grond, dus in het parterre, *the pit* of *yard*, is er gewoel en gedrang, men ziet er matrozen, handwerkslieden, voerlieden,

---

opgenoemd, vaak met enkele aanwijzingen, waaruit men kan afleiden, hoe hij ze opvatte. Daar het mij niet bekend is, of de echtheid van dit gedicht door geloofwaardige onderzoekers bevestigd is, meende ik er niets uit te moeten ontleenen. Van Collier toch is het bekend, dat hij verscheidene valsche documenten heeft uitgegeven, zoodat het geraden is zijne mededeelingen alleen dan voor echt en waar aan te nemen, wanneer zij door degelijk onderzoek van anderen gewaarmerkt zijn.

zakkendragers, kortom allerlei bedrijven, alleen de policie ziet men niet. Mocht een beurzensnijder zich onder het gezelschap mengen en betrapt worden, dan doen de toeschouwers zelve recht en binden hem aan een paal, in een hoek naast het tooneel voor dit doel geplaatst, en laten hem gedurende de voorstelling te pronk staan. Bij al het gewoel gaat het er toch vrij ordelijk toe; de „grondelingen" doen zich al wachtende te goed aan de appelen en noten, die zij medegebracht hebben, en hier en daar wordt een flesch bier ontkurkt. Op de galerijen ziet men een groote verscheidenheid van standen: officieren, tooneeldichters en andere letterkundigen, kooplieden en winkeliers, verscheidenen met vrouw en dochters, ook andere eerzame burgervrouwen, bijna allen met zijden of fluweelen maskers; hier en daar ziet men ook een dametjen zonder masker, vermoedelijk van de lichtere soort; ook eenige snelschrijvers vallen op te merken, die hun best zullen doen om onder deze vertooning het stuk op papier te brengen; het ontbrekende wordt bij eene volgende aangevuld of het wordt uit het geheugen bijgewerkt en daarna wordt het buitgemaakte stuk aan den een of anderen boekhandelaar verkocht.

Het begin der voorstelling is nabij; het orkest, dat op de galerij ter zijde van het boventooneel, gezeten is, doet zich hooren. Het is zeer voltallig en bestaat hier in den Globus uit tien muzikanten, ieder op zijn instrument uitmuntend: luitspelers, violisten, hoboblazers, trompetters, paukslagers; in de andere schouwburgen is het meestal slechts acht man sterk.

Langzamerhand wordt het ook levendig op het tooneel, men hoort er gestommel en gepraat; het zijn niet de tooneelspelers, maar de voorname toeschouwers, die zich aan weerszijden op het tooneel nederzetten, en onder de voorstelling hunne aandacht verdeelen tusschen het spel en het publiek, dat door hen wordt gadegeslagen, zooals zij zelve door het publiek bekeken worden, en die ook van tijd tot tijd zich met de tooneelspelers onderhouden en dan weder hunne voorname

manieren toonen, door een pijp tabak, eene pas in zwang gekomen nieuwigheid, op te steken en den rook naar den eisch der kunst in kringen of wolken uit te blazen.

Daar klinkt de trompet, 't zij aan den ingang, 't zij uit het dakvenster van het tooneelspelershuis; weldra volgt het tweede en derde trompetgeschal, en nu wordt het voorhangsel weggeschoven; de zwarte wandtapijten en het zwarte kleed op den vloer geven aan het tooneel een plechtig aanzien; de in het zwart gekleede proloog treedt naar voren. Onmiddellijk neemt het stuk een aanvang; er wordt in eens doorgespeeld, en in ruim twee uur is de vertooning ten einde gebracht.

Nu wordt het levendig en rumoerig in de zaal; fruit- en bierverkoopers komen binnen, en hunne verfrisschingen zijn bijzonder welkom aan de toeschouwers van het parterre, die dicht opeengedrongen hebben gestaan en ook nu nog moeten zorgen hunne plaats niet te verliezen, daar zij de *jig*, die volgen gaat, niet willen missen. Ook tabak wordt te koop geboden en hier en daar ziet men rookwolken opstijgen. Enkele toeschouwers halen kaarten uit den zak om een spelletjen Primero (zie b.v. Deel XI, blz. 277) te doen. Boekverkoopersjongens dringen in de zaal en verkondigen met luider stem, welke liederbundels, tooneelstukken, merkwaardige zeereizen, beschrijvingen van verwonderlijke zeemonsters, verhalen van terechtgestelde dieven of moordenaars, zij te koop hebben. Wij kiezen het boekjen van William Kempe, den beroemden komiek, dien wij zoo aanstonds met een nieuwe *jig* zullen zien optreden. Het heeft ten titel: „Het negendagig wonder", *Nine Daies Wonder*, en bevat het verhaal van zijn tocht van Londen naar Norwich, die negen dagen duurde; hij heeft den geheelen weg al dansende afgelegd; allerwege werd hij door tal van nieuwsgierigen begeleid, die zulk een moorendans, *morrisdance*, — want dezen voerde hij uit — wilden aanschouwen, en overal feestelijk onthaald, vooral te Norwich, den eindpaal zijner reis; hij werd daar met een concert der stedelijke muziek ontvangen,

op stadskosten in de herberg ingekwartierd, en in het gilde der overzeesche kooplieden opgenomen, wat hem jaarlijks veertig shillings opbrengt; de onderbroek, die hij bij het volbrengen van dezen dans aanhad en er als aandenken achterliet, werd er op het raadhuis aan den wand genageld. Het boekjen, waarin dit alles in bijzonderheden beschreven is, werd door hem aan eene hofdame der koningin, aan Miss Mary Fitton, die wel eens van zich heeft doen spreken (zie blz. 257 van dit deel) opgedragen. Terwijl wij het boekjen vluchtig doorbladeren, is de pauze verstreken; het voorhangsel wordt weder weggeschoven; de steeds toegejuichte William Kempe treedt op en draagt een inderdaad allerdwaaste, door hemzelven vervaardigde *jig* voor, zooals die altijd op een treurspel moet volgen, om de toeschouwers in vroolijke stemming naar huis te laten gaan. Hij wordt voorafgegaan door een knaap, die met trommel en fluit zijne voordracht moet begeleiden. De *jig* bestaat uit kreupele verzen, nu gezongen, dan gesproken, met goede en slechte kwinkslagen, waarin de voorvallen van den dag niet vergeten zijn, met dwaze gebaren en nu en dan al dansende voorgedragen, zoodat ook de ernstigste toeschouwer moet lachen en de „grondelingen" den speler met stormachtige toejuichingen begroeten.*)

De *jig* is ten einde, het handgeklap is verstomd; daar betreden nog eens, doch nu in plechtigen optocht, al de tooneelspelers, ongeveer zestien in getal†), het tooneel, en scharen zich in een halven kring; zij knielen neder en het

*) Bij de uitgave van een *jig* van Kempe, van 1600, is eene houtsnede gevoegd, die hem met zijn trommelslager-pijper voorstelt. Ook van zijn voorganger Tarlton bestaat zulk eene afbeelding, doch daarop draagt deze zelf de beide muziekinstrumenten.

†) Het gezelschap, waartoe Shakespeare behoorde, schijnt omtrent zestien man sterk geweest te zijn; de meeste andere gezelschappen telden minder leden. Natuurlijk moesten zij zich meermalen door figuranten laten bijstaan en niet zelden moest een tooneelspeler meer dan ééne rol in een stuk vervullen.

gebed voor de koningin wordt uitgesproken. Nu wordt het voorhangsel dichtgeschoven en het publiek stroomt door de wijdgeopende deur naar buiten.

VI.

DE LEERJAREN VAN DEN TOONEELDICHTER.

Wij hebben Shakespeare in den loop van 1585 of 1586 uit Stratford naar Londen zien vertrekken, zonder van de beweegredenen, die hem dreven, iets te weten. Dezelfde onzekerheid heerscht er aangaande de wijze, waarop hij daar ontvangen werd of zich zijn weg baande. Dat hij tooneelspeler werd, is zeker, maar of het hem dadelijk gelukte eene plaatsing bij het tooneel te vinden, en wel bij de „Dienaars van den lord Kamerheer", met andere woorden, bij de troep van Burbage, is bij het ontbreken van alle berichten, niet met zekerheid te zeggen. Waarschijnlijk werd hij er zeer spoedig in opgenomen, daar hij zich reeds in 1592 als tooneelschrijver naam gemaakt had; er kan niet veel tijd verloren gegaan zijn. Wel is er een verhaal in omloop geweest, dat hij eerst met het toezicht op de paarden der voorname schouwburgbezoekers belast was en zich zoo wel van die taak kweet, dat hij er weldra handlangers op na moest houden, die zeer gewild waren en onder den naam van *Shakspere's boys* bekend stonden, doch wij mogen dit verhaal gerust tot de sprookjes rekenen. Veeleer kan men vermoeden, dat zoowel zijne bekendheid met tooneelspelers uit Warwick als zijne begaafdheid hem terstond bij genoemd gezelschap deden aannemen; hij zal als speler zijn opgetreden en waarschijnlijk zich zeer spoedig niet alleen hierin, maar ook door zijn inzicht in de waarde van stukken en door het aan de hand doen of aanbrengen van verbeteringen onderscheiden

hebben, zoodat hij weldra zelf zijne krachten aan het schrijven van een tooneelwerk durfde beproeven. Met het oog op zijne werken mogen, ja, moeten wij dit gissen, en wij behoeven geen oogenblik aangaande het stuk in onzekerheid te zijn: zijn eersteling is ongetwijfeld Titus Andronicus geweest.

Verscheidene Shakespeare-beoefenaars, en hieronder mannen van grooten naam, achten dit stuk, dat van bloed druipt, er naar riekt, Shakespeare geheel onwaardig en te zeer van zijne andere werken verschillend; zij willen niet toegeven, dat hij de schrijver er van kan zijn, schoon zij erkennen, dat hier en daar zijne hand niet te loochenen is; hij zou volgens hen in het werk van een ander hier en daar enkele toetsen hebben aangebracht. Doch deze meening is niet vol te houden; zoowel uitwendige als inwendige bewijzen spreken al te sterk voor het gevoelen van hen, die het geheel voor een werk van Shakespeare houden. Ondubbelzinnig is het getuigenis van den letterkundige Francis Meres, die het in 1598 aan hem toeschreef, en bovendien kennen de uitgevers zijner gezamenlijke tooneelwerken, Heminge en Condell, zijne vrienden en vakgenooten, leden van den troep, waarvan hijzelf een deel uitmaakte, het hem toe, door het in de folio-uitgave van 1623 op te nemen. Dat hij een meer dan schrikwekkend, ja, een gruwelijk onderwerp koos, dat de wijze van uitwerking aanmerkelijk verschilt van die zijner latere stukken, laat zich gereedelijk verontschuldigen en verklaren, als wij bedenken, dat wij in dit stuk de eerste proeve zijner dramatische kunst hebben te zien en dat het kort na zijne aankomst in Londen door hem geschreven werd. Toen Meres het in 1598 vermeldde, was het zeker een tiental jaren oud en ik ben geneigd aan te nemen, dat het van 1587 dagteekent, het jaar, waarin Marlowe's Tamerlan ten tooneele gevoerd werd. Het moet aan eenige andere zijner stukken, die vóor 1592 gespeeld werden, voorafgegaan zijn. Dit wordt bevestigd door eene uiting van Ben Jonson in 1614, die er zich over ergert, dat gruwelstukken als Titus Andronicus en de Spaansche tragedie,

(van Thomas Kyd) na vijf-en-twintig of dertig jaren nog steeds toeschouwers trokken.

Is de Titus Andronicus alzoo de eerste door Shakespeare geleverde dramatische proeve, dan vervallen eigenlijk alle bezwaren, die tegen zijn auteurschap geopperd worden. Men bedenke, dat de beginnende dramaschrijver, die zijn werk opgevoerd wil zien, niet, zooals de lierdichter, zich vrij kan achten in de keuze van zijn onderwerp; hij moet er een kiezen, waarmede hij weet den bijval der toeschouwers te kunnen inoogsten; het kan zelfs wezen, dat hem er een aan de hand wordt gedaan en hiermede het uitzicht geopend op het spelen van het stuk. Wanneer hijzelf kiest, ligt het voor de hand, dat de stoffe zoo rijk mogelijk is aan gebeurtenissen, die den toeschouwer boeien en treffen, want hij kent en vertrouwt zijne eigene krachten nog niet, hij durft niet hopen door een goed ontworpen en weluitgewerkt plan, door juiste karakterteekening, diepe gedachten, rijke beeldspraak, zijn gehoor toereikend te kunnen boeien, maar hij zoekt hunne toejuichingen te verwerven, door veel voor hunne oogen te laten gebeuren. Zoo zal ten minste iemand doen, die niet aan dwaze zelfoverschatting lijdt. Naar ons gevoel wordt er in den Titus Andronicus veel te veel bloed gestort, doch men vergete niet, dat Shakespeare's tijdgenooten in dit opzicht minder weekhartig waren dan wij en hunne zenuwen vrij wat konden verdragen. Over de keuze van het onderwerp behoeven wij ons alzoo niet te verwonderen; andere groote dichters kozen voor hunne eerste tooneelstukken iets dergelijks.

De wijze van uitwerking doet zien, hoe den jeugdigen dichter de herinneringen uit de Latijnsche school nog voor den geest zweefden; Titus speelt, als hij zijn wraaklust achter het mom van waanzin verbergt, tegenover Tamora de rol van Brutus; als hij zijne dochter doorsteekt, die van Virginius; de mishandeling van Lavinia is als die van Philomela (of Procne) door Tereus; het onthaal van Tamora door Titus is als het gastmaal van Thyestes in de gruwelgeschiedenis der Atriden.

Hierbij komt nog het bezigen van Latijnsche versregels en andere Latijnsche gezegden, evenals dit bij Marlowe en andere tooneelschrijvers van dien tijd veelvuldig geschiedt.

De gissing van sommigen, dat Shakespeare slechts hier en daar eenige wijzigingen zou gebracht hebben in eens anders stuk, behoeft hier niet nader besproken te worden; wie onbevooroordeeld den Titus Andronicus doorleest, moet erkennen, dat er van ongelijkheid van stijl geen sprake kan zijn; er zijn geen twee handen in te onderkennen, wij hebben het werk van éénen dichter voor ons.

En vergelijken wij zijn werk met dat zijner tijdgenooten, zelfs met Marlowe's Tamerlan, dan blijkt hij hen allen te overtreffen, reeds in dezen eersteling verre hun meerdere te zijn. Hoevele aanmerkingen op het eerste bedrijf ook te maken zijn, men moet erkennen, dat de uiteenzetting van den toestand niets in duidelijkheid en volledigheid te wenschen overlaat, en tevens dat Titus eene tragische schuld op zich laadt, die zijn ondergang ten gevolge hebben moet. In de volgende bedrijven gaat de handeling steeds voort, de tooneelen staan met elkander behoorlijk in verband en alleen het tweede tooneel van het derde bedrijf zou men als niet noodzakelijk er uit kunnen lichten; dat Titus waanzin veinst, is geene toevallige bijzonderheid, maar moest uit zijn gedrag in het eerste bedrijf met noodzakelijkheid volgen; het einde moest komen, zooals het vijfde bedrijf het brengt, en het is in zooverre bevredigend, dat met het optreden van Lucius als heerscher eene betere toekomst belooft aan te breken. Voorwaar, geen gelijktijdig tooneelschrijver heeft den dichter van Titus Andronicus in het ontwerpen en volgen van een geregeld plan overtroffen of zelfs geëvenaard.

Eene andere bijzonderheid is, dat Shakespeare reeds in zijn eersteling er in geslaagd is, werkelijke personen, geene tooneelpoppen te doen optreden en zelfs aan Aaron nog liefde voor zijn kind heeft toegekend, zoodat ook dit monster voor menschelijke gevoelens niet geheel ontoegankelijk is en

zijne straf hierdoor gerechtvaardigd wordt. Verder is nog de matiging op te merken, die Shakespeare zelfs in dit gruwelijke stuk in acht weet te nemen: als de mishandelde en vreeslijk verminkte Lavinia voor Titus geleid wordt, als hem de hoofden zijner zoons gebracht worden, als Tamora verneemt, welk een maal zij genoten heeft, spaart de dichter ons uitbundige jammerklachten en vervloekingen, — eene matiging, waartoe noch Marlowe noch eenig tooneelschrijver dier dagen in staat zou geweest zijn. Hier en daar, waar het onderwerp er aanleiding toe geeft, ademt de poëzie eene liefelijkheid en zachtheid, die weldadig aandoet. De dichter blijkt reeds als een meester de taal te behandelen en zijn versbouw staat niet bij dien van Marlowe achter, ja overtreft dien in verscheidenheid. Het een en ander is breeder uitgewerkt in de aanteekeningen op den Titus Andronicus (Deel I, blz. 457—467), waarheen ik den belangstellenden lezer meen te mogen verwijzen, zooals ook bij de bespreking der volgende stukken de vroeger gegevene aanteekeningen mij tot het in acht nemen van beknoptheid in staat zullen stellen.

Toen Shakespeare met dezen eersteling zijne krachten beproefd had, legde hij zich terstond eene andere taak op; hij ondernam een grootsch geheel van vier stukken, eene tetralogie, die een belangrijk gedeelte van 's lands historie, de worsteling namelijk der huizen van Lancaster en van York, den strijd van de roode en witte roos, ten tooneele zou brengen. Hoogstwaarschijnlijk was hij reeds in Stratford met de lezing zijner hoofdbron, de kroniek van Holinshed, begonnen, en had de nabijheid van het grootsche kasteel, eens de zetel van den machtigen koningsmaker, den graaf van Warwick, aanleiding gegeven, dat vooral dit gedeelte der geschiedenis zijne opmerkzaamheid boeide. Thans, nu hij zich door den Titus Andronicus zijner kracht bewust was geworden, ondernam hij met moed zijne taak en ontwierp, ten minste in hoofdtrekken, terstond het grootsche geheel. In drie stukken werd de geheele levensloop van den zwakken en

rampspoedigen koning Hendrik VI ten tooneele gebracht; verried het eerste stuk nog in menig opzicht den beginnaar, langzamerhand wiesen den adelaar de vleugels, en toen de dichter met het vierde stuk, den Koning Richard III, dezen arbeid besloot, schiep hij een indrukwekkend treurspel, dat alles, wat de dramatische kunst tot dusverre in Engeland had voortgebracht, verre achter zich liet en alleen door zijne eigene latere scheppingen overtroffen zou worden; de leerjaren waren voorbij, de dichter had het meesterschap verworven.

Het is voorwaar niet te verwonderen, dat de jeugdige Shakespeare dit onderwerp ter behandeling koos: historische onderwerpen, aan de Engelsche geschiedenis ontleend, vielen zeer in den smaak van het publiek; de dichter, die eene goede keus deed, kon op belangstelling rekenen in een tijd, als Engeland toen doorleefde, een tijd, waarin het volk zijne kracht begon te gevoelen en groote overzeesche tochten werden ondernomen, waarin Engeland, reeds betrokken in den worstelstrijd van Nederland met Spanje en in den Franschen burgeroorlog, verwachten kon, dat de gespannen verhouding en voortdurende schermutselingen met Spanje weldra tot een openbaren krijg zouden overslaan en de groote Armada naar de Britsche wateren zou stevenen; in zulk een tijd zag het volk gaarne het forsche voorgeslacht ten tooneele gevoerd. Een ingewikkeld plan behoefde de dichter niet uit te denken, de kronieken leverden hem eene reeks van belangwekkende gebeurtenissen; met de eischen van eenheid van plaats, tijd of handeling behoefde hij zijn hoofd niet te breken; hij kon de gebeurtenissen van jaren in één tooneel samenvatten, of de volgorde er van wijzigen, mits hij een helder beeld van den tijd en van het voorgeslacht aan de toeschouwers voor oogen stelde. En dit heeft Shakespeare, hoevele leemten er in het werk des jeugdigen dichters ook op te merken zijn, inderdaad gedaan; hij heeft de personen, wier handelingen door de kronieken verhaald worden, met leven bezield, hunne drijfveeren blootgelegd; hij heeft de

mannen van het voorgeslacht doen optreden met al de kracht, de heftige ijverzucht, den gloeienden haat, den dorst naar roem, den onbezweken moed, de liefde voor het vaderland, de trouwe vriendschap of onbetrouwbare wuftheid en wankelmoedigheid, de lage begeerlijkheid of grootmoedige zelfopoffering, de vuige zelfzucht of de innige genegenheid voor de hunnen, die hun eigen waren. Ongetwijfeld is het eerste stuk het zwakste van allen en verraadt het meest den beginnaar, maar toch, met welk een stoutheid is reeds het eerste tooneel ontworpen! Het vat de gebeurtenissen van verscheidene jaren samen en geeft te gelijker tijd een beeld zoowel van de droevige gewaarwordingen, die ieders borst vervulden bij het vroegtijdig sterven van den voortreffelijken Hendrik V, als van den verwarden, ellendigen toestand, die het gevolg was van de oneenigheid en den onderlingen naijver der grooten. Wel zijn er tooneelen, die men mislukt mag rekenen, zooals dat, waarin Talbot op uitnoodiging der gravin van Auvergne op haar kasteel komt, doch hier staat tegenover, dat andere uitstekend geslaagd zijn; Marlowe heeft er geen enkel geschreven, dat in schoonheid en eenvoudige verhevenheid met de tooneelen van Talbot en zijn heldhaftigen zoon te vergelijken is (IV, 5, 6 en 7), waarin het diep gevoel, dat vader en zoon bezielt, er als het ware eene elegie van maakt op den dood van het heldenpaar, en de weemoedige stemming in gerijmde verzen is uitgedrukt.

Opmerking verdient, dat de dichter, die in het eerste stuk alles heeft samengebracht, wat in Frankrijk gebeurde, en die hiertoe Talbots dood veel vervroegd heeft, tevens zorg gedragen heeft, er de draden in te spannen, waarmede hij in het tweede stuk kon voortweven, zoodat zich dit inderdaad onmiddellijk aan het eerste aansluit, even als het tweede met het derde ten nauwste samenhangt en het derde reeds het vierde, Koning Richard III, voorbereidt. De dichter van het eerste deel van Koning Hendrik VI is dus ongetwijfeld dezelfde Shakespeare, die den Richard III gedicht heeft.

Wel heeft men om de onvolkomenheden, die de drie gedeelten van „Koning Hendrik VI" aankleven, beweerd, dat zij niet of slechts gedeeltelijk door hem geschreven zijn, doch al wordt dit door mannen van gezag verdedigd, wie onbevooroordeeld en aandachtig de stukken doorleest, en de zwakke, vaak kleingeestige gronden toetst, waarop de genoemde meening rust, erkent, dat de uitgevers der folio-editie, die het ware van de zaak ongetwijfeld wisten, terecht deze stukken alle aan Shakespeare hebben toegekend. Meer kan hierover niet medegedeeld worden; uitvoeriger is dit alles besproken in de aanteekeningen, die in het vierde deel zijn opgenomen, waarheen ik den belangstellenden lezer verwijzen moge.

Het is volkomen zeker, dat in 1592 de drie deelen van „Koning Hendrik VI" reeds verscheidene malen ten tooneele gevoerd waren. Van het eerste weten wij dit uit een geschrift van Thomas Nash, dat in 1592 het licht zag; hij vermeldt er in, dat Talbot, na tweehonderd jaar in het graf te hebben gelegen, weder op het tooneel vele malen triumfeert en dat zijn gebeente besproeid is met de tranen van wel tienduizend toeschouwers. Dat ook het derde deel van Koning Hendrik VI in genoemd jaar reeds met grooten bijval gespeeld was, blijkt uit een geschrift van den in 1592 gestorven dichter Robert Greene, die, door den nieuw opgetreden mededinger van de baan geschoven, zich over diens welslagen geweldig ergerde. Hierover moet later nog gesproken worden.

Tot ditzelfde tijdperk van des dichters leven zijn ten minste nog een drietal stukken van geheel anderen aard te brengen.

Een van deze is de *Klucht der Vergissingen*, waarin Shakespeare ruimschoots gebruik heeft gemaakt van het recht des kluchtspelschrijvers om toestanden, die vrij onwaarschijnlijk, doch inderdaad niet geheel onmogelijk zijn, te scheppen, mits hij den toeschouwer boeie en vermake. Aan den laatstgenoemden eisch is ruimschoots door hem voldaan. Doch rekent men het een kenmerk van de klucht, dat het toeval alleen heerschappij voere, en de toestanden, waarin de per-

sonen geraken, den lachlust moeten opwekken, terwijl hun karakter en gezindheid ons tamelijk onverschillig laten en zij ons geen ware belangstelling en deelneming inboezemen, dan staat Shakespeare's stuk veel hooger. Let men op den ernstigen achtergrond er van, op het gevaar, waarin de oude vader verkeert, op het verschil in karakter zijner twee zoons, een verschil, dat ook, hoewel in geringere mate, bij hunne slaven valt op te merken, op het karakter van de vrouw des eenen broeders en dat van hare zuster, op de eenvoudige, natuurlijke wijze, waarop de verwikkelingen ontstaan, op de poëtische schoonheden van verscheidene gedeelten, b.v. van het episch breede verhaal van den vader, waarmede het stuk begint, van de gesprekken tusschen de beide zusters en tusschen Luciana en haren vermeenden zwager, dan moet men erkennen, dat de jeugdige dichter een belangwekkend en boeiend, een voortreffelijk tooneelwerk heeft geleverd. Dit valt nog meer in het oog, wanneer men het vergelijkt met de stukken van Plautus, die hem de stof voor zijn arbeid hebben geleverd; diens klucht, de Tweelingen of *Menœchmi*, ligt namelijk aan Shakespeare's werk ten grondslag, zooals in bijzonderheden is aangewezen in de aanteekeningen op dit stuk, Deel I, blz. 474—479, welke men gelieve na te slaan. Eene andere klucht van Plautus, de *Amphitruo*, bracht Shakespeare waarschijnlijk op het denkbeeld, het tweelingpaar te verdubbelen, en deed hem wellicht ook het tooneel aan de hand, waarin de vrouw aan haren echtgenoot, met wiens evenbeeld zij aan tafel zit, den toegang tot zijn eigen woning ontzegt. Bestond er toen nog geen vertaling van Plautus, niets belet ons aan te nemen, dat Shakespeare Latijn genoeg verstond, om het oorspronkelijke te raadplegen. Hier zij verder nog gewezen op twee bijzonderheden in den vorm, namelijk op het uitgestrekt gebruik van zoogenoemde knuppelverzen, *doggerel rhymes*, die in oudere Engelsche tooneelwerken zoo vaak gebezigd worden, en op het veelvuldig voorkomen van afwisselend rijmende verzen. Alleen in zijne oudere stukken maakt Shakespeare van deze

twee versvormen gebruik, in de latere niet meer. Waarschijnlijk is dit stuk tusschen 1588 en 1592 geschreven, misschien wel in 1591; hoe dit zij, het legt getuigenis af van de groote heerschappij over taal en vorm, door Shakespeare toen reeds verkregen.

Uit denzelfden tijd is ongetwijfeld ook het blijspel „Twee Edellieden van Verona" afkomstig; wellicht is het zelfs ouder dan het vorige. Dat het inderdaad onder de oudere stukken van den dichter behoort, blijkt zoowel uit den geheelen bouw van het stuk en uit het herhaald gebruik van het rijm en van knuppelverzen, als uit het optreden der twee dienaren als Clowns, die, waar zij samenkomen, de handeling van het stuk wel is waar niet verder brengen, en wier scherts ook niet van de fijnste soort is, maar die toch ontegenzeglijk boeien en vermaken. Dat niet slechts zij, maar ook andere personen aan de zucht naar woordspelingen toegeven, kan mede toonen, dat wij in dit stuk een werk van den jeugdigen dichter hebben te zien. Ook de onvolkomenheden, die er aan eigen zijn, zouden ons zijne onbedrevenheid aantoonen, indien zij niet zoodanig en zoovele waren, dat wij zeker kunnen zijn, slechts een verminkt en door eene onbevoegde hand gewijzigd stuk des dichters voor ons te hebben, waarover men de aanteekeningen in Deel I, blz. 485—487, nazie. Met dit al is het stuk eene nauwgezette lezing overwaardig, niet alleen om de dichterlijke schoonheden, die genoeg zouden zijn om aan verscheidene blijspelen van gewoon allooi eene hooge waarde en bekoorlijkheid te verleenen, maar ook om de overeenstemming van verscheidene gedachten en beelden met die, welke men in enkele Sonnetten en in „Venus en Adonis" aantreft, waaruit men vermoeden mag, dat ook deze dichtwerken den geest des dichters reeds bezig hielden. Bovendien is de vergelijking van dit werk des jeugdigen dichters met een meesterstuk van zijn rijperen leeftijd, namelijk met „Driekoningenavond of wat gij wilt", zeer aan te bevelen. Evenals hier Julia, verkleedt zich daar Viola, tot een page, en

zij wordt evenzoo door haren heer, dien zij bemint, als bode naar zijne aangebedene gezonden; ja, wanneer Julia bij Silvia van zichzelve als derde persoon spreekt en haar eigen leed schildert, kan men denzelfden gedachtengang opmerken als in het overheerlijk tooneel, waarin Viola tot hertog Orsino van haar zusters hartzeer spreekt. Maar welk een verschil tusschen beide tooneelen; hoe wordt de eerste welgelukte proeve door meesterwerk overtroffen! en welk een inzicht geeft de vergelijking in de ontwikkeling des dichters!

Het recht vermakelijk stuk „Veel Gemin, geen Gewin", *Love's Labour's Lost*, ongetwijfeld tot ditzelfde tijdperk van Shakespeare's leven te rekenen, is blijkbaar eerst geschreven, toen hij vrij wat kennis van de wereld opgedaan en door veelzijdige oefening een zeer groote heerschappij over de taal verkregen had. Het drijft op geestige, humoristische wijze den spot met alles, wat affectatie genoemd kan worden, met eene gezochte wijze van spreken, met het najagen van allitteraties, met het vertoon van geleerdheid door het telkens bezigen van Latijnsche gezegden of van mythologische toespelingen, met dwaze, nietsbeteekenende vertooningen, toen bij voorname kringen zeer in zwang, zooals van helden der oudheid, die weinig of niets bijzonders vertellen. In zijne oudere stukken is Shakespeare zelf niet vrij van verscheidene der gebreken, die hij met zijn lachwekkenden spot ten toon stelt; hij had reeds opgemerkt, welke klippen te vermijden waren, en hij had erkend, dat eenvoud en natuurlijkheid zijn richtsnoer moesten zijn. Daarom is het ongerijmd, te meenen, dat dit stuk tot zijne allereerste tooneelwerken behoort; men heeft het willen afleiden uit de vele gerijmde versregels, die er in voorkomen, ongeveer twee derde van het geheele aantal; doch het bezigen er van vloeide ongezocht uit den aard van het stuk voort, die ook aanleiding geeft tot het gebruik van allerlei versmaten. Zoo vindt men er voorbeelden in van de lange zevenvoetige regels, die men ieder in twee regels van vier en drie voet, om en om, of van acht

en zes lettergrepen, zooals zij in den Midzomernachtsdroom III, 1, 125 (Deel II, blz. 37) genoemd worden, kan verdeelen; in „Veel Gemin, geen Gewin" bedient Hector er zich van (Deel I, blz. 436), als hij zegt:

„Nu kom ik hier op deze kust en land toevall'gerwijs,
En leg mijn spiets hier aan den voet der maagden van Parijs."

In deze maat werden zelfs groote gedichten, ja tooneelstukken geschreven, zooals „Sir Clyomon en Sir Clamydes" van George Peele. Ook het oude, vroeger veel gebezigde vers met vier heffingen, waartusschen een of meer lettergrepen zonder klemtoon zich kunnen bevinden, wordt aangetroffen; van zulke verzen, *doggerel rhyme*, knuppelverzen, bedient zich b.v. op uitstekende wijze Boyet op het eind van het tweede bedrijf (Deel I, blz. 354) als hij den verliefden koning beschrijft:

„Zijn doen en gebaren, 't was al naar zijn oogen,
Als burg, waar 't verlangend door uitkeek, getogen;
Zijn hart, als een agaatsteen, besneên met uw beeld,
Heeft, trotsch hierop, trots in het oog hem geteeld"; enz.

Sonnetten en andere verzen ontbreken niet, en het gedicht van den schoolpedant Holofernes op den dood van een hert, (Deel I, blz. 378) is een vermakelijk staaltjen van allitereerende verzen. Reeds de meesterlijke wijze, waarop Shakespeare al deze versmaten bezigt, verbiedt aan dit blijspel een zeer vroegen oorsprong toe te kennen. Veeleer moet men er uit vermoeden, dat het afkomstig is uit den tijd, dat hij gewoon was zijne gedachten in rijm uit te drukken, zijn „Venus en Adonis" en vele Sonnetten schreef. Zoo komt het mij waarschijnlijk voor, — laatstgenoemd gedicht verscheen in 1593 en op dat tijdstip waren ongetwijfeld reeds vele sonnetten uit zijne pen gevloeid, — dat „Veel Gemin, geen Gewin" tusschen 1591 en 1593 geschreven is. Dat het stuk uit zijn sonnettentijd afkomstig is, valt niet te loochenen.

Uit vele sonnetten mag men afleiden, dat Shakespeare eenigen, wellicht geruimen tijd verward is geweest in de strikken eener zwartlokkige vrouw met fraaie donkere oogen, die meer door vernuft en geest, dan door schoonheid uitblonk, waaromtrent men boven blz. 253 van dit deel vergelijke. Hoe men ook over deze betrekking moge denken, zij is waarschijnlijk van grooten invloed geweest op zijne dichterlijke ontwikkeling. Dat Shakespeare in Londen omgang heeft gehad met beschaafde en geestige vrouwen, is zoowel uit dit stuk, als uit vele volgende allerduidelijkst, en het heeft ongetwijfeld niet weinig tot de bevalligheid en volkomenheid zijner werken bijgedragen. Wat dit stuk in het bijzonder betreft, mag men vermoeden, dat hem bij het teekenen van Rosaline het beeld zijner zwartoogige schoone voor den geest stond.

De geestigheid van het stuk moet ons den ernst niet doen voorbijzien, die er in verscholen ligt. Het stelt onbedachtzame, in jeugdigen overmoed ontworpen plannen om het leven naar droombeelden, niet naar de werkelijkheid en overeenkomstig 's menschen natuur, in te richten, in al hunne ijdelheid ten toon. Men kan zeggen, dat Biron hier de altijd practische denkwijze van Shakespeare zelven uitdrukt. Al de personen, die in dit blijspel eene belangrijke rol vervullen, ontvangen eene les ter verbetering hunner inzichten. De koning en twee zijner eedgenooten moeten een jaar in ontbering en ernstige bespiegeling doorbrengen en aldus standvastigheid en ware wijsheid leeren; de spotzieke Biron moet een jaar onder ongelukkigen verkeeren en zoo het leed der wereld leeren kennen. Doch ook de princes en hare gezellinnen, die, wars van bespiegelingen, door het leven dartelden, krijgen eene harde les: een rouwhuis zal haar leeren, dat men op 's levens pad niet alleen langs bloemen treedt, maar ook aan storm en onweer blootgesteld kan zijn; „gene zijde is *Ver*, de Lente, deze *Hiems*, de Winter", zooals het aan het einde van het stuk heet.

Het kan zijn, dat nog enkele andere tooneelwerken des

dichters in dit eerste tijdperk zijner werkzaamheid voltooid zijn, doch zekerheid is hieromtrent niet te verkrijgen; wat men er van vermoedt, zal later worden aangestipt. Ongetwijfeld echter kan men als waardig slot van dit tijdperk het historie- of treurspel „Koning Richard III" aanwijzen. Dit draagt, hoe grootsch het zij, den stempel van de jeugd des dichters, die zijne krachten nog niet vertrouwt en naar hulpmiddelen zoekt om indruk te maken. Zoo klagen in het tweede tooneel van het tweede bedrijf de schoondochter, de kleinkinderen en de grootmoeder nagenoeg met dezelfde woorden (Deel V, blz. 60):

„Nooit leed een weduw zulk een zwaar verlies!"
„Nooit leden weezen zulk een zwaar verlies!"
„Nooit leed een moeder zulk een zwaar verlies!"

Zoo worden de drie vrouwen, die reden hebben om over Richard wraak te roepen, in het derde tooneel van het vierde bedrijf (Deel V, blz. 123), tot eene groep bijeengeschikt, en uiten achtereenvolgens en op bijna gelijke wijze hare grieven, doch beide keeren zijn de klachten en vervloekingen zoo treffend, dat zij den toeschouwer ademloos doen luisteren, hem zoo roeren en medesleepen, als weinige meesterscheppingen vermogen. Al heeft Shakespeare in zijne latere werken, ook zonder zulke kunstmiddelen, met de eenvoudige natuurlijkheid van woord en daad, de snaren der menschelijkheid nog dieper en weemoediger doen trillen, reeds hier toonde hij, dat hij het gemoed beheerschte, dat hij verdiende, als een grootmeester der dramatische dichtkunst erkend te worden.

Wie de reeks van werken, die hier beknopt vermeld zijn, nagaat en overziet, moet verbaasd staan over de werkzaamheid des dichters. Toch is dit alles slechts een gedeelte van wat hij voorbracht. Dat vele zijner sonnetten uit dezen tijd dagteekenen, is boven reeds opgemerkt; maar ook de „Venus en Adonis", in 1593 door hem uitgegeven, was een vrucht dezer jaren en werd een jaar later door de „Lucretia" gevolgd.

Beide gedichten zijn aan den graaf van Southampton opgedragen; de eerste opdracht is zeer bedeesd, de tweede, hoe nederig ook gesteld, ademt reeds meer vertrouwen, zoodat wel niet te betwijfelen valt, dat hij zich in de gunst van den graaf verheugen mocht. Of diens welwillendheid zich ook in rijke geschenken uitte, is niet met zekerheid te zeggen; wel is er eene overlevering, dat de graaf hem eens duizend pond sterling zou geschonken hebben, doch op welke gronden zij steunt, is onbekend, — en reeds de aanzienlijke grootte der som, vijf- of zesmaal grooter, naar de tegenwoordige waarde van het geld berekend, moet aan de juistheid doen twijfelen. Onbetwijfelbaar echter is het, dat de uitgave dezer twee gedichten, — zijne sonnetten waren niet uitgegeven en alleen door afschriften aan zijne bijzondere vrienden bekend, — Shakespeare's roem als dichter vestigde. Tooneelwerken achtte men toen ter tijd te uitsluitend voor de vertooning bestemd en zij waren te weinig als letterkundige voortbrengselen in tel, dan dat zij hem dien grooten naam zouden verschaft hebben. Voor de juiste waardeering dezer gedichten en ook voor de beantwoording der vraag, wat de sonnetten ons van Shakespeare's leven en neigingen kunnen leeren, hebben de in ditzelfde deel vervatte aanteekeningen het noodige medegedeeld, zoodat de belangstellende lezer daarheen verwezen mag worden.

Dat Shakespeare ook als tooneelschrijver reeds in 1592 grooten naam verworven had en bij zijn tooneelgezelschap een man van beteekenis geworden was, blijkt ten duidelijkste uit de woorden, waarmede de in ellende stervende dichter Robert Greene lucht geeft aan zijn wrok over den opkomeling, die hem en zijne vrienden verdrong en zich verbeeldde de eenige tooneelschokker, *Shake-scene*, in den lande te zijn. Bedoeld geschrift, waarover in Deel IV, blz. 416, meer is medegedeeld, werd na Greene's dood door Henry Chettle, mede als tooneelschrijver bekend (zie blz. 364), uitgegeven. De uitval was zoo bitter en onverdiend, dat Chettle zich ge-

drongen zag, nog in hetzelfde jaar een klein geschrift, *Kind-hart's dream*, uit te geven, waarin hij betreurde dit gezegde niet onderdrukt te hebben, „omdat ik", zegt hij, „sedert dien tijd zijn gedrag als evenzoo beschaafd en wellevend heb leeren kennen, als hij in zijn beroep voortreffelijk is. Bovendien hebben verscheidene eerzame mannen mij bericht gegeven van de oprechtheid van zijn handel, die van zijne rechtschapenheid getuigt, en van zijne bevalligheid in het schrijven, die zijne kunstvaardigheid bewijst." De getuigenissen omtrent Shakespeare's handel en wandel zijn schraal genoeg, om deze uiting op prijs te stellen. Wanneer Chettle met Sh.'s beroep zijn tooneelspelen bedoelt, wat niet onwaarschijnlijk is, daar hij van het schrijven nog afzonderlijk gewaagt, dan hebben wij hier tevens een gunstig getuigenis omtrent hem in dit opzicht. Hoe diep hij doorgedrongen was in de ware beginselen der tooneelspeelkunst, weten wij uit de lessen, die hij hierover in zijn Hamlet gaf, doch hoe hij deze beginselen in praktijk bracht, is onbekend. Men mag vermoeden, dat hij de daad bij de leer voegde, doch meer dan een vermoeden is dit niet; zijn eerste levensbeschrijver, Rowe (1709), kon, met de vlijtigste nasporingen, niets anders te weten komen, dan dat hij voor den geest van Hamlet's vader gespeeld zou hebben, eene kleine, maar belangrijke en moeilijke rol. Eene andere overlevering zegt, dat hij in „Elk wat wils", *As you like it*, de eveneens kleine, maar indrukwekkende rol van den ouden knecht, van Adam, vervuld zou hebben. Te verwonderen zou het niet zijn, als hij, die zooveel tooneelwerken schreef, en misschien ook wel de repetities te leiden had, bij voorkeur kleine, maar veelbeteekenende rollen speelde. Toch is hij waarschijnlijk in de historiestukken als koning opgetreden; in een boek van Davies, „Geesel der Dwaasheid", dat in 1611 verscheen, leest men namelijk in een vers, „Aan onzen Engelschen Terentius, Mr. William Shakespeare" getiteld, dat, ware het zijn beroep niet geweest bij wijze van spel koningen voor te stellen, hij een waardig metgezel voor een

koning zou geweest zijn. Als men nu hierbij voegt, dat hij in 1603 in een stuk van Ben Jonson, namelijk in „Sejanus", is opgetreden, dan is hier alles samengevat, wat wij van zijne loopbaan als tooneelspeler weten. Maar moge zijn spel, als van alle, ook van de grootste tooneelspelers, voor het nakroost verloren gegaan zijn, zijne ervaring en zijn diep inzicht in zijne kunst hebben een grooten en beslissenden invloed gehad op zijne scheppingen en er zoozeer den stempel der volkomenheid op gedrukt, dat zij, hoe ook de inrichting van het tooneel zij veranderd, slechts eenige wijzigingen behoeven om ook thans nog voor opvoering geschikt te zijn, en dat hare vertolking zelfs de schoonste en dankbaarste taak is voor de tooneelkunstenaars en de beste toetsteen voor hunne voortreffelijkheid.

VII.

BEPALING VAN DE TIJDSORDE DER TOONEELWERKEN.

De ware, belangrijke geschiedenis van Shakespeare is natuurlijk de geschiedenis van zijn geest. Om deze te ontwerpen, moeten zijne werken onze archieven zijn, maar om ze hiertoe met vrucht te kunnen bezigen, moet de tijdsorde, waarin zij ontstaan zijn, opgespoord en bepaald worden. De eerste uitgave zijner gezamenlijke tooneelwerken, de folio-editie van 1623, leert ons door hare rangschikking niets; de stukken worden er tot drie groepen gebracht: comedies, histories en tragedies; en in iedere dezer groepen is de volgorde geheel toevallig of willekeurig, ja, het eerste stuk is een der laatste, zoo niet het allerlaatste van Shakespeare.

Bij de tot dusverre besprokene werken was het niet moeilijk te zien, welke werken tot dit tijdperk zijner oefening, tot

zijne leerjaren te brengen zijn, maar overigens is reeds hier de juiste volgorde niet met zekerheid te bepalen; alleen staat volkomen vast, welk stuk als zijn eersteling te beschouwen is, en zien wij terstond in, dat „Koning Richard III" het laatste stuk van dit tijdperk mag gerekend worden. Voor wij verder gaan, moet beknopt nagegaan worden, op welke wijze men de historische volgorde van Shakespeare's werken tracht vast te stellen.

Verschillende middelen zijn voor deze bepaling te bezigen. Gedeeltelijk zijn zij in de werken zelve op te sporen, gedeeltelijk er buiten te vinden. Van de laatste zij hier in de eerste plaats gesproken.

De twee groote gedichten, *Venus en Adonis* en *Lucretia*, zijn door den dichter zelven uitgegeven, in 1593 en 1594, ongetwijfeld korten tijd nadat zij voltooid waren. Negentien tooneelstukken zagen eerst in de folio-uitgave van 1623 het licht, maar van de overige achttien verschenen bij des dichters leven, schoon geenszins door zijne zorg, afzonderlijke uitgaven, naar het formaat gewoonlijk met den naam *quarto's* aangeduid. Sommige dezer zijn zeer slecht, en blijkbaar steelsgewijs verkregen door snelschrijvers, die onder het spel zich een onvolkomen tekst verschaften, welke dan zoo goed en kwaad het ging aangevuld en bijgewerkt werd; andere zijn beter, 't zij door betere snelschrijvers of door herhaald bijwonen der vertooningen verkregen, 't zij door de medewerking van het tooneelgezelschap, dat misschien een afschrift verschafte of het ter inzage gaf, daar het toch de uitgave niet kon verhinderen en de verminking van het stuk voorkomen wilde. In enkele gevallen zijn quarto's ten grondslag gelegd bij het drukken der folio en niet zelden bewijzen zij bij het verbeteren van de onnauwkeurigheden der folio grooten dienst.

De quarto's kunnen natuurlijk over het algemeen niet dienen om met juistheid te bepalen, wanneer een stuk geschreven is, maar zij geven, daar zij van een jaartal voorzien zijn, een jaar aan, waarin het stuk reeds bestond; enkele malen ver-

schenen zij tamelijk kort, nadat het voor het eerst gespeeld was. Daar de boeken, voor zij gedrukt of uitgegeven werden, volgens een besluit van koningin Maria in 1557, ingeschreven moesten worden in een register voor den boekhandel, *entered at Stationers' Hall*, en daar deze registers bewaard zijn gebleven, zijn wij in verscheiden gevallen vrij nauwkeurig onderricht van het tijdstip, waarop het plan tot uitgave van een stuk was opgevat. Zoo zag Hamlet het eerst het licht in 1603, maar in de registers vindt men voor den uitgever James Robertes op 26 Juli 1602 ingeschreven: „Een boek, geheeten De Wraak van Hamlet, Prins van Denemarken, zooals het onlangs gespeeld is door den Lord Kamerheer zijn dienaars", voor welke inschrijving zes stuivers betaald werd. Zoo werden ook het eerste stuk van Koning Hendrik IV (1597), Veel Leven om Niets (1600), Koning Lear (1607) en Pericles (1608) tamelijk kort, nadat zij geschreven waren, reeds ingeschreven en uitgegeven. Andere stukken, die de uitgevers misschien niet vroeger konden machtig worden, waren bij de eerste uitgave reeds enkele jaren oud; zoo kent men van Titus Andronicus, schoon reeds in 1594 ingeschreven, geen ouderen druk dan van 1600; eerst in hetzelfde jaar verscheen de Midzomernachtsdroom; van den Othello, die ongetwijfeld van omstreeks 1604 dagteekent, zag eerst in 1622 een quarto het licht. Behalve de reeds genoemde stukken verschenen in quarto de volgende: Romeo en Julia (1597), Richard III (1597), Richard II (1597), Veel Gemin, geen Gewin (1598), het tweede deel van Koning Hendrik IV (1600), Koning Hendrik V (1600), de Koopman van Venetië (1600), de Vroolijke Vrouwtjes van Windsor (1602), Troilus en Cressida (1609); al de overige stukken, — en welke meesterstukken zijn er onder! — zijn alleen door de folio voor ons bewaard gebleven. — Van Elk wat wils *(As you like it)* zij nog vermeld, dat het wel niet in quarto uitgegeven, maar toch op 4 Augustus 1600 in de registers van den boekhandel vermeld is.

Een tweede middel, buiten de stukken zelve gelegen, om den tijd na te gaan, wanneer zij geschreven zijn, bezitten wij in de getuigenissen van tijdgenooten. Het belangrijkste onder deze is ongetwijfeld dat van den letterkundige Francis Meres in zijn *Palladis Tamia* (Londen 1598), die Shakespeare, na zijn „Venus en Adonis" en zijne „Lucretia" wegens de honigzoete taal geroemd te hebben, den voortreffelijkste van allen noemt voor blijspel en treurspel, en van zijne blijspelen noemt: zijne Edellieden van Verona, zijne Klucht der Vergissingen, zijn Liefdes Moeite te loor gegaan (Veel Gemin, geen Gewin), zijn Liefdes moeiten gelukt, — waarmede „Eind goed, Al goed" bedoeld moet zijn, — zijn Midzomernachtsdroom, en zijn Koopman van Venetië; en van zijne treurspelen: zijn Richard de Tweede, Richard de Derde, Hendrik de Vierde, Koning Jan, Titus Andronicus, en Romeo en Julia. In Deel I, blz. 458, vindt men den oorspronkelijken tekst aangehaald. Men begrijpe wel, dat Meres geene volledige lijst geeft en alleen noemt, wat hem vooral getroffen heeft en hem daarom duidelijk voorstaat. — Nog van enkele andere stukken blijkt het, dat zij ouder zijn dan een bepaalde dagteekening: zoo vermeldt een rechtsgeleerde, John Manningham, in zijn dagboek op 2 Februari 1602, volgens den ouden stijl 1601, dat hij een stuk „Driekoningen-avond of Wat gij wilt" heeft zien spelen; hij zegt genoeg van den inhoud om er Shakespeare's stuk uit te herkennen (Deel VI, blz. 572). Evenzoo getuigt Dr. Forman in zijn dagboek, op 15 Mei 1611, dat hij „Een Winteravondsprookjen heeft zien spelen (Deel X, blz. 459). Dat de Globus-schouwburg op 29 Juni 1613 afbrandde, toen er een nieuw stuk, „Koning Hendrik VIII", gegeven werd, is uit meer dan één brief van dien tijd bekend (Deel XI, blz. 424).

Ook toespelingen van gelijktijdige schrijvers kunnen, mits zij duidelijk genoeg zijn, dienstig wezen om te bepalen wanneer een stuk reeds bekend was. Zoo is het tweede deel van „Koning Hendrik IV" zeker niet later dan 1599 gespeeld,

want van dit jaar is Ben Jonson's blijspel *Every Man out of his Humour*, en dit maakt gewag van den vrederechter Stil, die in genoemd stuk van Shakespeare optreedt. „Julius Cæsar" is op zijn laatst van 1601, want in dit jaar verscheen Weever's „Spiegel van Martelaren", *The Mirror of Martyrs*, waarin duidelijk op de toespraken van Brutus en Antonius gedoeld wordt, die wel in Shakespeare, maar niet in zijne bron, Plutarchus, te vinden zijn.

Aan de werken zelve zijn kenmerken te ontleenen, waaruit blijken kan, omstreeks welken tijd zij geschreven zijn. De geheele geest, die er in heerscht, kan deze opleveren. Wanneer men b.v. „Elk wat wils", *As you like it*, vergelijkt met „De Storm", dan vindt men in beide een edel, verdreven vorst, die zich in zijne ballingschap zeer goed weet te schikken en tegen de ondankbaarheid troost vindt, maar men erkent terstond bij de lezing, dat het eerste stuk door een jongeren dichter, met een vroolijken blik op het leven, geschreven is, het tweede door een man van rijperen leeftijd, die, hoe welgemoed ook, het leven met een kalmer oog beziet. Bij zulke gevolgtrekkingen moet men echter zeer omzichtig zijn; wij willen de geschiedenis van Shakespeare's geest uit zijne stukken, in tijdsorde geschikt, afleiden, en moeten alzoo de tijdsorde niet uit de stemming, die wij hem toeschrijven, maar uit andere kenmerken opmaken. Naar deze dus moeten wij uitzien.

Wij vinden somwijlen enkele bijzonderheden in zijne werken, die hierbij van goeden dienst kunnen zijn. Zoo vermeldt in „Koning Hendrik V" de proloog van het vijfde bedrijf (Deel IV, blz. 532) het dempen van een opstand in Ierland en wijst hiermede duidelijk op 1599, in welk jaar Essex tot dit doel er van April tot September vertoefde; in dezen tijd moet dus de proloog geschreven en het stuk gespeeld zijn. Zoo zal „Elk wat wils" wel niet vóór 1598 geschreven zijn, daar het stuk eene aanhaling bevat uit Marlowe's in genoemd jaar uitgegeven gedicht *Hero en Leander*, en men geen reden

heeft om aan te nemen, dat deze aanhaling later is ingelascht. De dagteekening van „Koning Lear" moet na 1603 gesteld worden, want de namen van duivels, die er in voorkomen, zijn aan een boek ontleend, dat in genoemd jaar werd uitgegeven. Wat „De Storm" betreft, dit stuk bevat beschouwingen, ontleend aan een Essay van Montaigne, waarvan de Engelsche vertaling door John Florio in 1603 het licht zag, en verder kan een geweldige storm, die in 1609 een Engelsche Vloot naar de Bermudas dreef en in 1610 door een der tochtgenooten beschreven werd (zie Deel XI, blz. 445), tot de inkleeding van het onderwerp aanleiding gegeven hebben. Natuurlijk moet van dergelijke gegevens met omzichtigheid en oordeel gebruik worden gemaakt, om ze tot bepaling van de tijdsorde der stukken te doen strekken. Hetzelfde geldt, als men op overeenstemming van gedachten of van toestanden in verschillende stukken let, als het ware schakels opmerkt, die ze verbinden, waardoor men er toe geleid kan worden ze tot hetzelfde tijdperk te brengen; dit onderzoek kan dienst doen, doch moet met groote zorgvuldigheid volbracht worden.

Kan alzoo de inhoud van verscheidene stukken belangrijke inlichtingen over hun tijd van ontstaan en de volgorde geven, niet mindere diensten kunnen bij dit onderzoek de vorm, waarin de gedachten geuit worden, alsmede de bouw der verzen bewijzen; ja, de kenmerken, door het onderzoek opgespoord, zijn, niet zooals de vroeger genoemde, op enkele, maar op alle stukken van toepassing, en hierom te hooger te schatten. Met name geldt dit van den versbouw; is door dezen eenmaal de volgorde van Shakespeare's werken eenigermate vastgesteld, dan kan hieruit de verandering in de wijze van gedachte-uiting worden onderzocht en deze op hare beurt de uitkomsten der overige onderzoekingen bevestigen of verzwakken.

Aangaande den versbouw moet hier een historisch overzicht gegeven worden. Nadat Lord Surrey, in Januari 1547 het laatste

slachtoffer van Hendrik VIII, in zijne vertaling van Vergilius' Æneïs het vijfvoetige rijmlooze jambische vers, *the blank-verse*, gebezigd, en Sackville en Norton het in 1563 voor hun treurspel „Gorboduc" („Ferrex en Porrex") gekozen hadden, werd het vooral door Marlowe's „Tamerlan de Groote" de heerschende versmaat voor dramatische werken, en gerijmde vijfvoetige verzen werden eene uitzondering. Ook Shakespeare volgde deze gewoonte, en in zijn „Titus Andronicus" is slechts een vijftiende der versregels gerijmd. Alleen in enkele zijner vroegste stukken maakt hij een zeer uitgebreid gebruik van het rijm. In „Veel Gemin, geen Gewin" zijn zelfs twee derde deelen der vijfvoetige versregels gerijmd, in „De Klucht der Vergissingen" is dit met één derde het geval, liederen of sonnetten natuurlijk niet medegerekend. Daarentegen komen in „De Storm" slechts twee gerijmde vijfvoetige versregels voor, in „Een Winteravondsprookjen" vindt men er zelfs geen enkelen; beide behooren tot de allerlaatste stukken van Shakespeare. Men kan dus zeggen, dat hij, verder in zijne kunst gevorderd, dit hulpmiddel versmaadde; maar men moet tevens erkennen, dat hij alleen daar rijmde, waar het met den aard en de stemming van het stuk of met de voorgestelde toestanden strookte. Dat in een stuk, waarin de gekunsteldheid ten toon gesteld werd, zooals in „Veel Gemin, geen Gewin", van het rijm een zeer ruim gebruik gemaakt werd, kan niemand bevreemden; dat in den Midzomernachtsdroom bijna de helft der regels gerijmd was, evenmin; niet minder natuurlijk is het bezigen van het rijm in het treurspel der liefde, de „Romeo en Julia", met zijne vele echt lyrische gedeelten, of in den „Richard II", in welke beide stukken het aantal gerijmde versregels ongeveer een vierde is van het geheel; in „Eind goed, al goed" is het ongeveer een vijfde, maar in de overige stukken een tiende of een vijftiende of nog minder, in „Hamlet" b.v. slechts een dertigste, in „Antonius en Cleopatra" en in „Coriolanus" ongeveer een zeventigste, namelijk 42 op de 2761 en 2521 rijmlooze versregels. In

de latere stukken rijmde Shakespeare slechts dan, waar hij aan een gezegde bijzonderen nadruk wilde verleenen, b.v. bij de slotregels van een tooneel. Is alzoo het veelvuldiger voorkomen van gerijmde regels aan vroegere stukken eigen, men leide hier niet uit af, dat aan deze gedeelten daarom gezochtheid of gewrongenheid eigen zijn; integendeel, Shakespeare is genoegzaam meester van vorm en taal om alle onnatuurlijkheid te vermijden; dat hij later het rijm minder bezigde, is eenvoudig, omdat hij toen van oordeel was het niet meer te behoeven, en het is ook in overeenstemming met de opmerkelijke wijzigingen, die de bouw zijner rijmlooze verzen onderging.

De boven (blz. 346 en vgg.) gegeven voorbeelden mogen een denkbeeld geven van de wijze, waarop zijn voorganger Marlowe het *blank-verse* hanteerde. Men leze in de vertaling uit den Tamerlan (blz. 354) de zes-en-dertig regels, beginnende:

„Wat drieste god is 't, die mijn lichaam nijpt,
Den grooten Tamerlan bedwingen wil?"

Dit vers verschilt van het vroeger gebruikelijke alleen door het niet aanwezig zijn van het rijm; iedere regel is een afgesloten geheel en de zin of een belangrijk gedeelte van den zin eindigt met den regel, zoodat de stem onwillekeurig op het slotwoord eenigszins rust. Al de regels zijn volkomen regelmatig gebouwd en onder het geheele getal zijn er slechts vier, die met eene slepende lettergreep eindigen. In het oorspronkelijke is deze regelmatigheid, of als men wil eentonigheid, nog iets grooter, daar *al* deze regels er met een staande lettergreep eindigen; trouwens bij Marlowe vindt men nagenoeg geen enkelen slepend of vrouwelijk eindigenden regel dan in geval het slotwoord een eigennaam is, die den klemtoon op de voorlaatste lettergreep heeft; bovendien is de rust in nagenoeg elken regel onmiddellijk achter den tweeden voet.

Reeds in de oudste stukken van Shakespeare vindt men meerdere verscheidenheid dan bij Marlowe, maar toch, het

vers is op overeenkomstige wijze gebouwd, regelmatig, zoodat de zin met den regel ten einde is; het heeft slechts zelden een slependen uitgang. Men neme, om dit na te gaan, b.v. het verhaal van den ouden Ægeon in „De Klucht der Vergissingen, I, 1, 99 (Deel I, blz. 118), ter hand, beginnende:

„O hadden zoo de goden zich erbarmd,
Dan zou ik niet terecht thans wreed hen noemen," enz.

Men vindt, onder de bedoelde 23 regels er slechts 3, waar de zin uit den eenen in den volgenden overloopt, of zooals men 't noemt *enjambeert*, en evenzoo is het in het oorspronkelijke, waarin mede, zooals hier, door een langere pauze midden in den regel, eenige afwisseling ontstaat. Slechts enkele regels, 5 in 't geheel, hebben in de vertaling een vrouwelijken uitgang, in het origineel zijn zij alle mannelijk, een verschil, dat zich gereedelijk uit dat der beide talen laat verklaren, daar in het Engelsch de meeste werkwoorden, door het te loor gaan van den uitgang, met eene lettergreep eindigen, die den klemtoon heeft, en het meervoud slechts zelden, zooals vaak in het Nederlandsch, door het bijvoegen van een toonloozen uitgang gevormd wordt. Men vergelijke hiermede een 24tal regels uit een der allerlaatste werken van onzen dichter, uit „Koning Hendrik VIII"; en wel II, 4, 186—209 (Deel XI, blz. 229), waar de koning van de gemoedsbezwaren, die hem aan de wettigheid van zijn huwelijk doen twijfelen, spreekt:

„Eerst
Dacht ik niet meer in 's hemels gunst te staan,
Die had beschikt, dat mijner vrouwe schoot,
Als die een mann'lijk kind van mij ontving,
Dit niet meer diensten deed ten leven, dan
Het graf den doode doet; haar knaapjes stierven
Waar zij ontstonden, of zeer kort nadat
De wereld hen deed aad'men;" enz.

In dit gedeelte loopt, in het oorspronkelijke, 16 maal de zin van den eenen regel in den volgenden over; in 21 regels

valt eene grootere, door den zin gevorderde rust in den regel zelven. De zin beheerscht hier de versmaat in die mate, dat men, om goed te lezen en aan den zin recht te doen wedervaren, genoopt is vlug over het einde van den versregel heen te glippen; ja, men kan meermalen schier niet anders lezen door den aard van het woord, dat op het eind staat. Het slotwoord kan namelijk een der korte woorden zijn, welke op zichzelf den zin niet volledig maken, maar een of meer woorden achter zich verlangen: vormen b.v. van hulpwerkwoorden, zooals *ben*, *kan*, *zijn*, *zou*, *wilde*, of van voornaamwoorden, zooals *ik*, *gij*, *zij*, *dat;* zulk een einde der regels kan men *vluchtig* noemen, in het Engelsch bezigt men er den naam van *light endings* voor. Niet zelden is het slotwoord zelfs van nog minder gewicht in den zin en verbindt slechts den eenen zin met den ander of duidt de betrekking aan tusschen twee woorden, zooals: voegwoorden, *en*, *maar*, *zoo*, of voorzetsels, *met*, *door*, *in;* zulk een einde der regels zou men *zwak* kunnen noemen, in het Engelsch spreekt men van *weak endings*. Op de eerste soort van versuitgangen *moet* men niet drukken, op de tweede *kan* men het zelfs niet doen. Geheel scherp zijn natuurlijk zulke onderscheidingen niet; de zin kan zoodanig zijn, dat op een woord als *tenzij*, ja zelfs op *maar* of *en*, veel nadruk moet gelegd worden, zoodat zij met volle recht aan het einde van een regel staan; omgekeerd kan een zelfstandig naamwoord, dat gewoonlijk zeer wel den nadruk verdragen kan, in het verband als voegwoord dienst doen, zoodat het, aan het slot van een regel voorkomende, een „zwak" einde te noemen is, den overloop inleidt en dus zonder stemverheffing, ongeveer als een deel van den volgenden regel, gelezen moet worden. Een voorbeeld vindt men, in het oorspronkelijke, in „Macbeth", II, 1, 57, waar Macbeth, op weg om Duncan te vermoorden, tot de aarde zegt:

„Hoor gij mijn schreden niet, waarheen zij gaan,
Opdat de steenen van mijn doel niet klappen

En aan de nacht de doodsche stilte rooven,
Die passend is."

Hier heeft het Engelsch:

Hear not my steps, which way they walk, for fear
*Thy very stones prate of my whereabout**), etc.

Het *for fear*, „uit vreeze dat", dient hier alleen als voegwoord en is daarom met „Opdat" vertaald.

Wil men een tweede voorbeeld van Shakespeare's stijl in zijn lateren tijd, dan vergelijke men „Coriolanus", II, 2, 105—126 (Deel X, blz. 61), waar de consul Cominius de daden van Caius Marcius den senaat schildert:

„Doch dit laatste,
Dit voor en in Corioli verrichte,
't Is niet naar eisch te schild'ren;" enz. †)

Het is niet overbodig nog eene proeve uit Shakespeare's vroegen tijd, schoon niet uit zijn eersten, met gedeelten uit zijne latere werken te vergelijken. Zij moge ontleend zijn aan den „Richard III", toen de dichter reeds verre in zijne kunst gevorderd was, doch zijn versbouw nog geen groote wijzigingen ondergaan had. Koning Edward verneemt met schrik en berouw, dat zijn bevel, om zijn broeder Clarence ter dood te brengen, reeds is uitgevoerd en geeft een edelman, die hem genade vraagt voor een moordenaar, ten antwoord, II, 1, 102—132 (Deel V, blz. 56):

„Heb ik een tong, die mijnen broeder doodt,
En moet die tong een knecht het leven schenken?" enz.

---

*) Het woord *whereabout* drukt uit „wat ik ga doen", „waarmede ik bezig ben", en wordt dus nog beter door *doel* of *doen* vertaald dan door „gang"; men vergelijke reg. 4 van het volgend tooneel: *He is about it*, „Hij is aan 't werk", „Hij is bezig".

†) Ter toetsing der vertaling zijn de plaatsen niet door mijzelven uitgezocht, maar aan Furnivall's introductie voor den *Leopold Shakspere* ontleend.

In het oorspronkelijke zijn in deze 31 regels 5 overloopen (*enjambementen*), waarvan er slechts één zeer merkbaar is, die van regel 115; en er zijn 4 regels bij, die vrouwelijk of slepend eindigen.

Men vergelijke hiermede, wat Macbeth zegt, III, 1, 48 (Deel VIII, blz. 218):

„Koning zijn is niets,
Tenzij men 't veilig is. — Mijn vrees voor Banquo
Heeft diepen wortel; in zijn koningsaard
Heerscht iets, wat vrees moet wekken; hij waagt veel,
En bij zijn onverschrokken geest bezit hij
Een wijsheid, die zijn kloekheid veilig leidt
Bij 't hand'len."

Onder deze regels zijn er in het Engelsch vier, die slepend eindigen, en bij drie loopt de zin in den volgenden regel onmiddellijk door.

Eveneens vergelijke men de ontboezeming van Imogeen tegen haar getrouwen dienaar Pisanio, als zij door hem verneemt, dat haar man in Milfordshaven is, en haar wacht, Cymbeline, III, 2, 50—70 (Deel XI, blz. 68):

„O! een gevleugeld paard! — Pisanio, hoor!
Hij is in Milfordhaven; lees, en zeg me
Hoe ver dat is. Als iemand zonder haast
Het afreist in een week, zou ik dan niet
In éénen dag er komen!" enz.

In deze 21 regels zijn er, in het oorspronkelijke, 7 met vrouwelijk einde en 9 enjambementen op te merken *).

Men erkent gereedelijk, dat het vers in de latere stukken losser, minder straf van bouw is geworden; hier en daar is de vorm zoo los, zoo tot de taal van het dagelijksch leven naderend, dat men zelfs, zoo niet de rijke poëzie, die in de gedach-

*) Ook deze aanhalingen zijn niet door mijzelven gekozen, maar ontleend aan de uitmuntende introductie van James Darmesteter voor zijne *édition classique* van Macbeth, Paris, Ch. Delagrave, 1881.

ten zich openbaart, er zich tegen verzette, geneigd zou zijn, van metrisch proza te spreken. Waar de gedachten minder dichterlijk zijn, waar het stuk eischt, dat er een betoog geleverd wordt, zooals in de aangehaalde plaats uit Koning Hendrik VIII, mag deze uitdrukking zelfs juist genoemd worden. Doch men merke op, hoe deze vorm aldaar terecht gebezigd wordt, er volkomen op zijne plaats is. Shakespeare werd door een zuiver kunstgevoel geleid, en aan de verandering in versbouw ligt een zeer juist beginsel ten grondslag. Men moet erkennen, dat de verzen zijner vroegere stukken, zooveel strenger van bouw dan die der latere, voortreffelijk gezegd kunnen worden; zij bieden, bij al hunne regelmatigheid, tevens genoegzame verscheidenheid aan; zij zijn natuurlijk, en zoowel voor kalme beschouwingen als voor het uiten van heftige hartstochten geschikt. Waar het noodig is, maakt de dichter van de vrijheid gebruik, om de gedachte niet in één regel te besluiten; zij gaat ook hier reeds meermalen van den eenen regel in den anderen door. Een zeer duidelijk voorbeeld levert de „Romeo en Julia", zeker een der oudere stukken, in de volgende regels, II, 6, 24 (Deel II, blz. 168). Romeo begroet Julia bij hare komst in de cel van broeder Lorenzo met de volgende woorden:

„O Julia, is de mate van uw heil
Vol als de mijne, en hebt gij meer dan ik
De macht van 't woord, doorgeur dan met uw adem
De lucht om ons; uw zilv'ren stem verkonde
In rijke melodie de zaligheid,
Die bij dit samenzijn ons hart doortintelt!" *)

*) *O Juliet, if the measure of thy joy*
Be heaped like mine and that thy skill be more
To blazon it, then sweeten with thy breath
This neighbour air, and let rich music's tongue
Unfold the imagined happiness that both
Receive in either by this dear encounter.

Men merke hier op, hoe niet alleen het samensmelten van iederen volgenden regel met den vorigen, den heftigen, onweerstaanbaren stroom van hartstocht uitdrukt, maar hoe ook de snelle opeenvolging van eenlettergrepige woorden hiertoe strekt en den zin eene rijke beteekenis verleent. Men vertale het woord *skill* uit den tweeden regel door „vaardigheid" of „bekwaamheid" en men zie, hoeveel het zeggen in dichterlijkheid en kracht verliest. Wij hebben hier een duidelijk voorbeeld, welk innig verband er bij groote dichters tusschen den inhoud en den vorm hunner scheppingen bestaat.

Doch zulk een doorloopen van den zin in meer dan een of in verscheidene versregels is in de vroegere stukken betrekkelijk zeldzaam; meestal is het vers regelmatiger en aan het einde van den regel kan de stem vaak een oogenblik rusten. Men zou dit vers *declamatorisch* kunnen noemen. Als men uit de lessen, door Hamlet aan de tooneelspelers gegeven, ziet, hoeveel gewicht Shakespeare aan eene eenvoudige en natuurlijke voordracht hechtte, dan kan het ons niet vreemd voorkomen, dat zijn versbouw langzamerhand verandering onderging. Doch inderdaad langzamerhand. Eerst nam het aantal regels met slepend of vrouwelijk einde toe, zoodat de stem telkens minder aanleiding vond om op het einde der regels bijzonder te drukken; vervolgens werd de zin meermalen dan vroeger in den volgenden regel voortgezet, eerst nog met belangrijke eindwoorden; ten laatste werden er meermalen ook woorden voor gebezigd, die geen nadruk duldden en vluchtig of zelfs zeer zwak moesten uitgesproken worden (de op blz. 414 besprokene *light* en *weak endings*). Ongeveer het eerst treft men zulke regels in den „Macbeth" aan, doch in de latere stukken neemt hun aantal toe. Het slepend, zwak of vluchtig zijn laat telling der versregels toe, waarin het voorkomt, en dit tellen is dan ook trouw in praktijk gebracht; de hiervan opgemaakte lijsten kunnen, als zij met oordeel gebruikt worden, belangrijke diensten bewijzen bij de pogingen om de opeenvolging in tijdsorde van Shakespeare's stukken te bepalen.

Zoo was langzamerhand uit het vers van Shakespeare's voorgangers een versvorm ontstaan, die zich niet meer voor declamatie leende, maar eene eenvoudige en natuurlijke voordracht in de hand werkte en deze zelfs eischte. Men zou dit vers het *dramatische* vers kunnen noemen.

Met het gezegde is de beschrijving van het dramatische vers nog niet voltooid. Het gewone, regelmatige vers bezit vijf heffingen, telkens door eene daling voorafgegaan en bestaat dus uit tien, of, als het slepend eindigt, uit elf lettergrepen. Eischt nu bij de voordracht van een vers de zin na eene heffing een rust, dan kan deze laatste ook voor eene daling gelden; meermalen begint Shakespeare daarom weder met eene heffing, zoodat er, als men doorlas, twee beklemtoonde lettergrepen op elkander zouden volgen. Doch het komt bij hem ook voor, dat de rust volgt na eene daling, en dat bij het weder opvatten van het vers op nieuw met eene daling begonnen wordt, zoodat men tusschen twee heffingen niet één, maar twee niet-beklemtoonde lettergrepen aantreft. Het karakter van het vers wordt hierdoor niet veranderd, daar de vijf gewone heffingen aanwezig zijn; en de voordracht kan zelfs van de onregelmatigheid partij trekken. — Deze onregelmatigheden in den versbouw behoefden echter in de vertaling over het algemeen niet nagebootst te worden, en men zal ze dan ook slechts zelden, en alleen bij hartstochtelijke uitingen, aantreffen.

Evenzeer als de versbouw heeft ook de levensbeschouwing, de denkwijze des dichters met de jaren verandering ondergaan. Dit kan blijken uit de onderwerpen, die hij kiest, uit de karakters, die hij ontwerpt, uit de scherpte en grondigheid, waarmede hij deze teekent. Doch hierover moet later gesproken worden, thans zij alleen in het kort gehandeld over de wijzigingen, die in zijn stijl op te merken zijn. De boven aangehaalde gedeelten uit zijne vroege tooneelwerken kunnen voldoende geacht worden om een denkbeeld te geven van zijn stijl in zijn eersten tijd; men ziet, dat de gedachten, hoe stout

zij ook zijn mogen, helder en eenvoudig zijn teruggegeven, de beelden met zorg uitgewerkt. Wil men zich er nader van overtuigen, dan sla men b.v. „Romeo en Julia" op, en leze er, III, 2, 1—30 (Deel II, blz. 178), de alleenspraak van Julia, waarin zij haar verlangen naar Romeo uit; zelfs in de spanning, waarin zij verkeert, bij den hartstocht, die haar beheerscht, is hare taal, de geheele gang harer gedachten duidelijk; de beelden zijn allen scherp en zuiver geteekend. Neemt men een stuk uit een iets lateren tijd, b.v. „Koning Hendrik V", en leest men daar een proloog, of wel, IV, 1, 247—301 (Deel III, blz. 498), de alleenspraak des konings, dan ziet men, dat dezelfde eigenschappen, bij allen rijkdom van gedachten, behouden zijn gebleven. Hetzelfde vindt men, als men in „Driekoningenavond of Wat gij wilt" (Deel VI, blz. 455), het overheerlijke vierde tooneel van het tweede bedrijf nagaat, waarbij men tevens op de uitstekende karakterteekening lette, die door hare fijnheid den gerijpten dichter verraadt. Nemen wij nu een werk van eenige jaren later ter hand, den reeds meermalen genoemden „Macbeth", dan kunnen wij natuurlijk, bij een zoo somber stuk, waarover zware onweerswolken hangen, die telkens bliksemschichten uitschieten en de aarde doen trillen van hare donderslagen, een anderen stijl verwachten dan in het laatstvermelde, waarin de hemel geen wolkjen vertoont en de heldere zon alles verlicht en doortintelt; maar ook al brengt men dit in rekening, zoo moet men toch erkennen, dat de stijl, de geheele wijze van uitdrukking, gewijzigd is. Men leze b.v. I, 7 (Deel VIII, blz. 192), de alleenspraak van Macbeth, waarin hij de gevolgen van den moord, op Duncan te plegen, overweegt. Nog sterker valt de verandering in het oog, wanneer wij een der allerlaatste stukken, den „Cymbeline" b.v., openslaan en er de beschrijving lezen van den veldslag tusschen de Britten en Romeinen, die in het derde tooneel van het vijfde bedrijf (Deel XI, blz. 127) door Posthumus aan een Britsch edelman gegeven wordt. Hier, niet minder dan in Macbeth, kan

men opmerken, hoe de gedachten van den dichter in kracht en diepte gewonnen hebben, hoe zij, evenals de beelden, hem steeds in vollen rijkdom toestroomen, maar hoe zijn machtige geest dien schat ten volle beheerscht. De taal moge schier onvermogend zijn om zulk een overvloed van gedachten en beelden in een kort bestek samen te vatten, de meester dwingt haar, hoe zij ook wederstreve, hem ten dienste te staan; en hoe de denkbeelden ook in weinige regels zijn samengedrongen, welke inspanning het ook vordere hun gang te volgen en den vollen rijkdom te bevatten, toch weet hij hun steeds den schoonen vorm te geven, die de waarde van zijn werk verhoogt en de duurzaamheid verzekert; zijne onbeperkte heerschappij over de taal maakt hem voor altijd meester van het gemoed. Doch, welk een krachtig heerscher hij zich ook getoond hebbe, waar geen ontwikkeling van macht noodig is, laat hij haar niet bespeuren, en in het liefelijk stuk, „De Storm", dat de dichter zelf tot eindpaal zijner loopbaan schijnt bestemd te hebben, en waarin hij zijnen tooverstaf schijnt neder te leggen, stroomt de taal weder, als in de blijspelen zijner jeugd, gelijk een kalme stroom, die geen weerstand ondervindt, geene hindernissen ontmoet om er tegen op te bruisen, maar die, door het zachte gekabbel der golfjes aan den oever en door de betooverende weerkaatsing van de schoone boorden en den lichtrijken hemel, met onweerstaanbare bekoring het oog en gemoed van den toeschouwer boeit.

VIII.

DE ZONNIGE TIJD.

Hebben wij vroeger gezien, tot welk eene hoogte van volkomenheid Shakespeare met zijn „Richard III" gestegen was, hij trad in 1593 of 1594 met een ander meesterstuk

op, met de tragedie der liefde, „Romeo en Julia" *). In zijne „Venus en Adonis" schilderde hij de hartstochtelijke uiting der liefde bij de vrouw; in zijne „Lucretia" drijft deze den man zelfs tot euveldaad; omstreeks denzelfden tijd schreef hij dit wondervolle stuk. Het onderwerp werd hem geleverd door een uitvoerig gedicht van Arthur Brooke, *The Tragicall Historye of Romeus and Juliet*, waarbij hij nog enkele trekken voegde uit Painter's novelle van „*Rhomeo and Julietta*", te vinden in de verzameling van verhalen, *Palace of Pleasure* getiteld †); doch mocht het aan zijn voorgangers ook gelukken een boeiend, ja treffend verhaal te leveren, Shakespeare doet de gelieven voor ons leven, hij doet hun de echte taal der vurigste liefde spreken; wij gevoelen en denken met hen mede. Heeft een boos gesternte hun den ondergang bereid, nog in hun dood zegepraalt de liefde, die beider laatste gedachte was. En hoe hun sterven ons ook roere, wij weten, dat zij de zaligheid der liefde hebben genoten; zij hebben den bedwelmenden beker snel geledigd; waarom zouden wij wenschen, dat zij dien vaak en lang elkander toebrachten? Het einde komt ras, maar hunne liefde bewerkt nog na hun dood vrede en

---

*) Wel werd het stuk eerst in 1597, en wel in een zeer gebrekkigen vorm, als het ware verminkt, uitgegeven, doch het was toen zeker reeds enkele jaren vroeger geschreven en gespeeld. Eene omwerking neme men niet aan; men vergelijke hierover de Aanteekeningen, Deel II, blz. 485. Over het algemeen zal hier, wat in de aanteekeningen op de stukken is medegedeeld, niet herhaald worden; waar het vermeld moet worden, wordt het slechts kort aangestipt. — Dat de herinnering aan „De twee Edellieden van Verona" bij den dichter nog levendig was, toen hij Romeo en Julia schreef, kan blijken, als men vergelijkt, wat in genoemd stuk, III, 1, 170, Valentijn, en in dit stuk, III, 3, 12, Romeo van „ballingschap" zeggen.

†) Reeds in 1476 had Masuccio dezelfde geschiedenis verhaald van een paar gelieven in Siena; hem volgde in 1524 Luigi da Porto, die de handeling naar Verona verplaatste en het noodlottig einde op eenigszins andere wijze tot stand deed komen; uit dezen putte Bandello in 1554, aan wien Brooke de stof voor zijn gedicht ontleende. Men zie verder de Aanteekeningen in Deel II.

verzoening, waar de haat lange jaren geheerscht had; verzoend met hun lot, zien wij het scherm vallen.

Wondervol noemde ik Shakespeare's schepping; inderdaad, wien is het ooit gegeven geweest, een tooneelwerk zoo te doordringen van een zuidelijken gloed? Welk eene betooverring oefent Julia uit, dat ook de onschuldige aanleiding van den noodlottigen afloop, de haar als echtgenoot opgedrongen Paris, in het grafgesticht der Capulets moet vallen! En hoe blijkt hierbij de vroegere droomer Romeo in korten tijd tot rasbesloten man gerijpt te zijn! Hoe heerlijk komt Julia's karakter uit bij de verschillende gesprekken met hare voedster! Welk een geest en leven wordt aan het eerste gedeelte van het stuk verleend door Mercutio, die, zichzelven steeds gelijk blijvend, op treffende wijze en juist dan van het tooneel verdwijnt, wanneer de noodlottige afloop nader komt en zijne rol afgespeeld is! En hoe zijn ook de andere karakters: de ouders, de vorst, broeder Lorenzo, de dienaars der beide twistende huizen, geteekend! Van dit alles vindt men geen spoor in de verhalen, die aan Shakespeare's werk ten grondslag liggen. Al drage het stuk ook alle kenmerken van de jeugd des dichters, al moge men de zucht naar woordspelingen en gekunstelde uitdrukkingen er in gispen, al zou Shakespeare later die feilen waarschijnlijk vermeden hebben, men mag betwijfelen, of hij op rijperen leeftijd eene zoo voortreffelijke tragedie der lierde geleverd zou hebben.

Uit denzelfden tijd, waarschijnlijk van iets later *), dagteekent de Midzomernachtsdroom; hoe het zij, ongetwijfeld liggen beide stukken, wat den tijd betreft, niet verre uit elkander; de beschrijving van koningin Mab door Mercutio, in het vierde tooneel van het eerste bedrijf van „Romeo en Julia" (Deel II, blz. 127) toont aan, hoe toen de elfenwereld den dichter voor den geest zweefde. De vertooning van het

*) In de Aanteekeningen, Deel II, blz. 477, werd nog in het midden gelaten, of dit stuk vóor of na „Romeo en Julia" geschreven is; ik meen thans allen grond te hebben, het later te stellen.

sterven van Pyramus en Thisbe, kinderen van overhoop liggende buren, in den Midzomernachtsdroom, moet wel aan den dood van Romeo en Julia in het grafgesticht der Capulets doen denken. Doch kon de dichter, kort nadat hij het roerend slottooneel van de tragedie der liefde geschreven had, er eene parodie van leveren in een volgend stuk, dat even eenig is in zijne soort, even voortreffelijk en ongeëvenaard? Het moge vreemd zijn, maar waarom zou hij dit niet gedaan hebben? Is er één tooneelwerk ter wereld, dat zich met den Midzomernachtsdroom laat vergelijken? En is het onmogelijkste er niet mogelijk in gemaakt? Het stuk heeft drie zeer ongelijksoortige bestanddeelen: de bruiloft van Theseus en Hippolyta, benevens de lotgevallen der vier verliefden, de pogingen der handwerkslieden om comedie te spelen, de twist van den koning en de koningin der elfen en hierbij de guitenstreken van Puck; dit alles komt in het stuk niet eenvoudig naast elkander voor, maar het is samengeschakeld, samengeweven, door een innig verband vereenigd! Wie het wonder doorgronden wil, leze en herleze het onvergelijkelijk meesterstuk!

Dezelfde begaafdheid, van zeer ongelijksoortige bestanddeelen dooreen te weven en tot een wonderschoon geheel te verwerken, merken wij ook in den „Koopman van Venetië" op. De zoo verschillende geschiedenissen van Antonio en Shylock, van Portia en Bassanio, van Jessica en Lorenzo zijn met elkander in het nauwste verband gebracht. Gegevens voor het beloop der geschiedenis leverde hem een oud verhaal van Giovanni Fiorentino, waaruit in de aanteekeningen het noodige medegedeeld is*); hij wijzigde dit, daar het niet geheel te

*) Deel I, blz 494. Hier zij nog opgemerkt, dat Fiorentino's novellenverzameling wel, zooals daar gezegd is, in 1554 gedrukt werd, maar veel ouder is en reeds van 1378 dagteekent. Minder juist is aldaar, blz. 495, gezegd, dat Giannetto door zijn vader „verstooten" was; zijn vader wist, dat hij door den schatrijken kinderloozen Ansaldo als kind zou worden aangenomen; hij vermaakte daarom zijne nalatenschap aan de twee broeders van Giannetto, doch gaf dezen

gebruiken was, door er de keuze tusschen de drie kastjes in te vlechten, waarvan hij het denkbeeld aan eene oude novellenverzameling, die ook Fiorentino's bron geweest was, de *Gesta Romanorum*, ontleende. Meer dan den gang der geschiedenis leverden hem zijne bronnen niet op; hij vond er Antonio en Shylock, Portia en Bassanio in, maar de prachtige karakterteekening is zijn eigen werk; hij dacht Jessica en Lorenzo, ook Gratiano en de andere vrienden van Antonio uit, evenzoo de twee Gobbo's, en natuurlijk ook de schaking van Jessica door Lorenzo, die van zooveel belang is, om het karakter van Shylock te doen uitkomen en zijne handelingen te verklaren; hij wist Shylock een jood te doen zijn, jegens de christenen in het algemeen vervuld van den haat, dien dezen zelf gedurende de middeleeuwen door vervolging en verschopping bij de joden hadden aangekweekt, en bovendien uit geldgierigheid in het bijzonder op den koopman Antonio gebeten, die, door welwillendheid jegens anderen, hem benadeelde. Uit dezen haat wordt het begrijpelijk, dat het hem een wellust is, een gezegeld stuk in handen te hebben, waardoor hem de kans, hoe gering aanvankelijk ook, aangeboden wordt, van eens over het lot van den gehaten christen te kunnen beschikken. Had in den beginne alleen de gedachte aan mogelijke wraak hem gestreeld, nu ongeluk op ongeluk zijn schuldenaar treft, en zijne dochter, door een christen geschaakt, zijne dierbare dukaten en edelgesteenten met christenen verkwist, is zijn wrok zoo fel, dat hij dien, alle vermaningen tot menschelijkheid terugwijzend, en trots zijne geldgierigheid zelfs de voordeeligste aanbiedingen versmadend, met het leven van den christen wil verzadigen. De gloed, waarmede dit alles geschilderd is, de onpartijdigheid des dichters, die niet verheelt, wat de joden, als paria's der maatschappij, te lijden hadden, moeten ons niet op het dwaalspoor brengen, de teleurstelling van Shylock

een brief voor Ansaldo. — Wie de bronnen, waaruit Shakespeare geput heeft, uitvoerig wil leeren kennen, raadplege Simrock, *Die Quellen des Shakspeare*, zweite Auflage, Bonn. 1870.

niet als een tragisch voorval doen beschouwen, en in hemzelf geen martelaar doen zien, die door spitsvondige redeneeringen zijn recht moet derven; wij moeten niet door diepzinnige wijsgeerige redeneeringen gaan opsporen, welke verborgen waarheden de dichter in dit stuk op bedekte wijze heeft willen verkondigen; want de blijkbare moraal van het tooneel in de gerechtszaal is, dat, wie een kuil voor anderen graaft, er ten slotte zelf in valt; eene moraal, die in een blijspel volkomen op haar plaats is, zoodat zeer terecht onmiddellijk daarna het stuk op schertsenden toon voortgaat en ten einde wordt gebracht. Wie goed in den geest van het stuk wil doordringen, moge het lezen en herlezen, daarbij zich goed voor den geest stellend, hoe in Shakespeare's tijd de toestand der joden in de maatschappij was; hij zal bij het opmerken der tallooze schoonheden veel genieten, en tevens waarnemen, dat de dichter in meer dan één opzicht zijn tijd vooruit was; doch hij geve niet te veel toe aan de bespiegelingen van velen, over de wijsgeerige grondbeginselen, welke Shakespeare op geheimzinnige wijze er in predikt. Trouwens in vele gevallen doet men beter, zich aan Shakespeare zelf te houden en zich niet door zijne verklaarders te laten leiden.

„De Koopman van Venetië" is omstreeks 1595, misschien een jaar vroeger of later, geschreven; uit ditzelfde tijdperk dagteekenen hoogstwaarschijnlijk de historiestukken, „Koning Jan" en „Koning Richard de Tweede." Het eerste staat geheel op zichzelf, maar „Koning Richard II" maakt met de beide deelen van Koning Hendrik IV en met „Koning Hendrik V" een geheel uit; deze vier zijn natuurlijk achter elkander bewerkt, en „Koning Jan" moet er aan zijn voorafgegaan. De meermalen (b.v. blz. 408) vermelde lijst van Meres, van 1598, bevat „Koning Jan", „Richard II" en „Hendrik IV", waarvan hij alleen het eerste deel, maar misschien tevens het tweede bedoeld kan hebben; men weet, dat „Hendrik V" in 1599 voltooid was (zie blz. 409).

„Koning Jan" zal dus omstreeks 1595, — blijve in het

midden, voor of na „De Koopman van Venetië" — geschreven zijn. Terwijl Shakespeare aan al de overige koningsstukken de mededeelingen van Holinhed's kroniek ten grondslag legt, heeft hij hier een ouder, zeer uitvoerig, uit twee deelen bestaand, historisch drama, dat in 1591 zonder den naam van den schrijver het licht zag, gebezigd. Hij volgt dit door alle bedrijven en tooneelen heen, en waar hij er van afwijkt, is dit niet om van Holinshed gebruik te maken en zich nader aan de geschiedenis te houden, doch alleen om een beter, den toeschouwer meer boeiend geheel te leveren, dus om dramatische redenen. De vergelijking van het oudere stuk en Shakespeare's bewerking is wel geschikt om het onderscheid tusschen gewoon werk en meesterwerk te doen inzien. Dat de oudere „Koning Jan" mede van Shakespeare afkomstig en later door hem omgewerkt zou zijn, is niet aan te nemen; zijne oudere historiestukken, die op zichzelf een goed beeld zijner ontwikkeling als schrijver van historiestukken geven, dragen een anderen stempel, dien van zijn machtigen geest. Bovendien, Shakespeare werkte een vroegeren arbeid van hemzelven nooit om; wat hij voortbracht, had waarschijnlijk dadelijk den vorm, dien het behield; de uitgevers der folio-editie deelen zelfs mede, dat zij schier nooit eene doorhaling in zijne handschriften hebben gevonden. Zijn overvloed van denkbeelden en zijn scheppingsvermogen waren te groot, dan dat het veranderen en beschaven van zijnen vroegeren arbeid hem kon aantrekken. Iets anders was het herscheppen van het werk eens anderen, waarvan de kern goed, doch de vorm gebrekkig was. Dat hij dit hier ondernam, behoeft niet te verwonderen; de historiestukken vielen zeer in den smaak *), zoodat het belang van den schouwburg het wenschelijk kan gemaakt hebben, het tweeledige stuk, dat veel goeds bevatte, in meer beknopten vorm te vertoonen. Zoo kan het zijn, dat Shakespeare op aandringen van anderen, van zijn vakgenooten,

*) Men zie hierover en over de historiestukken in het algemeen de Aanteekeningen op „Koning Jan", Deel II, blz. 503.

zich met de omwerking belastte. Doch evenzeer is het mogelijk, dat hijzelf er zich met liefde aan wijdde; moge ook Koning Jan op verre na niet zooveel belangstelling wekken als de door eigen schuld ongelukkige, maar dichterlijke Richard de Tweede, de figuur van den zich tot een held ontwikkelenden bastaard Faulconbridge, de tooneelen, waarin Constance of haar zoon optreden, waren wel waardig, dat Shakespeare ze bewerkte. Dat het stuk de toeschouwers boeide, zouden wij, zelfs al hadden wij het getuigenis niet van Meres, die het als voortreffelijk opnoemt, niet kunnen betwijfelen; want waar de liefde tot het vaderland en de liefde eener moeder zóo ten tooneele worden gevoerd, blijft het handgeklap niet uit, en is de indruk diep en duurzaam.

Ongetwijfeld is „Koning Richard II" korten tijd na „Koning Jan" geschreven; de overeenkomst in bewerking van beide stukken kan dit doen zien. Met zeer groote waarschijnlijkheid kan men 1596 voor het jaar van ontstaan aannemen, want eene quarto-uitgave van dit stuk zag in 1597 het licht. Vergelijkt men het met de oudere historiespelen, dan ziet men, hoe verre Shakespeare in de dramatische opvatting en bewerking van historische onderwerpen gevorderd was. Dit stuk omvat de matige tijdsruimte van slechts twee jaren, en met de drie, die er bij behooren, eene geringere, dan het eerste deel van „Koning Hendrik VI" alleen. Het begint met de aanklacht van den hertog van Norfolk door Hendrik van Hereford in 1398 en eindigt met Richards dood in 1400, zoodat de loop der gebeurtenissen gemakkelijk te overzien is. De reeks van tyrannieke daden, door Richard begaan, waaromtrent in de aanteekeningen, Deel III, blz. 557, het noodige vermeld is, krijgen wij dus niet te zien en vernemen wij slechts van zijne aanklagers. Het ergste, wat wij van hem zien, is zijn gedrag aan het sterfbed van zijn oom Jan van Gent, en het schreeuwend onrecht, dat hij pleegt, door zich diens erfenis toe te eigenen, en deze, tegen alle gegeven beloften in, aan den zoon en rechtmatigen erfgenaam, Hendrik van Here-

ford, te onthouden, — eene daad, waardoor hij zich in het verderf stort. De schuld van Richard II komt dus in het stuk minder uit dan in de geschiedenis, en terecht, want hierdoor kan bij den toeschouwer deernis met zijn lot opgewekt worden, en in dezelfde mate schijnt ook de schuld van Hendrik van Hereford, of Bolingbroke, die tegen hem in opstand is, die rijst naarmate Richard daalt, en die niet vrij te pleiten is van medeplichtigheid aan zijn dood, grooter, zoodat de moeiten en zorgen, die in de twee volgende stukken den overwinnaar steeds bezig houden en drukken, voldoende gerechtvaardigd en in den „Richard II" behoorlijk voorbereid worden.

Letten wij nu verder op de dichterlijke natuur, die aan Richard wordt toegekend en die zich op de schoonste wijze uit, op de uitmuntende karakterteekening van Jan van Gent, van Bolingbroke, van den ouden York, dan moet erkend worden, dat Shakespeare met de grootste zorg dit stuk geschreven heeft en er zijne kunstvaardigheid schitterend in heeft doen blijken. Dat het stuk desniettemin niet den diepen, tragischen indruk maakt, dien men verwachten zou, is aan den aard en de handelingen van den hoofdpersoon te wijten. Wij kunnen medelijden met hem hebben, omdat hij ongelukkig is, maar zijne zwakheid en wankelmoedigheid, de miskenning zijner plichten en het dwaas vertrouwen op zijne rechten, het misbruik dat hij van zijne macht maakt, dit alles toont hem als onbekwaam tot heerschen, waar zijn tegenstander uitnemend geschikt toe blijkt, en ontrooft hem de sympathie, die zijn val zou betreuren.

Hoewel de volgende historiestukken reeds ontworpen waren, zal de dichter waarschijnlijk in dezen zelfden tijd, als ter afwisseling, nog een of twee blijspelen geschreven hebben. Misschien behoort de „Temming van de Snibbe" hier gerangschikt te worden, maar het kan ook zijn, dat dit stuk van vroeger dagteekent; men vergelijke, wat hierover in de aanteekeningen, Deel V, blz. 472, gezegd is. Shakespeare leverde

ons eene verfijnde, veredelde bewerking van een ouder, grof en plomp stuk, dat in 1594 het licht zag. Dat hij er veel bijval mee behaald heeft, dat de vertooning veel toeschouwers getrokken en dezen bijzonder vermaakt heeft, is, al ontbreken ons berichten hieromtrent, met zeer groote waarschijnlijkheid te gissen, daar het stuk reeds spoedig in andere landen, met name in Nederland en Duitschland, nagevolgd en vertoond werd en nog heden ten dage, als het gespeeld wordt, met groot genoegen gezien en luide toegejuicht wordt.

Eveneens moet „Eind goed, al goed" tot de stukken behooren, waarmede Shakespeare het schrijven van de historiespelen afwisselde. Het kan in 1594 of 1595 geschreven zijn, doch ook iets later, maar zeker is het geschreven vóor het eerste deel van „Koning Hendrik IV", dat in 1598 door Meres genoemd wordt; dat deze waarschijnlijk „Eind goed, al goed" bedoelt, als hij een stuk *Love's Labour's won* vermeldt, is reeds blz. 408 medegedeeld. Men raadplege hierover, alsmede over de bronnen, welke Shakespeare ten dienste stonden, en over den stijl, of liever de verschillende stijlsoorten, die in dit stuk aangetroffen worden, de Aanteekeningen, Deel V, blz. 492. Dat het vóor „Koning Hendrik IV" geschreven is, mag onbetwijfelbaar genoemd worden: de zwetser Parolles, die er in voorkomt, is genoeg, om dit te staven. Men herkent in hem eene eerste, zeer goed gelukte schets, die uitgewerkt is tot den dikken ridder Falstaff en ook tot den vaandrig Pistool. Nadat Shakespeare deze karakters geschapen had, heeft hij er zeker geen schetsachtige herhaling van gegeven, zooals Parolles dan wezen zou. — Hoeveel schoons het stuk ook moge bevatten, en met hoeveel zorg Helena's karakter ook geteekend zij, geheel en al kan het niet bevredigen: dat Helena zich door den koning aan den beminden Bertram als vrouw laat opdringen en dan door list de voorwaarden weet vervuld te krijgen, van welke hij geschreven heeft, dat zij door haar vervuld moesten zijn, eer hij haar als zijne vrouw wil aan-

nemen en erkennen, is meer, dan men met genoegen leest, en zou ongetwijfeld tegenwoordig bij de vertooning slechts bij zeer enkelen bijval vinden. In Shakespeare's tijd dacht men hieromtrent blijkbaar anders.

Hoogstwaarschijnlijk zette Shakespeare na deze afwisseling zijne reeks van historiestukken voort en schreef de beide deelen van „Koning Hendrik IV." Van het eerste deel verscheen in 1598 de eerste quarto, die in 1599, 1604, 1608, 1613 en 1622 door andere drukken gevolgd werd, welke wel de bijvoeging „Op nieuw verbeterd door William Shakespeare" op den titel dragen, doch alleen meer drukfouten bevatten. In de folio van 1623 is het naar de quarto van 1613, hier en daar verbeterd, afgedrukt; voor de verkrijging van een zuiverder tekst moet men meermalen tot de vroegere quarto's teruggaan. Van het tweede deel verscheen slechts een enkele quarto, in 1600, die in menig opzicht gebrekkig is, zoodat zij slechts hier en daar ter verbetering of aanvulling van den tekst der folio, welke naar een veel beter handschrift gedrukt is, strekken kan. Op de beide deelen van „Koning Hendrik IV" volgde ongetwijfeld spoedig „Koning Hendrik V", die, blijkens den proloog voor het vijfde bedrijf, in 1599 ten tooneele werd gebracht, zoodat toen de geheele reeks van acht historiestukken, welke, met de laatste regeeringsjaren en den val van Richard II beginnende, de opkomst en den ondergang der vorstenhuizen van Lancaster en York en de troonsbestijging van den eersten Tudor voor oogen stellen, volledig was. Van „K. Hendrik V" verscheen in 1600 eene quarto-uitgave, maar zeer slecht en onvolledig (zie Deel III, blz. 611), zoodat de tekst blijkbaar op onrechtmatige wijze, door opschrijving onder de voorstelling, verkregen was en eerst de folio de echte lezing deed kennen; toch werd de quarto nog tweemaal, in 1602 en 1608, herdrukt.

De beide deelen van „Koning Hendrik IV" worden, zooals reeds gezegd is, in „Koning Richard II" uitstekend voorbereid en voor het goed begrijpen van het karakter, de moei-

lijkheden, handelingen en bepeinzingen des konings, is het volstrekt noodig, laatstgenoemd stuk vooraf met aandacht te lezen. Niet minder schoon dan het karakter des konings, is dat van zijn zoon, den prins van Wales, den lateren koning Hendrik V, ontwikkeld. Wars van allen schijn en onwaarheid, had hij het leven aan het hof ontweken en zich aan een loszinnig leven, dat hem aantrok, overgegeven, den omgang zoekende met ruwe klanten, onder welke de onverbeterlijke egoist, Sir John Falstaff, de eerste is. Wanneer de Prins optreedt, in het tweede tooneel van het eerste bedrijf, heeft hij ondertusschen de voosheid en nietswaardigheid van dit loszinnig leven reeds doorgrond, zooals uit zijne eerste alleenspraak blijkt. Moge hij tijdelijk nog met den dikken deugniet en diens gezellen als kameraad omgaan, nog vóor het eerste deel ten einde loopt, in den strijd met Percy en in de woorden, die hij aan den gevallen tegenstander wijdt, komt zijn edele aard ten volle uit. In het tweede deel is hij nog wel niet van Falstaff en diens aanhang geheel vervreemd, maar de omgang is op verre na zoo levendig niet meer als vroeger; en wie op den deemoed en de bescheidenheid let, waarmede hij zich als zoon en als held gedraagt, behoeft niet verbaasd te staan over de waardige wijze, waarop hij onmiddellijk na den dood zijns vaders als koning optreedt, en evenmin over de vastberadenheid en kloekheid, welke hij in het stuk, dat zijn naam draagt, zoowel tegenover de samenzweerders, die hem belagen, als tegenover de vijanden van zijn land aan den dag legt. Onder de andere personen verdient vooral Hendrik Percy de aandacht; vergelijkt men verder de tooneelen, waarin de samenzwering tegen Hendrik tot stand komt, met tooneelen van het tweede en derde deel van „Koning Hendrik VI", dan ziet men, welke vorderingen de dichter gemaakt heeft, hoe vast en scherp de toestanden geteekend zijn, hoe ieder geheel naar zijnen aard spreekt en handelt, en hoe zorgvuldig alle bijzonderheden zijn uitgewerkt.

Welk waarachtig leven Shakespeare zijne scheppingen inblaast,

blijkt ten duidelijkste uit den machtigen indruk, dien Sir John Falstaff met de zijnen op den toeschouwer of lezer maakt. Zij brengen de handeling wel is waar niet of weinig vooruit, doch men zou ze niet willen missen, vooral den onsterfelijken Falstaff niet, al nemen de tooneelen, waarin hij optreedt, eene overgroote ruimte, wel vijf twaalfde van het stuk, in. De buitengewone bijval, dien het eerste deel van Koning Hendrik IV gevonden heeft, onder anderen uit het groot aantal herdrukken van de quarto blijkbaar, is ongetwijfeld voor een goed deel aan den dikken ridder te danken. Van het tweede deel zag, zooals boven gezegd is, slechts eene enkele afzonderlijke uitgave het licht; het schijnt nooit zoo veel indruk gemaakt te hebben als het eerste. Wel treedt Falstaff er in op, meermalen zelfs en in groote tooneelen, doch de omgang met zijn vorstelijken kameraad is bijna opgehouden, en hiermede blijft een groote prikkel uit, die zijn geest voortdurend opwekt; hij moet zich in lagere kringen bewegen; en hoe kostelijk ook de personen, waar hij mede verkeert, zooals Zielig en Pistool, geteekend zijn, hoewel Falstaff's geest nog even slagvaardig zij als vroeger, dit alles is geene vergoeding voor het gemis van zijne gesprekken met Prins Hendrik. Toch moesten deze wegblijven, om er op voor te bereiden, dat de prins, die het leven ernstiger gaat opnemen en weldra een voortreffelijk vorst zal blijken, hem terug zal wijzen, wanneer de onverbeterlijke zondaar zich tot hem wendt. En zoo gebeurt het hem, terecht; hij vertrouwt, nu zijn Hendrik koning geworden is, nog meer dan ooit te kunnen toegeven aan zijne eigenbatige lusten, maar moet ondervinden, dat hij verbannen wordt en op geen mijlen afstands het hof mag naderen; ja, hij moet het nog genadig achten, dat hij geen gebrek te lijden zal hebben, daar hem levensonderhoud wordt toegezegd! Moge de dichter zelf, volgens zijne eigene mededeeling, eens van plan geweest zijn, Falstaff nogmaals, in „Koning Hendrik V", te doen optreden, het bleek hem zeker bij het uitwerken van dit stuk, dat het niet gebeuren

mocht, en hieraan hebben wij, uit den mond van vrouw Haastig, het fraaie verhaal van Falstaff's dood te danken. — Kon alzoo de dikke zondaar in het tweede deel van „Koning Hendrik IV" niet zooveel bewonderaars en toejuiching oogsten als in het eerste, evenzeer was het ten nadeele van dit tweede deel, dat zoowel de hernieuwde opstand van Engelsche grooten, als de spanning, die op nieuw tusschen den koning en zijn zoon ontstond, herhalingen waren van handelingen en toestanden, die in het eerste deel voorkwamen. Hoe rijk het tweede deel ook zijn moge aan schoonheden van den eersten rang, te verwonderen is het niet, dat het in mindere mate dan het eerste de gunst van het publiek verwierf.

Een andere snaar werd aangeslagen in „Koning Hendrik V". De hoogvereerde vorst, wiens dood op jeugdigen leeftijd, na eene roemvolle regeering, voor Engeland een zware slag was, die gevolgd werd door tal van rampen, — reeds jaren vroeger door Shakespeare in zijn „Koning Hendrik VI" ten tooneele gebracht, — treedt hier op in al zijne grootheid. Kalm en vastberaden weet hij, kort na zijn optreden, eene geduchte samenzwering in de geboorte te smoren, en grijpt daarna, uitgetart, naar het zwaard, om den krijg in 's vijands land over te brengen. In dit stuk, dat eigenlijk geheel aan den roemvollen krijg met Frankrijk gewijd is, dat de ongehoorde zege bij Agincourt in herinnering brengt, en met het huwelijk van den koning en de Fransche princes, waardoor de heerschappij van Engelands koning over Frankrijk bezegeld wordt, eindigt, komen al de deugden van den geliefden vorst, zijne bezonnenheid, zijn heldenmoed, zijne bescheidenheid en zijne innige vroomheid op het heerlijkst uit. Van dramatische verwikkeling, van een knoop, die gelegd wordt en ontward moet worden, is er eigenlijk in dit stuk geen sprake; misschien heeft Shakespeare om deze reden, ten einde zijn dichtwerk te nadrukkelijker ter verheerlijking van Engelands heldenmoed te doen strekken, elk bedrijf door een met gloed geschreven koor doen voorafgaan. En wel mocht hij dezen

krijg zijn' toeschouwers voor oogen brengen, en hun gemoed tot liefde voor hun land ontvlammen, want — reeds in de aanteekeningen, Deel V, blz. 604, werd er op gewezen — in dezen krijg werd de eenheid van het Engelsche volk voor goed gevestigd en was dit volk zich zijner kracht bewust geworden.

Hiermede was de reeks der Engelsche historiestukken voltooid; nog slechts eenmaal, veel later, behandelde Shakespeare een gedeelte der Engelsche geschiedenis, in zijn „Koning Hendrik VIII", welk stuk, evenmin als „Koning Jan", tot deze groote reeks behoort. Geen wonder, dat hij, na het afweven dezer belangrijke taak, afwisseling zocht en enkele blijspelen schreef, waaronder er zijn, die tot zijne schoonste scheppingen gerekend moeten worden.

Deze laatste woorden zijn ongetwijfeld niet van toepassing op het eerste hier te vermelden stuk: „De vroolijke Vrouwtjes van Windsor." Er bestaat eene overlevering, dat koningin Elizabeth den wensch geuit had, Falstaff verliefd te zien, en dat binnen veertien dagen alles hiervoor gereed moest zijn. Dit bericht is eerst van 1702, toen J. Dennis eene omwerking van Shakespeare's stuk ten tooneele bracht; doch onwaarschijnlijk is de mededeeling niet te noemen. Er moet een krachtige drang uitgeoefend zijn om van den dichter te verkrijgen, dat hij de schim van den dooden Falstaff deed rondwaren. Want inderdaad, alleen een schim van hem, — zij het ook een dikke, — treedt in dit stuk op; de oude rot is versuft en loopt op allerlei manieren in de val; zijn geest is vet geworden, zijn guitig oog is dof, een uitgezetten strik merkt hij niet meer op. Met dit al is het opmerkelijk, hoe Shakespeare zich van de waarschijnlijk, 't zij door de koningin, 't zij door het publiek, opgedrongen taak kwijt; eene novelle van Giovanni Fiorentino (reeds bij „Eind goed, al goed" genoemd) kon hem op den weg helpen en het gebruik van de waschmand aan de hand doen, maar Anna Page, Fenton, dokter Cajus, Slapperman, zijn allen scheppingen des dichters.

Hoeveel geestigs er in dit blijspel ook op te merken zij, het is voor het nagaan der ontwikkeling van Shakespeare's geest van geen belang; Falstaff was dood, en geen bevel der koningin in staat hem op te wekken. Toch moet zijn levensbeschrijver op dit stuk letten, daar men er met groote waarschijnlijkheid uit kan afleiden, dat Shakespeare met Sir Thomas Lucy iets uitstaande had, waarover men blz. 315 van dit deel en blz. 553 van deel VI naleze.

Hooger lof is aan „Veel Leven om Niets", ongetwijfeld mede uit dezen tijd herkomstig, te geven, al zijn er op dit stuk aanmerkingen te maken, zoodat het wat al te veel aan zijn titel beantwoordt en den lezer of toeschouwer niet geheel bevredigt. Evenals in verscheidene andere stukken, zijn hier ernst en boert op verrassende wijze dooreengeweven. Shakespeare nam een oud verhaal, waarvan de kern reeds in Ariosto's „Razende Roeland" te vinden is, maar dat meer uitgewerkt in Bandello's novellenverzameling voorkomt, ter hand, en ontleende er de door Claudio lichtvaardig geloofde belastering van Hero door Don Juan aan; doch de door hemzelven in het leven geroepen personen, de elkander met kwinkslagen steeds bevechtende Benedict en Beatrice, spelen eene zoo belangrijke rol, dat de vroolijke bijhandeling de ernstige hoofdhandeling, die trouwens een blij einde neemt, overheerscht, en het geheel een echt blijspel is. Hoe kunstvol Shakespeare te werk gaat, moge in dit stuk opgemerkt worden. Mocht het verwondering wekken, dat Claudio, wiens daden in den krijg zoo hoog geroemd worden en den nijd van Don Juan in zoo hooge mate opwekken, zóó lichtgeloovig en zwak is, dat hij zonder nader onderzoek de arme Hero van zich stoot, — de dichter heeft er voor gezorgd hem reeds vroeger als lichtgeloovig, zwak en heftig te doen kennen, daar hij op het bal even gretig aan de inblazingen van Don Juan, die den prins belastert, het oor leent. Evenzeer heeft hij zorg gedragen, dat wij door de verstooting van Hero niet al te diep getroffen worden en uit de blijspelstemming

geraken, want wij weten, dat de uitvoerders van het schelmstuk reeds achter slot en grendel zitten, en zijn terstond ook met het geheim bekend, dat de doodgewaande Hero niet wezenlijk dood is. En kostelijk is het, dat het plompe bedrog van Don Juan niet door het verstand der verstandigen, maar door het onverstand der onnoozelen, de zoo meesterlijk geteekende dwaze nachtwachts, ontdekt wordt! In zulk een stuk mocht eene bijhandeling, als de schermutselingen en het vrede-sluiten van Beatrice en Benedict, eene breede ruimte innemen. Dat deze twee fijne vernuften, die onophoudelijk kibbelen, zoo ras en op zoo eenvoudige wijze tot elkander gebracht worden, behoeft mede niet te verwonderen, want reeds in het begin van het stuk zien wij, hoe Beatrice verlangt, Benedict weder te ontmoeten, zij het dan ook om met hem slaags te geraken; en Benedict geeft, hoe hij ook smale, duidelijk genoeg te kennen, dat zij hem bevalt, hem aantrekt. De door den prins uitgedachte list brengt niet samen, wat van elkander afkeerig is, maar verhaast alleen de vereeniging, die toch niet zou uitblijven. En dat deze vereeniging op innige overeenstemming berust, dat beiden, hoe zij ook kibbelen en elkaâr plagen, een edelen aard bezitten, blijkt ten duidelijkste uit beider vaste overtuiging, dat de zachte Hero belasterd is, en uit beider innige deelneming in haar lot, eene overeenstemming, die hunne liefde bevestigt. Men vergelijke met dit paar Biron en Rosaline uit „Veel Gemin, geen Gewin", en overwege, of de dichter op een hooger standpunt staat dan vroeger! — Waar alles zoo gelukkig afloopt, letten wij niet verder op den lasteraar; wij weten, dat hij in hechtenis is, doch wij bekommeren ons niet verder om hem; de straffen, die hem wachten, zullen later worden uitgedacht! — In een later tijdperk van zijn leven, toen de tijd van lustige en luimige blijspelen voor hem voorbij was, zou Shakespeare nog eens hetzelfde onderwerp behandelen, nog eens den beminnenden, maar lichtgeloovigen man, de onschuldige en vertrouwende liefde en den lasterenden duivel ten tooneele

brengen, maar dan zou hij tot in de diepste verborgenheden van het menschelijk hart doordringen, dan zouden de hartstochten het geheele wezen van den mensch innemen, en Othello, Desdemona en Jago zouden de hoofdpersonen zijn van een onvergelijkelijk treurspel.

Dat het volgend stuk „Elk wat wils", *As you like it*, van 1599 of slechts enkele maanden vroeger of later dagteekent, is buiten allen twijfel, daar het in 1598 door Meres niet genoemd wordt en op 4 Augustus 1600 in het boekhandelaarsregister werd ingeschreven. De bron, waar Shakespeare uit putte, was de roman van Thomas Lodge, „Rosalinde, Euphues' gouden nalatenschap", *Rosalynde: Euphues Golden Legacie* (reeds blz. 368 vermeld), waarvan hij een uitgestrekt gebruik maakte, zoodat hij de meeste personen en den gang der handeling, ja zeer vele bijzonderheden er uit overnam. Jacques, Toetssteen, Dorothea, Willem en Draaitekst echter komen alleen bij Shakespeare voor. In het tweede gedeelte moest hij, om de eischen, die de vertooning stelt, hier en daar van zijne bron afwijken. Bij Lodge wordt Celia door Orlando's broeder Olivier uit de handen eener rooverbende gered, zoodat hare genegenheid voor haren redder beter dan in het stuk verklaarbaar wordt; bij Lodge komen de grooten van het land, de pairs, tegen den overweldiger in opstand en leveren hem aan den zoom van het woud een gevecht, waarbij hun de verdreven hertog met de zijnen te hulp komt en na de overwinning in zijne heerschappij hersteld wordt; den overweldiger heeft hij niet meer te duchten, want deze is in den strijd gevallen. Shakespeare kon in de eenzaamheid van het woud geen rooverbende brengen, geen leger doen optreden, hij moest zich op een andere wijze redden; doch dat de handeling hierdoor in waarschijnlijkheid gewonnen heeft, zal wel niemand beweren. Evenwel, dit is hier van minder beteekenis, want op waarschijnlijkheid, ja op mogelijkheid kan de handeling toch geen aanspraak maken; en als men alles, wat voor de handeling niet noodig is, uit het stuk

wilde verwijderen, zou zeker meer dan de helft moeten gekapt worden; doch Shakespeare weet alles met zooveel bekoorlijkheid te bedeelen, met zulk een dichterlijken glans te doen stralen, dat men bij het lezen van het begin tot het einde geboeid wordt en geen enkel gedeelte zou willen missen; hoe ongewoon ook in vorm, hoe ook met alle regelen in strijd, is dit stuk toch een voortreffelijk blijspel, dat eenig in de geschiedenis der letterkunde en tegelijk onnavolgbaar is. Voor de vertooning stelt het natuurlijk aan de spelers zeer hooge eischen: zij moeten zorgen, dat het dichterlijk waas, dat over het geheele stuk is uitgebreid, door de plompe werkelijkheid niet wordt weggevaagd, de verbeelding des toeschouwers voortdurend wordt bezig gehouden en aan zijn verstand den tijd niet gelaten om over de mogelijkheid of waarschijnlijkheid der gebeurtenissen en handelingen te gaan nadenken.

Nog kostelijker parel ondertusschen onder Shakespeare's echte blijspelen is ongetwijfeld „Driekoningenavond of Wat gij wilt", dat van 1600 of 1601 dagteekent. Van den eersten regel af, waarin de hertog de muziek het voedsel der liefde noemt, tot den laatsten, waarin hij aan Viola de hand reikt, worden wij geboeid, en nu eens gestreeld en geroerd, zonder daarom tot weemoed gestemd te worden, dan weder tot gullen aanhoudenden lach geprikkeld. De verwikkelingen zijn vele en houden de aandacht en nieuwsgierigheid voortdurend levendig, de personen zeer verschillend van karakter en allen uitmuntend geteekend; de tooneelen zijn afwisselend en allen behoorlijk in verband gebracht; het meer ernstige deel der handeling bevat eene zoo opgewekte levensbeschouwing, is er zoo van doordrongen, de meer boertige gedeelten zijn zoo dol en vroolijk, dat wij steeds in de aangenaamste stemming verkeeren; de ontknooping maakt allen gelukkig, en zij vloeit op de natuurlijkste wijze uit al het voorafgaande voort. Geen enkel blijspel van Shakespeare is zoo zonnig als dit. En letten wij nader op de hooge kunst, waarmede de zeer verschillende bestanddeelen tot een harmonisch geheel vereenigd zijn, op

de wijze, waarop de gedachten zijn uitgedrukt, dan erkennen wij, dat de dichter een volkomen meesterschap verworven heeft, zoowel in den bouw van het drama, als in stijl en taal. Aan een Italiaansche novelle van Bandello, die hij in een Engelsche bewerking door Barnaby Rich, welke in 1581 verscheen, gelezen kan hebben, is een gedeelte der handeling ontleend, maar hij heeft dit zoo gewijzigd en door de bijgevoegde, meer comische handeling zoo verrijkt, dat het geheele blijspel zijne eigene schepping kan genoemd worden.

Rekenen wij, dat het eerste tijdperk, de morgenstond van Shakespeare's werkzaamheid, met den Titus Andronicus begonnen, zich uitstrekt tot de voltooiing van „Koning Richard III", een echt treurspel, dat hem reeds als meester kenschetst, dan moeten wij de stukken, die daarna geschreven werden en hier door ons beschouwd zijn, tot zijn tweede tijdperk rekenen. Op den morgenstond, waarin alleen zeer in de vroegte zijne zon door eenige nevelen verduisterd werd, was een prachtige voormiddag gevolgd, en nu stond zijne zon, aan een onbevlekten hemel, op hare middaghoogte. Aleer wij haar nu in haren verderen loop nagaan, moeten wij de tot dusver genoemde stukken nogmaals overzien.

Merkwaardig is het op te merken, hoe Shakespeare, die in oorspronkelijkheid ongeëvenaard is, bij het ontwerpen van het plan zijner stukken geenszins naar oorspronkelijkheid streeft, maar het plan meestal vrij getrouw aan de geschiedenis of aan de eene of andere novelle ontleent. Bij de historiestukken ligt dit wel in den aard der zaak, doch ook in deze houdt hij zich bijzonder getrouw aan de kroniek, welke hij eenmaal tot leiddraad heeft gekozen; hij is natuurlijk gedwongen hier en daar de gebeurtenissen van jaren in een kort bestek, soms in een enkel tooneel, samen te trekken; soms is hij verplicht de volgorde der gebeurtenissen te wijzigen, zooals hij dit op groote schaal in het eerste deel van Koning Hendrik VI gedaan heeft; soms smelt hij twee gebeurtenissen, die voor het vervolg ongeveer dezelfde beteekenis

hebben, zooals den slag van Sint Albaans in 1455 en dien van Nottingham in 1460, tot één samen; maar over het algemeen volgt hij de overlevering, voor zoo ver de ontwikkeling der karakters hem niet tot verandering dwingt. Want de menschen in hun waren aard te doen kennen, hun karakter in een helder licht te stellen, de drijfveeren hunner handelingen aan te toonen en deze laatste uit het karakter te doen voortvloeien, kortom, zijne personen echte menschen te doen zijn, die geheel naar hunnen aard spreken en handelen, is het doel, dat hij zich voorstelt. Waar hij, om dit te bereiken, de geschiedenis moet wijzigen, schroomt hij geenszins, hoe getrouw anders aan zijne kroniek, dit te doen. Om het karakter van Richard van Gloster, den lateren koning Richard III, goed te doen kennen, laat hij hem reeds tijdens den dood zijns vaders in 1460 te velde staan en een dapper krijgsman blijken, schoon hij toen inderdaad nog een knaap was van acht jaren; doch hij bereikt er dan ook dit mede, dat het geheele karakter ons onuitwischbaar voor oogen staat. Met gelijk doel weet hij ook treffende episodes uit te denken; de overpeinzing van koning Richard II in den kerker, zijn gesprek met den stalknecht en zijn strijd met de binnendringende moordenaars mogen er voorbeelden van zijn. Waar de overlevering meldt, dat prins Hendrik, later de voortreffelijke koning Hendrik V, in zijn jeugd met losbandig volk van minderen rang omging, was hem dit genoeg om aan Sir John Falstaff en de zijnen het leven te schenken. Doch welke vrijheden hij zich ook meermalen veroorloofde, hij teekent ons een juist beeld zijner personen; zelfs komt het meermalen voor, dat zijne scherpzinnigheid en juist oordeel, met wonderbaar vermogen uit 's menschen daden de roerselen zijns gemoeds doorgrondend, aan de figuren der kronieken een leven schonk en gedachten leende, in overeenstemming met de uitkomsten, door de latere zorgvuldige onderzoekingen der wetenschap verkregen. Wat een beroemd geschiedkundige aangaande de historische waarde van Shake-

speare's stukken gezegd heeft, is reeds in Deel II, blz. 504, medegedeeld.

Was Shakespeare bij het schrijven zijner historiestukken uit den aard der zake verplicht, de stof aan de kronieken te ontleenen, ook bij het treurspel, dat in dit tijdperk van zijn leven geschreven werd, heeft hij zich voor den gang van het stuk aan een verhalend gedicht gehouden; doch ook hier heeft hijzelf de karakters geschapen; ja, verscheidene belangwekkende personen van zijn stuk worden in dit gedicht niet of te nauwernood genoemd.

Dat Shakespeare ook aan zijne blijspelen over het algemeen, met slechts weinige uitzonderingen, de eene of andere novelle ten grondslag legde, heeft op deze werken een eigenaardigen stempel gedrukt, daar hij zich ook hier ten doel stelde de karakters te doen uitkomen; de wijzigingen, die hij meermalen aan het verhaal toebracht, waren veeleer hierop berekend, dan bestemd om den loop der geschiedenis natuurlijker te maken. De verwikkelingen zijn bij zijne stukken geenszins hoofdzaak; ja, de wijze, waarop de ontknooping plaats heeft, is vaak onwaarschijnlijk genoeg. Shakespeare hechtte in zijne blijspelen hier blijkbaar minder gewicht aan. Zoo wordt het booze plan, dat in „Veel leven om niets" door Don Juan gesmeed en heimelijk ten uitvoer gelegd is, daardoor ontdekt, dat zijn medehelper het, dom genoeg, aan een ander vertelt, en wel juist op eene plaats, waar toevallig eenige nachtwachts zich ophouden, die, hoe onnoozel ook, dadelijk begrijpen, dat er een schelmstuk gepleegd is, en terstond een vreemden prins, gast van hun vorst, durven beschuldigen! Dat in „Veel Gemin, geen Gewin", de koning en drie zijner edellieden, tegen hunne pas bezegelde gelofte in, allen op hetzelfde oogenblik verliefd raken op eene der vier dames, die zij ontmoet hebben, en gelukkig geen twee op dezelfde, dat zij allen achtereenvolgens, zonder iets van elkaar te weten, op dezelfde plaats van een bosch komen, en dat drie hunner daar hardop de dichtregelen lezen, die

zij aan hunne aangebedenen gericht hebben, dit alles zondigt zeker niet door te groote waarschijnlijkheid. Meermalen laat Shakespeare een meisjen in mannengewaad optreden, — en daar in zijn tijd de meisjesrollen door jongens of aankomende jongelingen vervuld werden, werd het natuurlijk spel hierdoor bevorderd, — maar dat het verkleede meisjen zich niet het minste geweld behoeft aan te doen, en, zooals Portia in den „Koopman van Venetië", een pleidooi kan houden en op het oefenen van genade aandringen, waarbij zij hare stem vol en indrukwekkend moet laten klinken, en dat zij toch niet door haar man herkend wordt, — dat Rosalinde in „Elk wat wils" zelfs schertsen kan met haren vader en zijne nieuwsgierigheid kan prikkelen, zonder dat hij vermoedt, wie voor hem staat, — dat Viola in „Driekoningenavond" noch door hertog Orsino, die zooveel en zoolang met haar spreekt, noch door de gravin Olivia, wier liefde zij afwijzen moet, als meisjen herkend wordt, — is zeker meer, dan waarschijnlijk geacht kan worden. Met zulke berekeningen laat Shakespeare zich echter niet in; hij rekent veeleer op zijne kunst, van den toeschouwer te betooveren, zoodat deze niets anders meer ziet, dan hij verlangt, en het onmoog'lijkste moog'lijk acht. En dat hij inderdaad hierin slaagt, wie zal het loochenen? Schier al de genoemde stukken zijn, tot den laatsten tijd toe, ten tooneele gebracht met een praal, die in zijn tijd onmogelijk gerekend zou zijn, een praal, waarbij niet de verbeeldingskracht, door hem steeds bij zijn toeschouwers ondersteld, te hulp werd geroepen, maar waarbij men de werkelijkheid nabij trachtte te komen, een praal, dat voor eene poëzie van minder echt gehalte verderfelijk zou geweest zijn, — en zij hebben de zware proef zegevierend doorstaan. Dat wij dus vrede hebben met de eischen, die hij aan de verbeelding stelt, en thans vragen, welke karakters door hem in zijne blijspelen onder de oogen zijner toeschouwers worden gebracht, en tevens welke niet; want ook dit laatste kan tot kennis en waardeering van zijn geest en zijne dichtkunst leiden.

In het tafereel van zeden en karakters, dat groote blijspeldichters ontrollen, vallen steeds tweeërlei bestanddeelen te onderscheiden. Brengen zij de wereld, waarin zijzelf en hunne toeschouwers leven, ten tooneele, dan boeien en treffen zij door de zeden van hun tijd, vaak van de belachlijke zijde, voor te stellen, en door de personen, zooals zij dezen met hun scherpen blik hebben gadegeslagen, in al hunne eigenaardigheid, sprekend getroffen, te doen optreden. Hebben zij hierbij alleen de uiterlijke eigenaardigheden, in kleeding en manieren, nagebootst, dan moge het afbeeldsel de tijdgenooten boeien en vermaken, voor de lateren, die het oorspronkelijke niet voor zich zien, is het aantrekkelijke van de nabootsing grootendeels verdwenen. Maar mogen zeden en gewoonten veranderen, de mensch zelf, met zijne gewaarwordingen, met zijne begeerten en hartstochten, met de drijfveeren zijner handelingen blijft steeds dezelfde. Hebben zij dit alles bespied en als in een spiegel den toeschouwers voor de oogen getooverd, dan zal het beeld, hoe ook de zeden veranderen, door alle tijden heen, door zijne waarheid treffen en behagen. In dit opzicht was Shakespeare een meester. Zelfs daar, waar hij personen teekent, wier origineelen niet meer voorkomen, zooals de Spaansche bluffer Don Armado, de dwaze geestelijke Nathaniel, de onwetende schoolmeester Holofernes uit „Veel Gemin, geen Gewin", weet hij ze zoo vol leven te doen zijn, dat wij de waarheid der schildering, al zij deze naar den aard van het blijspel ook overdreven, terstond gevoelen, en er als waren wij tijdgenooten, behagen in kunnen scheppen.

Dat Shakespeare in al zijne werken steeds de natuur zelve tot gids nam en 's menschen aard scherp gadesloeg, drukte een eigenaardigen stempel op zijne scheppingen. De Italiaansche tooneelschrijvers waren bij de Latijnsche, Plautus en Terentius, ter schole gegaan, zooals dezen bij de Grieken, zonder onophoudelijk uit het volle menschenleven, dat belangwekkend is, waar men het weet te vatten, hunne onder-

werpen te putten. Vandaar dan ook, dat telkens dezelfde personen in hunne werken terugkeeren; men vindt gierige vaders, die door verkwistende zoons bedrogen worden, oude verliefde gekken, die bitter teleurgesteld worden, jongelingen, die verliefd zijn en de tegenwerking der ouders door schalksche middelen weten vruchteloos te maken, pochers, die van hun moed en krijgsbedrijven zwetsen, doch ten laatste in hunne nietigheid ontmaskerd worden, slaven, die met den zoon des huizes samenspannen om hun heer en meester te bedriegen, onwetende schoolpedanten, die door schijngeleerdheid anderen zand in de oogen trachten te strooien. Dit werden als het ware vaststaande tooneelfiguren, naar een bepaald model ontworpen, doch niet door studie der natuur met eigen leven begiftigd. Shakespeare kende ze, zooals blijkt, wanneer men zijne „Temming der Snibbe" ter hand neemt; daarin leveren de oude minnaar Gremio en zijn jonge mededinger Lucentio er voorbeelden van; doch men bedenke, dat dit stuk eene omwerking is van een ander en de karakterteekening niet belangrijk gewijzigd is; als hij meer zelfstandig te werk gaat, zooals in een zijner oudste werken, de „Klucht der vergissingen", waaraan toch eene Latijnsche klucht van Plautus ten grondslag ligt, weet hij dadelijk den tooneelpoppen leven in te blazen en karakters te schilderen.

Aan Shakespeare's scherp en fijn waarnemingsvermogen en diepe studie is de groote natuurlijkheid en verscheidenheid in zijne karakters te danken. De waard, een recht vermakelijk persoon in de „Vroolijke Vrouwtjes van Windsor", is naar het leven geteekend; al moge Parolles in „Eind goed, al goed" veel verwantschap hebben met de tooneelfiguur van een bluffenden lafaard, ook van hem moet hetzelfde getuigd worden. En welk eene verscheidenheid bij de minnenden! Eene Portia, eene Julia uit de „Twee Edellieden van Verona", eene andere Julia, eene Helena uit „Eind goed, al goed", eene Rosalinde, en eene Viola, zij beminnen allen even diep en vurig, maar ieder van haar is eene nieuwe schepping, zeer verschillend

van de overigen. Welk een rijkdom, in vergelijking van andere, zelfs groote tooneelschrijvers, bij wier beminnende vrouwen maar al te vaak een sterke familietrek op te merken valt! En bij de minnaars heerscht niet minder verscheidenheid.

Op nog een ander belangrijk verschil tusschen Shakespeare en vele andere tooneeldichters mag gewezen worden. Bij Shakespeare komt in al de blijspelen geen enkele valsche of meineedige vrouw voor, geen enkele, die haren man tracht te bedriegen; integendeel, waar, zooals in de „Vroolijke Vrouwtjes van Windsor", een man het hof aan eene getrouwde vrouw maakt, — in dit geval aan twee vrouwen tegelijk, — moet hij er danig voor boeten, en de echtgenoot, die ten onrechte jaloersch is geweest, krijgt een nadrukkelijke les, dat hij het niet behoeft te zijn. De schennis der huwelijkstrouw is door Shakespeare nooit tot stof gekozen om de toeschouwers te doen lachen. — De vaders worden bij Shakespeare niet als belachlijk, en evenmin als gierig voorgesteld, — Shylock natuurlijk uitgezonderd. Zij worden niet door hunne zoons bedrogen; als Valentijn, in „Twee Edellieden van Verona", de dochter des hertogs, Sylvia, wil schaken, komt zijn toeleg uit en wordt hij met verbanning gestraft; als de hertog later zijne toestemming tot het huwelijk geeft, doet hij dit gewillig, omdat hij overtuigd is van Valentijns waarde en van de onderlinge liefde der jongelieden, niet met tegenzin, omdat hij bezwijken moet voor eene samenzwering der jongelieden, onderling, of met vertrouwde dienaars. Hermia (Midzomernachtsdroom) en Anna Page (Vroolijke Vrouwtjes van Windsor) zetten haren wil door tegen den zin van haar vader, doch ook dezen schikken zich in het geval. — De dienaars gaan soms op vertrouwelijken voet met hun heer om, maar zij spelen niet de eerste rol; al dienen zij hun jongen meester van goeden raad, zij bestelen niet, te zijnen behoeve en tegen een goede belooning, zijnen vader, om straks, zoodra zij de kans schoon zien, ook hunnen meester de beurs te lichten; Adam in „Elk wat wils" en Pisanio zijn

zelfs voorbeelden, dat de edelste gezindheden in de borst van een trouwen dienaar kunnen wonen. — Men vergelijke in deze opzichten Latijnsche, Italiaansche of Fransche blijspelen van Shakespeare's tijd en later, Molière niet uitgesloten, met de zijne, en oordeele, aan welke, uit het oogpunt van zedelijkheid, de palm toekomt.

Maakt Shakespeare zich dus niet vroolijk met wat voor vele anderen eene onuitputtelijke bron van vroolijkheid is, toch zal niemand beweren, dat hij minder hartelijk doet lachen. Integendeel, waar hij vroolijk is, is hij het door en door, en sleept onwillekeurig mede. En hij is het telkens, in al de stukken van dit tijdperk. In zijn „Romeo en Julia" beeldt hij het leven af zooals het is, en telkens komen er lachwekkende tooneelen, tot het naderen der droevige ontknooping ze van zelf verbiedt. Welk een schat van geestige en vermakelijke tooneelen er in de historiestukken voorkomen, behoeft wel niet in herinnering gebracht te worden. En in de blijspelen moge er, evenals in het leven, ernst met de scherts gemengd zijn, de geest der stukken is zoo vroolijk, scherts en boert maken er zoo de schering en den inslag van uit, doen den fijneren lach om geestigheden zoo vaak afwisselen met den schaterlach om koddige invallen, dat men overal den frisschen levenslust des dichters kan opmerken. Het vuur der jeugd doortintelt hem; hij geniet het leven met volle teugen; zijne wereldbeschouwing doet hem overal het goede, alles wat het leven veraangenaamt, opmerken; het landschap, waar zijn blik op rust, wordt door de zon beschenen. Het vaderland en de liefde zijn de machtige drijfveeren tot handelen. Hij kent ook de schaduwzijden der wereld en wijst die aan; hij kent het kwade en de ondeugd; hij kent de verderfelijke gevolgen van overmatige eerzucht en van geldgierigheid; maar het gevoel van het booze in de wereld grijpt zijn innigst wezen niet aan, het vervult zijn gemoed niet; het moge hem hier en daar juiste opmerkingen en redeneeringen ontlokken, hij zet er zich over heen en bekijkt de wereld weer van den

goeden kant; hij is optimist. De peinzer Jacques moge mijmeren over het verkeerde in de wereld, en deze voos, bedorven en onrein noemen, hem wordt toegevoegd *), dat zijne beschouwingen voortvloeien uit levensmoeheid, daar hij te veel heeft willen genieten; Amiëns moge een roerend lied aanheffen over de ondankbaarheid †), de verbannen hertog geeft terstond daarna aan den jongen Orlando te kennen, dat hij door weldaden aan den zoon de diensten wil erkennen, door den vader hem bewezen, en de droefgeestige bespiegelingen van Jacques zijn niet bij machte eene schaduw te werpen op het zonnig leven in het woud, ver van het gewoel der wereld.

Wèl had Shakespeare reden om met opgeruimden blik in de wereld rond te zien. Op ongeveer twee-en-twintigjarigen leeftijd zijn landelijke geboorteplaats ontweken, en vreemd in de woelige wereldstad Londen aangekomen om er eene geheel nieuwe loopbaan in te treden, had hij ongetwijfeld in den beginne met groote moeilijkheden, misschien met gebrek en tegenspoed, te kampen gehad, en had met onverdroten inspanning hard moeten werken; maar lang had toch zeker de tegenspoed niet geduurd en de belooning van zijn arbeid was niet uitgebleven, want reeds na vijf of zes jaren behoefde hij niet meer beklaagd te worden, maar had integendeel den nijd van oudere kunstbroeders in hooge mate opgewekt. Een hunner, Robert Greene, die stervend aan zijn wrok lucht gaf, erkende hierdoor tevens, dat de nieuw opgekomen tooneelschrijver, die aan zijne voorgangers de kunst afgezien had, hen verre overvleugelde, en bij het gezelschap, waar hij toe behoorde, een overwegenden invloed bezat. Ongetwijfeld droeg tot dezen wrok bij, dat Shakespeare van den beginne af zich niet bij hen aangesloten, niet in hun loszinnig leven gedeeld, maar door noeste werkzaamheid zich in korten tijd tot groot kunstenaar ontwikkeld had. De hatelijke uitval

*) „Elk wat wils", II, 7, 64 (Deel VI, blz. 327).
†) Aldaar, II, 7, 174 (Deel VI, blz. 331).

van Greene heeft ten gevolge gehad, dat wij een eervol getuigenis van Henry Chettle aangaande Shakespeare's karakter en handelingen bezitten *). Weldra behaalde Shakespeare nu met zijne gedichten „Venus en Adonis" en „Lucretia" grooten roem, en mocht zich in de gunst van den graaf van Southampton verheugen. Wel bleef hem het leed des levens niet gespaard en verloor hij in Augustus 1596 zijn eenigen zoon Hamnet, een der in het begin van 1585 geboren tweelingen, maar in geldelijk opzicht ging het hem zeer goed; de schouwburg leverde hem, hetzij hij medeeigenaar er van geworden was of niet, vrij wat op. In 1597 kocht hij een groot huis in Stratford aan, *New Place* geheeten †) met bijbehoorende gronden; in 't volgend jaar trachtte hij nabij Stratford landerijen te koopen en werd hem door een vriend, Richard Quiney, eene som van dertig pond te leen gevraagd. Later heeft hij nog vrij wat geld in landerijen belegd. Kortom, uit alles blijkt, dat het hem goed ging; hij begon grondeigenaar te worden; de man, die voor weinige jaren zijne geboortestad Stratford was ontvlucht om als tooneelspeler zijn brood te verdienen, was goed op weg om in zijn eigen stad en graafschap als gezeten burger op den naam van *gentleman* aanspraak te kunnen maken. Hiermede stond ongetwijfeld in verband, dat zijn vader, John Shakspere, in 1599 vergunning verwierf van een wapen te voeren §), een voorrecht, waarschijnlijk op aandrang, op kosten en door tusschenkomst van zijn zoon verkregen.

---

*) Zie boven blz. 403.

†) Zie boven blz. 294.

§) Dit wapen voert in goud een zwarten rechter schuinbalk, beladen met een gouden toernooilans, de punt van zilver, geplaatst in de richting van den schuinbalk. De wrong is van goud, zwart en zilver, en het helmteeken is een opvliegende arend, die in den rechterpoot de lans uit het schild houdt.

IX.

DE ONWEÊRSWOLKEN.

Van welk een jeugdige opgeruimdheid, van welk een genot in het leven de tooneelwerken van het vorig tijdperk ook getuigenis mogen afleggen en hoezeer het Shakespeare in de wereld ook voor den wind ging, de sonnetten, die, ongetwijfeld reeds vroeg aangevangen, grootendeels tot ditzelfde tijdperk behooren, bewijzen, dat ook stormen zijn gemoed beroerd hebben, dat hij ook teleurstellingen ondervonden heeft, dat er oogenblikken waren, waarin hij zijn stand van tooneelspeler haatte, ja, waarin de ongerechtigheden der wereld hem diep nederdrukten. Wie zich hiervan wil overtuigen, leze b.v. de sonnetten XXIX, CXI en CXII. Het kan zelfs wezen, dat juist de voorspoed, dien hij genoot, en zijne aangroeiende geldmiddelen, die hij wilde bezigen om een gezeten burger te worden, hem de hebzucht der menschen nader deden kennen; bovendien kunnen de moeite, die hij vaak had om het hem verschuldigde te innen, en de soms voorkomende noodzakelijkheid van gerechtelijke vervolging, hem ontstemd hebben en de wereld van eene minder rooskleurige zijde, op eene minder blijmoedige wijze, doen beschouwen; het lied van Amiens over den ondank der menschen („Elk wat wils", II, 7, 174, Deel VI, blz. 331) mag dit doen vermoeden. Hoe dit zij, verwonderen kan het ons niet, dat de dichter, iets ouder geworden, op zes-en-dertigjarigen leeftijd zich aan het behandelen van ernstiger onderwerpen wijdde. Had vroeger het schrijven van historiestukken de gezette beoefening van Holinshed's kroniek van hem geëischt, of omgekeerd deze hem tot het schrijven aangespoord, — in dezen tijd, en misschien reeds veel vroeger, werden de door den ouden Plutarchus geleverde levensbeschrijvingen, die door Thomas North in zeer goed Engelsch vertaald en in 1579 verschenen waren, vlijtig door

hem ter hand genomen; de levens van Cæsar en van Brutus leverden hem de bouwstoffen voor zijn „Julius Cæsar." Dat een schrijver als Plutarchus hem bijzonder aantrok, is gemakkelijk te begrijpen, want deze wijdt bijzondere aandacht aan het karakter der personen. Belangwekkend is het, Plutarchus en Shakespeare te vergelijken. De dichter volgt den ouden geschiedschrijver zeer getrouw; hij ontleent er niet alleen de hoofdzaak, maar ook menigen bijzonderen trek aan. Doch welk een verschil! Bij Plutarchus vindt men eene juiste teekening van enkele hoofdfiguren; de omtrekken zijn duidelijk, er zijn kleuren aangebracht, doch hard en scherp; lucht en schaduw ontbreken, en van eene kunstvolle groepeering is geen sprake. Men vergelijke nu Shakespeare; men herkent dezelfde figuren, maar zij leven; wij zien ze met al de kleurschakeeringen, met het licht en donker, dat de natuur doet zien, en deze zijn door eene onmerkbare kunst zoo geschikt, dat het eene het andere beter doet uitkomen en het geheel inderdaad een geheel is. Plutarchus verhaalt, dat Brutus door zijne toespraak het volk voor een poos tot kalmte wist te brengen, maar dat Antonius, wien hij verlof gegeven had Cæsars testament aan het volk voor te lezen, door het toonen van Cæsars wonden en bloedig gewaad het volk tot woede wist te ontvlammen, — en men zie, wat Shakespeare van deze weinige mededeelingen heeft gemaakt. En hoe is, wat Plutarchus van Brutus mededeelt, door Shakespeare tot een schoon geheel verwerkt! Wij zien, hoe Brutus, die van Cæsar weldaden genoten had en hem beminde, doch tevens het verval der oude republiek betreurde, door Cassius en daarna door anderen, er toe gebracht wordt saâm te zweren tot eene daad, die tegen zijne natuur strijdt; hoe hij, die door zijne gaven in het oog des volks de ziel der samenzwering was, overeenkomstig zijne natuur het bloedvergieten zooveel mogelijk tracht te beperken en de fout begaat, van na de onmenschelijke daad, die den grooten dictator ten val bracht, uit menschelijkheid Marcus Antonius te sparen, ja dezen toe te staan, tot

het volk te spreken; hoe hij, die vertrouwd had op de vermeende rechtvaardigheid zijner zaak en niet gezorgd, dat hij zich in Rome en Italië kon handhaven, in Azië een leger moet samenrapen om de oude legioenen van Cæsar te bestrijden; hoe hij in den krijg, meer wijsgeer dan veldheer, door gebrek aan beleid zijn vriend Cassius ten verderve brengt, den veldslag verliest en ten slotte genoopt is, het voorbeeld van zijn vriend en medeveldheer te volgen en zichzelven den dood te geven. Wanneer men aldus het karakter en het lot van Brutus nagaat, en opmerkt, hoe hier de samenzwering tegen Julius Cæsar in zijn oorsprong, voortgang en afloop volledig voor oogen wordt gesteld, dan zal men erkennen, dat aan de eenheid van handeling in dit stuk niets ontbreekt. Deze eenheid is meermalen miskend, omdat het stuk niet naar Brutus, die van het begin tot het einde de belangrijkste rol er in speelt, maar naar Julius Cæsar genoemd is. Toch heeft de dichter niet ten onrechte den laatstgenoemden titel gekozen, want na Cæsars dood werkt zijne macht nog voort, zooals Brutus zelf, bij het zien van Cassius' lijk, getuigt.

Een ander bezwaar kan geopperd worden: dat Julius Cæsar, hoe groot ook in de geschiedenis, zelf door zijn spreken en handelen dit in het stuk niet doet blijken, en veeleer zijne zwakke zijden toont. Dat hij groot is en geducht, vernemen wij telkens van zijne tegenstanders; zijne grootheid en macht zijn het, die hem tot de samenzwering drijven; van Brutus vernemen wij, dat hij Cæsar zelfs bemint, en nog zijne laatste woorden bevestigen dit; en de rede, die Marcus Antonius, door oprechte smart bewogen, bij zijne lijkbaar houdt, stelt zijne grootheid in helder licht. Doch als hijzelf in het stuk optreedt, getuigen zijne eerste woorden niet van zorg voor den staat, maar voor het in stand blijven van zijn huis; hij had nog geen wettigen zoon, om hem op te volgen, en neemt zijne toevlucht tot een middel, waar alleen het bijgeloof waarde aan kan hechten; hij wijst vervolgens, minder bijgeloovig, de waarschuwing van een waarzegger hooghartig af,

en gaat heen om ten aanzien van het volk eene kroon, die door Marcus Antonius hem aangeboden werd, terug te wijzen en alzoo de stemming van het volk aangaande zijn koningschap te toetsen. Bij zijne terugkomst geeft hij blijk Cassius te doorzien, die uitmuntend door hem gekenschetst wordt. Vervolgens zien wij hem in zijne woning weifelen, of hij ter raadsvergadering op zal gaan of niet; wichelaars raadplegen; niettegenstaande ongunstige voorteekens uit trots en zelfvertrouwen tot uitgaan, en op de smeekingen zijner vrouw onmiddellijk daarna tot thuisblijven besluiten; aan de saâmgezworenen, die hem komen afhalen, dit op hooghartige, ja kwetsende wijze mededeelen, doch terstond bezwijken voor de verlokking eener kroon, die hem door een hunner wordt voorgespiegeld. Hij gaat met hen naar de senaatszitting, laat, met het zeggen, dat alles, wat hemzelven aangaat, het laatst aan de beurt komt, eene schriftelijke waarschuwing ongelezen, en wijst met een hoogheid, alsof hij reeds als een machtig monarch erkend was, en tevens met een ijdel stoffen op zijne standvastigheid, een verzoek der eedgenooten af. Het teeken wordt gegeven, en Cæsar valt onder hunne dolken.

Hoe anders, kan men zeggen, zou Cæsars grootheid uitgekomen zijn, wanneer wij gezien hadden, hoe door zijn machtigen geest en onverdroten zorg in den Romeinschen staat eene ongekende orde en veiligheid heerschten, hoe verdere hervormingen ontworpen waren, hoe Rome buitenaf geëerd en ontzien werd, hoe groote gedachten den dictator bezielden, waardoor Crassus' dood gewroken en de grenzen van het Romeinsch gebied nog verder uitgebreid zouden worden, — en wanneer dan door de dolken der samenzweerders die grootsche plannen vernietigd waren en de burgeroorlog op nieuw ontketend was! Het is volkomen waar, op die wijze kon een geheel ander stuk geschreven zijn, waarin Cæsar beter uitkwam en Brutus en de overige samenzweerders minder op den voorgrond traden. Doch dit heeft Shakespeare niet gewild; hij heeft op zijne wijze een stuk gegeven, en de samenzwering

tegen Cæsar in haar oorsprong, beloop en gevolgen voor oogen gesteld, en hierbij is hij der geschiedenis getrouw gebleven. De grootheid van Cæsar is niet ontkend, niet miskend; zij wordt door zijne tegenstanders en door zijne vrienden, voor en na zijn dood, verkondigd en is de ziel van Shakespeare's schepping; zij is het, die de samenzwering in het leven roept en na den moord de bedrijvers ten verderve voert. En de zwakheden van den grooten man zijn door Shakespeare niet uitgedacht, maar werkelijk aan de geschiedenis ontleend. Plutarchus zegt uitdrukkelijk, dat Cæsar's vurig verlangen, tot koning benoemd te worden, de voornaamste oorzaak was van den doodelijken haat, dien hij opwekte; evenzoo is het bekend, dat hij in het laatst van zijn leven zelfs tegen senatoren een hoogen toon aansloeg. Dat verscheidene bijzonderheden aan Plutarchus ontleend zijn, kan uit de aanteekeningen, Deel VII, blz. 481 en vgg., blijken. Kent men alzoo aan Shakespeare het recht toe van Cæsar zóo voor te stellen, als hij gedaan heeft, dan leze men het stuk nog eens, en geniete ten volle de vele overschoone tooneelen, die aantoonen, dat Shakespeare op zijne middaghoogte stond. Het stuk moet van 1600 of 1601 dagteekenen, want reeds vóor Drayton, die er in 1603 eene uitdrukking aan ontleende, deed Weevers hetzelfde, in zijn „Spiegel van Martelaren", *Mirror of Martyrs*, welk gedicht in 1601 verscheen; hij maakt er gewag van, hoe de veelhoofdige menigte door Brutus overtuigd werd, dat Cæsar heerschzuchtig was, maar door Marcus Antonius, die Cæsars deugden roemde, van meening veranderde. Aan Plutarchus kon Weevers dit niet ontleenen *).

Op „Julius Cæsar" volgde reeds in 1602 „Hamlet"; want dat dit stuk reeds in Juli van dit jaar bestond, al verscheen er eerst in 1603 eene verminkte uitgave van, blijkt

*) *The many-headed multitude were drawn*
By Brutus' speech, that Cæsar was ambitious:
When eloquent Mark Antony had shown
His virtues, who but Brutus was then vicious?

uit de registers van den boekhandel; men zie hierover Deel VII, blz. 449 en volgg. Aldaar vindt men ook aangetoond, dat men geenszins uit de onvolkomenheid dezer uitgave behoeft aan te nemen, dat „Hamlet" eerst in onvolkomen vorm gespeeld is en daarna door Shakespeare is omgewerkt; de tekst, zooals de uitgaaf van 1604 dien deed kennen, was de eerste en oorspronkelijke, zooals Shakespeare dien uit de handen gaf om gespeeld te worden.

Heeft Shakespeare zich in den „Julius Cæsar" getrouw aan de mededeelingen van Plutarchus gehouden, voor den „Hamlet" heeft hij aan een oud verhaal nagenoeg niets anders dan den gang der gebeurtenissen ontleend, doch dezen nog aanzienlijk gewijzigd en de handeling in een geheel anderen tijd verplaatst; de rijke karakterschildering is, zooals men van het geheele stuk kan zeggen, volkomen oorspronkelijk. Merkwaardig is de overeenstemming tusschen Brutus en Hamlet: Brutus heeft een taak op zich genomen, die tegen zijne natuur strijdt en begaat daardoor fouten, die hem te gronde richten; en op Hamlets schouders is eene taak gelegd, die hij door zijne natuur niet volbrengen kan. Hamlet is veel somberder; hij verkeert meer in de stemming, die in het zes-en-zestigste sonnet is uitgedrukt. En geen wonder: Brutus hoopt den staat te redden, door een groot man, dien hij vereert, te dooden, en het is hem gegeven te handelen; Hamlet heeft den sluipmoord, op zijn vader begaan, te wreken, en zijne moeder is met den moordenaar gehuwd; Brutus mag zijne zorgen vertrouwen aan zijne edele vrouw, Hamlet vindt geen steun bij het meisjen, dat hij bemint; Brutus kan in zijn stervensuur nog juichen, dat hij in zijn geheele leven niemand had aangetroffen, die hem niet trouw was gebleven, Hamlet heeft slechts éénen vriend, Horatio, wien hij stervend smeekt, een wijl nog met moeite in 's werelds booze lucht adem te halen; waar hij zulk een leven heeft moeten leiden, moeten wij het sterven voor hem gewin achten.

Evenmin helder en verkwikkend is de dampkring in „Maat

voor Maat." Het stuk eindigt wel met vrede en vergiffenis, zelfs met een paar huwelijken, doch de stemming er in is somber, en zelfs de scherts, die er in voorkomt, kan niet tot opgeruimdheid, maar veeleer tot wrevel stemmen. De maatschappij, waarin wij worden binnengeleid, is vol verderf, en de deugd van den man, die haar moet hervormen, bezwijkt bij de eerste verzoeking, bij den eersten aanval van hartstocht; hij tracht het booze, dat hij pas luide veroordeeld heeft, zelf te doen; hij wil het verborgen houden door een tweede misdrijf te plegen, en wel onder den schijn van recht te oefenen; het is alleen een hoogere wil dan de zijne, die alles tot een gelukkig einde voort. Doch al spele dit stuk ook in eene verdorvene wereld, al is de hemel bewolkt, zoodat geen zonnestraal het landschap vervroolijkt, als een heilige lichtende engel straalt er het beeld der strenge, deugdrijke en schoone Isabella; en als ten laatste de wolken zich verdeelen en de nevelen wegtrekken, blijkt het, dat ook zij, als eene andere Portia, de genade, die verbeteren kan, in plaats van het straffend recht wil laten gelden, zooals ook de bedoeling is van den vorst, die door zijne alomtegenwoordigheid het kwade ten beste heeft weten te keeren. En letten wij nader op den inhoud, dan vinden wij het stuk rijk in schoonheden van den eersten rang; wij bewonderen de diepe gedachten, die wij er in menigte in aantreffen, onder andere de beschouwingen over dood en leven, die ons de bespiegelingen van Hamlet voor den geest roepen. Hoewel er vele bijzonderheden in voorkomen, die aan „Eind goed, al goed" doen denken, is de overeenkomst met de denkwijze en de redeneeringen, die wij in den Hamlet vinden, onmiskenbaar, zoodat men alle reden heeft om te vermoeden, dat „Maat voor Maat" onmiddellijk na den „Hamlet" geschreven is, al wordt dit door geene berichten van buiten af gestaafd *).

*) In de aanteekeningen, Deel VII, blz. 494, wordt vermeld, dat het stuk in December 1604 in het paleis des konings gespeeld is; doch de lijst der tooneelvertooningen ten hove, waaruit dit bericht

Het stuk moet dan van 1603 dagteekenen. Shakespeare had lang genoeg in Londen vertoefd, om de verdorvenheid, die in de groote stad heerschte, te leeren kennen, en het jaar was wel geschikt om tot ernst en tot nadenken over den dood te stemmen, daar Londen door eene groote pestilentie bezocht werd, die in één jaar, van 23 December 1602 tot 22 December 1603, niet minder dan 30578 personen ten grave sleepte, terwijl de geheele sterfte 38244 bedroeg.

Na dit stuk blijft nog lang eene ernstige stemming heerschen; van 1604 tot 1606 schreef Shakespeare drie treurspelen, die tot de grootste meesterwerken behooren, welke ooit door eenig dichter geschapen zijn: „Othello", „Macbeth", „Koning Lear".

Wie de novelle van Cinthio, waaruit Shakespeare den inhoud voor zijn „Othello" geput heeft, naleest, vindt niets dan een verhaal, dat onder de tafereelen uit de lijfstraffelijke rechtspleging tehuis behoort en zeker zonder Shakespeare's meesterstuk lang vergeten zou zijn *). En welke personen, welke karakters schept de dichter er uit! Othello, niettegenstaande zijne kleur wegens zijne verdiensten tot krijgsbevelhebber benoemd, edel en gematigd, is echtgenoot van eene jeugdige schoone vrouw, die schuchter is, stil en zacht, de reinste onschuld, en wier argeloosheid haar later ten verderve strekt; hij wordt, hoe gewoon ook zichzelven te beheerschen, door een schurk, die den schijn van rechtschapenheid en welwillendheid weet aan te nemen, en eene groote mate van practische wereldwijsheid bezit, tot jaloerschheid, — oorspronkelijk geheel vreemd aan zijne edele ziel, — tot razernij vervoerd,

---

ontleend is, wordt voor onbetrouwbaar gehouden. — Voor het overige raadplege men de Aanteekeningen, waar men opgegeven vindt, uit welke bronnen Shakespeare de stof voor zijn stuk geput heeft, en hoe hij deze vervormd en veredeld heeft.

*) De namen *Othello* en *Jago* komen in de novelle niet voor; zij worden aangetroffen in een Engelsch verhaal, *God's Revenge against Adultery*, „Gods wrake over echtbreuk", en zijn dus waarschijnlijk hieruit ontleend. Dit verhaal heeft overigens niets met Shakespeare's Othello en evenmin met Cinthio's novelle te maken.

zoodat hij zijne schuldelooze vrouw wegens hare vermeende ontrouw om het leven brengt! En met welk eene zorg is Jago geteekend, die wegens zijne verdiensten als soldaat en zijne geslepenheid, waarop hij trotsch is, niet aan Othello vergeven kan, dat hij niet de eerste plaats naast dezen inneemt, en die met weergâlooze list zijn bevelhebber weet te verstrikken! In de novelle koestert Jago een hartstocht voor Desdemona en tracht te vergeefs de gunst der kuische vrouw te verwerven, zoodat de spijt over het mislukken zijner pogingen hem een prikkel is tot zijne handelwijze. Shakespeare heeft deze beweegreden niet overgenomen; Jago's wrok over vermeende miskenning is de voorname drijfveer, waarbij nog zijn lust komt in berekenende boosheid, welke hij meer dan eens in zijne alleenspraken aan den dag legt. Bij al zijn slimheid wordt toch op eens zijne schurkerij ontmaskerd, en dit doet hem een oogenblik zijne zelfbeheersching vergeten, zoodat hij zijne vrouw doorsteekt. — Diep weemoedig is de indruk, dien het treurspel bij ons achterlaat door den ondergang van twee zoo edele wezens, als de trouwhartige Othello en de schuldelooze Desdemona.

Niet minder somber is de stemming, die in den „Macbeth" heerscht; in geen van Shakespeare's werken komt het woord „bloed" zoo dikwijls voor. Doch hoe schrikkelijk dit stuk ook zij, onweerstaanbaar worden wij van het begin tot het einde geboeid, en wij wagen eerst dan weder adem te halen, wanneer na den val van den tyran en den dood zijner onzalige vrouw eene betere toekomst voor het rampspoedig Schotland gaat aanbreken. De dichter houdt ons zoo bezig, laat alles zoo goed ineengrijpen, dat wij zelfs geen oogenblik nadenken over den duur van Macbeth's regeering, die volgens de kroniek zeventien jaren omvat heeft. En alles in het stuk is in overeenstemming met het onderwerp. De forsche gestalten van de helden Macbeth en Banquo, die zoo juist in een heftigen strijd onder storm en onweêr eene roemvolle overwinning hebben behaald, behooren te huis in het woeste, rotsachtige

landschap, waarin de heksen uit nevelen te voorschijn treden, en Macbeth tot het booze verlokken, zonder dat echter de vrijheid van zijn wil aan banden gelegd is; hij blijft dus verantwoordelijk voor de schuld, die hij op zich gaat laden. De kiem van het kwade, die in hem sluimerde, wordt tot leven gewekt, en de eerzucht zijner vrouw weet de zijne zoo te prikkelen, dat zijn betere natuur bezwijkt en hij moordenaar wordt van zijn koning, van de goedheid zelve, die bij een helderen hemel hem op zijn schoon kasteel komt bezoeken. Doch de hemel wordt weldra zwaar bewolkt; in een stormachtige nacht wordt de gruweldaad gepleegd, en terstond daarna begint reeds de straf, door de ontzetting, die zich van Macbeth meester maakt. Moge zijne vrouw hem moed inspreken en met de folteringen van zijn geweten spotten, — dat ook hare kracht te kort kan schieten, blijkt reeds kort na den moord; op het gastmaal behoeft zij reeds de opwekking van haar man om opgeruimd te zijn; eerst als deze bij het zien van Banquo's geest geheel ontdaan is, hervindt zij de kracht, die de omstandigheden van haar eischen. Doch het bewustzijn, dat zij niet slechts den moord heeft doen plegen, maar dat ook de heldennatuur van haar man door haar ten val gebracht is, werkt in haar voort en doet in den slaap, als zij geen weerstand vermag te bieden, hare kracht te gronde gaan. Macbeth zelf, hoezeer het gevoel zijner misdaad zijn gemoed geschokt hebbe en zijne kracht gebroken, tracht door manhaftigheid zich tegen de gevolgen te verzetten; hij ontziet, om zich staande te houden, de ergste middelen niet; hij waadt door bloed, en roept zelfs den bijstand der heksen in, dien hij het volgend oogenblik als nietig erkent; doch hij verwijt zijne vrouw geen oogenblik, dat zij hem tot de onheilvolle daad heeft aangezet, en neemt manmoedig de gevolgen er van op zich; hij valt, schoon tot vertwijfeling gebracht, als held in den strijd. Gelukkig, dat, nu zijne verduisterde zon ondergaat, zich een nieuwe veelbelovende dageraad aan de kim vertoont.

Evenzeer als „Othello", als „Macbeth", ja, in nog hoogere mate is „Koning Lear" een onvergelijkelijk meesterstuk te noemen. Het overtreft in sombere verhevenheid alles wat ooit de dramatische dichtkunst voortgebracht heeft. Doch schrikkelijk is het; men rilt, als de rampzalige, door zijne ontaarde, beweldadigde dochters uitgestooten grijsaard op de heide in storm en onweer rondwaart, als zijn gehuil met dat van de winden wedijvert, als de reeds lang sluimerende waanzin eindelijk uitbreekt, als hij voor een oogenblik, in een armelijke stulp tegen het weder beschermd, daar samen is met den geveinsd waanzinnigen Tom en den trouwen nar, die hem bittere waarheden verkondigd heeft; als hij, door de trouwe zorgen van zijne liefhebbende Cordelia van zijn waanzin hersteld, en met haar gevangen genomen, zijn eenig getrouw kind dood in de armen houdt, zijne aandoenlijke klacht uitstort en bezwijkt! — En met die treffende geschiedenis is eene andere samengeweven, niet minder schokkend en roerend, eene andere geschiedenis van een vader, die zijn besten zoon miskend heeft en door den anderen, den begunstigden, met den zwartsten ondank beloond wordt, en die in zijn diep rampzaligen toestand door den verstooten zoon, zelf een toonbeeld van ellende, verpleegd wordt! En deze twee geschiedenissen zijn zoo innig verwant, dat de eene volstrekt geene herhaling schijnt van de andere, maar beide elkanders werking verhoogen en tot eene innige eenheid zijn saamgevloeid!

Was de dichter bij het schrijven van „Koning Lear" ongetwijfeld in eene ernstige stemming, niet minder moet dit het geval geweest zijn, toen hij den „Timon van Athene" schreef. Men moet er zich natuurlijk voor wachten, den dichter te vereenzelvigen met den menschenhater Timon, en te meenen, dat deze inderdaad de wereldbeschouwing van Shakespeare uitspreekt; zeker heeft hij evenmin een tijdperk van zulk een menschenhaat, als een tijd van zulk eene grenzenlooze verspilling gehad. Maar de keus van het onder-

werp is toch sprekend genoeg, en getuigt, dat een diepe ernst in hem woonde, dat hij de boosheid en ondankbaarheid van het menschelijk geslacht kende en er de fiolen van zijn toorn over wilde uitgieten. En dat hij dit in den „Timon van Athene" ruimschoots gedaan heeft, zal niemand ontkennen. Jammer genoeg, dat over het stuk niet volledig te oordeelen valt; het is in verminkten staat tot ons gekomen. In de aanteekeningen, Deel IX, blz. 471 en vgg. is dit nader besproken. Daar is tevens waarschijnlijk gemaakt, dat Shakespeare niet een stuk van een ander gedeeltelijk heeft omgewerkt, maar dat hij een volledigen „Timon van Athene" geschreven heeft, dat het handschrift niet of niet geheel te vinden was, toen men het stuk weder eens wilde spelen, en dat toen een ander, misschien door middel van de afschriften der rollen, het stuk ter vertooning gereed heeft gemaakt. Men mag onderstellen, dat de „Timon van Athene" kort na „Koning Lear", wellicht in 1607, geschreven is.

Uit dezen zelfden tijd, waarschijnlijk van 1608, dagteekent „Troilus en Cressida", van welk stuk eene quarto-editie in 1609 het licht zag. Ook dit stuk is niet ongedeerd tot ons gekomen, al heeft het in veel mindere mate dan het vorige van vervalsching te lijden gehad. Men moge hierover en over de bronnen, die aan Shakespeare ten dienste stonden, de Aanteekeningen, Deel IX, blz. 483 en vgg., nazien. Het stuk is merkwaardig om de wijze, waarop het onderwerp, eene episode uit den Trojaanschen oorlog, behandeld is. Al behoeft men niet te onderstellen, dat Homerus, van wiens Ilias in 1598 de Engelsche vertaling van Chapman verschenen was, den dichter onbekend was gebleven, de middeleeuwsche verhalen aangaande het beleg van Troje en het gedicht van Chaucer, *Troilus en Cressida* getiteld, waren zijne bronnen. Men behoeft de middeleeuwsche verhalen of romans van Troje slechts in te zien, om dadelijk op te merken, dat zij een geheel anderen indruk maken dan het epos van Homerus, en om te begrijpen, dat Shakespeare ze niet dan glimlachende

lezen kon, en in de verzoeking moest komen, om de Grieksche helden en hunne daden op satyrische wijze voor te stellen. Dat hij zijne satyre niet met zijne gewone goedhartigheid getemperd heeft, blijft met dit al opmerkelijk. Dat hij zijne onpartijdigheid verloochent, en zeer beslist voor de Trojanen partij trekt, behoeft niet al te zeer te verwonderen, als men bedenkt, dat hij, als goed Engelschman, de overlevering aanneemt, die de Engelschen van Hector doet afstammen. Vandaar, dat Hector niet in een open strijd sneuvelt, maar door Achilles op laaghartige wijze overvallen en geveld wordt. Dat Shakespeare met Homerus in het strijdperk heeft willen treden en diens gedichten in een bespottelijk daglicht heeft willen stellen, is door verscheidenen geopperd, doch inderdaad een dwaas vermoeden te noemen.

Opmerkelijk in dit stuk is ook het karakter van Cressida, daar zij onder al de vrouwen, die Shakespeare ten tooneele voert, de eenige „coquette" is.

Eindelijk verdient ook dit de aandacht, dat geen enkel stuk van Shakespeare zoo rijk is aan spreuken, aan lessen in wereld- en levenswijsheid, die hij over het algemeen bij monde van Ulysses verkondigt. Het is, alsof hij hierdoor wilde vergoeden, dat hij de beroemde Grieksche helden van den ouden tijd in hunne glorie zoo verkleind, hun den stralenkrans van het hoofd gerukt heeft!

Van „Pericles, vorst van Tyrus" behoeft hier slechts kort gesproken te worden. Omtrent dit stuk, dat door de uitgevers der folio-editie niet als echt erkend, ten minste niet in hunne uitgave opgenomen werd, is in de aanteekeningen, Deel X, blz. 447, reeds met mededeeling der gronden gezegd, dat het niet van Shakespeare is, maar dat hij er, in de tweede helft, eenige tooneelen van gewijzigd of ook geheel nieuw geschreven heeft. Het belang van het tooneelgezelschap, waar hij aan verbonden was, bracht dit mede, en wellicht heeft hij meermalen zulk een arbeid verricht. Ditmaal trok ongetwijfeld de figuur van Marina hem aan, en heeft hem

het stuk doen verrijken met eenige heerlijke tooneelen, die uit den tijd der volle rijpheid van zijn talent dagteekenen. Hij schreef deze in 1608, dus waarschijnlijk vóor „Troilus en Cressida." Zijne medewerking aan dit stuk, de aard der tooneelen, die van zijne hand zijn, en vooral het scheppen van zulk een liefelijk wezen als Marina, mogen ons ook om eene andere reden belang inboezemen. Zij geven ons reden om te vermoeden, dat de ernstige, ja sombere stemming, die zijne drie groote treurspelen, „Othello", „Macbeth", „Koning Lear" in het leven riep, voor eene kalmere, meer opgeruimde geweken was, dat hij het leven met een meer toegevenden, met een zachteren blik gadesloeg.

Dit kan ons ook duidelijk worden, als wij op zijn „Antonius en Cleopatra" de aandacht vestigen, welk stuk in 1607 of 1608 moet geschreven zijn. Het is hier de plaats niet om aan te wijzen, hoe nauwkeurig Shakespeare zijne bron, Plutarchus, gevolgd heeft; hoe hij de overrijke stof, waarover in de Aanteekeningen, Deel IX, blz. 494—524, uitvoerig gehandeld is, in een beperkt bestek heeft weten saam te dringen; hoe hij zelfs te midden van het tal van gebeurtenissen, zoo groot en zoo verscheiden, dat zij het overzicht bemoeilijken en men wenschen zou er minder van overstelpt te worden, zorg gedragen heeft de verschillende karakters juist en scherp te teekenen en de handelingen der personen uit hun karakter te doen voortspruiten. Evenmin kan hier gewezen worden op de groote dichterlijke schoonheden van het wondervolle stuk. Wat hier opgemerkt moge worden, is, dat het fel bewogen gemoed des dichters, dat zich uit in „Othello", in „Koning Lear", in „Macbeth", dat kreten van wanhoop slaakt in „Timon van Athene", bij het schrijven van zijn „Antonius en Cleopatra" tot kalmte gekomen is. Wij zien deze beiden aan den hevigsten hartstocht ten prooi, wij zien hen bezwijken voor de slagen van het lot, die het onafwendbaar gevolg zijn hunner handelingen; de dichter heeft ons hunne feilen niet verzwegen, doch geen

woord van verwijt komt over zijne lippen; het is, als stond hij naast ons, wanneer de heldhaftige Antonius, die tot het uiterste gestreden heeft en het sterven zijner geliefde vernemen moest, zich den dood geeft; wanneer Cleopatra, in vorstelijk praalgewaad, de grimmige adders aan de borst legt om hare koninklijke eer te redden, schande te ontgaan en naar haren Antonius te ijlen; het is ons, als drukte zijn blik, bij het aanschouwen zijner eigene schepping, diepen weemoed uit, omdat deze heerlijke wezens zich aan den ondergang hebben gewijd.

Tot dit tijdperk van des dichters leven moet ook nog zijn „Coriolanus" gebracht worden, eene wondervolle schepping, ongetwijfeld omstreeks 1609 tot stand gebracht. Even als bij de twee andere Romeinsche stukken, was ook hier Plutarchus zijn trouwe gids. Hier verbijstert ons geen veelheid der gebeurtenissen, maar de eenheid van handeling is voortreffelijk bewaard; hier vinden wij als achtergrond den strijd tusschen de Patriciërs en Plebejers, waartegen de heldenfiguur van Coriolanus schitterend uitkomt, een karakter, dat door zijne waarheid en waarachtigheid boeit, maar door zijn mateloozen trots ten slotte tot verloochening van zijn vaderland gebracht en in het verderf gestort wordt. De geheele opvatting en fijne uitwerking maken den „Coriolanus" tot een van de grootste meesterstukken der dramatische litteratuur.

Dat in „Coriolanus" zijne fiere moeder Volumnia en zijne zachte echtgenoote Virgilia bijzondere aandacht verdienen, zij hier slechts even aangestipt, doch moge ons aanleiding geven om het tal van vrouwenfiguren, die Shakespeare in de tot dusverre besproken stukken ten tooneele bracht, nogmaals te overzien; want ook dit kan ons een blik doen slaan op zijne levensbeschouwing en op de verandering, die deze in den loop der jaren ondergaan heeft. In de eerste historiestukken zijner jeugd treden vrouwen op, in wie de eerzucht alle zachtere gemoedsaandoeningen gedood heeft, zooals de hertogin van Gloster en koningin Margaretha, en later in

„Koning Jan" de koningin Eleanor, of andere, bij wie de angst en de hartgrievende kommer hartstocht en behoefte aan wraak heeft gewekt, zooals bij Constance in laatstgenoemd stuk. In de vroege blijspelen ontbreekt bij de vrouwen het diep gevoel en de hartstochtelijke liefde niet, waarvan Julia in de „Twee Edellieden van Verona", als voorbeeld moge strekken; en hoe Shakespeare de innigste liefde weet terug te geven, moge Romeo's Julia getuigen. Maar kenmerkend zijn voor de meeste vrouwen uit de blijspelen van het eerste en tweede tijdperk de frissche levenslust, de geestigheid en gevatheid, de stoutmoedigheid, waarmede zij aan haar hartstocht of aan haar eens opgevat plan gehoor geven en recht op het doel afgaan. Hierbij valt op te merken, dat de karakters langzamerhand fijner en voortreffelijker geteekend worden: men vergelijke Rosaline uit „Veel Gemin, geen Gewin", met Beatrice uit „Veel leven om niets", Rosalinde uit „Elk wat wils", en Viola uit „Driekoningenavond." Merkwaardig is ook, dat Shakespeare de meisjes met echt vrouwelijk en liefhebbend karakter gaarne in mansgewaad dost, zooals Julia uit de „Twee Edellieden van Verona", de bekoorlijke Jessica en de rechtsprekende Portia, de schalksche Rosalinde en de zachte, in al haar doen vrouwelijke Viola; de tegenstrijdigheid van gewaad en karakter verhoogt het genot, dat de verkleeding aanbiedt, welke ons ongetwijfeld bij de ernstige, met waarlijk mannelijken geest en moed haar doel nastrevende Helena niet behagen zou.

Kunnen wij uit deze breede schaar van vrouwen opmaken, welke karaktertrekken en eigenschappen, naar de meening, door Shakespeare in den ochtend en voormiddag van zijn leven gekoesterd, aan de vrouw de hoogste bekoorlijkheid en liefelijkheid verleenden, dan slaan wij gaarne de vrouwen gade, in lateren tijd, toen hij den middag des levens bereikt had, door hem met meesterhand geteekend. Op de vrouwen, wier karakter door den aard van het stuk gevorderd en bepaald wordt, zooals Cleopatra en de behaagzieke wufte

Cressida, Lady Macbeth en de monsters Goneril en Regan, hebben wij hierbij natuurlijk niet te letten. Wij vestigen veeleer het oog op Portia, de kloeke en toch met echt vrouwelijke teederheid liefhebbende echtgenoote van Brutus, op de engelreine Isabella, op de ongelukkige, liefelijke Ophelia, op Desdemona, Cordelia, Marina, Virgilia, en wij erkennen, dat aan Shakespeare in dezen tijd een ander ideaal van vrouwelijke volkomenheid moet voorgezweefd hebben dan vroeger. „Haar stem was altijd zacht, lieflijk en zacht, — een heerlijk ding bij vrouwen", getuigt Lear van zijne Cordelia.

Het einde van dit levenstijdperk, waarin Shakespeare zijne groote treurspelen schiep, mogen wij, zooals boven reeds aangeduid is, met groote waarschijnlijkheid in 1609 stellen. Misschien is dit jaar ook opmerkelijk door Shakespeare's afscheid nemen van het tooneel. Uit enkele sonnetten kunnen wij vermoeden, dat het tooneelspelers-leven hem sedert lang tegen de borst stiet; maar wij moeten toch onderstellen, dat hij nog geruimen tijd aan het tooneel verbonden bleef, al trad hij, wegens zijne bezigheden als schrijver, misschien niet vaak of niet in groote rollen op. De talrijke door hem tot 1609 geleverde werken, die allen eene grondige kennis van het tooneel tot grondslag hebben, verbieden aan te nemen, dat hij ze ergens anders, dan in Londen en aan het tooneel verbonden, geschreven heeft; en hij heeft ongetwijfeld ook door zijne tegenwoordigheid gezorgd, dat zij op waardige wijze werden opgevoerd. Bovendien weten wij, dat in September 1609 een ander, Thomas Greene, *the Town-clerk*, een neef van Shakespeare, in zijn huis te Stratford, *New Place*, woonde. Shakespeare zal dus waarschijnlijk op zijn vroegst in 1609, misschien eerst een jaar later, naar Stratford verhuisd zijn. Trouwens, al was het hem, zooals wij vroeger zagen, goed gegaan in de wereld, zoodat hij weldra, in 1597, dit huis had kunnen koopen, — ter verwerving der noodige middelen, om als gezeten burger onbezorgd te kunnen leven, zal hij nog wel verscheidene jaren na dien tijd noodig hebben gehad.

Dat hij steeds in geldelijk opzicht vooruit ging, blijkt: in 1602 kocht hij landerijen nabij Oud-Stratford, in hetzelfde jaar eene boerderij, niet verre van zijn huis gelegen, en nog een ander huis en erve, in 1605 een aandeel in het tiendrecht, dat hem vrij wat opbracht. Doch het is noodeloos al zijne aankoopen, voor zooverre ze bekend zijn, te volgen; genoeg zij het, hier te zeggen, dat hij, toen hij zich te Stratford vestigde, tot de zeer gegoede burgers mocht gerekend worden. Shakespeare had, te midden van al zijne bezigheden, terwijl hij dichterlijke meesterwerken schreef, die nog na eeuwen de wereld in verrukking brengen, steeds behoorlijk zijne zaken in het oog gehouden en zelfs goed op de kleintjes gepast. Zoo vindt men opgegeven, dat hij in 1604 iemand gerechtelijk vervolgde wegens een schuld van even *f* 21.— (naar tegenwoordige geldswaarde zeker wel *f* 100.—), in 1608 een anderen schuldenaar, wegens 6 pond sterling, en, toen zijne vordering hem na eenige maanden werd toegewezen, doch de schuldenaar niet te vinden was, den borg er voor aansprak.

Shakespeare's ouders waren nog getuigen geweest van den steeds wassenden roem huns zoons. Zijn vader stierf in September 1601 en werd in Stratford begraven. Op 7 Juni 1607 huwde zijne oudste dochter, Susanna, toen 24 jaar oud, met Dr. John Hall, een zeer geacht geneesheer in Stratford, die eene uitgebreide practijk had; in hetzelfde jaar, in December, stierf zijn jongste broeder Edmond, tooneelspeler, in Londen, en werd er op een kerkhof in de nabijheid van het Globus-theater begraven. In Februari 1608 werd Shakespeare's eerste kleinkind, Elizabeth, geboren, dat 21 Februari gedoopt werd; het bleef het eenigst kind der ouders, en het eenig kleinkind, dat de dichter gezien heeft. In September van hetzelfde jaar stierf zijne moeder en werd te Stratford begraven. — Wij onderstellen, dat grootvader Shakespeare in 1609 of 1610 naar zijne geboorteplaats verhuisde, en willen nu de werken uit het laatste tijdperk zijns levens nagaan.

X.

DE HELDERE AVONDSTOND.

De avondstond des dichters was onbewolkt; de stormen, die zijn gemoed bewogen hadden, waren bedaard; na een leven, dat voortdurende inspanning eischte, mocht hij aan zijn lang gekoesterd plan gevolg geven en in zijne geboorteplaats eene kalme, schoon nog bezige rust gaan smaken. Hij heeft er nog enkele werken geschreven, en deze leggen allen getuigenis af, zoowel van zijn onverzwakt dichtvermogen, als van zijne gelukkige stemming.

Het „Winteravondsprookjen", *The Winter's Tale*, heeft Shakespeare blijkbaar geschreven tot genoegen van zichzelf en tot vermaak van anderen. Hij legt een verhaal van Robert Greene, van 1588, „Pandosto of de triumf van den Tijd", ook onder den titel „Dorastus en Faunia" uitgegeven, ten grondslag, en brengt ons in eene fantastische wereld, waar de eenvoudigste begrippen van waarschijnlijkheid even onbekend zijn als die der aardrijkskunde, waarin oudheid, middeleeuwen en nieuwere tijd, christendom en heidendom, dooreen gemengd zijn, waarin een dochter van den keizer van Rusland bezwijmt bij het vernemen van een orakel, dat van het eiland Delphos wordt aangebracht, en de hulp van den schilder Julio Romano (den leerling van Rafael Sanzio) wordt ingeroepen om een standbeeld te beitelen; een vaartuig landt op de kust van Boheme en een edelman legt daar een kind te vondeling; hij wordt onmiddellijk daarna door een beer verslonden en het geheele schip vergaat met man en muis, want er mag niemand overblijven om iets van het gebeurde te vertellen; de vondeling groeit onder gewone herders op en is toch na zestien jaar niet alleen tot eene allerbekoorlijkste jonkvrouw opgegroeid, maar bezit dan tevens de fijnste beschaving, zoodat zij alleszins waardig is om met een konings-

zoon te trouwen; eene door haren gemaal gruwelijk miskende koningin bezwijmt voor onze oogen, en wij vernemen, dat zij gestorven is; maar na zestien jaren blijkt, dat zij bijgekomen is en al dien tijd op een landgoed verborgen is gebleven; wij zien haar weer als een standbeeld, dat levend wordt, den treurenden, berouwvollen echtgenoot de hand reikt en hem weder gelukkig maakt. En dit alles volgt snel op elkander; het eene tafereel wisselt met het ander af, en evenzoo de stemming; de ijverzucht des konings is zoo ongegrond, zoo ongerijmd mogelijk, — trouwens, wat ons vertoond wordt, is een sprookjen, — maar de toestanden, die er uit voortvloeien, zijn echt tragisch en de eerste drie bedrijven maken een treffend treurspel uit; doch het slot van het derde bedrijf bereidt er ons op voor, dat een vroolijker gedeelte volgt. Zoo verplaatst ons dan het vierde bedrijf, dat zestien jaar later speelt, op een herdersfeest, waarin met het herdersvolkjen de bekoorlijke vondelinge, een koningszoon, een koning met een getrouwen hoveling, en een vermakelijke schavuit, die landlooper en beurzensnijder is, optreden; de laatste draagt den naam van een zoon van Mercurius, den god der dieven, en vent als marskramer gedrukte liedjes uit, zooals dit in Shakespeare's tijd gebruikelijk was. De hoofdpersonen van dit herdersstuk, dat eene ernstige wending dreigt te nemen, gaan scheep op de kust van Boheme en landen op Sicilië, waar op het alleronverwachtst, als in een sprookjen, — Shakespeare wijst er meer dan eens op, dat zijn stuk een sprookjen ten tooneele brengt, — de vondeling als koningsdochter erkend wordt, en hare doodgewaande moeder, die evenzoo verrassend nog in leven blijkt te zijn, haren man en haar kind aan het hart mag drukken.

Voorwaar, een stuk, dat ten duidelijkste aantoont, hoe jeugdig het gemoed en de geest des dichters gebleven zijn; hij schept genot in het verhaal van Greene, dat hij niet nalaat te veredelen en van een blij einde te voorzien, — want bij Greene sterft de koningin werkelijk en wordt de

koning later verliefd op zijn eigen kind, doch steekt zich, als hij haar als zoodanig herkent, uit wanhoop dood; — hij weet alle personen met geest en leven te bezielen; hij laat in het herdersspel aan de vroolijkheid den vollen loop en doet er een Autolycus optreden, die de blijgeestigheid zelve is en veeleer de schepping van een jong en jolig dichter schijnt te zijn, dan van een man, die de stormen des levens zegevierend heeft doorstaan; zijne rijke verbeelding weet een eindtooneel voort te brengen, zoo tooverachtig schoon als er ooit een is uitgedacht; in Perdita en Florizel een jeugdig paar in het leven te roepen, zoo onschuldig, zoo bekoorlijk, zoo liefelijk en zoo innig verliefd, als ooit eenig dichter geschilderd heeft; eene koningin als Hermione te doen stralen in al de schoonheid der jeugd, haar geestig en schalks te doen kouten met den vriend van haar echtgenoot en bij de wreedste en onrechtvaardigste verdenking met al den adel van een rein gemoed en de waardigheid eener vorstin hare onschuld te doen bepleiten, en haar later zonder eenig verwijt, zonder eenige bitterheid, de hand te doen reiken aan den echtgenoot, die haar zoo onrechtvaardig vervolgd, doch zijne schuld door jaren van berouw geboet heeft. Nog op verscheidene andere karakters, op Paulina, op Camillo, op den ouden herder zou kunnen gewezen worden, doch het gezegde moge genoeg zijn om te doen zien, in welk eene gelukkige gesteldheid des gemoeds, met welk een levendigen en toch tot volle rijpheid gekomen geest, de dichter dit stuk geschreven heeft.

Even als het „Winteravondsprookjen" dagteekent „Cymbeline" van 1610 of 1611, dus uit het laatste tijdperk van 's dichters werkzaamheid. De geheele wijze van behandeling niet alleen, maar ook de stijl en de versbouw toonen dit voor beide stukken allerduidelijkst aan, en het wordt ook door uitwendige getuigenissen bevestigd. Evenals het vorige stuk is Cymbeline rijk aan verscheidenheid; trouwens, zeer ongelijksoortige bestanddeelen zijn hier tot één geheel vereenigd. Het hoofddenkbeeld is aan eene vertelling

van Boccaccio ontleend, doch de belasterde onschuld, bij Boccaccio de vrouw van een koopman, is hier de dochter van een koning geworden, en wel van een der Britsche koningen, die voor Christus' geboorte in Engeland heerschten en door Holinshed vermeld worden. Zoo heeft de dichter de lotgevallen van Imogeen saamgeweven met een oorlog tusschen de Britten en Romeinen. Een ander deel is geheel zijne eigene vinding, namelijk de gebeurtenissen aan het hof, waartoe hij de valsche koningin en haren zoon Cloten in het leven riep; evenzoo heeft hij de lotgevallen der koningszonen uitgedacht, want Holinshed's kroniek vermeldt alleen hunne namen en zegt overigens niets meer, dan dat de oudste zijnen vader is opgevolgd; van Belarius of Morgan is daar geen sprake. Door de vereeniging van zoo ongelijksoortige bestanddeelen is een zeer ingewikkeld geheel ontstaan, waarvan de deelen geenszins alle innig en volkomen zijn saamgesmolten, gelijk in „Koning Lear" wel het geval is; een deel is echt dramatisch en in den toon van een treurspel, zooals de verbanning van Posthumus, zijn afscheid van Imogeen, zijne miskenning van hare trouw, haar tocht met Pisanio; een ander deel is meer lyrisch, zooals haar verblijf bij Belarius en de geroofde koningszoons, hare nog onbekende broeders; een ander deel weder is meer episch, zooals de beschrijving van den strijd tusschen de Britten en Romeinen. De groote verwikkeling maakt ook het slottooneel wat al te rijk aan ontknoopingen en verrassingen. Doch wat men nog meer moge gispen, zooals het optreden van Italianen van den lateren tijd onder de Romeinen; of men ook opmerke, dat door de groote samengesteldheid van het geheel de personen, die boven allen belang inboezemen, ons somwijlen te lang van het tooneel afwezig blijven; of men ook betreure, dat door de groote verscheidenheid de eenheid van het drama geleden heeft; niemand zal de hooge dichterlijke waarde zoowel van het geheel als van al zijne deelen miskennen; wil men Cymbeline ook al geen voortreffelijk drama noemen, niemand zal aar-

zelen het een voortreffelijk dramatisch dichtstuk te heeten. Men lette eens op de uitstekende karakterteekening, op de treffende toestanden, op de heerlijke tooneelen, — waaronder die in de grot in de eerste plaats te tellen zijn, — en men is verzoend met wat men gebreken zou willen noemen.

Bovendien, er is inderdaad eenheid in het stuk; zij wordt teweeggebracht en gewaarborgd door Imogeen, een der schoonste vrouwenkarakters, die Shakespeare, ja, die eenig dichter geschapen heeft, zoo niet het schoonste van alle. Zij vereenigt in zich de onschuld van Desdemona, de liefde van Julia, den zielenadel van Cordelia, de vorstelijke waardigheid van Hermione; hare reinheid en deugd weerstaan alle beproevingen; hoe zij ook, als de liefde van haren man haar ontvallen is, den dood moge wenschen en dien gaarne lijden wil, zij denkt er niet aan, zich dien zelf te geven, maar heeft den moed, vermomd een gewaagden tocht te ondernemen ten einde in de nabijheid van haren echtgenoot te komen; hare standvastigheid in alle gevaren voert haar tot het gewenschte einde; en als zij dan eindelijk met haren Posthumus vereenigd is, komt geen enkele klacht over de doorgestane ellende, geen enkel verwijt wegens onrecht of miskenning over hare lippen; hare vergevensgezindheid, hare zachtheid, hare lieftalligheid maken, met hare schoonheid en onschuld, hare liefde en trouw, haar geest en moed, haar tot een beeld van volkomenheid, en wij mogen den dichter dankbaar zijn, dat hij ons aan het eind zijner loopbaan, zulk een ideaal der vrouw geteekend heeft. Zij staat ons, als wij haar eens aanschouwd hebben, altijddoor voor den geest; en door haar is het, dat al de verschillende tooneelen, zoowel die aan het hof, als die in de grot, zoowel die in Rome, als die bij het Romeinsche leger, zoowel die op het slagveld als die in den kerker, inderdaad innig samenhangen en een schoon geheel uitmaken.

Nog eenmaal greep, in zijne landelijke rust, de dichter naar zijne kroniek van Holinshed, om er de stof voor een

historiestuk aan te ontleenen, zijn „Koning Hendrik de Achtste." Waarschijnlijk was er eene bijzondere aanleiding tot het schrijven van dit werk. Wanneer men de pleitrede van koningin Hermione in het Winteravondsprookjen nagaat, vergelijkt men deze onwillekeurig met de rede van koningin Catharina, waarin hij de berichten der kronieken getrouw volgde; en dan moet men het waarschijnlijk achten, dat deze hem voor den geest stonden, toen hij Hermione ter verdediging harer onschuld zoo roerend spreken deed, en ook onderstellen, dat Shakespeare reeds vroeger het plan gehad heeft, een deel van het leven van Koning Hendrik VIII ten tooneele te brengen, doch misschien eerst op aandrang van zijn vriend Burbage, den directeur van den Globus-schouwburg, den beroemden vertolker van zoovele hoofdrollen in zijne werken, zich aan het schrijven van dit historiestuk gezet heeft. Of er bovendien eene reden was, om met de geboorte van Elizabeth en de profecie van Cranmer te eindigen, is onbekend; doch men ontvangt inderdaad den indruk, dat „Koning Hendrik VIII" als een gelegenheidsstuk te beschouwen is. Belangrijke tafereelen uit het leven van den vorst worden achtereenvolgens voor oogen gesteld en zijn wel met elkander in verband gebracht, doch de innige eenheid wordt gemist. Het stuk behandelt het bestuur en den val van Wolsey, de echtscheiding des konings, zijn huwelijk met Anna Boleyn, de belaging van Cranmer door zijne vijanden en de verijdeling van hun toeleg door den koning, het sterven van Catharina van Arragon, de geboorte van Elizabeth; hoe schoon nu de verschillende deelen inderdaad ook zijn mogen, zij zijn eer in kunstmatig verband gebracht dan tot een goed geheel vereenigd. Men kan, bij voorbeeld, zeggen, dat de lotgevallen van den aartsbisschop Cranmer ter sprake gebracht zijn, om hemzelven te doen optreden en door een beroemd persoon op indrukwekkende wijze de heilrijke regeering van koningin Elizabeth te laten voorspellen. De luister, waarmede de kroningsoptocht plaats heeft, doet eveneens aan een gelegenheidsstuk denken.

Beschouwen wij dus het stuk als eene reeks van dramatische tafereelen, die ieder op zich zelve de aandacht overwaardig zijn. Vergeten wij daarbij, dat de man, die op laakbare gronden eene edele vrouw verstoot, om eene tweede, jongere te huwen, ten slotte een overgelukkig vader wordt.

De schoonheid der onderdeelen is inderdaad zeer groot, en ieder, die het stuk met aandacht nagaat, kan ze opmerken. Hoe levendig ook het eigenbatig wanbestuur van Wolsey geteekend zij, toch weet de dichter deernis voor hem op te wekken bij zijn val en verdere lotgevallen. Hoewel hij ons den koning niet schildert als den koninklijken blauwbaard en den krachtigen dwingeland, die het bloed zijner onderdanen bij stroomen vergoot, — trouwens de zwarte zijden van Hendriks karakter kwamen eerst in een later gedeelte zijner regeering meer uit, — is zijne teekening niet onwaar en niet vleiend voor den koning, want de blaam van Wolsey's bestuur valt inderdaad ook op den koninklijken heer en meester; in de zaak der echtscheiding valt zelfs al het licht op de edele Catharina, wier sterven ons op onovertrefbaar schoone wijze wordt voorgesteld, een nieuw bewijs, hoe Shakespeare in dit tijdperk van zijn leven den adel van het gemoed bij vrouwen waardeerde.

Van den tijd, waarop dit stuk, en wel als een nieuw stuk, gespeeld werd, zijn wij nauwkeurig onderricht; want op den 29sten Juni 1613, toen het in het Globus-theater gegeven werd, geraakte het gebouw door de saluutschoten, die er in gelost werden en die het rieten dak aanstaken, aan brand en lag in zeer korten tijd in de asch. Mochten misschien ook enkele deelen van het stuk vroeger ontworpen zijn, zeker was het niet lang te voren geschreven *); het behoort dus ongetwijfeld

*) Dat het naar mijn oordeel inderdaad geheel van Shakespeare is en dat Spedding's onderstelling, in 1860 geopperd en door hemzelven eene gewaagde gissing genoemd, aangaande Fletcher's medewerking, allen degelijken grond mist, zij hier slechts aangestipt; het betoog van Delius hieromtrent is afdoend, zooals reeds Deel XI, blz. 425, gezegd is.

tot de laatste werken des dichters; ja, het kan het allerlaatste zijn. Want hoeveel er voor de meening pleite, dat Shakespeare met „De Storm" zijne loopbaan als tooneeldichter heeft willen besluiten, het is mogelijk, dat hij, na dit stuk voltooid te hebben, voor den aandrang van Burbage of anderen gezwicht is, en eerst toen „Koning Hendrik VIII" geschreven heeft.

Het zoo even genoemde stuk, „De Storm", is waarschijnlijk niet voor 1610 ontworpen. De schipbreuk van den Engelschen admiraal, Sir George Somers, op de Bermudas- of Duivelseilanden in 1609, waarvan het verhaal in 1610 het licht zag, schijnt aanleiding gegeven te hebben tot de inkleeding (Deel XI, blz. 445). Het moet voor 1614 gespeeld zijn, want Ben Jonson zinspeelt er duidelijk op in een zijner tooneelwerken, dat van 1614 dagteekent *). Het kan dus zeer goed Shakesperare's laatste stuk geweest zijn; ja, de inhoud en geheele wijze van behandeling mag doen vermoeden, dat hij met dit stuk zijn afscheid van de tooneelwereld heeft genomen. Hij verlustigt zich nog eens in de herinneringen zijner jeugd, toen hij den „Midzomernachtsdroom" schiep; hij voert den toeschouwer op nieuw in eene tooverwereld, waarin dienstbare geesten wonderen tot stand brengen, en hij doet zien, dat zijne verbeelding en scheppend vermogen nog niets in kracht verloren hebben. Ook de tijd van „Elk wat wils" *(As you like it)* komt hem weer voor den geest; nog eens brengt hij ons bij een verdreven hertog, die zich in de eenzaamheid over het verlies van zijn zetel weet te troosten, doch welk een verschil! De goede vorst, die, van hovelingen omringd, in het bosch van Ardennes geweken is, vergeet het onrecht, dat hem is aangedaan, door op de jacht te gaan en naar liedjes te luisteren; de verbannen hertog van Milaan heeft op zijn onbewoond eiland zich gewijd aan de opvoeding zijner

*) In zijn „Bartholomew Fair" namelijk, waar hij van „*Tales Tempests* en andere vreemdigheden" spreekt en ook van een *servant monster* gewaagt. — Op het bericht van een opvoering ten hove in 1611 behoeft men niet te letten.

liefelijke dochter, en aan de beoefening der wetenschap, die hem heerschappij verleent over de natuur en over de gemoederen der menschen. Hijzelf heeft de school van den tegenspoed doorloopen; toen hij vroeger Milaan te besturen had, verzuimde hij, door liefde tot de wetenschap verlokt, zijn plicht, en liet de uitoefening van het gezag aan zijn broeder over, een verzuim, dat hij met het verlies van zijn hertogdom had moeten boeten. Doch de rampspoed was hem tot zegen geweest; zijn geest is gelouterd. Hij gebruikt zijne macht over de geesten, om zijne tegenstanders, die nabij zijn eiland en in zijn bereik zijn, tot berouw en onderwerping te nopen; geen oogenblik komt de gedachte aan wraak bij hem op; andere wezens, die hen vergezellen en zich misdragen, worden getuchtigd en tot onderwerping gebracht; wie hem lief zijn, worden door voorbijgaande rampen beproefd om later des te gelukkiger te zijn. Eene edele vergevensgezindheid, zonder zwakte, en zucht om wel te doen en geluk te stichten, maken het wezen van zijn karakter uit. „Een verheev'ner doen is deugd dan wraak", zegt hijzelf, om zijne handelwijze jegens zijne vijanden te verklaren.

De geheele handeling in dit stuk is uiterst eenvoudig, en toch weet de dichter eene groote verscheidenheid aan te brengen zoowel in de tooneelen als in de karakters. Men gevoelt, met welk een welgevallen hij dat lieflijk paar, Miranda en Ferdinand, in het leven heeft geroepen. En welk eene wondervolle schepping is het monster Caliban, een wezen, waarvoor de natuur hem geen voorbeeld aan de hand heeft gedaan en dat hij toch zoo natuurlijk, zoo waar geteekend heeft, dat men het schier gaat houden voor eene afbeelding van den mensch in den natuurstaat, alleen door lage, dierlijke driften beheerscht! Dat Shakespeare wist, met welk genoegen dit schepsel zou worden aangegaapt, blijkt wel uit zijne spottende opmerking, dat zijne landgenooten hun laatsten duit zouden uitgeven om een vreemden visch of een woest mensch of een monster te zien.

Terwijl hij in andere stukken twee of drie handelingen dooreen weet te vlechten en tot een enkel geheel te versmelten, ja somwijlen dit laatste zelfs nalaat, heeft hij hier alle samengesteldheid vermeden. Met deze eenvoudigheid van handeling gaat hier gepaard, dat alles op een beperkte plaats, op een klein eiland, wordt afgespeeld, en wel in een korten tijd, in drie uren, zooals in het begin van het stuk en later meer dan eens wordt medegedeeld. Men herinnere zich, met welk eene vrijheid Shakespeare in zoo vele andere stukken met den tijd omspringt en den toeschouwer van het eene land in het andere verplaatst; en dan komt men onwillekeurig tot de gedachte, dat Shakespeare in dit stuk ook eens heeft willen toonen, dat het hem zeer wel mogelijk was, aan den eisch van eenheid van handeling, tijd en plaats, door velen voor het drama gesteld, geheel en al te voldoen.

Bewijst Shakespeare in al de zoo verschillende tooneelen, waarin zoo ongelijksoortige personen optreden, hoe zijn geest volstrekt niets van zijne jeugdige frischheid verloren heeft, wij mogen tevens niet nalaten den blijmoedigen geest op te merken, die overal, zoowel in de boertige en vroolijke, als in de meer ernstige gedeelten doorstraalt, alsmede de wijsgeerige kalmte, waarmede de wereld en al haar woelen beschouwd worden. Zoo ergens, dan spiegelt hier zijn geest zich in zijn werk af. Hijzelf is het, die als Prospero tot ons spreekt. Na zijn vurigen jongelingstijd, toen de wereld hem schoon toescheen en hij het booze wel opmerkte, maar het goede in zijn oog het overwicht had, was er een tijd gekomen, waarin hij den indruk, dien het sombere en booze der wereld op hem maakte, in tal van werken op indrukwekkende, maar sombere wijze moest uiten; doch die tijd was voorbij gegaan, en kalmer viel zijn blik op de menschheid. Hij doorgrondt den mensch evenals vroeger: hij kent de boosheid nog en schildert een Wolsey, een Jachimo, maar hij geeft telkens blijken van eene zachtmoedige beoordeeling, van eene edele vergevensgezindheid; en gaarne laat hij het oog

rusten op wat schoon en liefelijk is, op jeugdige onschuldige paren, zooals Florizel en Perdita, Ferdinand en Miranda; op edele vrouwen, bij alle zachtheid sterk door reinheid, deugd, liefde en trouw, zooals Hermione en Imogeen; en als zij sterven, zooals koningin Catharina, vlekkeloos en geduldig, laat hij de engelen nederdalen, om de edele lijderes met palmen te kronen. Even schoon staat Prospero voor ons, met zijn tooverstaf; door zijne grootmoedigheid heeft hij een vroegeren tegenstander tot vriend gemaakt, en het huwelijk hunner edele kinderen bezegelt den vriendschapsband; aan zijne vijanden heeft hij vergiffenis geschonken; tevreden ziet hij terug op zijn afgelegde levensbaan; hij verlaat het eiland, dat van zoovele wonderen getuige was; hij verbreekt en begraaft den tooverstaf, die ze gewrocht had, en gaat zich verder aan stille bespiegelingen wijden. Shakespeare treedt af van het wereldtooneel.

XI.

SHAKESPEARE'S LAATSTE LEVENSJAREN EN DOOD. ZIJNE NALATENSCHAP.

Reeds geruimen tijd, vóor hij aan het slot van zijn laatste tooneelwerk zijnen tooverstaf uit de hand legde, had Shakespeare, zooals wij reeds zagen, de wereldstad Londen verlaten en zich voor goed in zijne kleine geboorteplaats, Stratford aan den Avon, gevestigd. Toen hij als jeugdig man en vader haar verliet en onder de tooneelspelers verzeilde, was hij ongetwijfeld door menigen vroegeren stadgenoot voor verloren gerekend, want hij waagde zich op eene zee vol gevaars, die velen tot verderf was. Doch wie ook uit den koers raakten en strandden of vergingen, hij had alle stormen weerstaan en was steeds, nu voor den wind zeilend, dan laveerend, zijn

doel genaderd; hij had zelfs gelukkig gevaren en was, niet slechts behouden, maar met eene rijke vracht, in de stille bocht, in de kleine haven van waar hij uitgegaan was, ten anker gekomen. Inderdaad, rijk was hij teruggekeerd; misschien was hij de rijkste burger van Stratford, doch in allen gevalle zeer gegoed; hij was een vermogend grondbezitter geworden en dus in de oogen zijner medeburgers, zelfs al hadden dezen geen denkbeeld van zijne verdiensten als dichter, een door en door respectabel man. *) Hij woonde in het grootste huis der stad †) en leefde volgens de overlevering op onbekrompen wijze, zoodat hij jaarlijks vrij wat geld uitgaf. Slechts zeer weinige berichten zijn uit dezen laatsten tijd van zijn leven tot ons gekomen; wij weten er uit, dat hij zich met het beheer zijner bezittingen bezig hield en ook enkele keeren naar Londen reisde; het is ten minste bekend, dat hij er in November 1614 een paar weken vertoefde; het jaar te voren, in Maart, had hij er een huis gekocht in de nabijheid van den Blackfriars-schouwburg; men kan dus wel vermoeden, dat hij er meermalen heenging.

Van Shakespeare's verblijf in Stratford zijn overigens geene bijzonderheden met zekerheid bekend. Zijn eerste levensbeschrijver, Nicholas Rowe (1709) vermeldt, dat hij er omgang had met de heeren uit den omtrek en om zijn aangenamen, geestigen kout en zijne goedhartigheid zeer gezien was §).

---

*) De tienden, waarvan hij, zie boven blz. 467, het recht gekocht had, brachten hem, volgens de schatting van een gerechtelijk stuk, zestig pond sterling op. Zijn jaarlijksch inkomen bedroeg, zooals vermoed is, driehonderd, dus naar de tegenwoordige geldswaarde, ongeveer vijftienhonderd pond.

†) In 1643, tijdens den burgeroorlog, hield koningin Henriette, gemalin van Karel I, er drie weken lang hof.

§) Rowe noemt onder des dichters vrienden zekeren Mr. Combe, een oud rijk heer, die als geldschieter bekend stond. Deze zou schertsenderwijs verlangd hebben, dat Shakespeare een grafschrift op hem zou maken, en wel liefst dadelijk, omdat hij zelf gaarne wilde weten, wat van hem gezegd zou worden. Ter voldoening aan dit verzoek dienden toen de volgende regelen:

Waarschijnlijk had Rowe dit van den tooneelspeler Betterton vernomen; doch hoe ook, aan de geloofwaardigheid van het bericht valt niet te twijfelen. Het lezen van Shakespeare's geschriften kan ons hiervan de overtuiging geven, en dit te meer, daar wij weten, dat zij niet met moeite, na herhaalde verbeteringen, hunnen vorm verkregen, maar hem gemakkelijk uit de pen vloeiden, zooals zijne twee vrienden, door wie zij zijn uitgegeven, verklaren. Wanneer wij zien, hoe hij op geestige wijze den spot drijft met valsch haar en met blanketsels, met eigenwaan en zwetsen, hoe nauwkeurig hij de eigenaardigheden en zwakheden der menschen weet af

---

Ten in the hundred lies here ingrav'd;
'Tis a hundred to ten his soul is not sav'd:
If any man ask, Who lies in this tomb?
Oh! oh! quoth the devil, 't is my John-a-Combe.

Als de geschiedenis waar is, heeft John Combe zeker hartelijk meegelachen, want hij liet, bij zijn dood in 1614, aan „Mr. William Shackspere vijf pond" na. Doch het verhaal van 't grafschrift is apokrief, want reeds uit vroegeren tijd zijn zulke grafschriften bekend, natuurlijk zonder den naam van Combe; zooals:

Ten in the hundred lies under this stone
And a hundred to ten to the devil his gone,

alsmede:

Who is this lyes under this hearse?
Ho, ho, quoth the divil, tis my Dr. Pearce.

Aubrey maakt ook van de geschiedenis gewag, doch verhaalt haar eenigszins anders, veel minder waarschijnlijk. Hier kan niet alles worden medegedeeld, wat van Shakespeare wel verteld of medegedeeld is; wie het in een beknopt bestek bijeen wil vinden, met aanhaling van de oorspronkelijke woorden, raadplege in het tweede deel van Delius' uitgave van des dichters werken de *Biographische Nachrichten*, alsmede *Erläuterungen und Beilagen.* Men vindt daar ook den volledigen tekst van Sh.'s testament, de voorrede van de uitgevers der folio-editie van 1623, de lofdichten, die aan deze zijn toegevoegd enz. — Voor het hier beoogde doel, het leveren van een duidelijk en waar beeld van des dichters leven en werken, behoefden deze bouwstoffen, waaronder vele niet voldoende gewaarmerkt zijn en geen strengen toets kunnen doorstaan, geenszins alle gebezigd te worden.

te beelden en ten toon te stellen, hoe hij uitwerkt, dat de wereld vaak door vertoon bedrogen wordt, dan kunnen wij nagaan, dat hij ook in den dagelijkschen omgang met de eigenaardigheden en zwakheden der menschen op vermakelijke wijze geschertst en gespot zal hebben. En tevens kunnen wij zeker wezen, dat hij de scherpte zijner opmerkingen met een goedhartigen lach wist te temperen. Wij zijn ook gerechtigd aan te nemen, dat hij in het beoordeelen van menschen en zaken de juiste maat wist in acht te nemen en de billijkheid te betrachten, want wij zien in zijne werken, hoe hij niet alleen het onderscheid tusschen goed en kwaad in het licht stelt, maar ook de verborgene roerselen van 's menschen handelingen bloot legt en de noodlottige gevolgen van eenzijdigheid en overdrijving doet uitkomen. Hij kende de wereld; hij had zich in het groote en woelige Londen bewogen, dat zoo velen zijner vakgenooten als in een draaikolk medesleepte en zinken deed; ook hij had waarschijnlijk, — zijne geschriften zelve geven grond tot dit vermoeden, — een tijd gehad, dat hij aan de verlokkende stem der verleiding gehoor gaf, doch hij had zich leeren beheerschen; hij wist wederstand te bieden, zijn doel steeds in het oog te houden en eene veilige haven te bereiken. Van zoo iemand, wien niets menschelijks vreemd was, is het niet te verwonderen, dat zijne beoordeeling van de menschen en hunne handelingen juist en billijk, maar tevens, zoodra hier aanleiding toe bestond, zachtmoedig was. Zoo toont hij zich in zijne werken, en zoo was hij ongetwijfeld ook in den omgang met zijne vrienden. Bij het aandachtig en omzichtig lezen zijner geschriften kan men menigen karaktertrek van hem ontdekken en tot de uitkomst geraken, dat hij een beminnelijk mensch moet geweest zijn, wiens omgang, zoowel door zijne veelzijdige kennis en zijn opmerkingsgeest, als door zijne liefde voor dichtkunst, muziek, schilder- en beeldhouwkunst belangrijk, onderhoudend en aangenaam was. Men moet zich natuurlijk wel wachten, de uitingen zijner personen voor het per-

soonlijk gevoelen des dichters te houden. Shakespeare bezat in de hoogste mate het vermogen, dat de dramatische dichter hebben moet, van zich als het ware te vereenzelvigen met de personen, die hij ten tooneele voert; hij laat in hetzelfde stuk Othello, Jago en Desdemona, of Lear, Edgar, Edmond en Cordelia, of Heetspoor, Prins Hendrik en Falstaff, ieder zoo spreken, als met zijn natuur overeenkomt. Maar al blijft hij in den regel verscholen achter de personen van zijn stuk, meermalen toch legt hij hun uitingen in den mond, waarin meer de lyrische, dan de dramatische dichter spreekt en ongetwijfeld zijne eigene meening wordt uitgedrukt. Wel weet hij ook hier maat te houden en zorg te dragen, dat het geheel er niet onder lijdt en de voortgang van het stuk er niet door belemmerd wordt, doch zeldzaam zijn zulke uitingen niet; onder andere mag de beroemde plaats, waarin Portia op het oefenen van genade aandringt, er onder gerekend worden. Zoo is het dan mogelijk, bij het nauwkeurig en met oordeel lezen van Shakespeare's werken, menigen karaktertrek van hem op te merken en hem niet alleen als dichter, maar ook als mensch nader te leeren kennen. Men zal dan bevinden, dat de dichter, die door zijne gezonde levensbeschouwing en door zijne diepe menschenkennis het oordeel over goed en kwaad kan scherpen, het gevoel er voor kan verfijnen, tot maathouden in alle dingen kan aansporen en de zedelijke kracht des menschen kan verhoogen, ook om zijne persoonlijke hoedanigheden en zijn karakter een gids voor het leven verdient genoemd te worden.

Wij zijn genaderd tot het jaar 1616, Shakespeare's sterfjaar. In het begin van dit jaar hield de gedachte aan zijn dood in zooverre hem bezig, dat hij zijn testament ontwierp, en wel op 25 Januari. Op den tienden Februari huwde zijne tweede dochter, Judith, toen 31 jaar oud, met Thomas Quiney (uitgesproken *Quin-ny*), wijnhandelaar te Stratford, vier jaar jonger dan zij; hij was de zoon van Richard Quiney (overleden 1602), denzelfden, die in 1598 aan zijn vriend Shake-

speare dertig pond te leen had gevraagd (zie blz. 449). Op 25 Maart 1616, dus volgens den Ouden Stijl op den eersten dag van het jaar 1616 *), werd het testament met een paar bijvoegsels vermeerderd en door Shakespeare onderteekend. Hij stierf op Dinsdag den 23sten April 1616 †) en werd twee dagen later in de kerk der Heilige Drieëenheid, aan de noordzijde van het koor, begraven. Een eenvoudige platte steen wijst de plaats aan, waar hij ter ruste gelegd is; een vierregelig rijm bezweert bij Jezus' naam, het stof, dat daar besloten is, niet te ontgraven, zegent, wie het gesteente spaart, en vervloekt, wie het gebeente roert §). Dowdall schreef in 1693, dat Shakespeare zelf dit rijm kort voor zijn dood gemaakt heeft; dit klinkt vrij onwaarschijnlijk; veeleer zou men vermoeden, dat eene reeds gereed zijnde zerk ter bedekking van het graf gebezigd werd; naam en wapen ontbreken er op; en deze staan wel op de aangrenzende zerken van Susanna Hall, van haren echtgenoot John Hall, en van Thomas Nashe, den eersten echtgenoot van Sh.'s kleindochter Elizabeth. Aan welke ziekte Shakespeare overleed, is geheel onbekend, doch waarschijnlijk is hij geruimen tijd ziek of sukkelend geweest en was zijn dood niet geheel onverwacht. Het vermoeden ligt voor de hand, dat eene wankelende gezondheid hem bewoog het voorgenomen huwelijk zijner jongste dochter te verhaasten; het is namelijk bewezen, dat dit met allen spoed gesloten werd en de vereischte vergunning der geestelijke over-

*) In Engeland werd tot 1752 het jaar gerekend te beginnen op 25 Maart.

†) Volgens den Ouden Stijl; 23 April stemde toen met den 3den Mei volgens den Nieuwen Stijl overeen. Als sterfdag van den grooten Spaanschen schrijver Miguel de Saavedra Cervantes wordt (schoon zonder toereikenden grond) eveneens 23 April opgegeven, doch volgens den Nieuwen Stijl; deze zou dan tien dagen vóor Shakespeare gestorven zijn.

§) *Good frend for Jesus sake forbeare,*
To digg the dust encloased heare
Bleste be the man that spares thes stones,
And curst be he that moves my bones.

heid niet werd afgewacht. Met het oog op het aanstaand huwelijk werd waarschijnlijk het testament ontworpen, waarin Judith goed bedacht werd; het is eene wijziging geweest van vorige beschikkingen, want alle voorafgaande worden herroepen; Shakespeare had ongetwijfeld reeds vroeger gezorgd, dat zijn grondbezit bijeenbleef. De zaak bleef toen eene poos rusten, tot eene plotselinge verergering in den toestand van Shakespeare tot haastig bekrachtigen van het testament drong. Dit is namelijk niet in het net geschreven, maar in het eerste ontwerp is de dagteekening veranderd en zijn enkele bepalingen tusschen de regels ingelascht, waarna de onderteekening door den erflater en de getuigen gevolgd is. Het kan zijn, dat hij herhaaldelijk door kwaadaardige koortsen bezocht werd, die zijn oorspronkelijk krachtig gestel sloopten; de straat, waarin hij woonde, *Chapel street,* kan er aanleiding toe gegeven hebben; want er waren stilstaande poelen en goten in, en ook van een zwijnekot wordt gewag gemaakt; de gezondheidsleer was toen ter tijd niet zoo ver gevorderd, dat men den verderfelijken invloed van zulk een toestand inzag. Het kan ook wezen, dat hij aan een hartkwaal leed, die hem in de kracht van het leven wegsleepte. Uit de aanteekeningen van zijn schoonzoon, den als arts hooggeroemden Hall, is niets aangaande zijne ziekte bekend geworden *).

*) John Ward, die vicaris in Stratford was van 1648—1679, heeft enkele aanteekeningen nagelaten, waarin hij vertelt, dat, „naar hij gehoord had", Sh. van nature vernuft had, maar van kunst geen spoor; dat hij in zijn jonge jaren twee stukken 's jaars schreef, maar later in Stratford leefde en 1000 pond 's jaars (!) verteerde. Hij vertelt ook, dat Shakespeare, Ben Jonson en Drayton samen eens een vroolijken avond hadden en, zoo het schijnt, wat te veel dronken, zoodat Sh. de koorts kreeg en stierf. De man voegt er gemoedelijk bij, dat hij Sh.'s tooneelwerken toch eens moet lezen, om er ten minste iets van te weten. — Dat Sh. zijn oude vrienden gul ontvangen heeft, als zij hem kwamen bezoeken, is zeer natuurlijk; maar dat hij van het goede sier maken bij hun bezoek de koorts kreeg, behoeft op de praatjes van Ward niet aangenomen te worden. — Even weinig gewicht is te hechten aan het verhaal

Zijn testament daarentegen kennen wij; het zoo even reeds genoemde ontwerp, op drie bladen papier geschreven, is bewaard gebleven; het draagt op ieder van deze Shakespeare's handteekening en op de derde bovendien de woorden *by me* „door mij"; zijn deze twee woorden van Sh.'s hand, dan zijn zij, met een zevental handteekeningen op officieele stukken, het eenige schrift, dat wij van hem bezitten; zijn naam is op zeer onzekere en onduidelijke wijze geschreven, hetzij doordat zijne hand verzwakt, hetzij dat hij bedlegerig was en zich moeilijk kon oprichten. Het testament bevat eene menigte bepalingen om te zorgen, dat zijn door noeste vlijt verworven vermogen, met name het grondbezit, bijeen bleef; daartoe werd verreweg het grootste deel aan zijne oudste dochter, Susanna Hall, vermaakt, terwijl de jongste, Judith, met eene uitkeering, die intusschen vrij belangrijk was, tevreden moest zijn. De aanhef luidt: „In den name Gods, Amen! Ik, William Shackspeare van Stratford aan den Avon in het graafschap Warwick, gentleman, in volkomen gezondheid en bewustheid (*memorie*), God zij geloofd! maak en verorden dezen mijn uitersten wil en testament op de volgende wijze: namelijk, ik beveel mijne ziele in de handen van God mijnen Schepper, hopende en zekerlijk geloovende, door de eenige verdienste van Jezus Christus mijnen Heiland het eeuwig leven deelachtig te worden, en mijn lichaam aan de aarde, waaruit het genomen is." In de eerste plaats wordt nu zijne dochter Judith genoemd *); haar wordt vooreerst 150 pond vermaakt, namelijk 100 als huwelijksgift, die haar binnen 't jaar

van Davies (zie blz. 315), dat Shakespeare als papist stierf. Hij was ongetwijfeld geen puritein; de tijd kwam weldra, dat wie geen puritein was, voor papist werd uitgemaakt. De aanleiding tot het zeggen van Davies is dus niet ver te zoeken. Er is wel eens beweerd, dat Sh. in het Roomsch geloof gestorven is, doch zonder genoegzamen grond, waarover men Michael Bernays moge nazien.

*) De vorm is opmerkelijk; op de vermaking van zijne ziel aan God en van zijn stof aan de aarde, volgt onmiddellijk: *Item, I gyve and bequeath unto my daughter Judyth*, etc.

moest uitgekeerd worden met interest, berekend tegen 10 percent 's jaars, en 50, als zij ten behoeve van hare zuster Susanna afstand deed van haar aandeel in eene nader aangewezen boerderij; vervolgens moest aan haar of aan hare kinderen drie jaar na de dagteekening van het testament (zoo staat er, vreemd genoeg, in plaats van „na mijn overlijden") eveneens 150 pond uitbetaald worden, waarvan zij inmiddels reeds de rente zou genieten. Mocht zij vóor den afloop van drie jaren kinderloos sterven, dan was 100 pond er van bestemd voor Sh.'s kleindochter, Elizabeth Hall, de overige 50 werden vastgezet voor zijne, met den hoedenmaker Hart, gehuwde zuster Johanna, aan wie levenslang de rente betaald zou worden; na haar dood was de som onder hare kinderen gelijkelijk te verdeelen. Zoo Judith de drie jaren overleefde, moesten de 150 pond voor haar vastgezet, haar de rente levenslang uitgekeerd en later de som onder hare kinderen verdeeld worden; doch als haar man aan haar en hare kinderen de inkomsten van landerijen ter waarde van 150 pond naar het oordeel der executeuren behoorlijk verzekerde, zou aan hem de som uitgekeerd worden. Verder werd zijne zuster Johanna Hart met 20 pond en zijne kleederen bedacht en met het vruchtgebruik van het huis, dat zij bewoonde, tegen betaling van tien stuivers jaarlijks; elk harer drie zoons ontving vijf pond. Dan volgen kleinere legaten: zijn zilverwerk vermaakte hij aan zijn kleindochter Elizabeth Hall, behalve zijn groote zilveren vergulde kom; verder 10 pond aan de armen van Stratford, zijn zwaard aan Thomas Combe, 5 pond aan Thomas Russell, ruim 13 pond aan Francis Collins van Warwick; verscheidene legaten, elk van 26 shillings en 8 stuivers, om een ring te koopen, aan Hamlet Sadler, aan William Raynoldes, aan zijne kunstgenooten *(my fellows)* John Hemynges, Richard Burbage en Henry Cundell, aan Anthony Nash en aan Mr. John Nash; alsmede 20 shillings in goud aan zijn petekind William Walker. Hierop komt eindelijk de voornaamste beschikking: hij laat al zijn grond-

bezit, zijne woning *New Place*, zijne huizen, schuren, landerijen, in Stratford aan den Avon, Oud-Stratford, Bushopton en Welcombe, zoo mede zijn huis in Londen bij Blackfriars, bewoond door John Robinson, en verdere landerijen enz., waar ook gelegen, aan zijne dochter Susanna Hall voor haar geheele leven en na haar dood aan haren oudsten zoon en diens mannelijke afstammelingen, en zoo die er niet zijn, aan haren tweeden zoon en diens mannelijke afstammelingen enz., en bij ontstentenis van dezen, aan zijne kleindochter Elizabeth Hall en hare mannelijke afstammelingen, en bij ontstentenis van dezen aan zijne dochter Judith en hare mannelijke afstammelingen, en bij ontstentenis van dezen aan zijne wettige erven. Hierop volgt: „*Item*, ik geef aan mijne vrouw mijn op één na 't beste bed met toebehooren" *) Evenzoo geeft hij aan zijne dochter Judith zijne groote zilveren vergulde kom. Eindelijk worden al zijne overige bezittingen, kostbaarheden, huisraad, wat ook, na afbetaling van legaten, schulden en begrafeniskosten, aan zijn schoonzoon John Hall en zijne dochter Susanna Hall toegekend en dezen ook tot executeurs van zijn laatsten wil en testament benoemd. Thomas Russell esq. en Frauncis Collins gent. worden aangewezen als *overseers*, dus om toe te zien, dat deze uiterste wil naar eisch wordt uitgevoerd. Hierop volgt dan de onderteekening. Als getuigen teekenden vooreerst Fra. Collyns, verder Julius Shawe, John Robinson, Hamnet Sadler †), Robert Whattcott. — Een onderschrift bewijst, dat alleen John Hall als executeur is opgetreden, en het testament, benevens een inventaris der goederen, naar behooren overgelegd en bezworen heeft op 22 Juni van het jaar 1616. — De genoemde Francis Collins was een rechtsgeleerde *(sollicitor)* uit Warwick; ver-

*) *Item, I gyve unto my wiefe my second best bed with the furniture.* Deze zin stond niet in het eerst ontwerp, maar is tusschen de regels bijgeschreven.

†) Op te merken, dat de naam hier anders gespeld wordt dan in het testament.

moedelijk was aan hem het stellen van het testament opgedragen.

Ongetwijfeld heeft geene zinsnede in het testament zoo de aandacht getrokken als die, waarin hij aan zijne vrouw zijn op één na 't beste bed vermaakt. Men heeft geoordeeld, dat zij hiermede erg kaal werd afgescheept. Doch ten onrechte. Hij behoefde voor zijne vrouw niet te zorgen; door de wet, die aan Shakespeare beter bekend was dan aan velen van zijne verklaarders, ontving zij genoeg. Van al de huizen en landerijën, die zijn volle eigendom, zoogenaamd *freehold*, waren, trok zij levenslang een derde der inkomsten, en de woning New Place, met schuren en ruimen tuin, het huis in Henley street, de landerijen onder Old Stratford en elders leverden haar zeker meer dan het noodige op. Shakespeare verlangde, dat zijne goederen bijeen bleven, en waakte op de in Engeland gebruikelijke wijze tegen alle versnippering; hiertoe werden ook zijn huisraad en zijne kostbaarheden aan zijne oudste dochter en haren echtgenoot vermaakt. Het beste bed, dat meest voor bezoekers bestemd werd, werd waarschijnlijk een zoo belangrijk deel van den inboedel gerekend, dat het als familiebezit van het overige huisraad niet gescheiden werd en steeds van vader op zoon overging. Was dit inderdaad het geval, dan was het op één na 't beste bed geen gering legaat te achten, vooral niet, als niet enkel het bed, maar ook het ledikant bedoeld is, want deze meubels waren dikwijls keurig afgewerkt en met snijwerk versierd. Bovendien werden in dien tijd allerlei voorwerpen aan nabestaanden vermaakt, zooals ketels, stoelen, mantels, hoeden, tinnen kroezen, vergiettesten, veeren kussens. In het jaar 1642 achtte zekere John Shakespeare van Budbrook, nabij Warwick, — geen familie van den dichter, — zich behoorlijk van zijn plicht der dankbaarheid jegens zijn schoonvader te kwijten, door aan dezen „zijne beste laarzen" te vermaken.

Men heeft dus alle recht om aan te nemen, dat Shakespeare alleen daarom geen meerdere goederen aan zijne vrouw vermaakt heeft, omdat er alreeds op andere wijze, door de

Engelsche wet namelijk, voldoende voor haar gezorgd was. Wil men een ander voorbeeld van eene dergelijke handelwijze, dan kan Sir Thomas Lucy dit leveren; deze liet in 1600 bij uitersten wil aan zijnen zoon zijn op één na 't beste paard na, doch geen land, omdat hij volgens belofte op land van zijn schoonvader kon rekenen. Nog beter voorbeeld vindt men in het testament van David Cecil, Esq., den grootvader van den bekenden Lord Burleigh; daar leest men: „Item — het is mijn wil, dat mijne vrouw al het zilverwerk zal hebben, dat zij had voor ik haar trouwde; en twintig koeien en een stier." *) Het zal zijn wil niet geweest zijn, dat zij niets dan melk en rundvleesch van hare zilveren schotels zou eten; het legaat kwam bij het aandeel, of liever vruchtgebruik, dat de wet haar toekende.

Of Shakespeare's weduwe bij hare kinderen, Susanna en Dr. Hall, is blijven wonen, en of dezen misschien reeds vroeger, bij huns vaders leven, in New Place hun intrek hadden genomen, is onbekend. Zij overleefde haren man zeven jaren en stierf 6 Augustus 1623, in den ouderdom van zeven-en-zestig jaren; zij werd dicht bij haar echtgenoot, in het koor der kerk, begraven.

Hoeveel zorg Shakespeare ook gedragen had, dat zijne bezittingen bijeenbleven en zijn geslacht in zijne geboortestreek zou voortleven, zijne pogingen zijn ijdel gebleken. Zijne dochter Susanna overleefde haren echtgenoot John Hall, die in 1635, zestig jaar oud, stierf; zij overleed, zes-en-zestig jaar oud, in 1649. Elizabeth Hall, in Sh.'s testament genoemd, is het eenig kind harer ouders gebleven; zij was in 1626 met Thomas Nashe gehuwd, die in 1647 stierf; zij hertrouwde in 1649 met een weduwnaar, John Barnard, doch bleef kinderloos, en stierf in 1670. — Zijne dochter Judith, gehuwd met Thomas Quiney, wien het in de wereld aanvankelijk goed, doch later, van 1630 af, lang niet voordeelig ging, heeft hare

*) *Item — I will that my wife have all the plate that was hers before I married her; and twenty kye and a bull.*

drie kinderen, allen zoons, overleefd; de oudste, Shakespeare genoemd, stierf binnen 't jaar, de twee anderen, toen zij 20 en 19 jaren oud waren; zijzelve overleed in Februari 1662. In minder dan vijftig jaren na Shakespeare's dood was zijn laatste afstammeling gestorven. — Alleen in de afstammelingen zijner zuster Johanna, wier echtgenoot, William Hart, weinige dagen voor Shakespeare gestorven was, bleef zijn geslacht leven. — Van Susanna Hall wordt in haar grafschrift getuigd, dat zij een helder verstand had, evenals haar vader, en dat zij zeer goedhartig was; zij had eene mooie, flinke handteekening; van Judith is niets anders bekend, dan dat zij met een kruisjen teekende; haar man hield er eene prachtige handteekening, met fraaie krullen, op na. — Van Elizabeth Hall, gestorven als weduwe Barnard, weten wij zoo goed als niets. Wat er na haar dood met de vroegere eigendommen van den grooten dichter gebeurde, behoeft hier niet nagegaan te worden; alleen zij vermeld, dat zoowel het huis van Shakespeare's vader, waar de dichter menig jaar zijner jeugd heeft doorgebracht, als het erf met de grondvesten zijner eigene woning, *New Place*, thans aan de gemeente Stratford behooren, het eerste sinds geruimen tijd, het laatste door de goede zorgen van Mr. Halliwell, sedert 1862.

Korten tijd na Shakespeare's overlijden, ongetwijfeld vóór 1623, het jaar der uitgave van zijne gezamenlijke werken *), werd in de kerk, aan den linker- of noordermuur van het koor, tegen het dichtgemetselde tweede venster, een gedenkteeken voor hem aangebracht, misschien door de zorg van zijn schoonzoon Hall. Zijn borstbeeld, levensgroot, van zachte steen gehouwen, is daar geplaatst in eene nis, waarboven zijn wapen zich verheft, terwijl op het voetstuk een tweeregelig Latijnsch en een zesregelig Engelsch vers gebeiteld zijn. Het eerste verklaart dat hem, die in wijsheid een Nestor, in geest een Socrates, in kunst een Vergilius was,

*) In het lofdicht van Leonard Digges, vóór deze uitgave geplaatst, wordt namelijk van het monument gesproken.

de aarde bedekt, het volk betreurt, de Olympus bezit. Het tweede roept den wandelaar toe niet voorbij te ijlen, maar te lezen, wie door den boozen dood in dit monument geplaatst is, Shakespeare, met wien de natuur zelve stierf, wiens naam meer dan alle praal zijne tombe versiert, daar al wat hij geschreven heeft, toont, dat de levende kunst slechts dienstbaar was aan zijnen geest. Hieronder wordt vermeld, dat hij stierf in het jaar onzes Heeren 1616, in zijn 53ste jaar, op 23 April. Het beeld zelf, dat het geheele bovenlijf voorstelt, heeft voor zich een kussen, waarop een blad papier ligt, dat door de linkerhand half bedekt wordt; de rechterhand, die een pen vasthoudt, rust niet op het papier, maar op het kussen. Het gelaat is over 't geheel welgevormd, doch het benedengedeelte eenigszins zwaar; er is weinig uitdrukking in, al zij de mond tot een glimlach geplooid. Het borstbeeld is alzoo lang geen meesterstuk; toch verdient het zeer de aandacht, daar het kort na Shakespeare's overlijden geplaatst is geworden, toen velen, die den dichter persoonlijk gekend hadden, over de gelijkenis konden oordeelen. Het is dus waarschijnlijk, dat dit oordeel niet ongunstig was. Bovendien is er veel reden om aan te nemen, dat bij de bewerking van dit beeld een gipsafgietsel, van een lijk afgenomen, als model gediend heeft; verscheidene beeldhouwers en schilders van naam zijn na nauwkeurig onderzoek tot dit besluit gekomen; vooral het benedenst gedeelte van het gelaat kan dit aanwijzen. Wanneer men nu niet wil beweren, zooals wel geschied is, dat de beeldhouwer zich heeft moeten behelpen met een afgietsel op het gelaat van een ander persoon, die veel op Shakespeare geleek, dan ligt het voor de hand aan te nemen, dat van Shakespeare's gelaat kort na zijn dood een afgietsel genomen is en dat dit bij het vervaardigen van het borstbeeld gediend heeft. Als maker er van wordt door Dugdale Gerard Johnson genoemd, die eigenlijk Gerard of Gerrit Jansen heette; hij was een Hollander, uit Amsterdam; in 1614 heeft hij ook het grafteeken van John Combe, met

Shakespeare wel bekend (zie boven blz. 479), vervaardigd. — Oorspronkelijk was het borstbeeld beschilderd : oogen lichtbruin, haar en baard rosachtig bruin, wangen blozend, onderkleed met mouwen scharlakenrood, overkleed zwart, hals- en handkragen wit, bovenvlak van het kussen groen (het papier wit), ondervlak karmozijn; randkoord en kwasten verguld. Op het laatst der vorige eeuw werd het, dwaas genoeg, gewit, doch in 1824 is de oorspronkelijke kleur weder te voorschijn gebracht en hersteld.

Behalve het borstbeeld bezitten wij nog eene afbeelding van Shakespeare in de kopergravure van Martin Droeshout, welke geplaatst is voor de folio-uitgave zijner gezamenlijke tooneelwerken, van 1623; zij is ook in de volgende drie folio-uitgaven van dezelfde plaat afgedrukt. Er staat een vers tegenover van Ben Jonson, waarin verklaard wordt, dat de graveur met de natuur een strijd had aangegaan om het leven te overtreffen, en dat, als hij even goed Shakespeare's geest had kunnen afbeelden, als hij zijn gelaat getroffen had, zijne prent alles zou overtreffen, wat ooit in koper gegrift was. Jonson verklaart dus, dat er gelijkenis bestaat. De graveur heeft zeker getracht het hooge, fraaigewelfde voorhoofd, de schoone oogen, den regelmatigen neus, den fraaigevormden mond nauwkeurig na te bootsen, maar het is hem niet gelukt een goed geheel te leveren; ja, de afbeelding van het voorhoofd is zelfs geheel mislukt. Toch moet, zoo men het portret nauwkeurig nagaat en bij herhaling beziet, mijns inziens erkend worden, dat het, hoe gebrekkig de uitvoering ook zij, wellicht van het wezen des dichters trekken genoeg teruggaf, om Jonsons betuiging eenigermate te rechtvaardigen. Vergelijken wij het met het borstbeeld van Stratford, dan vinden wij eenige overeenstemming, met name in het hooge, gewelfde voorhoofd, dat door kaalheid nog iets hooger wordt, in het lange haar dat over de ooren gekruld is en nog in enkele andere bijzonderheden; doch het borstbeeld verschilt zeer door den vorm van den neus, — misschien heeft de

beeldhouwer daar toevallig wat te veel van het zachte gesteente weggenomen, — door de zeer regelmatig gebogen wenkbrauwen, die aan de geschilderde wenkbrauwen van vele poppen doen denken, door den vorm van den mond en in enkele andere opzichten. De verschillen laten zich wel verklaren; als de beeldhouwer aan de ingevallen trekken van het lijk leven heeft willen verleenen, het gelaat wat voller heeft gemaakt, den mond tot een glimlach gevormd, de oogen geopend en de wenkbrauwen iets opgetrokken, is het niet te verwonderen, dat het borstbeeld een anderen indruk maakt dan de gravuren, al zijn beide naar één model genomen. Portretten, naar denzelfden persoon door verschillende, zelfs zeer bekwame teekenaars geschilderd, kunnen onderling groote afwijkingen vertoonen. En men vergelijke eens de portretten van Napoleon met het gipsafgietsel, op het gelaat van zijn lijk afgevormd!

Het borstbeeld en de gravure zijn de eenige afbeeldingen, van welke men zeker weet, dat zij Shakespeare moeten voorstellen. Er zijn verscheidene geschilderde portretten van personen met hoog voorhoofd, die voor afbeeldingen van Shakespeare doorgaan; het bekendste is het portret, eens in het bezit van den hertog van Chandos, thans in de nationale schilderijenverzameling *(National gallery)*. Doch van geen enkel is de echtheid te bewijzen.

Hetzelfde moet gezegd worden van een gipsafgietsel, waarvan men beweert, dat het op het gelaat van den gestorvenen Shakespeare kan of moet gevormd zijn. Naar bericht wordt, werd het in 1848 door den schilder Louis Becker, die ijverig verzamelaar van kunstwerken en zelf zeer handig was in het maken van gipsafgietsels, bij een uitdrager in Mainz onder ouden rommel gevonden en aangekocht. In 1849 gaf Becker het afgietsel aan Prof. Richard Owen te Londen in bewaring; hij vertrok naar Australië, maakte er deel uit van de expeditie van Wills en Burke, en vond er met dezen in 1861 den dood. Het berustte tot 1865 onder Owen; toen het bericht van

Beckers dood in Engeland aankwam, gaf hij het aan den broeder des schilders, Dr. Becker, terug. Naar Owens oordeel beantwoordt het afgietsel, met het oog van den ontleedkundige bezien, zeer goed aan het beeld, dat men zich van Shakespeare vormen kan; er kleven in den baard eenige roodachtige haren; deze werden door hem als echte menschenharen erkend. Het afgietsel is verder onbetwijfelbaar van een lijk afgevormd en draagt aan de achterzijde in den rand het jaarcijfer 1616, dat blijkbaar in het nog weeke gips is gegrift; de cijfervormen zijn inderdaad die der zeventiende eeuw. Het is met olie gedrenkt en heeft dus waarschijnlijk voor het maken van een afgietsel gediend. Dr. Becker heeft het aan Herman Grimm ter onderzoeking voorgelegd en uit de woorden van dezen moge men afleiden, welken indruk het afgietsel op den beschouwer maakt *). „Ik geloofde, bij den eersten blik er op, nooit een edeler gelaat gezien te hebben. Wat ik in de hand hield, was voor eeuwen van het gelaat eens dooden afgevormd, en toch riep het zijne laatste oogenblikken dadelijk voor den geest. In den baard hield het gips nog eenige van de roodachtige haren vast, die het medegenomen had, en als pas geplooid deed zich de linnen doek voor, die om den hals gewonden was; nauwelijks gesloten schenen de oogen. En welke holten waren het, waarin zij lagen; welk een zuiver, edel beloop van den gebogen neus; welk een wondervolle vorm van het voorhoofd! Ik gevoelde, dat dit een mensch geweest moest zijn, in wiens brein edele gedachten woonden. Ik vroeg. Men zeide mij de achtervlakte van het afgietsel te beschouwen. Daar was in den rand, in cijfers der zeventiende eeuw, ingegrift † Ao Dm̄ 1616. Ik wist van niemand anders die in dit jaar stierf dan van den eenen, die in hetzelfde jaar geboren

*) *Ueber Künstler und Kunstwerke. Zweiter Jahrgang. Heft XI, XII. Mit 4 Photographien.* Berlin 1867. — Men kan verder ook het opstel van Prof. Dr. Hermann Schaaffhausen; *Ueber die Todtenmaske Shakespeare's* in den tienden jaargang van het *Shakespeare-Jahrbuch*, blz. 26—49, raadplegen.

werd, waarin Michelangelo stierf, 1564 — Shakespeare" *).

Het afgietsel komt in verschillende bijzonderheden meer met de gravure van Droeshout dan met het borstbeeld in de kerk te Stratford overeen. Dit laatste verschilt er van door de meerdere gevuldheid van het gelaat, den korten neus en de zeer breede bovenlip. Wil men aannemen, dat het in Mainz gevonden afgietsel den maker van het borstbeeld tot model gediend heeft, dan is het zeer te betreuren, dat hij het origineel niet beter heeft kunnen nabootsen. De mogelijkheid, dat het afgietsel echt is, kan natuurlijk niet ontkend worden; en wanneer de buste inderdaad door Gerard Jansen of een zijner vijf zonen vervaardigd is, is het ook zeer wel denkbaar, dat het afgietsel zijn weg naar Holland en van daar, Rijnopwaarts, naar Duitschland gevonden heeft. Doch alleen de mogelijkheid is toe te geven, alle gronden om deze gissing waarschijnlijk te maken ontbreken †). Zeker is het jammer, dat het borstbeeld en de gravure de schoonheid van het te Mainz gevonden afgietsel niet bezitten, en er niet volkomen op gelijken; doch men moet het zich getroosten, de wezenstrekken van Shakespeare niet naar wensch te kennen, en neme hiertoe de woorden ter harte, waarmede Ben Jonson zijn tienregelig vers op de gravure besluit, dat zijn geest niet af te beelden was en dat men dus liever niet op zijn portret moet turen, maar in zijn boek moet lezen.

---

*) Herman Grimm denkt niet aan Cervantes; doch deze had ouder trekken, was 68 jaar en had een grijzen baard; van hem kan het afgietsel niet genomen zijn.

†) Hoe zeer men zich op het veld der gissingen gelieft te bewegen, kan ook de naam van *Kesselstadter Maske*, waarmede het afgietsel vaak wordt aangeduid, bewijzen. In Juni 1842 werd de schilderijverzameling van den overleden graaf en domheer Frans van Kesselstadt in Mainz onder den hamer gebracht, en nu onderstelt men, hoewel er geen schijn of schaduw van bewijs voor te vinden is, dat het afgietsel in de verzameling van den graaf zich bevond en vandaar zijn weg gevonden heeft naar den uitdrager, bij wien Becker het vond. Van den uitdrager waren, naar het schijnt, geene inlichtingen te verkrijgen, en zelfs zijn naam is onbekend.

Het boek, dat Jonson bedoelt, is de gezamenlijke uitgave van Shakespeare's tooneelwerken, de folio van 1623, de grootsche nalatenschap, die door Shakespeare's vrienden en oude kunstgenooten, Heminge en Condell, beiden ook in zijn testament genoemd, voor de wereld behouden is gebleven. Men is hun grooten dank schuldig, want zonder hunne bemoeiingen zouden vele van Sh.'s meesterstukken voor immer verloren zijn gegaan, verscheidene andere alleen in minder volkomen vorm tot ons gekomen zijn *). Zij hebben op dezen dank te meer aanspraak, omdat zij, naar allen schijn, niet uit eigenbaat maar om de eere des grooten dichters hoog te houden, deze taak op zich namen.

Met de beschouwing van den vorm en den toestand, waarin Shakespeare's dramatische nalatenschap tot ons gekomen is, worde dit overzicht over zijn leven en werken besloten.

Verreweg het grootste gedeelte der titelbladzijde wordt ingenomen door de reeds besproken beeltenis, gegraveerd door Martin Droeshout. De titel staat er boven:

MR. WILLIAM
SHAKESPEARES
COMEDIES,
HISTORIES &
TRAGEDIES.

Published according to the True Originall Copies.

Beneden het afbeeldsel staat:

LONDON,

Printed by Isaac Iaggard, and Ed. Blount. 1623.

Tegenover den titel staat het vers van Ben Jonson, „Aan den Lezer", waarin hij het portret als welgelijkend roemt, doch den lezer vooral naar het boek verwijst.

Op den titel volgt de nederig gestelde toeëigening:

---

†) Men vergelijke blz. 406.

„Aan het hoogst edel en onvergelijkelijk broederpaar, William, Graaf van Pembroke, en Philip, Graaf van Montgomery", Een paar zinsneden moeten aan deze opdracht ontleend worden: „Uwe edelheden hadden zooveel behagen in de afzonderlijke stukken, als zij gespeeld werden, dat reeds vóór zij het licht zagen, het boek vroeg, aan u te mogen toebehooren. Wij hebben ze slechts bijeenverzameld, en den doode den liefdedienst bewezen, van aan zijne weezen voogden te verschaffen, geenszins uit verlangen om zelf voordeel of roem te verwerven, maar alleen, om het aandenken van zulk een treffelijken vriend en kunstgenoot, als onze Shakespeare was, levendig te houden, door zijne tooneelwerken eerbiedig aan uwe hoogstedele bescherming aan te bieden."

Op deze toewijding volgt het woord tot den lezer:

„*Aan de groote Verscheidenheid van Lezers.*"

„Van den bekwaamste af tot hem toe, die slechts spellen kan. Hiermede zijt gij allen geteld; liever hadden wij, dat gij gewogen waart. Vooral daar het lot van alle boeken van uwe bevattelijkheid afhangt, en niet slechts van die uwer hoofden, maar ook van die uwer beurzen. Komaan! het is nu in het licht, en gij zult, — dit weten wij, — op uwe rechten staan: van te lezen en te beoordeelen. Doet dat, maar koopt het eerst! Dat is de beste aanbeveling voor een boek, zegt de boekverkooper. Dan, hoe verschillend ook uwe hersenen of uwe wijsheden zijn, neemt allen gelijke vrijheid en spaart niet. Oordeelt naar uwe sixpencewaarde, uw shillingswaarde, uw vijfshillingswaarde, om in eens op te slaan; of hooger, als gij maar tot het juiste peil stijgt, en weest welkom! Doch wat gij ook doet, koopt! Oordeelvellen brengt geen handel vooruit en geen braadspit aan het draaien. En al zijt gij een overheidspersoon in schranderheid, en al zit gij op het tooneel, of gelijkvloers, in Blackfriars dagelijks over stukken ten gerichte, weet, dat deze stukken hun verhoor reeds gehad hebben en door alle hoogere beroepen heen

zijn, en zij komen nu voor den dag, vrijgesproken, veeleer door een besluit van een hof, dan door deze of gene gekochte aanbevelingsbrieven.

„Het ware, wij erkennen het, zeer te wenschen geweest, dat de schrijver zelf in leven ware gebleven om zijne eigene geschriften uit te geven en na te zien. Doch daar het anders besloten was, en hij door den dood van dit recht verstoken is geworden, zoo bidden wij u, benijdt zijnen vrienden de taak vol zorg en moeite niet, van ze bijeenverzameld en uitgegeven te hebben; en zóo uitgegeven te hebben, terwijl gij vroeger misleid werdt met verschillende gestolene, en door slinksche middelen verkregen afschriften, verminkt en misvormd door de streken en diefstallen van schandelijke bedriegers, die hen de wereld inzonden. Diezelfde werken worden u nu onder de oogen gebracht, geheeld en gaaf van leden, en ook al de overige, volledig in alle deelen, zooals hij ze tot stand bracht. Hij, zooals hij een gelukkig nabootser was der natuur, wist haar ook recht liefelijk uit te drukken. Zijn geest en zijne hand gingen samen; en wat hij dacht, uitte hij met zulk eene gemakkelijkheid, dat wij nauwelijks eene doorhaling in zijne papieren gevonden hebben. Doch het is onze zaak niet, daar wij zijne werken alleen bijeenzamelen en aan u geven, hem te prijzen. Dit is de zaak van u, die hem leest. En dan hopen wij, dat gij, naar uwe verschillende bevattelijkheid, er genoeg in vinden zult, dat u aantrekt en boeit; want zijn geest kan evenmin verborgen blijven, als ooit verloren gaan. Daarom, leest hem, en weder, en steeds weder! En als gij hem dan niet liefkrijgt, voorwaar, dan verkeert gij blijkbaar genoeg in het gevaar van hem niet te verstaan. En hiermede laten wij u aan andere vrienden van hem over, die, als gij hen behoeft, uwe gidsen kunnen zijn; behoeft gij hen niet, dan kunt gij uzelven tot gids zijn, en anderen. En zulke lezers wenschen wij hem toe.

„JOHN HEMINGE.
„HENRIE CONDELL."

Op deze voorrede volgen vier lofdichten, van welke vooral het eerste, van Ben Jonson, opmerkelijk is door den hoogen lof, dien hij zijnen vriend, tevens zijn grootsten mededinger, toekent, en den hartelijken toon, die er in heerscht. Hij begint met de verklaring, dat geen lof, van Mensch noch Muze, Shakespeare's geschriften te veel kan prijzen, en voegt er bij: „Dit is waar, en er is slechts éene stem over" *). Het toezwaaien van gewone loftuigingen versmadend, spreekt hij hem toe met de woorden: „Gij, ziel van onzen tijd!" †) en erkent: „Gij zijt een monument, ook zonder tombe!" Dan stelt hij Shakespeare boven Lily, Kyd en Marlowe, en verklaart, dat Shakespeare, „schoon hij weinig Latijn en nog minder Grieksch kende", de vergelijking met de oude dichters, waarvan er verscheidenen genoemd worden, niet behoeft te schromen, maar hen allen, en ook hunne navolgers, overtreft. Dan roept Jonson uit: „Triumf, mijn Engeland! gij kunt op een man wijzen, wien alle tooneelen van Europa hulde brengen. Hij was niet voor één leeftijd, maar voor alle tijden!" §) Vervolgens wijst Jonson er nadrukkelijk op, dat Shakespeare, hoe veel de natuur hem ook geschonken had, door eigen noeste vlijt zijne *kunst* verworven en tot volkomenheid gebracht heeft; „een goed dichter wordt niet slechts geboren, maar ook gemaakt" **); en zoo was het met Shakespeare. Hij spreekt hem ten slotte toe met de woorden: „Liefelijke zwaan van den Avon ††), o welk een gezicht zou het zijn, U weder in onze wateren te zien verschijnen en aan de oevers van den Theems die hooge vlucht te zien nemen, die Elizabeth en Jacobus zoo verrukte! Doch neen, ik zie u reeds aan den hemel verheven en tot een sterrebeeld geworden! Straal, straal, gij sterre der dichters! §§) uw toorn

*) *'Tis true, and all men's suffrage.*
†) *Soul of the age.*
§) *He was not of an age, but for all time!*
**) *For a good Poet's made, as well as borne.*
††) *Sweet Swan of Avon!*
§§) *Shine forth, thou Starre of Poets!*

of invloed beschame of verheuge het zinkend tooneel, dat, sinds gij van hier geweken zijt, gelijk de nacht getreurd heeft en, zonder het licht uwer werken, aan den dag zou wanhopen."

Het was niet noodig hier het geheele gedicht over te nemen; deze korte vermelding is wel voldoende om te doen zien, welke eene schoone hulde door Jonson aan Shakespeare gebracht werd, en tevens dat hij zoo gelukkig geweest is, verscheidene schoone, kernachtige uitdrukkingen te bezigen, die onmiddellijk treffen en in het geheugen blijven. Geen wonder, dat zij meermalen aangehaald worden. Om deze beter te doen uitkomen, zijn zij hier in een beknopt bestek vereenigd; en om ze zoo woordelijk mogelijk terug te geven, is dit in ongebonden vorm geschied.

Van de overige lofdichten is dat van Leonard Digges opmerkenswaardig, wiens profecie van den blijvenden roem van Shakespeare zoo heerlijk vervuld is.

Op de lofdichten volgt eene bladzijde, waarop bovenaan de titel herhaald is; er staat: „De werken van William Shakespeare, bevattende al zijne *Comedies*, *Histories* en *Tragedies*, getrouw uitgegeven, overeenkomstig haar „eerste origineel." Hieronder vindt men eene lijst van de voornaamste tooneelspelers, die in deze stukken zijn opgetreden. De eerste twee namen zijn *William Shakespeare* en *Richard Burbadge*, de derde is *John Hemmings* *). De volgende bladzijde bevat de lijst der stukken, in drie groepen, *Comedies*, *Histories* en *Tragedies* geschikt, welke afdeelingen ieder afzonderlijk gepagineerd zijn. Men mist er Troilus en Cressida in, welk stuk, nagenoeg ongepagineerd, tusschen de Historiestukken en Treurspelen ingevoegd is; men kan hierover de aanteekeningen in Deel IX, blz. 484, raadplegen. Dan volgen de blijspelen, „De Storm" vooraan. Aan het eind van het werk, op de laatste bladzijde der Treurspelen, staat onderaan de vermelding, dat het werk

*) De naam anders geschreven dan onder de voorrede!

gedrukt is op kosten van W. Jaggard, Ed. Blount, J. Smithweeke, en W. Aspley, 1623.

Op deze eerste folio-uitgave volgde in 1632 de tweede, welke eenvoudig een afdruk is der eerste, met enkele wijzigingen, gedeeltelijk toevallige, gedeeltelijk opzettelijke, welke laatste als verbeteringen bedoeld zijn, maar, op zeer enkele na, niet als zoodanig te beschouwen zijn. Evenals in de eerste uitgave, zijn de Blijspelen, Historiestukken en Treurspelen afzonderlijk gepagineerd; Troilus en Cressida opent nu de rij der treurspelen. — De lofdichten zijn met een drietal vermeerderd, waaronder een zestienregelig vers van John Milton, die toen in zijn vier-en-twintigste jaar was, opmerking verdient; waarschijnlijk was dit het eerste gedicht, dat van hem het licht zag. Het moge hier in eene eenigszins vrije en twee regels kortere vertolking eene plaats vinden:

„Behoeft mijn Shakespeare's hoogvereerd gebeent'
Een jaren arbeids eischend grafgesteent'?
Behoeft een pyramide 't heilig stof
Te omhullen tot verhooging van zijn lof?
Behoeft gij, zoon des Roems, gij, roem der Faam,
Zoo zwak een tolk tot eeuw'ging van uw naam?
Neen, in den eerbied, die uw grootte erkent,
Schiept gij uzelf een duurzaam monument;
Daar onweerstaanbaar, of Apollo zong,
Uw godentaal ons in de ziele drong,
En elk, zichzelf ontvoerd door uwe vaart,
Tot marmer wordt, wie duiz'lend op u staart; —
Opdat hij zulk een praalgraf zich verwierf,
Wat koning is er, die niet gaarne stierf?"

De derde folio-uitgave verscheen eerst in 1664; zij is voor een groot deel als een herdruk der vorige te beschouwen en bevat dezelfde stukken, en wel met doorloopende paginatuur, doch zij laat, de nummering der bladzijden weder met 1 beginnende, eene geheele reeks van stukken volgen, die ten

onrechte aan Shakespeare toegeschreven zijn en dus op goeden grond door de eerste uitgevers, Heminge en Condell, niet in de verzameling zijner werken opgenomen werden. Onder deze onechte stukken bevindt zich ook de „Pericles." Wijl Shakespeare alleen in de tweede helft eenige tooneelen bewerkt heeft, werd ook dit stuk door Heminge en Condell, die alleen echte stukken wilden geven, zeer terecht uitgesloten. Wanneer zij dit stuk, waarvan een groot gedeelte van eene andere hand is, hadden opgenomen, zouden zij zeker lichtvaardig gehandeld hebben en het gezag hunner uitgave aanmerkelijk hebben verminderd. Thans kan en mag men aannemen, dat de stukken, die zij gaven, inderdaad alle van Shakespeare zijn, ja, dat hun boek *al* de echte tooneelwerken bevat; zij, die zoo lang met hem omgingen, konden ze alle kennen, en ook weten, dat de stukken, die zij gaven, echt waren; hunne vriendschap voor den schrijver mag een borg zijn, dat zij trouwhartig getracht hebben, een gedenkteeken van zijn leven te stichten.

In 1685 verscheen eene vierde folio-uitgave, die een herdruk is van de derde, en nagenoeg alleen door eene nieuwere spelling van deze verschilt.

Alleen aan de eerste dezer vier folio-uitgaven is inderdaad gezag toe te kennen; in de volgende vindt men steeds meer drukfouten, terwijl de overige afwijkingen slechts zelden verbeteringen zijn en zelfs dan, wanneer dit wel het geval is, op gelukkige gissing en niet op grondig onderzoek berusten. De eerste folio-uitgave heeft ons van vele stukken den oudsten en besten tekst, dien wij bezitten, geschonken, en ook verscheidene andere voor den ondergang bewaard. Grooten dank is men hiervoor aan 's dichters vrienden en kunstgenooten, Heminge en Condell, verschuldigd.

Natuurlijk is een exemplaar der eerste folio-uitgave alleen bij zeldzaam voorkomende gelegenheden, en dan voor zeer hoogen prijs, te erlangen. Toch is het bij nauwkeurige beoefening van des dichters werken in vele gevallen noodig,

den oorspronkelijken tekst te raadplegen. Gelukkig, dat deze bij herhaling met de uiterste zorg is nagedrukt en dat in den laatsten tijd ook de photographie te hulp is geroepen om den oudsten druk met volkomen getrouwheid te vermenigvuldigen; hij is thans voor hoogst matigen prijs in ieders bereik.

Vraagt men nu, of Heminge en Condell een inderdaad zuiveren en betrouwbaren tekst gegeven hebben, dan moet het antwoord, helaas! ontkennend luiden. Wat zij ook verzekeren, zij konden niet meer beschikken over de oorspronkelijke handschriften, die ongetwijfeld, na het maken van verscheidene afschriften ten behoeve der vertooningen, verloren waren gegaan. Zij moesten zich behelpen met zulke afschriften, die niet zelden door kappingen ter bekorting, welke geenszins altijd oordeelkundig aangebracht werden, verminkt waren. In sommige gevallen moesten zij zelfs de toevlucht nemen tot de oude quarto-drukken, waarvan zij, in het voorbericht hunner uitgave, zooveel kwaads gezegd hadden; de oude afschriften, bij het tooneel in gebruik, waren dan ongetwijfeld versleten, zoodat een afdruk in de plaats was gekomen. Meermalen moet dus de door hen geleverde tekst aanmerkelijk afwijken van wat Shakespeare oorspronkelijk geschreven had, of ten minste onvolledig zijn. Hunne bewering, dat de tooneelwerken naar de oorspronkelijke handschriften afgedrukt zijn, is alzoo bepaald onwaar, en niets anders dan een middel om het publiek zand in de oogen te strooien, en dit tot koopen, waarop zij zoo sterk aandringen, uit te lokken. Men moge dit streng afkeuren, doch waardeere, dat zij het beste gegeven hebben, dat zij hadden. — In een ander opzicht hebben zij waarheid gesproken; zij verklaren in de toewijding van het werk aan de graven van Pembroke en Montgomery, dat zij niets gedaan hebben dan bijeenverzamelen. Men moet erkennen, dat er inderdaad geen spoor van toezicht op het drukken hunner schatten te bespeuren is; het nazien van drukproeven schijnt door hen nagelaten te zijn; zij hebben alleen aan de pers afgestaan, wat zij wilden uitgeven. Misschien, waar-

schijnlijk zelfs, is het voor het verkrijgen van een goeden tekst gelukkig geweest, dat hunne zorg zich zich niet verder heeft uitgestrekt. Want hadden zij fouten opgemerkt en op hunne wijze trachten te verbeteren, dan zou allicht eene willekeurige gissing, gelukkig of ongelukkig, in de plaats getreden zijn eener lezing, die, hoe ongerijmd ook, zich vaak zoo na mogelijk hield aan de letters of woorden, die in het oorspronkelijk handschrift of in oude afschriften of afdrukken stonden, en nauwgezette latere onderzoekers op het spoor kunnen brengen om de echte lezing te ontdekken. Vallen wij hun dus over hunne geringe zorg niet hard; herinneren wij ons, dat zij, uit liefde voor Shakespeare, zijne werken bijeen verzameld en zoovele meesterstukken aan de vergetelheid ontrukt hebben. Laat ons veeleer zeggen, dat hun, die veel hebben lief gehad, veel vergeven wordt.

De eerste, die de taak aanvaardde, om uit de slordige uitgaven van des dichters werken een beteren, zuiverder tekst af te leiden, was Nicholas Rowe, in 1709. Dat hij slechts ten deele slaagde in de moeilijke onderneming, kan niet bevreemden, vooral niet, als men weet, dat hij niet de eerste, maar de vierde folio-uitgave tot grondslag aannam. Als de eerste, die den echten tekst van Shakespeare trachtte te herstellen, moge hij hier met eere genoemd worden. Velen hebben na hem hetzelfde doel zoeken te bereiken. Doch het is hier de plaats niet, om hunne pogingen aan een nauwgezet onderzoek te onderwerpen. Met welk een uitslag zij bekroond zijn geworden, moge men afleiden uit de woorden van een der uitstekendste Shakespeare-beoefenaars van den lateren tijd, Alexander Dyce. Deze oordeelt, dat, indien als door een wonder de oorspronkelijke handschriften van Shakespeare voor den dag kwamen, deze het bewijs zouden leveren, dat in vele gevallen de echte lezing hersteld is, ofschoon de onwetendheid en aanmatiging der tooneelspelers, de slaperigheid der afschrijvers en de zorgeloosheid der uitgevers hebben samengezworen om haar verloren te doen gaan.

Heeft in Engeland na Rowe de beoefening van Shakespeare's werken steeds veld gewonnen, ook elders is dit het geval geweest. In Duitschland gaf de groote Lessing het voorbeeld van waardeering, en weldra volgde daar uitgave op uitgave, vertaling op vertaling. Vroeger of later vond hetzelfde in andere landen plaats, en tegenwoordig is, naast den Bijbel, geen boek, 't zij in 't oorspronkelijke, 't zij vertaald, zoo algemeen en zoo in allerlei vorm, over de geheele aarde verspreid, als de kostelijke nalatenschap van Shakespeare.

In Nederland is de beoefening en waardeering zijner werken tamelijk laat aangevangen, en de eerste proeven van welgeslaagde vertalingen vindt men in de „Bloemlezing uit de Dramatische Werken van William Shakspeare" van Mr. L. Ph. C. van den Bergh, welk boek in 1834 het licht zag. Doch een beter tijd brak weldra aan; meer en meer werd de groote dichter in zijne waarde erkend; verscheidene uitgaven, vertalingen en navolgingen, 't zij van gedeelten zijner werken, 't zij van geheele tooneelstukken leggen hier getuigenis van af. Men zal niet verwachten, dat deze uitgaven en vertalingen hier opgenoemd en nader besproken worden; genoeg zij het op deze verdienstelijke ondernemingen gewezen te hebben. Alleen mag een woord van hulde aan den uitmuntenden Jurriaan Moulin niet achterwege blijven, die als nauwgezet en talentvol vertaler allen ten voorbeeld kan zijn. Te midden van velerlei beslommeringen bracht hij Othello, Macbeth, De Storm en gedeeltelijk ook Romeo en Julia op voortreffelijke wijze in het Nederlandsch over en hield zich daarbij zooveel mogelijk aan den vorm van het oorspronkelijke; bovendien geven de aanteekeningen, waarmede hij de stukken toelichtte, overal blijk van de grondige studie, die hij van des dichters werken gemaakt had.

Verder mag hier de vermelding niet achterwege blijven, dat voor eenige jaren door A. S. Kok eene volledige vertaling van Shakespeare's dramatische werken, de eerste in Nederland, ondernomen en in 1880 ten einde gebracht werd. Reeds

vroeger had hij een paar stukken in het Nederlandsch overgebracht en wel, even als Moulin, in den vorm van het oorspronkelijke. Voor de vertaling van het geheel verkoos hij, zich grootendeels van proza te bedienen en slechts hier en daar, voornamelijk waar Shakespeare gerijmde verzen schreef, den gebonden vorm te bezigen. Sommige stukken zijn dus nagenoeg geheel in proza vertaald, bij andere wisselt proza met gerijmde verzen af.

Naar mijne overtuiging is er bij groote dichters, en met name bij Shakespeare, een zoo innig verband tusschen den inhoud en den vorm hunner scheppingen, dat de vertaler, wil hij met zijn arbeid ongeveer denzelfden indruk geven als het oorspronkelijke, verplicht is, niet alleen den inhoud getrouw over te brengen, maar ook den vorm zooveel mogelijk te behouden.

Bij mijne vertaling is dit beginsel voortdurend in het oog gehouden. Bovendien meende ik, dat voor de kennis en waardeering van den mensch en dichter Shakespeare niet alleen zijne dramatische werken, maar ook zijne gedichten van groot belang zijn; ook deze zijn hierom in deze uitgave begrepen.

Zoo wordt dan nu voor het eerst eene volledige vertaling van des dichters werken, waarin ook de vorm van het oorspronkelijke zorgvuldig bewaard is, aan het Nederlandsche volk aangeboden. De bijval en goedkeuring, bij mijne onderneming van den aanvang af ondervonden, zijn mij niet alleen een machtige steun en spoorslag geweest, om de taak, die ik mij had opgelegd, tot den einde toe te volbrengen, maar schenken mij ook vertrouwen, dat mijne gave welkom zal zijn. Moge zij velen bewegen, lezers en vrienden van den grooten dichter te worden! Moge zij ook bij nader en scherper onderzoek blijken, geen onwaardige hulde te zijn aan den machtigen geest, die zoo vele meesterwerken schiep!

VERBETERINGEN EN BIJVOEGSELS.

Blz. 44. Een Midzomernachtsdroom, III. 1. 169.

Zoekt abrikoos en moerbei, zoete peen,
Brengt vijg en druif, wat edel is alleen.

De „zoete peen" is, zooals indertijd door den heer Loffelt zeer te recht is opgemerkt, niet in een bosch, maar in een moestuin te vinden en behoort hier niet genoemd te worden; Shakespeare spreekt van bramen, echte boschvruchten. Men leze:

„Zoekt bramen, druiven, zoet en frisch meteen,
Vijg, abrikoos en moerbei, 't eêlste alleen;"

Blz. 123. Romeo en Julia, I. 3. 89.

En zooveel schoons in schoonen band te slaan,
Brengt aan wie 't doet een schat van luister aan.

Het oorspronkelijke luidt:

The fish lives in the sea, and 'tis much pride
For fair without the fair within to hide.

De eerste woorden waren ten onrechte in de vertaling weggelaten; men leze daarom deze twee regels en den volgenden aldus:

„De visch leeft in de zee; meer glans straalt uit
Van 't schoon, dat in zijn binnenst schoon omsluit.
In luister wint dat boek in veler oogen" enz.

De meening kan niet anders zijn dan: „de visch leeft in de zee, iets schoons in iets schoons".

Van gezochtheid is deze geheele plaats niet vrij te pleiten; drie regels vroeger leest men:

Vindt gij 't verklaard door 't spreken van zijn oog;

nauwkeuriger is:

„Het randschrift ter verklaring geeft het oog."

Eenige bladzijden vroeger, blz. 115, spreekt Capulet, niet Montague, de regels 7—11.

Verder zij hier opgemerkt, dat blz. 168, II. 6. 16, bij de woorden:

O een tred, zoo licht,
Slijt nimmer hard gesteente uit;

vooral op *zóo*, en ook op *nimmer*, gedrukt moet worden; Julia's tred glijdt nog zachter over den grond dan waterdruppels. Naar aanleiding hiervan kan de aanteekening op deze plaats, blz. 490, gewijzigd worden.

Blz. 326. Koopman van Venetië, IV. 1. 13.

Voor het woord *waarde* leze men „woede."

Derde Deel.

Blz. 504. Koning Hendrik V, IV. 3.

Onder de personen, die bij het begin van het derde tooneel opkomen, had ook de Graaf van Westmoreland moeten genoemd zijn.

Vierde Deel.

Blz. 132. II Koning Hendrik VI, I. 1. 63. *'t Behaagt ons wel;* enz. Deze regels spreekt Koning Hendrik, niet de Kardinaal.

Blz. 299. III Koning Hendrik VI, I. 4. 155. *Den tijgers van Hyrcanië.* Voor *den* leze men „dan."

Blz. 417, reg. 13. v. o. Voor *Kettle* leze men „Chettle".

Vijfde Deel.

Blz. 233. Een snibbe getemd, III. 1. 73.

Bij het maken der aanteekening op deze plaats, is een gedeelte in de pen gebleven, daar niet verklaard werd, wat *C fa ut, D sol re, E la mi* aldaar beteekenen. Men gelieve dus de aanteekening, op blz. 487 gegeven, met het volgende aan te vullen.

Door Guido werden de twintig tonen der Gregoriaansche

toonladder, met de Γ, dat is de G op de onderste lijn van den bas, beginnende, in zeven toonreeksen, zoogenaamde *hexachorden*, ieder van zes tonen, ingedeeld. In elk dezer Hexachorden, bij welke van C, F of G als grondtoon werd uitgegaan, werd deze grondtoon steeds *ut* genoemd; de volgende tonen werden *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la* geheeten. De tonen werden dus in de hexachorden vernoemd, zonder dat op de hun toekomende Gregoriaansche letters gelet werd, zoodat de namen *ut*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*, niet aan bepaalde tonen eigen waren, maar *ut* op F, G en C, *re* op G, A en D, enz. kon vallen. Tusschen *mi* en *fa* lag steeds een halve toon; de B was in het eerste, vierde en zevende hexachord de ware B, of B *quadratum* (bij de Duitschers H), in het derde en zesde hexachord B mol, of B *rotundum* (bij de Duitschers B).

Het eerste hexachord omvatte de tonen F, A, B, C, D, E; het tweede C, D, E, F, G, a (zoo men door de lettersoort, zooals A, a, *a*, de tonen van verschillende hoogte wil uitdrukken). De toon C heette dus in het eerste hexachord *fa*, in het tweede *ut*, D in het eerste *sol*, in het tweede *re*, E in het eerste *la*, in het tweede *mi*.

Zoover reikt het onderwijs, door Hortensio aan Bianca gegeven, dat alzoo volgens de methode van Guido van Arezzo plaats heeft. Ware hij verder gegaan, dan hadden zijne volgende versregels moeten beginnen met: F *fa ut*, G *sol re ut*, a *la mi re*, b *fa mi*, c *sol fa ut*, d *la sol re*, e *la mi*, f *fa ut*, g *sol re ut*, *a la mi re*, *b fa mi*, *c sol fa*, *d la sol*, *e la*.

Om het overgaan van het eene hexachord in het andere gemakkelijker te maken, verbond Guido de namen der tonen aan de gewrichten en vingertoppen der linkerhand, waarop de zanger het oog moest vestigen. Men moge hierover eene geschiedenis der muziek raadplegen.

Dat Shakespeare een groot vriend was van muziek en deze kunst hoog in eere hield, blijkt uit vele plaatsen zijner

geschriften. Bovendien hier en daar strooit hij in zijne liederen gedichten, voor welke populaire wijzen bestaan. Wie hier meer van weten wil, raadplege het groote werk van W. CHAPPELL, *The Ballad literature and popular music of the olden Time: History of the ancient songs, ballads, and of the Dance tunes of England* etc. London (1855).

ZEVENDE DEEL.

Blz. 68. Hamlet, II. 2. 446. *Bij onze lieve vrouwe, vrouwtjen; gij zijt wel een hooge schoen nader bij den hemel, sinds ik u het laatst zag.* Men vervange in dit zeggen de woorden *een hooge schoen* door „de hoogte van een steltschoen" of door „een verbazend hoogen hak". De uitdrukking *een hooge schoen* was hier niet juist gekozen, daar zij gewoonlijk gebezigd werdt van een schoen met hoog opgaand bovenleer, niet van een schoen met hoogen hak of hooge, dikke zool. Het Engelsch heeft: *By 'r lady, your ladyship is nearer to heaven than when I saw you last, by the altitude of a chopine.* Een chopine was eigenlijk niet een schoen, maar een hooge zool, die aan de schoen bevestigd werd; zij was van hout, op keurige wijze met leer overtrokken, en werd door dames van rang gedragen. De mode was voornamelijk in Venetië in zwang, doch ook in Engeland welbekend; meer dan eens zinspelen de blijspeldichters op dit gebruik, onder anderen ook Jonson; zij spreken dan steeds van *chopine*, hoewel het woord eigenlijk *chapine* is. De beste beschrijving van een chopine geeft Coryat, die op zijne uitgestrekte zwerftochten door Europa ze in Venetië zag en er in zijn merkwaardig boek (1611), dat gewoonlijk onder den verkorten titel *Crudities* wordt aangehaald, aldus van spreekt *):

„There is one thing used of the Venetian women, and some others dwelling in the cities and towns subject to the

*) Ik ontleen de aanhaling aan Knight's *Imperial Shakspere*, II, pag. 166.

signiory of Venice, that is not to be observed (I think) amongst any other women in Christendom, which is so common in Venice, that no woman whatsoever goeth without it, either in her house or abroad, *a thing made of wood and covered with leather of sundry colours, some with white, some red, some yellow. It is cailen* a chapiney, *which they wear under their shoes.* Many of them are curiously painted; some also of them I have seen fairly gilt: so uncomely a thing (in my opinion), that it is pity this foolish custom is not clean banished and exterminated out of the city. *There are many of these chapineys of a great height even half a yard high*, which maketh many of their women that are very short seem much taller than the tallest women we have in England. Also I have heard it observed among them, that by how much the nobler a woman is, by so much the higher are her *chapineys*. All their gentlewomen, and most of their wives and widows that are of any wealth, are assisted and supported either by men or women, when they walk abroad, to the end they may not fall. They are borne up most commonly by the left arm, otherwise they might quickly take a fall."

Mocht dit bericht nog nadere bevestiging behoeven, dan kan het voorzeker onwraakbaar getuigenis van John Evelyn (1620—1706) er toe strekken. Deze hield gedurende een groot deel van zijn leven een dagboek, *Diary*, dat in 1818 werd uitgegeven; en maakt hierin, schoon minder uitvoerig, van dezelfde Venetiaansche mode gewag. Hij vermeldt daarbij het snaaksche zeggen van een spotvogel, dat de Venetiaansche dames half hout, half vleesch, en daarom niet van zijn gading waren. — Hamlet zegt dus tot den jongen tooneelspeler, dien hij tot dusverre in vrouwenrollen gezien had, maar die nu misschien een zware stem gekregen had en er niet meer voor deugde: „Sakkerloot, mevrouw, wat is uwe edelheid een stuk gegroeid; ik hoop, dat ze den baard nog niet in de keel heeft!" Het woord *altitude*, „hoogte"

duidt bepaald aan, dat de toegesproken tooneelspeler zeer in het oog vallend gegroeid is.

Blz. 148. Hamlet, IV, 7. 78. *Waarbij zijn rijmpjes zong;* men verbetere *zijn* in „zij".

Nog is op blz. 480, reg. 10, I. 3 in I. 5 te veranderen.

ACHTSTE DEEL.

Blz. 311. Koning Lear, I. 4. 18. *En geen visch-eter ben.* Er staat eigenlijk: „en dat ik geen visch eet." De verklaring van dit zeggen liet tot dus verre veel te wenschen overig; wie de Aanteekeningen op deze plaats, blz. 485, raadpleegt, kan er uit afleiden, dat ik met geen der uitleggingen, die slechts aangehaald worden, tevreden was. Sedert is de heer F. J. Poelhekke, in het tijdschrift *De Katholiek*, Febr. 1886, blz. 130, met eene verklaring voor den dag gekomen, die zich beter laat hooren. Hij wijst vooreerst aan, dat het onderhouden der vastendagen volstrekt geen uitsluitend kenmerk der „Papisten" was, en dat zoowel koning Edward VI als koningin Elizabeth ze streng in acht namen; alleen de Puriteinen waren er tegen gekant. Vervolgens, dat het eten van visch eene ware weelde gerekend werd, en dat voor enkele vischsoorten, b.v. voor snoek (de smaken verschillen!), zeer hooge prijzen betaald werden; vischmaaltijden waren dus iets buitengewoons, en wie een liefhebber van visch was, mocht bepaald een lekkerbek heeten. Als Kent zegt: „Ik eet geen visch", beteekent dit: „Ik ben geen lekkerbek, geen smuller; ik ben met gewonen kost tevreden," iets, wat bij de omstandigheden, waarin Koning Lear verkeert, zeer goed te pas komt. Onmiddellijk daarna zegt Kent dan ook, dat hij „even arm is als de koning". Deze kon geen vischmaaltijden betalen.

TWAALFDE DEEL.

Blz. 268, reg. 16 v. o. staat „zinspeelt de den lagen stand", lees: „zinspeelt de dichter op den lagen stand".

INHOUD

VAN DE

TWAALF DEELEN DEZER VERTALING VAN

SHAKESPEARE'S WERKEN.

Eerste Deel.

TITUS ANDRONICUS.
DE KLUCHT DER VERGISSINGEN.
TWEE EDELLIEDEN VAN VERONA.
VEEL GEMIN, GEEN GEWIN.

Tweede Deel.

EEN MIDZOMERNACHTSDROOM.
ROMEO EN JULIA.
DE KOOPMAN VAN VENETIË.
KONING JAN.

Derde Deel.

KONING RICHARD II.
KONING HENDRIK IV, EERSTE EN TWEEDE DEEL.
KONING HENDRIK V.

Vierde Deel.

KONING HENDRIK VI, EERSTE, TWEEDE EN DERDE DEEL.

Vijfde Deel.

KONING RICHARD III.
EEN SNIBBE GETEMD.
EIND GOED, AL GOED.

Zesde Deel.

VEEL LEVEN OM NIETS.
DE VROOLIJKE VROUWTJES VAN WINDSOR.
ELK WAT WILS.
DRIEKONINGENAVOND OF WAT GIJ WILT.

Zevende Deel.

HAMLET.
JULIUS CÆSAR.
MAAT VOOR MAAT.

Achtste Deel.

OTHELLO.
MACBETH.
KONING LEAR.

Negende Deel.

TIMON VAN ATHENE.
TROILUS EN CRESSIDA.
ANTONIUS EN CLEOPATRA.

Tiende Deel.

CORIOLANUS.
PERICLES, VORST VAN TYRUS.
EEN WINTERAVOND-SPROOKJEN.

Elfde Deel.

CYMBELINE.
KONING HENDRIK VIII.
DE STORM.

Twaalfde Deel.

VENUS EN ADONIS.
LUCRETIA.
SONNETTEN EN VERDERE GEDICHTEN.
EEN OVERZICHT VAN SHAKESPEARE'S LEVEN EN WERKEN.
VERBETERINGEN EN BIJVOEGSELS.